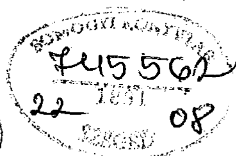
A XX. SZÁZAD MAGYAR BESZÉDEI

A XX. század magyar beszédei

Főszerkesztő, a szövegeket gondozta és jegyzetekkel ellátta: **Vajda Barnabás**

Lektorok: Dr. Bihari Péter, Dr. Honyák Árpád

ISBN: 978 963 711 887 6
Agave Könyvek
Felelős kiadó: Varga Bálint, Meznerics Gergely
A borítót és a kötetet tervezte: Kuszkó Rajmund
Főmunkatárs: Molnár Tamás
Munkatársak: Balázs Anita, Görgey Etelka, Herencsár Gábor, Jóba Tamás, Papp László Tamás, Sz. Molnár Szilvia, Varga Bálint
Szerkesztő: Brenner Péter
Felelős szerkesztő: Varga Bálint
Korrektor: Füzesi István
Tördelőszerkesztő: Téglás Zoltán
Nyomtatta és kötötte a Kaposvári Nyomda Kft. – 271400
Felelős vezető: Pogány Zoltán igazgató

10 9 8 7 6 5 4 3 2 1

Műfaj: történelem

A XX. SZÁZAD MAGYAR BESZÉDEI

Köszönjük a könyv összeállításához nyújtott közreműködést:

Az Artisjusnak
Balla Katalinnak és a Balla és Társa Irodalmi Ügynökségnek
Domonkos Andreának
Fáró Évának
Fock Máténak
Jánosi Katalinnak
Dr. Kisfaluy-Bak Juditnak
Nizák Péternek
Papolczi Gizellának
Rónai Juditnak
Szabó Edinának
Szutor Ágnesnek és a Kráter Könyvkiadónak
Szúnyog Károlynak

TARTALOM

ELŐSZÓ

Ki lehet olyan botor, hogy a XX. századi magyar közbeszédek tengeréből kimer egy kiskanálnyit, s azt hiszi, e cseppben megmutathatja a tengert? Mi értelme szembesülni rég- és közelmúltunk szóáradatával, ha tudjuk, tapasztaljuk, hogy Magyarországon a kimondott szavak rendszerint már másnapra meggörbülnek, elferdülnek, hamissá nyomorulnak? És különben is: lehet-e, szabad-e valakiről sugallni valamit egy-két beszéde alapján, ha az illető életében több százat vagy több ezret mondott? Vigaszunk és reményünk *Márai Sándor*, aki a *Füves könyv* egyik aforizmájában így bátorítja bölcsen a túl merésznek látszó szellemi kalandra indulókat: *„Gondolj arra, mennyi mindent írtak, gondoltak előtted, a gondolatoknak micsoda óceánjai pihennek a múltban, s miféle zuhanással árad minden új korban az emberi gondolatok bősége a jelenségek és tünemények összességéből."* A folyamat tehát megállíthatatlan, bátrat lépni pedig nem tilos.

A XX. század magyar beszédei 131 szónoklat felidézésével tekint végig a múlt századon úgy, hogy a témák túlnyomóan politikatörténeti eseményeket érintenek, kisebb részben kulturális, művészeti vagy tudományos jellegűek. Mivel a szakmai hitelesség mellett nagyon fontosak számunkra az olvasók szempontjai, a beszédek sorát a magyar történeti felfogás mai trendjeihez igazítottuk, s ha nem is mindig sorsfordító, de fontos vagy jellemző beszédeket gyűjtöttünk össze, ezzel párhuzamosan pedig vigyáztunk, hogy a rövid kommentárral ellátott beszédek érdekesek és olvasóbarátok legyenek. Ha ezen felül a beszédekből valamilyen összefüggő kép bontakozik ki a magyar XX. századról, akkor az *Agave Könyvek* elérte a célját.

Ilyen jellegű munka tudomásunk szerint még soha nem jelent meg magyarul. Magunk sem értjük, miért nem jutott eddig senkinek eszébe válogatást adni (mert csakis válogatást lehet!) a múlt század magyar szónoklataiból. Fölmerülhetne, hogy nem voltak beszédek, ez azonban nem igaz. Egyrészt a magyar retorikának nemes hagyományai vannak, s ez nem szakadt meg 1900 után sem. Eseményből sem volt hiány (hajaj!), és önjelölt, magukat kéjjel hallgató paprikajancsi szónokokból is tudunk mondani egyetkettőt (ha nem többet). Meglehet viszont, voltak gondolatok, álmok, remények, megvalósíthatónak hitt, emelkedett eszmék, amelyeket valaki valahol mondatokba öntött, csak hangja, szava nem kapott nyilvánosságot, nem maradt fenn. Kézenfekvőbb ok az az összefüggés, amely a szabad szó és a szabad politikai rendszerek között áll fenn. A nyilvános megszólalások létének és fejlődésének legtermékenyebb talaja a *szabad közélet*; ahol nem lehet szabadon szólni – márpedig a XX. században, s nem csak Magyarországon, sokszor nem lehetett –, ott hogy virágozhatna a szabad szó? Különösen a XX.

század második felében, de korábban is, a szólásszabadságnak Magyarországon – képletesen – sokszor betörték a pofáját, de azért beszédet sokat mondtak; lehet, hogy túl sok volt köztük a csapnivaló? Azután feltételezhető, hogy az efféle beszédek összegyűjtéséhez kevés volt az idő. A század szintetikus történeti összefoglalásai, a hozzájuk tartozó szöveg- és dokumentumgyűjteményekkel együtt, 2000 után kezdtek megjelenni; viszont érdekes, hogy ezek is előnyben részesítették az írott dokumentumokat a szóban elhangzottaknál. Valljuk meg, a magyar közvélemény tényleg kisebb jelentőséget tulajdonít a nyilvánosan elhangzó szónak, mint mondjuk a szónoklatot nagyon is hatékony műfajnak tekintő angolszász kultúrkör. S mert ez így van, nekünk nincsenek olyan háttéranyagaink, mint például az amerikaiaknak, akik a *What they said in...*-sorozatban évről évre, témákra bontott, szó szerinti idézetekben követhetik nyomon, olvashatják, ellenőrizhetik közéleti szereplőik nyilatkozatait. Végül fölmerülhet még a kérdés: lehetséges volna, hogy maga a *közzététel*, a beszédek közzé és vita tárgyává tétele a gond? Elriasztotta volna a potenciális szerkesztőket az, amivel nekünk is szomorúan szembesülnünk kellett, hogy tudniillik túlnyomóan ocsmányságokból, aljasságokból, de a legjobb esetben is álnok és féktelen demagógia tömkelegéből áll a XX. századi magyar oráció? Esetleg az akasztott meg eddig efféle összeállítást, hogy nagyon is nyilvánvalóvá válhat általa, kik és hányszor váltottak köpönyeget, álltak át, cselekedtek másként, húztak ehhez vagy ahhoz, jócskán *meghazudtolva korábbi énjüket*? Tartós érvényűt, egy évszázadon át szólót nem könnyű mondani – belátjuk –, de amennyi hazugság a magyar XX. században fölgyülemlett, azt emészteni fogjuk még jó pár évtizedig.

Brian MacArthur kiadónknál megjelent tavalyi könyve, *A XX. század nagy beszédei* jelezte, az olvasók mennyire szeretik ismert emberek beszédeit olvasni, s milyen nagyra tartják közvetlenül, az elhangzott *szövegeken keresztül* nyomon követni emberek, korok, nézetek alakulást. *A XX. század magyar beszédei* is időrendben halad végig a századon. 59 különböző évből 97 szónokot szólaltat meg 118 témában, 1901-től 1999-ig. Az összes beszédre érvényes, hogy nyilvánosság előtt *elhangzottak*; nagy részük rögtönzés, máskor előre megírt szöveget mondtak el vagy olvastak fel a szónokok. Mindenesetre *élő szövegek*, amelyek közé esszé, levél, interjú vagy kiáltvány nem került, de amelyek eredetüket tekintve nagy változatosságot mutatnak. Legnagyobb részük (mintegy 50) a közbeszéd legjellemzőbb helyéhez, az Országgyűléshez kötődik; mások népgyűléseken, bizottságokban, bírósági termekben vagy egy adott párt fejtágító szeánszán hangzottak el. Egy harmadik csoportot alkotnak – és erre szándékosan törekedtünk, hogy oldjuk a túl feszes politikai jelleget – az emlékbeszédek, pohárköszöntők, megemlékezések, gyászbeszédek és az egyházi jellegű, noha nem mindig templomban elhangzó beszédek.

Természetesen nem hagyhattuk ki azokat a beszédeket, amelyek emblematikus személyiségekhez kötődve legtöbbünk tudatában a XX. századdal kapcsolatos történelmi ismereteink szerves részét alkotják. Élmény és élvezet olvasni *Apponyi Albert* XIX. században gyökerező veretes szavait, hallani vélni *Tisza István* határozott hanglejtését, miközben parlamenti ellenzékével viaskodik, vagy elveszni *Bárdossy László* félelmetesen higgadt okfejtésében. *Gömbös Gyula* karizmája még a megsárgult újságlapokról is átsüt, miként *Rákosi Mátyás* és *Csurka István* is sok ezrekhez tudott/tud szólni lebilincselően. *Berzeviczy Albertet, Csáky Istvánt* és *Juhász Gézát* már sokkal kevesebben hallották, de ahogy *Szamuely Tibor* győri fenyegetőzéséből, *Nagy Ferenc* 1945-ös nemzetgyűlési megnyitójából, *Tamás Gáspár Miklós* megafonos tüntetési beszédéből, *Csengey Dénes* szimbolikus tévélefoglalásából vagy *Antall József* Mindszentyre emlékező már-már imájából kitűnik: a jó szónok lebilincseli és magával ragadja hallgatóságát, legyen az pár fő vagy óriási tömeg, és attól is függetlenül, hogy szavaikat ma haladónak vagy elrettentőnek halljuk.

Jól látható, hogy csak kevés megszólalónak volt módja, hogy klasszikus, stilisztikailag alaposan kidolgozott szónoklatot tartson. Ez mindenképpen igaz a század két legmeghatározóbb szónokára: *Bethlen István* miniszterelnökre és *Kádár János* miniszterelnök-pártfőtitkárra, akik ezt valószínűleg annak köszönhetik, hogy hosszabb időt töltöttek hatalomban, és nemcsak képességük, hanem beszédíróik is voltak hozzá. Csak náluk volt lehetséges, hogy az előbbi 4, az utóbbi 8 beszédén keresztül a *személyes stílus*, a vissza-visszatérő és karakterhez kötődő fordulatok is megcsillanjanak, ami mások egy-egy beszédében alig lehetséges. Mindkettővel, de különösen az utóbbival roppant óvatosan kellett bánnunk, nehogy „agyonnyomják" saját korszakukat. Kádárnál lehetetlen volt figyelmen kívül hagyni, hogy szónokságát olyan korban csillogtathatta, amikor mellette mások (sokan!) egyáltalán nem szólalhattak meg; az viszont, hogy kiváló szónok volt, és személye meghatározott több évtizedet, indokolja a hangsúlyos jelenlétét.

Könyvünk természetesen egy dátummágiára épül, hisz a hosszú XIX. század legalább 1914-ig tartott, a XXI. meg talán már 1989-cel elkezdődött; mettől meddig tartott hát a XX. század? Nyilvánvalóan vannak az időszakon belül domináns, hangsúlyosabban, ergo több beszéddel képviselt évek: 1914, 1919, 1956 vagy 1989 és 1990 jelentősen felülreprezentáltak, és nemcsak azért, mert a háborúk és a forradalmak sok erős személyiséget dobtak felszínre, hanem azért is, mert maguk a történelmi események is parancsolják egy efféle kronologikus összeállításban az évek szövegszerű illusztrációját. Egyébként azonban semmi más, csak a számmisztika indokolja, hogy az első beszéd 1901-ből, az utolsó pedig 1999-ből származzon, mint ahogy az is önkényes, hogy a század bizonyos éveiből egyáltalán nincsenek beszédek. Az 1945-ig tartó korszakban az okozott jó értelemben vett problémát, hogy *kit hagyjunk ki;* ugyanis a sok jó szónok, *Rákosi Jenő, Andrássy Gyula, Rakovszky István, Apponyi Albert, Prohászka Ottokár, Kéthly Anna, Klebelsberg Kunó, Bajcsy-Zsilinszky Endre, Földi Mihály* és mások mind helyet követeltek maguknak. 1948 után viszont eltűnik az, amit az oráció savaborsának szokás tartani: eltűnnek a nagy egyéniségek. Dominálni kezd a személytelen, hivatali stílus. Az előszót felváltják a rendeletek (amelyekkel technikai értelemben sem

lehet vitatkozni), az egyéni véleményt felváltja a kollektív állásfoglalás, a véleményütközés helyett pedig megkérdőjelezhetetlen utasítások hallatszanak. A század elejéről származó beszédekben az olvasó még élvezettel lehet tanúja a szónokot befolyásolni akaró bekiabálásoknak (ezeket természetesen benne hagytuk a szövegben), 1948 után viszont nincsenek bekiabálások. Nagy a csend. Túl nagy. Ha sehonnan máshonnan nem tudnánk, mennyire volt *szabad* az elmúlt évszázad a nyilvános politikai vita szempontjából, már ezek a beszédek is egyértelműen elárulnák.

A nyilvános politikai (pár)beszéd szempontjából 1989-ben mindenképpen új korszak kezdődött, és a dátummágia kényszerített bennünket, hogy időegyenesünk a XXI. századig húzódjon. Ezt egyáltalán nem bántuk meg, így derülhetett ki ugyanis a rendszerváltozás – szónoki szempontból vett – egyik iszonyú ellentmondása. Egyfelől 1989 erőteljes és hirtelen változásainak következtében a nézeteknek és a beszédeknek olyan energikus feltörése tapasztalható a több évtizednyi elfojtás után, amely minden szempontból, mennyiségileg, minőségileg és szélsőségeit tekintve is újszerű. S ha ehhez hozzáadjuk a média korábban nem létező effektusait (például használóinak soha nem látott számát, gyorsaságát és manipulatív hajlamait), akkor nem túlzás azt állítani, hogy a század utolsó évtizede radikálisan eltér az előző kilencven évtől. Másfelől viszont épp a közölt beszédek mutatják (mire jók a megörökített szavak, mondatok!), hogy az 1989 utáni kornak, a politikai *establishmentnek* éppúgy, mint nekünk mindnyájunknak sokkal több közünk van a korábbi korszakok mindegyikéhez(!), mint azt felületes memóriánk sugallja. E két ellentmondásos hatás okozta az egyetlen objektív korlátot a szerkesztés során; tudniillik tudomásul kellett vennünk, hogy saját korunkról, közvetlen tapasztalataink alapján túl sok mindent tudunk – a szavakon túl is. Amiből az következik, hogy az 1989 utáni szónoklatok tökéletesebb válogatását csak egy majdani, csak erre a korszakra vonatkozó beszédkötet tudja megvalósítani.

Joggal kérdezheti a tisztelt olvasó, miért találja meg ezt vagy azt a beszédet, mások meg miért hiányoznak. Az itt szereplő 118-at kb. 300 beszédből választottuk ki, és a merítés még nagyobb is lehetett volna. Tisztában vagyunk vele, hogy ízlés dolgaként mennyi beszéd hiányolható vagy éppen más szempont szerint volna válogatható. Hiába volt híres vitázó *Rassay Károly*, nem fért bele a két háború közötti korszakba, amelyben nemcsak hemzsegnek a kiváló szónokok (*Prohászka* vagy *Klebelsberg*), hanem jellemzőnek sem éreztük a nevét. Ellenben igen boldogok lettünk volna, ha a 60-as, 70-es években, amikor diktatórikus jellegénél fogva, szabad parlament, szabad sajtó és független bíróság hiányában évtizedekig a szónoklás mint műfaj pangott, találhattunk volna akár csak egyetlen Rassayhoz hasonló kaliberű szónokot. *Gömbös*ből több is elkelt volna – persze stilisztikai értelemben –, *Horthyt* viszont, aki egy korszak nevét adta, nem hagyhattuk ki, bár hadilábon állt a szónoki szavakkal. Különösen azokért a beszédekért fáj a szívünk, amelyek önmagukban kiválóan megállnának, de amelyeket vagy terjedelmi okokból, vagy azért, mert nem illettek abba a virtuális narratívába, amelyre az *Agave* akarta fűzni a XX. századot, ki kellett hagynunk. *Sütő András* míves beszédet mondott *Antall József* ravatalánál 1993. december 18-án, csakhogy ebből a nemzeti hangvételből volt már jobb ízelítőnk. Sajnáltuk viszont, hogy bizonyos emberektől vagy témáról egyszerűen nem találtunk közlésre alkalmas beszédet; emiatt nem tudtuk megszólaltatni *Endresz György* pilótát (végül az ő parlamenti üdvözlése olvasható), sportolókat (*Puskás Ferencet, Papp Lacit*), vagy éppen olyan tudós feltalálót, mint *Rubik Ernő*. De megintcsak hihetetlenül nagy volt a kísértés, hogy idegen nyelvű, nem magyar embertől származó, ám igen erősen magyar vonatkozású beszédeket felvegyünk a válogatásba. *Margaret Thatcher* korszakos jelentőségű magyarországi látogatása vagy *Borisz Jelcin* egészen kiváló beszéde 1992. november 11-én az Országgyűlésben, nagy-nagy kísértés volt a szerkesztőknek. Végül csupán egyetlen esetben engedtünk: *Cyrus Vance* beszéde a *Szent Korona* 1978-as hazahozatalakor olyan sok szállal kapcsolódik a század mi szemünkkel látott sztorijához, hogy föl kellett vállalnunk ezt az egy kivételt. Amióta a munka előrehaladtával megértettük, hogy a beszédek számának növelése egy ponton túl nem képes minőségileg befolyásolni a századról alkotható képet, azóta bátran vállaljuk a válogatás miatti esetleges kritikát.

A lapokon nem egy olyan beszéddel találkozhat az olvasó, amelyről úgy hisszük, hogy annak tartalma vagy egy-egy hívószava: *„Harmincmillió magyar országa"* (Rákosi Jenő, 1902); *„Ezt a háborút elvesztettük"* (Tisza István, 1918); *„Egy kis és távoli nemzet fia vagyok"* (Szent-Györgyi Albert, 1937); *„A fehérterror fog eluralkodni"* (Grósz Károly, 1988); *„Lettek volna ott!"* (Szentágothai János, 1993) stb. – szállóigeszerűen beépültek a köztudatba. *Bethlent, Bajcsy-Zsilinszkyt,* pláne *Gömböst* bőségesen szokta idézni a szakirodalom, és a jellemző mondatok még akkor is hajlamosak belénk ivódni, ha olyan nagykaliberű notórius hazudozóktól származnak, mint amilyen *Rákosi Mátyás* volt. Bizonyos beszédek intenzíven élnek (*„Csapataink harcban állnak"*, Nagy Imre, 1956), bizonyosak eltorzultak (*„Aki nincs az MSZMP ellen, az vele van"*, Kádár, 1961), egyes jobb sorsra érdemes kijelentések pedig egyáltalán nem tudtak meghonosodni. A beszédek esetleges olvasói „újramérésének", „újrasúlyozásának" az volt az egyik feltétele, hogy *az eredeti szövegnek és az eredeti szövegkörnyezetnek* adjunk hangsúlyt. A minimális szerkesztői kommentáron kívül ezt a célt szolgálja, hogy közöljük a szónok saját (esetleg nagyon ismert) szavainak teljes (teljesebb) környezetét, és még inkább az, hogy beszédét a kortársak, az egykori események láncolatába, valamint saját szónoki fejlődésének kontextusába is belehelyeztük. Példa lehet *Serédi* hercegprímás és *Ravasz* püspök 1941-es felsőházi beszéde a 3. zsidótörvény kapcsán; ahogy ott és akkor elutasították a törvényt, az aligha lehetne védhető, ha Magyarországon normális politikai viszonyok lettek volna. A fokozódó fasizálódás és a háború miatt azonban szavaik relatív értéket kapnak, különösen ha tudjuk, a magyar Országgyűlés korábban simán eltűrt olyan beszédeket, mint amilyeneket például *Meskó Zoltán* vagy *Hubay Kálmán* mondtak. (Mindkettejük uszításából hosszasan idézünk.) De vehetnénk *Grósz Károlyt* is. Abból, ahogy korábban üdvözölte őt a magyar

közvélemény és a nyugati sajtó, egyáltalán nem következett a „fehérterroros" beszéde; mégis e miatt a beszéd miatt a mai napig nevéhez tapad (joggal) az ortodox bolsi emblematikus stigmája. Megint máskor úgy véltük, a szónok ismeretlensége tudja a legtökéletesebben érzékeltetni egy-egy kor jellegzetességeit vagy abszurditásait. Hiába volt saját kora meghatározó alakja például *Keresztes-Fischer Ferenc* vagy *Nagy Ferenc,* szavaikat csak ritkán olvashatjuk, pláne az alig ismert *Trubinyi Jánosét, Somssich grófét, Kókai Jánosnéét* vagy *Juhász Gézáét,* noha beszédeik, mondanivalójuk a maguk idejében és az adott helyen nagyon is jellemzőek voltak. És szólnunk érdemes azokról a beszédekről, amelyek esetében a szavakon túli hatás szempontjából lényeges tudni, hogyan próbálták meg őket meghiúsítani: *Tisza* ún. zsebkendőszavazás előtti felszólalása (1904), a szlovák *Milan Hodža* magyarul elmondott panasza a csernovai incidens ügyében (1907), vagy éppen *Slachta Margit* (1948) bátorsága, miközben a Marosán-Kossa tandem vérlázító bekiabálásaival néz szembe – ezek a beszédek nemcsak hihetetlen izgalmakat tartogatnak töredékes formájuk ellenére is, hanem az adott korról is mindent elmondanak, *No comment-üzemmódban.*

Van-e, volt-e a XX. századnak Kossuth Lajosa? Volt-e összhang a szónokok szavai és tettei közt? Sajátos magyar jelenség-e a hazug politikus? A magunk részéről az ítéletmondásnál sokkal izgalmasabbnak tartjuk azt a finom, hálószerű diskurzust, amely az egyes beszédek között kirajzolódni látszik. *Tamás Gáspár Miklós* 1988-ban ugyanúgy a Kossuth-szobor tövében éltette az ellenzéket, mint ahol például *Nagy Imre* is állt, amikor bejelentette hazánk Varsói Szerződésből történő kilépését. *Bárdossy, Imrédy* és *Szálasi* utolsó szó jogán elmondott beszédeit ugyanabban a zeneakadémiai nagyteremben hallgatta a tomboló tömeg, ahol nem sokkal később felemelő tanévnyitót tartott *Kodály Zoltán.* Hát ha még megnézzük, micsoda *network* alakul ki az egyes szónokok egymásra utalgatásaiból! Az hagyján, hogy *Kéthly Anna Klebelsberggel* vitatkozik, *Bajcsy-Zsilinszky* meg *Gömbössel.* Az már bizarrabb, hogy gróf *Ambrózy* egy lapon emlegeti *Károlyi Mihályt* és *Kun Bélát;* hogy a parlamentben a *Marosán György* által sarokba szorított *Slachta Margit* Nagy Imréhez(!) könyörög menedékért kétségbeesésében, de még bizarabb, hogy évek, évtizedek, sőt majd egy század távlatából *Kéri Kálmán* tábornok *Stromfeld Aurélra, Bárdossy Károlyi Mihályra* és *Kun Bélára, Kádár* pedig *Horthyra* utalgat. A *Gömböstől* jól ismert *„Magyar testvéreim!"* visszacseng *Darányi Kálmán* 1938-as győri szónoklatából, valamint *Nagy Imre* 1945-ös beszédéből. A *Donáth Ferenc* által összehívott monorierdői kempingezésen *Csurka Istvánt* ugyanúgy ott találjuk, mint a korábban *Bibó* sírjánál beszédet mondó *Kenedi Jánost,* noha útjaik ezután eltérő irányokat vesznek: az előbbit például a Magyar Út Körök mozgalmi gyűlésén halljuk beszélni a *„transzvesztita virágárus fiúlány rétegről",* akik *„vöröscsillaggal a gomblyukukban árulták a hazát".* Sok példát lehetne felhozni helyek és idők furcsa koincidenciáiról, anélkül, hogy e bizarr panoptikum megelevenítését prekoncepciószerűen elhatároztuk volna. Mi a nyájas olvasóra bízzuk a 129, kronologikus rendbe rakott szónoklat „újramérést", „újrasúlyozást" éppúgy, mint annak eldöntését, mely szónoknak és mely történelmi szereplőnek tulajdonít elszámolnivalót a történelemmel, nemzettel és igazsággal szemben.

A szöveggondozásról annyit, hogy a beszédeket az olvasás gördülékenysége érdekében mai nyelven, mai helyesírással, de igyekezetünk szerint *teljesen szöveghűen* adjuk vissza. Ahol terjedelmi okok miatt kénytelenek voltunk rövidíteni vagy ahol kihagyásokat egészítettünk ki, ott a rövidítést vagy az elmaradhatatlannak ítélt szerkesztői betoldást szögletes zárójelbe [...] tettük. Megtartottuk a régies megszólításokat, szószerkezeteket, az élőbeszéd hangulata pedig azt kívánta, hogy a szövegekben benne hagyjuk a korabeli hallgatóság reakcióit; ezek a beszéd eredeti elhangzása közbeni reakciók: bekiabálások, helyeslések vagy éppen gúnyos megjegyzések stb. kerültek a közönséges (...) zárójelbe. A parlamenti naplóból vagy a korabeli sajtóközlésből kifelejtett betűk, szavak, továbbá a pótolt névelők, kötőszók és az idegen szavak szögletes zárójelbe tett magyar megfelelői nem a szerkesztői önkény eredményei, hanem minden esetben a folyamatos olvasást segítő eszközök. A minden szónoknak kijáró egyenlő esély szellemében ahol csak lehetett, a beszédeket teljes terjedelmükben közöljük, de még ahol olvasóink türelmének határát is feltételeztük, ott is nagyon iparkodtunk, hogy a túl hosszú beszédet úgy rövidítsük, hogy az csonka formájában is a *beszélő eredeti szándékát* tükrözze.

A kor hű történelmi és retorikai érzékeltetése érdekében teljes hitelességre törekedtünk, ezért igyekeztünk összevetni az összes föllelhető beszédváltozatot. Az országgyűlési, szó szerinti napló és a korabeli sajtó (például *Budapesti Közlöny, Pesti Napló, Szociáldemokrácia, Nyugat stb.*) mellett támaszkodtunk rádió- és tévéfelvételekre is, továbbá természetesen azokra a történészi szakmunkákra, amelyekben – többek között *Ablonczy Balázs, Gál Vilmos, Gergely Jenő, Glatz Ferenc, Huszár Tibor, Izsák Lajos, Karsai Elek és László, Kovács Ákos, Nagy József, Ormos Mária, Pölöskei Ferenc, Romsics Ignác, Sipos Péter, Szakolczai Attila, Szarka László, Tar Attila, Zeidler Miklós* és mások – forrásokat közöltek, és amelyek nélkül efféle munka nem volna lehetséges. A beszédek pontos forrásjegyzékét a kötet végén közöljük.

A szövegek felkutatásában a legnagyobb segítséget *Molnár Tamástól* kaptam, *Varga Bálintnak* pedig főleg azért vagyok hálás, hogy a könyv koncepcióját kezdetektől részletesen megvitathattam vele. Nagyon köszönöm két szaklektoromnak, *Bihari Péternek* és *Hornyák Árpádnak* őszinte és kritikus meglátásaikat, *Brenner Péternek* pedig a szövegek alapos szerkesztését. Végül köszönettel tartozom családomnak: *Emőkének, Rebekának* és *Dávidkának,* hogy eltűrték a tőlük elrabolt időt; szeretetük itt sugárzik ezeken a lapokon.

Az *Agave Könyvek* azt szeretné, ha *A XX. század magyar beszédein* keresztül láthatóvá válnék, miként változtak az emberek, velük együtt a közéleti megszólalási módszok. Saját körünkből kilépnünk persze lehetetlen: *„Ez a XX. századi történelem, a miénk, a szomszédoké – elég vigasztalan"* – sóhajtott föl Konrád György a sopronpusztai határnyitáskor 1989-ben. Beszéljenek magukért a szövegek, hisz értékük, súlyuk, fontosságuk legfőbb ítésze, a történelmi időn kívül, a nyájas olvasó.

RÁTKAY LÁSZLÓ
Az Országgyűlés képviselőháza, Budapest, 1901. június 12.

A Gotterhalte-ügy

A Ferenc József *(1830–1916) nevével fémjelzett dualista korszak bővelkedett olyan ügyekben, amelyek felszínre hozták az osztrák–magyar közös állam feszültségeit. A komoly problémák (költségvetés, katonai ügyek stb.) mellett számos olyan kérdés is napirendre került, amelyek 1848/49-ig nyúltak vissza, és amelyek valós felvetések helyett szimbolikus-érzelmi politizálásban merültek ki.*

„Mi előtt vegyük le kalapjainkat? Azon emlékek előtt talán, amelyek a Gotterhalte hangjaira a magyar szíveinkben felelevenednek?" – *kérdezi az Országgyűlésben ingerülten* Rátkay László *(1853–1933) függetlenségi párti képviselő, akinek a kultuszminiszterhez és* Széll Kálmán *(1843–1915) miniszterelnökhöz intézett interpellációja – a korabeli magyar közfelfogáshoz igazodva – egyértelművé teszi, hogy az uralkodó Magyarországon nem császár.*

Az Országgyűlés temperamentumos szónoka – ahogyan Rátkayt a Mikszáth Kálmán *főszerkesztésében megjelenő* Országos Hírlap *aposztrofálta – időnként népdalszerzőként is működött* („Gyere haza, Kossuth Lajos!")*, sőt, az 1880-as években a – Rákosi Jenő igazgatósága alatt álló –* Népszínházban *egy-egy darabjával még a vasárnapi parasztokkal és „gazdag leány–szegény legény" sablonnal operáló népszínműveket is megpróbálta nemesebb irányba téríteni; Rátkaynak tehát volt érzéke a dramaturgiához.*

Tisztelt Ház! Interpellációmat annak az esetnek az ötletéből és okából teszem, hogy az országos ifjúsági tornaünnepélyen a Gotterhaltéval kezdték meg az ünnepélyt. De ezt csak alkalmul használom fel arra, hogy egyúttal a magyar nemzeti Himnusz kérdését felvessem (*Halljuk! Halljuk!*), és a kérdésnek esetleg törvényhozási úton való rendezését kérjem. [...]

A tisztelt miniszter úr [*Wlassich Gyula kultuszminiszter*] egy meghívót bocsátott ki, azt hiszem, tisztelt képviselőtársaimhoz is, amelyen egész szabályszerűen fel van sorolva, hogy mi lesz a műsor. Ezen meghívón az osztrák néphimnusznak, a Gotterhalténak eljátszása nincs megemlítve (*felkiáltások a szélsőbal oldalon: Ahá!*); ezt a tisztelt miniszter úr ingyen és meglepetésül szánta nekünk. (*Derültség és zaj a szélsőbal oldalon.*) Őszintén megvallom, tisztelt Ház, hogy ha tudtam volna, hogy egy magyar nemzeti ünnepen a Gotterhaltét fogják játszani, megkíméltem volna magam azon megaláztatástól, amelynek ki voltam téve (*élénk helyeslés a szélsőbal oldalon*) azáltal, hogy azt a Gotterhaltét végig kellett hallgatnom. (*Úgy van! Úgy van! a szélsőbal oldalon.*)

De nemcsak ez történt, tisztelt Ház, hanem, amint a Gotterhalte hangjai megzendültek, a karszalagos rendezők – nem tudom, a tisztelt miniszter úr egyenes utasítására vagy meg-

bízásából-e, avagy sem – a felállított díszsátor előtt álló közönséghez, többek között hozzám is odajöttek, s felszólítottak, hogy amíg a Gotterhalte hangjai zengenek, addig én a kalapomat vegyem le. (*Zaj és felkiáltások a szélsőbal oldalon: Hallatlan! Gyalázat!*) [...]

Hát azt kérdem én, hogy mi előtt vegyük mi le a kalapjainkat? Azon emlékek előtt talán, amelyek a Gotterhalte hangjaira magyar szíveinkben felelevenednek? (*Úgy van! Úgy van! a szélsőbal oldalon.*) A Gotterhalte elhangzása után felvonult az ifjúság, amely eddig nem volt ott, mert addig csak a katonazenekar jött fel. Azután jött az ifjúság, és itt megjegyzem, miniszter úr: jobb, hogy a magyar ifjúság nem volt ott, mert ha már akkor ott lett volna, amidőn a Gotterhaltét játszották, én mint ott jelenlévő apa, nem tűrtem volna el, hogy én mint apa fiammal szemben, a fiam pedig atyjával szemben a tisztelt miniszter úr közreműködésével meg legyen alázva. (*Élénk helyeslés a szélsőbal oldalon.*) Az ifjúság nem volt jelen, hanem csak azután jött be, s akkor felhangzottak először a Himnusznak, azután a Szózatnak hangjai. Befejezésül ismét jött a Gotterhalte. Csakhogy a magyar ifjúság tapintatosabb volt, mint a tisztelt rendezőbizottság (*Halljuk! Halljuk!*); a magyar ifjúság megérezte azt, hogy a Gotterhalte, a Szózat s a Himnusz közt kiegyenlíthetetlen érzelmi inkompatibilitás van, amit a tisztelt miniszter úr nem érzett meg, pedig ez a kérdés most divatban van. Az ifjúság nem engedte eljátszani a Gotterhaltét, túlkiáltotta azt, és ezzel megmutatta, hogy a Szózat azon szavait, amelyeket az ifjúság énekelt, hogy „Hazádnak rendületlenül légy híve, oh magyar", az ifjúság át is érezte, míg a tisztelt miniszter úr csak beszélte azokat. (*Úgy van! Úgy van! a szélsőbal oldalon.*) [...]

Sajnálni lehet azt a nemzetet, amelynek nincsen néphimnusza. A magyarnak van himnusza, a nemzeti színeihez hasonlóan három; éspedig a Rákóczi-induló, amely egyenesen a régi magyar szabadságharcokból maradt fenn, továbbá az úgynevezett Kölcsey-himnusz, amely régi zivataros időkből van, és a Vörösmarty-féle Szózat, amely az elnyomatás, a zsarnok időkből egy lánglelkű és kétségbeesett költő imája és sóhajtása volt. [...]

Már most nézzük meg ezzel szemben, mi az az úgynevezett Gotterhalte, az osztrák néphimnusz. [...] Hiszen nemzeti szeretet és honszeretet érzéke nem is hozhatta azt elő, mert nincsen ilyen értelemben osztrák nemzet, nincsen osztrák honszerelem. Hiszen talán röviden említhetem, hogy magát a zenét, a dallamot még 1797-ben Haydn állítólag Magyarországon írta. [...] Keletkezett pedig a szövege, amely most van használatban, 1854-ben, tehát abban az időben, midőn Magyarország mint alkotmányos állam nem volt, Magyarország mint alkotmányos állam el volt törölve, Magyarország sebeiben vérzett, és egyedüli célzata az volt a Habsburg-háznak, hogy az összmonarchiát minél előbb megteremtse. [...] Nem akarom a tisztelt Háznak a szöveget eredetiben felolvasni; nem akarom, hogy a magyar parlamentben német szó hangozzék; nem akarom, hogy ennek a himnusznak a szövege itt csak érintve is legyen. Méltóztassék csak egyszer elolvasni. Abban egy eszme domborodik ki, az úgynevezett zsarnoki császári hatalom gondolata, az összmonarchia vágya! [...]

Nem akarom fárasztani a tisztelt Házat azzal, hogy ezeknek a kérdéseknek egészen a gyökerébe menjek bele lélektanilag. (*Halljuk! Halljuk! a szélsőbal oldalon.*) De egy kétségtelen, az, hogy ha a tisztelt miniszterelnök úr azzal fog védekezni, hogy a Gotterhaltét azért kellett játszani, mert József főherceg[1] jelen volt az ünnepélyen, akkor ha nem csak felületesen megyünk el e kérdésnél, ha nem csak azt mondjuk, hogy a Gotterhaltét eljátszották, de meg is nézzük, hogy a Gotterhalte mit jelent, mi a szövege; akkor az az inkompatibilitási helyzet állott elő, hogy a magyar ifjúság, amelyet a hazaszeretetre oktatják, amely valamikor talán magyar honvéd is lesz, és magyar kardot fog viselni, eldefilírozott [*díszmenetben haladt el*] József főherceg előtt azon zene hangjai mellett, amely szövegében azt jelentette, hogy magyar ifjú és magyar honvéd, ne ismerj magyar királyt, ne ismerj magyar hazát, hanem ismerj csak osztrák császárt, osztrák császári hazát és osztrák birodalmat. Így van ez, tisztelt miniszter úr, hiába méltóztatik mosolyogni. [...]

A hiba nem is ott van, tisztelt Ház. Én azt hiszem, hogy a hiba abban van, hogy nem akadnak erélyes kormányférfiak (*Igen! Úgy van! a szélsőbal oldalon*), akik őszintén megmondanák a magyar királynak, hogy felséges uram, nem lehet tűrni, nem is igazságos, nem is méltányos, és éppen a királyság szempontjából nem is tanácsos, hogy minden ünnepélyes alkalommal egy dal hangozzék el, amely valójában – ha mint zenei hangokat vesszük, hogy hasonlattal éljek – egy fekete fátyol, amelyen a mi mártírjaink és hőseink vércseppjei vannak, és nincs ma még az az isteni hatalom, amely a feledést ezektől az emlékektől, ezektől a gondolatoktól és ettől a himnusztól el tudná venni. [...]

A császári himnusz zenéjét Joseph Haydn *(1732–1809) szerezte, az eredeti,* II. Ferenc *német-római császárhoz írt szöveget pedig* Lorenz L. Haschka *(1749–1827) írta 1797-ben; ennek kezdete:* Gott erhalte Franz, den Kaiser. *A szöveg az idők során többször változott. Az 1854-től aktuális szöveg, amelyet Rátkay jelen beszédében hisztérikusan elutasít idézni, így kezdődött:* Gott erhalte, Gott beschütze Unsern Kaiser, unser Land; *tkp.* Isten védje, Isten óvja császárunkat és hazánkat.

•

TRUBINYI JÁNOS
Az Országgyűlés képviselőháza, Budapest, 1902. március 11.

„Ezzel a durva lelkű néppel szemben a humanizmusnak is határt kellene szabni!"

A századforduló „széllcsendes" (sic!) *országgyűlési életében érdekes színfolt volt a Pozsony melletti Dévényújfalu káplánja,* Trubinyi János *(1853–1919).*

[1] József Ágost főherceg, más néven Habsburg József (1872–1962).

Itt közölt felszólalásában a katolikus néppárti képviselő a belügyi tárca 1902. évi költségvetéséhez, konkrétan a közbiztonsági kiadásokhoz szól hozzá, részletesen taglalva a cigány- és csavargókérdést. Demagóg hangneme, amelyet a probléma kapcsán megüt, annál megdöbbentőbb, hogy ha másról nem, de papként legalább a Rerum novarum *című, a szegényekkel és elesettekkel való szolidaritást hangsúlyozó pápai enciklikáról tudhatott volna.*

Elképesztő szociális terveihez méltóan, elképesztő szóhasználattal él: a lovakról, mint „gebékről" *beszél, amelyek* „az ország minden szögletébe beleviszik a lóbetegség csíráit", *valamint* „veszedelmes csavargókról", *akik* „kéjgyaloglást végeznek a mi szabad hazánkba, Magyarországba".

Tiszelt Ház! (*Halljuk! Halljuk!*) Midőn e tételhez hozzászólni kívánok, bátorkodom úgy a tisztelt képviselőháznak, mint a tisztelt miniszter úrnak becses figyelmét a kóbor cigányokon kívül még [*az*] ezeknél is sokkal veszedelmesebb elemekre: az úgynevezett akarva munkakerülő csavargóknak és házalóknak veszedelmes elemeire felhívni. (*Élénk helyeslés a szélsőbal oldalon.*)

Ha a cigánykérdést is érintem, ezt nem azon okból teszem, mint hogy ha kívánnám, hogy a miniszterelnök úr [*Széll Kálmán*] újra felszólaljon ebben a kérdésben; [...] De teszem azon okból, hogy kijelentsem, miszerint ennek a kérdésnek a megoldása rendkívül sok tanulmányt és nagy tapasztalatot igényel.

Méltóztassék csak visszatekinteni a múltba. Már Mária Terézia és II. József idejében, sőt még később is több ízben komolyan foglalkoztak ezzel a dologgal, és a vége mindig az volt, hogy sohasem tudták megoldani. A mi tanulmányunk is oda fog kilyukadni, hogy akármennyire fogunk is iparkodni, a vége csak az lesz, hogy nem leszünk képesek ezen kérdést kellőképp megoldani. Azonban ez nem azt jelenti, hogy azért a kérdés megoldásához komolyan hozzá ne lássunk. [...]

A szakértők, akik ezzel foglalkoznak, azt mondják, hogy az egyik megoldási mód itt az volna, hogy a gyermekeket még csecsemő korukban távolítsák el a szülőktől. Ez egy radikális kúra, amely talán idővel célhoz is vezetne, de állítólag összeütközik a humanizmussal, mert egy anyának a magzatát kebeléről quasi [*szinte*] erőszakkal elvinni, ez ellenkezik a szabadelvűséggel (*egy hang a jobb oldalon: A természet törvényével!*), azzal is ellenkezik, de ezzel a brutális és durva lelkű néppel szemben talán a humanizmusnak is bizonyos határt kellene szabni!

A második idea, amelyet felhoznak, az, hogy le kellene őket községenkint családokban telepíteni. A megoldásnak ez a módja tetszetősnek látszik, de nehéz, és én azt hiszem, hogy önként semmiféle község nem fog találkozni az országban, amely ezt elfogadja, hacsak törvényhozásilag nem kényszerítjük a törvényhatóságokat és községeket arra, hogy egy-egy családot fogadjanak a kebelükbe és gyúrják át.

A harmadik idea az volna, amint a szakértők állítják, hogy ha találkoznék az országban önként 30 000 család, amelyek quasi adoptálnák gyermekként egyenkint

ezeket az embereket; de én azt hiszem, hogy a 18 millió honpolgár közül nem fog találkozni egy sem, aki ezt elvállalja.

A legegészségesebb idea pedig az volna, hogy törvényhozásilag tiltassék meg ezeknek az embereknek a lótartás. Be van bizonyítva, hogy ezen emberek között egynek sincsen egy talpalatnyi földje sem, és mégis lovat tartanak, mégpedig az adófizető polgárok határozott kárára. Azonkívül még a földmívelésügyi miniszter úrnak figyelmébe ajánlom azt is, hogy ezek az emberek gebéikkel az ország minden szögletébe beleviszik a lóbetegség csíráit is.

Én részemről még egy ideát tudnék a tisztelt miniszterelnök úrnak ajánlani. Igaz, hogy a maga részéről talán viccnek fogja venni, és nem fog beleilleni a megoldások keretébe, hanem [*az*] én részemről azért komolynak tartom. (*Halljuk! Halljuk!*) Tudniillik ezeket a veszedelmes kóborló embereket bizonyos marsrutával [*szabályos katonai rendben*] az osztrák határ felé kellene terelni, és őket a mi tisztelt szomszédainknak kárpótlásul átadni azokért, akiket elveszítettek az által, hogy őket ide bebocsátották. (*Tetszés a néppárton.*)

Ezeknél azonban még sokkal veszedelmesebbek az úgynevezett munkanélküli csavargó elemek. Tisztelt képviselőház! Az egész országban igazán ezerszámra kóborolnak ezek a veszedelmes emberek. Az alkalom szüli a tolvajt, és ezek az emberek éppen azért, mert nálunk nagyon enyhén bánnak el velük, szabadságot vesznek maguknak: nem dolgozni [*akarnak*], hanem a könnyebb mesterséghez folyamodnak, a házról házra való kolduláshoz. Az egész országban általános miattuk a panasz. De különösen az ország határszéli községeiben olyan a helyzet, hogy az többé fenn nem tartható. Itt már radikális kúra kell. (*Helyeslés a néppárton.*) Itt nem segít semmiféle miniszteri rendelet vagy vármegyei határozat, rendszabály, itt nem segít a szolgabírói ukáz sem.

Hogy ezek az állapotok ennyire elfajultak, annak az okát két körülményben látom. Az egyik az, hogy a határszéli községekben egyáltalában nagyon hiányos a csendőrállomány. A másik pedig, hogy a mi tisztelt szomszédaink meghozták 1873-ban azt a törvényt, amely március 10-ről szól, és amely törvény hozzánk is átplántálódott 1879-ben a XL. törvénycikkben, annak 62. és következő szakaszaiban[2], azzal a különbséggel azonban, hogy a mi tisztelt szomszédaink azt végre is hajtják a szó legszorosabb értelmében, míg nálunk, a fővárost kivéve, ez a törvény csak a papíron van. (*Úgy van! Úgy van! bal felől.*) Ausztriában, amint a törvényt meghozták, bizonyos távolságokban felállították az ún. „Verpflegsstationokat", és itt a tisztességes vándorlók, akik tisztességes munka után akarnak látni, ellátást kapnak, kenyeret és néha főzeléket is; de a többi haszontalan csavargó nem elégszik meg ezzel, hanem szépecskén kéjutazást, kéjgyaloglást végez a mi szabad hazánkba, Magyarországba. [...]

Trubinyi közbiztonsági intézkedési javaslataiból szerencsére nem sok valósult meg, ő maga viszont tragikusan végezte: Váry Albert *1922-es könyve szerint 1919-ben* Szamuely Tibor *hírhedt Lenin-fiúi végezték ki, több más pappal egyetemben.*

[2] Az 1897. évi XL. tc. a büntető törvénykönyv keretein belül a kihágásokról rendelkezett, szűkebben a 61. §-tól a közbiztonság elleni kihágásokról. Értelmében a csavargás és a koldulás 8 napi, ismétlődés esetén 1 hónapnyi elzárással volt büntethető; kiskorúak esetén a szülőket pénzbírságra kötelezhették, a gyerekeket pedig javító-nevelő intézménybe.

RÁKOSI JENŐ

A Pesti Vármegyeháza udvara, 1902. július 6.

„Harmincmillió magyar, és miénk Európa kelete!"

A „kis magyar imperializmus" gondolata Beksics Gusztáv *(1847–1906),* Hoitsy Pál *(1850–1927) és* Rákosi Jenő *(1842–1929) nevével forrott össze elválaszthatatlanul. Az utóbbi a* Budapesti Hírlap *befolyásos tulajdonos-főszerkesztőjeként sokat tett azért, hogy a* 30 milliónyi magyar Magyarországa *grandiózus víziójával elhomályosítsa az olvasók realitásérzékét. A századfordulós Magyarországnak ugyanis nem volt valós esélye, hogy számban a nemzetiségek fölé emelkedjék, még kevésbé, hogy a közép-kelet-európai térség civilizátora legyen.*

Rákosi Jenő alábbi, az Országos Nemzeti Szövetség *tagjai előtt elmondott zászlószentelő beszédéből kibomlik a 30 millió magyar gondolatának eredeti szövegkörnyezete, mégpedig az Amerikába tartó kivándorlás kontextusában. Annak tudatában, hogy 1899 és 1907 között legalább 1, de valószínűleg inkább 2 millióan hagyták el a jobb megélhetés reményében a* Magyar Királyságot, *nemcsak Rákosi gondolata értékelhető árnyaltabban, hanem a súlyos demográfiai jelenség is.*

A kivándorlást számos más kortárs is tolla hegyére tűzte; Ady Endre például versbe szedte, hogy „Úgy elfogy a magyar / Mintha nem lett volna". *Ám míg Ady a problémát a demokrácia hiányában látta, addig főrendiházi szónokunk külön bekezdésben gúnyolódik a „nyugati jogállamon".*

[...] Tisztelt uraim! A história valamikor parádézott velünk, magyarokkal. Olasz föld, francia föld, német föld, Konstantinápoly és az északi tartományok látták vitézeink félelmetes arcát. Nemzeti királyaink az európai fejedelmek tanácsában vezető alakok voltak, hőseinket csodálta és ünnepelte a keresztény nyugat. Azóta kiestünk a történelem kegyéből, és olyan idők szakadtak ránk, amelyekről a mélabús költő azt énekelte: „Rákos, Rákos, mivé lettél? Szép híredből de kiestél." Rákos helyébe bízvást tehetjük a nemzetet: „Nemzet, nemzet, mivé lettél? Szép híredből de kiestél."

Nem fogok önöknek történeti disszertációt tartani. Egy szóba foglalom össze közel négyszáz esztendő legrémesebb pusztítását: elvesztettük ebben a négyszáz éves küzdelemben – nem az államunkat, hanem állami, nemzeti öntudatunkat. Elvesztettük nemzeti királyaink becsvágyát, melynek benne kellene lenni minden egyes emberben s az egész nemzetben. Nincsenek nagy terveink, nincsenek nagy szándékaink, nem akarunk nőni, nem akarunk terjeszkedni, nekünk nem [*kell*] kicsiny Macedónia. Mi csak vesződünk, máról holnapra élünk, perlekedünk, és mindennapi apró dolgokra van minden gondunk. Ez ma a mi állami életünk.

Ehhez hasonlatos az egyének élete is. Minden nemzetnek, a legkisebbnek is van egy

jelszava, néha egy szó is elég rá, amely kifejezi álmait, törekvéseit, néha ábrándjait. De hisz a remény, az ábránd, a káprázat adja meg az ifjúságnak a dicső erőt, amellyel küzdelmekbe áll és sikereket ér. Mi félünk az ábrándtól, józanságot prédikálunk, békeszeretetünkkel hivalkodunk, a kakasnak nem harmadik, hanem már első kukorékolására megtagadjuk sovénságunkat, s ami másnak eszköz, nekünk cél, s egy fél percent kvótán, egy gyűlölt színű bojton a homousion és homoiusion gyászos perpatvarába menekülünk, s nem gondoljuk meg, hogy ezalatt nem érünk rá az országot nemzeti ereiben [*erejében?*], számában és fanatizmusában földuzzasztani; amit ha elértünk, minden kelletlen kérdést, ami most fontosnak látszik, s minden politikai tevékenységünket elnyeli, egy csapással megoldottunk. Nem kell ide [*más*], csak harmincmillió magyar, és ezen a helyen, ezen a földön első szerepet játszunk Európa históriájában, és miénk Európa kelete.

Ennek kellene minden magyar ember – politikus és nem politikus ember – zászlajára felírva lenni: Harmincmillió magyar! És meg volna oldva minden kérdésünk egy csapással. Mert ezt kitartással, makacs és okos munkával játszva el lehet érni. De minden dolgunkat ebben a gondolatban kellene intéznünk. E helyett úgy kormányoztattunk, mióta nagy lelkek államiságunkat s szabadrendelkező jogunkat visszaszerezték. Úgy kormányoztatunk immár harminc év óta, hogy ennek ellenkezője történik: az állami önérzet a kormányzatban, a nemzeti, sőt magyar polgári önérzet az egyénekben lehanyatlik. Ugyanazok a jelenségek az egyéni, mint az állami életben.

Egyéni önállóság, vállalkozás, merészség, függetlenség helyett – tódulás a hivatalokba, protekcióhajhászat, pénz után való szaladás kártyán, lóversenyen, osztálysorsjátékon és házasságban, amellett ősökkel és címekkel való hivalkodás. Nekünk itt mindegy, beszéli-e és hogyan valaki a mi egyetlen és páratlan nyelvünket.[3] Beszélünk helyette mi magunk mindenik nyelvén. Műveletlennek csúfoljuk, aki csak magyarul tud, ha az egyetem összes tudományai a fejében vannak is; lányainkat, jövendő nemzedékek anyáit idegen neveléssel zsenge korukban rontjuk meg, és megmételyezzük nemzeti erkölcsünk tisztaságát. Nagy gondunk van minden cselekedetünkben, minden szándékunkban, minden alkotásunkban arra, hogy mit mond hozzá a művelt nyugat. Nem az a fő dolog, hogy kell-e nekünk, jó-e nekünk, hasznos-e vagy ártalmas nekünk; hanem, hogy mit szól hozzá a művelt külföld. Ha az éhség nem kényszerítene, tán nem is ennénk, amíg ki nem puhatoltuk, hogy mit szól hozzá a művelt nyugat.

Ez az egyéni élet. Milyen az állami? Ausztriával kapocsban élünk, mert elvesztettük önállóságra való erőnket. [...] Nem politika ez itt, ez ünnepi alkalom, tisztelt ünnepi közönség, csak egy helyzet rajza. Mert az oroszlánnal való szerződés hasznát mindig az oroszlán viszi el. Hogy egyszer, valamikor talán az oldalán harcolhassunk – viseljük a hosszú béke állandó kárát. Aki igazi nagyhatalom, élvezi is, mégpedig békében, a gyümölcsét. A nagyhatalom látszatát ellenben békében és háborúban keservesen meg kell fizetni. Olyan ez, mint a kölcsönvett pénz: nagy kamat jár érte, és ha nem vigyázunk, ha észre nem térünk, utána úszik a birtok is.

[3] *A magyarok krónikája* szerint „1910-ben az ország nem magyar népességének csupán 23 %-a tudott magyarul".

A nyugati jogállam – politikusaink és tudósaink ideálja. És készítjük évtizedek óta nagy sikerrel a nyugati jogállamot. Sőt, gondolom, immár meg is van. Ott van a polcon, a könyvtárunkban, a tankönyveinkben, gyönyörűen lemásolt törvények tömegében. Fájdalom, tisztelt közönség, ott is marad. Törvényeink egy részét nem kell, egy részét nem lehet, egy részét nem szabad végrehajtani. Mert azok nem a népért, nem a nemzetért készültek, hanem a jogállamért. De keressék önök a jogállamot kinn az életben, ott csak karikatúráit és mártírjait fogják megtalálni.

A törvény nálunk ritkán oltalom, többször veszedelem. Mert nem nekünk készül, hanem a jogállamnak. Mi a jogállam itt? Állapot, melyben nem az embernek, hanem csak az államnak van joga. Fájdalom, az államnak is csak az emberekkel, a polgáraival szemben [*van joga*], mert ahol egy más állam áll vele szemben, ott a mi államunk is igen hamar lemond a jogáról. Mert béke van, csak béke kell nekünk, csak azt halljuk dicsérni, csak azt magasztalják mindenek, politikusok, vezércikkek és trónbeszédek egyaránt. Én pedig azt mondom, hogy a békét csak erővel, hatalommal, tevékenységgel, önérzettel, haddal és hadikedvvel lehet fönntartani. Sohasem lemondással, soséggel, sohase meghunyászkodással, sohase imádsággal és áldozatokkal. Mert mindebből sohasem tudunk eleget adni az éhes ellenfélnek vagy a még éhesebb szövetségesnek, ha egyszer megkezdtük e nagylelkű önfeláldozást. És ne csodálkozzanak azon, hogy épp ilyen állapotukban szakad ránk, most rohan meg bennünket az a veszedelem, amelyből a mai ünnep is kerekedett: a kivándorlás.

Mondhatjuk, hogy lelketlen ügynökök műve, mondhatjuk, hogy kapzsi hajós és egyéb vállalkozók munkája, mondhatjuk, hogy járvány, mint a pestis, himlő, kolera. De ezek a rémes járványok, a pestis, a himlő meg a kolera olyan félelmesek-e ma, mint voltak a régi időben, amikor védtelen és tehetetlen állt velük szemben az emberiség? A tudomány fölfegyverzett bennünket ma ellenük, mérgüket elvette, erejüket megtörte, félelmességük megszűnt. A kivándorlás járványával szemben azonban ma éppoly készületlenek, éppoly fegyvertelenek vagyunk, mint voltak eleink az 1836-iki kolerával szemben. Ha a kormányzat a nemzetről gondoskodik, a törvény nem réme, hanem oltalma a szegény embernek. Ha az állam nemcsak áldozatot követel tőlük, hanem életünk föltételeiről is gondoskodik, ha ez emberekben nem a nexus, protekció, hivatali részrehajlás és politikai pártosság szelleme él, hanem az önállóság, életkedv, vállalkozás és munkakedv, akkor ügynök és hajóstársaság kevés sikerrel próbál szerencsét nálunk.

Így pedig, ahogy vagyunk, látnunk kell, hogy abból az országból, ahol a nagy és halhatatlan soviniszta szerint az apagyilkosnak is meg kellene bocsátanunk, ezrivel vándorol ki a drága emberanyag. Mi nem az apagyilkosnak kegyelmezünk meg, hanem kezére játszunk a heródesi gyermeköldöklésnek ezzel. De bocsánat a keserű hangért, mely csak kevéssé illik ez ünnep keretébe. De százezreket, immár milliót meghaladta száma a véreinknek, tolong[*nak*] lelki szemeim előtt, akiket elvesztettünk. Sokakról hír jő, hogy boldogulnak, sokan keresményeiket küldik haza itthon maradottaiknak; [*de*] ezerekről szó sem esik, mert a nyomorúság nem ad hírt magáról, csak aki boldogul.

Igen, mintha fordulat készülne, mozdulni látszik immár az ország, mert híját érzi az eltávozottaknak, s az álmodók, akik harmincmillió magyar jelszavát viselik zászlóikon: égbe kiáltanak. Én ez ország minden zugát szeretném tölteni rémes kiáltozásunkkal, midőn ünneplem itten az Országos Nemzeti Szövetséget, a rajongó, fanatikus, a soviniszta hazafiak e kis csapatját, amely, mint hajdan a véres kardot királyaink, most meghordoztatja az országban az amerikai testvérek véres zászlaját. A zászló, amely [*az*] Amerikába szakadt magyaroknak egy lélekemelő segélykiáltása a társadalomhoz, a hatalmasokhoz, a hazátlan árvákhoz ott túl, s gyermekei nélkül itthon elmaradt özvegy édesanyához, a nemzethez.

Bontsák ki ezt a zászlót, és kérem, vessenek rá egy búcsúpillantást. Meg fogja rázni az amerikai szél a fenséges színeket, és e fenséges színek meg fogják rázni a szíveket Amerikában. Nézzék meg Hungária alakját: sziklán ül, a magyar tenger sírja könynyeit. Réveteg szeme a távolba tekint, és karját kitárja az anya, hívólag elszakadt gyermekeiért. A remény gondolta, a szeretet szőtte, a hit küldi ezt a zászlót. Istennek hála, keletkezőben van általában az az érzés, mely bennünket lelkesít. Üzenetet, biztatást visz ez a zászló a távollevőknek. Immár gondolunk rátok, kicsinyek és nagyok, egyesek és sokaság, hatalmas és gyönge. Nem bírjuk elszakadástok fájdalmát viselni.

Záloga e zászló együvé tartozásunknak, jele annak, hogy visszavárunk benneteket; biztosítéka annak, hogy visszavágyódjatok és visszajöjjetek. Szeget verünk a rúdjába, s odaszegezzük a szívünket, elménket, érzésünket, gondolatunkat, kitűzzük az élőknek, ráborítjuk a haldoklókra, és meg nem bontható kapcsot kötünk vándor testvéreink és az anyaföld, Magyarország szíve között. Isten minket úgy segéljen, távollevőket meg hozzon haza a harmincmillió hitében. Ámen.

Érdekes helyzet jött létre azáltal, hogy egyrészről az ország népessége még így is folyamatosan nőtt, másrészt egyes becslések szerint a kivándorlóknak csak mintegy negyede-harmada tartozott a magyar etnikumhoz; a többség az ország nemzetiségek lakta peremterületeiről vándorolt ki. Ugyan a szónok tévedett a hazahívható magyarok tekintetében, és semmi sincs, amivel védeni lehetne militáns szavait meg a nyelvi asszimiláció sovén formájának sürgetését, egy dolgot kétségtelenül jól látott: a kivándorlás csak ezután, 1905–1907 táján érte el csúcspontját.

BERZEVICZY ALBERT
Bártfafürdő, 1903. augusztus 16.

„Szerető szelleme őrködni fog a magyar föld fölött" – Sissy szobrának avatója

Ferenc József *osztrák-magyar uralkodó felesége 1898. szeptember 10-én épp egy hajókirándulásra igyekezett, amikor a Genfi-tó partján mellbe döfte őt egy olasz anarchista. A kihegyezett reszelő szúrását tompította a fűző, sőt, Erzsébet még a hajóra is felszállt, azonban hamarosan vissza kellett őt vinni a Hôtel Beaurivage-ba, ahol ezután meghalt.*

Erzsébet Amália Eugénia *(1837–1898), közismert nevén:* Sissy, *akinek már életében hatalmas rajongótábora akadt, halálával kultikus nőalakká vált. Személyét, szépséges alakját szobrok, városrészek, hidak és emlékhelyek őrzik, többek közt* Bártfafürdőn *(ma Bardejovské kúpele Szlovákiában), amely fürdő épp annak köszönhette Monarchia-kori felkapottságát, hogy Sissy 1895-ben ott keresett gyógyulást.*

Öt évvel a királyné halála után egész alakos szobrának avatásán Sáros megye szülöttje, Berzeviczy Albert *(1853–1936) mondta az alábbi, líraian bús emlékező-avató beszédet.*

A régi Bártfa híres iskolájának híres megalapítója, Stöckel Lénárd magiszter[4] a XVI. század zivataros korszakának küzdelmeiben azt mondta tanítványainak, hogy „ha a fák és kövek sírni tudnának, s az összes folyók könnyárakká változnának, Magyarország siralmait túlhaladni akkor sem tudnák". Ez a mondás illett arra a gyászra, melyet Erzsébet királyné megrendítő halála borított hazánkra.

Vannak történeti tények, amelyek semmi külső eseményben meg nem jelölhetők, amelyekről semmi okmány nem szól, amelyeket a történetírók talán bebizonyíthatatlanoknak fognak találni – de amelyek kiirthatatlanul élnek egy egész nemzet hitében, érzelmében, s épp ezért igazabbak minden okmányokkal igazolt állításnál. Így például magyar emberrel szemben könnyebb a napot letagadni az égről, mint szívében kioltani azt a hitet, meggyőződést, hogy Erzsébet királynénk szeretete a magyar nemzet iránt volt [*az*] a varázserő, mely a legjobb király atyai szívét és egy sokat szenvedett, félreismert nép érzelemvilágát egymáshoz közelebb hozva az engesztelődés és a béke nagy művét dicsőséges kifejezésre juttatta.

Nem lett volna oly igazán nő, mint aminőnek kora ismerte, ha szíve őt nem inkább a szenvedők felé vonzotta volna. És amikor ő jött, magyar hazánk volt a legnagyobb szenvedő, melynek panaszszava hozzá fölhatolt. Valami mélyen fekvő eleme lelkivilágának vonzotta őt nemzetünk nyelvéhez, zenéjéhez, költészetéhez; ezekből megértette azt is, aminek magyarázata nehezen talál utat a trónok zsámolyához. És mert megértette, megszerette nemzetünket, szeretetének rajongó hódolat lett jutalma, rajongó hódolat, melynek lángja most az emlékezet oltárán lobog, és fog lobogni a váltakozó nemzedékektől lankadatlanul ápolva.

[4] Leonard Stöckel (1510–1560): teológus, pedagógus, egy időben Luther és Melanchton tanítványa Wittenbergben; Bártfán született és ott is halt meg.

Ennek az érzelemnek a lángjánál ünnepeljük mi is Erzsébet királynénk emlékét. Ünnepeljünk egyesülve minden jó hazafival és minden emberrel, kit egy a sorstól a trónra helyezett fennkölt lélek pályájának dicsősége, gyásza és tragikai kimenetele rokonérzéssel tölt. Ünnepeljünk abban a hitben, hogy nemcsak ércalakja és emléke maradt közöttünk, de szelleme sem fog elhagyni: védő, pártoló, szerető szelleme őrködni fog továbbra is e sorsüldözött nemzet, e vértől ázott magyar föld fölött, ahol az ő emlékezete áldva lesz mindörökké.

A szónoklat után pár hónappal Berzeviczy Tisza István *kormányában kultuszminiszteri tárcát kapott, később pedig meghatározó konzervatív kultúrpolitikussá vált. Sissy pompás bártfai szobra pedig ma is sértetlenül hallgatja a tűerdők örök suhogását.*

•

Gróf TISZA ISTVÁN
Az Országgyűlés képviselőháza, Budapest, 1904. november 18.

„Technikai obstrukció ütött ki!"

1903–1904 során az országgyűlési ellenzék, élén a kiegyezést bíráló Függetlenségi és 48-as Párttal, *időhúzással, hasztalan vitával meg a felszólalások végtelen idézetekkel történő megnyújtásával gyakorlatilag megbénította a parlament működését. A miniszterelnök, akitől nem állt távol az erős kéz politikája, válaszul bejelentette a házszabályok jelentős szigorítását.*

A november 18-i vitanapon Tisza István *(1861–1918) mindenre el volt szánva: szabadelvű pártja támogatását háta mögött tudva arra is, hogy egy cseles húzással a t. Ház még akkor is cselekvőképes maradjon, ha beléfojtanák a szót.*

A kiváló vitapartner Tiszának kivételes önuralomra volt szüksége aznapi felszólalásakor. A csengetésekkel és folyamatos rendreutasításokkal tarkított, óriási felfordulás – a jobboldal tomboló helyeslése meg a baloldal veszett tiltakozása – közben elmondott miniszterelnöki záróbeszéd a kivételes körülmények miatt is kivételes teljesítmény.

Tisztelt Ház! Én azt hiszem..., én azt hiszem, hogy az ország ügyei a mai nappal olyan stádiumba jutottak..., amelynek szemébe kell néznünk, amelyet értéke szerint kell jellemeznünk, és amelyből a konzekvenciákat le kell vonnunk...

Itt többé nem lehet kérdés tárgya, hogy technikai obstrukció ütött ki! Ezzel a ténnyel szemben kérnem kell a tisztelt Házat, hogy tegyük csak egy pillanatra vizsgálódás tárgyává, hogy micsoda süllyedése az alkotmánynak..., micsoda merénylet az ország

legszentebb jogai ellen..., micsoda eltántorodás a magyar nemzet legszebb és legszentebb tradícióitól ez az állapot...

Azt hiszik, hogy nemzeti ellenállás, nemzeti politika az, amit csinálnak, az, ami technikai obstrukcióban nyilatkozik meg?... Azt hiszik, hogy akkor maradnak hívek azon nagy férfiak tradícióihoz..., akik a magyar parlamentárizmust megalapították?... Hát Kossuth Lajos (*nagy zaj a bal és a szélsőbal oldalon*), hát Deák Ferenc... Lármázzanak, amennyit tetszik; ezzel csak szegénységi bizonyítványt állítanak ki önmagukról!... Hát Kossuth Lajos és Deák Ferenc azért hozták létre a magyar parlamentárizmust, hogy az ilyen szégyenteljes jelenetek megtörténhessenek?... Ha azok a nagy alakok itt élnének még közöttünk, minő lángpallossal küzdenének önök ellen!...

Volt obstrukció Magyarországon (*felkiáltások bal felől: Lesz is!*) már a hetvenes években... (*egy hang a bal oldalon: A papa csinálta!*), ...olyan valaki csinálta, aki nagyon közel állt énhozzám, de ő nem technikázott.... Voltak erős, szenvedélyes harcok a magyar parlamentben, de mennyire más volt az az elkeseredés, az a szenvedély, amely például Bosznia okkupációja után kitört!... Mennyire más volt a helyzet akkor..., amidőn komoly elkeseredés volt a nemzetben; amidőn a képviselőházban alig volt 10–15 főnyi többsége a kormánynak. És jutott-e az akkori ellenzéknek eszébe nemcsak technikázni, de egyáltalában obstrukcióval akadályozni meg a tárgyalást?... És vajon ha visszagondol gróf Apponyi Albert tisztelt képviselőtársam azon időre..., nem gondol-e elégtétellel és büszkeséggel vissza akkori működésére, mint erre a szerepre, amelyre most leszállott? (*Élénk felkiáltások bal felől: Bizony nem!...*)

Tisztelt Ház! Voltak erős, szenvedélyes harcok a magyar parlamentben, volt még obstrukció is, de a technikai obstrukció magyar ember agyában nem tudott megszülemleni... Osztrák termény az, amely csakis Ausztriában lehet helyén... És amikor Ausztriában a technikai obstrukció találmányát megcsinálták, pártkülönbség nélkül, hogy beszéltünk arról itt Magyarországon? Minő fölénnyel jegyeztük meg akkor – fájdalom, azóta leszálltunk erről a színvonalról –..., hogy Magyarországon ilyen nemtelen fegyverekkel, ilyen, a parlamentárizmusra végzetes fegyverekkel, ilyen, a magyar szabadságot sárba tipró, lealacsonyító eszközzel nem fogunk találkozni soha... Ha Ausztriában ilyen jelenségekkel találkozunk, azt helyeselni nem, de megérteni lehet. Lehet először azért..., mert Ausztria olyan népek konglomerátuma..., amelyeket, fájdalom, a nemzeti ellentétek elemi erővel sodornak harcba egymással és sokszor az állammal; és másodszor, mert Ausztria nem ment át a szabadság aranyiskoláján, Ausztria mögött nem áll az az ezredéves múlt, amely Magyarország mögött áll... Ausztria népei nem köszönik mindazt a parlamentárizmusnak, amit a magyar nemzet köszönhet...

Hát ha Ausztriában történnek ilyen merényletek a parlamentárizmus ellen, az érthető. De minálunk, ahol mi mindnyájan egy egészséges..., ahol mi mindnyájan egy egészséges magyar nemzetnek fiai vagyunk...; ahol mindnyájunkat ugyanaz a ragaszkodás kellene hogy odafűzzön a magyar nemzeti politika nagy céljaihoz, minálunk,

ahol ennek a nemzeti politikának egyedüli exponense, egyedüli kincse és drágasága ez a parlament... Minálunk az, aki elég..., minálunk az, aki elég meggondolatlan Ausztriából importálni ezt a gombát, és itt beleoltani a parlamentárizmusba..., az valóban szentségtörő merényletet követ el a magyar nemzet legdrágább kincsei ellen...

Tisztelt Ház! Önök vágják számtalanszor a szemünkbe a nélkül, hogy maguk is hinnék, hogy Bécsnek bérencei vagyunk... Igenis, a nélkül, hogy hinnék, teszik vásári komédiává e parlamentet... Én nem követem önöket erre a térre. Tudom, hogy csak megfontolatlanság, meggondolatlan könnyelműség sodorja önöket oda... De azt igenis állítom, hogy akkor sem viselhetnék másként magukat, ha a magyar nemzet esküdt ellenségeinek bérencei volnának... Ha lett volna még kétségem az iránt, az utolsó napok tapasztalatai meggyőztek volna róla, hogy a magyar nemzet sorsa kritikus fordulópontra jutott...

Most válik meg, hogy van-e elég erő, van-e elég kötelességérzet, van-e elég áldozatkész hazafiság a magyar nemzet józanabb nagy többségében arra, hogy ezektől a veszedelmektől, ettől a mételytől megmentsük ezt a hazát... Mert ha ezen a lejtőn csúszunk tovább és tovább, akkor a nemzetre a kijózanodást, a felébredést..., és talán egy újabb jobb korszaknak kezdetét csak egy nagy nemzeti katasztrófa keserű tapasztalatai útján érhetjük el. Ettől a borzasztó lehetőségtől akartam én és akartuk mindnyájan itt megmenteni a nemzetet úgy, hogy ebben a hazafias munkában együtt haladhassunk pártkülönbség nélkül. És midőn ennek a reménye is eloszlott, türelemmel igyekeztünk megvitatni a dolgot... Türelemmel, hosszú, szívós, kitartó, nyugodt munkával..., igyekeztünk működésünkről beszámolni alkotásokkal, amelyek ma a nemzet előtt vannak... (*Eitner Zsigmond: Az ugrai levéllel!*)[5]

Igyekeztünk érvekkel síkra szállni meggyőződésünk mellett, és mi volt a válasz? Először egy-két heti vita, amelyben azzal szemben, amit mi akarunk és állítunk, soha az ellenérvek csak árnyékával sem találkoztunk... Igenis, soha! Mit tettek a tisztelt képviselő urak e kéthetes vita alatt?... Intéztek támadásokat olyasmi ellen, amit sohasem akartunk; állították, hogy a szólásszabadságot akarjuk megtámadni, beszéltek választási reformról és a kerek világon mindenről, csak arról nem, ami napirenden volt: egy mérsékelt, józan és ebben az országban annyira szükséges házszabályreformról...

Most pedig egyszerűen bevágják az útját a további vitának. A technikai obstrukció be van jelentve... Ezzel szemben megszűnik a tárgyalás és a vitatkozás lehetősége. (*Igaz! Úgy van! a jobb oldalon. Zajos felkiáltások a jobb oldalon: Szavazzunk! Szavazzunk! Elnök ismételten csenget. Meg-megújuló kiáltások a jobb oldalon: Szavazzunk! Szavazzunk!...*) A tárgyalások lehetősége megszűnik, tovább várni hiábavaló dolog, önök technikázhatnak éveken át. Itt egy marad hátra: vagy sorsára bízni az országot, vagy véget vetni az egész komédiának. (*Hosszan tartó folytonos éljenzés és taps jobb felől. A jobb oldalon ülő képviselők felállnak és kiáltják: Elfogadjuk! Elfogadjuk! Szavazzunk! Óriási zaj a bal és szélsőbal oldalon.*)

[5] Tisza 1904. október 7-én az ún. ugrai levelében elítélte az obstrukciót, és bejelentette, hogy szigorítani kívánja a házszabályokat.

Ami ezután történt, az „zsebkendő-szavazás" *néven vonult be a magyar történelembe. A nagy zajban* „az előre megbeszélt taktika szerint Tisza elővette a zsebkendőjét, a szabadelvű párti többség felállt, s az elnök ezzel a házszabályreform-javaslatot elfogadottnak nyilvánította" – *írja* Pölöskei Ferenc, *Tisza politikai életrajzírója. A beszéd után két héttel viszont az indulatok teljesen elszabadultak: az ellenzéki képviselők szétverték a Ház elnöki emelvényét. Tisza kormánya gyakorlatilag megbukott – legalábbis időlegesen, mivel 1913-ban újra kormányt alakíthatott.*

•

KOSSUTH FERENC
Az Országgyűlés képviselőháza, Budapest, 1907. július 3.

„Nem a horvát nyelvet védik, hanem a magyar nyelv jogát támadják!"

Horvátország különleges helyzetének jogi megfogalmazása az 1868: XXX. tc., a horvát-magyar kiegyezés volt. Eszerint Magyarország és Horvátország „egy és ugyanazon állami közösség", *de Horvátország* „külön testülettel bíró politikai nemzet, s belügyeire nézve saját törvényhozással és kormányzattal bír". *1905 után egyre több jel utalt a magyar-horvát viszony repedezésére, másfelől a horvát-szerb együttműködés erősödésére. Ezek eredményeként 1907 nyarán a horvát országgyűlési képviselők obstrukcióba kezdtek: minden nap az ülésszak végéig húzták horvátul elmondott hosszú beszédeiket.*

Kossuth Lajos *(1802–1894) idősebb fia,* Kossuth Ferenc *(1841–1914) nyugat-európai emigrációban nőtt fel és élt addig, amíg édesapja halálakor föladta ottani vasút- és hídépítészi mérnöki pályáját. Hazaköltözött, 1895-től országgyűlési képviselő és a* Függetlenségi Párt *elnöke lett, 1906–1910 között pedig* Wekerle Sándor *(1848–1921) kormányában kereskedelmi miniszter. Annak a vasúti rendtartásnak az egyik paragrafusa, amelyet minisztériuma 1907-ben dolgozott ki, és amelyet a miniszter az alábbi beszédben beterjeszt, politikai robbanást idézett elő.*

Hetek óta élnek vissza (*Úgy van! Úgy van!*) a horvát képviselők azzal a jogukkal, hogy ebben a Házban horvátul „is" beszélhetnek. A törvény világosan kimondja, hogy horvátul „is" beszélhetnek; ők pedig kizárólag horvátul beszélnek. (*Egy hang bal felől: És szerbül!*) Kizárólag horvátul beszélnek, úgyhogy őket e Házban csak igen kevesen értik meg. Céljuk tehát nem az, hogy bárkit is meggyőzzenek érveikkel (*Igaz! Úgy van!*), hanem világos céljuk az, amelyet többé leplezni sem igyekeznek, hogy a magyar Országgyűlés idejét vesztegessék. (*Igaz! Úgy van!*) Ilyen célzatot semmiféle képviselőház az egész világon el nem tűrne (*Igaz! Úgy van!*), és legkevésbé tűrnék el ők maguk, a horvátok. [...]

E szóáradattal a tisztelt horvát képviselők el akarják homályosítani azt a tényállást, amelyet teljes világosságban az ország színe elé akarok ismét helyezni.

Ez a tényállás az, hogy az előttünk fekvő törvényjavaslat semmiképpen sem érinti a horvát nyelvnek törvényes jogát. (*Igaz! Úgy van!*) Ezen törvényjavaslathoz semmi köze nincs az 1868: XXX. törvénycikknek (*Igaz! Úgy van!*), amelyet Magyarországon senki érinteni nem akar, hanem teljes lojalitással akarja érvényesíteni Horvátországban úgy, hogy ezen ország jogai és a horvát közszabadság teljesen biztosítva legyenek. Ellenkezőleg, ebben a törvényjavaslatban a horvát nyelvnek jogai teljes mértékben biztosítva vannak, mert ki van mondva, hogy Horvátországban azon vasúti alkalmazottaknak, akiknek akár a közönséggel, akár a hatóságokkal érintkezni kell, a horvát nyelvet kötelesek tudni. Ez eddig nem volt így. Így tehát nemcsak nem támadja a javaslat a horvát nyelv jogát, de ellenkezőleg, ott is érvényesíti, ahol eddig nem érvényesült. Nem a horvát nyelvet védik tehát a horvát képviselők, hanem a magyar nyelv jogát támadják. (*Élénk helyeslés és taps.*) Olyan kormány pedig nem lesz soha ebben az országban, amely beleegyeznék abba, hogy a magyar nyelvet Szent István koronája területén bárhol is üldözhessék. (*Igaz! Úgy van!*)

Ezeknek előrebocsátásával vagyok bátor a következő indítványt a tisztelt Háznak elfogadásra ajánlani, ami[*t*] annál inkább teszek és tehetek, mert az egész vasúti szolgálati rendtartásról szóló törvényjavaslat olyan, amelyet a vezetésem alatt álló minisztérium rendeleti úton is érvényre juttathatott volna. (*Igaz! Úgy van!*) A vasúti szolgálati rendtartásról szóló törvényjavaslat I. Fejezet. Általános határozatok 1.§-a helyébe javaslom: hogy tétessék a következő szöveg – ugyanakkor kihagyva a következő szavakat: I. Fejezet. Általános határozatok – (*olvassa*): „1.§ A magyar Szent Korona országainak területén üzemben tartott közforgalmú géperejű vasúti vállalat szolgálatába csak oly egyén vehető fel, aki magyar állampolgár és a magyar nyelvet bírja. (*Helyeslés.*) Horvát-Szlavonországok területén azoktól a vasúti alkalmazottaktól, aki szolgálatuk közben a közönséggel vagy az ottani hatóságokkal való érintkezésre hivatvák [*vannak hivatva*], a horvát nyelv ismerete is megkívántatik." (*Felkiáltások: Is!*) [...]

A Kossuth Ferenc-féle vasúti törvény kiterjesztette a magyar szolgálati nyelvet Horvátország területére, egyben azonban az ottani vasutakon a horvát nyelvtudást is megkövetelte. A magyar nyelv ilyetén történő felbukkanása a horvát mellett elfogadhatatlan volt a horvát képviselők számára, mivel az valóban sértette a horvát-magyar kiegyezésben lefektetett nyelvi jogokat. Horvátországban zászlóégetésig fajuló tüntetések kezdődtek, és amikor az 1908-as választásokon a horvát-szerb koalíció győzelmet aratott, Horvátország parlamentáris irányítása magyar szempontból lehetetlenné vált.

•

MILAN HODŽA
Az Országgyűlés képviselőháza, Budapest, 1907. október 30.

„Kik a gyilkosok ebben a vérengzési ügyben?" – a csernovai sortűzről

A 15 (más adatok szerint 12) halálos áldozatot és több tucat súlyos sérülést okozó csernovai csendőrsortűz *az I. világháború előtti korszak egyik legnagyobb nemzetközi visszhangot kiváltó eseménye volt. Az ügy túlnőtt egy helyi egyházi konfliktus keretein, és a tudatos propaganda hatására erősen rontotta Magyarország nemzetközi megítélését.*

Az eset után három nappal az Országgyűlésben az akkor mindössze 29 éves Milan Hodža *(1878–1944) interpellált* ifj. Andrássy Gyula *(1860–1929) belügyminiszterhez. A szlovák képviselő magyarul elhangzó beszédében olyan érzékletesen adja elő a lövöldözés lefolyását és következményeit, hogy a t. Ház teljesen felbolydul tőle: a konzervatív tábor, élén* Szmrecsányi Györggyel *(1876–1932) minden eszközt megragad, hogy ellehetetlenítse Hodžát. A szűnni nem akaró destruktív zajban, és a minősíthetetlen bekiabálásoktól hangos teremben a szónoknak nagy lélekjelenlétre van szüksége, hogy interpellációját végigmondja.*

Tisztelt képviselőház! Az elmúlt vasárnap, október 27-én négy rózsahegyi pap (*zaj*) [...], ezek között ketten a szepesi püspök megbízásából, megjelentek a Liptó vármegyei Csernova községben, azon célból, hogy az ott nemrég felépített templomot felszenteljék. (*Szmrecsányi György: Ez már nem igaz! Zaj.*) [...] A felszentelés, melyet megkísérelték, a nép akarata ellen történt, azonban a hatóságok [...], melyek ez ügyben illetékesek voltak, a község és a nép akaratával szemben is megmaradtak szándékuk mellett. (*Szmrecsányi György: Ez sem igaz! Zaj.*) [...]

Csernova község Rózsahegy egyik külutcája; Rózsahegytől négy kilométernyire van, lakosainak száma 1300.[6] A lakosság nemzetiségére nézve tót, vallására nézve tiszta római katolikus; népe szegény, mélyen vallásos. Vallásosságát jellemzi az a szláv vonás, hogy nem formaszerű, nem felületes a vallási meggyőződése, hanem hogy a dolgok mélyére hat. (*Egy hang a szélsőbal oldalon: Fanatizálva van! Folytonos zaj.*) Nem az én hibám, tisztelt képviselő urak, hogy ha önök nem értenek engem, én az ügyhöz tartozónak tartom ezeket, ennélfogva tárgyalom.

Tisztelt képviselőház! A csernovaiak, amidőn templomot építettek, azt saját költségükön építették fel. A püspök úrnak akkor egyáltalán nem volt sürgős a felépítés, sőt, mikor segélyt kértek tőle, akkor a püspök részéről a segély megtagadtatott. Amidőn azonban a templom már készen volt, és a felszentelésre került a sor, amikor a felszentelést maguk a csernovaiak kérelmezték, csak azzal a feltétellel, hogy az időközben hivatalától felfüggesztett plébánosuk legyen a felszentelő, akkor a püspök a felszentelést elrendelte, azonban nem járult hozzá ahhoz a kéréshez, hogy a fölszentelést a rózsa-

[6] Rózsahegy a mai Szlovákia északi részén, a Magas-Tátra nyugati végénél található város, szlovák neve Ružomberok.

hegyi, tehát a csernovai, ez idő szerint felfüggesztett plébános végezze.[7] Tehát a felszentelés elhalasztását kérték avval a céllal, hogy a felszentelés majd akkor eszközöltessék, mikor a felfüggesztett plébános vissza lesz helyezve. Ezt a kérelmet azonban visszautasították: amíg előbb száz esztendőn keresztül nem volt sürgős a templom felépítése, úgy egyszerre sürgős lett annak felszentelése.

A felszentelésen maga a püspök személyesen kívánt eleinte megjelenni. Miután azonban a püspök és a nép között régi idő óta viszály forgott fenn, amelyet... (*Szmrecsányi György: A népet maga izgatta fel a lapjában! Zaj.*), amelyet én jellemezni kívántam volna előadásom bevezetésében, de nem jutottam hozzá. Ezen viszály folyamán mindkét fél intranzigens [*hajthatatlan*] álláspontra helyezkedett. Egyrészt a püspök, amint kifejtettem, másrészt a nép, amely azt mondotta: ragaszkodunk a saját papunkhoz, mert bizalmunk van hozzá, mert szeretjük. A viszály áthidalhatatlan volt. A püspök mindamellett görcsösen ragaszkodott ahhoz, hogy a felszentelés mielőbb megtörténjék. (*Helyeslés.*) Eleinte személyesen kívánt a püspök részt venni a felszentelésen, de azután informálták, hogy Csernova meg akarja ismételni azt a régi rózsahegyi szokást, hogy a lakosság bojkott alakjában távollétével demonstrál. Ugyanis szintén az ügy historikumához tartozik, hogy két esztendő óta, mióta a papság és nép közt bizonyos félreértések támadtak, a nép bojkottal tüntetett. [...]

Szóval a püspök lemondott arról, hogy személyesen jelenjék meg a csernovai templomszentelésen. Megbízta egyik kanonokját, hogy őt képviselje, a volt rózsahegyi plébánost, Kurimszky Antalt. Ez a megbízást megkapta, azonban úgy látszik, hogy ő is mérlegelte a helyzetet, és nem akarta kitenni magát annak a veszélynek, hogy saját néhai egyházában (*zaj*), amelynek annak idején lelki gondozója volt, bojkottnak legyen kitéve. [...] Úgyhogy közben továbbadta a megbízatást. Elhatározásában valószínűleg megerősítette azon távirat, amelyet közben Csernováról kapott. A távirat szövege ez volt (*olvassa*): „Nagyságos Kurimszky kanonok úrnak, Szepeshely. Felkérjük, ne fáradjon el Csernovára, a templomszentelést nem tartjuk meg. A község nevében aláírás." (*Felkiáltások jobb felől: Ki volt aláírva?*) Kalián Máté. A sürgöny elküldetett október hó 25-én, reggel 8 órakor. (*Folytonos zaj. Halljuk! Halljuk! Elnök csenget.*)

Az egyházi hatóságok tehát tartottak a bojkottól, és azért, hogy a bojkottnak ne legyen meg a hátrányos következménye, ők maguk, a név szerinti megbízott papok, saját községeikben gondoskodtak arról, hogy a csernovai templomfelszentelésen nép legyen jelen. Gondoskodtak pedig olyan formában, hogy a szószékről hirdették ki, mikor lesz a csernovai templomfelszentelés, és felszólították a népet, hogy ezen a felszentelésen vegyen részt. (*Zaj.*) Megjegyzendő, hogy a püspök, illetőleg a kanonok megbízottja, Pazurik Márton, aki huzamosabb idő óta tartózkodik már a nép között, s aki valószínűleg nagyon jól ismeri a helyzetet, mérlegelve ezt a helyzetet, annak idején becsületszavával fogadta, hogy a csernovai felszentelésen a felfüggesztett plébános, Hlinka jelenléte nélkül részt nem vesz. (*Zaj.*)

[7] Csernova katolikus papját, Andrej Hlinkát (1864–1938), aki a falu szülötte volt, 1906-ban Párvy Sándor szepesi püspök felfüggesztette politikai agitáció és pénzügyi visszaélés gyanúja miatt.

Hogy a felszentelés meg ne történjék – ez az én információm –, naiv cselhez folyamodtak a csernovaiak, és valaki közülök azt a hírt bocsátotta világgá, nyilván avégből, hogy a templomfelszentelés megakadályoztassék, hogy ők a templomot be fogják csukni. (*Zaj. Halljuk! Halljuk!*) Ennek neszét vette egy Bacskor nevű csernovai kisbíró, aki hogy elejét vegye ennek a cselvetésnek, a templom zárát levette, magához vette, úgyhogy a templom ajtaját becsukni nem lehetett. Szombaton azután történt az, amit a sajtó, nem tudom, miféle információk alapján, templomrablásnak minősít, hogy a hívek bementek a nyitott és be sem zárható templomba, elszedték onnan azokat a szertartási eszközöket, amelyek szükségesek megőrzés végett. (*Zaj és derültség a bal oldalon. Nagy zaj a nemzetiségi padokon.*) Tisztelt Ház! Én nem hiába hoztam fel azt, hogy hány lakosa van Csernovának, nem hiába hoztam fel, hogy ez a szegény nép saját költségére építette ezt a templomot; minden tégla az övé volt, minden szertartási és egyéb eszköz az övé volt. (*Nagy zaj.*) Ez a szegény nép, amely egy templom építésére 79 000 koronát tud áldozni, sokkal ideálisabb és sokkal magasabban áll, semhogy önök itt nevetéssel fogadhatnák, mikor én róla beszélek. [...]

Vasárnap, október 27-én reggel a környékbeli templomokban, nevezetesen azokban a templomokban, amely községeknek az adminisztrátorai, illetőleg hitoktatói részt kívántak venni a templomfelszentelésen, mondom, ezekben a községekben az isteni tisztelet vasárnap korán reggel, 7 órakor tartatott meg. A papok felszólították híveiket, hogy a templomszentelésen tömegesen okvetlenül jelenjenek meg. Reggel 9 vagy 10 óra felé elment Csernovára a szomszéd községek népe: Gudrik, Ludrova, Liszkóófalu, Rózsahegy és egyéb községek.

Mikor a nép inváziója megtörtént – konstatálom, hogy nem ellenséges volt –, a csernovaiak hozzácsatlakoztak, és úgy, amint voltak, ünneplő ruhában, együtt foglaltak állást a falu végén és várták a vendégeket. (*Derültség.*) A nép részint egy szűk utcában, részint az út hosszában elterülő mezőn helyezkedett el. Reggel egynegyed tizenegy és fél tizenegy között jött a falu felé két kocsi. Az első kocsiban Pereszlényi Zoltán rózsahegyi szolgabíró úr. Megjegyzem, hogy Pereszlényi Zoltán, aki jelenleg rózsahegyi szolgabíró, ezelőtt is Liptóban, tehát egy nemzetiségi tekintetben úgyszólván biztosított vármegyében volt tisztviselő. A másik kocsiban Fischer Ferenc, rózsahegyi helyettes plébános, adminisztrátor, továbbá Pazurik Márton, alsóliptói esperes-dékán, és azonkívül még két pap ült, aki nyilván csak nézőknek jöttek oda. (*Zaj a középen. Halljuk! Halljuk!*) Kérem, ne zavarjanak! [...] Mondom, a másik kocsiban a két meghívott, Kalocsai Izidor, rózsahegyi hitoktató és Hanzély adminisztrátor voltak.

Az első kocsi egyenesen a tömegbe hajtott. A nép közé érve a lovak természetszerűleg megállottak. A kocsin azonban a szolgabíró szolgája, ez a kocsis mellett ülő szolga, kiragadta a kocsis kezéből az ostort, és a lovak közé ütött, valamint a kocsi mentén álló nép közé csapott az ostorral. (*Zaj a bal oldalon.*) Én ezeket úgy adom elő, tisztelt képviselőház, hogy én a vezetett vizsgálatnak elébe nyugodtan nézek, mert tudom, honnan kaptam az értesülést. Az arcba kapott ostorcsapások alatt az emberek hátráltak; azonban akik a kocsi mentén, tehát elöl állottak, a csendőrök háta megett kiáltottak a kocsis felé: Állítsd meg a lovadat, agyongázolod az asszonynépet! Amikor a kocsis erre nem reagált, az elöl álló emberek átmentek a csendőrök között az útra, megfogták a lovak kantárszárát a körülálló parasztok, és vagy hátráltatni, vagy pedig visszafelé fordítani kívánták a lovat. (*Mozgás. Felkiáltások: Szép vendéglátás!*) [...] A második kocsiban ülő papok egyike, hogy kicsoda, azt nem tudhatom, felugrott akkor a helyéről és átkiáltott az első kocsi felé: „Csak előre! Csak azért is előre!" Magyar nyelven mondotta ezt. (*Felkiáltások bal felől: Jól tette! Talán latinul mondja?*) Én csak a tényállást adhatom elő, amint arról hitelesen értesültem. Erre átsivított a zajongáson a képéből kikelt szolgabíró hangja: „Lőni!" (*Élénk ellenmondások és derültség a jobb és bal oldalon. Zaj. Felkiáltások: Hazugság! Nem áll! Elnök csenget.*) [...]

A lövések sortűz formában [...], gyors egymásutánban következő négy sortűz formájában történtek. A művelet néhány pillanatot vett igénybe. (*Halljuk! Halljuk!*) Információm arra is kiterjed, tisztelt képviselő urak, amit egy közbeszólás alakjában méltóztattak felhozni, hogy tudniillik a főszolgabíró kocsijában ülő főszolgabírói szolgát valaki a tömegből egy kővel eltalálta. (*Felkiáltások bal felől: Véletlenül, ugye? Mozgás és derültség. Zaj. Elnök csenget.*) A csendőrök pontosan céloztak Az a kilenc ember, aki elsőnek esett el, gyorsan megvívta az utolsó tusát. [...] A vérengzés eredményét nem fogom itt előadni, mert fel kell téteteznem, hogy amúgy is tudva van. A négy-öt lépés széles út, amikor az orvosok odajöttek, borzalmas képet tárt fel. A tetemek arcra borulva feküdtek porban és vérben. (*Zaj.*) Némelyeket a kerítéshez és az iskolaépület lépcsőjéhez rögzített a golyó, megint mások a távolban, a mezőn voltak elterülve. A négy pap, aki jelen volt, rögtön a vérengzés után, anélkül, hogy tovább igyekezett volna behatolni a községbe, kocsin elhajtatott. A szolgabíró a művelet után őrjáratot küldött ki a faluba, maga pedig Rózsahegyre sietett, és onnan katonaságot küldött. A katonaság fél tizenkettőkor már Csernován volt. Egy tiszti- és egy magánorvos fél tizenkettőtől fél háromig kötözték be a sebesültek sebeit. Este hét órakor a lőcsei gyalogezredből érkezett Csernovára katonaság. Előadtam a tényállást úgy, amint informálva vagyok. [...]

(Elnök: A tisztelt képviselő úr akként adja elő interpellációját, hogy az egy jogos védelemnek ad helyet, annak tudniillik, hogy a képviselő úr szándéka az, hogy a többi interpelláló ne juthasson szóhoz. Igaz! Úgy van! Felkiáltások a középen: Joga van beszélni! Zaj. Elnök: Kérem, méltóztassék gyorsabban beszélni, és ne tessék olyan óriási hézagokat tartani. Helyeslés. Ugron Gábor: Adjunk neki Ferenc József keserű vizet, hogy gyorsabban beszéljen. Zaj.)

Tisztelt képviselőház! (*Zaj. Elnök csenget.*) Minden félreértés kikerülése végett kötelességemnek tartom kijelenteni, hogy én semmiféle jogos vélelemnek nem akarok helyt adni, és azért beszélek lassan, mert kénytelen vagyok jegyzeteimbe igen gyakran betekinteni. Onnan olvasom az adatokat.

(Elnök: Most például a képviselő úr nagyon szépen, folyékonyan és gyorsan beszélt. Kérem így folytatni. Derültség.)

Úgy tüntetik fel a dolgot, hogy izgatás műve a csernovai eset, és hogy a magyar állameszme ellen irányul. (*Úgy is van!*) Engedelmet kérek, hiszen ott a magyarság nem is volt érdekelve, hiszen ott – a közigazgatás egy emberét kivéve – magyar nem is volt.[8] Itt a püspökről volt szó és az egyház dolgáról. (*Ugron Gábor: A rendről van szó, a törvényes rendről van szó! Igaz! Úgy van! bal felől.*) A törvényes rendről volt szó, igen. Azért kérdem én, hogy kik a gyilkosok ebben a vérengzési ügyben.

(Hosszan tartó nagy zaj és nyugtalanság a Ház minden oldalán. Elnök ismét csenget. [...] Az ülést öt percre felfüggesztem!

Szünet után. Elnök csenget: Az ülést újból megnyitom. Hodzsa Milán képviselő urat felhívom, hogy folytassa beszédjét.)

Tisztelt képviselőház! Más időre tartom fenn jogomat, hogy disszkuszió tárgyává tegyek ezen házban oly ügyeket, amelyek ma itt a Házban a kedélyeket most fellázították (*zaj*), és amely ügyeket én itt ma ezen interpelláció megindoklása keretében érinteni nem kívánom. Nem pedig azért, mert látom, hogy nincs meg a képviselő urakban ez idő szerint a kedv és a hidegvér hozzá... (*Ugron Gábor: Ne legyen szemtelen! Zaj. Felkiáltások: Halljuk az interpellációt!*), hogy az ügyet annak érdeme szerint megítélés tárgyává tegyék. Ennélfogva én interpellációmat tovább nem indokolom, csak tiltakozom az ellen, mintha akár velem, akár pártfeleimmel[9] szemben szabad volna gyanúsításokkal élni oly irányban, hogy mi katasztrófákba vezetjük a népet. (*Nagy zaj.*)

Csernova után az egymásnak feszülő politikai érdekcsoportok kölcsönös diszkreditációs kampányt indítottak. Hodža többször találkozott Ferenc Ferdinánd *trónörökössel, a vérengzés ügyét pedig felkapta a nemzetközi sajtó. Hlinka Szegedre került börtönbe, ám* X. Pius pápa *közbenjárására végül 1910-ben mégis ő szentelhette fel szülőfaluja templomát.* „1905-től egy etnikai kisebbség vezetőjeként folyamatosan harcolnom kellett a régi Osztrák-Magyar Monarchiában egy nagyravágyó uralom ellen" – *írta jóval később emlékirataiban Hodža, aki – nem mellékesen – Trianon környékén egy ideig a határokról tárgyaló küldöttség tagja, 1918 után pedig a csehszlovák politikai élet prominens képviselője lett.*

•

[8] Az eset papi és hatósági résztvevői, az egyetlen Pereszlényi Zoltán kivételével, mind szlovák nemzetiségűek, sőt, többen helybeli lakosok voltak.

[9] A román, szerb és szlovák képviselők 1905-ben nemzetiségi klubot alapítottak; Hodža e parlamenti klub jegyzője, egyébként pedig Hlinkával együtt a Szlovák Néppárt alapító tagja volt.

Ifj. GRÓF ANDRÁSSY GYULA
Kerepesi temető, Budapest, 1911. június 18.

„Munkácsyt személyesen ismertem, szerettem és nagyra becsültem"

A realizmus világhírű festőjének, a monumentális tablóiról híres Munkácsy Mihály *(1844–1900) síremlékének felavatása volt az 1911-es esztendő egyik nagy eseménye. A vezérszónok a híres apa nyomdokaiba lépő* Andrássy Gyula gróf *(1860–1929) volt, aki apja politikai kapcsolatai mellett annak csodálatos műgyűjteményét is megörökölte és tovább gazdagította.*

A Kerepesi temetőben *az özvegyen és a rokonságon kívül megjelent az uralkodócsalád képviseletében* József főherceg, *a művésztársak, az értelmiségi elit és a főpapság, köztük a székesfehérvári püspök,* Prohászka Ottokár. *A korabeli tudósítások szerint több ezren zarándokoltak ki a temetőbe, de a rendőrség kora reggel lezárta a közvetlen helyszínt, azon túl csak a meghívottakat engedték be. 10 órakor, miután lecsengtek a* Szózat *hangjai, a* Képzőművészeti Társulat *elnöke lépett az emelvényre.*

Különös szerencsémnek tartom, hogy a mai kegyeletes ünnepet én nyithatom meg. Különös szerencsémnek tartom ezt, mert Munkácsyt személyesen ismertem, szerettem és nagyra becsültem. És mert meggyőződésem, hogy Magyarországnak leginkább olyan emberekre, a kultúra olyan munkásaira van szüksége, mint Munkácsy volt.

Munkácsy valóban kiváló egyéniség volt, ami természetes is, mert olyan művész, mint ő, csak rendkívüli ember lehet. Munkácsy azért volt nagyszabású festő, mert nagyszabású ember volt, és a természetet nagy egyéniségén át nézte. Mert őt a természetben csak a lényeges, csak a jellegzetes, csak a nagyszabású érdekelhette, csak az, ami őhozzá hasonlított. Valamely ország művészetének állapota, nívója leginkább attól függ, mennyi és minő nagy művészi tehetség bírt valamely korban az országban kifejlődni és érvényesülni. Ezért olyan kincs a nemzet számára egy olyan zseni, mint Munkácsy volt.

S különösen becses Munkácsy számunkra azért, mert specifikusan magyar művészi talentum volt. Külföldön tanult, külföldön élt, de azért magyar volt tetőtől talpig. Nemcsak azért szerette hazáját és földjét, hanem azért is, mert amiben nagy volt, az a legnagyobb magyarnak is legtöbbnyire jellegzetes tulajdonsága. Munkácsy jellemvonása a monumentális nagyságban, a póz nélküli komolyságban állott. Azokban a jellemvonásokban, amelyek Arany Jánost és Deák Ferencet tüntették ki, s amelyet a specifikus magyar föld, a nagy magyar Alföld fejleszt az emberekben. A magyar Alföld nem olyan színes, nem olyan formagazdag, nem olyan tiszta, átlátszó levegőjű, mint Olaszország vagy Spanyolország, a művészet e klasszikus otthonai. Nem is olyan fantasztikus és misztikus, mint aminő az alpesi vidékek szoktak lenni. Hanem széles ha-

táraival, tág látókörével, nagy és egyszerű formáival, szép világításaival monumentális és komoly, sőt néha komor benyomást kelt a lelkekben. A magyarban is van cigányzenés és tulipánládás cifraság és sallang. Mégis legnagyobb zseniink rendesen mindig az egyszerűben fogják a nagyot, és a monumentális komolyságban fogják ideáljukat keresni. Munkácsy mindenesetre ilyen volt. Egyszerűen és igénytelenül nagy.

De nem akarok Munkácsyról többet beszélni. Hisz nem az én feladatom őt ma méltatni. Az én feladatom csak az, hogy mint a Képzőművészeti Társulat elnöke, megköszönjem azoknak fáradozásait, akik ez emlék létesülését lehetővé tették. Megköszönjem azoknak fáradozásait, akik összegyűjtötték a szükséges pénzt. Ezek között elsősorban meg kell köszönnöm fáradozásait a Képzőművészeti Társulat nemes lelkű alelnökének, Forster Gyula bárónak. Meg kell köszönnöm a katolikus főpapságnak áldozatkészségét, mely tetemes összeggel járult Munkácsy emlékének költségeihez. Köszönetet mondok az emléket alkotó művésznek, Telcs Edének, aki tiszta, önzetlen áldozatkészséggel és szeretettel dolgozott. Köszöntöm továbbá József kir. herceget, Társulatunk védőjét, aki családjával megjelent és a mai nap fényét emelte, és akinek szíve ma megint együtt dobogott a nemzet szívével. S legyenek üdvözölve mindazok, akik ma idejöttek az ünnep fényét emelni, és elsősorban legyen üdvözölve a nagy művész bús özvegye, akinek fájdalmát bizton enyhíteni fogja az a nagy kegyelet és szeretet, melyet a nemzet férje iránt érez. De most átadom helyemet Jendrassiknak[10]. A nagy művészt méltassa a művész.

Az 1911-ben felavatott, koszorút magasba emelő allegorikus nőalak máig őrzi, díszíti a világhírű magyar festő sírját. Noha 1911-ig a Kerepesi temetőben már több ismert személyiség nyugodott, igazán csak ezután kezdett a hely nemzeti emlékhellyé *válni.*

•

Gróf APPONYI ALBERT
Az Országgyűlés képviselőháza, Budapest, 1914. június 30.

„A szarajevói golyó..."

Nem mondható, hogy Ferenc Józsefet *(1830–1916), Ausztria-Magyarország közös uralkodóját a sors megkímélte volna a személyes tragédiáktól. Szép feleségét,* Erzsébetet *egy anarchista szúrta le Genfben, egyetlen fiuk, Rudolf pedig rejtélyes körülmények között lett öngyilkos. A csapásokat az tetézte, hogy* Ferenc Ferdinándot *(1863–1914), a császár-király unokaöccsét és a trón várományosát 1914. június 28-án Szarajevóban feleségével együtt agyonlőtték.*

Amikor a magyar képviselőház megemlékezett a két elhunytról, a képviselők rövid időre félretették pártpolitikai torzsalkodásaikat, nem utolsósorban azért, hogy az idős császár érezze

[10] Jendrassik Jenő (1860–1919): festő.

támogatásukat. Ezért is érdemelnek figyelmet Apponyi Albert *(1846–1933) érzelemdús szavai* Chotek Zsófiáról, *Ferenc Ferdinánd feleségéről, akinek esetleges császárnői jogairól a trónörökösnek 1900 júliusában előre le kellett mondania (Zsófia cseh főnemesi származása ellenére), de aki ennek ellenére magyar királyné még lehetett volna. Az ellenzéki párt vezérszónoka a szavait körüllengő méltóságteljes „köddel" éri el, hogy úgy érezzük, mintha az elhunyt főhercegnek igen jó kapcsolatai lettek volna a birodalom keleti felével.*

Midőn e komoly órában a Függetlenségi és 48-as Párt érzelmeit tolmácsolom, nincs sok szóra szükségem, mert nincs az a beszéd, amely az esemény lesújtó tragikumához méltó lehetne.

Egy nagy tehetségű, nagy akaratú, nagy szándékú fejedelmi ivadékot nagy hivatása küszöbén sújt le egy gaz merénylő golyója[11]; a készülő jövő a múltba süllyed, mielőtt jelenné alakulhatott volna; a történelemnek egy előre megírt fejezete lepecsételve és olvasatlanul tűnik el az enyészetben. De vajon ki döntötte oda? Egyes bűnös fanatikusok vad szeszélye, vagy pedig átgondolt összeesküvés számító kegyetlensége? Ma még nem tudjuk. De ez az eset világosságot kíván. Meg kell ismernünk azokat a sötét erőket, amelyek itt működtek, mert bárminek legyenek, le kell reájok sújtanunk, és vesztükre fordítanunk azt a gyászos sikert, amelyet a gyilkolás terén elértek.[12] (*Úgy van!*)

Ma azonban álljunk meg egy pillanatra azoknál a megrendítő emberi mozzanatoknál, amelyek lelkünket lebilincselik. Nagy gondolatokkal és nagy tervekkel egyetemben egy tiszta földi boldogság is szállott sírba [*ti. Chotek Zsófia*]. Ez a boldogság leplezte le a ridegnek és keménynek látszó férfiú gyengéd szívét; ez hozta lelkünkhöz közel. Minden egyebet csak sejtettünk, találgattunk; ezt az egyet tudjuk, láttuk, szerettük. És midőn arról értesülünk, hogy a halálosan megsebzett férfiúnak utolsó mozdulata a szeretetteljes lehajlás volt ahhoz a hűséges hitveséhez, aki őt néhány pillanattal megelőzte vagy követte a halálba[13], akkor ennek az egyszerű emberi vonásnak világításában sejteni véljük azt is, hogy mit vesztettünk leendő uralkodónk elvesztésével.

Mert az uralkodó is annyit ér, amennyi emberi értéket képvisel benne az ember (*Úgy van! Úgy van! a bal oldalon*), és az emberi értéknek felismerése ad melegséget az alattvalói hűség kötelékének. Ezt a hűséget a Függetlenségi és 48-as Párt felajánlotta Magyarország leendő alkotmányos és koronás királyának, és mint ilyent gyászolja az elhunyt trónörököst. Szabadságszerető nemzetünk jogaihoz tántoríthatatlanul ragaszkodó polgárok hűsége ez, mely távol áll a szolgalelkűségtől, mely épp ezért nem rejt tőrt, s melyre épp ezért az alkotmány szellemében feltétlenül számítani lehet. Nyugodtan vártuk Ferenc Ferdinánd trónra jutását, sőt bizalommal; mert bármennyire magába zárta gondolatait, tudtuk róla, hogy nagyra törő férfiú; nagy uralkodás pedig itt csak az általunk képviselt eszmék gránit talapzatán emelkedhetik magasba. (*Úgy van! bal felől.*)

[11] A merényletet legalább féltucatnyi személy készítette elő, a halálos revolverlövést végül egy Gavrilo Princip nevű 19 éves szerb-bosnyák diák adta le.
[12] A jelek szerint Ferenc Ferdinánd a monarchia átalakítását tervezte, amely egyrészt a magyar befolyás csökkenését, másrészt a délszláv területek hangsúlyosabb bevonását eredményezhette volna birodalmi szinten.
[13] Az ágyékát, illetve hasi aortáját ért lövés következtében Zsófia a helyszínen elvérzett; a trónörökös valamivel később halt bele nyaklövésébe.

És ha van e szomorú eseménynek már most felismerhető tanulsága, ez a tanulság csak egy régi igazság megerősítése, amelyet a történelem hol szelíd okfejtéssel, hol válságos eseménynek mennydörgésével, hol borzasztó tettek sivításával újból és újból szólaltat meg. Az az igazság tudniillik, hogy a magyar nemzeti gondolatnak akadálytalan kifejlődése és a maga teljességében való intézményes kiépítése az az erős vár, amelyben az uralkodóház biztonságot találhat, hatalmat és dicsőséget. (*Igaz! Úgy van! a bal és a szélsőbal oldalon.*) „A nagy világon e kívül nincsen számára hely!" (*Igaz! Úgy van! bal felől.*) Mint a megváltást, úgy várjuk ennek az igazságnak teljes elismerését; várjuk türelemmel. Vajha így várna a történelem is. De nem szabad tétlenül várnunk. Midőn az egész világ részvéte az újból megpróbált ősz uralkodóra néz, és midőn aggódó várakozás tekint a trón ifjú örökösére; midőn – ki tudja – mily nehéz megpróbáltatások elé nézünk, és midőn a szarajevói golyó minket megtanított az egyéni erő mulandóságára: előtérbe lép az a kötelesség, hogy a mai és leendő királyunk mellé állítsunk erős nemzetet (*helyeslés a bal és szélsőbal oldalon*), *hogy a nemzeti erő kifejtésének minden akadályát elhárítsuk, minden feltételét létesítsük.* (*Helyeslés a bal és a szélsőbal oldalon.*)

A gondviselés ujja megintett; érthetően intett meg, borzalmasan intett meg; ne lökjük félre intelmét. Ezekkel a gondolatokkal, ezekkel az érzelmekkel búcsúzunk el mi, függetlenségiek, leendő királyunknak, a ki volt, daliás alakjától, és hitvese megható egyéniségétől. Erős férfiakat erős elhatározással illik gyászolni: kegyeletünk csak úgy lesz méltó az ő emlékéhez.

Ferenc Ferdinánd és Chotek Zsófia után három kiskorú gyermek maradt. Az utódlás az agg Ferenc József 1916-os elhunyta után Ferenc Ferdinánd ifjabb testvérének fiára, Károlyra *szállt.*

•

Gróf APPONYI ALBERT
Az Országgyűlés képviselőháza, Budapest, 1914. július 28.

„Hát végre!" – hadüzenet Szerbiának

1914. július 28-án *kezdődött az a hetekig tartó sátáni illemtanfolyam, amelynek során a régóta háborúra készülő országok gáláns hadüzeneteket küldözgettek egymásnak. Az* Osztrák-Magyar Monarchia *nem nagyon törődött a bontonnal: Szerbiának táviratban üzent hadat...*

Mi volt, mi lehetett az oka annak az egységes lelkesedésnek, amely az I. világháború kitörésének napján átterjedt az összes magyar pártra? Az okok között lehet a Szerbia elleni megelőző háború *akkoriban általánosan elfogadott gondolata, meg talán az is, hogy Magyarország 1849 óta folyamatos békében élt. A parlamenti ellenzékhez tartozó* Apponyi Albert gróf *(1846–1933) beszédéből kicsengő magabiztosság azonban még így is nehezen érthető.*

Mélyen tisztelt képviselőház! Megbízást nyertem az összes ellenzéki pártok részéről, hogy az ő nevükben nyilatkozzam. (*Halljuk! Halljuk!*)

Az én nyilatkozatom teljesen csatlakozik ahhoz a nyilatkozathoz, amelyet néhány nap előtt ugyancsak az összes ellenzéki pártok nevében gróf Andrássy Gyula tisztelt barátom tett. Mi mélyen átérezzük ennek az órának a történeti jelentőségét; mi teljesen át vagyunk hatva attól, hogy az a leszámolás, amely megindult, kikerülhetetlen volt (*élénk helyeslés a Ház minden oldalán*), és hogy azzal nem a támadásnak terére lépünk, hanem egy elemi, védelmi kötelezettséget teljesítünk. (*Élénk helyeslés a Ház minden oldalán.*) Ennek a leszámolásnak megkezdésére mi is csak egy szóval felelhetünk, azzal a szóval, amely az egész közönségnek ajkain van, és ez a szó az: Hát végre! (*Igaz! Úgy van! és élénk helyeslés a Ház minden oldalán.*)

Mélyen tisztelt képviselőház! (*Halljuk! Halljuk!*) Ebben a pillanatban szünetel minden egyéb kontroverzia [*ellentét*], és csak egy gondolat, egy érzés van, amely minket is irányít (*élénk helyeslés a jobb oldalon és a közepén*): hogy a magunk részéről is megtegyünk mindent, hogy ebben a reánk kényszerített, nemzeti jövőnkre oly végtelenül fontos összeütközésben (*Igaz! Úgy van! a jobb oldalon és a közepén*) a nemzetnek egész osztatlan ereje lépjen működésbe a siker kiküzdésére. (*Élénk taps a Ház minden oldalán.*)

A nemzet Európa előtt ebben a pillanatban magasztos látványt nyújt. Látjuk, hogy ennek a nemzetnek összes fiai, tényleg minden különbség és árnyalat nélkül (*Igaz! Úgy van!*) a hívó szóra készen állnak, és csak egyet követelnék: azt, hogy az akció meghozza azt a sikert, amelyet követelni jogunk van, hogy tudniillik vége vettessék annak a sorvasztó betegségnek (*hosszan tartó taps és éljenzés*), amely minket arra kényszerített, hogy jóformán minden második évben egy mozgósítást rendeljünk el (*Igaz! Úgy van!*), és amelyet ha tovább tűrünk, oda jutottunk volna, hogy Európa minket nevezett volna beteg embernek. (*Úgy van!*)

Mélyen tisztelt Ház! Ez a nemzet (*Halljuk! Halljuk!*), amely a maga állami önállóságára féltékeny, teljes szolidaritásban jár el a veszélyek pillanatában a monarchia másik államának nemzetével (*éljenzés*), reméli, hogy a leszámolás szüksége szűk térre fog szorítkozni (*Úgy van!*); ha azonban ebben a reményében csalódnék, akkor semmitől sem retten vissza (*hosszas taps*) bízva saját erejében, bízva véderőnk katonai erényeiben és bízva abban a szövetségi hűségben (*hosszan tartó élénk éljenzés és taps*), amely a veszély első pillanataiban máris megnyilvánult. (*Igaz! Úgy van!*) Ezen nagy történelmi cselekedetek sorozatának vége Isten segítségével nem lehet más, mint a monarchia tekintélyének megerősödése (*Igaz! Úgy van!*), Magyarország alkotmányának és törvényes önállóságának és egységének megszilárdítása. (*Hosszan tartó élénk éljenzés és taps.*)

Ferenc József leirata alapján ezután az Országgyűlést elnapolták. Belgrád bombázásával másnap megkezdődtek a hadi események, amelyekben a következő négy év alatt a *Magyar Királyság* területéről mintegy 3,4 millió katona vett részt.

Gróf TISZA ISTVÁN
Az Országgyűlés képviselőháza, Budapest, 1914. november 30.

„Patakokban kiontott honfivér"

Ferenc József *(1830–1916) élete végéig bizalmasának tartotta* Tisza Istvánt *(1861–1918), ezt az* 1867-es kiegyezést *elvi alapnak tekintő és azt következetesen érvényre juttatni kívánó magyar politikust.*

A hadüzenetet megelőzően Tisza óvatos volt a háború esélyeit, stratégiai céljait és főleg politikai következményeit illetően. Elvben nem utasította el, de félt, hogy a meghódítandó délszláv területek megváltoztatják a dualizmus belső politikai viszonyait, *mégpedig a magyarok rovására. Az 1914. július 19-i* közös osztrák-magyar minisztertanácson *végül beadta a derekát, és mint alábbi beszédéből kitűnik – amelyet a hadüzenetkor felfüggesztett parlament újraindításakor mondott –, ezután már következetesen kiállt mind az uralkodó, mind a háború folytatása mellett.*

Tisztelt Ház! Úgy érzem, hogy most a Ház érdemleges tanácskozásainak kezdetén, kötelességem egy pár szót szólni. (*Halljuk! Halljuk!*) Csakis egy pár szót, tisztelt Ház, mert hiszen elsősorban nekünk, akik felelősség mellett intézzük ez idő szerint az ország ügyeit, kivált a jelen időkben, nem beszélni, hanem cselekedni kell. (*Élénk helyeslés jobb felől.*)

Akkor, amidőn elnapoltattak a tisztelt Ház tanácskozásai, a háborús események előre vetették már árnyékukat. Kevés nappal a Ház elnapolása után tényleg kitört a háború, amely rövid vártatva talán soha nem látott világháború dimenzióit öltötte. (*Úgy van! Úgy van!*) Tisztelt Ház! Ma, az utolsó hónapok tapasztalatai után, és azok után, amik egyes nagyhatalmak politikájára vonatkozólag napvilágot láttak, az hiszem, senki sem lehet kétségben az iránt, hogy ez a háború elkerülhetetlen szükségesség volt. (*Úgy van! Úgy van! jobb felől.*) Elkerülhetetlen szükségességé tette ezt az a körülmény, hogy egyes nagyhatalmak az Európa közepén fennálló békés szövetség egyik államának nagyarányú gazdasági fejlődését megirigyelték (*Igaz! Úgy van!*), másik államának békeszeretetét pedig gyengeségnek tekintették. (*Úgy van! Úgy van!*) Azóta bekövetkezett a monarchia állásfoglalása, bekövetkezett a mozgósítás, bekövetkeztek a monarchia hadba indult népeinek és ezek között a hadba vonult magyar nemzetnek hadi tényei (*Igaz! Úgy van!*), amelyek, azt hiszem, fényesen rácáfoltak arra a feltevésre (*Igaz! Úgy van!*), amely gyengeséget, tehetetlenséget, elaggottságot keresett ott, ahol nem lett volna szabad egyebet keresnie, mint e monarchia összes tényezőinek és ezek között mindenekfelett a világ legbékeszeretőbb fejedelmének békeszeretetét. (*Igaz! Úgy van! Általános éljenzés.*)

Tisztelt Ház! A mi hadseregünk hadi tényeiről csak a bámulat, a büszkeség, a bizalom és a hála érzelmeivel szólhatok (*Igaz! Úgy van! általános éljenzés és taps*), s a bámulat és a bizalom érzelmeit váltják azok ki szövetségeseinkből is. (*Általános éljenzés.*) Nekem csak rövid idővel ezelőtt volt közvetlenül alkalmam benyomásokat szerezni ebben a tekintetben, és tanúbizonyságot tehetek arról az elismerésről és arról a bizalomról, amely a velünk vállvetve küzdő nagy német nemzet irányadó tényezői részéről fordul hadseregünk felé. (*Általános éljenzés.*) A képviselőház üléseinek megnyitása napján pedig átvettem a mi hadseregünk főparancsnokának izenetét, amelyben Ő császári és királyi fensége egyenesen utasít és felhatalmaz, hogy tolmácsoljam a tisztelt Ház előtt a magyar csapatoknak minden dicséretet felülmúló hősiessége és katonai erénye felett való csodálatát.[14] (*Hosszan tartó általános élénk éljenzés és taps.*)

Tisztelt Ház! A háború ma inkább, mint valaha, nemcsak hadseregek, de népek és nemzetek mérkőzése. Ebben a mérkőzésben nemcsak a magyar hadsereg, de a magyar nemzet is megállotta a helyét. (*Általános éljenzés.*) Első nagy háborúja ez a monarchiának azóta, amióta végre sikerült a dualisztikus formában olyan szerkezetet adni ennek a nagyhatalomnak, amelyben a magyar nemzet a maga függetlenségi vágyával és a maga évezredes alkotmányával megtalálhatta helyét. (*Igaz! Úgy van! Élénk helyeslés a jobb oldalon.*) Ez az első háború gazdag nagy horderejű tapasztalatokban. Ebben a háborúban a dualizmus fényesen állotta meg a helyét. (*Igaz! Úgy van! a jobb és bal oldalon.*) Ez a háború mutatta meg igazán azt, hogy ennek a monarchiának az erejét, akcióképességét, hatalmát (*Igaz! Úgy van! a bal oldalon*) nem centralisztikus jogi intézmények spanyolcsizmáiban kell keresni, (*Igaz! Úgy van! jobb felől*), hanem olyan szerkezetben, amely a magyar nemzet jogos függetlenségének biztosítása mellett, az érzelmek egységét, a törekvések egységét, a vállvetett küzdelemnek egész szabad nyilvánulását teszi lehetővé. (*Igaz! Úgy van! Általános élénk helyeslés, éljenzés és taps.*) És ebben a küzdelemben az ezredéves magyar nemzeti állam más tekintetben is kiállotta a nagy idők teherpróbáját. (*Igaz! Úgy van!*) Bebizonyult, hogy ez az állam nem csak gépies, erőltetett kapcsolatot létesít a honpolgárok között. Ez a küzdelem elnémította a pártviszályt; elnémította az osztályharcot, háttérbe szorította a nemzetiségi ellentéteket, és az egységnek, a kölcsönös szeretetnek olyan fényes tanújeleit szolgáltatta itt benn a harcmezőkön, amelyek lehetetlen, hogy nyomtalanul tűnjenek el a magyar nemzet történetében és a jövő fejlődésében. (*Élénk helyeslés és taps.*)

A háború nemzetek megmérettetése. A magyar nemzet is a világtörténelem kérlelhetetlen szigorúságú mérlegére helyeztetett. Megmérettetett és súlyosnak találtatott. (*Úgy van! Úgy van!*) Ennek a háborúnak lehetetlen, hogy be ne következzenek üdvös következményei a magyar nemzet jövője, a magyar nemzet jövő fénye, tekintélye és hatalma javára. (*Élénk helyeslés, éljenzés és taps.*) Nekünk, tisztelt Ház, akik ez idő szerint felelősek vagyunk a nemzet kormányzatáért, nekünk kötelességünk szervezni, irányítani, a most folyó nagy élethalálharcban a kellő helyen latba vetni a nemzetnek olyan határtalan ön-

[14] Frigyes főherceg, hadsereg-főparancsnok képviselőháznak írott levelét, amelyben megdicsérte az összes fegyveres erő helytállását, kevéssel Tisza beszéde előtt olvasták fel.

feláldozással rendelkezésünkre bocsátott erőit. Ne kicsinyeljük a küzdelmet: nagy erőfeszítések várnak még ránk, de bíznunk kell saját erőnkben. (*Úgy van!*) Élnie kell bennünk annak a tudatnak, hogy a nemzet diadalmasan fogja megállni a még előttünk álló erőfeszítésekben is a helyét. (*Élénk helyeslés.*) Ezt a küzdelmet, csüggedést, habozást, kislelkűséget nem ismerve, folytatnunk kell addig, amíg meg nem teremti az a nemzet számára a jövő biztonság maradandó előfeltételeit. (*Élénk helyeslés.*) Mireánk, tisztelt Ház, nagy és ünnepélyes kötelességet hárítanak ezek az idők. Nekünk kötelességünk arról gondoskodni, hogy ne vesszen kárba a patakokban kiontott honfivér, hogy meghozza az a nemzet számára áldásos gyümölcseit. (*Zajos helyeslés, éljenzés és taps.*)

Tisza neve végképp összeforrott a háború mindenáron történő folytatásának *gondolatával. Életművének értékelői is csak kérdezni tudják: sejtette, hogy végzetes károkat okoz az országnak, vagy csak végletekig makacs volt?*

•

Gróf KÁROLYI MIHÁLY
Az Országgyűlés képviselőháza, Budapest, 1914. november 30.

„Abban a meggyőződésben, hogy a polgárok jogai ebből a háborúból fokozottan és erőteljesen fognak kikerülni"

Érdekes helyzet állt elő, amikor a Függetlenségi és 48-as Párt *1914 májusában* Károlyi Mihályt *(1875–1955) választotta elnökévé. A függetlenségi programot hirdető pártvezér ugyanis nemcsak hajlott az együttműködésre azokkal a politikai erőkkel, amelyeket a dualista korszak vezetői elutasítottak (szociáldemokratákkal, polgári radikálisokkal), de fokozatosan a* szélesebb társadalmi reformok, *egyebek mellett az általános és titkos választójog követelőjévé is vált; ez pedig enyhén szólva is szokatlan volt Magyarország egyik leggazdagabb földbirtokos arisztokratájától.*

Alig foglalt helyet a novemberi ülésszakot megnyitó miniszterelnök, Károlyi gróf emelkedett szólásra. Amellett, hogy pártja nevében bejelentette a háború idejére szóló konstruktív ellenzéki politikát, *beszédéből tisztán érződik elkötelezettsége a társadalmi reformok mellett.*

Tisztelt képviselőház! (*Halljuk! Halljuk!*) A Függetlenségi és 48-as Párt nevében óhajtok felszólalni, illetőleg annak álláspontját akarom lehetőleg röviden körvonalazni. (*Halljuk!*) És éppen azért, minthogy mi is azt tartjuk, hogy ezekben az órákban nem a szónoklatok, hanem a tettek idejét éljük, éppen azért kivételesen arra kérem a tisztelt Házat, hogy legyen szabad a Függetlenségi és 48-as Párt deklarációját felolvasnom. (*Halljuk! Halljuk!*)

A háborúra vonatkozólag mi csak egyet látunk most, és ez az, hogy ez a háború sikeresen végződjék. (*Helyeslés.*) Mi nemcsak minden anyagi, hanem minden erkölcsi erőt is össze akarunk foglalni és fel akarunk kínálni az országnak, hogy úgy anyagilag, mint erkölcsileg teljesen felvértezve küzdhessen az ellenség ellen. (*Élénk helyeslés.*) Mi ezt elsősorban természetesen azért tesszük, hogy ellenségeinktől megóvjuk ezt az országot; de nemcsak ezért tesszük ezt, hanem azért is, mert igenis bízunk és bíznunk kell abban, hogy a nemzeti szuverén magyar állameszmének ebből a küzdelemből diadalmasan kell kikerülnie. (*Élénk helyeslés és taps a bal és szélsőbal oldalon.*) Ez az a tudat, amely hevíti vérünket, ez az a gondolat, amely minket is hipnotizál, és minket és a mieinket is viszi a csatatérre, és visz mindnyájunkat egy szívvel, egy lélekkel a küzdők felé. (*Élénk helyeslés a bal és szélsőbal oldalon.*)

S midőn a deklarációt fel fogom olvasni, csak még azt akarom hozzáfűzni, hogy igenis a magyar nemzet soha nagyobb tanúbizonyságát nem mutatta annak, hogy nemcsak páratlanul összetart ebben a nagy küzdelemben, de megérett ez a nemzet minden tekintetben, politikailag is. (*Igaz! Úgy van! a bal és a szélsőbal oldalon.*) Ennek a politikai megérettségnek is kell, hogy élvezze gyümölcseit (*élénk helyeslés a bal és a szélsőbal oldalon*), ennek a politikai megérettségnek lesznek és kell, hogy legyenek következményei. (*Élénk helyeslés a bal és a szélsőbal oldalon.*) Ennek a politikai fejlettségnek köszönheti nemcsak ez az ország, de az egész monarchia azt, hogy mi fogunk győzelmesen kikerülni ebből a küzdelemből, s nem ellenségeink fognak mi felettünk győzedelmeskedni. (*Élénk helyeslés a bal és a szélsőbal oldalon.*)

Abban a hitben és abban a meggyőződésben, hogy úgy a nemzeti állameszme, mint a polgároknak jogai ebből a háborúból fokozottan és erőteljesen fognak kikerülni, aHáznak engedelmével a Függetlenségi és 48-as Párt deklarációját felolvasom. (*Halljuk! Halljuk! Olvassa:*) „A Függetlenségi és 48-as Párt a háború idejére felfüggesztette a belpolitikai küzdelmeket, és minden törekvését oda irányítja, hogy a nemzet összes erői a győzelem kivívására tömörüljenek. A pártnak ezen magatartása nem jelenti azt, mintha álláspontja akár elvi tekintetben, akár a közelmúlt tényeinek megítélése tekintetében megváltozott volna, hanem csupán azt, hogy ezekben a történelmi órákban kerülni akar mindent, ami a nagy és döntő jelentőségű nemzeti erőfeszítést megzavarná. Ettől a gondolattól vezéreltetve a párt a politikai bírálat gyakorlását arra az időre halasztja, amikor az a haza ügyének veszélye nélkül érvényesülhet, és kijelenti, hogy a hadviseléssel kapcsolatos javaslatoknak törvényerőre emelkedése elé akadályokat nem gördít, és azokat csupán technikai szempontokból veszi bírálat alá. A most tárgyalás alatt lévő jelentés tudomásul vételéhez azonban kifejezetten hozzájárul, büszke örömérzettel afelett, hogy honvédségünk és népfölkelőink nemcsak megfeleltek a hozzájuk fűzött várakozásnak, hanem azt, ha lehet, még felül is múlták. (*Igaz! Úgy van! bal felől.*) Egyáltalán örömét fejezi ki a párt a nemzet példátlan áldozatkészsége felett, lankadatlan kitartásra és önbizalomra hívja fel a nemzetet, bámulat- és szeretetteljes üdvözletét küldi a hazáért hősiesen

küzdő katonáinknak. (*Igaz! Úgy van! a bal és a szélsőbal oldalon.*) A jövőben pedig a párt őrködni fog afelett, hogy az önálló és egységes magyar nemzeti államnak a megpróbáltatás napjaiban kidomborodott katonai és politikai jelentősége, valamint hazánk egész népének magasztosan megnyilvánult hűsége és áldozatkészsége megteremje gyümölcseit, úgy a népjogok kiterjesztésének, mint a magyar nemzet törvényes és természetszerű követelései teljesítésének terén." (*Élénk helyeslés és taps a bal és a szélsőbal oldalon.*)

A háború kezdete miatti belpolitikai fegyverszünet már 1915-ben véget ért. A polarizálódó viszonyok közepette Károlyi és még 26 képviselő kivált a pártból, és Függetlenségi és 48-as Károlyi Párt név alatt radikális mozgalmat indított.

•

RAKOVSZKY ISTVÁN
Az Országgyűlés képviselőháza, Budapest, 1915. április 29.

„Az elismerés örökzöld babérjait hős katonáinknak!"

Rakovszky István *(1858–1931) katolikus néppárti képviselő 1915 áprilisában törvényjavaslatot nyújtott be* „a választói jognak a harctéren levő honpolgárok érdekében történő kiterjesztése tárgyában". *Mivel Rakovszky a világháborúban maga is megjárta az orosz és az olasz frontot, indítványa nemcsak demokratikusnak, hanem hitelesnek is tűnhetett.*

A választójog efféle kiterjesztése ugyanakkor reménytelen belpolitikai kísérlet volt. Az Osztrák-Magyar Monarchia *közös hadseregéből mintegy 3,4 millió katona származott Magyar- illetve Horvátországból, és nem volt kétséges, hogy a felnőtt férfi lakosság – amelynek tagjai a fronton katonai és politikai tapasztalatokra tettek szert, ráadásul szociális tekintetben is jócskán különböztek a korábbi hadsereg összetételétől – választójoghoz jutása döntően megváltoztatta volna az ország politikai viszonyait.*

Tisztelt képviselőház! A következő indítványt voltam bátor beterjeszteni (*olvassa*): „A Ház utasítja a kormányt a választójogi törvénynek a következő szakasszal való kiegészítésére: aktív választójoga van az országos és törvényhatósági választásokon felekezeti és nemzetiségi különbség nélkül 20 éves korától fogva életfogytiglan mindazoknak a férfiaknak, akik a nemzet mostani élethalálharcában katonai szolgálatot teljesítettek a harctéren. Ezek a polgárok hősi véráldozataikkal és hazafias hűségükkel érdemet szereztek arra, hogy az ősi magyar alkotmánynak jogokkal felruházott részeseivé legyenek." (*Élénk helyeslés a bal és a szélsőbal oldalon.*) [...]

Ami ezek után indítványomat illeti, ez nem jelenti azt, mintha mi azon esetben, ha a Ház azt elfogadná, lemondanánk abbeli szándékunkról, hogy az új választási törvényben rejlő hibákat később, alkalmasabb időben és más körülmények között revízió alá vegyük. Mi ezt a kívánalmunkat továbbra is fenntartjuk. (*Igaz! Úgy van! a bal és a szélsőbal oldalon.*) Ezen indítvány beterjesztése csupán alkalmat akar adni a tisztelt Háznak egy egyhangú manifesztációra, azon hősiesség, azon igazán példátlan kitartás, vitézség és önfeláldozás irányában, amelyben a mi magyar csapataink – és ezt nem tudom eléggé hangsúlyozni – az összes csapatok előtt elöljárnak. (*Általános helyeslés és éljenzés.*) [...]

Mert a legnagyobb hiba lenne, tisztelt Ház, ezt az indítványt pártszempontokból ítélni meg. Ezért nem zárkózom el az elől, és elismerem e tekintetben a kormány jogát, hogy ha esetleg az elv sérelme nélkül kormányzati szempontok ezt szükségessé teszik, a kormány módosításokat tehessen indítványomon. Én ugyanis át vagyok hatva attól a tudattól, hogy a kormánynak a parlamentáris felfogás szerint jogában áll, sőt kötelessége a parlamentet irányítani, s ezen irányításnak egyik fő momentuma a törvényalkotási ténykedés. Ennélfogva súlyt fektetek arra, hogy meg legyen adva a mód a többségnek is, hogy többségi akaratát érvényesíthesse, mert a többségnek egy ilyen akciónál természetszerűleg döntő befolyása van. [...]

Tisztelt képviselőház! Én azért terjesztettem be ezt az indítványt, mert felbátorítottak erre azon lelkes szavak, amelyeket hadseregünk vitézségéről a tisztelt miniszterelnök úr [*Tisza István*] mondott itt el, s amelyekben e vitézségről a honvédelmi miniszter úr is megemlékezett, élénk visszhangot keltve az összes pártok soraiban. Mert abban, hogy vitéz katonáinknak oda kell nyújtanunk az elismerés babérját, valamenynyien egyek vagyunk. (*Igaz! Úgy van! Általános helyeslés.*) Minket, akik a néppárt padjain ülünk, különösen kellemesen érintett ez, mert nekünk régi álláspontunk volt, amelyet még néhai megboldogult vezérünk, gróf Zichy Nándor helyeslésével képviseltünk, hogy mindazoknak, akik béke idejében a legnehezebb adót, a véradót a haza irányában lerójják, a választói jogosultság biztosíttassék. Ez tehát régi álláspontunk (*Igaz! Úgy van! a középen*), s mostani indítványom csak ezen régi álláspontnak a mai háborús időkhöz mért módosítása.

Tisztelt képviselőház! Indítványom elfogadása nagy morális hatással lenne különösen azokra, akikre elsősorban gondolok: azokra a katonákra, akik télvíz idején viharban, golyózáporban a legrettenthetetlenebbül néznek szembe a halállal. (*Úgy van! bal felől.*) Jólesö és talán párját is ritkító elismerés volna az, hogyha a magyar képviselőház a legelsők között lenne és még a harc közepette odasietne és hálájét nyilvánítaná előttük. (*Élénk helyeslés és taps a bal oldalon.*) Nagy morális hatása lenne ennek a törvénynek a külföld előtt is. (*Igaz! Úgy van! bal felől.*) Körül vagyunk véve agyarkodó ellenséggel (*Úgy van! bal felől*), és nem tudjuk, tisztelt többség és tisztelt képviselőház, melyik pillanatban keletkezik egy új vihar, melyben az ilyen buzdítás a leghatalmasabb, legerősebb fegyvert adja a katonák kezébe, ti. a lelkesedést és annak tudatát, hogy a becsületesen végzett munkát elismerte a törvényhozás is. (*Élénk helyeslés és taps a bal oldalon.*)

De, tisztelt Ház, nincs itt semmiféle aggálynak oka és helye. Hisz ha mi elfogadjuk ezt az indítványt, nem lesz túl nagy azoknak a száma, akik szavazati joghoz jutnak, mert hiszen a harcvonalban azok is kivették a kötelességteljesítésből a maguk részét, akiknek ma is van választójoguk (*Úgy van! bal felől*), és nincs most egyébről szó, mint a jogok egyenlő kiterjesztéséről azokra, akik a veszedelmeket, a fáradalmat egyenlően viselik. (*Helyeslés és taps a bal oldalon.*)

Nem lehet azt mondani, hogy talán megbízhatatlan elemek jutnak a szavazati joghoz, mert, uraim, aki megállta a sarat a veszély órájában, aki az országért, a hazáért, aki a népért, nemzetért minden szó nélkül, zúgolódás nélkül tűrte a fájdalmakat, akik a halálnak nem egyszer, de ezerszer is a szemébe nézett (*Úgy van! Úgy van! bal felől*): az a megbízhatóságnak olyan példáját és bizonyítékát szolgáltatta, akivel szemben ilyen aggodalmakat táplálni nem szabad. (*Élénk helyeslés és taps a bal oldalon.*) [...]

Meg vagyok győződve arról, hogy a legnagyobb elismerést, a legnagyobb megjutalmazást a katona lelkiismeretében, a jól teljesített kötelesség tudatában találja meg. (*Úgy van! bal felől.*) De ha már ilyen jelenségek, amelyeket én nem akarok szándékosaknak jellemezni, előfordultak, ez is egy okkal több arra, hogy mi, a törvényhozás, siessünk oda, hogyha történtek hibák, jóvátegyük azokat, és hogy olyan kitüntetést, olyan elismerést adjunk, aminőt tudtommal törvénykönyvbe iktatva még egyik nemzetnél sem találunk. (*Helyeslés bal felől.*) Itt, tisztelt Ház, nem egy máról holnapra szóló törvényről van szó, mert ez az idők végtelenségéig való megörökítése lesz a magyar vitézségnek és a magyar dicsőségnek. (*Élénk helyeslés és taps a bal oldalon.*) Megörökítése lesz annak, hogy abban a gigászi harcban, amelynek párja nem volt, mióta a világ fennáll, a magyar vitézség, a magyar önfeláldozás, a magyar kitartás és hősiesség döntő szerepet játszik. (*Taps a bal oldalon.*)

Tisztelt Ház! Nagy ellentétek vannak a túloldal és ezen oldal között. A szomorú parlamenti múlt folytán mi nehezen értjük már meg egymást. Sajnos, hogy így van, de így van. És ha a tisztelt Ház és a tisztelt kormány fel tud emelkedni arra a magaslatra, hogy nem zárkózik el attól, hogy elismerésünknek ily ünnepélyes formájával tüntessük ki azt a bátor és dicső magyar hadsereget, akkor ennek a törvénynek még egy más jellege is lesz, amely meg fogja azt különböztetni a törvénytárunkban lévő összes törvényektől, és ez az, hogy a legnagyobb, legádázabb parlamenti harcok után, mikor a szenvedély a harcnak porából származott salakkal vette körül az egyes képviselőknek, az egyes politikai ellenfeleknek érzésvilágát, mégis ellenállhatatlanul keresztül tudott azon törni a legszebb, legnemesebb érzés, amely az emberben lakozik: a hála érzete. (*Élénk helyeslés, tetszés és taps a bal oldalon.*) Ez a hálaérzet fog fényt vetni erre a törvényre, amely örökké ragyogni fog. (*Élénk helyeslés és taps bal felől.*) Kérem, fogadják el ezt az indítványt ugyanazzal az egyenes és igaz érzéssel, amellyel én itt ezt az indítványt beterjesztettem. Kérem a tisztelt képviselőházat, hogyha elváltak is útaink, és hogyha mi már kezet fogni nem is fogunk, ebben az ünnepélyes pillanatban

fogjunk még egyszer kezet, akkor, midőn mi az elismerés örökzöld babérjait együttesen akarjuk odanyújtani hős katonáinknak. Ajánlom indítványomat elfogadásra. (*Hosszan tartó élénk helyeslés, éljenzés és taps a bal oldalon és a szélsőbal oldalon.*)

„Nem az a kérdés, hogy ki érdemel jutalmat vagy sem, hanem az, hogy a választói jognak minő struktúrája az, amely az államnak, a nemzetnek állandó nagy érdekeivel megegyezik" – *válaszolta* Tisza István *Rakovszkynak, akinek az indítványát a t. Ház meg sem vitatta. A hősök megjutalmazása később is napirendre került (például* Prohászka Ottokár *1916-ban a frontkatonák földhöz juttatását javasolta), ennek ellenére a választójogi reform a két háború közötti korszak legneuralgikusabb pontja maradt; a titkos választási jogot csak 1939-ben vezették be.*

•

Gróf KÁROLYI MIHÁLY
Az Országgyűlés képviselőháza, Budapest, 1915. december 7.

„*Quid nunc?*" – *az első békebeszéd*

Az osztrák-magyar hadsereg számára sikeresen alakult az 1915-ös év: a nyár folyamán a csapatok Gorlicénél *áttörték az orosz vonalat, visszafoglalták Przemyslt és* Lemberget, *német segítséggel novemberre megszállták Szerbiát. Ehhez képest váratlan időpontban és váratlan személytől hangzott el az első nyilvános magyar békekezdeményezés 1915 decemberében.*

Békebeszédét Károlyi Mihály *(1875–1955) azzal kezdi, hogy emlékezteti a kormányt a háború elején kialakult konstruktív ellenzéki viszonyra:* „Mi a háború egész tartalma alatt semmi gáncsot, semmi nehézséget a kormány adminisztrációjának, működésének, parlamenti tevékenységének útjába nem gördítettünk." *Amit viszont ezután mond a háborús korrupcióról, a háború befejezésének szükségességéről, meg az általános és titkos választójogról, az azt jelzi, a gróf részéről radikális fordulat állt be a háború megítélésében.*

[...] Tisztelt képviselőház! Ezek elmondása után áttérhetek felszólalásom tulajdonképpeni tárgyára, vótumom [*szavazatom*] tulajdonképpeni megindokolására, tudniillik a bizalmi kérdésre. És itt, sajnos, kénytelen vagyok ismétlésekbe esni. Kénytelen vagyok ugyanazokat a dolgokat említeni, amelyeket felhoztunk a múlt ülésszakban is, mert bizalmatlanságom alapoka és lényege ugyanabból áll, kútforrása ma is az, ugyanaz, ami volt a múltban; mégis azzal a lényeges különbséggel, hogy a kormány iránt érzett bizalmatlanságom azóta csak fokozódott. [...]

Mert én elösmerem azt, tisztelt Ház, bár igen gyönge argumentum, hogy 1914-ben, mikor a háború kiütött, a kormány még nem volt elkészülve a világháborúra, és

nem tudta, nem képzelte azt el, hogy egy világháború ilyen sokáig tarthat, s hogy azt nem csak fegyverrel kell megvívni, de hogy a világháború egyúttal gazdasági háborút is jelent. [...] Érthető, hogy a nagyközönséget, amely, hogy úgy fejezzem ki magamat, roskadozik a drágaság terhe alatt, a nagyközönséget, amely mindenét feláldozza, hogy ez a háború sikeresen fejeződjék be, a nagyközönséget, amely szótlanul fogadja a háborúnak rá nézve rettenetes következményeit, hogy a nagyközönséget ez a körülmény háborítja fel legjobban. Ilyen körülmények közt természetszerűen aggódóvá, gyanakvóvá lesz az ember, mert hiszen a saját egzisztenciájáról van szó. Számokban látja, és nem tudja megérteni, miért van az, hogy mezőgazdasági államban drágábban kell megfizetni azokat a cikkeket, amelyeket a szomszéd Németország olcsóbban kap meg. Ilyenkor érthető, hogy a nagyközönséget gyanú, kellemetlen fojtó érzés fogja el, amely nem mondható indokolatlannak.

Elismerem, hogy igen élesen hangzik, amikor én is részben csatlakozom a nagyközönség nyugtalanságához, de objektíve kérdem, nem a kormánytól, mert attól ebben a kérdésben nem várok objektivitást, de kérdem Európa fórumától, vajon a közelmúlt események után nem indokolt-e, ha a kormánnyal szemben, amely bírósági ítélet által annyira kompromittáltatott, nem indokolt-e a gyanú, amikor azt hiszik és gondolják, hátha a kormány azért tussolja el ezeket a dolgokat, hátha azért tussolja el a kormány e visszaéléseket, mert a visszaélőktől ellenszolgáltatásokat kap (*Igaz! Úgy van! a bal és szélsőbal oldalon*), mert a visszaéléseknek eltussolása, elsimítása a kormánynak és pártjának anyagi hasznot jelent? (*Úgy van! a bal és a szélsőbal oldalon.*) [...]

Olyan időket élünk, amikor a kritikának puszta elhangzása nem elég. Ma nekünk többet kell tennünk. [...] De hogy én ezt felhozom, erre más okaim is vannak. Elsősorban a hozott áldozatok. Az ország polgárai által hozott rengeteg áldozatok kötelességévé teszik minden pártnak, hogy ez áldozatokkal szemben megmondja párthíveinek, hogy mi az, amit a jövőben nekik nyújtani remél, nyújtani akar, melyek azok az ideálok, amelyekért a küzdelmet folytatja, amelyekért azt mondja a választóknak, hogy folytassátok ezt a nagy küzdelmet az utolsó csepp vérig! Azonban csupán mondani azt, hogy folytassátok a küzdelmet, de meg nem jelölni azt, hogy miért: ezt nem lehet. Ez olyan erkölcsi obligó [*kötelesség*], mely elől egyetlen pártnak sem lehet elzárkóznia.

Van azonban egy másik ok is, amely engem a mi ideáljainknak, a mi jövő aspirációinknak [*szándékainknak*] körvonalazására késztet, és ez az, hogy, hála bátor katonáink vitézségének, a háború olyan stádiumba jutott, amelyben el lehet mondani azt, amit a tisztelt előadó úr mondott, hogy a ködben már látni kibontakozni azt a várost, melynek ormain, kérdés, milyen zászló fog lengeni, de bizonyos, hogy ez a város már látható. Nekünk meg kell mondanunk, hogy az a zászló, mely a ködben annak a városnak ormain látható, vajon a mi zászlónk-e, vajon a magyar lobogó-e, vajon a magyar nemzeti állam lobogója, a magyar demokráciának zászlaja, vajon a politikai és gazdasági függetlenségnek, az önálló szabad Magyarországnak zászlaja-e? (*Taps a bal oldalon.*) [...]

Azt, hogy a háború mit fog hozni, hogy a békének mik lesznek a vívmányai, leszűrődései, ma még nem tudjuk. Egyet azonban sejthetünk, és erre paraszti ésszel is rá kell jönnünk; azt, hogy a győztes félre nézve egészen új viszonylatok keletkeznek. És éppen azért, mert a győztes fél mi vagyunk, nekünk nagyon fontos megmondani, hogy milyen alapon állunk. [...] Mi nem küzdöttünk, nem is küzdünk territoriális megnagyobbodásért, territoriális aspirációink [*igényeink*] nincsenek. Nemcsak nekünk nincsenek, de a külügyminiszter úr számtalan nyilatkozata folytán a monarchiának sem. De hiszen nem is lehetnek területi aspirációink, amikor mi abból a tézisből indultunk ki, hogy ezt a háborút mi nem akartuk, hogy ezt a háborút reánk kényszerítették, hogy mi csupán megbüntetni akartuk azokat, akik galád gyilkosság által trónörökösünk életét vették el. Természetes tehát, hogy területi aspirációink nincsenek.

Azonban vannak más aspirációink, és ezek az aspirációk minden órában fokozódnak és erősödnek. Evidens és megdönthetetlen tény, hogy ha a magyarság, a magyar faj nem ment volna bele ebbe a világháborúba oly módon, mint ahogy belement (*Úgy van! Úgy van! bal felől*), ha nem vette volna ki abból részét olyan módon, mint ahogy kivette, akkor nem dicsekedhetnénk azokkal az eredményekkel, amelyekkel most dicsekedhetünk. (*Úgy van! Úgy van! a bal és a szélsőbal oldalon.*) Elvitázhatatlan és megdönthetetlen tény, hogy a magyar fajnak köszönheti nemcsak Magyarország, nemcsak ennek az országnak a területe azt, hogy az ellenséges inváziót sikeresen vissza tudtuk lökni; hanem ez a magyarság megvédte nemcsak ezt az országot, hanem megvédte koronáját, koronás királyát, a dinasztiát, a monarchiát, és egyenesen állítom, hogy a központi hatalmaknak leglényegesebb, legerősebb pillére ebben a háborúban éppen a magyarság volt. (*Úgy van! Úgy van! a bal és a szélsőbal oldalon.*) Ennek megvannak a megdönthetetlen következményei. És itt nem mint zsarolók állunk szemben, nem mint zsarolók követeljük azt, hogy a mi jogaink honoráltassanak (*Úgy van! Úgy van! a bal és a szélsőbal oldalon*), hogy nemzeti ideáljainknak teljesen birtokába jussunk, hanem felemelt fővel és büszkén, mellünket verve és odatartva (*Úgy van! Úgy van! bal felől*) azt mondjuk, hogy igenis elvárjuk, mert hisszük és meg vagyunk győződve, hogy nemcsak uralkodónk, hanem az egész világ areopágja[15] el fogja ismerni, és kell, hogy elismerje azt, amit mi véghezvittünk. [...]

A háború eredménye, ugyebár, amint már konstatáltam, olyan fényes, olyan felemelő, hogy igazán mondhatjuk, hogy talán álmainkban sem reméltük azt, hogy a győzelemnek ennyire teljesen birtokába jutunk. De az a különös, hogy annak dacára, hogy kivertük először ellenségeinket az ország határairól, annak dacára, hogy továbbmentünk és megvertük ellenségeinket saját országukban, hogy sok száz kilométernyire kitoltuk a háború színterét és nagy területeket foglaltunk el nemcsak mi, hanem a szövetségben álló Németország is, annak dacára, hogy a büntető expedíciót Szer-

[15] Areopág: a legfelsőbb törvényszék az ókori Athénban.

biával szemben is befejeztük, annak dacára, hogy azt látjuk, hogy mindaz, amit óhajtottunk, amit reméltünk, bekövetkezett – mégis ott állunk egy nagy kérdőjel előtt (*Halljuk! Halljuk! bal felől*), amely azt mondatja velünk: Quid nunc? [*Mi most a teendő?*]

Ugyebár, e háborút nem mi akartuk, hanem azt egy incidens folytán reánk kényszerítették. Nekünk territoriális aspirációink nem voltak, mi el akartuk érni azt, amit elértünk, és most mégis ott állunk, hogy egy kérdőjelre kell, hogy válaszoljunk. Ez a kérdőjel a békének kérdőjele, a békéé, amelyről eddig nem akartunk szólani, mert mindig abból a helyes elvből indultunk ki, hogy csakis akkor beszélhetünk erről a kérdésről, ha a teljes győzelem birtokában vagyunk. Ennek dacára nem akarok és nem tartom magamat hivatva arra, hogy speciálisan ezzel a kérdéssel behatóan foglalkozzam. Azonban lehetetlennek tartom elsősorban azt, hogy ezt a kérdést mindig egy Noli me tangere!-ként [*Ne nyúlj hozzám!-ként*] kezeljük, mert különben akkor, amikor tényleg itt lesz az ideje, nem leszünk készen, hogy ezzel a kérdéssel komolyan foglalkozzunk. Ennek dacára csak annyit akarok mondani, hogy nézetem szerint a kultúrának és a civilizációnak babérkoszorúja azoknak az államoknak homlokát fogja koszorúzni, amelyek először bebizonyítják azt, hogy nem ők voltak azok, akik ezt a világháborút felidézték. De ez egymagában nem elegendő. Mert ugyebár, bármely háborúját nézzük a világtörténelemnek, bármely történetírót olvasunk, mindig azt fogjuk látni, hogy minden fél a másikra hárította át a felelősséget, mindegyik azt mondta, hogy a másikat terheli a háború kezdeményezésének ódiuma. [...] Azonban van és lesz egy megdönthetetlen argumentum arra nézve, hogy ki volt ennek az egész Európára vészt hozó világháborúnak a megszüntetője, és ez az a nemzet, az a nép lesz, amely dacára annak, hogy győzött, dacára annak, hogy a győzelem teljes tudatában van, mégis ő teszi meg az első lépést a béke iránt.

Tisztelt képviselőház! Egyenesen tiltakozom az ellen, hogy a béke szó felemlítését bárki is gyengeségnek tekintse. (*Helyeslés a bal oldalon.*) Egyenesen tiltakozom az ellen az állítás ellen, hogy a gyengeség jele volna az, hogy én a „béke" szót a szájamra vettem. Ellenkezőleg, éppen az erő tudata mondatja velem ezeket a dolgokat (*Igaz! Úgy van! a bal oldalon*), éppen az az erkölcsi erő, éppen az a tudat, hogy igenis győztünk az egész vonalon, ez teszi lehetővé, hogy erről a kérdésről beszéljünk. (*Igaz! Úgy van! a bal oldalon.*) [...] Magasztos kultúrszempontok és humánus szempontok azok (*élénk helyeslés és éljenzés a bal oldalon*), amelyek ezt mondatják velem, humanisztikus szempontok, amelyek lehetetlenné teszik, hogy az ember ezt a rettenetes öldöklést közömbösen nézze, és hogy amikor az ember győzött, amikor a legszebb szerep várakozik reá, amelyet irigyelni fog az utókor, ezt a legszebb szerepet ellökje magától. (*Élénk helyeslés a bal oldalon. Polónyi Géza: Véget kell vetni az embermészárlásnak! Itt az ideje!*) Konstatálom azt, tisztelt képviselőház, hogy nem beszéltem a békéről mint olyanról, a béke kérdéséről, a béke mivoltáról, a béke időpontjáról. Én a békéről mint teóriáról beszéltem. Teoretikus értelemben, mint ember, mint kultúrember, mint civilizált ember, aki elborzad ettől a mostani látványtól. (*Igaz! Úgy van! a bal oldalon.*) Elég tanújelét adta ez az ország s a szövetséges államok polgársága is a fizikai bátorságnak: adják hát most tanújelét morális bátorságuknak! (*Élénk helyeslés a bal oldalon.*) Mert a morális bátorság, bizony, sokszor még nehezebb, mint a fizikai bátorság. (*Úgy van! a bal oldalon.*)

Tisztelt képviselőház! Áttérek most beszédem végére, de, hogy úgy fejezzem ki magam, aktualitás és realitás szempontjából legfontosabb részére. (*Halljuk! Halljuk!*) Elmondtam, tisztelt képviselőház, mik azok az ideálok, amelyekért a magyar állam és a magyar polgárok küzdenek. Elmondtam, hogy igenis, azt reméljük és azt óhajtjuk, hogy a háború eredményeként egy politikailag szabad, politikailag független, az önálló állami élet minden attribútumával felruházott nemzeti állam legyünk. Elmondtam, hogy mi gazdasági függetlenségünkre, pártprogramunknak erre a pontjára is a leghatározottabban súlyt fektetünk. Elmondtam azt is, hogy mi, a függetlenségi párt egy demokratikus választói jogot akarunk. (*Élénk helyeslés a bal oldalon.*) Nem mintha azt hinnők, hogy a választói jog a demokráciát jelenti, de szükségesnek tartjuk a választói jogot a demokratikus intézmények létesítése szempontjából. (*Úgy van! a bal oldalon.*)

Tisztelt képviselőház! Nem mondhatom, hogy e három princípium közül egyik fontosabb volna nekünk, mint a másik; számunkra, akik ehhez a párthoz tartozunk, ez a három elv egyformán fontos. Azonban e három princípium között időbeli szempontból különbséget teszünk. Mi belátjuk azt, hogy politikai és gazdasági önállóságunkat nem lehet a háború alatt kiépíteni, hogy ennek technikai akadályai vannak. Azonban ami a választói jogot illeti, azt tartjuk, hogy ezt nem pro futuro, hanem pro nunc [*nem a jövőre nézve, hanem a jelennek*], a háború alatt kell megvalósítani. (*Igaz! Úgy van! a bal oldalon.*) [...]

Mi, tisztelt képviselőház, a paroksizmusig [*őrjöngésig*] akarjuk fokozni a polgárok lelkesedését és kitartását, dacára annak, hogy tizenhat hónapja folyik ez a háború. Éppen ezért, éppen ebből a célból meg akarjuk nekik adni a választói jogot, meg akarjuk szüntetni azt az égbekiáltó visszaélést, hogy azok a katonák és azok az emberek, akiknek ma létünket köszönhetjük (*Igaz! Úgy van! taps a bal és a szélsőbal oldalon*), akik testükkel védték meg ennek az országnak minden talpalatnyi földjét, legszentebb kincseinket, alkotmányunkat és koronánkat, az alkotmányos jogok gyakorlatától továbbra is megfosztva legyenek, hogy ezektől a választójogot megvonjuk, és feltételezzük róluk, hogy nem bírnak a politikai érettség olyan fokával, mint a nyugatnak bármely népe. (*Igaz! Úgy van! Taps a bal és a szélsőbal oldalon.*) Ez képtelenség és szégyen volna Magyarországra. Én tagadom és tiltakozom az ellen, hogy összehasonlítást tegyenek a mi rovásunkra a magyar honpolgárok és a nyugat bármely civilizált honpolgára között. (*Igaz! Úgy van! bal felől.*) Én tagadom, hogy műveltség, politikai érettség tekintetében nem volnánk olyan fokon, mint akár a német, akár az angol, akár a francia. Én tagadom ezt, és azért, mert tagadom, égbekiáltó bűnnek tartom, hogy ezeket a fiainkat nem akarjuk beállítani az alkotmányos jogok

élvezetébe, ki akarjuk onnan taszítani őket; nem akarunk nekik beleszólási jogot engedni azon ország ügyeinek intézésébe, amely ország, ismétlem, egyedül és kizárólag nekik köszönheti létét. (*Igaz! Úgy van! Taps a bal és a szélsőbal oldalon. Holló Lajos: Szóval hálálkodnak nekik, de tettel semmit sem csinálnak!*)

Tisztelt képviselőház! Ezeket az embereket, ezeket a hősöket, akik talán nem dicsekedhetnek mindenféle érdemjelekkel, akik nem kapták meg azokat a jutalmakat, amelyeket pedig megérdemeltek, akiket leginkább a fakereszt ékesít, amely csak emléke lesz annak, hogy hol nyugosznak ők, ezeket a hősöket továbbra is páriáknak akarják tekinteni? (*Igaz! Úgy van! Taps bal felől.*) Ezeket akarják kiszorítani? Azt mondják, hogy a magyar nép, a magyar honpolgár csak 30 éves korban érett politikailag, csak 30 éves korban éri el azt a fokot, amelyet a német, az angol, vagy a nem tudom melyik más... (*Polónyi Géza: A cseh!*), ...a cseh honpolgár elér már 24 vagy 21 éves korában. Ez a legnagyobb szégyen és gyalázat volna, ha megtörténhetnék, és a legszomorúbb világot vetné Magyarországra. Akkor, igenis, joggal beszélhetnének a magyarokról úgy, amint talán mi beszélünk más nemzetekről. Joggal mondhatnák, hogy elmaradott kecskepásztorok, pusztai betyárok vagyunk.

Hát, tisztelt képviselőház, mi nem vagyunk betyárok, mi nem vagyunk cigányország, mi egyszer s mindenkorra tiltakozunk az ellen, hogy minket úgy kezeljenek, mint afféle földönfutó nomád népet, barbár, műveletlen, betyár népséget, csikós nemzetet, mely csak arra alkalmas, hogy lovakat idomítson, és nem tudom, miféle más hasonló foglalkozást űzzön. Nem, tisztelt képviselőház, mi éppen olyan fokán állunk a politikai érettségnek, éppen olyan tanújelét adtuk ennek, mint bármely más civilizált állam széles e világon. (*Igaz! Úgy van! bal felől.*) És tiltakozunk az ellen is, hogy a magyar polgárokat és a magyar nemzetet, általában a magyar fajt továbbra is azzal a bizalmatlansággal kezeljék (*Igaz! Úgy van! a bal és a szélsőbal oldalon*), amelyet szomorúan tapasztaltunk a múltban. A politikai érettség határát ki akarják tolni 30 évre, de 18 éves korában már a lövészárokba viszik e nemzet fiait?... (*Igaz! Úgy van! Taps a bal oldalon. Polónyi Géza: És a főhercegek 18 éves korukban már főrendiházi tagok!*) Mindez csak azért történik, mert még mindig él a bizalmatlanság, és még mindig nem tartják Magyarországot megbízhatónak azokból a szempontokból, amelyekből pedig megbízhatóságának legeklatánsabb [*legkétségbevonhatatlanabb*] bizonyítékait adta. Azért bizalmatlanok, azért akarják a korhatárt kitolni, mert azt tartják, hogy olyan többség jut be a parlamentbe, amely nem fogja támogatni a koronát, nem lesz támasza a magyar alkotmánynak, a királynak és a dinasztiának. [...]

Tisztelt képviselőház! Ezek a felsorolt argumentumok késztetnek engemet arra, hogy megtegyem az első lépést az iránt, hogy a választói jogot pro nunc [*most*] és még ebben az ülésszakban kiterjesszük, amiért is van szerencsém felolvasni egy határozati javaslatot, kérve annak elfogadását. (*Halljuk! Halljuk! bal felől. Olvassa.*) „Határozati javaslat. Tekintettel arra, hogy a jelen háború folyamán Magyarország népének legszélesebb rétegei hazafiságuknak, önfeláldozásuknak és megbízhatóságuknak oly fényes tanújelét adták, hogy ezzel szemben minden bizalmatlanságnak el kell némulnia, a képviselőház utasítja a kormányt, hogy a választói jognak az általános választói jog alapján, minden vagyoni cenzus mellőzésével, a példátlanul és méltánytalanul magasan megállapított korhatár jelentékeny leszállításával és a titkos választás módszerével leendő megállapítása iránt, még a jelen ülésszakban, törvényjavaslatot terjesszen elő." (*Zajos helyeslés, éljenzés és taps a bal és a szélsőbal oldalon.*) Ezzel, tisztelt képviselőház, befejeztem felszólalásomat, és csak ismételni tartom kötelességemnek azt, hogy a felhatalmazási törvényjavaslatot nem fogadom el. (*Élénk helyeslés, éljenzés és taps a bal és a szélsőbal oldalon. A szónokot számosan üdvözlik.*)

•

Gróf TISZA ISTVÁN
Az Országgyűlés képviselőháza, Budapest, 1918. október 17.

„Ezt a háborút elvesztettük"

Ferenc József *1916. november 21-én bekövetkezett halála után* Tisza István *(1861–1918) miniszterelnök politikai háttere megingott, és hamarosan le is kellett mondania. Ennek ellenére – ahogy* Pölöskei Ferenc *írja róla egy Rubiconban megjelent tanulmányában* – „a csüggedés semminemű jelét nem mutatta, az október végi napokban is operettfiguráknak nevezte a forradalom előkészítőit és részvevőit, sőt talán még szétverésükre is vállalkozott volna".

Az Országgyűlésben a háború elvesztésének nyilvános beismerését Tisza úgy próbálta politikailag enyhíteni, hogy a beismerés két rövid mondata után egy hosszú és vissza-visszatérő gondolatokkal tűzdelt beszédben a kilátásokat ecsetelte. „Nem akarok játékot űzni a szavakkal" *– mondja, holott nagyon is azt teszi: már-már könyörög a figyelemért.*

[...] Áttérek most a másik kérdésre (*Zaj. Halljuk! Halljuk!*), amely nézetem szerint lelki nyugalmunknak és higgadtságunknak fenntartását és az erők egyesítését éppen oly parancsolólag megkívánja, és ez a háború befejezésének a kérdése. (*Halljuk! Halljuk!*)

Tisztelt Ház! Én nem akarok semmiféle szemfényvesztő játékot űzni a szavakkal. Én elismerem azt, amit gróf Károlyi Mihály tisztelt képviselő úr tegnap mondott, hogy ezt a háborút elvesztettük. (*Zaj a szélsőbal oldalon. Halljuk! Halljuk! jobb felől. Felkiáltások a szélsőbal oldalon: Hol van a végleges győzelem?*) [...] Elvesztettük nem abban az értelemben, hogy ne tudnánk még tovább is szívós és hősies védekezést kifejteni; hogy ne tudnók az ellenségnek a végleges győzelmet nagyon drágává tenni; de igenis

elvesztettük abban az értelemben, hogy az erőviszonyok beállott eltolódásánál fogva a háború megnyerésére többé reményünk nem lehet, és hogy ennek folytán keresnünk kell a békét oly feltételek mellett, amelyeket ilyen viszonyok között ellenségeink elfogadnak. [...]

Ennek folytán csak helyeselhetem azt, hogy német szövetségesünkkel együtt a Wilson-féle 14 pont és az azokhoz függesztett ismert pontok alapján[16] ajánlottuk fel a békét ellenségeinknek. [...] És, tisztelt Ház, magával ezzel a ténnyel, tudniillik azzal, hogy a Wilson-féle 14 pont alapjára helyezkedtünk, adva van egész külpolitikai orientációnknak az a módosulása, amelyet gróf Károlyi Mihály képviselőtársam tegnapi beszédében kifejezésre juttatott (*Igaz! Úgy van! a szélsőbal oldalon*), mert hiszen a 14 pont egyike, ugye, a Népszövetséget és minden külön szövetség tilalmát involválja [*magában foglalja*]. (*Igaz! Úgy van! a szélsőbal oldalon.*) Nagyon természetes tehát, hogy úgy a Német Birodalom, mint Ausztria és Magyarország, amidőn a Wilson-féle pontok között ennek a pontnak alapjára is helyezkedett, ezzel úgy a Népszövetséget, mint a külön szövetségektől való tartózkodás elvét magáévá tette. (*Úgy van!*) Tehetjük ezt annyival inkább, mert hiszen az egész világnak ez a berendezkedése, amely a Népszövetség alapján épül fel, feleslegessé teszi a külön szövetségek rendszerét [...], feleslegessé teszi különösen miránk nézve, akiket abba a szövetségi rendszerbe, amelynek hű tagjai voltuk és vagyunk mindaddig, amíg fennáll: egy olyan veszély hajtott bele – a hódító, agresszív, autokrata Orosz Birodalom törekvései ellen való védekezés szüksége (*Igaz! Úgy van! a jobb oldalon és a középen, zaj és közbeszólások a szélsőbal oldalon*); amely veszély ma, hála az egek urának, megszűnt, úgyhogy ennek a háborúnak rettentő pusztításai és veszteségei között mint egy, a magyar nemzet egész jövőjére nézve nagy horderejű, aktív tételt kell a mérlegbe beállítanunk a hódító, autokrata, létérdekeinkkel ellentétes törekvéseket támasztó orosz cári birodalom felbomlását. (*Igaz! Úgy van! a jobb oldalon és a középen.*)

Most, tisztelt Ház, feladatunk az, hogy azt a békét... (*zaj és közbeszólások a szélsőbal oldalon*) [...], ismétlem, tisztelt Ház, a feladat, amely pártkülönbség nélkül mindnyájunkra vár, az, hogy azt a békét, amelyet a Wilson-féle 14 pont alapján meg akarunk kötni, lehetőleg előnyössé alakítsuk a magyar nemzetre nézve. [...]

Tisztelt Ház! Hozzá kell még tennem az előbb elmondottakhoz – mert ezzel nemcsak magamnak, de igazán azt hiszem, a magyar nemzet jó hírnevének is tartozom –, hogy mindaz, amit külpolitikánk újabb orientációjáról mondottam, abszolúte nem foglalhat és nem foglal magában semmiféle hűtlenséget német szövetségesünkkel szemben. (*Úgy van! Úgy van! jobb felől.*) Német szövetségesünkkel egyetértőleg helyezkedtünk erre az új elvi álláspontra, német szövetségesünkkel egyetértőleg kell berendezkednünk ezen az új elvi alapokon. Ez a lépés minden a világon lehet, csak nem ellenséges lépés szövetségesünkkel szemben. Ellenkezőleg, meg vagyok róla győ-

[16] Woodrow Wilson 14 pontos békejavaslatát, amely Ausztria-Magyarország népei esetében a „legszabadabb önálló fejlődésről, autonóm fejlődésről" beszélt, 1918. január 8-án tették közzé. Tisza beszédének idején azonban a wilsonizmus már nem volt tartható: 1918. április 8-i, Rómában tartott kongresszusukon a Monarchia-beli nemzetek az önálló állami lét megteremtését tűzték célul, s ezt hamarosan a USA kormánya is elfogadta.

ződve, hogy a népeknek ebben az új berendezkedésében is számos barátságos találkozási pont, számos közös érdek fog bennünket baráti kapcsolatba hozni német szövetségesünkkel. (*Úgy van! jobb felől.*) Ezzel még ki kellett egészítenem a mondottakat.

De most már, ismétlem, feladatunk, azt hiszem, pártkülönbség nélkül az, hogy az elérendő békét lehetőleg előnyössé tegyük a magyar nemzetre nézve; hogy biztosítsuk a magyar állam területi integritását (*Úgy van! Úgy van! a jobb és a bal oldalon*), amelyet a Wilson-féle 14 pont egyáltalában nem is támadott meg; de mert természetesen ez magában véve nem elég, biztosítsuk a magyar állam egységét, belső kohézióját [*összetartó erejét*] is (*Úgy van! Úgy van! jobb felől*), biztosítsuk azt, hogy a magyar állam Európának ezen a részén jövőre is az emberi haladásnak és szabadságnak az a tényezője legyen, amely volt a múltban is, és amely magasztos feladatát híven igyekezett teljesíteni mindenha [*mindenkor*]. Úgyhogy nagyobb, alaptalanabb és méltatlanabb rágalmat nem mutathat fel a világtörténelem, mint azt a, fájdalom, meglehetősen sikerrel járt törekvést, amely éppen a magyar nemzetet, amely pedig Európának biztonságáért és szabadságáért és a népek szabadságáért annyi vért áldozott, a népszabadságok ellenségének igyekezett feltüntetni. (*Úgy van! Úgy van! a jobb és a bal oldalon. Taps jobb felől.*) [...]

Ami magát a mi nemzetiségi kérdésünket illeti, azt hiszem, hogy nekünk mindnyájunknak igyekeznünk kell a felvilágosítás fegyverével élni itt is annak kimutatására, hogy merőben téves beállítás az, mint hogyha a magyar kisebbség itt zsarnoki eszközökkel uralkodott volna a többséggel bíró nemzetiségekkel szemben. (*Igaz! Úgy van!*) Ami először a számarányokat illeti, itt nem beszélek Horvátországról, amelyet a magyar törvény is külön politikai nemzetnek ismer el, amellyel való állami közösségünk tehát a két testvérnemzet közötti viszony alapján épül fel. Horvátország leszámításával tehát maga a magyar faj határozott többséget képvisel; egyesülve a németséggel, amelyik politikai szempontból teljesen azonosította magát a magyar fajjal, számszerűleg Magyarország lakosságának körülbelül kétharmadára rúg, gazdasági és kulturális súly tekintetében pedig ennél a kétharmadnál is természetesen igen sokkal nagyobb hányadot képvisel.

De továbbá azon polgártársainknak nagy része is, akik nem tartoznak a magyar fajhoz és nem a németséghez, teljes hűséggel és odaadással helyezkedik a magyar nemzeti állam elvi alapjára, úgyhogy törpe kisebbség az Magyarországon, amely a nemzeti államnak alapgondolatával ellentétbe helyezkedik. (*Pop Cs. István* [*Stefan Cicio-Pop*]*: Az egész nép szembehelyezkedik! Zaj. Tisza István a román nemzetiségiek felé:*) A képviselő uraknak teljességgel nincs joguk az egész román nép nevében beszélni. (*Úgy van! Úgy van! a jobb oldalon. Vajda Sándor: Önnek egyáltalán nincs joga!*) Hosszú időn át voltam az ugrai kerület képviselője (*felkiáltások a szélsőbal oldalon: Erőszakkal!*), melynek választói körülbelül egyharmad részben románok. Biztosíthatom róla a képviselő urakat, hogyha ott együtt megjelenünk, akkor az ottani románság 99 századrésze az én szavamra fog hallgatni és nem az önökére. (*Felkiáltások a szélsőbal oldalon: Tiszta választásnál?*) [...]

Ismételve kérem, ne tekintsük most azokat a momentumokat, melyek a megértésre zavarólag hathatnak, de tekintsük azokat a nagy nemzeti szempontokat, amelyeket szolgálni, minden egyebet félretéve, hazánk iránti kötelesség. (*Helyeslés és taps a jobb oldalon.*) Azt hiszem, igyekeznünk kell az igazság fegyverével meggyőzni ellenfeleink közvéleményét arról, hogy az itteni viszonyok sokkal közelebb állnak ahhoz a posztulátumhoz [*kívánalomhoz*], mely a Wilson-féle pontozatokban kifejezésre jut, és hogy ezeknek a pontozatoknak a megvalósítása a mi belviszonyainknak sokkal kevésbé gyökeres módosítását involválja, mint ahogy azt sokan képzelik.

S méltóztassanak nekem megengedni, ezen a téren felteszem mindenkiről a legjobb intenciót [*szándékot*], de végzetes ballépést követ el az, aki talán nem is elég alapos ismeretével az ügynek ma olyan irányú érintkezéseket keres az állam nem magyar ajkú polgáraival, ma olyan jelszavakat hirdet a nemzetiségi politika és a nemzetiségek kielégítése terén, amelyek esetleg sokkal messzebb fognak bennünket elvinni a magyar nemzeti államnak elvi talajáról, mint amennyire szükség lesz, ha ezt a kérdést kellő nyugalommal fogjuk fel, és ha ebben a kérdésben is, mint minden másban, tartózkodunk az egymást való licitálástól. (*Élénk helyeslés a jobb oldalon és a középen. Közbeszólások a nemzetiségi képviselők padjain.*) [...]

A másik, ezzel szorosan összefüggő kérdés – mert hiszen az ellenséges közvélemény szoros kapcsolatba hozza e kettőt, hogy mi nemcsak a nemzetiségek elnyomói, hanem egyúttal sötét reakcionáriusok is vagyunk –, a másik kérdés az úgynevezett demokratizálás kérdése. (*Hoch János: Ezen az alapon lesz új Magyarország! Zaj a szélsőbal oldalon. Halljuk! Halljuk! jobb felől.*) Közbeszólásokkal sem meg nem zavarnak, sem el nem döntik a kérdést, sem érveket nem tudnak felhozni. (*Mozgás és zaj a szélsőbal oldalon.*) Engedjenek meg nekem, sokkal jobb bizonyítékot szolgáltatnak arról, hogy bíznak ügyük igazságában, ha az ellenérvelést meghallgatják és megzavarni nem akarják.

Mi benne vagyunk a demokratizálásban. (*Zaj a szélsőbal oldalon. Halljuk! Halljuk! jobb felől. Elnök: Kérem a képviselő urakat, méltóztassanak megőrizni a Ház komolyságát.*) Nem hiszem, hogy lehetetlen feladat előtt állnánk akkor, amidőn igyekeznénk az egész művelt világ előtt bebizonyítani, hogy az a választójog, amely jelenleg törvényben van, hogy az az írni-olvasni tudóknak majdnem teljesen megadja a választójogot (*mozgás bal felől*), hogy az csakis azért nem megy tovább az általánosság terén, mert, fájdalom, ma még Magyarország lakossága az általános kultúra terén nem érte el azt a fokot, amelyet a fejlettebb nyugati államok, hogy a mai viszonyok között... (*Folytonos zaj a bal oldalon. Elnök csenget: Csendet kérek!*) ...ez a választójog legalábbis annyira demokratikus reánk nézve, mint az általános szavazati jog az Amerikai Egyesült Államokra nézve. [...]

Most már nagyon röviden rá akarok térni beszédem utolsó részére. (*Halljuk! Halljuk!*) Rátérek arra, hogy nézetem szerint egyesült erővel el kellene követnünk mindent, hogy eloszlassuk azt a téves hitet az ellenséges külföld előtt, mint hogyha a magyar nemzet bármikor agresszív vagy hódító célokat követett volna, és ezt a háborút másként, mint a létfenntartási szüksége által kényszerítve kezdette volna. (*Úgy van! a jobb oldalon. Zaj a szélsőbal oldalon.*) [...] Nagyon kérem a képviselő urakat, ha lehetséges (*Halljuk! Halljuk!*), legalább ebben a kérdésben, legalább egy időre ne hallgassanak a pártszempontokra. (*Zaj a szélsőbal oldalon.*) [...] ...hogy a Duna-völgyben a magyar nemzet tölthesse be a világtörténelmi hivatást, amely reá vár, és ne engedjék meg ebből a szempontból (*zaj a szélsőbal oldalon, elnök csenget*) elhomályosítani engedni azt a kérdést, hogy a monarchia és a magyar nemzet, amelyiknek a monarchia külügyi politikájára irányadó befolyása volt, mindent elkövetett a béke fenntartására (*Úgy van! jobb felől*), elment a béketűrésnek olyan hosszú útján, hogy már jóformán világnevetség tárgyává kellett lennie (*Úgy van! Úgy van! jobb felől*), és csak akkor ragadott fegyvert a kezébe, midőn a bizonyítékoknak egész sorozatából kellett arról meggyőződnie, hogy tervszerű munka folyik arra, hogy előbb megalázzanak és azután tönkretegyenek bennünket. [...]

Ünnepélyesen állítom (*Halljuk! Halljuk!*), hogy a monarchia külpolitikája közvetlenül a háború előtt is, azokban az időkben, midőn a viharfellegek nagyon tornyosultak a Balkánon, és amidőn nagyon is szembetűnővé vált az autokrata Orosz Birodalom politikájának ellenünk való erőteljesebb kiéleződése, akkor is mindent elkövetett, hogy a háború elkerülésével békés eszközökkel hozza létre létérdekeinek megóvását. És biztosíthatom ma már a tisztelt Házat arról is, hogy akkor is, midőn ennek a törekvésnek hiábavalóságáról kellett meggyőződnünk, mikor kénytelenek voltunk olyan lépésre elhatározni magunkat, amelyiknél számolnunk kellett azzal, hogy ennek következménye a háború lehet, akkor is eleve ab ovo kizártunk mindenféle hódítási gondolatot, akkor is ab ovo már garanciákat kerestünk arra, hogy a monarchiának minden illetékes tényezője egyetértsen abban, hogy ez a háború védelmi jellegű, amely semmi körülmények között annektálásokra, hódításokra nem vezethet. (*Zaj a szélsőbal oldalon. Élénk felkiáltások jobb felől: Halljuk! Halljuk!*) [...]

Hogy azután, midőn egyszer a háború megindult, akkor igyekeztünk ezt a háborút úgy megvívni, hogy az a magyar nemzetnek becsületet és sikert is arathasson, az természetes, és én azt hiszem, hogy éppen ellenségeinkkel szemben is nem gyűlöltséget, hanem megbecsülést válthat ki az, hogyha az ember egyszer kardot rántott, azt becsülettel forgatja. (*Taps a jobb oldalon.*) Én az erős, hatalmas, tiszteletre méltó ellenfelet látom a nyugati hatalmakban. [...]

És ebben a meggyőződésben vagyok, hogy a magyar nemzet is mindent elkövetett arra, hogy kiérdemelje ellenségeink tiszteletét és megbecsülését, mindent elkövetett elsősorban hősiessége által, de azáltal is, hogy ebben a háborúban nem volt nemzet, amely a maga élethalálharcát – pedig a mienk az volt, mert a mi életünkre törtek – oly kevés gyűlölködéssel és olyan lovagiasan vívta meg, mint a magyar. (*Taps a jobb oldalon és a középen. Létay Ernő: Az internáltak itt voltak ellátva legjobban.*) Hogy bántak

a mi katonáink a kézitusa befejeztének pillanatában a sebesült ellenséggel, hogy bántak nálunk a hadifoglyokkal, az itt maradt idegenekkel? (*Igaz! Úgy van! a jobb oldalon és a középen.*) [...] Hol van még egy nemzet, mely ezt a háborút nagyobb hősiességgel, ilyen lovagiassággal és ilyen emberi nemes érzelmekkel vívta volna meg? (*Taps a jobb oldalon.*) [...]

Ezek azok a nagy és üdvös igazságok, amelyeket unos-untalan hangoztatni kell, amelyeket igyekeznünk kell egyesült erővel bevinni az ellenséges államok köztudatába, és amelyeknél azoknak a képviselő uraknak, akik számára eddig magatartásuk több rokonszenvet biztosított az ellenséges közvéleményben, mint a mi részünkre – és ezt minden támadó célzat nélkül mondom – volna magasztos kötelessége ezt hirdetni, erre rámutatni [...], hirdetni, hogy a magyar nemzet védelmi háborút vívott, melyre kényszerítve volt, hogy ezt vívta hősies elhatározással, de gyűlölködés nélkül, és hogy minden előfeltétele megvan annak, hogy a magyar nemzet itt, Európának ezen a részén, ahová az isteni gondviselés helyezte, azokat a nagy emberi ideálokat sikeresebben szolgálja minden más népfajnál, amely nagy emberi ideálok a nyugati nagyhatalmak zászlajára fel vannak írva. Azt hiszem, ennek a kötelességnek teljesítésében kellene egyesülnünk, és higgyék meg a tisztelt képviselő urak, nem járnak helyes úton, ha ehelyett ma is a gyűlölség szavára hallgatva politikai ellenfeleink magatartását befeketíteni igyekeznek, nem gondolva meg, hogy ezzel a nemzet létérdekeit sebzik meg. [...]

Azáltal, hogy Tisza beismerte a háború elvesztését, utólag elismerte korábbi kormányzásának kudarcát is. Az ország teljes, katonai és politikai összeomlására azonban – mint beszédéből is kitűnik – nem gondolt, sőt, a beismeréssel párhuzamosan megpróbált politikai konszenzusra felszólítani. Amikor 1918. október 31-én egy csoport fegyveres agyonlőtte őt Hermina úti villájában, haldoklás közben állítólag azt suttogta: „Ennek így kellett történnie."

•

WEKERLE SÁNDOR
Az Országgyűlés képviselőháza, Budapest, 1918. október 23.

„Óráról órára súlyosabb viszonyok nehezednek reánk"

Tisza Istvánt, *illetve* Esterházy Móricot *1917. augusztus 20-án* Wekerle Sándor *(1848–1921) váltotta a miniszterelnöki székben; a tapasztalt politikus 1892–1895 és 1906–1910 után immár harmadízben töltötte be ezt a funkciót.*

Érzékelve a társadalmi feszültségeket, minisztere, Vázsonyi Vilmos *(1868–1926) 1917 decemberében egy olyan progresszív választójogi reformmal állt elő, amely tartalmazta a nők és a hősök választójogát is. A törvény végül a konzervatív tábor ellenkezése miatt megcsonkítva került elfogadásra: az összlakosság mintegy 15%-ára terjedt ki a választójog, a nők kimaradtak, és nőtt a műveltségi cenzus határa is.*

Azonban az események 1918 októberére túlhaladtak minden várakozáson. Nem volt elég a t. Háznak éppen Tisza szájából hallania, hogy a háború elveszett, *pár napra rá végig kellett hallgatnia a 69 éves miniszterelnök lemondását is egy olyan drámai pillanatban, amikor a céltalanul kószáló és hazaszállításukat követelő katonák demoralizációja fenyegetett, az államhatárok összeomlás előtt álltak, az államigazgatás pedig a káosz felé haladt.*

Tisztelt Ház! Óráról órára súlyosabb viszonyok nehezednek reánk. Csakis az összes nemzeti erők egyesítése által (*Úgy van! Úgy van!*) leszünk képesek e nehéz viszonyok közt elhárítani azokat a bajokat, amelyek fenyegetnek, és megvalósítani azokat a nagy célokat, amelyek országunk integritásának és egységének megóvása érdekében okvetlenül kell, hogy megvalósuljanak.

Ilyen körülmények között holnap Őfelsége elé szándékozom járulni annak kijelentésével, hogy az adott viszonyok között nem tartom magamat alkalmasnak az ügyek továbbvitelére; (*élénk helyeslés a bal és a szélsőbal oldalon: Régen kellett volna! Halljuk! Halljuk! jobb felől*) hanem azt a tanácsot fogom adni és azt fogom javasolni, hogy igyekezzék Őfelsége olyan új kormányt létrehozni, amely új kormány e Ház minden egyes pártjának közreműködésével alakul meg (*helyeslés jobb felől, zaj és mozgás a szélsőbal oldalon*), sőt magában foglalja esetleg azokat a Ház körén kívül álló nemzeti erőket is (*élénk helyeslés bal felől*), amelyek itt még nincsenek képviselve. (*Élénk helyeslés bal felől.*)

Az a differencia, amely minket elválasztott, nem vonatkozott a béke megkötésére, hiszen egy célt akartunk elérni. Azt merem mondani: nem vonatkozott az ország függetlenségének és önállóságának biztosítására sem, mert hiszen e cél elérését és megvalósítását is mindannyian együttesen magunkévá tettük. Azt merem mondani: még a módozatok tekintetében is alig merültek fel lényeges különbségek, hanem csak apróbb nüanszok. De egy tekintetben igen nagy differencia volt a közfelfogásban, és ez volt a választójog. (*Úgy van! Úgy van! bal felől.*) A választójog tekintetében mindannyian arra az álláspontra helyezkedünk – ha fenn is tartják véleményüket, akik ellene voltak a választói jog kiterjesztésének –, hogy ma elismerjük annak szükségét, hogy a jelen viszonyok között annak kiterjesztése az új kormánynak lényeges programpontját kell, hogy képezze. (*Élénk helyeslés és taps a szélsőbal oldalon. Fényes László: Kevés a választójog! Azonnal békét kell kötni. Az első a béke! Zaj jobb felől. Elnök: Csendet kérek, képviselő urak.*)

Én is azt hiszem, hogy a választójog csak programszerűen lesz kimondva, mert aktuálisabb teendők fogják igénybe venni egész tevékenységünket. (*Úgy van! Úgy van! jobb felől.*) Ezek között az aktuálisabb teendők között elodázhatatlanul előtérbe lép a

béke. (*Úgy van! Úgy van!*) Ha erről a helyről távozom is (*zaj bal felől, Halljuk! Halljuk! jobb felől*), addig, míg ez az új alakulás meg nem történik, a jelen viszonyok között fáradhatatlanul és egész odaadással kötelességemnek fogom tartani, hogy a béke előkészítését, a béke megkötését minden irányban lehetővé igyekezzem tenni. Másodszor elodázhatatlan kötelességemnek és feladatomnak fogom tartani, hogy az ország önállósága és függetlenségének biztosítása érdekében mindent megtegyek.[17] (*Zaj a szélsőbal oldalon. Felkiáltások: Hisz ez programbeszéd! Halljuk! Halljuk!*)

Ezek, tisztelt képviselő úr, kötelességek, amelyeket napról napra kell teljesíteni, mert a békejegyzékre[18] a választ meg kell adni. (*Igaz! Úgy van! jobb felől. Nagy zaj.*) Ez egy percnyi késedelmet sem tűr.

(*Zaj. Elnök csenget: Csendet kérek a Ház minden oldalán! Amikor a miniszterelnök úr ilyen komoly időben ilyen fontos nyilatkozatokat tesz, kérem, méltóztassanak a Ház minden oldalán ülő képviselő urak higgadtan és az időkhöz mérten viselkedni.*)

Még egy el nem odázható legsürgősebb kötelességünk az, hogy az ország határait minden tekintetben biztosítsuk (*taps bal felől*), és a magyar hadseregnek az ország határain kívül lévő részeit ide okvetlenül visszahozzuk. (*Élénk helyeslés és taps a jobb és a bal oldalon.*) Ez irányban nemcsak ígéreteket, hanem pozitív biztosítékokat is kívánok szerezni, mert ez kötelességem. Enélkül egy percig sem maradhatunk. E fontos feladatokat mindenesetre teljesíteni fogom addig is, míg az új kormány megalakul. (*Helyeslés.*)

Még egy feladatunk lesz: a belnyugalomnak és békének mindenáron való megóvása. És e tekintetben arra kérem a tisztelt Házat, legyenek szívesek pártkülönbség és egyéni különbség nélkül közrehatni, hogy méltó nyugalommal oldjuk meg ezen átalakulások feladatait, mert ezen átalakulások csak akkor járhatnak eredménnyel, hogyha a köznyugalom megóvása mellett fognak történni. És csak akkor járnak eredménnyel, ha valóban minden pártkülönbség nélkül a nemzeti erők egész egyesítését és kifejezését fogják maguk után vonni. Ezen kívánalommal zárva be felszólalásomat, kérem a Házat, hogy azt tudomásul venni méltóztassék. (*Időközben a hírlapírói karzaton kiabálás hallatszik és dulakodás kezdődik.*)

Wekerle lemondásának napján jött létre, és egy héttel később, az őszirózsás forradalom során jutott hatalomhoz a Károlyi Mihály *vezette* Magyar Nemzeti Tanács, *az egyetlen szervezettebb erő, amely a függetlenségiekkel koalícióba vonva a polgári radikálisokat és a szociáldemokratákat, kísérletet tehetett az* „óráról órára súlyosbodó helyzet" *kezelésére. A permanens kormányválságok hatására Magyarországon beállt a történelmi nulla óra.*

•

[17] 1918 októberében egymás után alakultak a nemzetiségi tanácsok. 1918. október 16-án pedig I. Károly osztrák császár kiáltványában jelentette be Ausztria föderalizálását.

[18] Wilson elnök 1918. október 18-i jegyzékében a csehszlovák, a jugoszláv, illetve általában a Monarchia-népek önállósága támogatójaként lépett föl.

Gróf KÁROLYI MIHÁLY
Szatmárnémeti, 1919. március 2.

„Végszükség esetében fegyverrel is fölszabadítjuk ezt az országot" – beszédek a Székely Hadosztály előtt

A magyar reguláris hadsereg leszerelése közepette Erdélyben *egy 19 zászlóaljból, 1 lovasszázadból és 16 ütegből álló, összesen mintegy 10 ezer főt számláló hadsereg, a* Székely Hadosztály *szerveződött.* „Mi, székely katonák ünnepélyesen esküszünk, hogy a Magyar Köztársasághoz és alkotmányához hűek leszünk, teljes függetlenségét megvédjük, a köztársasági kormánynak és az általa kinevezett minden elöljárónknak és feljebbvalónknak engedelmeskedünk" *– szólt az esküje azoknak, akik 1918 késő ősze óta egyedül képeztek szervezett erőt Magyarország keleti végein.*

Amikor Károlyi Mihály *(1875–1955) politikusok és felesége társaságában a székely főparancsnokságra,* Szatmárra *érkezett, tudta, hogy a román csapatokat nem vonták vissza a demarkációs vonalak mögé. Március 2-án több beszédet is mondott, és mindegyiket az igazságos béke elvárására hegyezte ki: nyugalomra és türelemre intve a katonákat, ugyanakkor – nem bízva immár naivul a wilsoni elvekben – egy-egy fenyegető mondatot is elhelyezve az ellentámadás lehetőségéről. Vasárnap délelőtt a főtéren* Nagy Pál *ezredes, a Székely Hadosztály parancsnoka üdvözölte az elnököt. Amikor az az emelvényre lépett,* „dörgő taps fogadta, a munkásdalárda a Marseillaise-t, a polgári dalárda a Himnuszt énekelte" *– írja a pillanatról Trianon-könyvében* Raffay Ernő.

Katonák! Polgárok! Munkások! Régóta vágyódtam ide jönni, hogy megköszönjem a kitartását azoknak, akik itt őrt állanak. Sajnos, a székely katonák nem a székely havasokon állanak, hanem itt, a magyar róna kapujánál. Az, hogy itt állanak őrt, bizonyítja, hogy a székelység és a székely hadosztályok nemcsak biztosítani akarják, hogy magyarok és székelyek összeölelkezzenek majd a szabadság napján, hanem hogy megvédjék egész Magyarországot. Ezt az önfeláldozásukat Magyarország sohasem fogja elfelejteni. Nem fogja elfelejteni, hogy a háború öt keserű esztendeje után a székely katonák nem mentek vissza családi tűzhelyükhöz, hanem a háború minden nyomorúsága után volt annyi bátorságuk és lelki erejük, hogy ismét sorompóba álljanak az egész ország ügyéért. Amilyen szomorú, hogy a háború ilyen siralmasan végződött, annyira fölemelő az a tudat, hogy amikor igazán a magyar ügyért kell küzdeni, akkor kettőzött energiával itt állanak a székely katonák.

[*A Budapesti Hírlap tudósítója itt megjegyzi: az elnök ezután örömét fejezte ki, hogy így egyesítve látja az egész országot, meghazudtolva azt a visszavonást, amelyet sötét kezek és sötét elmék akarnak a magyarság soraiban föltámasztani.*]

Ezért vagyok boldog, hogy e gyűlésen együtt látom a város és a falu népét, amint-hogy itt az emelvényen egyesítve látom mindazokat, akiknek szíve Magyarországért dobog. Itt van az emelvényen Böhm Vilmos hadügyminiszter úr[19], aki szocialista létére minden gondolatával azon csügg, hogy vissza lehessen szerezni azokat a bányákat és erdőket, amelyek nélkül nem lehet fűteni a kohókat, amelyek kenyeret és életet adnak elvtársainak, a szociáldemokrata munkásságnak. A legvakmerőbb hazugság, amikor azt állítják, hogy a szociáldemokraták nem éppen úgy akarják, mint minden más magyar, visszaadni az önrendelkezési jog megcsúfolásával elrablott területeket, amelyeket militarista, imperialista és kapitalista államok akarnak tőlünk erőszakkal elvenni azért, hogy ott elnyomják a népet. Ez a legnagyobb hazugság, mert hiszen a legtöbb vesztenivalója éppen a munkásnak van, aki tudja, hogyha ezt az országot megfosztják a fájától és szenétől, akkor kivándorolhat, mégpedig nem is a szomszédba, mert szomszédságunkban militarista, imperialista és reakciós országok vannak. (*Úgy van! Úgy van!*) Ugyanígy érez a polgárság, ugyanígy érez a földmíves nép.

Örülök, hogy itt van velem Nagy Vince belügyminiszter úr, aki már akkor ott állott az oldalam mellett és küzdött eszméinkért, amikor ezért a hazaárulás vádjával illettek minket. Velem volt azokban a nehéz órákban, amikor azt bizonyítottuk, hogy a háború és annak folytatása a legnagyobb gazság, a legnagyobb gyalázat, mely Magyarország romlását fogja előidézni. Magyarország ma nyomorultan, megszégyenítve és megalázva áll Európa előtt. A felelősséget ezért ma is azokra hárítjuk, akik ezt a háborút felidézték, végletekig folytatták.

Most itt a veszedelem kapuinknál. De nekünk meggyötörten várnunk kell. Mert a hazát nemcsak bátorsággal, nemcsak lelkesedéssel, hanem okossággal is kell szolgálni. Ez előrelátás, a józan ész és az okosság azt követeli, hogy mi fegyverhez csak a végszükség esetében nyúljunk, semmiféle uszításba, semmiféle ugratásba nem megyünk bele. Bennem él a hit és a remény, hogy Európa areopágja [*legfelsőbb törvényszéke*] előtt a jog alapján meg fogjuk menteni Magyarországot.

Remélem és hiszem, hogy az a világraszóló igazságtalanság, amelyet rajtunk elkövettek, a versailles-i konferencián orvoslásra fog találni. Nem hihetem, hogy Wilson (*éljenzés*), aki hirdette azokat a nagy és világraszóló tanokat, melyekkel sorompóba állította a német imperializmus ellen az egész világot, [*hogy azok*] puszta szavak voltak, és ő megengedné azt, hogy felülkerekedjenek az antantnál az imperialista áramlatok, melyeknek áldozatául essék Magyarország is. Meg vagyok győződve, hogy Amerika és az antant egész demokratikus és szociális érzésű közvéleménye tiltakozni fog az ilyen amputáció ellen, amely lehetetlenné teszi, hogy ez az ország életképes legyen, amelybe mi soha-soha belenyugodni nem fogunk. (*Nagy éljenzés.*)

Tanúságtételre hívom fel az angol sajtó itt levő képviselőjét, hogy Magyarország nem fog meghalni soha. (*Éljenzés.*) Magyarország rendíthetetlenül kitart a wilsoni béke gondolata mellett, a népek önrendelkezési joga és a megegyezéses béke eszméje mellett. Ebben az országban van energia, van akarás és van türelem; ez az ország nem imperialista állam; Magyarország szakított a múlttal, demokratikus szellemben oldja meg a nemzetiségi kérdést; az új Magyarország nem az elnyomás és szupremácia [*felsőbbrendűség*] alapján akarja a magyar hegemóniát [*vezető szerepet*] biztosítani, hanem a szabadság eszközeivel akar élni, és az önrendelkező népek együttélését biztosítani. (*Helyeslés.*)

[19] Böhm Vilmos (1880–1949): szociáldemokrata politikus, a beszéd idején a Berinkey-kormány hadügyminisztere, aki néhány héttel korábban megkezdte a toborzásos önkéntes hadsereg felállítását. Pályája ezután többszörös fordulatot vett. 1919. március 21. után hadügyi népbiztos, utána a magyar Vörös Hadsereg főparancsnoka. 1919 júniusában viszont Bécsben folytat tárgyalásokat az antanttal a Tanácsköztársaság megbuktatása érdekében.

Hallja meg szavunkat és értse meg az egész világ: nem lehet egy nemzetet tönkretenni, nem lehet egy népből kiirtani az önfenntartási ösztönt, mely vele azt mondatja, hogy élni akar; nem lehet elpusztítani egy országot, melynek más célja nincs, mint polgárainak egyforma jogot, szociális tartalommal telített intézményeket biztosítani. De értse meg a világ azt is, hogy ha pedig a párizsi békekonferencia a wilsoni elvek, a népek önrendelkezési joga és a megegyezéses béke ellen és Magyarország földarabolása mellett döntene, akkor mi a végszükség esetében még fegyverrel is fölszabadítjuk ezt az országot. (*Hosszan tartó éljenzés és taps.*)

A beszéd elhangzása után a gyűlés közönsége percekig ünnepelte Károlyit, aki ezután szemlét tartott a székely zászlóaljak fölött, és külön szólt a katonákhoz:

Ha a wilsoni eszmék nem válnak valóra, ha a megegyezéses béke és az önrendelkezési jog eszméjét meghazudtolják, és olyan békét akarnának velünk aláíratni, amely Magyarország szétdarabolását jelenti, akkor én azt mondom nektek, katonák, hogy én ezt a békét nem fogom soha aláírni!

A napot bankett zárta. A köztársasági elnök ezen újfent beszédet mondott, többek között az alábbiakat:

Erős meggyőződésem, hogy az antant azért nyerte meg a háborút, mert a pacifizmus nagy gondolata mellé tudta sorakoztatni a világ népeit. A központi hatalmak azért veszítették el a háborút, mert azt nem az emberiség nevében és az emberiség érdekeiért folytatták, hanem néhány államfő, néhány tábornok, néhány bűnös diplomata az imperializmus, a nagytőke érdekeiért. Mi akaratunk ellenére sodródtunk bele ebbe a háborúba, amelyért a magyar nép nem felelős. Anglia, Amerika, Franciaország nagy államférfiainak egész presztízse össze van kötve a wilsoni elvek gyakorlati megvalósításával. Én bízom benne, hogy nem fogják a kardra alapítani azt a békét, amelyről a háború egész ideje alatt azt hirdették, hogy ők a jog békéjét akarják megkötni. Wilson, Lloyd-George, Pichon és Clemenceau mindig azt hirdették, hogy ők a háborúba belekényszerültek, hogy ők a háborút a békéért és a pacifizmusért folytatják. Nekik tehát éppúgy kötelességük, mint nekünk, letörni a cseh, a román, a délszláv imperializmust.

Magyarország képviselői rövidesen ott lesznek a párizsi békekonferencián. Rajtunk lesz minden szem, amely azt fogja figyelni, megvédelmezzük-e a pacifizmus gondolatát. Az, hogy mi a békekonferencián sikert arathassunk, nem csak rajtunk múlik. Szükség van arra, hogy legalább azon a pár héten vagy pár hónapon a visszavonásnak semmi jele ne mutatkozzék ebben az országban, legyen az egész ország egységes, és támogassa a konferencián nem Károlyi Mihályt, nem a minisztereket, akik oda kiutaznak, hanem a Magyar Köztársaságot, annak kiküldötteit. Mert azzal legyen tisztában mindenki, hogy ha Versailles-ban nem tudjuk keresztülvinni programunkat, ha nem tudjuk diadalra segíteni, akkor nemcsak a Magyar Köztársaság bukott el, de elbukott a demokrácia hatalmas eszméje is. Ezért arra kérek mindenkit ebben az országban, némuljon el minden visszavonás, [*és*] támogassa a kormányt még akkor is, ha esetleg politikája nem mindenben egyezik valakinek a nézetével. Vasfegyelemmel kell állanunk a köztársaság mellett, legalább addig, amíg a békeszerződés aláírására kerül a sor.

A köztársasági elnök látogatása az adott helyen és pillanatban katonai szempontból jelentéktelen, politikai oldalról pedig roppant bizonytalan volt, mert a „forradalmi gróf" *társaságában ott volt nemcsak* Böhm Vilmos, Nagy Vince *és* Stromfeld Aurél, *hanem* Pogány József *is, aki kormánybiztosként többször is reakciós tömörülésként támadta a* Székely Hadosztályt. *A beszédek egyszerre mutatják Károlyi politikai naivitását, de kijózanodását is, ha szavait a folyamatos engedmények utáni határozottabb fellépésként értelmezzük. A Szatmárnémeti–Nagyvárad–Arad vonalat ideiglenes határként megjelölő* Vix-jegyzéket *március 20-án vette át a magyar kormány, de az elutasítás gesztusaként rögtön le is mondott. Az immár sokadik válság eredményeként a hatalom egy tisztán baloldali kormány, a szociáldemokraták és a kommunisták egyesüléséből megalakult* Forradalmi Kormányzótanács *kezébe került.*

•

KUN BÉLA
Budapest, 1919. április 19.

„Ki a frontokra!"

Az egykori kolozsvári középiskolás, és a zilahi kollégiumban egy ideig Ady Endre tanítványa, Kun Béla *(1886–1939) 1916-ban az orosz fronton esett fogságba. Miután hazajött, mint kommunistát letartóztatták, ám a* Tanácsköztársaság *1919. március 21-i megalakulásával ő lett a proletár kormány* külügyi népbiztosa, *azaz a Szovjet-Oroszországra alapozott külkapcsolatok fő ideológusa.*

Az alábbi beszédben a 33 éves Kun a budapesti Központi Forradalmi Munkás- és Katonatanács *ülésén tartott beszámolót a hadi helyzetről, és igen energikusan agitált a* Vörös Hadseregbe *történő belépés mellett. A Tanácsköztársaság ugyanúgy elutasította a* Vix-jegyzéket, *mint korábban a* Berinkey-kormány, *ám egészen más megfontolásokból. Beszédében Kun Béla kifejtette: a magyar bolsevikok nem állnak a területi integritás talaján, számukra mindennél lényegesebb a proletárdiktatúra győzelme, e célnak rendelik alá minden lépésüket.*

Nem fogok egy szép szót sem mondani, de arra kérem önöket, hogy halálos komolysággal hallgassák azt, amit mondani fogok.

A proletariátus maga dönti el, mit kell cselekednie, hogy azután csakugyan cselekedjék is. A proletariátus diktatúrája szakítást jelent minden titkos diplomáciával, szakítást jelent minden, a proletariátus háta mögött történő politikával, és én itt önöknek minden szépítés nélkül el fogom mondani mindazt, amit a mai hadi és külpolitikai helyzetről el kell mondani, amit tudunk, elmondom mindazt, amit mi a jelekből, a szimptómákból következtethetünk.

Két világáramlatnak harca csap össze a magyarországi Tanácsköztársaság fölött: az imperialista kapitalizmus és a bolsevista szocializmus. Ennek az összecsapásnak vagyunk a részesei. Az antant megbízásából itt járt Smuts generálissal való jegyzékváltásunkat ismerik az elvtársak.[20] Nem állunk a területi integritás alapján, de élni akarunk, azért nem voltunk hajlandók visszavonni a demarkációs vonalat. Nem voltunk hajlandók arra, hogy fölszabadított proletártestvéreinknek neutrális zónán levő részét újból a kapitalizmus igája alá hajtsuk, mert ez azt jelentette volna, hogy a fizikai megélhetés lehetőségeit vonjuk el a magyarországi proletariátus elől. Most megindult a román bojáruralom részéről az offenzíva. Ez a nemzetközi osztályharc kérdése, a nemzetközi forradalom és nemzetközi ellenforradalom kérdése.

Mi józanul és hidegen számítva tudtuk azt, hogy ez be fog következni. Amikor mi megalapítottuk a proletárdiktatúrát Magyarországon, nem arra alapítottuk számításainkat, hogy mi képesek leszünk majd katonai erővel, rendszeres háborúval megbirkózni az antant csapataival. Nem hittük azt, hogy azzal a hat divízióval, amelyet a fegyverszüneti szerződés a Tanácsköztársaság számára engedélyezett, meg tudjuk állítani azt az offenzívát, amely minden oldalról fenyeget bennünket.

Hangsúlyoztuk és hangsúlyozzuk, hogy mi a magyarországi Tanácsköztársaság sorsát a nemzetközi proletárforradalomra alapítottuk. (*Úgy van!*) Megindult a román offenzíva. Csapataink olyanok voltak, hogy részben kimerültek a frontokon, részben iskolázatlanok voltak. Azzal is tisztában voltunk, hogy hadsereget nem lehet szervezni előre, új, forradalmi fegyelmet nem lehet megteremteni előre, kívülről; hadsereg, forradalmi proletárhadsereg, osztályhadsereg, forradalmi proletárfegyelem csak az ellenforradalommal való küzdelemben magában alakulhat és fejlődhet ki. (*Élénk helyeslés és taps.*)

A román offenzíva ez idő szerint sikerült a jelek szerint, és Szatmárnémeti elesett. Szatmárnémetiben a román offenzívának sikere után már burzsoá uralom, már bur-

[20] Jan Christian Smuts (1870–1950): angol tábornok, aki 1919. április 4–5-én egy jegyzékben Kun Béláéknak a március 20-inál némileg előnyösebb határokat ajánlott, ezt azonban a Forradalmi Kormányzótanács elutasította.

zsoá diktatúra van. Szatmárnémetiben megszűnt a proletariátus uralma, amivel együtt helyreállott a magántulajdon rendje, helyesebben a magántulajdon anarchiája. Nagyvárad előtt közvetlenül ott állanak a román csapatok, és Nagyváradon, bizonyos, nagyon rövid idő után helyre fog állani újból a kapitalizmus kizsákmányoló rendje. Csapatainknak egy része, nagyon kis része, megállotta a helyét, utolsó vércsöppig küzdött, áldozatokat hozott; másik része otthagyta az állásokat, a kötelékek fölbomlottak.

Debrecen a vigasztaló hely. Debrecenben a fölfegyverzett proletariátus nemcsak hogy nem adta ki a kezéből a hatalmat, de ez a hatalom szilárdabban van ma a kezében, mint valaha volt.

Békéscsaba felé szintén rosszul áll a hadi helyzet. Ott is a csapatok egy része fölbomlott, másik része azonban tartja magát. Túlerővel támadnak mindenütt a románok, jobb fegyverzettel, tökéletesebb fölszereléssel, mint aminő az ifjú proletárállam ifjú hadseregéé. Egyelőre más vonalakon nem indult meg az offenzíva. Az antant bennünket a párizsi kommün sorsára akar juttatni. (*Nem engedjük!*)

A cseh front még nem mozdult meg, a déli front sem, de nem tudom, hogy most, talán már ebben a pillanatban nem kezdődött-e meg az előrenyomulás. Lehet, hogy nem, de lehet az is, hogy igen. Ha ma nem, talán holnap megkezdődik. Senki kétségbe ne essék, de el kell mondanom azt is, hogy a fegyverzet és fölszerelés kérdésében is rosszul állunk azért, mert egy olyan lehetetlen hadi fölszerelési állapotot vettünk át, amelyet az alatt az idő alatt, mely rendelkezésünkre állott, nem sikerülhetett még kiépíteni.

Történtek olyanféle jeladások bizonyos körök részéről, mint hogyha egy olyan aktus esetében, amellyel a proletariátus lemond a maga hatalmáról, vagy legalábbis kitolja a szocializmust, elmaradna az antant offenzívája. Ha nem akarjuk a magántulajdont, ha nem akarjuk a kapitalizmus visszaállítását, ha akarjuk a diktatúra fönntartását, ha azt akarjuk, hogy ne burzsoázia, de proletárdiktatúra legyen ebben az országban, akkor cselekednünk kell, meg kell hányjuk-vessük most rögtön, hogy ezekkel az ellenséges imperialista erőkkel szemben minő erők állanak rendelkezésünkre.

Elsősorban a magunk erejére kell számítani, mert a nemzetközi proletárforradalom ugyan mellettünk van, de szükséges, hogy minden erőnket megfeszítsük addig, amíg elérkezik a nemzetközi proletárforradalom aktív segítsége. Az első föladatunk ez esetben az lesz, hogy mindenki, aki csak nélkülözhető itt Budapesten, aki csak nélkülözhető itt a központi igazgatásban, minden proletár, a proletariátusnak minden képviselője: Ki a frontokra! (*Igaz! Úgy van! Hosszan tartó taps.*) Most van szükség az egységre. Itt, ebben a percben minden kicsinyes szempontnak el kell hallgatnia, itt, ebben a percben olyan vasegységre van szükség, amely vasegységet semmi, semmi a világon nem tudja megbomlasztani. (*Úgy van! Úgy van!*) Akik kimennek a frontra, azok abban a tudatban kell, hogy kimenjenek, hogy itt a diktatúra középponti kezelése jó kezekben van letéve. Akik pedig itt maradnak a helyükön, azok abban a tudatban kell, hogy itt maradjanak a helyükön, hogy künn a frontokon jó kezekbe van letéve immáron a forradalom sorsa. (*Igaz! Úgy van!*) S ha ez megvan, elvtársaim, ha a proletariátus, Budapest proletariátusa, amelynek önök itt a küldöttei, a képviselői, nemcsak hogy nem letargikus állapotban van, hanem áldozatkészségét a végletekig fokozza, akkor meg vagyunk mentve, és meg van mentve a proletárforradalom, akkor van időnk kivárni a nemzetközi proletárforradalmat. És ha el is buknánk, akkor úgy bukunk el, hogy a nemzetközi proletárforradalomnak a mi bukásunkból csak haszna lesz.

Én sohasem szoktam a dolgokat a magyarországi proletariátus szempontjából nézni. Én nem szoktam a dolgokat egy ország proletariátusa szempontjából nézni akkor sem, mielőtt hatalomra került itt Magyarországon a proletariátus. Most sem. Csak egy szempont van, a nemzetközi proletárforradalom szempontja. (*Úgy van!*) Ha időlegesen sikerülne is leverni bennünket, újból föl fogjuk támasztani a nemzetközi proletárforradalmat. (*Élénk, hosszas taps.*)

A beszéd elhangzásakor, 1919. április közepén indult a román és a csehszlovák csapatok – antant támogatással és bolsevikellenes ürüggyel indított – támadása, és ugyanezen a napon adta ki a Forradalmi Kormányzótanács *a Vörös Hadseregbe történő toborzásról szóló rendeletét, megkezdve az előkészületeket egy ellentámadás indítására. Kun a Tanácsköztársaság bukása után Bécsbe menekült, majd 1921-ben a Szovjetunióba. Végül a* Komintern *végrehajtó bizottságának befolyásos tagjaként,* Sztálin *egyik tisztogatási akciója során, saját elvtársainak áldozataként végezte 1939-ben.*

•

SZAMUELY TIBOR
Széchenyi tér, Győr, 1919. április 20.

„Ki fogjuk irtani, ha kell, az egész burzsoáziát!"

A Tanácsköztársaság *alatt két név testesítette meg a vörös terrort:* Cserny Józsefé *és* Szamuely Tiboré; *az előbbi 26 éves volt, s az utóbbi is csak 29.*

A korábban szociáldemokrata párti újságíró, Szamuely (1890–1919) az I. világháború végén már mint nemzetközi tapasztalatokkal rendelkező kommunista érkezett a forrongó Budapestre. A tanácskormányban több funkciót is ellátott (közoktatási népbiztos is volt), de hírhedtté azzal vált, hogy mint politikai komisszár, Georges Couthonhoz *méltó hévvel kutatta föl és irtotta a* „forradalom ellenségeit".

„A halál népbiztosa" (Kátai Albert *elnevezése) páncélvonaton érkezett éjjel Győrbe. Délelőtt egy menetszázadot búcsúztatott az állomáson, délután háromkor pedig népgyűlést tartott,*

ahol többek közt azt üvöltötte a tömegnek: „A vér lesz, amely megtisztít bennünket, a vér lesz, amely az igazi kommünvilághoz elvezet!" *Az ifjú népbiztos itt ugyan hallgat az általa vezetett rögtönítélő-akasztó kommandókról, szavai azonban akaratlanul is leleplezik: 11-szer említi a* „vért", *9-szer a* „harcot", *de orátori szótárának lényeges elemei a* „pusztítás", *az* „akasztás" *és a* „torokharapás" *is.*

A burzsoá arcokon ma kaján mosolyt látunk; a feltámadás ünnepén saját feltámadásukat merészelik ünnepelni. Csak egy helyen volt elég bátor és becstelen ahhoz a magyar burzsoá, hogy szövetkezzen a román imperialista banditákkal, csak egy helyen mert megmoccanni, és íme, az egész ország burzsoáziája reménykedik.

Jól tudjuk, hogy március 21-e a proletárok győzelmét jelentette politikailag és gazdaságilag, de nem jelentette a burzsoázia megszűnését mint osztályét. Nem lehet addig biztosítani a győzelmet, míg ki nem irtjuk még a reménységét is annak, hogy feltámadni merészeljen a régi rendszer. A burzsoá március 21-én megrettent a munkásság szervezett erejétől, meglapult, de nem adta fel a harcot, és jól tudjuk, hogy nem is fogja feladni. Most, hogy a kezünkben van a hatalom, kényszeríteni kell erre. A hatalmat fel kell használni, a munkásságnak el kell nyomni teljesen a burzsoáziát, meg kell semmisíteni, ki kell pusztítani a csíráját s lehetőségét is annak, hogy nyakunkba rakhassa újból a rabigát, hogy visszatérhessen a magántulajdon rendszere.

A burzsoázia, mely nem volt soha szentimentális, amikor milliókat kellett a háborúba, a vágóhídra küldeni, nem érzékenykedett el egy pillanatra sem, amikor látta, hogy milyen rombolást művel. A hatalom a kezünkben van: kényszeríteni fogjuk őket arra, hogy letörjenek, hogy ne állhassanak ellen. Mi sem lehetünk szentimentálisak; nem kívánhatnak tőlünk elérzékenyedést, mert a mi életünk csak most kezd élet lenni: most saját magunk, a proletariátus boldogulásáról van szó. Ne legyünk tehát tekintettel semmire sem, éppen úgy, ahogyan a burzsoázia sem volt tekintettel. A hatalmat ki kell használnunk. A proletár eddig azért nyomorgott, hogy a papok, a bankárok és a gyárosok zsebét gyarapítsa. Most azért fogunk nyomorogni, ha nyomorognunk kell, hogy a jövőben többé ne kelljen nyomorognunk.

De ha itt ismét visszatér a tőke uralma, ha ismét visszatérnek a tőkések, a régi pöffeszkedők, akkor újból a kizsákmányolóknak leszünk kiszolgáltatva. Aki azt akarja, legyen az burzsoá vagy más, hogy visszatérjen a régi uralom, azt kíméletlenül fel kell akasztani! Hitvány és nem közénk való az, aki a proletariátus szervezett egységét és erejét azzal akarja megbontani, hogy az ellenforradalmárok malmára hajtja a vizet! Az ilyennek bele kell harapni a torkába.

Nemcsak rólunk van szó, a magyar proletariátusról, hanem az egész világ proletariátusáról. A legközvetlenebb veszedelem keletről közeledik. Az antantnak egyedül a románokat sikerült rábírni, szövetkezve a Szatmár megyei magyar burzsoáziával és ellenforradalmár székely tisztekkel, hogy hadat üzenjen a magyar Tanácsköztársaságnak. Egyedül ebben a söpredékben volt bátorság fegyvert szegezni ellenünk. De bizton hisszük és reméljük, hogy a magyar proletariátus nem fog késni a válasszal. Magyarország szervezett munkásságában megvan az erő, meg kell, hogy legyen az áldozatkészség, hogy megadja a méltó választ e bitangságra!

Nem szépítgetjük és nem hallgathatjuk el azt a körülményt sem, hogy a fronton álló csapatok egy része nem felelt meg hivatásának, nem tett eleget proletárkötelezettségének. Ezeket el kell távolítani, s helyettük a szervezett munkásságot kell a frontra küldeni! A magyarországi Tanácsköztársaság a szervezett munkásság egységén és erején épül fel; ennek a szervezett munkásságnak kötelessége mindnyájunkkal együtt megvédeni a forradalom vívmányait. A proletár, akinek eddig nem volt hazája, nem veszíthetett semmit. Ma azonban igenis van hazája, van veszíteni valója. Ma már elveszthet egy egész világot. Az egész világ proletariátusának szeme rajtunk függ, mifelénk irányítja minden rokonszenvét, s a mi győzelmünktől várja az egész világ proletárságának felszabadulását. Ha mi győzünk, győz az egész világ proletariátusa, ha elbukunk, az egész világ proletariátusának veszteségét jelenti ez.

De mi nem bukhatunk el! Lehet, hogy sokan elveszítjük életünket, mert harc nincs áldozat nélkül. Azonban inkább néhányan vesszünk el, mintsem hogy megsemmisüljön a nagy ideál, mintsem hogy az egész világ továbbra is elnyomatás alatt nyögjön!

E nehéz és küzdelmes harcokban nem állunk egyedül. Az oroszországi Vörös Hadsereg megindult. Besszarábiában és Kelet-Galíciában általános offenzívát indított. A román csapatok fejveszetten menekülnek Besszarábiából. Románia is tele van a forradalom üszkével. Kelet felől a diadalmas Vörös Gárda fenyegeti. Természetes, hogy a román burzsoák és kapitalisták csírájában szeretnék elfojtani a náluk is egyre nagyobb erőre kapó forradalmi hangulatot. A szervezett munkásságnak kötelessége, hogy sorompóba álljon, mert nemcsak saját magunkról van szó, de az egész internacionáléról. Május elseje a nemzetközi proletariátus szolidaritásának a napja; nem hiszem, hogy egyetlen proletár, egyetlen szervezett munkás is akadjon, aki megtagadná azt, hogy a forradalom vívmányait megvédje. Azelőtt véres kardot hordtak körül az országban, ha háború tört ki; most a vörös zászlót kell körülhordani; minden proletárnak alája kell tömörülni!

A magyarországi proletariátus eddigi győzelme nem került különös áldozatokba. Most azonban szükség lesz arra, hogy vér omoljon! A vértől nem kell félni! A vér acél: erősíti a szívet, erősíti a proletáröklöt. Hatalmassá fog tenni bennünket a vér! A vér lesz az, amely megtisztít bennünket, a vér lesz az, amely az igazi kommünvilághoz elvezet minket!

Nincs okunk rettegni az ellenforradalomtól, mert az ellenforradalom fogja megszülni a proletárhadsereget, mint ahogyan Oroszországban is az ellenforradalom szülte meg azt. Természetes, hogy azok a hibák, amelyeknek okozói a régi rendszer emberei voltak, a mi hadseregünkben is fennállanak; természetes, hogy nálunk is vannak egyenetlenségek, de ezt éppen az ellenforradalom fogja megszüntetni. Nem szabad enged-

nünk, hogy megbomoljanak a sorok! Ha széthullanak a láncszemek, akkor könnyen leszámolunk velünk. De ha szorosabbra fűzzük ezeket az acél láncszemeket, akkor nem győz rajtunk semmiféle erő. Ha nem tűrjük a rendbontókat, akik az ellenforradalom magvát akarják elültetni, ha egységesen állunk szembe ellenfeleinkkel, akkor az egész világ ellenünk jöhet, visszapattan rólunk minden kísérlet!

A nemzetközi helyzet sok jóval kecsegtet bennünket. Párizsban a békét nem képesek tető alá hozni; nem képesek egymással békét kötni az imperialisták azért, mert a saját országunkban a burzsoázia és a proletariátus között nincs meg a béke. A világháború megszűnt, de az osztályháború nem szűnt meg! Az imperialisták harca megszűnt, de az osztályharc még élesebb, még elkeseredettebb lett. Az osztályharc tüze új lángra gyulladt; ennek meg kell semmisíteni az egész kapitalista társadalmat! Oroszországban gyúlt ki ez a láng; nekünk kell tovább élesztenünk! Élesztenünk kell a forradalom tüzét, hogy átcsapjon a nyugat minden országába! Lehet, hogy pillanatnyilag győzhetnek felettünk ellenségeink; de ez olyan drága győzelem lesz, ezért olyan sok vérrel fognak fizetni, hogy ők maguk bánják meg. Aki öklöt emel fel a proletariátusra, az aláírta a saját halálos ítéletét! Ki fogjuk irtani, ha kell, az egész burzsoáziát! Ki fogjuk irtani ezt az osztályt, ha ellenünk merészeli felemelni a kezét, ha le akarja rombolni azokat a vívmányokat, amelyek megilletnek bennünket! El fogjuk venni a burzsoázia minden javát, és a romok alá fogjuk temetni őket! Ha meg kell halni, haljon meg először a burzsoá; ha vérnek kell folyni, folyjon először a burzsoá vére! Ha áldozatra kerül a sor, drágán fogja megfizetni mindenki, akit magával szemben talál a proletariátus!

Erre a harcra hívom fel az elvtársakat. Az önök harca kettős kell, hogy legyen. Először a termelés munkáját kell biztosítani; folytatni kell a munkát, fokozott szorgalommal kell dolgozni, hogy a hadsereget elláthassuk. Másodszor azoknak, akiknek munkája idehaza nélkülözhető, azonnal fegyvert kell ragadni, és el kell menni a frontra, hogy megvédjék a proletariátus eddigi vívmányait. Nem folytatom beszédemet, mert ezentúl nem lesz szükség szónoklatokra. Harcba kell mennünk! Vagy megsemmisül a proletárforradalom, vagy diadalmaskodik az idegen elnyomatás felett. És ne felejtsék el egy pillanatra sem, amit már hangoztattam, hogy nemcsak rólunk, hanem az egész világ proletariátusáról van szó, idegen testvéreink felszabadulásáról is!

Szamuely beszédének szellemében a Forradalmi Kormányzótanács *május 2-án elrendelte a munkásosztály általános mozgósítását, aminek hatására több tízezer fő jelentkezett a hadseregbe. Azonban a nagyhangú népbiztost – aki a kormány 1919. április 21-én kelt írásos meghatalmazása alapján a forradalmi terror fő mozgatója volt – elvtársai a kritikus pillanatban cserbenhagyták.* Ormos Mária *kutatásai szerint Kun Béla nem vette föl nevét arra a listára, amelyen a szabadon Bécsbe távozókat írták össze. 1919. augusztus 1-jén, miközben Ausztria felé menekült, tisztázatlan körülmények között meghalt: egyesek szerint szíven lőtte magát, mások szerint lelőtték, és egy akácosban hantolták el.*

GARBAI SÁNDOR
Városi Színház, Budapest, 1919. június 14.

„Ezt a hatalmat proletárdiktatúrának nevezzük"

Bár az I. világháború végére nyilvánvalóvá vált az államszervezet szétzilálódása, arra nem sokan számítottak, hogy 1919 márciusában egy szűk szélsőbaloldali csoport fogja megragadni a hatalmat. Ennek ellenére (igen különböző okokból) a Tanácsköztársaságot *a közvélemény jelentős része egy ideig elfogadta, sőt támogatta.*

A Forradalmi Kormányzótanács *(így nevezték az új kormányt) elnöke* Garbai Sándor *(1879–1947) lett, aki huszonéves korára jelentős tapasztalatokat szerzett a szociáldemokrata szervezkedés terén; egyebek mellett 1903-tól elnöke volt a* Magyar Építőmunkások Országos Szövetségének.

Alábbi beszédében az eredeti foglalkozását tekintve kőműves Garbai a régi struktúrák lebontásának pillanatához illő forradalmi hevülettel lép fel. A Tanácsok Országos Gyűlésén *a küldöttek – köztük számos külföldi – előtt elmondott beszéde kissé egysíkú szókincsről, ámde annál nagyobb elszántságról tanúskodik. Szavainak lendülete egyrészt a múlt eltörlésének gondolatára összpontosul* („Ezeresztendős alkotmányt fognak önök sírba tenni a mai napon!"), *másrészt félreérthetetlenül megfogalmazza a proletárdiktatúra jellegét és célját.*

Tisztelt elvtársaim! A Forradalmi Kormányzótanács nevében üdvözlöm önöket a forradalom jogán, üdvözlöm ama forradalom munkája közben, amelynek rendeltetése, feladata és célja: felszabadítani a proletárságot véglegesen és tökéletesen a kapitalista kizsákmányolás rendszere alól.

Ez a küzdelem, a mi forradalmunk, elsöpörte ebben az országban az uralkodó osztályrendszert, elsöpörte a tömegek erejével, elsöpörte a proletárság hatalmával, elsöpörte a szocialista öntudat készségével, elsöpörte azzal a tudattal, hogy ebben a borzalmas világháborúban, amelyben benne voltunk, egyetlenegy jogos leszámolás következhetik csak be: ha a dolgozó milliók felszabadítják önmagukat, megszüntetik a régi rendet, osztállyá, hatalommá szerveződnek, hatalmukat, erejüket a régi elnyomó osztályok fölé helyezik, és ezzel módot és lehetőséget teremtenek arra, hogy egy új termelő rend, egy új világ létesüljön itt, amelyben nincs más szentség, mint a munka, nincs más erő, mint a dolgozók ereje, nincs más tekintély, mint a proletárságnak mint osztálynak a tekintélye. (*Tetszés.*) Ezt a hatalmat, ezt az erőt röviden proletárdiktatúrának nevezzük. (*Élénk éljenzés és taps.*)

A proletárság diktatúrája hatalmat, szervezett, fegyelmezett hatalmat jelent. Jelenti azt a vas- és megtámadhatatlan akaratot, hogy ennek az országnak határain belül elsősorban megteremtse a dolgozók erejét és hatalmát. Ehhez szét kellett elsősorban

zúzni a régi osztályuralomnak minden erőszakszervezetét. Meg kellett szüntetni azokat a szervezeteket és intézményeket, amelyekkel a régi burzsoá államrendszer a maga hatalmát megalapozta, fenntartotta, vezette és irányította. Egy új osztályuralom csak akkor jöhet létre, ha a régit megszünteti, ha a réginek szerveit elpusztítja, ha az elpusztított régi szervek helyére a maga osztályuralmának szerveit, fegyelmét, szervezeteit állítja, amelyekkel megteremti a maga osztályának a hatalmát, nem azzal a gondolattal – ez a vigasztaló és ez az igazságos –, hogy végig, kizárólag durva erőszakra építse fel ezt az osztályuralmat.

A diktatúra nem állandó uralom. E pillanatban azért szerveződik, hogy megszüntessük véglegesen az osztályuralmat, megszüntessünk, véglegesen sírba temessünk minden osztálykülönbséget, és ne legyen ezen világon más, mint a dolgozóknak öntudatosan, fegyelmezett szocialista eszmevilága, mely nemcsak ezt a kis országot, de az egész világot aranyozza be, ahol a dolgozó proletárok működnek és élnek. (*Nagy taps.*)

Ezeresztendős alkotmányt fognak önök sírba tenni a mai napon, ezeresztendős alkotmányát ennek az országnak. Ezeresztendős fejlődése nem hozott létre mást, mint egy kicsiny csoportnak brutális, vad erőszakát. Ezer esztendő történelmét ha végiglapozzuk, akkor látjuk, hogy a despoták, a kis erőszakos csoport kezében ezer esztendő történelme alatt milyen kevéssé tágult ki ennek az országnak alkotmánya, milyen kevéssé engedték meg az elnyomók, hogy dolgaikba mások beleszóljanak, milyen kicsinyre szabták azt a kört, amelyben a maguk hatalmát és erejét mindig erőszakra, a tudatos, fegyelmezett erőszakra építették fel. Voltak korok, voltak idők, amikor inkább szét hagyták tépni ezt az országot, semhogy az ő jogaikból és kiváltságaikból engedtek volna. [...]

Új osztályuralom létesül a régi helyén, az önöké, valamennyiünké. Új osztályuralom, amely munkára épül fel.

Feladatuk önöknek egy új alkotmánynak a megalapozása. Feladatunk ennek az országnak minden lehetőségét kibontani, és megállapítani annak módját, hogy milyen eszközökkel lehet ezt az új alkotmányt kiszélesíteni minden dolgozó számára, szerves egésszé tenni, hogy hogyan lehet az alkotmányba lelket, életet önteni, hogy kell belevinni azt az öntudatot, azt az acélos akaratot, hogy ez a tanácsok szervezte – mely nem egyéb, mint az együtt élők, együtt dolgozók akaratának bölcs kifejezése, összefoglalása – a dolgozók igazságos és jogos akaratát fejezze ki. Ez az új alkotmány építeni, teremteni, lerombolni akar, a régi helyébe a mi jövőnket akarja felépíteni. Építés közben küzdeni és harcolni kell, fegyverrel a kézben védekezni mások vad és brutális támadásai ellen, küzdeni nemcsak befelé, küzdeni kifelé, küzdeni azokkal együtt, akik nekünk testvéreink, barátaink, akik most e pillanatban jelen nem lehetnek, de akik mellükkel, vérükkel, életükkel ércfalként állanak kint a frontokon. (*Élénk éljenzés. Az összes jelenlévő feláll a Vörös Hadsereg tiszteletére.*)

Küldjük el, elvtársaim, szeretetünknek, odaadásunknak, készségüknek, elvtársi meggyőződésünknek minden fakadó virágát azoknak, akik mindenüket kockára téve, ami nekik szent, mindenüket elhagyva, ami egy proletárnak értékes lehet, kötelességet teljesítenek nem csak velünk szemben. Minden könnycsepp és minden veríték, minden lövés vagy kardvágás, minden ágyúgolyó, amely az ellenség fejére hull, nemcsak a mi szabadságunkat hirdeti, hanem hirdeti az egész világ proletárságának felszabadulását, hirdeti a nemzetköziségnek erős, hatalmas kapcsolatát, hirdeti a proletárság mindig jobban és gyorsabban haladó felszabadulásának lehetőségeit. Mi, elvtársaim, akik itt vagyunk, bizonyos önérzettel, bizonyos lelki gyönyörűséggel és elégtétellel állapíthatjuk meg, hogy ennek az országnak dolgozó proletársága nem utolsó – amiként ez az ország mindig az utolsók között volt –, nem utolsó, de az elsők között van, akik felszabadították magukat a tőkés kizsákmányolás alól. [...]

Közel három hónapja, 21-ikén lesz 3 hónapja, hogy a forradalmi proletárság ebben az országban átvette az uralmat. E három hónap alatt a régi intézmények legnagyobb részét elpusztítottuk. Ez a három hónap egy pozitív eredménnyel járt a mi számunkra. Ezt megizenhetjük minden ellenforradalmi készülődésnek, bárhol éljen is, és ez az a tudat, hogy történhet bármi ebben az országban, de a kapitalizmust már többé soha visszahozni nem tudják. (*Lelkes éljenzés és taps.*)

Ha az ellenforradalmárok ide visszavágynak, csak mint dolgozók jöhetnek ide vissza. (*Nagy tetszés és taps.*) [*Mintha az ellenforradalmároknak mondaná:*] Arról a szándékról, hogy ti visszakapjátok birtokai[*to*]kat, kastélyaitokat, engedelmes cselédeiteket és gyáraitokat, és visszakapjátok benne a meghunyászkodó, engedelmes ipari proletárt, hogy ti azt higgyétek, hogy visszakapjátok bankjaitokat tömötten, gazdagon, engedelmes szolgákkal körülvéve (*felkiáltások: Soha!*) – mondjatok le erről az álomról, mert ez utópia a ti számotokra. (*Lelkes éljenzés és taps.*) [...]

Tudniok és érezniök kell [*a földműveseknek*], hogy földet ettől a felszabadulástól kaptak; szabadságot, jogot, termelő lehetőséget ettől a forradalomtól kaptak (*Igaz! Úgy van!*), s ha az ipari, a városi proletár, a falusi proletár osztályharcának tüzében érzi, hogy ők együvé kapcsolódtak, együtt éreznek és együtt cselekszenek, akkor jöhet bármily fergeteg és vész erre az országra: ezt a hatalmat megdönteni soha nem lehet. (*Igaz! Úgy van! Taps.*)

Ezért e forradalomnak termékeny talaján valamennyien örülünk, amikor egy új korszak küszöbén önöket üdvözölhetjük. Üdvözöljük önöket, a Forradalmi Kormányzótanács tagjai, s letesszük megbízatásunkat az önök kezébe. Ítéletet fognak önök mondani munkánk, haladásunk és feladataink fölött. Önöké a feladat megtalálni a helyeset, a jót, a céltudatosat, a haladót, az erőset. Ehhez a munkához önöknek a Forradalmi Kormányzótanács nevében kitartást és forradalmi öntudatot kívánok. (*Hosszan tartó élénk taps.*)

Garbai nyitóbeszéde után külföldi vendégek szólaltak fel, többek között Leopold Forst *Bécsből,* Ferdinand Rotter *Münchenből és a cseh* Anton Janoušek *(mindhármuk felszóla-*

lását Rákosi Mátyás *tolmácsolta németből, illetve csehből). Másfél hónappal később, augusztus 1-jén a tanácskormány lemondásra kényszerült. Garbai előbb Bécsbe, majd Franciaországba emigrált; úgy halt meg* Párizsban *1947-ben, hogy nem is titkolta kiábrándultságát a forradalmi munkásmozgalomból.*

•

TORMAY CÉCILE
Budapest, 1919. november 16.

„A reménységet fél esztendő óta Horthy Miklósnak hívják!"

Horthy Miklós *(1868–1957) 1919. november 16-án Siófokról érkezett Budapestre átvenni a hatalmat. Miután különvonata reggel 6.15-kor beért a kelenföldi pályaudvarra, a szemerkélő esőben lóhátra ült, és hadserege élén végigvonult a városon. Ahogy a kormányzó egyik életrajzírója,* Vas Zoltán *írja:* „A csapatok élén, a lovasrendőr díszszázad után, fehér lován Horthy. Vezérkara követi, majd sokezres, hosszú oszlopban a bevonuló had." *Hivatalos fogadása a* Gellért szálloda *előtt zajlott, a bevonulási ünnepség pedig az Országháznál. Mindkét helyen több beszéd elhangzott, köztük* Tormay Cécile *(1876–1937) írónőé és lapszerkesztőé, aki érzelemdús szónoklattal üdvözölte a* Magyar Nemzeti Hadsereg *katonáit.*

A szilárd központi államhatalom kialakítása előtt végül akkor vált szabaddá az út, miután a párizsi békekonferencia megbízásából Magyarországra érkezett George R. Clerk, *brit diplomata közreműködésével sikerült egy olyan ideiglenes koalíciós kormányt felállítani, amelyből kimaradtak a Habsburg-párti mágnások.*

Katonák! Testvéreink! Hajnal van ma! Ti hoztátok – és mi, asszonyok, mint kétezer év előtt a Szentírás reggelén, a Golgota tövében, eljöttünk, hogy köszöntsük a feltámadást. Magyar hajnal és keresztény feltámadás a ti hazatéréstek, egy szörnyű véres Kálvária után, melyben Károlyi, a magyar Judás Iskariot és démoni cinkosai elárulták, megkínozták, kifosztották és megcsúfolták a magyar nemzetet.

Történetünk legsötétebb éjszakája volt ez, és most olyan ígéretes a reggel, mert eljöttetek. A reménységet fél esztendő óta Horthy Miklósnak hívják Magyarországon, és most ő vezérelt ide benneteket, hogy visszafoglaljátok a keresztény Magyarország számára megtévedt, de bűnbánó fővárosát, hogy az emberiség becsületében magasra emeljétek újra Szent István ezeréves koronáját. Jelentőségteljesebb és sorsdöntőbb hazatérte még nem volt hadseregnek e világon. Ti nem csak fővárost foglalni, országot hódítani jöttetek! Nem csupán a magyarságnak a Duna-Tisza völgyéből kisarjadt fiatal hadinépe vagytok, de ti vagytok a Nemzeti Hadsereg, melyre négyszáz éve vár a nemzet, hogy a sír szélén érje meg, és újra éledjen általatok.

Reménységünk, jövőnk, mindenünk vagytok – még múltunk is, mert hiszen ti vagytok azok a hősök, akiktől 1914 őszén búcsúztak el a magyar anyák, a magyar hitvesek. Akkor ment el a mi hadseregünk, és azóta nem tért vissza. Jöttek rokkant hősök a csataterekről, szenvedő hadifoglyok a szomorú rabságból, sőt jöttek a múlt őszön lázadó ezrek, de a magyar nemzet dicsőséges fegyveres ereje nem tért haza. Öt év után ma jön vissza. Bennetek térnek meg Gorlice és Limanova legendás hősei, azok, akik győztek a szent Kárpátokon, erdélyi havasokon, a Duna szerb partjain, az Adria kék vizei felett, és tizenkétszer győztek az Isonzónál és az Alpokon.

Nagy múltunk és nagy jövőnk, melynek élén Horthy Miklós jár! Hajoljon meg előttetek minden zászló az országban, szólaljon meg minden harang. És vigye a szél magyar zászlók suhogását, keresztény harang zúgását azokhoz, akik nincsenek itt, azokhoz is, akik messze kicsiny fakeresztek, hullámsírok alól most hazafigyelnek. Élő hősök és az elesettek megdicsőült serege, halljátok meg! Asszonyok szólnak hozzátok a magyar főváros felszabadult földjén, és hű zálogul felétek nyújtják zászlójukat. Az elmúlt rémuralom hiába ítélte halálra a nemzet büszke színeit, mint egykor a Rákóczi tárogatóit hiába égette el máglyán a gyűlölet, újra feltámadtak és szárnyra keltek egy új ezer év felé.

Vegyétek a zászlót, és ne nyugodjatok, míg bele nem tükröztétek képét négy folyónk vizébe, míg vissza nem emeltétek a három halmok fölé. Vegyétek, asszonyok keze áldotta meg, szentelje fel dicsőségben a ti férfikezetek.

Tormay Cécile-ből a Horthy-rendszer reprezentáns írónője vált (Bújdosó könyv), *beszédére pedig jellemző, hogy annak éle a* „belső ellenségre" *irányul, s egy szót sem ejt arról, hogy pár nappal korábban még román csapatok állomásoztak a fővárosban.*

Egy héttel Horthyék budapesti bevonulása után Clerk *az antant nevében elismerte a keresztényszocialista* Huszár Károly *kormányát, és Magyarországot meghívták a béketárgyalásokra.*

•

Gróf APPONYI ALBERT
Párizs, 1920. január 16.

„Elveszítjük területünk kétharmad részét..."

Stilisztikai remeklés, de politikai anakronizmus – ez mondható arról a beszédről, amely egyfelől a „Magyarország mint védvonal" *motívummal, másfelől* „a nem magyar nemzetek alacsonyabb kultúrfokának" *hangoztatásával próbálta megőrizni a Magyar Királyság történelmi egységét az I. világháború végén.*

A párizsi békekonferencia érdemi részében a magyar küldöttség egyáltalán nem vehetett részt. A tárgyalások már egy éve folytak, amikor hazánk képviselője előadhatta álláspontját a Leg-

felsőbb Tanács *képviselői:* George Clemenceau, David Lloyd George, Hugh Campbell Wallace, Francesco Nitti, Macui Keisiro, George Curzon, Andrew Bonar Law *és* Stephen Pichon *előtt.*

Amikor a 74 éves Apponyi gróf *(1846–1933) elmondta beszédét, valószínűleg nem érzékelte, hogy aprólékos politikai és gazdasági érvei az adott pillanatban szimpla ürügynek hangzanak.* „Igen tisztelt elnök úr, uraim!" – *kezdte a magyar küldöttség korelnöke eredetileg angolul és franciául váltakozva elhangzó, egyórás beszédét.*

Engedjék meg, hogy még egyszer megköszönjem, hogy alkalmat adtak nekünk álláspontunk kifejtésére. Tulajdonképpen a kérdés megvitatását szerettem volna elérni, mert nézetem szerint ez az egyedüli eszköz, amely bennünket a megértéshez és az előttünk fekvő szövevényes kérdések helyes megismeréséhez vezethet. Minthogy azonban a Legfelsőbb Tanács e tekintetben már kinyilvánította akaratát, meg kell ez előtt hajolnom. Elfogadom tehát a kész helyzetet, és hogy idejüket túlságosan igénybe ne vegyem, egyenesen a tárgyra térek.

Tegnap óta a helyzet számunkra megváltozott: hivatalosan tudomásunkra hozták a békefeltételeket. Érzem a felelősség roppant súlyát, amely reám nehezedik abban a pillanatban, amikor Magyarország részéről elsőnek kell szólnom ezekről a feltételekről. De tétovázás nélkül nyíltan kimondom, hogy a békefeltételek úgy, amint önök szíveskedtek azokat nekünk átnyújtani, hazám számára lényeges módosítások nélkül elfogadhatatlanoknak látszanak. Tisztán látom azokat a veszélyeket és bajokat, amelyek a béke aláírásának megtagadásából származhatnak. Mégis, ha Magyarország abba a helyzetbe állíttatnék, hogy választania kellene ennek a békének az elfogadása vagy aláírásának visszautasítása között, úgy tulajdonképpen azt a kérdést kellene feltennie magának: Legyen-e öngyilkos azért, hogy ne haljon meg?

Szerencsére még nem tartunk itt. Önök felszólítottak bennünket, hogy tegyük meg észrevételeinket. Ezek közül egynéhányat már a békefeltételek átvétele előtt bátorkodtunk eljuttatni önökhöz. [...] Olyan közös álláspontot keresünk, amely a kölcsönös megértést lehetővé teszi. És, uraim, ezt az álláspontot már megtaláltuk. Ez a nemzetközi igazságosságnak, a népek szabadságának nagy eszméje, amelyet a szövetséges hatalmak oly fennen hirdettek, továbbá a béke, a stabilitás és az európai újjáépítés nagy, közös érdekei.

Ezeknek az elveknek és érdekeknek szempontjából vizsgáljuk meg a nekünk felajánlott béke feltételeit. Mindenekelőtt nem titkolhatjuk el megdöbbenésünket a békefeltételek mérhetetlen szigorúsága miatt. E megdöbbenés könnyen megmagyarázható. A többi háborút viselt nemzettel, Németországgal, Ausztriával és Bulgáriával kötött béke feltételei mindenesetre szintén szigorúak. De közülük egyik sem tartalmaz olyan, a nemzet létét érintő területi változtatásokat, mint azok, amelyeket nekünk akarnak megszabni. Magyarország számára ez azt jelentené, hogy elveszíti területének kétharmad és népességének majdnem kétharmad részét, és hogy a megmaradt Magyarországtól megvonják a gazdasági fejlődés majdnem összes feltételeit. Mert az ország e szerencsétlen középső része, elszakítva perifériáitól, meg lenne fosztva szén-, érc- és sóbányáinak legnagyobb részétől, épületfájától, olajától, földgázforrásaitól, munkaerejének jó részétől, alpesi legelőitől, amelyek marhaállományát táplálták; ez a szerencsétlen középső rész, mint mondottam, meg lenne fosztva a gazdasági fejlődés minden forrásától és eszközétől ugyanakkor, amikor azt kívánják tőle, hogy többet termeljen. Ily nehéz és rendkívüli helyzetet látva, felmerül a kérdés, hogy a fent említett elvek és érdekek mely szempontja váltotta ki ezt a különleges szigorúságot Magyarországgal szemben?

Talán ítélethozatal lenne ez Magyarország ellen?

Önök, uraim, akiket a győzelem a bírói székhez juttatott, önök kimondották egykori ellenségeiknek, a központi hatalmaknak a bűnösségét, és elhatározták, hogy a háború következményeit a felelősökre hárítják. Ám legyen! De ez esetben a megtorlásnak, úgy vélem, arányban kellene állnia a bűnösség mértékével, és mivel Magyarországot sújtják a legszigorúbb és már a létét is veszélyeztető feltételekkel, azt lehetne hinni, hogy az összes nemzetek közül éppen Magyarországot tekintik a legbűnösebbnek. Uraim! Anélkül, hogy e kérdés részleteibe bocsátkoznék, hiszen ezt benyújtandó okmányaink fogják megtenni, mindenekelőtt úgy vélem, hogy ezt az ítéletet nem lehet kimondani oly nemzet felett, amely abban a pillanatban, amidőn a háború kitört, nem bírt teljes függetlenséggel, és csak részleges befolyást gyakorolhatott az Osztrák–Magyar Monarchia ügyeire, és amely nemzet ezt, mint a legutóbb nyilvánosságra hozott okmányok bizonyítják, fel is használta arra, hogy helyteleníts e azokat a lépéseket, amelyeknek a háborút elő kellett idézniök. [...]

Vagy talán a nemzetközi igazságosság elvének oly alkalmazásáról van szó, amelynek célja a többnyelvű államalakulatok helyett, amelyek közé Magyarország is tartozik, oly új alakulatokat létrehozni, amelyek igazságosan oldják meg a területi kérdést a különböző nemzetiségek között, és amelyek hatásosabban biztosítják azok szabadságát? Ha a tényeket tekintem, úgy kénytelen vagyok kételkedni, hogy ez a törekvés eredményezte a kérdés ily módon való megoldását.

Mindenekelőtt, a Magyarországtól elszakítandó 11 millió léleknek 35%-a magyar, amely három és fél milliót jelent akkor is, ha a mi érdekeinkre legkedvezőtlenebb számítást vesszük alapul. Elszakítanak még a békefeltételek körülbelül egy és egynegyedmillió németet, ami a magyarság százalékszámával együtt az egésznek 45%-át jelenti. Ezekre nézve a nemzetiségi elv ilyen alkalmazása nem előnyt, hanem szenvedések sorát jelentené. [...] Menjünk azonban tovább, és tekintsük a Magyarország romjain megnövekedett államokat. Megállapíthatjuk, hogy nemzetiségi szempontból ezek is éppen úgy, vagy talán még jobban részekre lesznek darabolva, mint Magyarország. Nem célom önöket, uraim, kifárasztani azoknak az adatoknak a felsorolásával, ame-

lyeket az e kérdésben benyújtandó okmányaink különben is tartalmazni fognak. Addig is azonban, amíg ezeket megismerhetik, kérem önöket, fogadják el állításaimat, hogy követhessék következtetéseimet, amelyeket levezetni bátor leszek.

Nem látom be, hogy a nemzetiségi elv, a nemzeti homogenitás elve nyerne ezen feldarabolás által. Egyetlen következménye volna ennek, amelyet bátor leszek megemlíteni anélkül, hogy bárkivel szemben is támadó szándékom lenne. Csak egyszerűen megállapítani kívánom azt a tényt, hogy e következmény a nemzeti hegemóniának átruházása lenne oly nemzetiségekre, amelyek jelenleg többnyire alacsonyabb kulturális fokon állnak. Következtetéseim igazolására egy pár számadatot idézek. A magyarságnál az írni és olvasni tudók arányszáma megközelíti a 80%-ot; a magyarországi németeknél a 82%-ot; a románoknál a 33%-ot; a szerbeknél az 59 és egynéhány tizedet, majdnem a 60%-ot. Ha a felsőbb társadalmi osztályokat tekintjük, és számításba vesszük azokat, akik gimnáziumot végeztek, és letették azt a vizsgát, amelyet Franciaországban a baccalauréat-nak neveznek, úgy megállapíthatjuk, hogy a magyarok arányszáma azok között, akik ily tanulmányokat végeztek, és az érettséginek megfelelő képzettséget értek el, 84%, jóllehet a magyarok az összes népességnek csak 54,5%-át teszik ki; a románok arányszáma az ily tanulmányokat végzettek között 4%, pedig az egész népesség 16%-át alkotják; a szerbeké 1%, jóllehet számuk az egész népesség 2,5%-a.

Ismétlem, hogy ez a megjegyzésem nem bír senkivel szemben bántó éllel. Ennek a helyzetnek egyedüli oka, hogy ezek a szomszédos népek történelmük szerencsétlen eseményei folytán később léptek be a művelt népek családjába, mint mi. A tény azonban tagadhatatlan. Nézetem szerint azonban a nemzeti hegemóniának egy alacsonyabb kulturális fokra való átruházása nem közömbös az emberiség nagy kulturális érdekei szempontjából. Ebben az irányban már most vannak bizonyítékaink. Szomszédaink, akik területünk egy részére törnek, már legalább egy éve hatalmukba kerítették azokat; a fegyverszüneti szerződés értelmében joguk lett volna ezeknek a területeknek katonai megszállására, de ők kisajátították a kormányzás egész gépezetét. Ennek látjuk már a következményeit. [...] Uraim, azt hiszem, hogy az emberiség nagy érdekei szempontjából nem lehet sem közömbösen, sem megelégedettséggel szemlélni azt a körülményt, hogy a nemzeti hegemónia oly nemzetekre száll át, amelyek, ha a legjobb reménységgel kecsegtetnek is a jövőre nézve, de ma még a kultúra alacsony fokán állnak.

Láttuk már, hogy nem ítélethozatalból eredhet az a szigor, amellyel Magyarországot sújtják. Láttuk, hogy a nemzetiségi elv sem nyerne ezáltal semmit. Talán akkor oly szándékkal állunk szemben, amely a népek szabadságának eszméjét követi?

Úgy látszik, hogy ennek a szándéknak kiinduló pontja az a feltevés, amely szerint Magyarország idegen nyelvű lakosai szívesebben tartoznának oly államhoz, amelyben az államfenntartó elemet fajrokonaik alkotják, mint Magyarországhoz, hol a magyar hegemónia érvényesül. Ez azonban csak feltevés; és ha a feltevések útjára léptünk, úgy bátor vagyok megjegyezni, hogy e feltevés fordított értelemben alkalmazható arra a 45% magyarra és németre, akik most egy új államhoz csatoltatnak és kikről feltehető, hogy szívesebben maradnának a magyar állam polgárai. Ez az okoskodás nem jelentene mást, mint hogy az előnyöket a másik oldalra helyezzük. De miért induljunk ki sejtésekből, és miért helyezkedjünk feltevésekre, amikor a valóság megállapítására rendelkezésünkre áll az eszköz, egyszerű, de egyetlen eszköz, amelynek alkalmazását hangosan követeljük, hogy e kérdésben tisztán lássunk. És ez az eszköz a népszavazás.

Amidőn ezt követeljük, hivatkozunk a Wilson elnök úr által oly kiválóan szavakba öntött nagy eszmére, amely szerint semmilyen emberi csoport, az államok lakosságának egyetlen része sem helyezhető akarata, megkérdezése nélkül, mint valami marhanyáj, egy idegen állam fennhatósága alá. Ennek a nagy eszmének a nevében, amely különben az erkölcsi alapon nyugvó egészséges emberi felfogásnak egy axiómája, követeljük a népszavazást hazánk azon részeire vonatkozólag, amelyeket tőlünk most elszakítani akarnak. Kijelentem, hogy előre is alávetjük magunkat e népszavazás eredményének, bármi legyen is az. Természetesen követeljük, hogy a népszavazás olyan körülmények közt tartassék meg, hogy annak szabadsága biztosítva legyen. A népszavazás annál is inkább szükséges, mivel a nemzetgyűlés, amely végső fokban hivatott a javasolt békefeltételek fölött dönteni, csonka lesz. A megszállt területek lakói nem lesznek itt képviselve. Márpedig nincsen olyan kormány vagy nemzetgyűlés, amely jogi vagy erkölcsi szempontból jogosult volna dönteni azoknak sorsa fölött, akik ott képviselve nincsenek. Különben a békeszerződés e tekintetben oly kifejezéseket tartalmaz, amelyekben e nehézség sejtelme rejlik. „Magyarország a maga részéről lemond, amennyiben számot tarthatna..." – ezek körülbelül a békeszerződés szavai. Valóban nem érezzük magunkat feljogosítva oly határozatok hozatalára, amelyek akár jogi, akár morális kötelezettségeket rónának a lakosságnak arra a részére is, amely a nemzetgyűlésben képviselve nem lesz. Még egyszer mondom, hogy alapjában véve ez a fő kívánságunk, amelyet a békekonferencia elé terjesztünk. Ha egykori területünk, a történelmi Magyarország érdekében felhozandó érveink az önök szemében nem lesznek eléggé döntőek, úgy azt javasoljuk, hogy kérdezzék meg az érdekelt népességet. Előre is alávetjük magunkat ítéletüknek. Ha pedig mi ezt az álláspontot foglaljuk el, és ellenfeleink követeléseiket és aspirációikat nem merik a nép ítélete alá bocsátani, úgy vajon kinek a javára szól a föltevés? [...]

Sorra vettem, uraim, az elveket, amelyek a békefeltételek megállapításánál számba jöhetnek, és megállapíthatom, hogy nem tudtam a nemzetközi igazságosság, a nemzetiségi és a népek szabadsága elvének oly alkalmazását megtalálni, amely a nekünk felajánlott béke indító okait kellőleg megvilágította volna. Talán a fejtegetéseim bevezetésében már említett érdekek, a béke nagy érdekei, az állandóság és Európa rekonstrukciója sugallták őket? Uraim! A magyar probléma az általános problémának nem oly kis része, mint azt a statisztika nyers számaiból következtetni lehetne.

Ez a terület, amely Magyarországot alkotja, és amely jogilag ma is Magyarország, századokon át rendkívül fontos szerepet játszott Európában, különösen Közép-Európában, a béke és a biztonság fenntartása tekintetében. A magyar honfoglalást és a magyaroknak a keresztény hitre való áttérését megelőző évszázadokban hiányzott itt a nyugalom és a biztonság. Közép-Európa legkülönbözőbb barbár népek támadásainak volt kitéve. A biztonság csak attól a pillanattól állt fenn, amikor a magyar védővonal kialakult. Az állandóság és a béke általános szempontjából rendkívül fontos, hogy a zavarok kelet-európai fő fészke ne nyerjen tért, és ne terjeszkedjék ki Európa szívéig. A történelmi fejlődésnek azonban gátat vetett a Balkán-félszigeten a török hódítás, és így ott az egyensúly nem állott helyre. Adja az ég, hogy ez mielőbb bekövetkezzen! De ma rendkívül fontos, hogy e zavarok, amelyek Európa békéjét oly sokszor háborították meg, és amelyek bennünket már több ízben a háború küszöbére sodortak, onnan ne terjedhessenek tovább. A történelmi Magyarország töltötte be ezt a feladatot, az egyensúly és a stabilitás állapotának fenntartását, biztosítva így Európa békéjét a keletről fenyegető közvetlen veszedelmekkel szemben. Ezt a hivatását tíz századon át töltötte be, és erre egyedül organikus egysége tette alkalmassá. [...] A történelmi Magyarország tehát Európában egyedülálló, természetes földrajzi és gazdasági egységgel rendelkezik. Területén sehol sem húzhatók természetes határok, és egyetlen részét sem lehet elszakítani anélkül, hogy a többiek ezt meg ne szenvedjék. Ez az oka annak, hogy a történelem tíz századon át megőrizte ezt az egységet. Önök visszautasíthatják a történelem szavait mint elvet egy jogi konstrukció megépítésénél, de a történelem tanúságát, amelyet az ezer éven át hangoztatott, figyelembe kell venniök. Nem a véletlen, hanem a dolgok lényege nyilvánul meg ebben.

Magyarország az organikus egység minden feltételével rendelkezik, egyet kivéve, és ez a faji [*nemzeti*] egység. De mint az imént mondottam, azok az államok, amelyeket a békeszerződés értelmében Magyarország romjain építenének fel, szintén nem rendelkeznének a faji egységgel, az egység egyetlen olyan elvével, amely Magyarországnak nincs meg, és hozzáteszem, hogy az egység egyetlen alapelvével sem fognak bírni. Az alakítandó új államok átvágnák a földrajz természetes határait, megakadályoznák a hasznos belső vándorlást, amely a munkást a kedvezőbb munkaalkalmak felé irányítja; megszakítanák a tradíció fonalait, amelyek a századokon át együtt élőket közös mentalitásban egyesítették, akik ugyanazon eseményeket, ugyanazt a dicsőséget, fejlődést és ugyanazokat a szenvedéseket élték át.

Nem jogosult-e tehát a félelmünk, hogy itt az állandóságnak kipróbált oszlopa helyett a nyugtalanságnak újabb fészkei fognak keletkezni? Nem szabad magunkat illúziókban ringatnunk. Ezeket az új alakulatokat az irredentizmus [*a területi igények hangoztatása*] aknázná alá, sokkal veszedelmesebb formában, mint azt Magyarországon egyesek fölfedezni vélték. Ez a mozgalom, ha létezett is Magyarországon a műveltebb osztály egy részénél, a nép nagy tömegeit sohasem hatotta át. Az új [*állam*]alakulatokat azonban oly nemzetek irredentizmusa aknázná alá, amelyek nemcsak idegen hatalom uralmát éreznék, de az övéknél alacsonyabb kultúrájú nemzet hegemóniáját is. És itt organikus lehetetlenségeket kell megállapítanunk. Mindenesetre feltételezhetjük, hogy még egy magasabb kulturális fokon álló nemzetiségi kisebbség is képes a hegemónia gyakorlására egy alacsonyabb fokon álló többséggel szemben; de hogy egy alacsonyabb kulturális fejlettséggel bíró kisebbség vagy egy igen csekély többség hegemóniával bírhasson, elérhesse egy magasabb kulturális fokot elért nemzetiség önkéntes alárendelődését és morális asszimilációját, ez, uraim, organikus lehetetlenség.

Előszeretettel vádolnak meg bennünket azzal a szándékkal, hogy a kérdések nekünk nem tetsző elintézését erőszakkal fogjuk megváltoztatni. Távol állunk, uraim, az ilyen esztelen tervektől. Mi a reményeinket az igazságnak és azoknak az elveknek a morális erejére alapítjuk, amelyekre támaszkodunk, és amit nem tudunk elérni ma, annak megvalósulását a Nemzetek Szövetségének békés akciójától várjuk, amelynek egyik feladata lesz orvosolni azokat a nemzetközi helyzeteket, amelyek a béke fennmaradását veszélyeztethetnék. Ezt kijelentem, nehogy szavaimban gyerekes és fölösleges fenyegetést lássanak. De kijelentem azt is, uraim, hogy olyan mesterkélt rendelkezésekkel, mint amilyeneket a békeszerződés tartalmaz, [*olyanokkal*] Európának ebben az általános béke szempontjából oly fontos és sokat szenvedett részében alig lehetséges békés politikai helyzetet teremteni. Közép-Európát a keletről jövő veszedelmekkel szemben egyedül a történelmi magyar terület stabilitása tudja megőrizni.

Európának szüksége van gazdasági rekonstrukcióra. A gazdasági fejlődést azonban az új alakulatok bizonyára meg fogják gátolni. Ez a körülmény a megmaradt Magyarországon szükségképpen be fog következni. De hasonló lesz a helyzet az elszakított részeken is. Ugyanez fog történni az elszakított területeken is, annál az egyszerű ténynél fogva, hogy alacsonyabb minőségű igazgatás alá, egy alacsonyabb kulturális fokon álló rezsim alá kerülnek, s el lesznek választva ennek az organikus egységnek a többi részeitől, amelyekkel együtt pedig újból virágzásnak indulhatnának, de nélkülük stagnálásra, vagy valószínűleg visszaesésre vannak kárhoztatva. [...]

Bízva az eszmék erejében, a bennünket környező minden nehézség, minden félreértés és minden akadály dacára, amelyeket utunkon felhalmozni iparkodnak, bizalommal lépünk arra az útra, amely végre megnyílt előttünk, hogy részt vehessünk a béke munkájában; és tesszük ezt a legteljesebb jóhiszeműséggel. Bízunk az önök által meghirdetett eszmék őszinteségében. Méltánytalanság volna önökkel szemben másképp gondolkoznunk. Bízunk az erkölcsi tényezők erejében, amelyekkel ügyünket azonosítjuk, és azt kívánom önöknek, uraim, hogy fegyvereik dicsőségét szárnyalja túl annak a békének a dicsősége, amelyet önök az emberiségnek adnak.

Csak egy pár szót kívánok még, uraim, némely részletkérdést illetőleg megjegyezni. Beláthatják, hogy nem térhettem ki a nekünk felajánlott béke részletes tárgyalására. Egyedül a területi kérdéssel foglalkoztam, mert ez a kérdés magába foglalja a töb-

bieket. [...] Nézetem szerint a békeszerződés nem veszi eléggé figyelembe Magyarország különleges helyzetét. Magyarországnak két forradalmat, a bolsevizmus négy hónapos dühöngését és több hónapos román megszállást kellett átélnie. Ilyen körülmények között lehetetlen, hogy a szerződés által tervbe vett pénzügyi és gazdasági határozatokat végre tudjuk hajtani. Ha a győztes hatalmak polgárai által részünkre folyósított hitelek a béke aláírásának pillanatában – mint ezt a javaslat kimondja – felmondhatók lesznek, ez a fizetésképtelenséget, a csődöt jelenti, amelynek visszahatását kétségkívül a győztes hatalmak éreznék. Valóban sok hitelezőnk van az önök országaiban. A hitelek visszafizethetők lesznek, ha erre nekünk haladékot adnak, de nem lesznek visszafizethetők, ha azonnal követelik azokat tőlünk. Azt követelik továbbá tőlünk – és ez is igazolja, hogy mennyire célravezetőbb lett volna bennünket már korábban meghallgatni –, hogy mi Ausztriának vasércet szállítsunk. Mivel magunk is abban a helyzetben vagyunk, hogy ércet kell importálnunk, ezt a rendelkezést nem tudjuk teljesíteni. Hasonló a helyzet az épületfa tekintetében. Ezekre a részletekre nézve kérem az önök jóakaratú megfontolását, amelyet már az önök képviselői részünkre kilátásba helyeztek.

Mielőtt szavaimat befejezném, hálásan köszönöm, uraim, hogy alkalmat adtak nekem álláspontomnak élőszóval való kifejtésére, és hogy beszédemet oly jóakaratú és állandó figyelemmel kísérték. [...]

Apponyi ezután még szólt pár szót olaszul, és monológjával a meghallgatás véget is ért volna, ha – miként Galántai József *írja egy Rubiconban megjelent tanulmányában – Lloyd George kérdései alapján nem került volna elő az a Teleki Pál-féle térkép, amely alapján a Legfelsőbb Tanács tagjai számára* „jól láthatóvá vált, milyen összefüggő és a megmaradó Magyarországhoz közvetlenül kapcsolódó területeket vág le a béketerv". *A magyar álláspontról mindazonáltal vitát nem rendeztek, és a francia külügyminiszter Quai d'Orsay-beli dolgozószobáját Apponyi beszéde után lassan mindenki elhagyta.*

•

HUSZÁR KÁROLY
Nemzetgyűlés, Budapest, 1920. február 20.

„Somogyi Bélát, a Népszava szerkesztőjét meggyilkolták!"

Egy csoport – Ostenburg-Moravek Gyula *(1886–1944) parancsnoksága alá tartozó – tiszt 1920. február 17-én elrabolt és meggyilkolt két baloldali újságírót:* Somogyi Bélát *és* Bacsó Bélát. *Holttestüket a Dunából halászták ki.*

A politikai merénylet egyik áldozata, Somogyi Béla (1868–1920) 1905 óta volt a Népszava *belső munkatársa, az eset idején már felelős szerkesztője. A* Károlyi-kormányban *közoktatási államtitkárként, majd a* Tanácsok Országos Gyűlésén *küldöttként is fellépett, s noha a Tanácsköztársaság alatt nem vállalt szerepet, annál élesebben bírálta a keresztény kurzust és a fehérterror atrocitásait.*

Az újságírók halála után három nappal a 37 éves miniszterelnök, Huszár Károly *(1882–1941) napirend előtti felszólalásban hozta fel az ügyet. Határozott, sőt időnként fenyegető hangú* („ha szükség van rá, akasztani kell") *ígéretet tett a kormány eltökéltségéről, viszont egy szót sem szólt a gyilkosság részleteiről. A királykérdés időleges lezárása, illetve a kormányzóválasztás előtti hangulatban Huszárnak és még inkább Horthynak komoly érdeke fűződött a helyzet megnyugtatásához.*

Tisztelt Nemzetgyűlés! A politikai gyilkosságoknak hosszú láncolatában, amelyek 1918. október 31-ike óta történtek Magyarországon, egy megrendítő és szomorú újabb eset történt, amely kötelességemmé teszi, hogy egész erkölcsi felháborodásommal (*általános élénk helyeslés*), az egész Nemzetgyűlésnek erkölcsi tekintélyével és a magyar kormánynak szavával tiltakozzam ilyen és hasonló események ellen, és elhárítsak minden olyan látszatot, mintha bárki volna ebben az országban – akár a polgári társadalomban, akár a politikai pártokban, akár a hivatalos körökben, akár civil, akár katonai részről –, aki egy pillanatig is hajlandó volna tűrni ehhez hasonló eseteket. (*Általános élénk helyeslés.*)

Somogyi Bélát, a Népszava szerkesztőjét meggyilkolták. Ebben a pillanatban a nyomozásnak adatai még nem alakultak ki annyira, hogy azokról a Házat teljesen tájékoztatni tudnám, sőt előnyösebb ebben a pillanatban, ha azokról még itt nem beszélek. A kormány mindent el fog követi az összes hatóságokkal egyetértésben, hogy a legalaposabban és a legenergikusabban kikutassa a tetteseket (*helyeslés*), akiket, amint kézre kerültek, statáriális bíróság elé állítunk. (*Élénk helyeslés.*)

Ebben az országban végre meg kell szüntetni az anarchiát. Elég volt a gyilkolásból, és elég volt a vérből. (*Igaz! Úgy van!*) Nem akarok ellen-Szamuelyket látni (*helyeslés*), és nem fogjuk eltűrni, hogy olyan emberek, akiknek keresztény morálról, tisztességről, becsületről, jogról és törvényről nincs fogalmuk, a keresztény jelszavak ürügye alatt hasonló dolgokat kövessenek el, mint azok, akik az országot hónapok előtt rettegésben tartották.

Sem a kormány, sem a nemzeti hadsereg, sem a fővezér, sem a Nemzetgyűlés nem tűri, hogy ebben az országban titkos társaságok szerveződjenek (*Úgy van! Úgy van!*) felelőtlen elemekből, akik Budapesten és a vidéken garázdálkodnak, és minden jogbiztonság, minden állami rend és minden törvény ellenére ennek az országnak jó hírnevét, becsületét a külföld előtt bemocskolják. (*Úgy van! Úgy van!*) [...]

Tisztelt Nemzetgyűlés! Szükségünk van arra, hogy a forradalmi szenvedélyek és bűnös hajlandóságok minden oldalon leszoruljanak. (*Úgy van! Úgy van!*) Nekem és a

magyar kormánynak szükségünk van arra, hogy ebben a küzdelemben az egész Nemzetgyűlésnek az erejére támaszkodhassunk. Én meg vagyok győződve arról, hogy ennek a Nemzetgyűlésnek minden egyes tagja teljesen egyetért velem abban, hogy bíráskodni és büntetni ebben az országban csak a törvények alapján lehet. (*Úgy van! Úgy van!*) Aki ezen kívül önbíráskodást akar gyakorolni, és egyéni akciókra vetemedik, az közönséges gyilkos és gonosztevő. Az ilyennel szemben az állam törvényei alapján úgy is kell eljárni. (*Úgy van! Úgy van! jobb felől.*) A forradalomnak elő lázas napjaiban történtek és történhettek ilyen sajnálatos események. Mentegetni azokat sem tudom, mert én azt vallom, hogy bűnt bűnnel jóvátenni nem lehet. (*Úgy van! Úgy van! jobb felől.*) Most azonban, miután van Nemzetgyűlés és a Nemzetgyűlésnek felelős kormány, elérkezett az a pillanat, melyben ezekkel a sötét hatalmakkal, ezekkel a sötét emberekkel fel kell vennünk a küzdelmet, bármibe kerül is. (*Úgy van! Úgy van!*) Nem fogunk megretteni semmiféle fenyegető levelektől. Ha vannak ilyen titkos szervezetek, azokat fel kell oszlatni, be kell csukni (*élénk helyeslés*); és ha szükség van rá, fel kell akasztani azokat (*Úgy van! Úgy van!*), akik a béketárgyalások pillanataiban a magyar nemzet jó hírét, becsületét az egész világ előtt meghurcolják. [...]

Pacifikálni akarunk. Azt akarjuk, hogy a társadalmi egyensúly, a rend helyreálljon. Aki akár jobboldali, akár baloldali terrorral irritálja a közvéleményt, az itt újabb viharok magvát veti el, s esetleg újabb társadalmi erupciónak [*kitörésnek*] válik okozójává. [...] Fel vagyok hatalmazva annak a kijelentésére is, hogy a fővezér a maga részéről mindent elkövet, hogy ebben a dologban az egész katonaság segítségére legyen a közhatóságoknak úgy, hogy a nyomozás minél gyorsabban és minél eredményesebben menjen.

Nagyon kérem tehát, méltóztassanak minden irányban megnyugtatólag hatni a közönségre. Nagyon tartok attól, hogy ezek az események nagyon könnyen megzavarhatják a társadalmi békét. Mind a munkásságot, mind a polgári osztályt arra kérem, hogy ezeket a dolgokat lehetőleg úgy elimináljuk [*küszöböljük ki*], hogy abból újabb félreértések, újabb összeütközések ne történjenek.

A miniszterelnök szavaival ellentétben nemhogy statáriális büntetés nem volt, hanem a rendőrség szervei időnként a különítményesekkel is összejátszottak. A név szerint ismert bűnösök ellen kilenc év múlva emeltek vádat, végül 1930-ban fölmentették őket, mondván: „Ha tettüket el is követték, azt abban a téves meggyőződésben, hogy cselekményükkel a magyar faj és nemzet eszmei érdekeit szolgálják."

PROHÁSZKA OTTOKÁR
Nemzetgyűlés, Budapest, 1920. szeptember 16.

„Nem szabad-e nekem védenem a magyar kultúrát?" – a numerus clausus ügyében

A numerus clausus *(zárt szám) a zsidó egyetemi hallgatók számának korlátozására tett antiszemita intézkedés volt. Amint alább olvasható,* Prohászka Ottokár *(1858–1927) katolikus főpapot a numerus claususszal kapcsolatos felszólalásában jócskán elragadja a hév: megfeledkezve eredeti napirendjéről,* Ady Endre *megvádolásától a cionista mozgalmon át* „a magyar faji géniusz romlásának" *fajvédő megvallásáig ívelteti gondolatait.*

A Nemzetgyűlésben *kereszténységszocialista programot képviselő Prohászka érvelése a* Tanácsköztársaság *utáni hangulatra vezethető vissza, amikor az elvesztett háborúért és Magyarország trianoni meggyalázásáért egyesek a zsidóságot tették kollektív felelőssé. A teljes fegyvertárat fölvonultatja, sőt, mint kiváló szónok, időnként még az egyébként nem túl színvonalas bekiabálásokat is mesterien beépíti beszédébe.*

Tisztelt Nemzetgyűlés! (*Halljuk! Halljuk!*) Nem fogom túl sokáig igénybe venni idejüket, annál kevésbé, mert megszívleltem a kultuszminiszternek [*Haller Istvánnak*] intelmét, hogy az Alma Mater máris kapunyitás előtt áll, s következőleg ezt a törvényjavaslatot lehetőleg tető alá kell hoznunk. [...] Elfogadom ezt a törvényjavaslatot, mégpedig Bernolák Nándor tisztelt képviselőtársam indítványával együtt. (*Éljenzés és taps.*)

Elfogadom azért, mert a miniszter úr ezt az egész törvényjavaslatot abba a nagy világításba állította bele, amely a komoly munkát sürgeti, elsősorban az intelligencia, tehát az egyetemi ifjúság számára. [...] Nagyon sok helyütt felszólaltak abban az irányban, és hallottam itt a Nemzetgyűlésben is azt, hogy az ifjúság ne politizáljon. Természetes, hogy ne politizáljon, hanem elsősorban tanuljon. De értsük meg azt az ifjúságot, amelyet a szenvedély, a szenvedés, az elkeseredés belesodort ebbe a politizálásba. (*Úgy van! bal felől.*) Ezzel egy percig sem akarom védeni azokat az erőszakosságokat, amelyeket az egyetemi ifjúság elkövetett, hanem igenis nyomósítani akarom azt, hogy értsük meg ezt a szenvedő, a lövészárkokból hazakerült (*élénk tetszés és taps*), és saját érdekeit itt valamiképpen leszorítva látó ifjúságot, hogy erőszakhoz is nyúlt, hogy odaállt az Alma Mater kapuja elé, és azt mondta: akik küzdöttek, véreztek, akik a fronton megálltak, és a frontról nem menekültek a tanfolyamok cégére alatt sem (*Igaz! Úgy van!*), azoknak mindenesetre elsősorban van joguk, hogy ezen az egyetemen kenyérhez jussanak. (*Igaz! Úgy van! Taps minden oldalon.*)

A magyar ifjúságot én nem csak ifjúságnak nézem, legalább a mai ifjúságot. A mai ifjúságot én már valamiképpen a közélet polgárának, mégpedig a szenvedés és a küz-

delem keresztségén átment polgárságnak nézem. (*Igaz! Úgy van!*) Ez az ifjúság megérzi a köznek és a politikai életnek hullámverését, ez az ifjúság megérzi a magyar közéletnek, ennek a magyar világnak földrengését. Ez az ifjúság nem blazírt [*fásult*], ez még nincs inficiálva [*megfertőzve*] a lemondásnak, a hazátlanságnak, a nemzetköziségnek bacilusaival (*Úgy van!*), és főleg: ez az ifjúság félti a maga jövőjét, félti a maga kenyerét. (*Igaz! Úgy van!*) Mások, akiknek már megvan a falat kenyerük, megvan a biztos székük, ezek talán nem is érzik meg úgy még a nemzet veszedelmeit sem, mint megérzi ez az ifjúság. Azért örüljünk, tisztelt Nemzetgyűlés, annak az ifjúságnak, amely reszket a magyarság féltett érdekeiért, ha ez az ifjúság vétkezett is, ha elvetette is a sulykot – ha nem is védjük meg ebben: de vállaljunk vele közösséget a nemes, nagy nemzeti érdekek kiküzdésében. (*Igaz! Úgy van! Taps a Ház minden oldalán.*)

Tisztelt Nemzetgyűlés! Magának a numerus claususnak a gondolata egyáltalában nem idegen a mi világunkban. (*Igaz! Úgy van!*) Én úgy emlékszem, hogy liberális publicisztikai körökből is elhangzott már régebben az a kívánság, hogy legyen numerus clausus: numerus clausus felekezetekre és nemzetiségekre való tekintet nélkül. Miért? Azért, mert a jogászság olyan óriási árama a magyar közéletnek, hogy simpliciter [*egyszerűen*] egyáltalában nem boldogul. De nem csak ezekből a körökből hangzott el ez a kívánság; a Magyar Orvosok Nemzeti Szövetsége is rámutatott arra, hogy mi lesz, ha majd a harmadik, negyedik és ötödik évbeli kurzusok három év múlva újabb háromezer orvost dobnak ki a közéletbe diplomával, de anélkül, hogy kenyérhez juttatnák. Következőleg nekünk arra kell gondolnunk, mikor felvetődik itt a numerus clausus, hogy ez elsősorban is nem valami deus ex machina [*isteni beavatkozás*], még az eszmék világában sem, hanem ez a numerus clausus egy nagy nemzeti érdeket hangsúlyoz: biztosítani akarja a magyar középosztály számára a kenyeret. (*Igaz! Úgy van!*)

Természetes, hogy ahol numerus clausus van, ott szelekciónak is lennie kell. [...] Azonban természetesen nemcsak a tehetség szerint kell ezt a szelekciót megcsinálnunk, hanem a hazafias érzés szerint is. (*Hornyánszky Zoltán: Úgy van!*) Szelekciót kell gyakorolnunk a destruktív irányzatokkal szemben való állásfoglalás szerint, ennek a mostani Magyarországnak nagy szenvedései és veszedelmei szerint (*Igaz! Úgy van! bal felől*), mert a mai Magyarországnak veszedelme határozottan a destruktív irányzat. (*Igaz! Úgy van!*) Ez hozta ránk ezt a sok mindenféle átkot, és méltóztassanak meggyőződve lenni róla, hogy a hamu alatt még mindig izzanak a parazsak, és ha a föld közvetlenül nem reng is, a földalatti erőknek, ezeknek a vörös, tüzes erőknek feszülésétől valamiképpen szenved. [...] Ébren kell szemmel tartanunk mindazokat a mozgalmakat, amelyek a magyar nemzeti keresztény irányzat megtörésére itt is, ott is felbukkannak, és annak esetleg egy újbóli katasztrófáját idézhetik elő. (*Úgy van! bal felől. Szabó Gy. János: Félni kell a Káin testvéréktől.*)

Tisztelt Nemzetgyűlés! [...] Itt a közösség nagy joga áll előttünk, a magyar keresztény fejlődés nagy joga áll szemben a kisebb joggal, az egyes egyének jogával, olyan egyénekével, akik kompromittálva vannak, akik az igazolóbizottság ítéletét nem állják, akiknek tehát mindenesetre a rövidebbet kell húzniok. (*Kovács Emil: Csak képesítésük volt, joguk nem volt soha!*) Én sem várok ettől a numerus clausustól – ha az ember csak magát ezt a keretet állítja be – nem tudom, milyen óriási nagy lendületet a magyar középosztálynak, és mondjuk a keresztény ifjúságnak munkaszeretetében. De hiszen nem is törvényekkel lehet szellemet, lelket, lelkivilágot, kultúrát teremteni, hanem mindenesetre az intézménynek és az intézményes közbelépésnek, beavatkozásnak is fejleszteni kell a munkaszeretet tüzét, és élesztenie kell a munkakedvet. Ha az ember Zürichben jár és megnézi a politechnikum falát, látja, hogy ott fenn kis táblákon feliratok vannak: Numine, Industria, Labore, Inventione, Inspiratione, vagyis: Istennel, munkával, szorgalommal, kitartással, inspirációval. Aki a magyarságot lábra akarja állítani – jól tudom, hogy azt numerus clausussal nem lehet lábra állítani –, de annak lábra kell azt állítani a numerus clausus keretében azzal a munkaszeretettel, azokkal az indításokkal, azokkal az inspirációkkal, amelyeket természetesen az egyetem, a tanári kar, és természetesen ez a vérkeresztségen és tűzkeresztségen keresztülment társadalom juttathat az ifjúságnak. (*Úgy van! Úgy van!*) [...]

Itt baj van, ezen a bajon segíteni kell, a segítésnek egyik módja, intézményes módja a numerus clausus, következőleg engedve a közszükségnek, engedve ennek a nyomasztó érdeknek, elfogadjuk ezt a numerus clausust. Nem örömből tesszük mi ezt, nem élvezettel tesszük mi ezt, nem mások elnyomatására irányuló szándékból, ez távol legyen tőlünk. Nem gyűlöletből tesszük mi ezt, hanem ismétlem, kényszerből (*felkiáltások: Önvédelemből!*). [...]

Tisztelt Nemzetgyűlés! A numerus clausust a közvélemény általában antiszemitizmusnak ítéli, azt mondhatnám, bélyegzi sok tekintetben. Azt gondolják egyáltalán, hogy mi a numerus clausussal a zsidóságot el akarjuk nyomni, és a keresztény nemzeti társadalmat kiváltságban akarjuk részesíteni az ő kulturális jogainak leszorításával. A numerus clausust, amint már beszédem elején mondottam, a magyar középosztály leromlása ellen, és a magyar faji géniusz veszélyeztetése ellen kontempláljuk [*vesszük fontolóra*]. (*Úgy van! Úgy van!*) Hogy ezt miért tesszük, arra kommentár az utolsó ötven évnek a fejlődése. (*Úgy van! Úgy van!*) 1867 óta óriási nagy haladást tett Magyarország; azt senki közülünk nem vonja kétségbe. A magyar gazdaság, a magyar kereskedelem határozottan nagy lendületnek indult. Ezt nem a magyarok csinálták, ezt a zsidók csinálták. (*Ereky Károly: Nem az egészet!*) Legalábbis nagy részben; mondjuk, hogy nagyon nagy részben a zsidók csinálták. Míg ellenben a magyar intelligencia a nevelésénél fogva egyáltalán csak a bürokrácia, csak a jogászság felé orientálódott. A nevelés olyan volt, hogy az öregapa számára még biztosítva volt gazdaságilag is a keret, a fiai már megérezték a földrengést, az unokák alól pedig kicsúszott a föld. [...] Az öregapa még úr, a fiú már félig úr, az unoka pedig már csak lerongyolt egzisz-

tencia, majdnem azt mondhatnám: proletár, aki a megyeházán, minisztériumokban, hivatalokban kereste védelmét és oltalmát. A szabad verseny levegőjében az ilyen nemzedék nemcsak nem volt „új nemzedék", hanem egy teljesen tehetetlen, tönkremenésre szánt és arra ítélt nemzedék. (*Úgy van! Úgy van! bal oldalon.*) A mi problémánk nem abban áll, hogy az a dzsentri tönkrement, hanem abban áll, hogy annak a dzsentrinek a helyét nem foglalta el a magyar parasztságból felszívódott magyar középosztály (*Úgy van! Úgy van!*), ez természetesen óriási hiba és óriási hiány, hanem hogy azt a zsidóság foglalta el. (*Úgy van! Úgy van!*) A zsidóság, mely hatalmas gazdasági érzékével, agilis, aktualitásokra beállított intelligenciájával, nagy szorgalmával, rá volt arra képesítve, hogy itt a magyar apátia, a magyar indolencia [*közönyösség*], a magyar munkátlanság, a magyar úrhatnámság terén leszorítsa teljesen ezt az életképtelen, harcokra be nem állított nemzedéket. [...]

Tehát mi nem azt hibáztatjuk, hogy a zsidóság megteremtette a magyar kereskedelmet, nem is tagadjuk azt, és a magyar nép tényleg nem is volt sohasem antiszemita azért, mert kereskedője zsidó volt. Nagyon jól emlékszem, hogy mikor azt a nagy szénszövetkezetet iparkodtunk megcsinálni, és az egyik szónok azt mondta, hogy akkor ez a felsővégi és az alsóvégi és ez meg az a zsidó is elmegy, erre az egyik magyar azzal állt elő: akkor hol fogunk új zsidót – mert a nélkül nem boldogul a magyar ember. A magyar népben antiszemitizmus egyáltalában nincs. (*Úgy van! Úgy van!*) Nem abban van a hiba, hogy a zsidóság a gettóból kiszabadul, hiszen a humanizmus ideája, a humánus eszmék hatalma mindnyájunk eszméje. Következőleg, ha a zsidóságot onnan kiemeltük, ha azt az európai kultúrába beállítottuk, ha Mendelsohn Mózes e részben igazán Mózese volt annak a német gettói zsidóságnak, ezen mi nem botránkozunk meg, ezt mi nem kifogásoljuk. Ha annak a zsidóságnak szimatja volt arra, hogy a sajtó, a betű presztízse óriási hatalom, és rávetette erős intelligenciáját és munkaképességét a sajtóra, ezt nem kifogásoljuk, sőt, ha az a zsidóság egyes családjaiban asszimilálódott, ha felszüremkezett a magyar társadalomba, ha ebben a vérkeringésben tényleg egy erőteljes meleg hullám lett – amint mi is tisztelünk sok családot, amelyek tényleg beolvadtak teljesen a magyarságba –, ez nem hiba, nem ebben van a mi antiszemitizmusunk, ha ugyan antiszemitizmusról szó lehet, hanem abban van a hiba, hogy a zsidóság nemcsak integráló résszé lett, hanem túlsúlyba került (*Úgy van! Úgy van!*), nemcsak egyik feltörő résszé lett, hanem minket leszorító résszé. (*Úgy van! Úgy van! Taps. Felkiáltások a bal oldalon: Ez a baj!*) A mi egész nemzeti problémánk ebben áll, úgyhogy nem antiszemitizmusról van itt szó egyáltalában – ezt nagyon szeretném belekiáltani a magyar világba –, hanem ez faji önvédelem. (*Élénk helyeslés és taps.*) Miután a kereszténység lépten-nyomon érzi, hogy leszorulóban van támadások által, az egész néppszyché megrontása által, miután mi egy olyan folyamatban vagyunk, amelyet határozottan dekrisztianizációnak kell nevezni. (*Úgy van! Úgy van! Taps.*)

Tisztelt zsidó polgártársaim, ne vegyék ezt gyűlölködésnek, ne vegyék ezt faji üldözésnek. [...] Nem akarok ezekre a témákra kitérni, hiszen Schandl barátom felolvasott statisztikai adatokat, de ha az ügyvédeknek a fele zsidó (*felkiáltások a bal oldalon: Legalább!*), ha az ügyvédsegédeknek majdnem a fele zsidó, ha a magánorvosoknak nagy többsége zsidó, ezt egy társadalom, amely érzi magát, amely fiait mégiscsak fiainak nézi, akiknek a kenyeret biztosítani akarja, az semmiféle liberalizmusért, semmiféle általános teóriákért oda nem adhatja. (*Élénk helyeslés és taps. Ereky Károly: Kubikusok között nincs annyi zsidó!*)

Tisztelt Nemzetgyűlés! Nemcsak a magyar középosztály leszorulásában, leszorításában van a probléma, hanem a magyar faji géniusz romlásában. (*Úgy van! Úgy van! Ereky Károly: Palesztinát csináltak belőle! Taszler Béla: Mindent megmételyeztek!*) Ha az ember a magyar irodalmat nézi, amire a kultuszminiszter úr is rámutatott, okvetlenül azt látja, hogy a zsidó értelmiség térfoglalása a magyar irodalom elzsidósodását eredményezte. (*Úgy van! Úgy van!*) Ezt én általános tézis gyanánt állítom fel. [...] Ha az ember Heinét összehasonlítja Ady Endrével, bámulatos hasonlóságot találunk. Itt valaki összehasonlította már Ady Endrét Rákosi Jenővel, de ez nem olyan érdekes összehasonlítás, mintha összehasonlítjuk ezt a kettőt, Heinét és Ady Endrét. Amint Heine lekicsinyel mindent, ami német, úgy Ady lekicsinyel mindent, ami magyar. Ahogy Heine a kereszténységet csakis karikatúrákban tudja meglátni, úgy Ady Endre a mi nagy magyar tradícióinkat és a mi nagy érdekeinket valamiképpen karikatúrákban, valamiképpen hamis látószög alatt látja. Azt fogják kegyetek mondani, mi közünk ehhez, vagy pedig azt, hogy mi ennek az oka. Én ezt felhozom példaképül, hogy a zsidóság szelleme miképpen járja át, és miképpen hamisítja meg a magyar érzést, a magyar szellemet, a magyar kultúrát, és nem azért, hogy kegyeteknek a kultúrája vagy szelleme rossz. [...]

Én csak azt mondom: nem szabad-e nekem védenem a magyar kultúrát? Nem szabad-e nekem védenem a mi magyar faji meglátásainkat, faji érzéseinket, mindazt, amit a magyar kultúrának, magyar léleknek és magyar szellemnek hívunk? (*Igaz! Úgy van!*) Íme, a probléma oly pőrére vetkőztetve, hogy mindenki megláthatja. Ismétlem, ez nem gyűlölség, hanem a magyar kultúrának és sajátságainak védelme. És gondolom, hogy ehhez igazán jogunk van. (*Élénk helyeslés, tetszés és taps a Ház bal és jobb oldalán. Hornyánszky Zoltán: Kötelesség a fajjal szemben! Nem jog! Pető Sándor: Mi nem vagyunk ellenségei a magyar kultúrának.*) Kegyetek nem ellenségei a magyar kultúrának. De kegyetek megváltoztatják a magyar kultúrát (*Igaz! Úgy van! a Ház jobb és bal oldalán*), hogyha mi nem vesszük észre ezt a nagy érdeket, és ha nem tudunk eléje állani keményen és természetesen a szellem erejével ráparancsolva.

Hiszen nem letörésről van szó, ismétlem, hanem arról, hogy legyen igazán a szellemnek szabad útja. És amint szívesen megadom a jogot, a szabadságot a zsidó kulturális szellemnek, meglátásnak, inspirációnak, úgy védem a saját nemzeti kultúrámat,

mikor annak veszedelmeit látom. Másról nincs szó. (*Igaz! Úgy van! a bal és a jobb oldalon. Pető Sándor: Mi is részesei akarunk lenni a nemzeti kultúrának! Zaj jobb felől.*) Kegyetek akkor lesznek részesei a nemzeti kultúrának, ha igazán asszimilálódnak. (*Úgy van! Pető Sándor: A hitünket nem kell, hogy odaadjuk!*) Én senki hitét nem akarom elvenni, és senkit téríteni nem akarok, mert a térítésnek ezt a módját, magától értetődik, perhorreszkálom [*elutasítom*]. Sőt én azt látom, hogy hiszen nem a zsidók kiűzéséről, száműzéséről van itt szó, hanem a zsidóság értékes, itt már meghonosodott elemeinek valamilyen bekapcsolásáról abba a magyar kultúrába. De ez csak akkor lesz meg, ha azt a mi magyar kultúránkat meghamisítani, kicsorbítani nem engedjük (*Igaz! Úgy van!*), és kegyetek jóindulattal észrevevén ezt a sajátos hatását a zsidó géniusznak, nem tagadják el, nem tolják el más sínpárra ezt az óriási problémát, hanem jóindulattal, megértéssel inkább kooperálnak abban az asszimilációban. (*Élénk helyeslés és taps.*) [...]

Engem azután, amint Schandl barátom is megjegyezte, cseppet sem feszélyez az, hogy a liberalizmus mit mond, mit követel. Természetes, hogy a liberalizmusnak óriási nagy áldásai, előnyei, kihatásai vannak. A liberalizmus sajátos reakció volt, amely akkor, amikor az ideje megvolt, kiadta az erejét. Ha kegyetek visszahelyezkednek száz évvel, tehát mondjuk, 1820-ba, amikor Smith Ádám működött, amikor a liberalizmus kifejlesztette a gazdasági erőket, el kell ismerni, hogy akkor az kitűnő szolgálatokat tett. De ha egy erő kiadja az energiáját, ha túlélte magát, ha azután mindenféle visszahatások keletkeznek éppen a gazdasági és a szellemi élet funkcióiban ezekre az előnyökre, akkor mi nem mondhatjuk, hogy Smith Ádám nagy ember, következőleg tehát neki fejjel a falnak. Vagy Deák Ferenc, Eötvös, Szemere Bertalan, Fáy, Kossuth: ezek mind égtek a liberalizmustól. Jól tették. Még a miniszter úrral sem értek egyet, aki azt mondta, hogy ha tudták volna, hogy ez kerül belőle, nem tették volna. [...] Íme, tisztelt Nemzetgyűlés, mi liberálisak vagyunk, amennyiben a liberalizmus érdemeit elismerjük, amennyiben a régi gazdaságpolitikai liberalizmus előnyeit ma is élvezzük. De nem vagyunk liberálisak annyira, hogy a társadalomra gyakorolt rossz visszahatásait meg ne lássuk, és azokat az új igényeket meg ne érezzük, amelyeket nem liberalizmussal, hanem mondjuk: szocializmussal, mondjuk: organizáció elvével lehet ellensúlyozni. (*Élénk helyeslés, tetszés és taps a bal és a jobb oldalon.*) Azután meg védekezni mindenesetre liberális is. Védekezni szabad. [...] Tisztelt Nemzetgyűlés! Mit akarunk mi? Mi akarjuk védeni a magyart; mi akarjuk védeni a magyar keresztény középosztályt, mi akarjuk védeni a magyar kultúrát, a magyar faji géniuszt, semmi egyebet nem akarunk. (*Úgy van! Úgy van!*) És ha ez a védekezés a liberalizmus ellen van, akkor szakítok ezzel a liberalizmussal. [...]

Még egy megjegyzést teszek. Schandl Károly tisztelt barátom felolvasott itt egy cionista, mégpedig budapesti cionista feliratot, amely – ha jól tudom – a volt tanácskormányhoz szólott. (*Egy hang bal felől: A kormányzó tanácshoz!*) Erre nézve itt a tisztelt képviselő urak folyton azt mondják: ahhoz nekünk semmi közünk, hogy cionizmus

van. Kérem, a zsidóság fejlődése, ha egyáltalában lesz, akkor csakis a zsidó nemzeti eszme irányában képzelhető. [...] És ebből csak az következik – és gondolom, hogy ezt tisztelt zsidó képviselőtársaim is be fogják vallani –, hogy tehát Magyarországnak csak egy bizonyos százalékú zsidóság kell (*Úgy van! jobb felől*); hogy a magyar állam egy világtörténelmi bűnt követett el, mikor éppen a liberalizmus cégére alatt, vagy mondjuk a liberalizmustól való félelemből megengedte azt a beszüremkedést ott Felső-Magyarországon. (*Zajos helyeslés, éljenzés és taps.*) Bárki tette ezt, akár Tisza Kálmán, akár Andrássy, akár Tisza István, akárki, mindegy; ez óriási nagy hiba, óriási nagy bűn (*Úgy van!*), egy óriási nagy álomlátás (*felkiáltások a szélsőbal oldalon: Letargia!*), mondjuk: egy megtévelyedés volt, éspedig éppen a liberalizmus bűvös behatása alatt. (*Úgy van! Úgy van!*) [...]

Én tisztelem, becsülöm a zsidók szerencséjét. Szerencsés nép. Tisztelem, becsülöm a zsidó géniuszt és a zsidó hatalmat, amennyiben az a szellemnek hatalma, de amennyiben a magyar nemzetet veszélyezteti, amennyiben a magyar nemzet géniuszát valamiképpen letöri, vagy pedig meghamisítja, állok elébe, és meg vagyok győződve, hogy velem együtt sokan. (*Hosszan tartó élénk éljenzés és taps. A Nemzetgyűlés tagjai felállnak. Meskó Zoltán: Ott vagyunk valamennyien. Hegedüs György: Minden eszközzel!*) A törvényjavaslatot Bernolák tisztelt barátom indítványával elfogadom. (*Élénk helyeslés, éljenzés és taps a Ház minden oldalán. A szónokot számosan üdvözlik.*)

A Nemzetgyűlés szeptember 26-án fogadta el az 1920:XXV. tc.-et, amely címe szerint „A tudományegyetemekre, műegyetemre, a budapesti egyetemi közgazdaságtudományi karra és a jogakadémiákra való beiratkozás szabályozásáról” *szólt, s amely célzatosan összekeverte a „nemzethűségi” szempontokat az egyetemek kapacitásával. A törvény valódi szándéka csak részben érvényesült: a zsidó hallgatók aránya az 1918 előtti 30-34%-ról 1922 után 8-11%-ra csökkent, egyes foglalkozási ágakon belül viszont továbbra is ennél nagyobb arányt képviselt. A törvény legagresszívabb részét viszont, amely arányszámokról beszélt* „egyes népfajok és nemzetiségek” *esetén, 1928-ban törölték.*

•

Gróf BETHLEN ISTVÁN
Nemzetgyűlés, Budapest, 1921. november 4.

A királykérdésről és a kisantantról

Az I. világháború vége a gyakorlatban a királyság végét is jelentette, noha nem elhanyagolható számú magyar legitimista politikus fáradozott azért, hogy a monarchiát mint államformát fenntartsa.

Miközben Ausztria *már rég köztársasággá nyilvánította magát,* IV. (Habsburg) Károly *1921 folyamán kétszer is megpróbálta visszavenni magyarországi trónját. S bár mindkét kísérlete a magyar vezetés ellenállásába ütközött (a második alkalommal, október 24-én* Gömbös Gyula *csapatai kényszerítették meghátrálásra* Budaörsnél*), Románia, a* Szerb-Horvát-Szlovén Királyság *és* Csehszlovákia *igen hevesen tiltakozott, egyenesen háborús oknak nevezve IV. Károly próbálkozását.*

Az alábbi miniszterelnöki beszéd a Habsburgok trónfosztásáról szóló törvény vitájának az elején hangzott el. Bethlen István *(1874–1946), akinek a kérdésben nem volt reális alternatívája, itt újabb bizonyítékát adja szónoki képességeinek: a* „béke" *hívószavával képes a figyelmet a királyról elterelni, és a hangulatot a kisantant országok ellen fordítani.*

Tisztelt Nemzetgyűlés! Legyen szabad nekem abban a percben, amikor a Nemzetgyűlés ezen javaslat tárgyalásához hozzáfog, a magam részéről néhány érvet felhoznom arra nézve, hogy miért vált ennek a javaslatnak a beterjesztése szükségessé. (*Halljuk! jobb felől és a jobb középen.*)

Ez a javaslat nem a normális alkotmányos életünk fejlődésének a következménye, hanem elkerülhetetlenné tették a két utolsó hét eseményei. Amikor két héttel ezelőtt a pécsi választóközönség előtt a kormány programját kifejtettem, a királykérdésről úgy nyilatkoztam, hogy a kormány ellene fog szegülni minden egyoldalú erőszakos restaurációnak, de nem nyugszik bele egy trónfosztásba, nem járulhat hozzá a detronizáció kimondásához. (*Helyeslés bal felől.*) És most egy javaslat fekszik a Nemzetgyűlés előtt, amely egy tollvonással eltörli négyszáz év tradícióit.

Két körülmény volt az, amely ily rövid idő alatt megérlelte a helyzetet: egyfelől az a könnyelmű kísérlet (*Úgy van! a bal és a jobb oldalon*), amelynek áldozatává lett maga a király és a dinasztia [...], másfelől az a mohó törekvés, amely ezen kísérlet nyomán szomszédainknál jelentkezett, hogy belső ügyeinkbe beavatkozzanak (*Úgy van! bal felől*), és hogy fegyveres eszközökkel is rákényszerítenek bennünket azon követelések teljesítésére, amelyeket velünk szemben felállítottak.

Még egészen közeliek azok az események, amelyek az utolsó két hétben lezajlottak, hogy akár magamat, akár bárkit, aki ezen eseményekben részt vett, illetékes bírónak oda állítani merném objektív ítéletet hozni. [...] Azonban ezen események felett ítéletet fog mondani a történelem (*Úgy van! bal felől*), és azt az ítéletet a magam személyére nézve nyugodt lelkiismerettel várom (*helyeslés és éljenzés a jobb oldalon*), mert tiszta lelkiismeretem és meggyőződésem szerint csak hazám iránti kötelességemet teljesítettem. (*Élénk helyeslés jobb felől.*) De ugyanakkor, amikor ezt mondom, erről a helyről a magyar kormány és a magyar nemzet nevében ünnepélyes óvást kell emelnem minden külföldi beavatkozás ellen. [...] Ünnepélyes óvást kell emelnem azért, mert hiszen a magyar kormány azt, amit tett, önszántából tette; ünnepélyes óvást kell emelnem azért, mert az egyoldalú restaurációval szemben a magyar kormány szegült ellen és hajtotta végre annak lehetetlenné tételét: tehát a beavatkozás úgyszólván nem okul, hanem ürügyül használtatott fel. (*Igaz! Úgy van! a bal és a jobb oldalon.*) [...] És ünnepélyes óvást kell emelnem azért, mert ezen ürügynél is messzebbmenő és vele csak laza összefüggésben álló követelések állíttattak fel, és mert nemcsak belügyeinkbe avatkoztak be, hanem még a trianoni szerződésen túlmenő követeléseket is támasztottak. (*Úgy van! Úgy van!*)

Azt hiszem, felesleges, hogy én ebben a percben részletesen ismertessem azt a diplomáciai jegyzékváltást, amellyel a felmerült eseményeket elintézni óhajtottuk. (*Rassay Károly: Jó lenne! Balla Aladár: Kíváncsiak volnánk, a nemzet is kíváncsi!*) Én csak jelzem, hogy mely kérdésekről volt szó: Magyarország lefegyverzéséről. Vagy annyit jelent ez a követelés, hogy a trianoni szerződésben általunk is aláírt lefegyverzés hajtassék végre ugyanabban a mérvben és ugyanolyan módozatok mellett, mint ahogy azt a trianoni szerződés írja elő, s ebben az esetben kifogást ez ellen nem emelek. De hogyha mint külön követelés állíttatott fel, ez föltételezése volna annak, hogy valószínűleg messzebbmenő mérvben és más módozatok mellett kívánták volna ezt végrehajtani. (*Igaz! Úgy van! a Ház minden oldalán.*) Valóban csak mosolyognom lehet afelett, hogy még a mozgósítási költségeket is ránk akarták róni... (*Zaj és derültség.*) [...]

A magyar nemzetnek azonban ezen beavatkozás ellenére is a békés utat kellett választania, és kell, hogy továbbra is azt válassza. Mikor a magyar nemzet ezt teszi, akkor remélem, végre le fog esni Európa szeméről az a hályog (*Friedrich István: Sosem fog leesni*), amely eddig vaksággal sújtotta Európát, mert eddig minket úgy állítottak a világ elé, mint békebontókat, mint olyanokat, akik fegyverkezünk, akik más államok belügyeibe törekszünk beavatkozni, s akik agresszív célokat és szándékokat követünk, s most végre láthatja Európa, hogy Közép-Európa békéjét mi mentettük meg. (*Igaz! Úgy van! Helyeslés a Ház minden oldalán.*) Most láthatják, hogy nem a mi agresszivitásunk, hanem mások agresszivitása volt az, amely Közép-Európa békéjét fenyegette (*Igaz! Úgy van!*), most láthatja Európa, hogy mi a helyzet.[21]

Mert valóban, velünk szemben nem az a magyarázata az agresszív fellépésnek, amelyet eddig adtak, hanem meggyőződésem szerint tisztán és kizárólag az, hogy bár a mi cselekvésünk semmiben sem járult hozzá a béke megbontásához: ha a béke mégis veszélyben forgott, úgy ennek magyarázata az, hogy Magyarország ma sem szűnt meg a Kárpátok medencéjén belül gyakorolni azt az erkölcsi vonzerőt, amely szinte észrevétlenül húzza vissza az elszakított részeken lakó népeket Szent István koronájához, s amely vonzerőt az utódállamok az ő népeikre sohasem voltak képesek gyakorolni. (*Igaz! Úgy van! Hosszan tartó élénk éljenzés és taps a Ház minden oldalán.*) S ha a Habsburg-kérdés ilyen formában felvettetett velünk szemben (*Somogyi István: Ettől félnek a legjobban!*), úgy ennek magyarázata talán szintén az – mert hiszen nemzetközi szempontból világos, hogy ez tulajdonképpen Magyarország belügye –, hogy a Habsburg-kérdés csak akkor válhatott külüggyé, ha igaz az, hogy még azok az elhalványuló

[21] IV. Károlyt (1887–1922) és feleségét a második visszatérési kísérlet után a Bethlen-kormány parancsára átadták a dunai angol flottilla parancsnokának.

szálak és tradíciók is, amelyek a körülöttünk lakó népeket a dinasztiához fűzik, elég erősek ahhoz, hogy ezeknek az újonnan alakult országoknak egységét megbontsák. *(Hosszan tartó élénk éljenzés és taps a bal oldalon és a középen. Felkiáltások: A kisgazdák miért nem tapsolnak? Miért hallgatnak a szabad királyválasztók? A bal oldalon és a középen ülő képviselők helyükről felállva tapsolnak és éljeneznek. Zaj a jobb oldalon. Elnök csenget.)*

Előttünk eddig érthetetlen volt (*zaj jobb felől, Halljuk! Halljuk! a bal oldalon*), hogy miért volt szükség egy olyan államszövetségre [*ti. a kisantantra*], amely 42 millió alattvalót egyesít egy államszövetségben egy hét és fél millió lakossal bíró állammal szemben. Én azt hiszem, a mostani események után egész Európa előtt világossá lesz, hogy miért volt erre szükség. Mert vagy defenzív ez a szövetség, és akkor ez nyílt bevallása volna annak a belső gyengeségnek (*Igaz! Úgy van! taps bal felől*), amelyben ezen államok leledzenek, vagy nincs szükség rá; s ha defenzív szempontból nincs rá szükség, akkor csakis agresszív szempontból lehet szükséges. (*Igaz! Úgy van! taps a bal oldalon és a középen. Somogyi István: Fogunk mi még másképp is beszélni!*)

Tisztelt Nemzetgyűlés! Közép-Európa helyzete valóban nagyon beteg. A lezajlott események villanyfényénél az orvosok megállapíthatják a diagnózist. De nem azért beteg Közép-Európa helyzete, mintha mi beteges ambíciókat táplálnánk, hanem azért, mert még ennek a gyenge Magyarországnak szomszédságát sem akarják megtűrni. (*Igaz! Úgy van! felkiáltások a bal oldalon: Félnek tőle!*) És beteg azért, mert visszaadták ugyan Magyarország függetlenségét (*Somogyi István: Papíron!*), ellenben elvetették ennek a függetlenségnek minden attribútumát, s ezen függetlenség őréül odaállították egyfelől a Népszövetséget, amely a döntő pillanatokban még a szavát sem hallatta (*Igaz! Úgy van!*), s másfelől a nagyhatalmak jóindulatát, amelyre a magunk részéről apellálunk [*hivatkozunk*], és amelyet a magunk részéről kérünk. (*Igaz! Úgy van!*)

Tisztelt Nemzetgyűlés! Velünk szemben eddig két utat választottak. Először beteggé akartak tenni, betegségekkel akartak inficiálni [*megfertőzni*] bennünket. (*Igaz! Úgy van!*) Ez ellen tudtunk védekezni, mert felébredt a nemzet egészséges életösztöne. (*Igaz! Úgy van!*) Most pedig a direkt beavatkozás útjára próbáltak lépni velünk szemben. (*Igaz! Úgy van!*) Nekünk ezzel szemben csak egy fegyverünk van, és ez az, hogy szilárdan ragaszkodjunk a békéhez. (*Igaz! Úgy van!*) Lehet, hogy vannak ebben a Házban emberek, akik ezt a politikát gyáva politikának fogják minősíteni, azonban nem gyáva politika az, amely nem megy fejjel neki a falnak. (*Igaz! Úgy van! Taps a jobb oldalon.*) Mi ezentúl is kérjük a magunk részére a nagyhatalmak jóindulatát, mert mi a békés politika ösvényein akarunk megmaradni; s hogy ezt tehessük, kérem a beterjesztett javaslat elfogadását. (*Hosszan tartó élénk éljenzés és taps a Ház minden oldalán.*)

Két nappal később, 1921. november 6-án *a Nemzetgyűlés becikkelyezte a* Habsburg-ház trónfosztásáról *szóló 1921:XLVII. tc.-et; a nemzeti királyság államformáját ugyanakkor fenntartotta azzal, hogy a királyi szék betöltésére később kerül sor.*

Gróf BETHLEN ISTVÁN
Budapest, 1922. január 5.

„A Kisgazdapárttal való egyesülést akarom végrehajtani!"

1921. április 14-i kormányalakítása után Bethlen István *(1874–1946) hozzálátott a* belpolitikai konszolidációhoz. *Októberben átvészelte* IV. Károly *második visszatérési kísérletét, az év végén pedig sikerült megegyeznie a szociáldemokratákkal. Ugyanakkor nem volt szilárd párthättere, sőt, a királypuccs után addigi támogatóit, a legitimista arisztokrata csoportokat is kezdte elveszíteni.*

Hatalmi pozícióját gyengítette, hogy a Nagyatádi Szabó István-féle Kisgazdapárt *a szabad királyválasztás álláspontjára helyezkedett, és egyre növekvő népszerűségét felhasználva vonakodott attól, hogy összeolvadjon a kormányfőt támogató* Keresztény Nemzeti Egyesüléssel. *Ahogy politikai életrajzírója,* Romsics Ignác *írja, 1921 végén Bethlen kénytelen volt stratégiát váltani:* „Új elképzelésének lényege a legitimistákkal való szakítás, a Kisgazdapárt programjának látszólagos elfogadása, és mindezek alapján a Kisgazdapárt kormánypárttá bővítése volt."

*Ezek után tűnt fel a kisgazdák január 5-i pártvacsoráján, hogy közölje: belép a pártba. A jól megtervezett eseményen, amelynek szem- és fültanúi voltak legközvetlenebb miniszterei-szövetségesei (*Tomcsányi Vilmos Pál, Klebelsberg Kunó *és mások), Bethlent kitörő lelkesedéssel fogadták. Nagyatádi az* „Üdvözlöm a barátomat!" *szavakkal köszöntötte, majd átadta neki a szót. A gyakorlott szónok, aki tisztában volt mind a helyzet szükséges teatralitásával, mind szavainak közvéleményformáló hatásával, az alábbi beszéddel oldotta fel saját politikai patthelyzetét.*

Tisztelt uraim! Itt tehát egy harcnak a közepén vagyunk. Ne áltassuk magunkat, még nagy harc következik. (*Úgy van!*) Elszánt emberekkel állunk szemben (*Úgy van! Úgy van!*), akik erre a kártyára tettek fel mindent. Ezekkel a férfiakkal szemben csak elszánt akarattal lehet szembeszállni. (*Igaz. Úgy van! Éljenzés. Taps.*)

Andrássy Gyula gróf tegnap a Keresztény Pártkörben azt mondotta, hogy az ildomosság azt követelte volna, hogy a kormány félreálljon, és elsősorban én mint a kormány vezetője álljak félre. Erre én csak azt felelhetem neki, hogy az ildomosság csak azt parancsolja, hogy azok, akik fegyverrel támadnak a nemzetre, félreálljanak és hallgassanak. (*Zúgó éljenzés, zajos helyeslés és taps.*) Ők hozták az országot abba a helyzetbe, amelyből csak összefogott erőkkel és erőnk végső megfeszítésével tudjuk azt kimenteni. Ők támadtak fegyveres erővel a kormányzó és a törvényes kormány ellen. (*Zajos felkiáltások: Ők a támadók!*) És hiába mondták azt, hogy a király támadt, mert bocsánatot kérek, a kormány a maga részéről mindent elkövetett, hogy a királyhoz hozzá-

juthasson, és felkínálta azt, hogy a király őnélkülük és fegyver nélkül Budapestre jöhessen, hogy meggyőzzék a külügyi helyzetről. De ők elzárták a királyt, ők voltak azok, akik három esetben elzárták a királyt attól, hogy ezt a megoldási módot választhassa. Ez első ízben akkor történt, mikor Rakovszky [*István*] nekem telefonált, és azt feleltem neki, hogy a király nyugodtan jöhet Budapestre, a hajaszála sem fog meggörbülni, az életének biztonságáról gondoskodunk, de fegyver nélkül jöjjön Budapestre. Rakovszky azt felelte, hogy ez eldöntött ügy, ebbe ne avatkozzam bele. Másodízben Vass József és Ottrubay alezredes vitték a kormányzó levelét a királyhoz, amelyben a kormányzó ugyanezt mondotta. Vass miniszter és Ottrubay nem juthattak a királyhoz, mert Andrássy és Rakovszky elzárták előlük a királyt, lehetetlenné tették, hogy a levél átadására sor kerülhessen, illetve a kormányzó üzenete átadható legyen. Tehát nem a király, hanem ők támadtak fegyveres kézzel a törvényes kormány és kormányzó ellen, és mi nem lövettünk a királyra – mert ők ezt mondották, hogy hangulatot csináljanak maguk mellett –, de igenis lövettünk őreájuk és lázadó csapataikra. (*Hosszan tartó taps.*)

Igen tisztelt barátaim! Hogy ismételjem, amit már mondottam, nagy harc közepén állunk, amelyben a nemzet jövő sorsa dől el. (*Hosszan tartó zajos helyeslés. Úgy van! Úgy van!*) A nemzet jövője és sorsa dől el azért, mert ahogy ők annak idején a többség vezetőinek letaszításával forradalmat idéztek elő ebben az országban, öntudatlanul, de végeredményben ők idézték elő a forradalmat, és ezáltal az országot egyharmad részére zsugorították össze a békekötésnél. Az én meggyőződésem szerint, ha az ő politikájuk ebben az országban diadalmaskodnék, ez az országnak felosztására vezetne. (*Úgy van! Úgy van!*) És kérdem, van-e realitás az olyan politikában, amely, ha többséget tud is a nemzetben találni, kivihetetlen, és a nemzet halálát jelenti. Ez nem reális politika, ez az igazi demagógia, mert a nemzetet félrevezeti és olyan útra akarja vezetni, amelyből csak a halál következik. Tehát ez elől a harc elől nem térünk ki, és nem térek ki én sem. (*Hosszan tartó taps.*) Ebben a harcban a Kisgazdapárt férfiasan és keményen kitartott (*felkiáltások: Éljen Nagyatádi Szabó István!*), kitartott, mint egy szikla. (*Úgy van! Úgy van!*) Erre a sziklára lehet építeni! (*Zajos éljenzés és taps, a jelenvoltak felállottak és percekig állva tapsoltak.*)

Tegnap, tisztelt barátaim, a Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártja egy határozatot hozott, ennek a határozatnak végső konzekvenciáit végre kell hajtani, mégpedig azonnal. (*Helyeslés*). Én a magam részéről nem vagyok hajlandó egy percig sem együttmenni olyan férfiakkal, akik a kormányt becsületében, politikai integritásában támadták meg és támadják napról napra. (*Élénk helyeslés: Úgy van! Úgy van!*) Nekik választaniok kell köztem és barátaik között, választaniok kell azonnal (*helyeslés*), mert az idő halad, és a nemzet nagy érdekei a szanálást kívánják. (*Helyeslés.*) Én a magam részéről döntöttem. Akár százan követnek, akár húszan, akár tízen, én a Kisgazdapárttal való egyesülést akarom végrehajtani! (*Zajos éljenzés, a párt tagjai felállanak, percekig ünneplik a miniszterelnököt.*) Én megismétlem azt, hogy ez a párt az a szikla,

amelyre a jövő Magyarországot felépíteni lehet. (*Percekig tartó taps.*) Én ezzel a párttal személyesen és barátaimmal együtt egyesülni kívánok. (*Éljenzés. A párt tagjai újból felállanak és lelkesen ünneplik a miniszterelnököt.*) Kérem, hogy ti is ezt tegyétek. (*Szűnni nem akaró lelkes éljenzés és taps.*)

Bethlen ezután kezet nyújtott, amit Nagyatádi „nagy örömmel és megnyugvással" *elfogadott. Februárban a miniszterelnök 20 társával belépett a Kisgazdapártba, s az új nevet kapott:* Keresztény-Keresztyén Kisgazda, Földműves és Polgári Párt. *A párt elnöke formálisan Nagyatádi maradt, alelnökként* Gömbös Gyula *szerepelt, de az ügy igazi nyertese Bethlen volt. Politikai sakkhúzásának eredményeként megszerezte a főleg falun erős* Kisgazdapárt szervezettségét, *ami elég volt ahhoz, hogy kormányzati ideje alatt végig szilárd kormányzópártot tudjon a háta mögött.*

•

FENYŐ MIKSA
Budapest, 1925. június 14.

„Egy ízig-vérig magyar polgár" – emlékbeszéd id. Chorin Ferencről

Az 1902-ben alakult Magyar Gyáriparosok Országos Szövetsége *(GYOSZ) 1947-ig volt jelentős hatalmi képződmény a magyar gazdasági és politikai életben. Egyik alapítója* id. Chorin Ferenc *volt (1842–1925), aki a nagyiparosi érdekek hathatós képviselete mellett a klasszikus liberális politikai elvekért is kiállt.*

Fenyő Miksa *(1877–1972) kritikus és szerkesztő neve leginkább a* Nyugat *című folyóiratból ismert; azt ritkábban említik meg, hogy a GYOSZ titkáraként a lap egyik legjelentősebb pénzügyi támogatója volt. Beszéde, amelyet a GYOSZ közgyűlésén mondott el, nemcsak stilisztikai értelemben figyelemre méltó, a maga művészi s helyenként pszichoanalitikus szóhasználatot alkalmazó stílusával, hanem azért is, mert Fenyő úgy rajzolja meg a szabadelvű idősebb Chorin portréját, hogy az ő mindennapinak egyáltalán nem mondható pályáján keresztül felvázolja a századforduló közhangulatát is.*

Tisztelt közgyűlés! Úrnőim és uraim! Amikor szövetségünk igazgatóságának megbízásából vállaltam azt a feladatot, hogy ezen az ünnepélyes közgyűlésen elköltözött elnökünkről emlékbeszédet mondjak, teljes mértékben átéreztem ennek a feladatnak nemcsak kitüntető voltát, hanem minden komoly nehézségét. [...]

Nem csak azért aggódtam, hogy vajon tollamnak meglesz-e a bűvös ereje, hogy ott rezdüljön meg kezemben, ahol miként a mágikus vessző a mélységekben a nemesfémeket érzi meg – hiszen azzal eleve tisztában voltam, hogy az ő életének a betű ere-

jével való példázása az enyémnél különb alakító tehetséget, különb történeti tudást és Macaulay[22] kifejező erejére emlékeztető stíluskészséget tételez föl. De aggódtam főleg azért, hogy éppen az a közelség, melyből elhunyt elnökünknek alakját szemlélhettem, az a presztízs, mellyel közel egy negyedszázad csaknem napnap után való együttdolgozása alatt bűvöletében tartott, az a szeretet, mellyel személye iránt voltam – anélkül, hogy ő ezt kereste volna, mert az eszmék mindig jobban érdekelték, mint az emberek –, mindez úgy éreztem, ha alkalmas is egy ideálnak szívemben való megőrzésére, nemigen segít elő abban az igyekezetemben, hogy ezt az ideált az ő földi alakjában – amire törekedett, amit élt, amit példázott – most önök elé varázsoljam. [...] Kell, hogy amikor [*a*] témához merészkedtem, ezt a mentségemet feltárjam önök előtt, bevallván, hogy bármennyire is törekszem a tárgyilagosságra, nem tudok – talán lelkem mélyén nem is akarok – emancipálódni az érzés alól, hogy nekem már ifjúságomban megadatott a szerencse, hogy melléje kerülhettem, hogy erős egyéniségének befolyása alatt élhettem, s hogy nevelőmesteremnek vallhatom azt, aki íme – önök tudják és mindinkább tudni fogják – egy egész generáció magyarságának vált magiszterévé [*mesterévé*]. Úrnőim és uraim, erről akarok ma néhány szót szólni önök előtt.

Hogyan lesz az, hogy valaki elindul a maga útján, nem a tanítás, nem hívők szerzése célzatával, miként az apostolok, hanem egyszerűen a cselekvés vágyával, ifjonti tudással és ifjonti ambíciókkal, óh, bizonyára hívságokkal is!, és mindezt a vágyat, tudást, ambíciót, hívságot olyan kérdésekre fordítja, melyek százezreket érdekelnek? Hogyan lesz az, micsoda tehetségek, tanulmányok, titkok segítségével, hogy íme, ez az út – vagy mint mondják: a közéleti pálya – így kanyarodik alpesi magasságokba, s vándora így nemesedik egy generáció nevelőmesterévé? Ragyogó intellektus maga nem elég ehhez, stúdium egyedül nem műveli, [*a*] „kitartás" szó vajmi keveset magyaráz meg egy élet sikereiből. Azok a tündérek, kik Chorin Ferenc születésekor megjelentek, hogy adományikat bölcsőjébe rejtsék, számosabban lehettek s különösebb dolgokat hozhattak magukkal. Hogy mit? Hogyan tudnám én azt analizálni? Valami imponáló egyenes vonalúságot. Amit fölismert – és éles judíciuma [*értékelő képessége*] hamar átvilágított a problémákon, melyeket a magyar élet elébe dobott –, ahhoz megformálta a maga határozott igenjét vagy nemét, és ment utána azzal a keménységgel, sem jobbra, sem balra nem nézve, mint ahogy régi római klasszikusok a polgár ideálját kimódolták. Civis romanus sum..., római polgár vagyok... – ennek a szónak egész ragyogó önérzete, méltóságteljes tógaredőzete, ahogy azt a thermák [*ókori fürdők*] múzeumának gyűjteményében Rómában látjuk, fórumbeli komolyságra újraélt Chorin Ferenc alakjában, s valójában bárhol üssük is fel élete könyveit, ez nem egyéb, mint vallomás és tanúság arról, hogy civis hungaricus sum, ízig-vérig magyar polgár.

És ez Chorin Ferencnél nem metafora, nem az ünnepi órák jobbik öltözete, melyet levetkőz, mikor az életnek egyéb problémái tolulnak elébe, hanem élete egyedüli tartalma, kenyere és vize. Hányszor olvassuk államférfiak, politikusok életrajzában, hogy közéleti tevékenységüket mennyire külön tudták tartani magánéletüktől, milyen élesen tudták elhatárolni e kettőt. Chorin Ferenc életében ez a duplicitás nem volt meg, az élet az ő számára azt jelentette, hogy közélet, s más probléma, mint [*amit*] a közélet vetett fel, számára alig létezett. És hiba volna ezt úgy állítani be, mintha ez az ő részéről áldozat, lemondás lett volna! Ellenkezőleg, ez volt életének természetes megnyilvánulása; az áldozat, a kényszer számára ott kezdődött, ahol az egyén problémáival kellett foglalkoznia [...]

[22] Thomas Babington Macaulay (1800–1859): angol történész és liberális párti politikus.

Meddő dolog vitatkozni arról, hogy vajon a történeti idők teremtik-e a maguk képére nagy embereiket, vagy pedig megfordítva, a történet a nagy emberek lelkének emanációja [*kisugárzása*]... Annyi bizonyos, hogy Chorin Ferenc a maga korának igaz gyermeke, de egyúttal komoly kiformálója volt. Lapozzuk csak végig ennek a kornak történetét, naplókat, feljegyzéseket, újságokat, ahogy az ötvenes évek vége felé a nemzet ébredezni kezd a szabadságharc tragédiájának ájulásából, ahogy kezébe veszi a történelem elejtett fonalát, ahogy a táblabíró eszmék nemes, de zárt redőnyű hajlékát kitárja az európai eszmeáramlatoknak, a szenvedésben megnemesedve, derekát kiegyenesítve... Nézzük csak ezt meg, s aztán vessünk egy pillantást Chorin Ferenc életére, vegyük sorba az ideálokat, melyek az aradi ifjút útjára elhívták, a törekvéseket, melyeknek karját nekifeszíti, hitét, hangját, horizontját. Valami olyan csodálatos kongruenciát [*egyezést*] találunk egyén és korszak között, hogy bízvást állíthatjuk: aki ennek a korszaknak a monográfiáját megírja, az megírta Chorin Ferenc lelki életének fejlődését is. Szavak, melyeket ma le sem merünk írni, mert attól tartunk, hogy frázisként hathatnak, mint amilyenek „hazafiság", „a haza oltára", „hazafias láng" – akkor szép tartalommal teljes valóság voltak: a láng láng volt, mely hevített s jövendő korok nemes ércét olvasztotta ki kohójában; s az oltár oltár volt, mely elé az akkori idők magyarja igazán fennkölt érzéssel járult. A történeti gondolkozás, a történeti dimenziók jellemezték ennek a kornak a fiait. Mindent a történelem fáklyafényénél tanulmányoztak, a történelem mértékén mérték le, cselekedeteiken megérzett a felelősségérzet, mellyel lélekben a történelem ítélőszéke elé bocsátották intencióikat [*törekvéseiket*], gesztusaikon megérzett az örökkévalóság tudatának méltósága. Chorin Ferenc ennek a kornak igaz gyermeke volt. Amikor ifjú volt s gimnáziumi, egyetemi tanulmányait végezte, még átvilágítottak hozzá a másik partról – negyvennyolcon túlról – a táblabíróvilág szép fényei; még ott ült a lelkeken a negyvenkilenc tragédiájának ködje; a nemzet még begubózva volt rezignációjába, gyanakodásába. De már a jobbak előtt nyilvánvalóvá vált, hogy így nem lehet, nemzet így bele nem temetkezhet a letargiába, utat kell törnie magának ebből a homályból, ködből, gyászból a napvilág, az élet felé. És jött hatvanhét [*1867, a kiegyezés éve*]. És a generáció, mely akkor az ország sorsainak irányítását kezébe kapta – s közöttük mindig a legelső sorokban a mi elhunyt vezérünk, Chorin Ferenc –, valami olyan méltósággal tartotta pozícióját, annyira átérezte feladatának történeti jelentőségét, annyira tudatában volt annak, hogy

minden lesiklás ez alapról végzetessé válhat, hogy lehetnek és vannak is heroikusabb korszakok a magyar történelemben, de korszak, melyben több lett volna a felelősségérzet, aligha. Az ilyen példák, az ilyen impressziók természetszerűen egész életre eldöntötték Chorin Ferenc lelkének kiformálását, és avatták őt a közélet emberévé.

Jogásznak készült, de nála ez sohasem vált mesterséggé. Jogásznak lenni az ő szemében azt jelentette: megteremteni és megvédeni mindazt az institúciót, ami ebben az országban a közszabadságokat, a kulturális és anyagi fejlődés lehetőségeit biztosítja. A jog szent volt e korszak emberei előtt. Ők valahogy úgy látták, hogy éppen a jog volt az, melynek alapjára helyezkedve a nemzet visszaszerezte önállóságát, a kiegyezés maga egy jogi mű, szerződés, mely pontosan megszabta a nemzet és a király jogait. A jog az ő szemükben csodákat művelt. Országot teremtett, királyt kényszerített alkura, az ilyen eszközt ismerni kell, élni kell vele tudni, magyar szellemben tartani. Mi, maiak meg sem érthetjük a jog fogalmának ezt a teremtő erejét. De nem csak ez. A kiegyezés utáni Magyarország, mely húsz esztendőre – a szabadságharctól a kiegyezésig – úgyszólván ki volt zárva az európai fejlődés menetéből, valójában történeti keret volt, melyet meg kellett tölteni mindazokkal az intézményekkel – jogi, kulturális, gazdasági intézményekkel –, melyek Európa-szerte a demokratikus átalakulás irányába terelték a különböző államokat. Elsősorban tehát jogászi alkotásokra volt szükség, amelyek bázisán a gazdasági fejlődés nyugodtan vetheti meg lábát. Chorin Ferenc éleslátóan felismert, teljes buzgósággal vetette magát erre a stúdiumra, s amikor 1871-ben Arad városa Csemegi Károllyal szemben őt küldi a magyar parlamentbe, oda a 29 éves férfi olyan jogászi készültséggel megy, s annyira bele tudja állítani jogi tudását a parlament nemzetteremtő munkájába, hogy az egész ház becsületét kivívja magának. „Egy nép művelődési állapota – mondotta 1871-ben – törvénykezésében tükröződik vissza; [*ami*] egy oly törvénykezési rend, mely a bírák részrehajtatlanságát és függetlenségét biztosítja, [*és*] a per menetét a nép előtt könnyen felfoghatóvá teszi: ez képezi a jogállam első és lényeges kellékét." [...]

Nincs a magyar közéletnek 1870 óta egyetlen problémája sem, amelyhez ő nem a legnagyobb érdeklődéssel és ennek megfelelő készültséggel közeledett volna. Közjogi, büntetőjogi kérdések, pénzügyi és kereskedelmi problémák egyaránt érdeklik, de azért különös, hogy ez az ember, aki három évtizeden keresztül egy hatalmas iparvállalat élén állt, két évtizeden keresztül ennek a gyakorlati szellemben dolgozó Szövetségnek lelke-irányítója volt, s éles judíciumával [*ítélő képességével*] a legsúlyosabb közgazdasági kérdésekbe világított be, a teremtő munkának ezt az apostolát [*mégis*] legjobban a közszabadságok kérdései érdekelték. Ő, akinek nem volt más szempontja, mint a közösségé, nem ismert szentebbet, mint az egyén jogainak védelmét, a polgári jogok szabad gyakorlását, a közigazgatási hatalomnak a legszűkebb térre való szorítását, a szónak és betűnek feltétlen szabadságát, képviselői immunitás megvédését [...], meg sem tudta érteni azt a dekadenciát, mely a közszabadságok megbecsülése dolgában az utolsó évtizedben elkövetkezett. [...] De ki győzné sorra szedni Chorin Ferenc parlamenti éveinek gazdagságát? [...] Mindezeknek a beszédeknek a felsorolása, melyek közül nem egy történeti eseménnyé magasul, túlhaladja egy emlékbeszéd kereteit és én fájó szívvel mondok le seregszemléjükről, hangsúlyozván, hogy ami ezekben tehetség, tudás, tanulság van, abból ma egész parlamenti generáció meríthetne érvet, tudást, és megtanulhatná különösen magának a parlament intézményének becsülését.

Úrnőim és uraim! Valamivel tovább időztem Chorin Ferenc pályájának első felénél. A második feléről rövidebben szólhatok, [*mert*] ez már a mienk, hozzánk már egy gazdag élet kincseivel, egy fiatal ország felépítésében szerzett értékes tapasztalataival, és azzal a szent akarással jött, hogy a magyar ipari termelés ügyét diadalra viszi. [...]

Élete első felének munkáján épül fel élete második felének büszke épülete. Ez a Szövetség, melyet ő kiváló munkatársakkal, a magyar gyáripari termelés várául építette fel, volt hivatva ipari öntudatot és ipari közvéleményt teremteni ebben az országban, és lépésről lépésre való kitartó küzdelemben hódítani el minden egyes parcellát a magyar közönytől, a magyar nemtörődömségtől. Chorin Ferenc ezt a csodát megművelte: egy ipari tradíciók nélkül való országban ipari közvéleményt teremtett, olyan közszellemet, melynek levegőjében gyárkémény szökkenhetett fel a magyar talajból, és a mezőgazdasági lakosság olyan ipari munkástömeget termelt ki magából, a magyar tudás olyan technikus sereget, hogy a magyar gyáripari termelés egyenlő faktorként [*tényezőként*] foglalta el a mezőgazdaság mellett a maga helyét.

A szellem, melyben ezt a munkát végezte, a liberalizmus szelleme volt: ugyanaz a szellem, mely Chorin Ferencet az első sorba állította, mikor a közszabadságoknak védelméről, a sajtószabadságról, a jogállamnak a rendőrállammal szemben való megvédéséről volt szó; a liberalizmusnak ugyanez a szelleme hatotta át azt a munkát, melyet az ipari termelés érdekében a Szövetség élén kifejtett. A kapitalizmus mint termelési rendszer az ő szótárában még ismeretlen fogalom volt; őt elsősorban az érdekelte, hogy mit jelent az ipari termelés az ország szempontjából, a magyarság szempontjából, gazdasági és kulturális erőinek milyen kiteljesedését, függetlenségének milyen megszilárdulását, a nemzetek versenyében milyen rangemelést. A liberalizmusból ezt a magas erkölcsi felfogást hozta magával Chorin Ferenc, ebből a szemszögletből irányította a Szövetség egész működését, s bírálta igen élesen [*azt*], ha [*a Szövetség*] a köznek magas rangú ideáljait szem elől tévesztve, egyesek vagy egyes csoportok érdekeiért exponálta magát. [...]

Nem folytatom, pedig nagyon érzem, hogy sok mindennel adós maradtam, nyilván az én fogyatékosságom folytán, mert hiszen Chorin Ferenc nyitottkönyv-lélek volt, titkok nélkül, bujkálás nélkül, szép, nemes pózában annak az embernek, ki terveiről, tetteiről a nyilvánosság előtt bármikor beszámolni kész. Sokat nem mondtam el, főleg a családja számára, kiket úgy szeretett s kik őt úgy szerették, talán semmit. De van valami kegyetlen és lehetetlen abban, ha egy michelangelói méretű szobrot úgy akarunk

a nézőhöz közelebb hozni, hogy azt részekre darabolva mutatjuk be neki. Amiket itt gyönge szavakkal vászonra vetítettünk, [*csupán*] kiszaggatott sugarak abból a fénykoronából, melyet az ő egyénisége erre az országra sugárzott. Az a fél század, melyet élete java munkája termékenyített, a magyarság fejlődésének legszebb korszaka volt, minden fáján és minden kövén azoknak az embereknek lehelete érzett, kik vele együtt indultak el [...], hogy kelet népét a nyugat-európai demokráciák rangsorába emeljék. Amit elgondoltak, gyönyörű volt, amit műveltek, csoda volt... Ma szinte az álom ezüst ködében tűnik elő nekünk Chorin Ferenc magyarsága. Trianon szörnyűségét még látnia adatott, de lelke mélyén igazán sohasem tudta elhinni, hogy összeomlott a nagy építő mű, melybe nem egy faragott követ, nem egy oszlopot az ő agyának kigondolása, keze munkája illesztett be.

•

Gróf BETHLEN ISTVÁN
Nemzetgyűlés, Budapest, 1926. január 19.

„Itt egy nagy szembesítés előtt állunk" – a frankhamisításról

1925. december 14-én Amszterdamban egy bankban tartóztatták le Jankovics Arisztidot, *amint a karácsonyi forgatagban két hamis ezerfrankos bankót próbált felváltani. A magyar külügyminisztérium futárigazolványát felmutató férfi hotelszobájában később egy egész bőröndnyit találtak a hamis pénzből.*

A nemzetközivé dagadt botrány a január 19-i vitanapon különösen élesen merült fel. Az ülést megnyitó Scitovszky Béla *(1878–1959) előbb azt sürgette, hogy* „a frankhamisítás bűnügyének mielőbbi elintézésére történjen meg minden, amit törvény, erkölcs és nemzeti becsület megkívánnak", *utána azonban vezetésével a Ház megtagadta* Rupert Rezső, Hegymegi-Kiss Pál, Peyer Károly, Vázsonyi Vilmos, Homonnay Tivadar, Szilágyi Lajos *és* Almásy László *képviselőktől, hogy napirend előtt felszólaljanak.*

Helyettük a miniszterelnök kapott szót, akinek közvetve volt köze a frankhamisításhoz. „Nem bujkálunk a felelősség elől egy pillanatig sem" *– hangoztatja a szónok, hallgatóságát mégis a tombolásig fölháborítja, hogy az ismétlésekbe bocsátkozó, konkrétumot ravaszul kerülő, sőt itt-ott fenyegetőző Bethlen hosszú felszólalásával nyilvánvalóan időt akart nyerni.*

Mélyen tisztelt Nemzetgyűlés! (*Peidl Gyula: A védő urat illeti a szó! Úgy van! Úgy van! a szélsőbal oldalon. Zaj és ellenmondások jobb felől és a középen.*) Szívem egész melegével csatlakozom azokhoz a szavakhoz (*Szeder Ferenc: De mi azért nem beszélhetünk!*[23]), amelyeket a mélyen tisztelt Ház elnöke ajkairól hallottunk. (*Zaj a szélsőbal oldalon. Halljuk! Halljuk! jobb felől.*) És amikor ezt teszem, szükségesnek látom (*Szeder*

[23] Scitovszky az 1924. évi házszabály tanácskozási rendről szóló 198. §-a alapján tagadta meg a jelentkezőktől a szót. Ez a napirend előtt felszólalni kívánók esetében jogot biztosított a házelnök számára, hogy „ha a kérdéses felszólalás vagy kérdés felvetését megengedhetőnek nem találja", akkor a Ház többségének beleegyezésével elutasíthatta a felszólalást.

Ferenc: Azt, hogy lemondjon!), hogy abban a percben, amikor a parlament újból öszszeült, abból a célból, hogy tanácskozásait felvegye [...], tájékoztassam a mélyen tisztelt Nemzetgyűlést (*Sütő József: Csak az egységespárt ült össze! Mi nem mondhatjuk el a véleményünket!*), ...arról a nemzeti szerencsétlenségszámba menő ügyről, amely a parlamenti szünet alatt nemcsak a hazai közvéleményt, hanem a külföldi közvéleményt is élénken foglalkoztatta, és amelyről ebben a Házban néhány szót mondani ebben a percben kötelességemnek tartom. (*Halljuk! Halljuk! jobb felől.*)

Tisztelt Nemzetgyűlés! Természetszerűleg ebben a percben nem tarthatok beszámolót a vizsgálatról és annak eredményéről (*Propper Sándor: Régi recept! Szeder Ferenc: Elkenés! zaj a szélsőbal oldalon*), mert hiszen ez a vizsgálat folyamatban van, nincs lezárva, és majd amikor le lesz zárva [...], és kivizsgált tényekkel fogunk szemben állni, akkor lesz kötelességem, hogy a tisztelt Házat kimerítően tájékoztassam erről az ügyről. (*Rassay Károly: Fél év múlva!*)

Ha felszólalok, annak oka az, mert tájékoztatni kívánom a tisztelt Házat egyfelől arról a felfogásról, amelyet a kormány táplál erről az ügyről (*Propper Sándor: Táplálja a frankhamisítókat!*), másfelől pedig azokról a szándékokról, amelyek a kormányt ezzel az üggyel kapcsolatban vezetik, és mert néhány szót kell szólnom mindjárt az első pillanatban a felelősség kérdéséről is. (*Élénk felkiáltások a szélsőbal oldalon: Mondjon le! Lemondani! Szeder Ferenc: A rendőrség feje börtönben van pénzhamisításért!*[24])

Jobban szerettem volna, ha ezt az ügyet olyan alkalomkor hozhattam volna szóba első ízben (*egy hang a szélsőbal oldalon: Amikor senki sem hallja! derültség*), amikor éppen a felelősség kérdésében is azonnal határozat lett volna hozható. (*Rupert Rezső: Marsovszky hozta önöket össze! Marsovszky-parlament! Nagy zaj. Drozdy Győző: Mi ellenünk volt csendőr, rendőr elég!*) Senki sem érzi élénkebben a felelősség súlyát ebben a kérdésben, mint természetszerűen a kormány és magam, a kormány elnöke (*Peyer Károly: A szokolhamisításnál*[25] *ezt nem tetszett érezni! Horváth Zoltán: Mégsem engednek hozzászólni!*), és egy percig sem szeretném, hogy a további vizsgálatot olyan kormány vezesse (*Klárik Ferenc: A miniszter úr irányítja!*), amely a felelősség tekintetében nem áll tisztán a nemzet előtt. (*Zaj a szélsőbal oldalon. Halljuk! Halljuk! jobb felől.*) [...] Nem vezetheti ezt a vizsgálatot olyan kormány, amelyre bármely formában akár a belföldön, akár a külföldön ráfogható az, hogy bujkál felelőssége elől (*Úgy van! Úgy van! jobb felől*)..., és nem állt szembe mindjárt az első pillanatban ezzel a felelősséggel. (*Peyer Károly: Kifújt tojás a felelősség! Propper Sándor: Ezt nem lehet többségi határozattal elintézni!*) Ezért óhajtottam volna, hogy ez a kérdés olyan formában vetődhessék fel, amelynél mindjárt határozat hozható, mégpedig a kormány felelőssége szempontjából. (*Szeder Ferenc: Többségi határozat! Rupert Rezső: A Marsovszky-többség megszavazza! Zaj.*) Holnap interpellációs nap lévén, ebben a tárgyban úgyis több interpelláció terjesztetik a kormányhoz, és ezeknél az interpellációknál a kormány felelősségének kérdése feltétlenül tisztázható (*Horváth Zoltán: Zadravetz majd megeskürdtet!*), ezeknél az

[24] Utalás Nádosy Imre országos rendőrfőkapitányra, aki a frankhamisítás kapcsán önként föladta magát.
[25] 1921-ben a csehszlovák pénz, a sokol hamisításával is megpróbálkoztak magyar hamisítók.

interpellációknál olyan határozat hozható, amelyet a kormány a maga állására nézve feltétlenül döntő jelentőségűnek tekint. [...]

Hiszen ha egyáltalán van értelme a parlamentarizmusnak, úgy értelme az, hogy amikor a nemzet létérdekeit érintő kérdések vetődnek fel, akkor a parlament határozatokkal vagy elvesse, vagy támogassa azt a momentán irányt (*nagy zaj a szélsőbal oldalon*), amely irányt a kormány követ, vagy azokat a cselekményeket, amelyeket a kormány mint szándékait a parlament előtt bejelent. (*Esztergályos János: Hamis frankért akarták magyar koronát venni!*) Nem bujkálunk a felelősség elől egy pillanatig sem. Magunk vetjük fel a felelősség kérdését, és kérjük, hogy a parlament majd ebben a kérdésben kétségbe nem vonható határozatot hozzon. (*Helyeslés jobb felől. Zaj a szélsőbal oldalon. Propper Sándor: Ezt nem lehet többségi határozattal elintézni! Schandl Károly: Kisebbségi terror! Propper Sándor: Erkölcsi kérdés!*)

Tisztelt Nemzetgyűlés! Valaki azt mondotta, hogy nem lehet a felelősség kérdésében határozni. (*Szeder Ferenc: Magyar Királyi Állami Térképészeti Intézet!*) Addig a percig, amíg a bűnügy összes szálai felderítve és a Ház asztalára kiterítve nincsenek, azt kell, hogy feleljem erre (*elnök: Szabó József és Horváth Zoltán képviselő urakat kérem, hogy méltóztassanak csendben maradni!*), ...hogy ez sem áll, mert hiszen már közismert tények folytán a mai stádiumban is vannak olyan momentumok, amelyek nyilvánvalóan implikálják [*feltételezik*] a kormány felelősségét. Itt vannak mindenekelőtt a személyek, itt vannak azok a személyek, akik magas hivatali állást töltöttek be.[26] (*Propper Sándor: Akiket védelmeztek és akikért a kormány felelős. Dénes István: Rakovszky szomszédja! Nagy zaj. Elnök csenget. Peyer Károly: A belügyminiszter úrral egy szobában volt! Zaj.*) Ott van az a tény, hogy a bűncselekmény nem volt végrehajtható, csak azáltal, hogy bizonyos hivatalos cselekmények is közrejátszottak, hogy végrehajthatók legyenek. Ott van, tisztelt Nemzetgyűlés, az a vád, mely sok helyről felhangzik, mint hogyha már az eddigi nyomozásban is hibákat követett volna el a kormány. (*Úgy van! Úgy van! bal felől. Zaj és ellenmondások a jobb oldalon. Farkas István: A belügyminiszter úr tudott róla! Peyer Károly: A Magyar Távirati Iroda figyelmeztette cinkosait! Elnök: Peyer Károly képviselő urat kérem, méltóztassék csendben maradni. Peyer Károly: Figyelmeztette, hogy tessék eltüntetni a többi bankót! Elnök: Peyer Károly képviselő urat kénytelen vagyok rendreutasítani. Kérem a képviselő urakat, méltóztassanak csendben maradni. Reisinger Ferenc közbeszól. Folytonos zaj a szélsőbal oldalon. Elnök: Reisinger Ferenc képviselő urat is kénytelen vagyok rendreutasítani. Nagy Vince közbeszól. Nagy Vince képviselő urat hasonlóképpen rendreutasítom.*) Ott van az a szemrehányás, hogy ebben az ügyben a kormány általános politikája részes annyiban, hogy olyan miliőt teremtett, amelyből ilyen bűnök sarjadzanak ki. (*Úgy van! Úgy van! a szélsőbal oldalon. Zaj. Esztergályos János: Mit mondott Nádosy a belügyminiszter úrnak az ajtóban? Egy hang jobb felől: Hallgasson! Peyer Károly: Előadást tartott a frankhamisításról! Zaj.*) [...]

Természetes, hogy a nyomozásnak egyes kérdéseit ide a Ház elé nem hozhatom.

[26] Jankovichon és Nádosyn kívül érintett volt az ügyben Rába Dezső, Windischgraetz Lajos herceg, Gerő László, a Térképészeti Intézet munkatársa, Baross Gábor, Zadravetz István és mások.

Természetes, hogy miután olyan ügyről van szó, amely ma még csak nyomozati stádiumban van, s amelynek nyomozása még befejezve nincsen (*felkiáltások a bal és szélsőbal oldalon: Miért nincs?*), addig, míg abba a stádiumba nem jut, amikor a bíróság fogja a maga verdiktjét kimondani, ebben a percben nemcsak nem kötelességem, hanem ellenkezőleg, nem szabad nekem ebben a stádiumban ennek az ügynek a részleteiről itt a Ház előtt nyilatkoznom. (*Helyeslés jobb felől. Ellenmondások a szélsőbal oldalon.*) Úgy a ténykérdés, valamint a jogkérdés a bíróság elé tartozik. Úgy a tényeknek, mint a jognak és a felelősség kérdésének megállapítása nem a kormány, hanem a bíróság feladata. (*Úgy van! Úgy van! a jobb oldalon és a középen. Ellenmondások a bal oldalon. Felkiáltások a szélsőbal oldalon: Somogyi! Bacsó!*) Ha önök vindikálják [*követelik*] maguknak azt [...], hogy a bíróság előtt fekvő ügyekben a felelősség kérdése a Nemzetgyűlés tárgyalási anyagát képezze, akkor, tisztelt Nemzetgyűlés, önök nem respektálják a bírói függetlenséget, és vétenek a parlamentarizmus alapfogalma ellen. (*Éljenzés és taps a jobb oldalon és a középen.*) Sehol a világon... (*Rupert Rezső: Legyenek hálásak Marsovszky iránt! Az hozta ide önöket! Felkiáltások: Halljuk! Halljuk! Elnök: Csendet kérek, képviselő urak, lehetetlenség így tárgyalni.*) Nem szokás, hogy a bíróság előtt fekvő ügyekben akár a tény, akár a felelősség kérdéseit tárgyalják. A parlament elé csak egy kérdés való, az, hogy felelős-e a kormány, és ha felelős, mennyiben felelős.

Ha tehát pikantériákkal nem szolgálhatok, azért igenis a kormány nevében kijelentést tehetek (*Felkiáltások a szélsőbal oldalon: Lemondani! Lemondani!*), azt a kijelentést, hogy úgy, mint eddig, ezentúl is a legnagyobb és legkönyörtelenebb energiával fogjuk folytatni a nyomozást. (*Általános taps és éljenzés a jobb oldalon és a középen.*) Azt a kijelentést tehetem, hogy nincs semmi akadály, amely a kormányt visszatartaná attól, hogy erre a kérdésre teljes világosságot derítsen. (*Éljenzés és taps a jobb oldalon és a középen. Peyer Károly: De a Somogyi-ügyben is!*) Ezt értem nemcsak az elkövetett tényekre, nemcsak a részesekre, hanem arra a politikai háttérre is... az egész láncolatra... (*Folytonos zaj a bal és szélsőbal oldalon. Szónok szavai nem hallhatók. Taps a jobb oldalon és a középen. Peyer Károly: A háttér nem tapsol, aki érdekelve van, az nem tapsol!*) [...]

Egyszer végre derüljön ki, hogy milyen politikai háttere van ezeknek a bűncselekményeknek. (*Felkiáltások a szélsőbal oldalon: Siófok! Zaj a jobb oldalon.*) Az egyik oldalon azt mondják, hogy titkos hatalmak, titkos erők működnek közre, amelyek kezét időről időre megkötik az ilyen bűncselekmények felderítésében. (*Úgy van! a szélsőbal oldalon.*) A másik oldalon azt mondják, hogy ezek rágalmak, amelyeket vissza kell utasítani, mert nincsenek ilyen titkos hatalmak. (*Horváth Zoltán: Dehogy nincsenek! Nagy zaj a jobb oldalon és a középen.*) [...] Ha van valakinek érdeke ebben a Házban abban az irányban, hogy ez a kérdés kiueríttessék, és hiány nélkül deríttessék ki, úgy az ennek a kormányzatnak érdeke. Hulljon le az álarc minden oldalon (*éljenzés és taps a jobb oldalon és a középen*), mert nem lehet többé álarcban sétálni, tisztelt uraim. Ha vannak titkos hatalmak, vessék le az álarcot. (*Éljenzés és taps a jobb oldalon és a középen.*)

Ha azonban vannak rágalmazók, vessék le az álarcot a rágalmazók is. (*Élénk helyeslés, éljenzés és taps a jobb oldalon és a középen.*)

Itt egy nagy szembesítés előtt állunk (*Halljuk! Halljuk!*), amely szembesítés elől egyik fél sem térhet ki. (*Helyeslés a jobb oldalon. Peidl Gyula: Szájkosárral, ugye-e? Nagy zaj.*) Ha valakinek érdeke, hogy ez a szembesítés megtörténjék, úgy ennek a kormányzatnak érdeke (*Folytonos nagy zaj. Elnök csenget.*), amelynek jóhiszeműségét kétségbevonták, amelyet ennek folytán abba a bűnügybe bevonni kívántak (*Saly Endre: Nem engednek beleszólni bennünket! Peidl Gyula: A tanúkat mikor csukatja le?*) Ennek a szembesítésnek, kijelentem, semmi, de semmi akadálya nincs. (*Nagy zaj a szélsőbal oldalon.*) Hazugságok azok az állítások, hogy itt a kormány keze meg volna kötve. (*Nagy zaj. Halljuk! Halljuk! a jobb oldalon.*) A kormány keze szabad ebben a kérdésben, és meg fogja mutatni, hogy végigviszi a nyomozást usque ad finem [*egyszer s mindenkorra*]. [...] Ugyanezzel a kijelentéssel kapcsolatban biztosíthatom a Nemzetgyűlést, de biztosíthatom az egész magyar közvéleményt (*zaj a szélsőbal oldalon*), hogy a hatalom a kormány kezében van, és bármelyik oldalról történnék kísérlet... (*Nagy zaj a szélsőbal oldalon. Várnai Dániel: Frázisok! Felkiáltások a szélsőbal oldalon: Frankhamisításra! Farkas István: Mi van a frankhamisítással? Rupert Rezső: Mi van Zadravetzcel és Barossal? Elnök: Méltóztassanak csendben maradni, képviselő urak! Rupert Rezső képviselő urat is kérem, méltóztassék csendben maradni.*) ...abban az irányban (*nagy zaj és felkiáltások a szélsőbal oldalon: A bűnpalástoló fenyegetőzik!*), hogy a közrend megbontassék abból a célból (*Rupert Rezső: A frankhamisítókról van szó!*), hogy a nyomozás végcélja elérhető ne legyen (*nagy zaj és felkiáltások a szélsőbal oldalon: Ki hamisított?*), a kormány egész erejével ellene fog fordulni. (*Élénk helyeslés és taps a jobb oldalon. Peyer Károly közbeszól.*) [...] Engem nem téveszt meg a zaj, ami ebben a Házban van. (*Gaal Gaston: Csak egyik sarkában! Peidl Gyula: Bennünket sem a frázisok!*) Úgy érzem, hogy mikor ezen az úton haladok, mögöttem van a magyar közvélemény. (*Élénk helyeslés a jobb oldalon s a középen. A jobb oldalon és a középen a képviselők felállva tapsolnak. Nagy zaj a szélsőbal oldalon. Peyer Károly: A kettős kereszt vérszövetség! Egy hang a szélsőbal oldalon: A frankhamisítók a háta mögött vannak!*)

„Bár messziről dilettáns úri összeesküvők komplottjának tűnik, s valószínűleg az is volt, a frankhamisítás komolyan ártott Magyarország tekintélyének. Kabarétréfák, karikatúrák kitűnő alanya lett a 'Magyar', aki tévedésből rendes pénzzel fizet" – *írja a Bethlen-rezsimet legerősebben megingató botrányról* Ablonczy Balázs. *A miniszterelnök beszéde után egy nappal a Nemzetgyűlés különbizottságot hozott létre, és később a* Budapesti Büntető Törvényszék *is meghozta a maga nem túl szigorú ítéleteit. Bethlen István föllélegezhetett.*

•

Gróf KLEBELSBERG KUNÓ
Budapest, 1926. április 25.

„A kultúrpolitika hosszú lejáratú váltó"

Az 1920-as évek második felére a bethleni rendszer elért fejlődésének csúcsára. A politikai vezetés ekkor képes volt figyelmet szentelni olyan részkérdéseknek is, mint például az alföldi régió fellendítése vagy az Országos Gyermekvédő Liga *támogatása. Ez utóbbi közgyűlésén hangzott el 1926. április 25-én az a beszéd, amelyben Bethlen István kormányának közel egy évtizedig hivatalban lévő kultuszminisztere,* Klebelsberg Kunó *(1875–1932) fejtette ki nézeteit tárcája feladatairól, s az általa érzékelt életmódbeli változások kulturális irányáról.*

A keresztény frazeológiával meg a „magyar rekonstrukció" *bethleni jelszavával tarkított, és érzékelhetően a rendszer magabiztosságától duzzadó beszédében Klebelsberg nem véletlenül szentel sokkal nagyobb figyelmet a közoktatás kérdéseinek, mint a gyermekvédelemnek. A Trianon utáni gazdasági fejlesztés egyik eszközeként éppen ő mint kultuszminiszter jelentette be 1925. szeptember 9-én, hogy a kormány 7,5 millió aranykoronát fog a* tanyasi iskolák fejlesztésére *szentelni.*

A Szentírásnak talán legbensőbb epizódja az, amikor a Megváltó a tanító munkába belefárad, és az anyák akarják gyermekeiket hozzávinni. A tanítványok a Mester iránt való figyelemből ezeket az anyákat távol akarják tartani, ki azonban akkor azt mondja nekik: „Eresszétek hozzám a gyermekeket." És amikor ezt megtették, s a Megváltót körülsereglették a gyermekek, akkor megcsókolta és megáldotta őket.

Ha teológus lennék, azt vitatnám, hogy minden idők gyermekvédelmének a biblikus, hogy úgy mondjam: a demokratikus alapja a Megváltónak a maga egyszerűségében valóban nagyszerű kijelentése, hogy eresszétek hozzám a gyermekeket. Ez a szellem élt is a keresztény egyháznak kebelében. Az egyház a szép révén is igyekszik közelebb hozni az emberi lelket örök eszméjéhez, az Istenhez, és ebben a törekvésben a nagy képzőművészek különösen két momentumot, két témát ragadtak ki: Krisztus a keresztfán, és a Madonna, karján a gyermek Jézussal. Ez a téma, a Madonna, karján a gyermekkel, egy nagy szociálpolitikai igazság, az anyai szeretet apoteózisa [*megdicsőülése*], a sarjadzó élet védelmének, a gyermekvédelemnek nagyszerű szimbóluma, amely minden idők nagy művészeit elementáris erővel megragadta.

Ezért az egyházak mindig kötelességüknek tartották a gyermekvédelemnek ellátását olyan időkben, amikor az állam erre még nem volt képes. Az újkor folyamán azután az egyházaknak még két segítő társuk támadt: a modern állam és a társadalom, a társadalomnak szabad egyesülései. Christian Wolff, a XVIII. századnak nagy államböl-cselője mondotta ki először pregnánsan [*határozottan*], hogy nem elég az, hogy az ál-

lamok diplomáciával foglalkoznak, más államokkal való viszonyukat ápolják. Nem elég az, hogy a védelemre hadsereget tartsanak fenn, s hogy egy kegyetlen igazságszolgáltatással a belső békét is biztosítsák, hanem szükség van az állam jóléti tevékenységére. Christian Wolff, aki a Wohlfahrtsstaat, a jóléti állam teóriáját vallotta, azt is követeli, hogy az állam a diplomácia, a hadsereg és igazságszolgáltatás mellett törődjék polgárainak testi, szellemi és gazdasági jólétével. S valóban, ennek a Wolff-féle nagy programnak alapján a felvilágosodott abszolutizmus korában, a XVIII. és XIX. században az alkotmányos államok nagymérvű jóléti tevékenységet fejtettek ki. Harc csak akkor keletkezett, mikor a modern radikalizmus az állam számára monopóliumot követelt, abból a szempontból, hogy a jövő nemzedék gondolkozását a radikális politikai programok szellemében irányítsa. Legutóbb, mikor a szovjet állam kultuszminisztere Berlinben megjelent, és megkérdezték tőle, hogy van-e Oroszországban tanítási szabadság, akkor kénytelen volt bevallani, hogy a természettudományok terén, ahol tehát a világnézeti kérdések kevésbé jelentősek és kevésbé játszhatnak bele a tanulásba, ott van szabadság, de a szellemi tudományok terén csak a Marx-féle államtant szabad tanítani. A politikai radikalizmusnak azért kíván az iskola monopóliumot, hogy a jövő nemzedékeknek gondolkozását befolyásolhassa a maga egyirányú és egyoldalú ideológiájával.

Ezzel a rendszerrel szemben, azt hiszem, helyesebb a mi magyar rendszerünk. Jól látjuk ezt, amikor azt mondjuk, hogy a magyar nemzetnek mai súlyos helyzetében minden kéz összefogására szüksége van. Tegye meg az állam a szellemi és testi jólét biztosításában mindazt, amit gyenge pénzügyi eszközeivel meg tud tenni, de e mellett hagyjon szabad teret az egyházak és a társadalom működésének. Ez a szabadságnak útja, s ez a tradicionális magyar kulturális és szociális politikából folyik.

Az állam és az egyházak mellett itt van még harmadik tényező, a társadalom. Az angolszász nemzetek életerejéről az én meggyőződésem szerint talán leginkább az tesz tanúságot, hogy társadalmi úton meg tudták szervezni a gyermekvédelmet, és hogy a gyermek kultuszát Angliában és Amerikában nemzeti hivatássá tették. A nurse [*gyermekgondozónő*] fogalmának kifejlődéséhez is az angol és az amerikai gondolkozásra volt szükség, s ez ott valósággal nemzeti intézménnyé lett. Ezekben az országokban elsősorban a magánjótékonykodás, a társadalom szabad egyesülései, az egyesületek, alapítványok azok, amelyek a gyermekvédelemnek a gondolatával foglalkoznak. Nekem volt alkalmam az angol társadalom vezető köreivel beszélni, akik Viktória királynő korának nagyságát elsősorban a nagy gyermekáldásban látták. Közismeretű tény, hogy Viktória királynő eszményi viszonyban élt férjével, Albert kóburgi herceggel. Nagy gyermekáldásban volt része, és az ő példája nyomán Angliában valósággal a bontonhoz [*illemhez*] tartozott a nagy család. Ez tette lehetővé Nagy-Britannia nagyságát, mert ők nemcsak gyarmatokat hódítottak, hanem a gyarmatokat be is tudták népesíteni. Tőlem teljesen távol áll minden napi, minden európai politika, én a kultúrreszortommal foglalkozom és nem akarnék félreértetni. De tisztán kulturális és szociális politika szempontjából nem lehet megtagadni a nagy erőt attól a gondolattól, amelyet legutóbb Mussolini hozott kifejezésre, amikor a sok olasz gyermek révén Olaszország nagyobb részeltetését követeli a gyarmatpolitikában. Olyan gyarmatokat kér, amelyeket az olasz nemzet a nagy gyermekáldás révén be is tud népesíteni.

Nekünk nem kell külföldre, Angliába vagy Olaszországba menni, hogy a szaporodás nagy jelentőségét, a gyermek nagy jelentőségét feltétlenül értékelni tudjuk. Hiszen jól tudjuk saját történelmünkből, hogy a török időkben a Nagyalföldet, amely ma a mi nemzeti erőinknek nagy és fő erőforrása, valósággal kipusztították a törökök. Mikor a XVII. század végén a mi hatóságaink oda visszatértek, mocsarakat, sivatagokat, kopár területeket találtak, egymagukban álló templomtornyokat, amelyek mellől összeomlott a templom, elpusztult a falu, ahol ezek a magányos tornyok csak a pusztulást hirdették az utókornak. És akkor a magyar anyák termékenysége a XVIII. században és a XIX. század első felében benépesítette ezt az elpusztult területet. Kevesen gondolnak arra, hogy a puszta és a pusztulni ige közös, s azt jelenti, hogy itt elpusztult helyekről van szó. Ami akkor puszta volt, az ma tele van magyar tanyákkal, amelyeknek friss, egészséges, erkölcsileg is egészséges levegőjéből szívjuk az erőt az ország újjáépítéséhez.

Berlini beszédemben[27] hangsúlyoztam, hogy nincs Európában ország, amely területét, egész államterületét egy-két század alatt így megváltoztatta volna. És mégis itt vagyunk. Miért? Mert volt bennünk annyi szaporodási képesség, a magyar anyában volt annyi gyermekszeretet, hogy ezt a nagy megújhodást véghez tudtuk vinni. A nagy gyermekáldás nemcsak fiziológiai, hanem erkölcsi probléma. Egy angol állambölcselő azt tanította, hogy a nemzeteknek kultúrájára abból lehet következtetni, hogy mennyi szappant fogyaszt az a nemzet. A tisztaság szempontjára helyezi a súlyt. Azt hiszem, ez a meghatározás csak külsőleges, mert én a nemzetek kultúrfokának a megállapításánál fő kritériumként azt keresem, mekkora annál a nemzetnél a gyermekhalandóság. Vad és önző népek megölik és elhanyagolják a gyermekeket, s általában a dolgozó korban levő népesség nem akarja viselni a terhét az öregek ápolásának és a gyermekek gondozásának. Mentül műveltebb, civilizáltabb és erkölcsösebb egy nemzet, annál jobb dolga van annál a nemzetnél a gyermeknek. Ez a nemzetek kultúrfokának az én meggyőződésem szerint az első fokmérője.

Ebben az óriási munkában, a magyar rekonstrukciónak nemzeti feladatában nagy szerepe jut a gyermekvédelemnek. És ebből a munkából ki kell, hogy vegye a maga részét a magyar kultuszminiszter is, aki a magyar iskolának, a magyar gyermeknek a minisztere. Sok ezen a téren a tennivaló. Az az egypár kérdés, amelyre itt a kultuszreszort keretében rámutatni akarok, korántsem meríti ki azt a sok tennivalót, ami elénk mered, hiszen akkor át kellene venni tárcám minden feladatát. De mégis kiragadni óhajtanék négy alapvető kérdést, melyekkel futólag foglalkozom.

[27] A kultuszminiszter 1925 őszén többek között a berlini egyetemen tartott előadást az aktuális magyar kultúrpolitikáról.

Az egyik a magyar gyermek, a magyar gyermekvédelem érdekében a túlterhelés megszüntetése. Tarthatatlan pedagógiai doktrína az, hogy a gyermek kizáróan az iskolának éljen. Ebből sarjad ki azután sok rossz pedagógusnak olyan felfogása, hogy a gyermek van az iskoláért és nem az iskola a gyermekért. Nem egyedüli kötelessége a gyermeknek az, hogy tanuljon. Én tanuló és szorgalmas, de amellett játékos magyar gyermeket akarok. Mert csak játékos, eleven magyar gyermekből lehet derűs, dolgos magyar férfi, aki vállalkozását s az élet nagy kötelességeit emelt fővel, mosolyogva és nem elkeseredéssel vállalja.

Mikor a kultusztárcát átvettem, a középiskolákban heti három napon hat volt az órák száma. Hogyan lehessen egy kicsi gyermektől megkövetelni azt, hogy hat órát üljön illedelmesen az iskola padján? És ha napról napra előfordul, hogy az iskola prognózisa az életben nem vált be, ha nagyon gyakran előfordult, hogy az iskola jelesei és kitűnői elbuknak az életnek vizsgáján, és sokszor viszont a közepes tanulók kitűnően megfelelnek a gyakorlati élet feladatainak, hol van ennek a magyarázata? Nem abban, hogy az iskola nem állítana fel helyes prognózist, hanem abban, hogy teljesen elhibázott az ideál, mely csak abban látja a gyermek kiválóságát, hogy nyugodtan ül meg a maga helyén, s amely elítéli a túláradó gyermeki temperamentum élénkségét és természetes vágyát az iránt, hogy a maga csekély örömeit, játékosságát elengedhetetlenül kielégítse. Mert az ilyen gyermekben túlpezseg az életerő, ezek a gyermekek azok, kik az élet nagy vizsgáján be fognak válni, és én a magyar oktatótól, kezdve a kis óvónőn fel az egyetemi tanárig, megkövetelek egyet: nemcsak tanítsa, hanem szeresse a magyar gyermeket. Bármilyen kiváló pedagógus is valaki, el fogok vele bánni azon esetben, ha azt látom, hogy lelkében nem bír azzal a melegséggel, lendülettel s szeretettel, amely nélkülözhetetlen előfeltétele annak, hogy az oktató a maga feladatát a célnak megfelelően meg tudja oldani.

Egy másik nagy feladat, mely a kultusztárcában elém meredt, amikor azt átvettem, a gyermekek iskolai orvosi gondozása volt. Tavaly átadtuk rendeltetésének a debreceni klinikai telepen a gyermekklinikákat, és Pécsett szintén megcsináltuk ezt az intézményt. És amikor Tóth Lajos igen tisztelt barátommal megfontolás tárgyává tettük, hogy a most épülő szegedi klinikai telepen melyik klinikát fogjuk először építeni, választásunk megint a gyermekklinikára esett. Mert az a miniszter, aki ápolja az iskolában a magyar gyermeket, amikor egészséges, kell, hogy gondoljon a beteg magyar gyermekre, gyermekegészségünk egyik nélkülözhetetlen előfeltétele pedig az, hogy legyenek a legmodernebb tudományos értelemben képzett gyermekorvosaink.

Nekünk magyaroknak a reformok terén egyik állandó hibánk, hogy nem vetünk számot a megvalósítás lehetőségeivel. Kevés ország van, ahol annyi papíron maradt törvény vagy rendelet van, mint nálunk. Egy ilyen sajnos, nagy részben papíron maradt rendelet, papíron maradt intézmény a magyar iskolaorvosi intézmény is. Első kötelességemnek ismerem, hogy mihelyt az állam pénzügyei javulnak, ezt az iskolaorvosi intézményt élő valósággá tegyem.

A negyedik és utolsó feladat, amelyről megemlékezni óhajtanék, a kisdedóvók reformjának kérdése. Sajnos, sorját kell keríteni a dolgoknak. Az ember óhajtaná az öszszes kérdéseket megoldani, de jól tudjuk, ezt nem lehet, bizonyos sorrendet kell megállapítani. Természetes, hogy legfőbb feladatom volt kimenni az alföldi tanyákra, a latifundiumok majorjaiba, hogy ott is megszervezzük az elemi iskolát és hogy véget vessünk ennek a szégyenletes állapotnak. Ezután itt van a polgári iskolák problémája. Németország, Ausztria megcsinálják a nyolcéves, nyolcosztályos népiskolát, amely egyenlő értékű négy elemi osztállyal és négy polgárival.

A kultúrpolitika hosszú lejáratú váltó. A kultúrpolitika terén sokáig lehet hibákat elkövetni, mert hogy mi történik azokban a tantermekben, azt a nagyközönség ritkán tudja. Legfeljebb néha a szülők tudják. Ha az adópolitika vagy a közgazdasági politika rossz, a bajok rögtön jelentkeznek, és megmozdul a nemzeti társadalom, és javítani kell a hibás politikán. A kultúrpolitika terén nagyon sokáig lehet észrevétlenül vétkezni, de amikor az új nemzedék felnőtt, akkor az elkövetett hibákon, bajokon javítani már nem lehet. Új nemzedéknek kell jönnie, hogy a helyzet jobbra forduljon. Innen a kultúrpolitikának egészen sajátságos természete. De éppen mivel ez így van, óriási felelősség van a mindenkori kultuszminiszteren, akinek húsz évre előre kell dolgoznia. Nekünk olyan nemzedéket kell ma felnevelnünk, amely húsz év múlva meg fogja állani a versenyt az akkori más nemzetek generációival. És én kérdezem, hogyha a német, az osztrák, vagy a körülöttünk levő államok népiskolái majd ontják a nyolc osztályon át tanult intelligensebb tömegeket, vajon akkor meg fognak-e tudni állani a magyar dolgozó tömegek a maguk csekélyebb intelligenciájával a tanultabb külföldi nemzetek munkástömegeinek versenyében? Mert óriási illúzió volna azt gondolni, hogy ez csak kultúrpolitikai és iskolai kérdés: ez közgazdasági kérdés, ez kenyérkérdés, mert ma a mezőgazdaság s az ipar olyan komplikálttá vált, hogy itt az egyes termelési ágak ismereteinek elsajátításához, sőt még a napszámos munkák megfelelő végzéséhez is megfelelő nagyobb intelligencia kell. Ha majd itt állunk húsz év múlva műveletlen magyar munkástömegekkel a külföldi művelt munkástömegekkel való versenyben, akkor a magyar közgazdaság ebben a versenyben reménytelenül elbukik.

Itt van az én nagy felelősségem. Innen van az, hogy legközelebb törvényjavaslatot nyújtok be a polgári iskolák fejlesztéséről, amelynek hivatása, hogy a magyar tömegeket az elemi iskolák színvonalán felülemelve, tartalmasabb nemzeti kultúrához juttassa.

Következik még az, ami önöket talán legközvetlenebbül érdekli, ez a kisdedóvás kérdése. Elszegényedő társadalmunkban a kisdedóvásnak sokkal nagyobb a jelentősége, mint bármikor. A világháborúban pauperizálódott [*elszegényedett*] az európai emberiség, tönkrement a középosztály. Lesüllyedt a standard of life [*életszínvonal*] a munkásosztályban is. A középosztályú anyák talán leginkább, de a munkásosztálybeli anyák is kénytelenek segíteni a férjnek az anyagiak termelésének keserves munkájában. Az,

hogy az asszony egész munkáját, egész tevékenységét a családnak és a gyermeknek szentelhesse, sajnos, gazdasági külső kényszernél fogva, napjainkban széles néprétegeknél nem lehetséges. Annyival inkább szükség van tehát a kisdedóvóra, mint az elmét fejlesztő, de talán sokkal inkább, mint gyermekvédő intézményre. Ez az a reform, amelyet a kultuszminisztérium most előkészít.

A trianoni Magyarország, a trianoni magyar állam tartozik mindazt megtenni, amit a pénzügyei megengednek. De mentül gyengébb az állam, annál súlyosabb kötelesség hárul a társadalomra. Ma a szocializmus általános rohamot intéz a magántulajdon ellen. Én hiszem, hogy a magántulajdon ebből a harcból bizonyos restrikciókkal [*korlátozással*] győzedelmesen kerül ki, mert magántulajdon nélkül az én meggyőződésem szerint nem képzelhető el civilizált társadalom. De a küzdelem kemény lesz, és annál keményebb, keservesebb és kilátástalanabb az egyes országokban, mentül önzőbb ott a vagyon, mentül jobban elzárkóznak a nagyobb vagyonok a szociális kötelességek elől. Elítéljük a szocializmus államtanát, ám annál inkább kell védeni a szociálpolitika tisztességét. És szociálpolitikai gondolkozás mellett abszurdum az, hogy valaki egy országnak csak vagyoni és egyéb előnyeit élvezi, de ne akarjon részt venni kötelessége teljesítésében, különösen olyan időben, amikor a nemzet léte, bizony mondom: a nemzet léte, csak akkor védhető meg, ha mindenki száz százalékig teljesíti a maga kötelességét.

Ma a nagyobb vagyonból csak kérünk, de követelnünk nem lehet. Azonban elérkezik az az idő, hogy kényszeríteni fogjuk a nagyvagyont. Három éven át kértem a nagyvagyont, csinálja meg a majorsági iskolákat a latifundiumokon. Nem csinálták meg a maguk jószántukból, amikor érdekük lett volna. Most törvénnyel rájuk kényszerítettem. Ha valaki önként tesz valamit, annak megvan a hazafias, áldozatos dicsősége, és a hálás magyar jelen a nevét be fogja jegyezni abba az évkönyvbe, melyet a jó hazafiakról vezet. De ha nem tesznek eleget kötelességüknek, akkor ezen a téren is kényszeríteni fogjuk arra, amit esetleg mint adót fognak leróni koronákban és pengőkben, holott ha önként adnák, dicsőséget hoznának a nevükre.

Remélem, hogy a magyar gyermekvédelem terén, talán a legszebb magyar feladat terén, a rekonstrukció éveiben nem lesz szükség kényszerre, hanem a magyar társadalom tudni fogja a maga kötelességét, elsősorban ezzel a szép sikerrel működő intézménnyel, a Gyermekvédő Ligával szemben és nem fog sor kerülni arra, hogy erre kényszerítsük. Adja a jó Isten, hogy úgy legyen!

Az Alföld-program *1926 októberében ért a csúcsára, amikor a kormányzó többnapos látogatást tett a régióban. Klebelsberg minisztersége végéig, a 30-as évek elejéig, több ezer új kisiskola épült vagy került felújításra Magyarországon.*

HORVÁTH ZOLTÁN
Nemzetgyűlés, Budapest, 1926. október 27.

„Érezte valaki hiányát a főrendiháznak?"

A dualista Magyarországon az egykor működött törvényhozásban a képviselőház mellett főrendiház is volt. Mivel az utóbbit az 1918 utáni időkben sem meg nem erősítették, sem meg nem szüntették, a második kamara kérdése *függőben maradt, többek közt azért is, mivel az egykamarás törvényhozás sokak szemében a forradalmi időszakhoz kapcsolódott.*

Horváth Zoltán *(1880–?) képviselő frappánsan fogalmazza meg mindazokat a terjedelmes kifogásokat, amelyeket az ellenzék általában felhozott* a felsőház felállítása *ellen. Túlzásokkal is ékesített beszédében Horváth számba veszi a hatalmi, a költségvetési és a belpolitikai szempontokat egyaránt, és beszédével érdekes színt hoz az elhúzódó, már-már parttalan parlamenti vitába.*

[...] Ez a felsőházi törvényjavaslat valóságos kakofónia. Itt minden-minden kicsendül, csak az nem, ami szép, ami törvényes, ami célszerű, ami okszerű: csak az hallatszik ebből a kakofóniából, amit a rideg pártérdek követel. Majd rátérek, kimutatom rendre, mik ebben a felsőházi törvényjavaslatban azok, amik ezt a hangösszevisszaságot okozzák.

Vita tárgya volt itt, vajon az egykamarás vagy a kétkamarás rendszer a helyesebb-e. Őszintén megvallom, sok helyes argumentumot hallottam az egyik mellett is, a másik mellett is. Sőt a törvényjavaslat indoklásában is fel vannak sorolva a különböző nációk, hol van kétkamarás rendszer, hol van egykamarás rendszer.

Én a magam részéről az egykamarás rendszernek vagyok híve. Amikor az egykamarás rendszer hívéül szegődöm, tulajdonképpen az önök által sokat vitatott jogfolytonosság bázisán állok. Hiszen maga az indoklás kimutatja, hogy 1608 előtt a magyar történelem csak az egykamarás rendszert ismerte, s csak 1608 után, amikor a Habsburgok jóvoltából kezdtek beözönleni az indigénák [*törvénnyel honosított idegenek*], lett a nép nekik nem kellemes illatú, akkor kellett nekik a néptől, az egyszerű nemességtől elkülönülniök, s akkor kellett megalkotniok a főrendiházat. Ha a jogfolytonosságról beszélünk, ha a magyar életbe, a magyar történelembe akarunk visszamenni, akkor gyerünk vissza az igazi magyar életbe, nem pedig abba az életbe, amelyet a Habsburgok inauguráltak [*tettek divattá*]. Az a Habsburg-élet mindig idegen volt a magyarral szemben. (*Úgy van! Úgy van! a szélsőbalon. Sütő József: Ez az igazság!*)

Nem kell nekünk a tudósok és egyebek vitatkozása, más országok példaadása. Kifejtették, hogy vannak speciális magyar dolgok. Hát itt van ez a nemzetgyűlés. Tisztelt uraim! In concreto [*ténylegesen*] megvalósítottuk hét esztendőn keresztül az egy-

kamarás rendszert. Érezte valaki hiányát a főrendiháznak? Különösen, ha ez a nemzetgyűlés valóban a nemzet akaratát képviselné, ha ennek megalakulása, összeülése valóban titkos választójog alapján, tisztán, becsületesen a választók szabad megnyilatkozása alapján jött volna létre, nem pedig főszolgabírák, főispánok nyomásával, csendőrök szuronyával hozták volna ide be a többséget. [...]

Amellett, hogy ne legyen az in praxi [*a gyakorlatban*] már jónak talált egykamarás rendszer mellett felsőház is, nem utolsó érv szegénységünk. Egy ilyen szegény, nyomorult, porba sújtott, agyongyötört országnak abszolute semmi szüksége sincs luxusra. A felsőház ugyanis csak luxus lesz, csak kiadásokat fog okozni; ezeket a kiadásokat inkább takarítsuk meg, mintsem hogy feleslegesen elpazaroljuk. Hiszen az a jogkör, amelyet a felsőháznak adni fognak, nem komoly, nem fogja azt a célt szolgálni, amelyet egyes ideális gondolkozású tudósok kitaláltak, hogy tudniillik fékül szolgáljon az alsóháznak. Fékül szolgál az alsóháznak ott, ahol a nemzet szabadon nyilatkozhatik meg, de ahol a nemzet nem nyilatkozhatik meg szabadon, ahol a nemzet meggyőződésének, véleményének nyilvánítását mindig korrigálják, ott fékre nincs szükség, ott a kormány a fék. A felsőház úgyis azt fogja csinálni, amit a kormány akar.

Tisztelt Nemzetgyűlés! Amikor a törvényjavaslat indoklását olvastam, azt gondoltam, hogy a törvényjavaslat készítői komolyan foglalkoztak azzal, hogy ez a törvényjavaslat a demokrácia igényeinek minden tekintetben megfeleljen, mert hiszen a törvényjavaslat indokolása azt állapítja meg, hogy (*olvassa*): „Főrendiházunkat a kor követelményeinek megfelelően demokratikus irányban szükségképpen át kell alakítanunk." Ez egy imperativus [*felszólító mód*]. Ezt a törvényjavaslatot aláírta gróf Bethlen István és Pesthy Pál, a kormánynak tagjai; ha tehát ők ezt aláírják, ennek konzekvenciáit is vonják le, és a törvényjavaslatba csakugyan olyan intézkedéseket tegyenek be, amelyek fedik az indoklásnak ezt a kifejezését. [...]

Miért nem demokratikus ez a felsőházi javaslat? Általában azért nem demokratikus, mert elfogadja jogcímül a méltóságot, a hivatalt, továbbá a kinevezést és a vagyont. Ismét idézem Kossuth Lajost (*olvassa*): „A parlamentáris kormányrendszernek van árnyoldala," – ez a párturalomnak megrögzítése – „de ezt az árnyoldalát hellyel-közzel s ideig-óráig a hatalmat kezelő egyének polgárerénye mégis mérsékelheti. De állandó biztosítékot ellene csak az önkormányzat, vagyis a népnek beleszólása, önkormányzati intézmények nyújthatnak, mert csak általuk élhetnek a nemzetek közéletet, s csak közélet által fejlődhetik ki s tartathatik erőben a polgárerény kútfeje. [...]" Ez, tisztelt nemzetgyűlés, azt jelenti, hogy mindenütt, ahol csak lehet, a közéletben a polgárság működését kell igénybe venni, intézményesen az önkormányzatokat támogatni. Ez a javaslat, amelyben, mint mondottam, a méltóság, a hivatal, a kinevezés, a vagyon játssza a főszerepet, Kossuth Lajosnak ezt a tanítását figyelembe egyáltalában nem veszi. Itt a hatalom túlteng az államfő kezén. Ennek a felsőháznak létrehozása kevés kivétellel tulajdonképpen az államfőtől fog függeni. [...]

Méltóztassanak meggondolni és megfontolni, hogy itt az idő, itt az alkalom, amikor a magyar alkotmány szerint ismét abba a helyzetbe került az ország, a nemzet, hogy a törvényeink értelmében amúgy is átruházott királyi hatalmat a maga megfelelő medrébe visszaszoríthatja. Ma nincs király, egyedül a mi kezünkben, a nemzetgyűlés kezében van a szuverenitás. A nemzetgyűlés tehát ezzel a szuverenitásával úgy éljen, hogy a leendő királynak csak annyi hatalmat és olyan jogkört adjon, hogy a nemzet[*n*]ek túlsúlya, a szuverenitásnak nagyobb része itt maradjon a nemzet kezében. [...] Ha majd elkövetkezik az az idő, amikor lesz király, akkor én azt hiszem, megint csupa lojalitástól fog csepegni ez a nemzetgyűlés – illetve országgyűlés, ha annak fogják nevezni –, és a jognak, a szabadságnak jó részét ismét a trón zsámolyához fogja vinni. [...]

Nem tartom ezt a törvényjavaslatot demokratikusnak azért sem, mert a Habsburg-Lotharingiai-háznak szerepet ad a magyar törvényhozásban. (*Pikler Emil: Úgy van! Abszurdum!*) Előttem szólott képviselőtársaim, nem hangulatkeltésből, nem demagógiából, csak a magyar lélek felsírásaként, felzokogásaként (*Úgy van! a szélsőbal oldalon*) adatszerűen kimutatták, hogy azok közül az indigéniák közül, akikről a magyar törvény értelmében magyar pénzen családkönyvet kell vezetni, hányan voltak azok, akik elárulták az országot (*Úgy van! a szélsőbal oldalon*), és árulásukért kapták a hatalmat, a rangot és a törvényhozási jogot. (*Úgy van! a szélsőbal oldalon.*) Nem kívánom ezt ismételni, mert hiszen ez alá van támasztva hitelt érdemlő adatokkal (*Úgy van! a szélsőbal oldalon*), és különben is, ez minden magyar ember szívébe elfelejthetetlenül bele van sütve.

Azt magyarázzák a Habsburg-Lotharingiai-házat illetőleg – mint ahogyan egyik igen tisztelt képviselőtársam, talán Strausz István közbeszólt –, hogy van király. (*Dénes István: A Balaton mellékén ezt így értelmezik!*) Hát, hogy van király, ez, azt hiszem, csak az ő ideális lelkében él (*Györki Imre: Harisnyakirály van! Propper Sándor: Nyakkendőkirály! mozgás jobb felől*), de a valóságban nincs, s különösen nekünk, törvényhozóknak, akik megteremtettük az 1921:XLVII. törvénycikket[28], nem szabad azt mondanunk, hogy van király, mert ez törvényszegésre való egyenes felhívás. De ha önöknek, tisztelt képviselőtársaim, jussuk van az élő és valóságos törvény ellenére azt mondani, hogy van király, akkor az egyenlő elbánás elvénél fogva engedjék meg azt, hogy mi pedig az élő törvénnyel szemben, amely tiltja, hogy a köztársaság mellett propagandát lehessen csinálni, szintén kifejezést adhassunk annak, hogy köztársaságiak akarunk maradni. [...]

Hogy mennyire szolgalelkű ez a törvényjavaslat a Habsburg-házzal szemben (*Pikler Emil: A csecsemőket is beiktatja!*), mutatja az, hogy a Habsburg-házzal szemben még a vagyoni cenzust sem állítja fel, míg a magyar főnemesekkel és indigénákkal szemben legalább vagyoni cenzust állít fel, hogyha érdemben nem is dolgozik a haza ügyéért, legalább adót fizet, háromezer aranykoronát, amit most pedig kétezer pengőre módosítottak, tehát legalább kétezer pengőjével hozzájárul az állam kiadásaihoz. De ezektől a Habsburgoktól az állam egy fillér hozzájárulást nem lát. (*Felkiáltások a szélsőbal oldalon: Inkább visznek!*) Akárhol csavarog, akárhol kujtorog a világban az a Habs-

[28] Az 1921:XLVII. tc. IV. Károly uralkodói jogainak és a Habsburg-ház trónörökösödésének megszüntetéséről rendelkezett, mégpedig úgy, hogy IV. Károly uralkodói jogai megszűntek, a királyválasztás előjoga visszaszállt a nemzetre, a nemzet a királyság államformáját fenntartja, de a királyi szék betöltését későbbi időre halasztja.

burg, ha hazajön... (*zaj és felkiáltások jobb felől: Így nem lehet beszélni!*) [...] Azt mondja igen tisztelt képviselőtársam, hogy nem illik így beszélni. Hát, tisztelt képviselőtársam, az illemet én is ismerem annyira, mint ön, de ha a beszéd hevébe belemelegszik az ember, és megjelenik lelki szemei előtt az a sok vér, gyilok, az a sok szenvedés, amelyet az a család ez ország népének okozott, akkor ne méltóztassék azon csodálkozni, hogy az ember ilyen kifejezésekre ragadtatja magát. [...]

Itt tartom szükségesnek az egységespárt szabad királyválasztó és kisgazda tagjainak figyelmét felhívni: tisztelt Meskó Zoltán, tisztelt Szabó Sándor, tisztelt Barabás Samu, tisztelt Maday Gyula, tisztelt Platthy György és tisztelt kisgazda képviselőtársaim egyenként és összesen (*Halljuk! Halljuk!*), figyelmeztetem önöket, hogy a Habsburg-Lotharingiai-háznak ebben a törvényjavaslatban való elhelyezése az a kakukktojás, amelynek kikeltésével vissza fogják hozni a magyar trónra a Habsburgokat. (*Úgy van! a bal és szélsőbal oldalon.*) Önöket, tisztelt szabad királyválasztó és kisgazda képviselőtársaim, csúffá teszi gróf Bethlen István, önökkel szavaztatja meg a Habsburg-ház restaurációját. [...]

Tisztelt Nemzetgyűlés! A magyar históriában volt egy nagyszerű pillanat, amikor a nemesség belátva az idők intő szavát, lemondott előjogairól, a nem adózás jogáról, és a közteherviselésben részt kívánt venni. Most itt van az a történelmi momentum, amikor a világháborúnak, az 1918-as összeomlásnak, a kommunizmusnak és a fehérterrornak eredményeként elvárná az ország demokratikusan gondolkozó tömege, hogy főuraink, az úgynevezett főrendek, önként áldozzák fel a haza oltárán előjogaikat. Ha demokráciát akarnak, ha a demokráciát szolgálja ez a törvényhozás és ez a felsőházi javaslat; ha valóban megértenék a kor intő szavát: akkor nekik ezzel a gesztussal kellene a nemzetgyűlés elé jönniök. Sajnos, ezt nem tapasztaljuk, sőt azt tapasztaljuk, hogy görcsösen ragaszkodnak ezekhez az előjogokhoz, hogy egy fikarcnyit nem akarnak ezekből engedni. Hej, pedig volt idő, mikor nemcsak a címet és rangot, de vagyonuk jó részét is odaadták volna. Most már elmúlt az imminens [*közvetlenül fenyegető*] veszedelem, és ez a lelki diszponáltságuk [*hangulatuk*] is elmúlt. Ma ismét a gőgös főurakkal, örökös felsőházi tagokkal állunk szemben. [...]

Nem tartom demokratikusnak a felsőházi törvényjavaslatot azért sem, mert az egyházaknak képviseletet ad. Sem a katolikus, sem a protestáns, sem a zsidó egyháznak – az én szerény felfogásom szerint – nincs ott a helye. Az egyházak munkálják a lelkieket. Ha az egyházak a politika arénájába jönnek, az mindig küzdelmet jelent, mindig a politikai hatalom utáni esengést jelenti, a politika arénáján való versengésből, tülekedésből pedig mindig tekintélyrobbanás következik. Az egyházak érdekében valónak tartom tehát, hogy tartsuk őket távol a politikától, se az egyiknek, se a másiknak ne adjunk helyet, hiszen méltóztatnak látni már most is ezt a rettenetes tülekedést. Az embernek a lelke fáj, amint látja, hogy a különböző egyházak képviselői azon vitatkoznak, hogy az egyiknek hat, a másiknak négy képviselete legyen, mert az egyiknek

több érdeme van, mint a másiknak. Uraim, a papok érdemeiket ne a politikában, hanem a lelkiek munkálásában keressék. (*Úgy van! Úgy van! a bal oldalon.*) [...]

Én a felsőházat demokratikusnak csak akkor tartanám – ha már egyáltalán szükség van rá, mert véleményem szerint nincs rá szükség, hiszen ha hat évig megvoltunk egy kamarával, meglehetünk továbbra is –, ha már mindenáron szükség van rá, ha a csehszlovák rendszert fogadnánk el, amely nem ismer semmiféle korlátot, csak korbeli korlátot. Ez az egyetlen korlát, és hiszem, hogyha a felsőháznál a Csehszlovákiában levő szenátusi rendszert valósítanánk meg, az új felsőház igazán demokratikus lenne; akkor elérnénk azt a célt, amit az indoklás is elérni akar. (*Úgy van! Úgy van! a szélsőbal oldalon.*) [...]

A Nemzetgyűlés az 1926. november 11-én elfogadott 1926:XXII. tc.-kel hozta létre a kétkamarás országgyűlést. A 249 tagú felsőházba *részben választással, részben hivatali jogon, másrészt pedig vagy főrangú születés, vagy államfői kinevezés alapján, esetleg hitbizományi földbirtok révén kerülhettek, így például a Habsburg-ház állandóan Magyarországon lakó, 24 éven felüli férfi tagjai.*

A kétkamarás törvényhozás 1927 januárjától kezdte meg működését, és ahogy a felsőház történetének első átfogó monográfiáját megíró Püski Levente *fogalmaz:* „A Bethlen-kormány eredetileg a felsőház részére teljes egyenjogúságot kívánt biztosítani... Végül a második kamara csak kétszeri relatív, azaz halasztó erejű vétójogot kapott... Ha a képviselőház kétszeri elutasítás után is ragaszkodott véleményéhez, akkor a javaslat törvényerőre emelkedését a felsőház már nem akadályozhatta meg."

•

KÉTHLY ANNA
Nemzetgyűlés, Budapest, 1926. november 12.

„Kultúrszósszal leöntött valami honunk szépkeblű leányai számára"

Az 1922-ben megválasztott Nemzetgyűlés 245 képviselője között egyetlen nő ült: a szociáldemokrata párti Kéthly Anna *(1889–1976). Mint a* Magyarországi Magántisztviselők Szövetségének *korábbi vezetője, Kéthly főleg a betegbiztosítással, munkaidővel és nyugdíjügyekkel kapcsolatban szólalt fel, de időnként az oktatás és a női emancipáció kérdésére is kitért.*

A költségvetési egyensúly 1925-ös megteremtése után Magyarországon igen nagy mértékű iskolafejlesztés *indult, és az alábbi felszólalásában a képviselőnő – aki soha nem rejtette véka alá az egyházi oktatással szembeni ellenszenvét – éppen ehhez a* Klebelsberg Kunó-i sikerágazathoz *szólt hozzá. Egyfelől a 6 osztályos elemi oktatás 8 osztályossá bővítését szorgalmazza, másfelől a leánygimnáziumok gimnáziumra és (reál)líceumra való bontását kritizálja; de még ennél is élesebb támadást intéz a törvényjavaslat második része ellen, amely a leány-*

kollégiumok felállítását javasolja azzal a céllal, hogy „azon családok leányait, akik nem lesznek rászorítva, hogy az életben kenyérkereseti pályára menjenek, általános ismeretekkel és műveltséggel" *ruházza fel.*

[...] Kikívánkozik belőlünk az a gondolat, az az észrevétel, hogy bármilyen tiszteletre méltó is az a törekvés, amely az ország kultúrintézményeit és oktatásügyét reformálni óhajtja – tegyük fel egyelőre, hogy a haladás szellemében –, mégis ezeket a törekvéseket csonkáknak és megalapozottság nélkülieknek kell találnunk mindaddig, különösen a dolgozó osztályok szempontjából, amíg ezeknek az osztályoknak mindenekelőtt való követelése, a nyolcosztályos népiskola meg nem valósul. (*Úgy van! a szélsőbal oldalon.*)

Ebben a követelésben egyesül a dolgozók pártja a polgári progresszív pártok óhajtásával, találkozik a munkások önképző hajlama a munkaadók ama törekvésével, hogy magasabb műveltségű, tehát magasabb munkateljesítményű munkásokat nyerjenek, és végül találkozik – és legyen ez ebben a mindenkor politikától fűtött teremben egy tiszteletre méltó, bár idegen szempont – a pedagógusok óhajtásával is. A nyolcosztályos népiskola melletti érvelés a Nemzetgyűlés előtt untig ismeretes, de különben is az igazság érveinek nincs skálája, nem lehet skálája, mert az igazság bevilágít mindenkinek a lelkébe, aki azt befogadni hajlandó.

Itt csak egyetlenegy szempontot akarok ismételni, és ez az, hogy a nyolcosztályos népiskola magával hozhatná automatikusan a beiskoláztatási kötelezettségnek 14 éves korig való felemelését, ami hallatlan eredményt jelentene a magyar dolgozó ipari munkások és parasztok gyermekeinek védelme szempontjából. Persze ez a korhatáremelés és a beiskoláztatás szigorú követelése csak akkor járhatna kellő eredménnyel, ha az állam egyúttal gondoskodnék arról is, hogy a szülőknek módjukban legyen gyermekeiket iskolába járatni.

A kultúrpolitika szorosan összefügg a szociálpolitikával, vagy helyesebben mondva az igazságos gazdaságpolitikával. [...] Mindaddig, amíg a gazdasági kiegyenlítődést nem tesszük a kultúrpolitika tengelyévé, hiába építünk luxusiskolákat, osztogatunk külföldi ösztöndíjakat egy keresztény politika szellemében, amely a bosszúálló ótestamentumi mondással ellentétben, amely azt mondja, hogy: „Megbüntetem az apák vétkeit fiaikban harmad- és negyedíziglen, akik engem gyűlölnek" – azt a jelszót hozza, hogy: „Megjutalmazom az apák és ősök érdemeit azokban, akik engem szeretnek és parancsolataimat megtartják." Mindaddig, míg csak luxusiskolák és külföldi ösztöndíjak vannak, a valódi népoktatás átfogó szellemét megvalósítani nem lehet. [...]

Ha a középfokú nőnevelés kérdését tárgyaljuk, akkor legfontosabb kérdés volna a tanterv összeállítása, és szívesebben boncolnák[*m*] itt magát a tantervet, a tényleges szellemi részt, mint ennek a szellemi résznek kereteit. Szigorú parlamentáris felfogás lehet az, hogy a tanterv a végrehajtó hatalom hatáskörébe tartozó ügy, de én úgy

érzem, hogy ez az a fontosabbik rész (*Úgy van! Úgy van! a szélsőbal oldalon*), amelyről itt beszélni kellene és beszélni lehetne. E nélkül legalábbis a miniszter úr ígéretét szeretném hallani olyan irányban, hogy az új leányiskolai tanterv életbe léptetése előtt szakértekezletet fog összehívni, amelyen a polgári progresszív és szocialista pedagógusok is képviselve lesznek, és amelyre a résztvevőket nem azzal a gyengéd figyelmeztetéssel fogják elküldeni, hogy esetleges észrevételeiket, melyek a miniszter úr meggyőződésével vagy felfogásával ellenkeznek, lehetőleg ne mondják el.

A javaslat a polgári osztályok leányainak iskoláztatását biztosítja. Ez az, amire a bevezető szavaimban is utaltam. De ez a tendencia még kirívóbbá és veszedelmesebbé válik azáltal, hogy a líceum, főleg pedig a kollégium, egy valóban minden középiskolai alapot nélkülöző általános kultúrszósszal leöntött valami – hogy egy régi kifejezéssel éljek – honunk szépkeblű leányai számára, ami pedig szöges ellentétben van azzal a felfogással, amelyet mi a középiskolák minden típusáról vallunk. Én nem a nők szupremációját [*felsőségét*] követelem (*Strausz István: Nem is lehet!*), nem is akarom (*Esztergályos János: Ne féljünk a nőktől, nem olyan veszedelmesek! Strausz István: Nagyon veszedelmesek!*), de humanista vagyok a szó igazi értelmében, és mélyen megalázónak tartom, hogy létezzék egy olyan iskolatípus, amely csak arra való, hogy a leányok a serdülés és férjhezmenetel közötti időt valahol és valahogy el tudják tölteni. (*Petrovácz Gyula: Hasznosan!*)

Egyáltalán kérdéses, hogy van-e szükség külön leányközépiskolai szervezetre, mert a nők kenyérkereső pályán csak a férfiakkal egyenlő előképzettséggel állják meg helyüket. Itt felvetődik a koedukáció gondolata, amelyről nálunk, sajnos, komolyan beszélni még nem lehet: sokkal nagyobb az ellenérzés ezzel a gondolattal szemben, amely rendesen az erkölcsöt akarja ezzel a gondolattal szembeállítani. A bizottsági tárgyalások során sikerült a javaslatból kitörölni azt a szakaszt, amely a leányoknak egyáltalán meg akarta tiltani, még magántanulóként való részvételét is a fiú középiskolában, úgyhogy legalább halvány világosságát látom annak az időnek, amikor ennek az együttes tanulásnak lehetősége el fog következni.

[...] Felesleges a leánykollégium, amely kimondottan luxusiskola. Luxusiskolák létesítése pedig ma, ilyen gazdasági viszonyok között, az államnak ilyen túlterhelése mellett nem tekinthető állami feladatnak. A tapasztalatok különben is azt bizonyítják, azt vetik előre, hogy ez a típus épp úgy el fog néptelenedni, mint a felsőleányiskola. Ha el akarják választani az egyetemre készülőket a többiektől, ami a tanítás egysége szempontjából egyáltalán nem helyes, akkor inkább egy olyan iskolatípus szervezésére volna szükség, amely más gyakorlati pályákra, például a szociális munka hivatásos elvégzésére készít elő és képesít. [...]

A képviselőnő itt felvetett gondolatai (koedukáció, szociális munkára való felkészítés stb.) előbb-utóbb megvalósultak; a 8 osztályos oktatás *például 1940-ben. Kéthly politikusi pályája*

pedig számos fordulatot tartogatott még – beleértve a koncepciós pert és az emigrációt is – a század későbbi évtizedeiben.

• •

Gróf KLEBELSBERG KUNÓ
Budapest, 1926. december 19.

„Új célok felé" – a kultúrfölényről

Klebelsberg Kunót (1875–1932) a történettudomány elsősorban 1922–1931 között betöltött progresszív kultuszminisztersége miatt tartja számon. Kilenc évnyi hivatali működéséhez számos közoktatási reform és tudományos műhely megszervezése fűződik, továbbá mintegy tucatnyi külföldi Collegium Hungaricum *alapítása.*

A „vadregényes Tirolból ideszakadt német ősök utóda" (Kornis Gyula *szavai) prioritásként kezelte, hogy a magyar kultúra élő kapcsolatban legyen a legfejlettebb országok kultúrájával. Ez nemcsak egyfajta kiutat jelentett Magyarország nemzetközi elszigeteltségéből, hanem a tudományos szürkeállomány nagyobb megbecsülését is feltételezte. Ehhez természetesen pénzre volt szükség, amit a kormánytól* – Bethlen István *személyes támogatásával – meg is kapott;* Ormos Mária *szerint a kultuszminiszter rekord összegű tétellel számolhatott: az 1925-öt követő költségvetések mintegy 9–10 százalékával!*

Gróf Bethlen István a választási kampány során több kijelentést tett, amelyek ma már szinte szállóigévé váltak. Ezek között leginkább megragadta az egész nemzet érdeklődését, hogy „a magyar politika fordulóponthoz érkezett".

Mit jelent ez a mondás? Azt, hogy a munka első része, az államháztartás egyensúlyának helyreállítása és valutánk stabilizálása be van fejezve, és így kezdetét veheti a második rész: az alkotó munka közgazdasági, szociális és kulturális téren. Új célkitűzések előtt állunk tehát, melyeknél arra kell vigyáznunk, hogy bele ne essünk a múlt hibáiba.

Katasztrofális volt, hogy az 1867-iki kiegyezés sohasem tudott igazán népszerűvé lenni a magyar nemzet széles rétegeiben. Az ellenzéknek sikerült az Alföld és a Dunántúl színmagyar népével elhitetni, hogy a 67-es ember voltaképpen opportunista [*megalkuvó*], és az igazi százszázalékos magyar csak 48-as lehet. Az önálló külképviselet, a nemzeti hadsereg, a külön nemzeti bank és az önálló vámterület voltak a nagy célok és egyben jelszavak, amelyekkel a nemzeti elkeseredést és lelkesedést mindig fel lehetett korbácsolni. De nincs katasztrofálisabb egy nemzet pszichéjére, mint ha szent céljai állandóan elérhetetlenek bizonyulnak: az ilyen nemzet meghasonlik önmagával, epéskedik s a végén elernyed. Gondoljunk csak vissza, milyen rettenetes kiábrándulás volt a naiv vidéki hazafiakra, midőn az 1904–1906-os, úgynevezett nemzeti küzdelem kudarccal végződött, és amikor 1906-tól 1910-ig hatalmon volt a nemzeti kormány, de ez sem tudott a 48-as eszmények megvalósítása érdekében „vívmányokat" elérni.

Az akkori európai összhelyzetet, a bécsi udvar és a közös minisztériumok gondolkodását és a hadsereg szellemét ismerő minden beavatott politikus jól tudta, hogy Ferenc József alatt az Ausztriától való elszakadás politikája a legcsekélyebb reménnyel sem kecsegtethetett. Világkatasztrófának kellett eljönnie, általános földrengésnek, hogy a 400 év alatt megdöbbentő következetességgel felépített összbirodalom összeomoljon. És mégis, minden nemzeti sóvárgásnak lényegében ez volt a végcélja, és a magyar nemzetnek ez az érzelemvilága voltaképpen lehetetlenné tett az országban minden igazi parlamentarizmust, lehetetlenné tette a pártok váltógazdaságát.

Az 1918-iki összeomlással a kiegyezés kora lezáródott, s a 48-as jelszavak és törekvések is tárgytalanná váltak, mert hiszen mai lefegyverzett, trianoni állapotunkat igazi függetlenségnek nevezni alig lehet. Tehát megint új célkitűzések előtt állunk. Új nemzeti vágyak új jelszavakká fognak kristályosodni, és nagyot vétenek a magyar nemzet ellen, ha megint olyan célokkal áltatnák a vezetők, amelyek kivihetetleneknek bizonyulnának. Viszont az is nyilvánvaló, hogy holmi apró-cseprő célocskát, a nemzeti lélek sóvárgását valami nagy után, ki nem elégíthetik. Magasztos célokat kell tehát a nemzet elé állítani – magasztosakat, de kivihetőeket.

Melyek ezek a célok? Én a magam körében látok egy ilyet: azt, hogy Magyarországot Európa e részében kimagaslóan a legműveltebb állammá tegyük. Jól tudom, a Koppányok azzal az ellenvetéssel állanak majd elő, hogy pénzügyi helyzetünk ezt nem engedi meg. De a Koppányok nemigen ismerik a világtörténelmet. Hiszen ha igazán tanult fők lennének, akkor nem is lehetnének valódi Koppányok. A világtörténelem pedig azt tanítja, hogy nem a monstrebirodalmak, hanem éppen valahogyan a kis államok voltak azok, amelyek művelődési téren a legnagyobb dolgokat produkálták. Az ókorban a kis Athén, a középkor végén a parányi Firenze, az újkorban a kis Weimar és a Wittelsbachok középállama: Bajorország. Miért van ez így? Mert míg a közgazdasági és szociálpolitikában óriási összegeket kell mozgásba hozni, hogy számottevő eredményeket érhessünk el, addig a kultúrpolitikában aránylag kisebb pénzügyi erővel is nagy dolgokat lehet művelni. Olyan a kultúrpolitika, mint a nemesített vetőmag: a kalászban rengeteg az új magszem. Mibe kerül egy hőtani laboratórium és a fűtési kísérletek költsége ahhoz az óriási közgazdasági haszonhoz viszonyítva, melyet gyenge minőségű hazai barnaszenünk minél teljesebb felfűtésével elérhetünk? És mennyivel kerül többe a nyolcosztályos népiskola a hatosztályosnál, ha ezzel szembeállítjuk azt az óriási közgazdasági erőt, amelyet elérünk azzal, hogy a magyar dolgozók millióinak intelligenciáját lényegesen megemeljük, és ezzel termelő- és keresőképességüket megsokszorozzuk? Mibe kerülnek a külföldi ösztöndí-

jaink ahhoz a haszonhoz képest, ha a kiváló magyar tehetségeket elküldhetjük továbbtanulni a világ összes főiskoláira, a legnagyobb tudósok laboratóriumaiba, klinikáira, szemináriumaiba és műtermeibe, hogy ekként lelkileg megtermékenyülve és felfegyverezve a tudás legmodernebb eszközeivel jöjjenek haza részt venni Magyarország felemelésének nagyszerű munkájában? Mindehhez elenyészően kis összegekre van szükség, melyekkel szemben a legnagyobb lehetőségek, a legnagyobb remények és a legnagyobb megvalósulások fognak állani.

Ekkora feladathoz azonban nem lehet sikerrel hozzáfogni akkor, ha a nemzet széles rétegeit át nem hatja annak a szent célkitűzésnek belső igazsága, hogy a legműveltebb nemzetté kell lennünk Európának ezen a részén. Amit az összeomlás után eddig sikerült elérni, azt jórészt a kormányzó, a miniszterelnök és a pénzügyminiszter megértő támogatásának köszönhetjük. De a felülről jövő támogatás nem elégséges. Szükség van a magyar nemzet nagy tömegeiből és főleg az intelligenciából alulról feltörő lelkesedés lendítő erejére. Ezért használok fel minden alkalmat, ezért járom az országot az osztrák határtól a román határig, a cseh határtól a szerb határig, hirdetve a városok intelligenciájának és a tanyák népének a nagy közművelődési célkitűzések sorsdöntő fontosságát.

Azzal végzem, amivel kezdettem: új nagy célkitűzések előtt állunk, és e célok között talán a legfontosabb, hogy a magyar műveltség toronymagasan emelkedjék Kelet-Európa népei fölé.

Annak tudatában, hogy Klebelsberg minisztersége egyáltalán nem volt mentes a konzervatív vonásoktól, egyes mondatai, mint például a „Tegyük Magyarországot Európa e részében kimagaslóan a legműveltebb állammá” *vagy* „A legműveltebb nemzetté kell lennünk Európának ezen a részén” *az általa vallott* „neonacionalizmussal” *és* „kultúrfölénnyel” *azonosíthatók, bár ezek a szavak ebben a beszédben nem hangzanak el.*

•

Gróf AMBRÓZY GYULA
Az Országgyűlés felsőháza, Budapest, 1927. május 27.

„Lehet-e a Szent Koronát véletlen szeszélynek kitenni?”

A Magyar Királyság *egyik legerősebb történelmi hagyománya* Szent Istvánhoz *és az ő által valószínűleg soha nem viselt, de a köztudatban hozzá fűződő koronához, a* Szent Koronához *kapcsolódik. A Koronát és a többi királyi felségjegyet: a kardot, a jogart, az országalmát és a palástot hagyományosan egy külön testület, a koronaőrség védi és oltalmazza.*

Ambrózy Gyula gróf *(1872–1934), akit* Tisza István *protestáns jelöltjeként közfelkiál-*

tással választott az Országgyűlés koronaőrré 1916-ban, sokat tett azért, hogy a koronaékszerek biztonságban átvészeljék az I. világháborút követő forradalmakat; A magyar Szent Korona története *címmel később tanulmányt is írt az időszak hányattatásairól. A nyugodtabb belpolitikai helyzetben, és főként a felsőház megalakulása után Ambrózy elérkezettnek látta az időt ismét szóba hozni a Korona ügyét; ebben ritkán hallott részleteket oszt meg a Korona korabeli őrzésének körülményeiről.*

Nagyméltóságú elnök úr! Méltóságos főrendek! [...] A világégés zsarátnokai még most is füstölögnek. A világháború tengerrengésének hullámai még ma sem csillapultak le. És ha elgondoljuk, hogy Tisza István magyar őserőtől duzzadó kormányzata után alig másfél évre a hatalmat a forradalmak hazaárulóknak adták át, kik bitorolták ezt [*a*] hatalmat, és mint jármot nyomták a nemzet nyakára, aminek következményét még ma is nyögi ez a nemzet, akkor távolabbra nézve kötelezettnek érzem magamat ennek az interpellációnak [*a*] beadására.

Az említett két forradalom alatt a Korona biztonsága tekintetében elszenvedett aggodalmak és rettegések, a kötelességteljesítésnek akarása és a tehetetlenség közti konfliktus határoztatta el velem akkor, hogy felhasználom az első adandó alkalmat, hogy ezt a nézetem szerint anomáliát a Ház elé hozom, és annak orvoslását fogom kérelmezni.

Méltóságos felsőház! Amidőn a 90-es években a királyi vár felépült, abban egy, a Korona őrzésére szolgáló páncélkamra készült [*1900-ban*]. Ezt a páncélkamrát egy páncélajtó zárja, amely három kulcspárnak együttes alkalmazásával zárható és nyitható. A 90-es évek derült politikai égboltozata alatt a koronaőri állás díszes méltóság, a kulcsoknak átadása szimbólum volt. Ezért nem is csodálkozom, hogy akkor, miután minden törvényünk csak két koronaőrről rendelkezik, és mikor egyszerre itt volt egy harmadik kulcspár, nem tudván vele mit tenni, ezt a harmadik kulcspárt a miniszterelnöknél helyezték el letétbe. Ezáltal, bár semmi törvényhozási intézkedés ezt nem erősíti meg, a mindenkori miniszterelnökben egy kvázi harmadik koronaőr keletkezett, akit koronaőri eskü nem kötelezett, aki azonban azáltal, hogy az egyik kulcs őnála volt, vétójogot, tiltó hatalmat tudott gyakorolni az országos koronaőrök ténykedéseivel szemben. Ez a gyakorlat fennmaradt, és megvolt akkor is, amikor engem a törvényhozás bizalmával megtisztelt.

Nem is feszélyezett, nem is éreztem annak nehézségét mindaddig, amíg a Károlyi-forradalom, az ország biztonságát megdöntve, a Szent Korona biztonságát is kétségessé tette. És amidőn újabb meg újabb utcai felvonulások, demonstrációk következtek, amidőn röpiratok jelentek meg, amelyek a Szent Korona megsemmisítését tűzték ki végcélul, akkor ismételten eljártam Károlyi Mihálynál, kérve őt, tegye lehetővé nekem, hogy a Szent Koronát biztonságba helyezhessem. De ő ezt ismételten, állandóan és mindenkor megtagadta. Ez az egyik anomália, amelynek orvoslását kérem.

A másik ugyanilyen ideológiából származik, az 1890-es évek boldog idejéből. Amikor tudniillik a koronakamra-kulcsokat megcsinálták, készítettek kulcsmásodpéldányokat, úgynevezett tartalékkulcsokat. Ezeket szintén a miniszterelnökségnél helyezték el, s ezek tudomásom szerint a miniszterelnökségi rendelkezési alap pénztárában őriztetnek. Így megtörtént most tulajdonképpen az az abszurdum, az a szinte komikum, hogy míg a két országos koronaőr, akiket a törvényhozás, az alkotmányos törvényhozásnak száz százaléka, a király és a nemzet együttesen megválaszt, együttesen sem tud a koronakamrába jutni, addig a miniszterelnökségi rendelkezési alap tisztviselője, az őrség akadályát leszámítva, egyedül, bármikor a koronához tudna jutni. Nem tudom, ezt akarták-e. De mi sem lehetetlen, és mi sem lehetett volna könnyebb Károlyi Mihályéknak és Kun Béláéknak, mint elmozdítani – amint megtették – a régi és hű koronaőrségi parancsnokokat, s azokat hasonló gondolkozásúkkal helyettesíteni, azok által az őrséget egy bizonyos időre elvezényelni, és akkor szépen a rendelkezési alapból kivett kulcsok birtokában nyugodtan elmehettek volna a koronakamrába, a Szent Koronát onnét kivehették volna, összetörhették volna, eltüntethették volna, vagy pedig megsemmisíthették volna, s én őrizhettem volna az üres kamrát, és vállalnom kellett volna a felelősséget ezekért a súlyos időkért.[29]

Mondom, nem tudom, megvolt-e nekik ez a szándékuk, talán ha orozva, ha lopva, titokban; igen, lehet, hogy talán egyáltalában nem gondoltak rá, talán féltek a reszenzustól [*felháborodástól*], amit esetleg egy brutális erőszak alkalmazása kiváltott volna. Mert hiszen kétségtelen, hogy a kulcsoknak hiánya a technika mai vívmányai mellett meg nem védheti az erőszak ellen a magyar Szent Koronát, de az is bizonyos, hogy annak akadályát, hogy lopva, orozva ki nem vették, egy csodálatos véletlen játszotta nekem a kezemre.

Amidőn ugyanis 1918 júliusában boldogult kollegámmal, Széchenyi Bélával[30] a koronakamra szellőztetése és Szent István palástjának megvizsgálása céljából megkértük a miniszterelnököt, hogy adja ki a kulcsokat, és küldjön valakit a harmadik úgynevezett miniszterelnöki kulccsal, akkor vettem észre Bárczy államtitkár úr kezében az én kulcspéldányaimnak másodpéldányát. Én, bár akkor igazán nem sejtettem ilyen közvetlen veszélyeket, de felelősségem tudatában ezeket a kulcsokat egyszerűen magamhoz vettem, s ezeket a kulcsokat vissza nem adtam (*helyeslés*), s amíg élek, és ezt a tisztséget betöltöm, visszaadni nem fogom. (*Élénk helyeslés.*)

Nem önző célból hozom ide ezt az interpellációt. Mert amíg én vagyok, megakadályozhatom a Szent Korona titkon való elorzását. De kérdem: Lehet-e a Szent Koronát egy véletlen szeszélynek kitenni? A magyar nemzet könnyen felejt és könnyen megbocsát! (*Úgy van! Úgy van!*) És ha intézményesen nem történik ezen változás, úgy halálom után minden valószínűség szerint utódomnak újra csak két kulcs lesz kiadva, és a másodpéldányok újra ott fognak maradni a rendelkezési alap pénztárában. A henger forog, a világnézetek változhatnak, s egy további évtized után utódom ugyanabba a helyzetbe kerülhet, mint én kerültem.

[29] Ambrózy a Tanácsköztársaság alatt többször közbenjárt a Korona érdekében Láday István népbiztosnál, aki diákkori tanítója volt.
[30] Gróf Széchenyi Béla (1837–1918): Széchenyi István fia, természettudós és utazó, 1901-től haláláig koronaőr.

Amikor én boldogult [*IV.*] Károly királynak kezébe a koronaőri esküt letettem, azzal az elhatározással tettem ezt, hogy tőlem telhetőleg mindent elkövetek a Szent Korona biztonságának fenntartására. Ez az eskü diktálja mai felszólalásomat és interpellációmat. El akarom érni vele, hogy utódom megkíméltessék hasonló tépelődéstől és tehetetlen vergődéstől. A felelősségben én osztályrészessé kívánom tenni a jelenlegi kormányt és az egész felsőházat. De végül időszerűnek is tartom ezt azért, mert a politikai viszonyok következtében a Szent Korona bizonytalan időre tétlenségre van kárhoztatva, és ezzel a magyar Szent Korona, a királyság eszméjének megtestesítője felé akarom a nemzet figyelmét felhívni (*helyeslés középen*), azt a nemzet emlékezetébe juttatni.

Ambrózy interpellációjára adott válaszában Bethlen István kijelentette, hajlandó egy, a Szent Koronát *óvó szabályzat kidolgozására. Ez egy évvel később megtörtént: az 1928. évi XXV. tc. megosztotta a Korona felügyeletét a koronaőrök és a miniszterelnök között.*

•

Gróf BETHLEN ISTVÁN
Debrecen, 1928. március 4.

„Nem békerevízióra, hanem más határokra van szükségünk!"

Amikor a Bethlen István *(1874–1946) vezette magyar kormányküldöttség hazatért az 1927. április 4–6. között* Olaszországban *folytatott tárgyalásokról, Magyarországnak hosszú évek után újra* sikerült kitörnie a nemzetközi elszigeteltségből. *Az ekkor kötött olasz–magyar szerződés barátsági, békéltető és döntőbírósági megállapodást éppúgy tartalmazott, mint kereskedelmi kérdéseket és titkos fegyverügyletet.*

De miért volt korszakhatár az olasz szerződés, és miért volt komoly befolyással a miniszterelnök stratégia lépéseire? Bethlen már közvetlenül olasz útja után is beszélt nyilvánosan a revízióról (mégpedig Zalaegerszegen, és e beszéddel bel- és külpolitikai reakciók egész sorát, például a Rothermere-akciót indította el), ám 1928 márciusában Debrecenben még ennél is nyíltabban, sőt agresszívabban fogalmazott, mert világossá akarta tenni, hogy most már nem elégszik meg részkorrekciókkal. Miként politikai életrajzírója, Romsics Ignác *fogalmaz:* „Olaszország és potenciálisan más nagyhatalmak támogatásában bízva feltételezte, hogy a nemzetközi erőviszonyok eltolódása következtében az etnikai határoknál jóval több is elérhető lesz."

[…] A múlt évben jelentős változás állott be Magyarország külpolitikai helyzetében. A pénzügyi és katonai ellenőrzés megszűnte után[31] szerződést kötöttünk Olaszor-

[31] A Népszövetség Tanácsának magyar albizottsága 1926. július 1-jei hatállyal szüntette meg a magyar költségvetés ellenőrzését.

szággal (*hosszan tartó viharos taps és éljenzés, a hallgatóság fölállva ünnepli Olaszországot*), amely nemcsak diplomáciai okmány, mely kiemel bennünket az izoláltságunkból, hanem ennél jóval több: a két nemzet érzületéből, a múlt sok tradíciójából, s gyakran együtt végigharcolt küzdelmek emlékeiből és a jelen közös érdekeiből fakad, s amely elválaszthatatlan kapcsot létesít a két nemzet között, és együttjárásra utalja őket fontos nemzetközi kérdésben. [...]

Két dolgot kell leszögeznem. Az egyik az, hogy a mi részünkről semmi akadálya sincs annak, hogy bármely szomszédunkhoz való viszonyunk javítására ne törekednénk és ne akarnánk azt. De ez csak állam és állam közötti tárgyalások révén lehetséges, nem pedig úgy, hogy Magyarország egyszerre tárgyaljon a kisantant összes államaival, mert ezáltal kitenné magát annak, hogy olyan kérdésekbe, amelyek kizáróan csak Magyarországot s egyik szomszédját érdeklik, a másik szomszéd is beleszólási jogot nyerne. A másik dolog pedig, amit le kell szögeznem az, hogy amikor déli szomszédunkkal tárgyalásokat akartunk, távol állott tőlünk az a szándék – bármennyire tartjuk is azt, hogy a kisantant-szerződésnek agresszív éle van velünk szemben, s hogy alapjában ellentétben van a népszövetségi okmánnyal és annak alapgondolataival –, és soha nem gondoltunk e tárgyalások révén arra, hogy egyik szomszédunkat a másiktól különválasszuk. Hiába kíséreltük volna meg ezt, egy ilyen kísérlet eleve is sikertelenséggel végződött volna. Azonban egyet igenis vártunk e tárgyalásoktól, s ez az, hogy ha sikerült Magyarország viszonyát egyik szomszédjához megjavítani, úgy ez kapocsul fog szolgálni két másik szomszédunkhoz is, és ezúton sikerülni fog állam és állam közötti tárgyalások révén a mainál normálisabb atmoszférát teremteni a Duna-medencében.

Ma is hajlandók vagyunk ezt a politikát követni, és azt tartjuk, hogy ez az egyedüli praktikus út, amely a megfelelő atmoszféra teremtésére alkalmas, és amely szükséges ahhoz, hogy későbbi időben azután nagyobb problémák legyenek megtárgyalhatók; olyanok, amelyek elintézése nélkül végleges békét Európának ezen pontján el nem képzelhetünk. (*Éljenzés és helyeslés.*)

A viszony Magyarország és szomszédai között tényleg nem mindig volt kielégítő, és ez az európai nagyhatalmak kormányaiban gyakran aggodalmakra adott okot. De a viszony javítása, ismétlem, csakis ilyen állam és állam közötti tárgyalások révén lehetséges, akkor, ha őszinte akarattal és kívánsággal állunk szemben a túloldalról is. Hiszen semmi érdekünk nincs nekünk abban, hogy a „haragszom rád" szerepét játsszuk, hogy oktalanul és céltalanul vitákat kezdjünk. Mit várhatnánk ettől? Azok a nemzetközi fórumok, melyek ilyen viták esetében dönteni voltak hivatottak, csak ritkán árultak el velünk szemben jóindulatot, s ha néha az igazságot kívánták szolgálni, akkor az utolsó percben gyakran lehetetlenné vált az. Ha pedig e viták elintézésére nemzetközi fórum nem áll rendelkezésre, akkor legfeljebb a tiltakozásnál maradhatunk, mert hiszen egy lefegyverzett gyenge államnak, mint amilyen mi vagyunk, még azok a normális diplomáciai eszközök sem állanak rendelkezésére, amelyekkel más kis államok hasonló esetben a maguk igazát megvédeni tudják.

Ha mégis időről időre kénytelenek voltunk a magunk igazát keresni, úgy ezt valóban nem pajzán jókedvből tettük, vagy azért, mert nem fértünk a bőrünkbe, hanem mert végveszedelem esete forgott fenn, s mert nem mulaszthatjuk el, hogy időről időre fel ne hívjuk a külföldi közvélemény figyelmét az égbekiáltó igazságtalanságokra, bízván abban, hogy a külföld annak idején majd megszerzi a magyar igazságnak az érvényesülését. Magyarországnak érdeke tehát, hogy jó viszonyt, normális viszonyt és atmoszférát teremtsen maga és szomszédai között, de ahhoz, hogy erre az útra ráléphessünk, szükséges az, hogy a túlsó oldalon rombolják le azokat a barikádokat, amelyeket mesterségesen emeltek, s amelyek gyakran inkompatibilitást teremtenek reánk nézve.

Melyek ezek az akadályok? Nyíltan akarok erről beszélni. 1924-ben, amikor a szanálás ügyében Genfben megegyeztem, egy protokollumot írtam alá a szomszéd államok vezetőivel együtt, amely alkalmas lett volna arra, hogy Magyarország és szomszédai között normális atmoszférát teremtsen. Bíztam abban, hogy ez szorgalom és némi ügyesség által elérhető lesz, és el is lett volna érhető, ha megszűntek volna azok az akciók, amelyek a békeszerződésnek még ama néhány szakasza ellen is intéződtek, amelyek a mi javunkra szólnak. Ha megszűnt volna az irtóháború a magyar kisebbségekkel szemben, amelyek sorsának biztosításáról kisebbségi szerződések állanak fenn; ha megszűntek volna az erőszakos repatriálások, a magyar emberek birtokainak elkobzásai és vagyonának elszekvesztrálása [*bírói lefoglalása*] és nacionalizálása[32]; ha megszűnt volna a magyar kultúra megsemmisítése, és megszűntek volna azok az akciók, amelyek a csonka ország internacionális jó hírneve ellen irányultak; [...] Ha mindezek megszűntek volna, akkor már rég eredménynél lennénk, és megvolna az a jobb atmoszféra, amelyre nemcsak mi vágyunk, hanem Európa vezető államférfiai is.

Igen ám, de azt mondják, hogy azt lehetetlenné teszi a magyar irredenta és a békerevíziós mozgalom. Álljunk meg egy percre ennél a kérdésnél! Mi az az irredenta, amellyel a háború előtt bőven éltek velünk szemben, s amelynek internacionális téren való illetlenségéről egy cseppet sem voltak abban az időben meggyőződve? Mi az az irredenta, amelynek jogcímén földarabolták Magyarországot, és amelyre mint morális bázisra hivatkoznak a békeszerződések által nekik adott területek megtartásánál? Irredenta-e minden hazafias megmozdulás? Irredenta-e, ha tőlünk elszakadt területen ma valaki magyarnak vallja magát, ha magyarul beszél, ha gyermekét magyar iskolába akarja küldeni, s ellenáll annak, hogy más nyelvű iskolába szorítsák? Ha tőlünk elszakított területeken valaki ellenáll annak, hogy birtokát és vagyonát nacionalizálják vagy szekvesztrálják? Vagy irredentisták vagyunk-e azért, mert szóvá tesszük ezeket az állapotokat, és gyűléseken és a képviselőházban tárgyaljuk ezeket a kérdéseket? Irredentisták vagyunk ezért? Hiszen a békeszerződést kiegészítő okmány, a kisebbségi szerződések nemzetközi kérdéssé tették a kisebbségi kérdést, és annak döntő fórumává

[32] Azon magyar állampolgárok földvagyonát, akiknek birtokaik az utódállamokban maradtak, Csehszlovákia, a Szerb-Horvát-Szlovén Királyság és Románia tervszerűen kisajátították és nacionalizálták, azaz a többségi nemzet tagjainak tulajdonába adták.

a Népszövetséget állították oda, amelynél bárkinek, nekünk is, jogunk van panaszt tenni olyan állapotokért, amelyekre az imént rámutattam. Ha pedig jogunk van panaszt tenni, akkor jogunk van ezekkel a kérdésekkel foglalkozni is.

Közvéleményünk állandóan foglalkozik e kérdéssel, mert történelmi hivatása ellenőrizni, hogy a magyar kormány e téren teljesíti-e kötelességét. Vagy irredenta-e az, ha mi a békerevíziót követeljük? Hiszen erre két jogcímünk is van. Az egyik maga a trianoni békeszerződés a benne foglalt népszövetségi paktum 19. szakasza, amely módot ad arra, hogy bármely állam felvesse egyik vagy másik szerződés revíziójának kérdését a Népszövetség előtt. A másik jogcím pedig a kísérőlevél, amellyel a békeszerződést átadták, s amely elismeri, hogy ha nemzeti szempontból a határok megállapításánál igazságtalanságokat követtek el, azok ki fognak korrigáltatni. Két jogcímünk van tehát, éspedig nemzetközi jogcímünk arra, hogy e kérdéssel foglalkozunk, e kérdéssel foglalkozni tehát nem irredentizmus. Ennél továbbmenő akciókat, kalandos vállalkozásokat és összeesküvéseket igenis lehetetlenné teszünk, de a magyar közönség szájára lakatot nem tehetünk, és ha erre azt mondanák, hogy akkor pedig egy jobb atmoszféra kifejlődése lehetetlen, mert mi magunk nem adjuk meg erre a remédiumot [*gyógyszert*]; de ez nem az, hogy a magyar közvélemény szájára lakatot tegyünk, hanem az, hogy ezek az állapotok megszűnjenek. (*Viharos éljenzés.*)

Ez az út a kölcsönös tárgyalás útja, a barikádok lerombolásának és megszüntethetésének útja; ez az az út, amely célra vezet, nem pedig az, amelyet eddig követtek, és amely abban merül ki, hogy az egyik oldalon locarnói paktumokkal és hasonló jókkal kínáltak meg bennünket, de ugyanakkor akciók indultak meg abból a célból, hogy Magyarországot térdre kényszerítsék. Ez a politika nálunk visszhangra nem talál, mert túlságosan látjuk, hogy a hang Jákobé, de a kéz Ézsaué. Túlságosan látjuk, hogy ez a politika nem egyéb, mint a cukor és a vessző politikája, amelyet a gyermekszobából ismerünk, amely mellett azonban egy felnőtt évezredes nemzet csak mosollyal mehet el. (*Viharos éljenzés és taps.*) Amíg ez a politika meg nem szűnik, addig minden szép muzsika Locarnóról[33] és hasonlókról nem egyéb, mint filius ante patrem, idő előtti dolog.

Márpedig az kétségtelen, hogy a Duna-medence azon pontján, amelyen a magyarok állanak, a béke a mai békeszerződések által nincs véglegesen biztosítva. Kétségtelen, hogy aggodalomra ad okot az a helyzet, amelyben ma Közép-Európa van, mert a széjjelforgácsolt nagy dunai monarchia helyébe kis nemzeti, gyakran nem is nemzeti államokat állítottak, amelyek egymással állandó vitában és ellentétben állva, valóban nem garanciái egy végleges, normális, megnyugtató békének. Szükség van itt a nemzetek egy bizonyos együttműködésére, amelyet a túlsó oldalon, vagy biztossági szerződésekkel, vagy pedig gazdasági téren való valamilyen föderatív alakulással akarnak megteremteni.

De nekünk is meg kell mondanunk, hogy hogyan láthatjuk mi elérhetőnek ezt a végleges békét. Mert igenis, a mi külpolitikai tevékenységünk első etapja a normálisabb és békésebb atmoszféra megteremtése kell, hogy legyen. Egy végleges békéhez azonban nagyobb problémák megoldására van szükség. Ma egész Európa egy végleges békerend megteremtésével foglalkozik, azzal, hogy ne legyen többet háború, hogy a vitás kérdések tárgyalások útján legyenek elintézhetők. Én azonban azt látom, hogy Európában a nemzetközi politikának még Janus-feje van. Janusnak egyik arca egy új békerend felé tekint, a másik arca pedig hátranéz, a felé a szövetségi szisztéma felé, amely táborokra bontotta Európát. Úgy látom, hogy az egyik arc kifejezése ellentmond a másik arc kifejezésének. Ez a kétlakiság visszatükröződik az európai kabinetek politikájában, mert amíg az egyik oldalon nappal a közönség előtt, a zsurnalisztika számára, a Népszövetségben a végleges békerend szőnyegén szőnek és fáradoznak, addig éjszaka, mint Pénelopé, a nappal szőtt munkát felfejtik, és más módon keresik érdekeik valóra váltását. Ha azt kérdik önök tőlem, hogy a Janus-fej melyik arcának higgyünk, én azt felelem, egyiknek sem. Legalább ma nem, amíg nem látjuk azt, hogy a kettő közül melyik a Janus-fej valódi arckifejezése; és ha azt kérdezik tőlem, hogy melyikre bízzuk sorsunkat, akkor azt mondom, mind a kettőre (*viharos taps és éljenzés*), mert egyik állam sem fog megállani, amelynek nincsenek megbízható jó barátai, de egy állam sem fog tudni megállani, amely a maga célkitűzéseit nem egy végleges békerendnek veti alá. [...]

Mi nem tartományokat vesztettünk el. Bennünket földaraboltak. A mi esetünk nem Elszász-Lotharingia esete. A miénk Lengyelország esete. Németország lemondhatott egy tartományról, de mi fajunk egyharmadáról örök időkre le nem mondhatunk. Ezt igazságul elfogadni nem tudjuk, és a magyar nemzet kapura szögezné azt az államférfiút, aki egy második Trianont aláírna. (*Viharos éljenzés.*) Ha ilyen locarnói szerződést mint önérzetes nemzet alá nem írhatunk, mert nem áll a béke érdekében, akkor még kevésbé mehetünk bele valamilyen gazdasági blokkba, vagy dunai konföderációba, mert ezek a locarnóinál messzebbmenő konstrukciók. Ezek egy Locarnó és hozzá még valami, s ez a valami is a mi mérlegünk terhét rontaná, mert gazdasági érdekeinket adnánk föl ezáltal.

Ha a trianoni szerződésnek ezer rossz oldala között volt egy jó is, ez az, hogy visszakaptuk függetlenségünket, s ezt könnyelműen, ok nélkül feláldozni nem lehet. Már a háború előtt is nehezen fértünk meg a Monarchiában, valószínű, hogy a történtek után jobban fogunk megférni? Én azt hiszem, hogy ezek illúziók, amelyek sohasem válnak valóra.

Ha már most Európa azt mondja, hogy mi kínálunk neked egy végleges békerendet, de ti azt visszautasítjátok abban a formában, ahogy ígérjük, mondjátok meg tehát, hogy miképpen akarjátok ti a végleges béke rendezését, úgy én erre egy mondással felelek: Ha valaki a mellényét rosszul gombolta be, öltözékét csak úgy hozhatja rendbe, ha kigombolja, és azután jól gombolja be. Ezekre a határokra egy végleges békét felépíteni nem lehet. (*Viharos éljenzés.*) Ezekre a határokra fel lehet építeni egy

[33] A Locarnóban zajló (és végül 1925. december 1-jén, a Londonban aláírt egyezménnyel lezárt) tárgyalássorozat Németország nyugati határait próbálta nemzetközi garanciák alá venni. Értelmében nemzetközi garanciák révén ismerték el állandónak Németország és Belgium, illetve Németország és Franciaország határát.

börtönt, amelyben mi vagyunk az őrzöttek és a győzők, az őrzők. De messze vagyunk még attól is, hogy megnyíljanak ennek a börtönnek ajtajai. A szomszédból áthallatszik a szó, hogy békerevízióról nem lehet beszélni, ellenben tárgyalni mindenről lehet. Ehhez csak jobb atmoszférára van szükség. Szeretem a szójátékot, de csak azt, amely felvilágosít, fényt derít az igazságra, de nem homályosít el semmit. Én is szójátékkal felelek erre: Nekünk nem békerevízióra van szükségünk, nekünk más határokra van szükségünk. (*Viharos éljenzés.*) És ha ez a békerevízió nélkül keresztülvihető, ki állja ennek útját Magyarországon? [...]

A debreceni beszéd nemcsak a határrevízió újrafogalmazását *és az adott politikai helyzettől függő alakulását mutatja a kormányfő gondolkodásában, hanem szép illusztrációja Bethlen nyelvi építkezésének is. Az előre tervezett mondanivalót rögtönzésekkel élénkítő fogalmazás, a politikai beszédben furcsa szókapcsolatok* („pajzán jókedv, nem fértünk a bőrünkbe"), *és a költői kérdések özöne, amellyel lehengerli a vele amúgy is egyetértő hallgatóságot, erősen Bethlenre jellemző retorikai fordulatok.*

•

Gróf KLEBELSBERG KUNÓ
Az Országgyűlés felsőháza, Budapest, 1928. március 14.

„Egy szerencsétlenül megkonstruált törvény" – a numerus clausus módosítása

A numerus clausus-törvény felülvizsgálatát nemcsak zsidó szervezetek sürgették, hanem a Népszövetség *is. Így, amikor* gróf Klebelsberg Kunó *(1875–1932) vallás- és közoktatásügyi miniszter a felsőházban kiállt a törvény módosítása mellett, azt egyáltalán nem emberbaráti, hanem reálpolitikai okokból tette.* „A törvényt revideálnunk kell, de nem azért, hogy a zsidó egyetemi hallgatók ezreit megint nyakára bocsássuk a nemzetnek, hanem azért, hogy bizonyos racionális enyhítéssel az intézmény lényegét megmentsük" – *írta 1926-ban Bethlennek.*

„Politikai testület vagyunk és nem zsinat. Nem az a hivatásunk, hogy világnézeti kérdéseket döntsünk el, hanem az a hivatásunk, hogy a politikai célszerűség szavára hallgatva előbbre vigyük a konszolidáció útján a magyar nemzetet" – *határozza meg Klebelsberg saját indítékait, kijelentve, hogy sem a szélsőjobb, sem a szélsőbal szavára nem hajlandó hallgatni.*

Nagyméltóságú elnök úr, mélyen tisztelt felsőház! (*Halljuk! Halljuk!*) Azok után, amiket közvetlenül a vita kezdetén az előadó úr őméltósága és csak az imént gróf Esterházy Pál őexcellenciája előadott, nekem voltaképpen kevés a mondanivalóm, hiszen nézetem ebben az ügyben először a képviselőház bizottságában, másodízben a képviselőház plénumában, harmadízben pedig ennek a Háznak a bizottságában már kimerítően előadtam, és jóformán felhoztam mindazt, amit javaslatomnak védelmére és amellett sorompóba állíthatók. Mégis ennek a magas Háznak a tekintélye, és az itt felhozott indokok kötelességemmé teszik, hogy némely felszólásra reflektáljak.

Rövid idő alatt máris kifejlődött ennek a Háznak, hogy úgy mondjam, egy szép tradíciója. Mindig szordínót [*hangtompítót*] teszünk a hangszerre, és még az erőteljes jobb- és baloldali állásfoglalásokat is bizonyos hangfogóval hozzuk csak kifejezésre. Bár a vita során erős jobb- és baloldali álláspontok kerültek egymással szembe, mégis az atmoszférának megfelelő hűvös hang uralkodott, és bár ilyen mérsékelten nyertek az ellentétes, szélsőséges felfogások kifejezést, mégis ezek az érvek győztek meg engem arról, hogy a kormány ezzel a politikai tartalmában redukált javaslattal helyes utakon jár. Mert ha a kormány a maga súlyát akár az egyik, akár a másik szélsőség mellett vetné latba, lényegesen kiélezné csak a hangulatot, és lassítaná a konszolidációnak azt a processzusát, amelyet valamennyien óhajtunk.

Mert ha én a baloldali hangokra hallgatva, mondjuk a mozgalom tetőfokán erélyesen léptem volna fel a fiatalsággal szemben, és nem hunytam volna szemet bizonyos nagyon sajnálatos események előtt, akkor azt hiszem, hogy távolról sem értük volna el azt a célt, amelyet azok reméltek, akik ezt az eljárást javallották. Abban a tekintetben ugyanis semmi kétség nincs, hogy a magyar főiskolai ifjúság túlnyomó többségét nagy és mély érzések és szenvedélyek töltötték el. Ha én ezekkel szemben mindjárt kezdetében bizonyos fokig a megtorlás eszközéhez nyúltam volna, egészen bizonyos, hogy az egész főiskolai ifjúság mint egy egységes blokk állott volna szembe, és mártírt látott volna a megrendszabályozottakban. (*Úgy van! Úgy van! a jobb oldalon.*)

Az intencióknak, az erkölcsi indítékoknak felülbírálója csak az örök bíró, de a politika rendszabályoknak a próbaköve a siker. És minthogy ezzel a türelmes és szeretetteljes bánásmóddal elérjük azt, hogy az ifjúság tökéletesen lecsillapodott, és például a mostani tárgyalások során magát teljesen korrekten viselte, ezzel, azt hiszem, hogy az én türelmes és megértő álláspontom teljesen igazolva van, és minden excesszus [*túlkapás*] nélkül jutunk el oda, hogy a törvényjavaslatot törvényerőre emeljük.

De annyira, amennyire a jobboldal egyes szónokai jelezték, nem vagyok hajlandó elmenni. Semmi esetre sem vagyok hajlandó elmenni odáig, hogy az ifjúságnak ebben a dologban irányítandó szerepet adjak. Más volt a helyzet közvetlenül a háború befejezése után, amikor a fogolytáborokban 4–6 évet, vagy a lövészárokban évek sorát eltöltött ifjak mint érett emberek jöttek haza. Annak az ifjúságnak különös súlya volt. De az ifjúságnak ez a része már régen elhagyta az iskolákat: ma 19–21 éves ifjakkal van dolgunk, és nagyon rosszul állana az országnak a dolga, ha afelett, hogy mi áll érdekében a nemzetnek, nem a képviselőház és ez a magas Ház határozna, hanem ifjúsági gyülekezetek döntenék el azt, hogy mit kell tenni. (*Úgy van! Úgy van!*)

A sajtóban bizonyos fokig kiélezve adatott elő az, amit én ennek a Háznak a bizottságában mondottam, hogy én a numerus claususról szóló törvénytől korántsem várom azt a messzemenő eredményt, amelyet a keresztény társadalom vár. Nekem e részben nincsenek nagy illúzióim, de hogy honoráltam voltam a keresztény társadalom elfogultságát, ezt nem mondtam. Csak annyit mondtam, hogy a felfogását honorálom, de hozzátettem, hogy messzemenő illúzióim – olyanok, mint például a szélsőjobboldali barátaimnak reményei e törvény eredményeivel szemben – nekem egyáltalában nincsenek. Nem helyezkedhetem tehát a baloldalról nekem tanácsolt álláspontra, de nem helyezkedhettem semmi esetre sem a szélsőjobboldalnak, a fajvédelemnek álláspontjára sem.

Mert ha a kormány csatlakoznék a fajvédők álláspontjához, ez annyit jelentene, hogy akkor a hazai zsidóság magát végleg fajnak, megbélyegezettnek érezné. Ez pedig annyit jelentene, hogy hasztalan tiltakoznék a magyar zsidóság hazafias túlnyomó többsége az ellen, hogy őket kiközösítsék a nemzet nagy szolidaritásából, és hasztalan vallaná magát jó magyar embernek. Ez esetben, amint Berzeviczy őexcellenciája mondta, a külföldi egyetemekről tömegesen visszatérő zsidó ifjak, akiket a numerus clausus szorított külföldre, könnyen akceptálhatnák majd azt az álláspontot, amelyet a fajvédők rájuk kényszerítenek, és tényleg valami nemzetiségnek, valami kisebbségnek, valami különállónak éreznék magukat. Ily módon elkövetnők azt a botorságot, hogy mesterségesen magunk csinálnánk meg egy kisebbséget, egy nemzetiséget, holott a zsidóság ma azon az állásponton van, hogy tiltakozik ez ellen. Azt gondolom, hogy ne csináljunk mesterségesen nemzetiséget, faji vagy nem tudom minő kisebbséget olyanokból, akik nem akarnak különálló csoport lenni, akiknek színe-java kifejezésre akarja hozni, hogy velünk együtt akar érezni, dolgozni és szenvedni.

A politikai bátorságnak kritériumaként szokták odaállítani, hogy ezeket a felvetett világnézeti kérdéseket akceptálni kell, és azokban állást kell foglalni. Én azt hiszem, hogy ez az egyén életében lehet szép és bátor dolog, de a politikusnak nem ez a kötelessége. Hiszen az egész élet tele van kérdésekkel. Ahova nézünk, csupa kérdés, csupa probléma. A magánember és tudós kikereshet magának szabadon egy kérdést és problémát, és azzal foglalkozhatik. De azok a férfiak, akik az ország sorsát intézik, jól meg kell hogy nézzék, hogy mely kérdésekhez nyúlnak hozzá, és óvakodniok kell olyan kérdések felvetésétől, amelyek kimélyítik a polgárok közötti ellentétet. Mi egy politikai testület vagyunk és nem egy zsinat. Nekünk nem az a hivatásunk, hogy eldöntsünk világnézeti kérdéseket. Nekünk az a hivatásunk, hogy a politikai célszerűség szavára hallgatva előbbre vigyük a konszolidáció útján a magyar nemzetet. (*Úgy van! a jobb oldalon.*)

És azt méltóztatik gondolni, hogy ezek a problémák csak nálunk vannak meg? (*Ellentmondások a jobb oldalon.*) Ezek a problémák megvannak mindenhol, ahol a zsidóság nagyobb számban lép fel. Megvannak különösen a keleti zsidóság világában Lengyelországban és Romániában, de megvannak Németországban, megvannak az Egyesült Államokban is. Teleki Pál igen tisztelt barátom azt mondja, hogy ezeknek a kérdéseknek negálása, negálása annak, hogy a zsidóság faj lenne, ez pedig egy konvencionális hazugság. Én ennek a kérdésnek eldöntésébe bocsátkozni most nem akarok, hanem azt látjuk, hogy nálunk sokkalta nagyobb országok kitérnek e kérdés megoldása elől. Hogy vállalkozhassunk mi, [*a*] trianoni Magyarország arra, hogy a mi mostani, páratlanul nehéz helyzetünkben ezt a világnézeti kérdést meg fogjuk oldani? Engedjük mi ezt át nagyobb országoknak, és ha azt látjuk, hogy azok a nagyobb országok bölcsebbnek tartják, hogy ezeket a kérdéseket ne bolygassák fel, mi se tegyük. Én azt mondom, hogy ennek a törvényjavaslatnak, amelyet képviselni a kormány nevében szerencsém van – ha ilyenről lehet szó –, mondjuk, bizonyos érdeme és erénye az, hogy ezt a világnézeti kérdést teljesen eliminálja, és mintegy teljesen praktikus kérdést kezeli ezt az ügyet. [...]

Úgy gondolom, Széchenyi Aladár igen tisztelt felsőházi tag úr hozta fel, hogy van-e becsületbeli obligo [*kötelezettség*] arra, hogy ezt a törvényt keresztülvigyük. Ha azt méltóztatott gondolni, hogy olyanféle ígéretek történtek volna, amelyek ennek a törvénynek végrehajtására köteleznek, ilyenek nincsenek. A törvénynek a mai alakjában való fenntartása azonban – és ezt erről a felelős helyről kell, hogy kimondjam – nem válnék javára a magyar nemzetnek. És ha ez így van, akkor nemcsak a kormánynak, hanem, azt hiszem, ennek a tisztelt Háznak is hazafias kötelessége, úgy amint erre Esterházy Pál őexcellenciája rámutatott, hogy ne ragaszkodjunk egy törvény szövegéhez, amely szerencsétlenül van megkonstruálva, és amelynél szerencsésebb szövegezés mellett is elérhetők nagyjában a célok, amelyek szemünk előtt lebegnek.

Ami a végrehajthatóság szempontját illeti, mert azt is felhozták, hogy bajos lesz ezt a dolgot majd végrehajtani, azt válaszolom, hogy én, aki vagy harminc éve vagyok az adminisztráció szolgálatában, és most már vagy tizenöt éve vagyok mint államtitkár vagy miniszter felelős állásban, ennyi idő alatt szert tettem olyan szemmértékre, mely meg tudja ítélni, hogy mit lehet és mit nem lehet végrehajtani. Én azt hiszem, hogy mi az egyetemi karokkal abban a helyzetben leszünk, hogy ezt a törvényt méltányosan végre tudjuk hajtani.

Ezeknek előrebocsátása után és utalva mindazokra, amiket már korábban előadtam ebben az ügyben, kérem a magas Házat, hogy méltóztassanak ezt a törvényjavaslatot általánosságban a részletes vita alapjául elfogadni. (*Éljenzés és taps.*)

A numerus clausus *módosítását elfogadta mind a felső-, mind az alsóház, igaz, Bethlen a biztonság kedvéért név szerinti szavazást kért. Az* 1928. évi XIV. tc.-ből *kiiktatták azt a részt, hogy a főiskolákra-egyetemekre jelentkezők esetén figyelemmel kell lenni, hogy az ország területén lakó egyes népfajokhoz tartozó ifjak arányszáma ne haladja meg az adott népfajnak az ország teljes lakosságához mért arányát. Klebelsberggel együtt a felsőházi vitában egyébként tizenöten szólaltak fel, de csak hárman voltak a módosítás ellen; az egyik elutasító* Teleki Pál *volt, aki élete végéig kitartott a numerus clausus szükségessége mellett.*

Gróf KÁROLYI GYULA
Országgyűlés, Budapest, 1928. június 28.

Az új koronaőr

Miután rendeződni látszott az Ambrózy gróf *által egy évvel korábban fölvetett koronakamrakulcsok ügye, 1928. június 28-án, délelőtt 11 órakor* Wlassics Gyula *(1852–1937) az alábbi szavakkal nyitotta meg a felsőház és a képviselőház aznapi ünnepélyes közös ülését:* „Az országgyűlésileg egybegyűlt felsőházi tagok és képviselők nevében mély tisztelettel üdvözlöm Magyarország főméltóságú kormányzóját, aki az újonnan megválasztott és megerősített koronaőr esküjének kivételére az együttes ülésen megjelenni méltóztatott."

Az arisztokrata Magyarország teljes díszben ünnepelt. A nemzetközi hírű jogász, Wlassics báró – aki 1918-ban az utolsó főrendiházi elnök volt, most pedig a felsőház első elnökeként vezethette az eseményt – testesítette meg a jogfolytonosságot, a többi megjelentek pedig a kor sokak által avíttnak érzett arisztokrata teatralitását. A talpig díszbe öltözött: attilás, föveges, palástos, csizmás, katolikus koronaőr Bethlen miniszterelnök felhívására és a Scitovszky Béla *(1878–1959) belügyminiszter által előmondott szöveg alapján tette le az alábbi esküt:*

Én, gróf Károlyi Gyula, Magyarország Szent Koronájának őre, Magyarország főméltóságú kormányzójának előleges kijelölése mellett az ország által rendesen megválasztatván, és Magyarország főméltóságú kormányzója által megerősíttetvén, esküszöm az élő Istenre, a boldogságos Szűz Máriára, és Istennek minden szenteire és választottaira, hogy Magyarország Szent Koronáját és hozzá tartozó drágaságokat, melyek vele együtt zár alatt tartatnak, tehetségem szerint, különösen midőn a sor rajtam leend, szorgalmasan és hűségesen megőrzendem, és gondját viselni fogom, azon Koronát őrző katonákat szorgalmasan és hű megőrzésre nézve jó fegyelemben tartandom, magát pedig a Szent Koronát és a hozzá tartozó drágaságokat semmi csalfasággal vagy csalással, semmi úton-módon az országtól és a törvényesen koronázott királytól el nem idegenítendem. Isten engem úgy segéljen, a boldogságos Szűz Mária és minden szentek.

Horthy nevének többszöri hangsúlyos említése és személyes jelenléte az eseményen szimbolikusnak tekinthető, hiszen a hagyományok szerint a koronaőrnek választott személynek az Országgyűlés mindkét háza és a király jelenlétében kellett letennie az esküt. Az új koronaőr ezután rövid beszédet intézett az egybegyűltekhez:

Nagyméltóságú elnök urak! Tisztelt Országgyűlés! (*Halljuk! Halljuk!*) Az Országgyűlés két Háza megtisztelt, kitüntetett engem azzal, hogy koronaőrré választott. Kijelentem, hogy teljes tudatában vagyok e kitüntetés nagyságának, és tudatában vagyok a reám rótt feladat fontosságának. Mert a Szent Korona nem csak nagy értékű drágaság; Szent István koronája a magyar nemzeti királyság szimbóluma (*Úgy van! Úgy van!*), és szimbóluma az egész magyar nemzet életének. (*Úgy van! Úgy van!*) Ezer esztendő alatt jó- és balsorsban a Szent Korona fénye tartotta össze ezt a sokat hányatott, szerencsétlen magyar nemzetet. (*Úgy van! Úgy van!*)

Azt hiszem, hogy ezer esztendő óta súlyosabb, szomorúbb, válságosabb helyzetben nem volt ez a nemzet, mint ma. (*Úgy van! Úgy van!*) Ma is a Szent Koronára tekint minden magyar nemcsak hódoló tisztelettel és szeretettel, hanem csüggedni nem akaró reménységgel is. (*Igaz! Úgy van!*) Ezért úgy érzem, hogy a koronaőr nemcsak a Szent Koronának őre, hanem őre a nemzet történelmi tradícióinak (*Úgy van! Úgy van!*), őre a nemzet jövőbeli reményeinek is. (*Úgy van! Úgy van! Élénk taps.*)

Mai megválasztásom által az Országgyűlés kitüntetett bizalmával. Én pedig itt az Országgyűlés színe előtt ünnepélyesen ígérem, hogy teljes erővel rajta leszek, hogy bizalmukban ne csalódjanak. (*Élénk éljenzés.*) Van szerencsém a legmélyebb tisztelettel megválasztásomat megköszönni. (*Élénk éljenzés és taps. Felkiáltások: Éljen gróf Károlyi Gyula!*)

Károlyi Gyula (1871–1947) csak 1930-ig volt koronaőr. Mivel Horthy feltétlen hívének számított (rokonok is voltak: fia Horthy lányát vette feleségül*), pályája tovább ívelt: 1930-ban a külügyi tárca, Bethlen lemondása után pedig a miniszterelnökség várt rá.*

•

HERCZEG FERENC
Budapest, 1929. április 20.

„A revízióért folyó harc: élet-halál harc"

Harold Sidney Harmsworth, *alias* Lord Rothermere *(1868–1940) több angliai lap tulajdonosaként 1927-től kampányt indított Magyarország történelmi határainak visszaállításáért – és ezzel nem kis belpolitikai vihart kavart. Bethlen István és Gömbös Gyula bizalmatlanul figyelték a tevékenységét, mert egyes híresztelések szerint Rothermere a fia számára szerette volna biztosítani a magyar trónt.*

Alábbi beszédét Herczeg Ferenc *(1863–1954), aki elsősorban az* Új Idők *című hetilap szerkesztőjeként volt ismert, az 1927-ben megalakult* Magyar Revíziós Liga *elnökeként, annak igazgatósági ülésén mondta. Munkatársai között volt többek között alelnökként a roppant változatos életpályát bejáró* Eckhardt Tibor *(1888–1972) és Rothermere magyar bizalmasa,* Rákosi Jenő *(1842–1929).*

A beszéd alapvetően aktuálpolitikai kérdéseket feszeget: Herczeg nagyon találóan (s kissé talán sértően is) a határrevízió robogó vonatának „naplopó gépészeként" állítja be a miniszterelnököt. Fontos előzmény – a szónok ezzel nyitja mondandóját –, hogy pár hónappal korábban az elnök lemondott a liga vezetéséről, mert azzal vádolták, hogy túlságosan a kormány befolyása alatt áll.

Mindenekelőtt hálás köszönetet mondok a megtisztelő bizalomért, amely engem visszaszólított arra a helyre, ahonnan – meggyőződésem szerint éppen a liga érdekében – távoznom kellett. [...] Nem ez a múló incidens, hanem bizonyos jelek, amelyek amellett szólnak, hogy a revízió ügye gyorsan érik, meggyőztek minket arról, hogy a mozgalom megindítójával, Rothermere lorddal állandó és szoros kapcsolatot kell teremtenünk. Ezen óhajtásunk a közeljövőben alkalmasint teljesülni fog, amennyiben módunkban lesz, hogy a Revíziós Liga egy bizalmi férfiát Londonba delegáljuk, ahol állandóan a lord közelében tartózkodnék. Rothermere lord oly hatalmas politikai és zsurnalisztikai apparátussal, oly nagy koncepciójú céltudatossággal és igazi angol szívóssággal dolgozik történelmi jelentőségű tervének megvalósításán, hogy nekünk magyaroknak őbenne kell tisztelnünk a revíziós mozgalom hivatott vezérét. [...]

Idehaza pillanatnyilag a legfontosabb tennivalónk: a nemzet összes erőinek egyesítése a revízió szolgálatában. Az erők egyesítése csak úgy lehetséges, ha föléje tudunk kerekedni mindannak, ami a magyarságot szétválasztja, és ha meg tudjuk vetni a lábunkat ott, ahol egyetértünk valamennyien. A revízió legyen az a magasan fekvő, tisztult atmoszférájú hegycsúcs, ahová nem hatol föl a politikai és társadalmi harcok által fölvert por és lárma; ahol minden magyar ember, legyen bármilyen világnézeti, politikai vagy vallásos meggyőződése, kezet nyújthat egymásnak. Midőn a kultúra békés fegyvereivel a nemzet jövőjéért harcolunk, épp oly kevéssé engedhetjük meg magunknak a pártoskodás fényűzését, mint a lövészárokban fekvő katonák; a revízió ügyét nem szolgálhatjuk mint liberálisok vagy konzervatívok, nem mint legitimisták vagy köztársaságiak, hanem csakis mint magyarok. A revízió senkitől sem kívánja, hogy megtagadja elveit, csak annyit kíván, hogy a maga helyén érvényesítse azokat, és ne nehezítse meg velük a revízió nehéz munkáját.

Ne feledjük, hogy a hagyományos magyar pártoskodás, amely már annyiszor gáncsolta el jobb sorsra érdemes népünket, rendszerint az elvhűség köntösében szokott föllépni. Az államokat nem a hazug politikusok viszik katasztrófákba, hanem azok, akiknek igazuk van, akiknek mindig és mindenáron, törik-szakad, igazuk van. A revízióért folyó harc nem elvek csatája, hanem jóval több: egy nemzet élet-halál harca. Mert bizonyos: ha tartani tudjuk az egységes nemzeti frontot, akkor előbb-utóbb diadalmaskodni fog a magyar igazság; ha azonban annyi keserves történelmi tanulság után a pártoskodás újból szétrobbantja a nemzet egységét, akkor a magyarság megásta a maga sírját. [...]

Tisztelt uraim! Semmiféle kényes kérdés elől nem szándékozom kitérni, azért utalok a veszedelmekre, melyek a királykérdés részéről fenyegetik a nemzeti egységet. Minden magyar embernek megvan a maga nézete erről a tárgyról, és az illető nézetek ellentétes csoportokra osztják a nemzetet. Ez nem is baj, Magyarország jövőjének a szabad diszkusszió tüzében kell kialakulnia. Egyben azonban valamennyien már ma is megegyezhetünk – ebben csatlakozom Eckhardt Tiborhoz, aki erről nemrégiben értékes nyilatkozatokat tett: a királykérdést úgy kell kezelnünk, ahogyan a nemzet érdeke kívánja. A nemzeti érdek pedig ma azt kívánja, hogy a kérdés időszerűtlen és reménytelen felvetésével ne robbantsunk szét a nemzeti egységet. Ennyi fegyelmezettséget megkívánhat a nemzet minden hű fiától. [...]

Mi kitárjuk a liga ajtaját és felszólítunk minden magyar embert, vegyen részt a nagy munkában.[34] A társadalom minden rétege elküldte már képviselőit, éppen csak egy felette értékes réteg hiányzik még: a magyar szociáldemokrata munkásság. Bevallom: büszke és boldog volnék, ha őket is az igazság harcosai között köszönthetném. Egy pillanatig se higgyék a magyar munkások, hogy a revízió kedvéért akár csak egy milliméterrel is le kell térniök arról az elvi alapról, amelyen az önmagát helyesen értelmező szociáldemokrácia áll. Ellenkezően: a revíziós küzdelem a szociáldemokrácia legádázabb ellensége, az idegen népeket elnyomó imperializmus és militarizmus ellen irányul. Aki a revízióért harcol, az az emberiségért, a művelődésért, a népjogokért küzd. Hiányozhatik ebből a seregből a magyar munkásság? [...]

Tisztáznunk kell most már a kérdést, hogy tulajdonképpen mit követel és mit remél a magyarság a revíziós mozgalom sikerétől. Erről már azért is érdemes beszélnünk, mert a revízió külföldi ellenzői szívesen használják azt az érvet, hogy revízióról nem lehet szó, mivel a magyar közvélemény maga sincs tisztában vele, mit ért revízió alatt, illetőleg milyen mértékű területi korrektúrákat kívánjon. Nos, mi nem hivatkozhatunk ezeréves történelmi jogokra, nem követelünk privilégiumokat a magyarság számára, mi csak annyit akarunk: alkalmazzák azokat az elveket, amelyeket az évszázados fejlődés, mint a népek békés együttélésének garanciáját minden civilizált emberre nézve kötelezővé tett: először a nemzetiségi elvet, másodszor a népek önrendelkezési jogát. Alkalmazzák ezeket az elveket, amelyeket az antant győzedelmes zászlóira írt, amelyeket Wilson elnök a békekötés és az új világrend alapjául hirdetett, és amelyek ma erkölcsi tartozásként terhelik a győztes hatalmakat. Alkalmazzák azokat az elveket, amelyeket a hódítók sohasem mertek nyíltan tagadni, hanem amelyeket a pittsburghi egyezmény mintájára hevenyészett színpadi trükkökkel igyekeznek megkerülni. A nemzetiségi elv és a népek önrendelkezési jogának alkalmazásából az következik, hogy Magyarország feltétel nélkül visszanyeri magyar többségű területeit, tehát az ún. Rothermere-határokat. Másodszor pedig, hogy Szent István birodalmának szláv és román többségű területei népszavazás útján döntik el hovatartozásukat, illetőleg, hogy független nemzeti államban kívánnak-e élni. Ez az a jogi alap, melyen állnunk kell.

[34] „A liga elnevezés – mutat rá egy Rubiconban megjelent tanulmányában *Zeidler Miklós* – azt jelezte, hogy a szervezet mint tagegyesületeket tömörítő csúcsszerv működött." Eredetileg 35 társadalmi szervezet volt a tagja (például a Gyáriparosok Országos Szövetsége vagy az Országos Magyar Gazdasági Egylet), 1929-ben pedig már mintegy 500.

Hogy ebből mit és mennyit lehet megvalósítani, az a történelmi helyzettől és az erőtől függ, amelyet a nemzet a döntő pillanatban ki tud fejteni. [...]

A revíziós mozgalom módszereire vonatkozóan hangoztatnunk kell, hogy a magyar mozgalom szükségképpen békés természetű. Fegyverei – a felvilágosítás és a meggyőzés – a béke fegyverei, és végső célja is a béke, amennyiben meg akarja előzni és el akarja hárítani újabb háborús katasztrófák veszedelmét. Ez tehát pacifista mozgalom a szó legigazibb értelmében. A felvilágosító akció arról akarja meggyőzni a világközvéleményt, hogy az állandó feszültség, amelyben a trianoni szerződés embertelen és elviselhetetlen rendelkezései úgy Magyarországban, mint az utódállamokban a lelkeket tartják, mindennemű konszolidáció akadálya. Egészséges békéről csak akkor lehet szó, ha meggyógyultak a vérző sebek. És ma nincs veszedelmesebb és fájóbb seb az emberiség testén, mint az, amelyet a magyar kérdésnek szoktak nevezni. Ez a pacifista módszer már azért is ajánlatos, mert alkalmas arra, hogy megjavítsa a magyarság nemzetközi pozícióját, és hogy a felelősséget [*az*] eljövendő veszedelmekért elhárítsa rólunk.

Önként fölvetődik most már a kérdés: [...] Miféle viszonyban van a Magyar Revíziós Liga a magyar kormánnyal? Magyarországon kivétel nélkül minden ember kívánja a revíziót; a nemzeti kívánság teremtette meg a ligánkat is. A miniszterelnök úr több ízben kijelentette, hogy kormánya a revízió alapján áll. A Revíziós Liga azonban nem az államhatalom, hanem a népakarat instrumentuma, és ebből azt a következést vonjuk le, hogy függetleneknek kell maradnunk minden hivatalos fórumtól. Ez már azért is szükséges, mivel mi a revíziós munkában nem alkalmazkodhatunk mindenben a kormány elveihez és módszereihez. Különbség van, és kell is lennie különbségnek, a hivatalos és a nem hivatalos politika között. A közvélemény azt követeli, amihez joga van a nemzetnek, a kormány pedig azt, ami realizálhatónak tart. Hiba volna, ha mi a kormánytól azt kívánnók, hogy a közvélemény által diktáltassa magának diplomáciai eljárásnak tempóját. De ugyancsak hiba volna, ha a kormány diplomáciai tartózkodást követelne a közvéleménytől, vagy ha egyáltalában kicsinyelné annak jelentőségét. A nemzet szervezett ereje a gőz az állam gépházában. Ha jól fölhasználják ezt az erőt, akkor hasznos munkát végez; ha rosszul bánnak vele, akkor leforrázza az embereket, esetleg felrobbantja a kazánt. A gépész mindent tehet a gőzzel, csak egyet nem: hogy ne vegyen róla tudomást, mert ha nincs gőz, akkor a gépész munkája merő naplopás. [...]

Meg kell jegyeznem, hogy az elszenvedett igazságtalanságok felpanaszolásával nem megyünk sokra, az emberek sajnálkoznak szerencsétlen nemzetünkön, de a békevágy világszerte ma olyan nagy, hogy nyilvánvaló igazságtalanságok megtorlása céljából nem kíván senki változtatni a helyzeten. Tettre kész szimpátiákat csak úgy tudunk kiváltani a külföldön, ha megértetjük a győztes nemzetek hangadó férfiaival, a beati possidentesszel [*a boldog birtoklókkal*], hogy Trianon a béke állandó veszedelme, és hogy csak az igazságos revízió biztosíthatja a világbékét.

Bizonyos mértékben akadálya a revíziós mozgalomnak az a meglehetősen elterjedt gyanú, hogy a magyarság életre-halálra elkötelezte magát egykori háborús szövetségeseinek, és hogy esetleges megerősödését arra használná, hogy kelet felé hátvédje legyen a germán politikának. Ezzel szemben állandóan hangsúlyoznunk kell az igazságot, hogy Magyarország öncélú életet él, és nem függvénye más hatalomnak. Legjobb fegyverünknek a nyomtatott betű bizonyult, amelyet újságközlemények, füzetek és könyvek alakjában vonultattunk hadba. A revíziós mozgalom mérlege addig Angolországban, Olaszországban, az Amerikai Unióban, Németalföldön, Svájcban és a skandináv államokban alakult a legkedvezőbben. Az igazság kedvéért azonban meg kell mondanom, hogy az összes kultúrközpontokban, Párizsban is, vannak tekintélyes számmal közéleti előkelőségek, akik nem csinálnak titkot magyar rokonszenvükből. Olyan okokból, amelyeket bővebben talán nem kell fejtegetnem, nem bocsátkozhatom részletekbe. Megállapítom, hogy a mai napon befejezettnek tekintjük munkánk első szakaszát és áttérünk a másodikra. Ezzel együtt némileg változni fognak eddigi módszereink is. Eddig ugyanis többnyire be kellett várnunk, míg a magyar kérdés iránt érdeklődő külföld fölkeres minket; jövőben azonban magunk akarunk külföldre menni, hogy ott végezzük a fölvilágosítás munkáját.[35] [...]

Tisztelt uraim! Végére jutottam annak, amit el akartam mondani. Köszönöm a türelmüket, és még csak arra kérek engedelmet, hogy két szót mondhassak a revíziós mozgalom reményeiről. Vannak honfitársaink, akik optimisztikusan, és vannak (igaz, csak csekély számmal), akik pesszimisztikusan ítélik meg a küzdelem esélyeit. Ezek úgy vélekednek, hogy nagyon is egyenlőtlen a harc a talpig fegyverben álló túloldal és a magyarság között, melynek minden fegyvere egy gondolat. Szeretnék rá emlékeztetni, hogy az újkor legnagyobb katonai lángelméje, I. Napóleon hogyan mérlegelte az ilyen küzdelem esélyeit. A francia császár azt mondta: „Csak két igazi hatalom van a földön: a kard és a gondolat. De idővel a gondolat mindig legyőzi a kardot!"

Az egyébként bánáti német családból származó Herczeg a két háború közti kor egyik legismertebb magyar írója, sőt „írófejedelme" volt; 1925-ben ő volt az első Nobel-díjra *jelölt magyar író. A* Magyar Revíziós Liga *elnöki posztját egészen annak 1944-es megszűntéig ő töltötte be.*

•

Gróf TELEKI PÁL
Országos Kaszinó, Budapest, 1929. december 10.

„Játszva, de mindig komoly céllal!" – a cserkészetről

A magyar cserkészetnek – Sík Sándor *és* Megyercsy Béla *mellett* – gróf Teleki Pál *(1879–1941) volt az emblematikus alakja. Politikai életrajzírója,* Ablonczy Balázs *szerint*

[35] 1928-tól kezdődően a MRL mintegy tucatnyi helyen tartott fönn külföldi képviseletet (Amszterdam, London, Milánó, Párizs, Varsó stb.) egy-egy titkár vezetésével.

„Teleki már életében kultusz tárgya volt a cserkészsajtóban és a csapatoknál", *s nemcsak azért, mert előszeretettel járt-kelt cserkész egyenruhában vagy lóháton, hanem mert jól érthető ideológiával töltötte meg a keresztény-nemzeti, illetve természet- és emberbaráti alapon szerveződő, több tízezer főre rúgó mozgalmat, amely nagyban épített a szabadban végzett elfoglaltságokra, táborozásra, erdei és vízi életre, túrákra, sportra.*

A belvárosi Országos Kaszinóban *elmondott beszédében* *Teleki minimalista módon fogalmazza meg az alapelveket. Felfogásában a cserkésznevelés fontos célja – kissé a Klebelsbergéhez hasonló elképzelés alapján –, hogy a jövendő vezető középosztály nemzethű tagjait kinevelje; ahogy Ablonczy írja: a* „rövidnadrágos elitet". *Fontolva kifejtő stílusban előadott, mégis fesztelen és rutinos beszédében a gyakorlott tanár Teleki csak két témára összpontosít: az önkéntességre és az alkalmazkodásra.*

Hogy miért sikerült az, hogy huszonkét fiúból rövid idő alatt kétmillió fiú legyen, amely szám nem csak átmeneti, mert azt hiszem, hogy ezután a jamboree után mindenütt óriási tömegek fognak jelentkezni, s egyik állam is a másik után fog jelentkezni (például ezelőtt három héttel ismertük el St. Domingo közép-amerikai néger állam cserkészetét[36]), ennek talán két nyitja van. Mindkettő arra vezethető vissza, hogy az a forma, amelyet Baden-Powell[37] a mozgalom megszervezésére megtalált, megfelel a fiú lelkületének, s ha azt mondom, hogy „fiú", akkor ezalatt minden fiút értek Magyarországtól és Angliától Trinidadig és Hátsó-Indiáig mindenütt.

Az egyik momentum az, hogy a mozgalom önkéntes. Nincs semmi kényszer, mindenki akkor lép be és akkor lép ki, amikor akar. Különböző államokban ez meglehetősen különböző ideig tart. Vannak cserkészetek, ahol az átlagos időtartam, ameddig egy cserkész megmarad cserkésznek, öt-hat év, mint például nálunk vagy a legtöbb európai államban. Amerikában viszont, ahol nagyon sok a cserkész, kissé gyorsabban élnek ebben a tekintetben is, ott az átlagos időtartam valamivel meghaladja a másfél évet.

Minden önként történik. Mi parancsolunk, de az a parancs mégsem parancs. Sohasem igazi parancs. És ha mint cserkész valahová kimegyek, a parancsnok vagy őrsvezető nem szokott nekem tisztelettel jelenteni, és azt hiszem, más cserkészparancsnoknak sem, hanem: szeretettel jelenteni. Minden, amit a fiú csinál, önként történik, önként annyiban, hogy rávezetjük és kedvvel csinálja. Tudja, hogy ezt azért kell csinálnia, mert erre saját szabad akaratából vállalkozott, s ebben nagyon nagy érték van.

A másik momentum az, hogy a cserkészet alkalmazkodó. Vannak törvényeink, amelyek nagyjában és egészében az egész világon ugyanazok. Törvényeinkben és fogadalmunkban benne van az Istenhez, hazához való hűség, benne van a természet szeretete, benne van az embertársak szeretete, az embertársak védelme, a nekik való segítségnyújtás stb. De még ezekben sem kötjük magunkat a teljesen rideg formákhoz. Az egyes nemzeteknek ezek a törvényei fogalmazásukban bizonyos különbséggel

[36] Teleki 1929 augusztusában vezetője volt a Liverpool melletti Arrowe Parkban rendezett 3. cserkész-világtalálkozóra érkezett népes magyar küldöttségnek, és tagja lett a mozgalom nemzetközi irányító testületének, az International Bureau-nak; az itt használt többes szám erre a szervezetre vonatkozik.

[37] Sir Robert Stephenson Smyth, alias Baden-Powell (1857–1941): angol katonatiszt, 1907-ben a cserkészmozgalom megalapítója, 1920-tól a világ főcserkésze; 1928-ban járt Magyarországon is.

bírnak, úgyhogy a cél egyforma marad, de a fogalmazás olyan, hogy a célt az illető nemzet lelkületéhez a szóban is közelebb hozza. Még a számban sem ragaszkodunk mindenhez, mert az amerikaiak törvénye tíz szakasz helyett tizenkét szakaszból áll.

A cserkészetben nincs doktrína, hanem azt mondhatnám, [*hogy*] a doktrína helyett inkább a meggondolásra helyezzük a súlyt. Arra törekszünk, hogy soha semmit sem döntsünk el princípiumok és doktrínák alapján; hanem azokat a kérdéseket, amelyek elénk kerülnek, lassú meditálás és megfontolás után lehetőleg konszenzussal, kapacitás után oldjuk meg. Ugyanez a szabály a tisztek közt is s a fiúkkal szemben is.

Ez a [*két*] momentum az, amelynek ereje talán a mozgalom sikeréhez vezetett. A mozgalom sikeréhez vezetett az is, hogy mindazt, amit csinál, játszva csinálja, de mégis mindig komoly céllal.

Telekinek jelentős érdeme volt, hogy Magyarország nemzetközi cserkésznagyhatalommá vált; 1933 októberében például 26 000 fő részvételével Gödöllőn *tartották a* 4. cserkész-világtalálkozót. *A mozgalmat 1944-ben a nyilasok oszlatták fel, maradékát pedig 1948-ban az* Úttörőszövetségbe *olvasztották; Magyarországon 1989-ben tudott újjászerveződni a cserkészet.*

•

ALMÁSY LÁSZLÓ
Az Országgyűlés képviselőháza, Budapest, 1931. július 22.

„Justice for Hungary" – a két óceánrepülő üdvözlése

„A Justice for Hungary (Igazságot Magyarországnak) amerikai magyarok áldozatkészségéből épült repülőgép volt" – *írja* Miszlay Zsolt, *sajnálkozva egyben, hogy* „az esemény nem él a köztudatban, bár jelentősége óriási".

Endresz György *(1893–1932) és* Magyar Sándor *(1898–1981) 1931. július 16-án óceánrepülési világrekordot állítottak föl:* 470 LE Lockheed Sirius *egyfedeles gépükkel 25 és fél óra alatt tették meg az utat az új-foundlandi Harbour Grace-ből* Felcsút *határáig. Ők voltak a világon a 15.-ek, akik leszállás nélkül repülték át az Atlanti-óceánt.*

Budapesten óriási tömeg üdvözölte őket, dacára annak, hogy a támogatásukra korábban indított pénzgyűjtés Magyarországon nem volt sikeres. Július 22-én meghívták őket az Országgyűlésbe, ahol mindkét Házban hősöknek kijáró üdvözlésben *volt részük – igaz, a belpolitikai viták még e sportteljesítmény ünneplését is meg tudták zavarni.*

Tisztelt képviselőház! Körünkbe érkezett az óceánon túli repülés két magyar hőse. *(A képviselőház tagjai helyükről felállva tapsolnak. Hosszan tartó taps és éljenzés. Szeder Fe-*

renc: De ha hazamennek, nem szavazhatnak titkosan! Zaj a jobb oldalon. Szeder Ferenc: Ha hazamegy a falujába, éretlen lesz rögtön! Zaj a jobb és a szélsőbal oldalon. Meskó Zoltán: Bár maga is repülő lenne! Ünneprontó! Szeder Ferenc: Maga hamarább repülhet, mint én! Zaj a szélsőbal oldalon. Meskó Zoltán: Nem szégyelli magát?!...)

Tisztelt képviselőház! A Ház egyértelmű üdvözletét kívánom tolmácsolni. Ne méltóztassanak megzavarni. (*Halljuk! Halljuk!*) Őket a magyar Országgyűlés képviselőháza nevében örömteljes büszkeséggel üdvözlöm. (*Élénk éljenzés és taps.*) Ezer veszély között, a mindenható különös kegye által védelmezve érték el kitűzött céljukat. (*Úgy van!*) Az ő sikerük előttünk nemcsak nagyszerű teljesítménye a magyar nemzeti erőnek, de egyszersmind úgy tűnik fel nekünk, mintha reményt keltő kedvező jelensége volna annak a nyilatkozatnak, amely az Észak-Amerikai Egyesült Államok elnökének ajakáról szállott Európa népei felé, és bennünk sorsunk jobbra fordulása iránt bizalmat fakaszt. A hős magyar repülők sikere nemzetünké is, s az egész világra szól. (*Úgy van! Úgy van!*)

Szolgáljon az ő teljesítményük a nemzet önmaga iránti bizalmának erősítésére, buzdítson bennünket szenvedéseink között, nehéz helyzetünkben kitartásra, erkölcsi és anyagi erőnknek egyesítésére. (*Úgy van! Úgy van! Helyeslés.*) Légjáró gépük felírása és az általuk elért eredmény hirdesse a magyar igazságot, s például szolgáljon arra, hogy a munka, tudás, erős akarat és kitartás legyőz minden akadályt, nemcsak a földön, de a légben is. (*Hosszan tartó élénk éljenzés és taps.*)

Magyar Sándor az Amerikai Egyesült Államokban telepedett le, és sikeres repülési vállalkozó lett. Endresz gépe viszont egy évvel később, egy Róma környéki repülőtéren lezuhant és szörnyethalt. A két óceánrepülőnek landolásuk helyén, Bicske *határában előbb a* Magyar Repülő Szövetség *állított emléktáblát, majd 2006-ban egy emlékművet lepleztek le, amely nemcsak nevüket és arcképüket örökíti meg, hanem repülőjük, a* Justice for Hungary *sziluettjét is.*

•

SZEDER FERENC – SCITOVSZKY BÉLA
Az Országgyűlés képviselőháza, Budapest, 1931. július 29.

„Magyar föld ilyen kommunista disznó bandának nem adhat kenyeret!"

„A politikai pártoknak szabadon meg van engedve a szervezkedés, amennyiben az törvényt vagy rendeletet nem sért, s a szervezkedéshez a hatóság külön engedélye nem szükséges" *– jelentette ki a Bethlent 1926-tól 1931-ig belügyminiszterként szolgáló* Scitovszky Béla *(1878–1959). Ennek ellenére az országban egyre többször érezték a szociáldemokrata szervezetek, hogy politikai jogaikat csorbítják, különösen a helyi hatóságok túlkapásai.*

A Magyar Szociáldemokrata Párt *az 1920-as években a legjelentősebb parlamenti ellenzéki* párt *volt. Hagyományosan a városi munkásokra épített, de 1930-tól megpróbált nyitni az agrárium felé is;* XXVII. kongresszusukon *közzétett programjuk az egyházi és a nagy magánbirtokok állami kártérítés mellett történő kisajátítását célozta. Nem csoda, ha a kormányzat (azon felül, hogy a választási rendszerbe eleve burkolt hátrányokat csempészett) egyre fokozódó mértékben éreztette arroganciáját a szocdem szimpatizánsokkal szemben. A rendőrségi túlkapások ügyében sokadszor interpelláló* Szeder Ferenc *(1881–1952) viszont mérsékelt szóhasználatával még a látszatát is igyekszik elkerülni, hogy pártját egybemossák a kommunistákéval.*

SZEDER FERENC, MSZDP: [...] A belügyminiszter úr egy konkrét eset kapcsán ugyanebben a tárgyban már egy elvi jelentőségűnek mondható döntést hozott, amely némileg tisztázza a politikai pártok alakulásának kérdését. Ez vonatkozik különösen a szociáldemokrata pártra, s amikor én ezt az interpellációt intézem a belügyminiszter úrhoz, éppen az a célom, hogy ennek az elvi jelentőségű határozatnak végig az egész vonalon szerezzenek érvényt, és legalább az a szellem, amely ebben a véghatározatban kifejezésre jut, érvényesíttessék a szociáldemokrata pártszervezetek megalakításánál. [...]

A Magyarországi Szociáldemokrata Párt országosan elismert politikai párt. [...] Ne kelljen nekem apró eseteket állandóan és rendszeresen idehoznom, hanem végre tessék kardinális intézkedéseket tenni abban a tekintetben, hogy a politikai pártoknak legalább ez a szabadsága, amely ebben az elvi jelentőségű véghatározatban kifejezésre jut, mindenütt az országban biztosíttassék. [...]

Tisztelt képviselőház! [...] Ismét felteszek néhány kérdést a belügyminiszter úrhoz a csendőrséggel kapcsolatban. Előre kijelentem, hogy távol áll tőlem, hogy a csendőrséget mint intézményt támadjam, hiszen interpellációmban is a csendőrségi közegek eljárását teszem szóvá. Azt kellett ugyanis tapasztalnunk, hogy a csendőrség túlságosan a politika mezejére siklott, és hogyha [*egy*] szociáldemokratával találkoznak, aminthogy ma már találkoznak szerte az egész országban, nagyon furcsa módon viselkednek velük szemben. Az, hogy lekommunistázzák az illetőt, szokás és divat. (*Propper Sándor: Milyen ostoba taktika ez? Zaj a jobb oldalon. Elnök: Csendet kérek, képviselő urak.*)

Én magam mélyen elítélem az ilyen minősíthetetlen eljárást, amikor szegény gyámoltalan emberekkel, akik politikai és gazdasági szervezkedéssel akarnak magukon segíteni, ilyen módon járnak el. Nem okos és nem célszerű eljárás, amikor ezekből erővel kommunistákat akarnak faragni, és minden megmozdulást kommunista megmozdulásnak akarnak minősíteni. Mert ez a legkisebb, amit megkapnak, ha a csendőrség fellép. Konkrét eseteket hozhatok fel. Megtörténik egyes esetekben, hogy el is verik az embert a szidalmazáson kívül azért, mert az szocialista, és kommunistának akarják minősíteni.

Szeretném, ha a belügyminiszter úr intézkednék, hogy ezek a jelenségek ne forduljanak elő, azokra való tekintettel, amiket az előbb is elmondottam.

Hogy már most konkretizáljak, elmondok néhány esetet. Itt van Álmosd község, ahol a pártszervezet megalakult. A csendőrség mindjárt megjelent, az embereket lehordták, kommunista zsidó bandának nevezték őket, és azt mondták, hogy ehhez a kommunista zsidó bandához ne tartozzanak, sőt fenyegették őket, hogy a fogukat is kiverik, ha ki merik ejteni azt a veszedelmes szót, hogy elvtárs. [...] Itt van Egyházasrádóc, ahol oda merészkedtek az emberek, hogy bejelentettek egy alakuló ülést, négyen aláírtak egy bejelentést, és akkor megjelenik a csendőrség a községben. Behívatják azokat, akik aláírták a bejelentést. Erre azt mondják: vigyázzanak, ne kommunistáskodjanak itt, mert elviszik őket kényszermunkára, mert a magyar föld ilyen kommunista disznó bandának nem adhat kenyeret és így tovább. [...]

Mélyen tisztelt belügyminiszter úr, ez a kérdés egész Magyarország közállapotával szervesen összefügg. Valahogy úgy érzem, hogy elérkezett az ideje annak, hogy rendet kell teremteni minden téren, még a közigazgatás terén is. Én mélyen átérzem ezeknek a kritikus időknek súlyát, és tudom azt, mélyen tisztelt belügyminiszter úr, hogy mindazok, amik itt ebben a pillanatban történnek, s ez a felhatalmazási javaslat sem oldja meg azokat a súlyos és kritikus időket, amelyek elé a magyarság néz, és sokkal súlyosabb feladatokat is meg kell még nekünk oldanunk ebben az országban, mint amilyenek között most vagyunk. De ennek előfeltételét meg kell teremteni. Legalább a politikai szabadság tekintetében adjanak az egyiknek annyit, mint a másiknak (*Úgy van! Úgy van! a szélsőbal oldalon*), de politikai, szabadságjogi kérdéseket ne méltóztassanak csendőrséggel és közigazgatási zaklatásokkal megoldani, mert – ismétlem – sokkal súlyosabb és tragikusabb időket élünk, semminthogy ezt az utat járhatná a kormányzat továbbra is. [...]

SCITOVSZKY BÉLA, belügyminiszter: Tisztelt Ház! Képviselőtársam ugyanazt a taktikát követte ennél az interpellációjánál, mint a többi interpellációjánál, és ugyanazt a taktikát, mint a megelőző Országgyűlésen a szociáldemokrata párt képviselői. (*Zaj a szélsőbal oldalon. Kabók Lajos: Nem taktika! Csomó sérelem!*)

A hozzám intézett interpellációban általános vádakat és panaszokat méltóztatott felhozni. Az elmondott interpellációban úgy mondott konkrétumokat hozott fel a képviselő úr. (*Kabók Lajos: Én úgy mondom!*) Ezek a konkrétumok abból állnak, hogy megemlítettetik egy község neve, és panasz adatik elő. (*Szeder Ferenc: Felolvasom a jegyzőkönyvet!*) Név, a csendőr neve, vagy a megvert egyén neve, ezek mind hiányoznak. (*Kabók Lajos: Rövid az idő már!*) Nagyon nehéz ezekből az interpellációkból mást kivenni, mint hogy a képviselő úr engem egy gramofónnak akar tekinteni, amelyben én az ő lemezeit játszom. Már most nekem harmadszorra kellene ugyanazt elmondanom, amit a megelőző két interpellációra már elmondottam. Tessék ezeket a konkrétumokat nekem tudomásomra hozni. [...]

A konkrétum, a tény az, amely bizonyítható, mert csak ezt tehetjük hatósági eljárás tárgyává. Azok az állítások, amelyek nem bizonyíthatók, nem alkalmasak arra, hogy közigazgatási és büntető eljárás alapjául szolgáljanak. Ezt az urak igen jól méltóztatnak tudni, és éppen azért, mivel ezt tudják, nemigen szoktak nekem konkrétumokat mondani, hanem más célzataik elérésére találják alkalmasnak azt a módot, amelyet itt interpellációikban alkalmazni szoktak. (*Zaj. Elnök csenget.*) Nem egy esetben történt, hogy kénytelenek voltunk a visszaélő hatósági közegeket, akár rendőrt, akár csendőrt, megfelelően meg is büntetni. Akkor van módomban ezekkel szemben eljárni, ha tényleg nem tartották be a törvényeket. (*Zaj. Elnök csenget.*) Nem konkretizált, nem bizonyított dolgokkal szemben azonban nincs módomban megfelelően eljárni. Ezeket kívántam az interpellációra válaszul megadni. Kérem, méltóztassék a választ tudomásul venni.

Nagyjából három héttel e beszédek után, 1931. augusztus 19-én Bethlen István benyújtotta lemondását: „Nekem ki kell vonnom magamat a forgalomból, és olyanra bíznom a kormányzást, aki a feladatok felelősségét megosztja az ellenzékkel..." *Az eredetileg kubikos-földmunkás Szeder Ferenc, aki már a beszéd idején az* MSZDP *országos vezetőségének tagja volt, a háború végéig a párt főtitkár-helyettese volt, de 1948 után csapdába került. Mivel ellenezte a kommunistákkal való együttműködést, Rákosi emberei 1950-ben letartóztatták, és a börtönben halt meg két évvel később.*

•

Gróf SOMSSICH ANTAL
Az Országgyűlés képviselőháza, Budapest, 1931. november 4.

„Rohan a vonat a sötétben, nyeli maga alá a vágányt" – a biatorbágyi merényletről

1931. szeptember 13-án, 0 óra 20 perckor *robbanás történt a biatorbágyi magasívelésű vasúti hídon. A rajta haladó, Budapestről Bécsen keresztül Ostendébe tartó gyorsvonat mozdonya és első hat kocsija a mélybe zuhant. Mind a bulvár, mind a nem bulvár sajtó bőven írt a példa nélküli merényletről; többek között* Karinthy Frigyes, Kosztolányi Dezső *és* Márai Sándor *is tudósított róla.*

A rendőrség kiderítette, a tettes egy Matuska Szilveszter *nevű, 39 éves, magyar állampolgárságú, de bécsi illetőségű kereskedő volt. És noha a lapok már-már ízléstelen részletekkel izgatták az olvasók kíváncsiságát (közölték például a néven nevezett elhunytak halálának pontos és részletes orvosi okát), az ügyben gyorsan háttérbe szorultak az emberi tragédiák.*

Az ügyet kísérő politikai zűrzavar közepette (a nemzetközi kommunizmus áll-e Matuska mögött vagy belpolitikai cselszövés?) figyelmet érdemel a pártonkívüli Somssich Antal

(1880–1951) felszólalása, amelyben a képviselő az eseményt Morvay Lajos *mozdonyvezető kisemberi szemszögéből foglalja össze, már-már dramatizált változatban.*

Tisztelt képviselőház! Engedje meg a tisztelt Ház, hogy – úgy hiszem – összes képviselőtársam nevében is kegyelettel emlékezzem meg a folyó évi szeptember hó 13-ára virradó éjjel a Biatorbágynál történt vasúti merénylet alkalmával szerencsétlenül járt utasokról és vasutasokról. Utóbbiak közül hősi halált haltak: Morvay Lajos főmozdonyvezető, Nemes Miklós fűtő, Gulyás Sándor vonatvezető és Ivanics József kalauz.

Mint azt a lapokból mindnyájan tudjuk, a vasúti katasztrófát bűnös merénylet okozta, s a magyar királyi államrendőrség minden részletében feltárta és felderítette ennek a bűntény nek [a] részleteit. Huszonkét ember vesztette el életét a merénylet következtében, és tizenheten sebesültek meg többé-kevésbé súlyosan. A magyar királyi államvasutak anyagi kára meghaladja az egymillió pengőt. Mindezt egy ember bűnös, démoni kigondolása okozta. Ugyanaz az ember, aki kigondolta, végre is hajtotta a merényletet.

A derék magyar vasutasok, akik mindig tanújelét adták hazaszeretetüknek és kötelességtudásuknak, ezúttal is négy kartársukat vesztették el kötelességük hű teljesítése közben, gyászba borítva hátramaradt családjaikat, akikre éjjel-nappal fáradtságos és felelősségteljes szolgálatban keresték meg a mindennapi kenyeret. Mind a négy áldozatul esett vasutas élete delén állott; 36–46 évet éltek.

E hősi halált halt vasutasok közül azonban különösen ki akarom emelni Morvay Lajos főmozdonyvezető tragikus esetét, aki nemcsak kötelességtudásának, hanem mozdonyához való féltékeny ragaszkodásának is áldozatául esett. Morvay Lajos főmozdonyvezető tulajdonképpen szabadságon volt, és csak hétfőn járt volna le a szabadsága, a szerencsétlenség pedig, amint köztudomású, szombatról vasárnapra virradó éjjel történt. Ő szombat délután elment a fűtőházi főnökséghez érdeklődni, vajon gépe, amely szabadsága alatt javításban volt, készen lesz-e már hétfőn, és azt a felvilágosítást nyerte, hogy gépe már készen van, és már aznap éjjel a 10. számú bécsi gyorsvonatot viszi vele egy másik mozdonyvezető. Morvay erre kérte, hogy őt jelöljék ki erre az útra, mert nem szereti, ha más jár az ő mozdonyával. Ki is jelölték erre az útra, és Morvay Lajos este rájárt hatalmas nagy mozdonyával a bécsi gyorsvonat tizenkét nehéz Pullmann-kocsiból álló szerelvényére. Gonddal vizsgálgatta, tapogatta, kenegette kedvelt gépét, hogy meggyőződjék, minden rendben van-e.

A Keleti pályaudvar csarnokában pont 12 óra 30 perckor a vonatvezető belefújt kürtjébe, s Morvay Lajos ráirányította a szabályozót a gépre; a vonat elindult, és a sötétben elhagyta a pályaudvart. Mindenki biztonságban érezte magát a vonaton, és senki sem gyanította, hogy fél óra múlva milyen sors vár rá. Matuska pedig ezalatt megtette a merénylethez szükséges előkészületeket, és várta a következményeket. Rohan a vonat a sötétben, nyeli maga alá a vágányt. Morvay szeme előtt fehér és zöld jelzőlámpák világa surran el: szabad a pálya.

Így érnek el a biatorbágyi viadukt elé. Körülbelül tíz méternyire a viadukttól felrobban a pokolgép, a mozdony kisiklik, magával ragad hat kocsit, és lezuhan a mélységbe. Ott fekszik most Morvay pozdorjává zúzott becézett gépe roncsai mellett, összezúzott tagokkal, félig megsülve, félig megfőve a mozdonyból rázúduló gőztől és tűztől. A pokolgép robbanásától egészen a lezuhanásig csak néhány másodpercnyi idő múlt el, mégis elegendő volt ez a pár másodpercnyi idő arra, hogy Morvay meghúzta a mozdonyon a vészféket, a hátulsó kocsik lefékeződtek és elszakadtak a vonat lezuhant részétől, és ezáltal mindazok az utasok, akik a vonat hat utolsó kocsijában tartózkodtak, megmenekültek a majdnem biztos haláltól. Ez az ő lélekjelenlétének köszönhető.

Tisztelt Ház! Morvay Lajos főmozdonyvezető kötelességtudásának és hivatásához való szeretetének olyan tanújelét adta, amely ezekben az anyagilag nyomasztó időkben mintaképül szolgálhat nemcsak minden vasutasnak, hanem minden magyar állampolgárnak. (*Úgy van! bal felől.*) Amint értesülök, a magyar királyi államvasutak a katasztrófa színhelyén obeliszket szándékozik felállítani az áldozatok emlékére. Mégis arra kérem a kereskedelmi kormányt, hogy Morvay Lajos és társai áldozatkész magatartásának emlékére és hálánk jeléül a nemzet nagylelkűen méltóztassék gondoskodni a hősi halált halt vasutasok hátramaradottairól; kérem továbbá, hogy Morvay Lajos emlékét pedig külön azzal örökítse meg a kereskedelmi kormány, hogy a MÁV legmodernebb gyorsvonatú mozdonyán a kazán mindkét oldalán külön feltűnően látható sárgaréz betűkkel Morvay Lajos neve alkalmaztassék. (*Helyeslés és taps a jobb oldalon.*) Hadd hirdesse ez a gép, amerre halad, azt, hogy vannak még Morvay Lajosok, vannak ilyen fiai hazánknak, amíg pedig ilyenek vannak, addig nincs elveszve országunk. (*Élénk éljenzés és taps.*)

A hivatalos vizsgálat szerint Matuska „cselekedeténél szorosan vett politikai motívum nem volt, és nincs adat arra, hogy államfelforgató célokat szolgált, vagy hogy a kommunista párt érdekében működött" *volna, a biatorbágyi robbantás okán a kormány mégis életbe léptette a statáriumot. A merénylőt Bécsben 6 évre, Budapesten viszont 1934. november 20-án halálra ítélték. Egy osztrák-magyar államközi megállapodás okán nem végezhették ki (Ausztriában nem volt halálbüntetés), hanem miután ausztriai büntetését letöltötte, életfogytiglani ítélettel 1937 végén visszakerült a váci fegyházba. Matuska beismerő vallomást tett, de tettének megítélése kétséges. Nem elég, hogy a robbanáskor a helyszínen maradt (álsebeivel és álkötésével még le is fényképezték!), a bíróságokon pedig végig elmebeteg-színjátékot játszott, történetének szála máig elvarratlan: 1944 novemberében, pár nappal a* Vörös Hadsereg *bevonulása után, eltűnt a váci börtönből.*

KERESZTES-FISCHER FERENC

Az Országgyűlés felsőháza, Budapest, 1932. május 18.

„A fegyverhasználatra több lehetőséget kell engedni!"

1932. április 7-én a szociáldemokrata párt mozgósítására a legnagyobb rendszerellenes tömegtüntetésre került sor az I. világháború óta. A fővárosi és vidéki helyszíneken több száz letartóztatás történt, valamint néhány, a rendőri fegyverhasználat miatt bekövetkezett haláleset. A biatorbágyi merénylet, *az azt követő statárium, a szaporodó tüntetések, egyszóval a radikalizáció miatt várható volt, hogy a kormány megteszi a szükségesnek ítélt lépéseket.*

Az 1932. április 29-i dátummal „A m. kir. rendőrség fegyverhasználati jogáról" *benyújtott törvényjavaslat négy paragrafusa közül az 1. § 6. szakasza, valamint a 3. § bizonyult a leghatékonyabbnak; az előbbi gyakorlatilag korlátlan fegyverhasználati hatalommal ruházta fel a rendőröket* „néptömeg oszlatása végett", *az utóbbi pedig eleve biztosította őket konfliktushelyzetben az államhatalom támogatásáról.*

Amikor Keresztes-Fischer Ferenc *(1881–1948) belügyminiszter indoklást fűzött a felsőházban a törvényjavaslathoz, biztos lehetett benne, hogy a t. Ház a civil biztonság rovására ki fogja venni a rendőrségi fegyverhasználati jogot a komolyabb ellenőrzés alól.*

Mélyen tisztelt felsőház! Hálás köszönettel veszem azt az egyértelmű megértést, amellyel a mélyen tisztelt felsőház ezt a törvényjavaslatot fogadni méltóztatott. Tényleg az a helyzet, hogy a magyar királyi államrendőrség fegyverhasználatának joga eddig a mi jogrendszerünkben kielégítőleg szabályozva nem volt. Volt ugyan egy miniszteri rendelet, amely ezt a fegyverhasználati jogot a végszükség esetére korlátozva szabályozta, de egyrészt ez a miniszteri rendelet által történt szabályozás nem volt kielégítőnek tekinthető, másrészt pedig egyáltalában nem ment át se a rendőrség, se a publikum köztudatába, sőt még a magyar királyi bíróságok köztudatába sem, úgyhogy a magyar királyi bíróságok minden olyan esetben, amikor a magyar királyi államrendőrség egy tagja fegyverhasználatának jogosságát kellett elbírálniok, kizárólag a büntető törvénykönyvben foglalt rendelkezések alapján ítélkeznek, vagyis a magyar királyi bíróságok felfogása szerint, és az eddigi joggyakorlat szerint, a magyar királyi államrendőrség fegyverhasználatára nem volt több jog, mint amennyi joga minden állampolgárnak van arra, hogy szükség esetén fegyverrel a maga életét megvédje.

Mélyen tisztelt felsőház! Azt hiszem, nem kell bővebben magyaráznom azt, hogy egy olyan testület részére, amely az állam biztonságát és rendjét van hivatva karhatalommal megvédeni, nem kielégítők azok a szabályok, amelyek az egyes állampolgárnak védelmet nyújtanak a támadásokkal szemben. Az ilyen testület tagjának több jogot, a fegyverhasználatra több lehetőséget kell engedni. (*Úgy van! Úgy van!*)

Ennek a helyzetnek szanálása és eliminálása végett készült ez a javaslat, amely nemcsak iparkodott körvonalazni a rendőrség fegyverhasználati jogát és kötelességét, de egyúttal iparkodott az állampolgári szabadságot is védeni, és ezeknek a jogoknak gyakorlását, a fegyverhasználat jogának gyakorlását olyan korlátok közé szorítani, hogy az állampolgárok a maguk szabadságának felesleges korlátozása miatt ne panaszkodhassanak.

Tisztelt felsőház! Meg vagyok győződve róla, hogy ez a törvény el fogja érni a célját, és ezentúl egyfelől a magyar királyi államrendőrség tagjai tudatában lesznek annak, hogy fontos feladatuk teljesítésénél mögöttük áll a törvény védelme akkor, ha fegyverüket jogosan használják, másrészt az állampolgárok is abban a biztos tudatban fognak élhetni, hogy szabadságjogaik felesleges korlátozásoknak és zaklatásoknak kitéve nem lesznek. Ezek alapján kérem, méltóztassék a törvényjavaslatot elfogadni. (*Általános helyeslés.*)

Keresztes-Fischer 1931–1935 után 1939–1944 között még egyszer betöltötte a belügyminiszteri posztot. Ebben a funkciójában több dráma fűződik a nevéhez, de ezek nélkül is hírhedt volt (ahogy a korabeli sajtó gúnyolódott vele) a „bestiák", *azaz a parasztpofozó csendőrök feltétlen támogatásáról. A német megszállás után a* Gestapo *elfogta és koncentrációs táborba hurcolta az akkor 63 éves politikust.*

•

MESKÓ ZOLTÁN

Az Országgyűlés képviselőháza, Budapest, 1932. június 16.

„Ez a jelvény a magyar horogkereszt..."

Egy nyugalmazott katonatiszt, akinek örömet okoz a verbális agresszió, s akinek zsidóellenes frázisözön az orátori tógája. A Meskó Zoltán *(1883–1959) vezette mozgalom az egyik legkorábbi náci típusú szélsőjobboldali párt volt Magyarországon. Rendelkezett hivatalos névvel:* Magyar Nemzetiszocialista Földműves és Munkás Párt, *lappal (*Nemzet Szava*), és mindenkinek mindent ígérő parttalan demagógiával. Az ország, amelyet Meskó napirend előtti felszólalásában vizionál, csupán egy ponton mutat határozott vonást: a* „nem nemzettag, nem turáni vagy nem árja származásúak" *elleni fellépésben.*

1932 júniusában mindez nyíltan elhangozhatott az Országgyűlésben. Sőt, ahogy egy tanulmányában Udvarvölgyi Zsolt *írja Meskóról:* „Felszólalását rendkívül teátrális külsőségek között tartotta meg. Náci egyenruhában jelent meg, s hitlerista köszöntéssel üdvözölte a parlamentet." *A szvasztikával díszített zöld ingben és a Hitleréhez hasonló bajuszkával feszítő Meskó személyében „egy színtiszta magyar mozgalom" vezetőjét, a Führer egyik zsebimitátorát halljuk.*

[...] Nemzeti létünket külső erőszakos intézkedések tragikusan csonkává gyengítették, kétségbeejtő lett a magyar sors. Újabb konkolyhintést, meghasonlást nemzetünk szervezete el nem bír. Önmagára ismert az olasz, török, német. A nemzetek európai kataklizmájának lejtőjén megállította őket fegyelmezett nemzeti öntudatra ébredésük. Előttünk a boldogulás és pusztulás példái. Mohács után nem élt ilyen sorsdöntő órákat a magyar. Lelkiismeretünket, a józan magyar észt, szenvedő családtagjaink, sok millió magyar testvérünk aggódó arcát kell megkérdeznünk: Akarunk-e élni vagy nem?

Világtörténelmi magunkra hagyatottságunk évszázadokon át bebizonyította, hogy sohasem számíthatunk a megpróbáltatás nehéz órájában másra, mint önmagunkra, ősi erőnkre. Bármennyire is figyelte aggódó együttérzéssel a magyar nemzeti társadalom a külföldi testvérnemzetek bátor öntudatra ébredésének nehéz küzdelmeit, Mussolini, Kemal [*Atatürk*], Hitler új országának megalapítását, bármily csodálattal adózunk is Európa új nemzeti államférfiainak, bármennyire is áthat bennünket példájuk követésének történelmi szükségszerűsége: meg kellett értenünk, hogy a magunk földjén, a magunk fajtestvérei között, a sajátos magyar klíma levegőjében csak színtiszta magyar mozgalom törhet diadalra.

Elavult dogmák, bemohosodott pénzügyi elméletek, a nemzetközi kapitalizmus kapzsi kinövései rommá tették Európa egész társadalmát, és koldussá a dolgozók millióit. A kapitalizmus nemzetközi szervezettségével szemben nem állhat helyt más a dolgozók életéért, mint a nemzeti gondolat Európa-szerte összefogó kapcsolatainak ereje. Bent az országban mi magunk ismerjük népünk bajait, panaszait, kívánságait, lelkének legtitkosabb vágyait és a nemzet boldogulása elé tornyosuló akadályokat. Célkitűzéseink, vágyaink, útjaink, eszközeink nem lehetnek semmiféle részletükben sem mások, mint magyarok. Magyar nacionalistáknak valljuk magunkat. A nap éltető sugara sütni kezd Európa minden táján a nemzeti megújhodás reménysugarain át. Kelőben van a nemzeti öntudatra ébredt országok napja, és ebben a nagy európai közösségben, az új nap éltető sugara alatt helyet akar a magyar nemzet.

Kifelé tehát barátunk mindenki, aki tudatára ébredt az igazságosabb új világrend kialakulásának. Természetes tehát, hogy keressük és meg is találjuk a kapcsolatot az új nagy külföldi nemzeti megmozdulások kiváló államférfiaival, akik felé magyar szívem egész melegével küldöm ez ifjú magyar mozgalom minden lelkes tagjának tisztelgő köszöntését. Kísérjék jóindulattal és megértéssel ezt az új mozgalmat itt a Duna medencéjében. A mi sorsunk sokkal tragikusabb, megpróbáltatásaink sokkal súlyosabbak, de az övékéhez hasonló nemzeti megmozdulásunk minden önzetlen célkitűzése éppoly kristálytisztán lebeg előttünk, mint amilyen céltudatosan ők vívták meg nemzeti programjuk, előretörésük nagy ütközeteit.

Mi első lépésünk ünnepi pillanatában hódolatteljes tisztelettel fordítjuk fejünket, fegyelmezett sorainkat a legelső magyar ember felé, kinek példaadó fajszeretete, valamennyiünkért aggódó lelke egy a magyarság lelkével.

Tisztelt Ház! Méltóztassék megengedni, hogy bejelentsem a Nemzeti Szocialista Magyar Földműves és Munkás Párt megalakulását, és ismertessem mozgalmunk lényeges programpontjait. (*Olvassa.*)

1. A nemzetiszocialista mozgalmat a magyar élni akarás, a nemzeti öntudat előretörése keltette életre minden nemzetközi irányzattal és törekvéssel szemben. A nemzeti szocializmus az egyes társadalmi osztályok kiegyensúlyozott együttműködésére törekszik, és megdönti a nemzet erkölcsi és eszmevilágától teljesen idegen népelem nemzetpusztító és életsorvasztó hatalmát, és a magyar testvér érvényesülését és boldogulását minden törvényes eszközzel, mindenkivel szemben megvédi és elősegíti; igazi békét, rendet, jólétet és szabadságot biztosít; tiszta erkölcsöt, tisztességes gazdasági és kereskedelmi helyzetet, közéleti tisztaságot, becsületes nemzeti életet teremt, szóval a nemzet alapkövévé teszi a mozgalom legfontosabb jelszavát: közérdek az önérdek előtt.

2. A magyar nemzetiszocialista mozgalom a valláserkölcsi világnézet és a pozitív kereszténység alapján áll, követeli tehát a vallásellenes agitáció szigorú üldözését, és minden dolgozó magyar vallásos érzelmének fokozott védelmét.

3. Követeljük Magyarország 1914. évi területének visszaállítását, valamennyi magyarnak egyesítését Magyarországon. Nem ismerjük el a békeszerződéseket, nem ismerünk győzőt és legyőzöttet. Követeljük a megszállott területeken okozott óriási károk megtérítését, a jóvátételek és egyéb háborús terhek törlését és a teljesített fizetések visszatérítését. Követeljük és biztosítjuk hazánk egész területén minden más anyanyelvű őslakosság teljes kulturális szabadságát és autonómiáját.

4. Követeljük a nemzeti függetlenség fenntartását és annak legmesszemenőbb biztosítását minden törvényes eszközzel és mindenkivel szemben.

5. Követeljük az érdek- és politikai képviseleti választások minden fajára kiterjedő általános, egyenlő, titkos és kötelező választói jogot, követeljük minden dolgozó magyar ember méltóságának és szabadságjogainak fokozottabb törvényes védelmét.

6. Követeljük, hogy minden állampolgárnak egyenlő jogai és kötelességei legyenek. Biztosítani kívánjuk, hogy a magyar ész, magyar tehetség és magyar szorgalom szabadon érvényesülhessen, és felvesszük a harcot a protekció rendszere ellen, mely a nemzet nagy kárára megakadályozza az értékes emberek természetes kiválasztását és egyéni boldogulását. Követeljük, hogy új magyar állampolgárságot a jövőben csak nemzettag kaphasson, nemzettag pedig csak turáni vagy árja származású egyén lehet.

7. Követeljük, hogy a nemkívánatos idegen elemek további bevándorlása megakadályoztassék, és valamennyi, a háború után bevándorolt nem nemzettag és 1914. év óta bevándorolt mindazon egyén kiutasíttassék, aki bármilyen nyereségvágyból elkövetett vagy nemzetellenes bűncselekmény miatt a bíróság által jogerősen elítéltetett. Követeljük, hogy munkaalkalmaknál elsősorban magyar állampolgárok vétessenek tekintetbe. Amíg magyar munkanélküli, állásnélküli van, idegent alkalmazni ne lehessen. *(Helyeslés jobb felől.)*

8. Tekintettel arra az irtózatos pénz- és véráldozatra, páratlan szenvedésre, melyet a világháború a magyar néptől követelt, a háború révén való személyi haszon és meggazdagodás a nemzet elleni bűncselekménynek tekintendő. Követeljük ezért minden háborús vagyonnak nemzeti célokra való teljes igénybevételét.

9. Követeljük, hogy mindazon egyéneknek a vagyona, akik az 1880. év óta üzérkedés céljából vándoroltak az országba, továbbá mindazon egyének vagyona, akik az ország sorsának intézésében eddig részt vettek, vizsgáltassék felül, és az a vagyon, amely nem normálisan, tisztességes és közérdekű munkával jött létre, szálljon az államra, szolgálja a köz javát. Követeljük, hogy minden arra rászoruló érdemes dolgozó magyar állampolgár – bármilyen munkakört töltsön is be – az államra visszaszállt javak egy részéből megfelelő állami kamatmentes hitelben részesüljön.

10. Könyörtelen harcot hirdetünk azok ellen, akik működésükkel a közérdeknek ártanak. Közönséges bűnözők: síberek, árdrágítók, uzsorások, valutarontók, csalók, sikkasztók, hamis esküvők stb., továbbá az állam biztonsága és a nemzet megbecsülése ellen vétők súlyosabb esetben halállal, egyébként kényszermunkával, de mindenkor vagyonvesztéssel sújtassanak, tekintet nélkül a származásra és a vallásra. [...]

12. A magántulajdon elvi alapján állunk, de a magántulajdont az emberi boldogság szolgálatába akarjuk állítani és nem tűrjük tovább, hogy a dolgozók a nemzetközi kapitalizmus rabszolgái legyenek, amely rabszolgaság a dolgozó néprétegek erkölcsi és anyagi pusztulását eredményezi. Követeljük a munka- és fáradság nélküli jövedelmek megszüntetését. Az adómentes létminimum megállapítását, a fizetések maximálását, a súlyos kamatterhek letörését, az álláshalmozás megszüntetését. Bármely nyereségre alapított üzemnél vagy más vállalatnál a dolgozó munkásság részére haszonrészesedést követelünk, mert a teljesített munkát a befektetett tőkével legalábbis egyenlő tényezőnek tekintjük.

13. Követeljük valamennyi nagyüzem és bánya racionalizálását. Követeljük az irányító termelést és a termelt javak racionális szétosztását biztosító tervgazdálkodást. Követeljük a munkanélküliség elleni küzdelem haladéktalan megindítását. Követeljük, hogy az ország kivitelének ellenértékéből árucsere formájában elsősorban nélkülözhetetlen nyersanyagszükségletünk biztosíttassék. Követeljük nemzeti fogyasztásunk okszerű irányítását és átszervezését, hogy a kereskedelmi mérleg aktivitása biztosítható legyen. Tiltakozunk minden felesleges és luxuscikkek behozatala ellen. Nem fizetünk tovább uzsorakamatot a nemzetközi nagytőkének, nem adjuk oda uzsorakamatba gyárainkat, házunkat, földünket. Csak áruval fizetünk, ha áruinknak külföldön piacot adnak, és ha érte becsületesen megfizetnek. [...]

[*Almásy László, a Ház elnöke a 19. pont után figyelmezteti a képviselőt, hogy beszédideje lejárt. Meskó pár perces meghosszabbítást kér. Miután a képviselők a hosszabbításhoz hozzájárulnak, a szónok folytatja.*]

[...]

23. Követeljük a zsoldos hadsereg megszüntetését, az általános védkötelezettség újbóli törvénybe iktatását, a honvédség fejlesztését, az ifjúság nemzeti öntudatra és fegyelemre való nevelését.

24. Követeljük a büntető-, kereskedelmi, váltó-, részvény-, biztosítási, szövetkezeti jogszabályoknak a magyar nép érdekeinek megfelelő azonnali reformját.

25. Követeljük az anyaság és nővédelem, népegészségügy, gyermekvédelem kiterjesztését a szociális követelmények legfelső határáig, a házasság előtti kötelező orvosi vizsgálatot, a gyermekmunka eltiltását, a szellemileg különösen tehetséges gyermekeknek állami költségen való kiképeztetését, tekintet nélkül a szülők társadalmi állására, új erkölcsvédelmi törvények beiktatását. Követeljük a rokkantak tisztességes ellátásának biztosítását, a hadiárvák és hadiözvegyekről való szeretetteljes gondoskodást és az állam szociális tevékenységének rendszeres kiépítését. Követeljük mindazoknak, akik becsülettel állták meg a helyüket a világháborúban a harctereken, megkülönböztető elismerését a nemzet gazdasági és társadalmi életében.

26. Szigorú törvényeket követelünk olyan művészeti és irodalmi irány ellen, mely népéletünkre és ősi hagyományainkra bomlasztó hatással van, és azon intézmények feloszlatását követeljük, amelyek a nemzet egyetemes érdekei ellen vétenek.

Tisztelt Ház! A program lényeges pontjainak ismertetése után befejezem felszólalásomat. (*Halljuk! Halljuk!*) Engedje meg a tisztelt Ház, hogy most itt, az ország színe előtt feltűzzem jelvényünket, mozgalmunk jelvényét. (*Mozgás. Propper Sándor: Lehet követni!*) Ez a jelvény a magyar horogkereszt, és bejelentem, hogy ez a jelvény minden viselőjét a most felolvasott program feltétlen engedelmes katonájává avatja, s egyben alázatos istenfélelemre, olthatatlan hazaszeretetre (*felkiáltások jobb felől: Ez helyes!*), és a magyar államfő iránt való tántoríthatatlan hűségre kötelezi. (*Helyeslés a jobb oldalon.*) Így indulunk el, programunk iránti hűséggel, Isten nevével a biztos győzelemre, Magyarország boldogságáért. (*Felkiáltások a jobb oldalon: Helyes! Jól van! Propper Sándor: Lehet belépni!*)

Meskó mozgalma akkor kezdte a nyilaskeresztet *használni, miután a* horogkeresztet *Keresztes-Fischer belügyminiszter egyik 1933-ban kelt rendelete betiltotta. A háború után a* „kis magyar Führert” *a népbíróság életfogytiglanra ítélte. 1956-ban amnesztiával szabadult, majd egy évvel később újra börtönbe került, míg végül kegyelmet kapott.*

BAJCSY-ZSILINSZKY ENDRE
Az Országgyűlés képviselőháza, Budapest, 1933. május 17.

„Az Anschluss Magyarország halálát jelentené!"

„Hatalmas ívű fejlődést tett meg" – *írja* Tilkovszky Lóránt *politikai életrajzában arról a magyar politikusról, aki az antikommunizmustól náciellenességig ívelő pályáját tragikus körülmények között végezte be a II. világháború vége felé.*

Az újságíró és politikus Bajcsy-Zsilinszky Endre *(1886–1944) az I. világháborút követő forradalmi időszakban a* Magyar Országos Véderő Egylet *(MOVE) egyik alapítójaként,* Gömbös Gyula *csoportjának tagjaként tűnt föl, majd lelkes irredenta és fajvédő lett. Az alábbi beszédben mégsem a soviniszta politikust halljuk, hanem az egyoldalú német orientációt elítélő Bajcsy-Zsilinszkyt, aki igen éleslátónak bizonyul a német birodalmi tervek közép-európai hatásának előrevetítésében.*

„Miért kell nekünk azt a látszatot keltenünk és fönntartanunk, hogy mi vagyunk az egyedüliek, akik Németországot tüskön-bokron keresztül követjük?" – *kérdezi, és németellenes mondanivalója ekkor, Hitler hatalomra jutása után néhány hónappal, még akkor is figyelemre méltó, ha a helyenként erőltetett történelmi argumentáció mellett egy olyan osztrák-lengyel irányultságú külpolitikai koncepciót is fölvázol, amely saját kortársai szerint is irreális volt.*

Tisztelt Ház! Megint üres padsorok előtt kell beszélnem. Ezt nagyon lehangolónak tartom. [...]

Egy sajnálatos dolog megállapításával, illetőleg e sajnálatos dologhoz bizonyos megjegyzések hozzáfűzésével kívánom kezdeni beszédemet. [...] Azt olvasom Bleyer[38] tisztelt képviselő úr egyik sajtónyilatkozatában, hogy a tegnapi incidens során a képviselő úr felesége őexcellenciáját is megdobálták a diákok. Én nem hiszem, hogy akadna a magyar ifjúságnak egyetlen olyan tagja, aki ezt tudatosan, szántszándékkal követte volna el (*Úgy van! Úgy van! a középen*), mégis igen sajnálatosnak, mondhatnám fájdalmasnak kell neveznem ezt az esetet (*Váry Albert: Úgy van!*), és a magyar ifjúságtól éppen én, aki olyan élesen keltem a védelmükre és követeltem az ő megnyilatkozásaik számára a szabadságot, kérem, sőt követelem, hogy Bleyer Jakabné őexcellenciájával szemben tegyék ezt jóvá olyan formában, amint az a magyar gavallériának megfelel. (*Általános helyeslés.*) Minden kérdésben, minden harcunkba ragaszkodnunk kell a magyarság ősi előkelőségéhez (*általános helyeslés*), és éppen ez is az egyik oka annak, hogy elutasítjuk magunktól a müncheni Barna Háznak és a mai hitleri rezsimnek a módszereit. (*Úgy van! Úgy van! a bal oldalon és a közepén.*)

Tisztelt Ház! Amikor ma bejöttem a Házba, egy levelet találtam a fiókomban. A levél

[38] Bleyer Jakab (1874–1933): irodalomtörténész, egyetemi tanár, 1919–1920-ban a nemzeti kisebbségek minisztere, később országgyűlési képviselő, a német kisebbség prominens képviselője.

kíséretében ezt a lapot találtam (*felmutatja*): „Wartburg" „Das Völkische Wochenblatt Norddeutschlands" [*Észak-Németország Népi Hetilapja*], és ebben óriási címbetűkkel a következő cikk: „Geheimissvolles Treiben des Judenstämlings Papst Pius XI." [*A zsidó származású XI. Pius pápa titkos üldöztetése*] (*Mozgás.*) A mostani pápáról van szó, akit – a világ katolicizmusának fejét – ez az újság, amely magát hivatalos újságnak mondja, a legdurvább, a legméltatlanabb módon támad meg. Azt hiszem, hogy felekezeteken felül minden jóérzésű keresztény embernek, sőt minden jóérzésű magyar embernek a nevében beszélek akkor, amikor ezek ellen a durvaságok ellen kikelek (*Úgy van! Úgy van!*), és felhívom elsősorban a magyar katolicizmust, felhívom a kereszténypártot, amely a kereszténység elveit írta zászlajára (*Úgy van! Úgy van!*) és tette programjává, hogy ezek ellen a módszerek ellen, ez ellen a durvaság ellen, minden emberi civilizációnak ez ellen a sérelmei ellen lépjen fel. (*Általános helyeslés. Taps a jobb oldalon.*)

Tisztelt Ház! Ismételten hangsúlyozni kívánom, hogy amikor a német kisebbségi kérdésben szót emeltem, eszem ágában sem volt bármily kisebbségi jogot megtagadni akár német, akár más kisebbségtől [...], és tiltakozom minden olyan módszer, eljárás és politika ellen, amely akár közvetve, akár közvetlenül, akár jóhiszeműleg, akár rosszhiszeműleg módot ad a német hatalmi gondolatnak ebben az országban való terjeszkedésére. (*Jánossy Gábor: Úgy van! Helyes!*) Amikor Bleyer képviselő úr felszólalását bíráltam, bírálom és bírálni fogom (*helyeslés jobb felől*), és harcolni kívánok ez ellen a politikai beállításai ellen, akkor ezt elsősorban azért teszem, hogy visszautasítsak minden német birodalmi beavatkozást, és elszakítsam azokat a szálakat – nem kulturális szálakat, sem a népi szálakat, mert azokat nem lehet és nem is szabad elszakítani –, hanem azokat a politikai szálakat (*helyeslés jobb felől*), amelyek bizonyos hitbizományt élvező nemzeti kisebbségi vezérek és a német birodalmi politika között fennállnak, és amelyekre rá fogok még ebben a Házban világítani. [...]

Méltóztassék megengedni, hogy ezek után áttérjek a magyar külpolitika bizonyos kérdéseire. (*Halljuk! Halljuk!*) Én, aki ebben a parlamentben a polgári fronton a legradikálisabb reformokat követelem, a legmesszebbmenő reformokat kívánom a magyar államnak és társadalomnak átépítésére, a magyar birtokmegoszlás megváltoztatására (*helyeslés a jobb és a bal oldalon*), az egész magyar agrárizmusnak kisbirtokokra való építésére (*helyeslés a jobb és a bal oldalon. Berki Gyula: Kis és közép!*), ezt a radikalizmust viszont össze akarom kötni minden vonatkozásban azzal a szellemmel és azokkal a tapasztalatokkal, amelyeket számunkra a magyar történelem jelent.

A magyar külpolitikának nem kell egészen új utakra lépnie. A magyar külpolitika alapjait lerakta már Szent István akkor, amikor átvette az olaszoktól, a németektől a nyugati katolicizmust. De ugyanakkor, amikor ebből a kereszténységre való áttérésből az akkori Európának leghatalmasabb uralkodója és legnagyobb birodalma jogokat próbált formálni arra, hogy Magyarország teljes önállóságát felváltsa egy vazallátussal, akkor ez a Szent István volt az, aki nem dupla keresztet, hanem dupla kardot fogott

a kezébe, és Konrád császárt kétszer alaposan megverte, és kitágította a magyar határt a Thaya folyóig és a Wienerwaldig. Azóta is – nem lehet ezt elégszer hangsúlyozni – a magyar történelem alig állt egyébből 600 éven keresztül, amíg az önálló magyar birodalom fennállott, mint a Német Birodalom hódító törekvéseivel szemben való védekezésből (*Jánossy Gábor: Úgy van!*), a következő 400 esztendőben pedig ugyanennek a német imperializmusnak hódító törekvéseivel szemben való önvédelemből a Habsburg Birodalmon belül. Az árpádi birodalom abból indult ki, hogy a magyar nemzet és az ezen a földön – amely olyan hatalmas földrajzi egység – vele együtt lakó népek önálló életet kell, hogy éljenek. Az egész magyar történelmen végigvonul ez a védekezés, minden nyugati és keleti nagyhatalommal szemben. Védekeztünk egyfelől a Német Birodalommal szemben, másfelől a kelet felől jövő imperialista törekvésekkel szemben. A keleti hódító törekvéseket ma a mi számunkra Oroszország helyettesíti. A magyar nemzet és a magyar nemzettel együtt a többi itt lakó népek itt élni és boldogulni csak akkor tudnak, ha ezt az árpádi gondolatot megvalósítjuk. (*Helyeslés.*) Két lehetősége van ennek – az egyik sajnos ma csak elméleti lehetőség. Vagy az, hogy itt egy önálló magyar birodalom épül, vagy az, hogy a magyarság itt egy önálló birodalomnak, egy nagyhatalomnak a magja. Csak ez a két lehetőség jelentheti a magyar élet teljességét, és ha végiggondoljuk ezt a gondolatot, akkor el kell önöknek ismerniök, hogy igenis nekünk ma is ezeken az utakon kell járnunk, hogy nekünk nincs más utunk, nem lehet más sorsunk, mint a dunai népekkel valamiféle modus vivendit [*megegyezéses megoldást*] találni. Mi nem szakadhatunk ki ebből a területből, mi nem csatlakozhatunk mint csonka ország a Német Birodalomhoz, mi még gazdasági életünket sem tudjuk biztosítani úgy, hogy kiszakadván a dunai együttesből, csatlakozunk ahhoz a Német Birodalomhoz, amelynek alapvető érdekei a mieinkkel ellentétesek. Meg kell állapítani itt a magyar törvényhozásban – s meg vagyok róla győződve, hogy nem sok víz fog lefolyni a Dunán, amíg a magyar törvényhozásban hódítani fog ez a gondolat –, hogy nekünk nem lehet nagyon ellenséges politikát csinálni Németországgal szemben, de épp így lehetetlen a magunk szekerét a Német Birodalomhoz kapcsolnunk. Nekünk alapvető érdekellentéteink vannak a Német Birodalommal, és ezeket különösen most kell legalaposabban és a legélesebben hangsúlyoznunk. [...]

Ne felejtsük el azt sem, hogy Saint Germain en Laye-ben annak idején kötöttek egy kisebbségi paktumot is, és ebben a kisebbségi paktumban igen messzemenő jogokat biztosítottak az összes közép-európai kisebbségeknek. Azt se felejtsük el, hogy 1920-ban megvolt a lehetősége annak, hogy a magyar politika Varsón keresztül komolyabban belekapcsolódjék a francia érdekekbe. Ha mi annak idején egy cavouri sakkhúzással 50 000 magyar katonát küldtünk volna Csehországon keresztül Varsó alá[39], akkor ma nem itt állnánk. Ha áttekintjük ennek a 14 esztendőnek [*a*] történelmét, igenis, amellett a meg nem értés mellett, amelyben bennünket francia részről részesítettek, meg kell állapítanunk a magunk hibáját is abban, hogy mi viszont nem

[39] Utalás Camillo Cavour (1810–1861) piemonti miniszterelnök manőverére, amikor 15 000 piemonti katona krími háborúba küldésével elnyerte a nagyhatalmak támogatását Itália jelentős részeinek egyesítéséhez.

voltunk elég elhatározottak kellő módon elszakadni a Német Birodalom politikájától, hogy mi összekapcsoltuk a magunk sorsát a Német Birodalom sorsával, hogy mi revíziónkat összekapcsoltuk a német revízióval. [...]

Az Anschluss [*Ausztria és Németország egyesülése*] kérdésére kívánok kitérni. Sehogysem tudom megérteni, hogy nekünk magyaroknak, miért kell, mint ahogy akárhányszor megtörténik, olaszabbnak lennünk Mussolininál, vagy németebbnek lenni Bismarcknál és Dollfussnál. [...] Méltóztassék csak meggondolni, mennyire élesen és világosan szögezte le magát az osztrák politika az Anschluss ellen. (*Jánossy Gábor: A közérzet más ám, mint a hivatalos politika!*) Az osztrák hadügyminiszter, Vaugoin és Dollfuss csak nemrégiben félreérthetetlenül kifejezték, hogy még fegyverrel is hajlandók megvédeni Ausztria önállóságát. [...] Ha Ausztria ilyen világosan fejezi ki magát, ha Ausztriában megvolt a bátorság arra, hogy a hitleri Németország Anschluss-gondolatát hirdető és plántáló német minisztereknek – hogy úgy mondjam – kiadja az útját, akkor itt az ideje, hogy a magyar nemzetnek és a magyar politikának is meglegyen a bátorsága ahhoz, hogy világosan leszögezze magát ehhez az osztrák és egyben nagyon is magyar politikához. Azt csak nem meri senki tagadni közöttünk, hogy az Anschluss Magyarországnak gazdaságpolitikailag és nemzetpolitikailag a halálát jelentené? Nem tudom megérteni, hogy akkor, amikor egész Európa az Anschlusszal szemben áll, amikor a mi szövetségeseink, az olaszok is szembeállnak az Anschlusszal, amikor ma azt lehet mondani, hogy Németország ebben a kérdésben egyedül áll, miért kell nekünk azt a látszatot keltenünk és fönntartanunk, hogy mi vagyunk az egyedüliek, akik Németországot tüskön-bokron keresztül követjük? Miért nem lehet a miniszterelnök [*Gömbös Gyula*] úrnak, akinek olyan megértő szavai voltak a csehek és románok felé, és az ő külügyminiszterének [*Kánya Kálmánnak*] világosan és határozottan odaszögeznie magát az önálló Ausztria mellé, hiszen az önálló Ausztria és az Anschluss-kérdés az a forgópontja a közép-európai politikának, amelybe mi is be kell, hogy kapcsolódjunk, hogy a kibontakozás útját egyengessük? [...]

Teljes elismeréssel vagyok gróf Bethlen István volt miniszterelnök úrral szemben abban a vonatkozásban, hogy nem csinált ebben az országban egy szomorú és kicsinyes külpolitikai kompromisszumot. De igenis hibáztatom őt abban, hogy a Német Birodalomtól független magyar külpolitika alapjait nem vetette meg. Bethlen István gróf egyszer azt a kijelentést tette, hogy az Anschluss bennünket nem érdekel. Holott nemcsak, hogy érdekel bennünket, de mindenki másnál jobban érdekel bennünket. Ugyancsak gróf Bethlen István volt az, aki pár esztendővel ezelőtt azt a másik kijelentést tette, hogy a magyar külpolitika kettős oszlopa az olasz barátság és a német barátság. Én ezt – német vonatkozásban – tagadom, és az események nekünk fognak igazat adni. [...]

Engem nem nyugatat meg a tisztelt külügyminiszter úrnak az a kijelentése, hogy a hitleri birodalom valószínűleg évekig el lesz foglalva a maga belső dolgaival, tehát az Anschluss nem aktuális. Csak nemrégiben olvastam a francia félhivatalos sajtóban Hitler

Mein Kampfjának külpolitikai összefoglalását, és látom abból – [*mint*] mindenki láthatja, de Schmidt-Pauli úrnak a beszédéből is csak ezt olvashatjuk ki –, hogy a német politika egyelőre lemond a gyarmatosításról és a gyarmatokról, de gyarmatosítani kívánja Kelet-Európát. Az egész német imperializmus, az egész német gazdasági, politikai erő rá akar feküdni a Duna völgyére és Lengyelországra. [...] Nekünk talán nehéz volna a helyzetünk, akár az Anschluss-kérdésben, akár a német birodalmi politikával szemben való állásfoglalásban, hogyha nem járna elő ebben a kérdésben Olaszország, és ha Olaszország világosan ki nem fejezte volna, hogy ellene van az Anschlussnak, ha Olaszország nem állana ott az önálló Ausztria mellett. Miután azonban Olaszország is a mi barátunk – amellyel való barátságunk a magyar politikának évek óta alapja, és kell, hogy a jövőben is ez legyen a magyar politika alapja –, világosan megmondta, hogy Ausztria önállóságához ragaszkodik, a magyar nemzetnek és a hivatalos magyar politikának sem lehet más álláspontja, elsősorban azért, mert ez magyar érdek, másodsorban pedig azért, mert a magyar külpolitikának alapelve az olasz-magyar barátság. [...]

Tisztelt Ház! A magam szerény megítélése szerint a magyar külpolitikának első feladata volna Ausztriához közeledni, Ausztriával megpecsételni a gazdasági és politikai barátságot. A másik lényeges feladata volna felújítani és megvalósítani a lengyel barátságot a magyar-lengyel érdekközösség alapján. A legitimizmus kérdését, szerintem, káros dolog tengelyévé tenni a magyar-osztrák kérdésnek. Én nagyon gyenge lábon állónak tartanám a magyar-osztrák egymásrautaltságot és a magyar-osztrák politikai és gazdasági együttműködést, ha annak nem volnának más alapjai, mint a királykérdés legitimista megoldása.

(*Elnök: A képviselő úr beszédideje lejárt.*) Egy pár mondatot méltóztassék engedni. [...] Én nem mondom, hogy máról holnapra üljünk le az ellenségeinkkel tárgyalni, nem is ez a módja a dolognak. Nekünk először – hogy úgy fejezzem ki magamat – kártyákat kell szereznünk a kezünkbe, elsősorban erőt kell gyűjtenünk, elsősorban az osztrákokkal és lengyelekkel kell összefognunk, és csak azután folytathatjuk további lépésekben a magyar külpolitika alapvetését. [...] Minél tovább tart az az állapot, hogy minket összetévesztenek Németországgal, hogy minket mint a Német Birodalom vazallusait kezelnek, annál gyorsabban fog romlani a helyzet, és mindenesetre meg fognak merevedni ezek a lehetetlen gazdasági és politikai határok, amelyeknek feloldása volna pedig elsősorban a feladata a magyar külpolitikának. [...] Hogy ez ne történhessék meg, azért kérek én a miniszterelnök úrtól ebben a kérdésben világos állásfoglalást. Mert igenis, az a meggyőződésem, hogy a miniszterelnök úrnak a magyar külpolitika szabad keze kérdésében elfoglalt álláspontja helyes, de bizonyos látszatok mégis amellett szólnak, mintha ez a szabadság nem volna teljes. [...]

Az 1916-ban frontkatonai szolgálatáért és sebesüléséért II. osztályú német vaskereszttel *kitüntetett Bajcsy-Zsilinszky a harmincas években fokozatosan szakított egykori bajtársaival. A német megszállás idején fegyverrel szállt szembe az őt letartóztató Gestapo-tisztekkel, majd kiszabadulását követően* fegyveres ellenállást szervezett a németekkel szemben. *A nyilasok elfogták, és 1944 utolsó napjaiban Sopronkőhidán kivégezték.*

•

GÖMBÖS GYULA
Az Országgyűlés képviselőháza, Budapest, 1933. május 17.

A magyar nemzetszocializmusról és az Anschlussról

Abban, hogy a magyar parlamentarizmus a harmincas években meddő vitapiaccá változott, szerepe volt „a magyar Mussolininek". *Ez az exkatonatiszt, aki az I. világháború végéig vezérkari századosi rangot ért el, s akit 1918-ban a* Magyar Országos Véderő Egylet *(MOVE) nevű szélsőjobboldali szervezet elnökévé választották, nem riadt vissza, ha a politikai stratégia hiányát teatralitással kellett helyettesítenie.*

Mint egykori kisgazdapárti politikusnak és királypuccsletörőnek, 1929-től Gömbös Gyulának *(1886–1936) bársonyszéke volt* Bethlen István *kormányában. Azonban igazán a harmincas évek* radikalizálódott légkörében *érezte elemében magát: a központosított államhatalom híve ekkor az olasz típusú korporatív-fasiszta rendszer csodálójává vált.*

A személyéről alkotott képet árnyalhatja, hogy jelen beszédében elhatárolódik a Meskó-féle nemzetszocializmustól, egyben kihasználja a lehetőséget, hogy hangoztassa a nemzeti egység *jelszavát. Felszólalását jórészt az* Anschlussnak *szenteli, de azt sajátos szempontból nézi: lebecsüli a Németország és Ausztria egyesüléséből várható veszélyeket, Ausztria sorsa kapcsán pedig a királykérdést feszegeti. Előbb a leszerelésről, majd a világgazdasági konferenciáról és a revíziós gondolatról szólt, ezután tért rá a kulcskérdésekre.*

[...] A negyedik kérdés a „hitlerizmus" kérdése. (*Mozgás. Halljuk! Halljuk!*) Mondanom sem kell, hogy nem a „magyarországi hitlerizmus"-ról kívánok elsősorban beszélni (*Derültség. Halljuk! Halljuk!*), bár kijelentem, ennél a fejezetnél az igen tisztelt Meskó képviselő úrral[40] is fogok foglalkozni azért, mert nemzeti szempontból tartom fontosnak, hogy ebben a kérdésben a kormány álláspontját leszögezzem. (*Helyeslés.*)

Tisztelt Ház! A kormánynak az az álláspontja, hogy minden ország úgy rendezkedik be belpolitikailag, ahogyan akar. (*Helyeslés a jobb és bal oldalon.*) Emiatt semminemű messzemenő konzekvenciának levonását magyar szempontból nem szabad engednünk, nem szabad engednünk főként hivatalos részről. Engem és bennünket Németország milyen szempontból érdekel? Abból a szempontból, vajon megveszi-e mezőgazdasági exportfeleslegünket, igen vagy nem (*Úgy van! Úgy van! Taps a jobb oldalon, a középen és a bal oldalon. Ulain Ferenc: Nagyon helyes álláspont! A legkorrektebb álláspont!*),

[40] Meskó Zoltán a Magyar Nemzetiszocialista Földműves és Munkás Párt nevű fasiszta párt megalakulását 1932. június 16-án jelentette be a parlamentben; beszéde szintén e kötetben olvasható.

és hogy vajon Németország külpolitikai vonalvezetése nem érint-e magyar érdekeket! (*Úgy van! Úgy van! a jobb oldalon és a középen.*) Ez az a két kérdés, amelynek szemszögéből nézem én a hitlerizmust. Annak ottani belpolitikai kihatását nem tekintem (*helyeslés a jobb oldalon és a középen*), mert mi itt Magyarországon is kikérnők magunknak, ha valaki a mi belpolitikai berendezésünkbe bele akarna avatkozni. (*Úgy van! Úgy van! Hosszan tartó taps a jobb oldalon, a középen és a bal oldalon.*)

Az igen tisztelt Meskó képviselőtársamat itt, a nemzet színe előtt arra kérem, hogy méltóztassék mozgalmát likvidálni. (*Helyeslés jobb felől és a középen. Andaházi-Kasnya Béla: Nincs mit! Meskó Zoltán: Önálló nemzeti mozgalom! Mozgás. Halljuk! Halljuk!*) Nem azért, mintha e pillanatban túl nagy jelentőséget tulajdonítanék a mozgalomnak, hanem azért, mert nem tartom helyesnek, hogy egy magyar politikai párt vezére a „Führerjére" hivatkozzék, aki nem magyar állampolgár. [...] Tessék eredeti magyar gondolatokat kitermelni (*élénk helyeslés jobb felől és középen*), ne tessék kopírozni! Tessék a magyar lelkiségnek megfelelő politikát csinálni, és akkor lesz mögötte tábor. (*Úgy van! Úgy van! Taps a jobb oldalon és középen. Meskó Zoltán: Magyar fajvédelem, önálló nemzeti gondolat! Teljesen önálló nemzeti mozgalom! Független mindenkitől! Berki Gyula: A horogkereszt nem magyar jelvény!...*) Németországban lehet helyes a horogkereszt és annak mítosza, Ausztriában azonban a kancellár kijelentette, hogy ő az egyszerű kereszt elvi alapján áll. [...] Nekünk is van keresztünk, és ez a kettős kereszt [...], ez az a magyar és történelmi szimbólum, amelyben minden magyar embernek egyesülnie kell. [...]

Igen tisztelt Ház! A következő kérdés az Anschluss problémája. Ebben a kérdésben is világos a kormány álláspontja. [...] Mindenki dönteni akar Ausztriáról, csak éppen Ausztriát nem kérdezik meg. (*Úgy van! a középen.*) Az én nézetem szerint pedig a helyzet kulcsa Ausztria kezében van. (*Vitéz Bajcsy-Zsilinszky Endre: Százszor megmondotta Franciaország!...*) Igen tisztelt Ház! Engem nem zavarnak a közbeszólások, de ha ilyen kényes kérdésekről van szó, mégis azt kell kérnem a tisztelt Háztól, méltóztassék megengedni, hogy benne maradjak abban a nyugodt kerékvágásban, amelyet magamnak kijelöltem. (*Helyeslés.*) Az Anschluss kérdése Ausztria speciális problémája, de az érinti mindazoknak az államoknak az érdekét, amelyek Ausztriával határosak. (*Úgy van! a jobb oldalon és a középen.*) A Háznak igen sok szónoka azt követelte, hogy azonnal lépjek érintkezésbe Ausztriával, és lehetőleg perszonálunió jegyében oldjam meg a kérdést. Mi Ausztriával már sokkal korábban léptünk érintkezésbe. [...] Továbbmenni azonban a mai pillanatokban, amikor ismétlem, az Anschluss európai kérdést jelent, veszedelmes játék. [...] Én az Ausztriával való legszorosabb barátságot és a gazdasági árucsere tekintetében a legszorosabb gazdaságpolitikai érintkezést tartom helyesnek és szükségesnek. (*Helyeslés a bal oldalon.*)

Nem mennék azonban olyan messze, hogy a királykérdést vagy a restauráció kérdését ezzel a kérdéssel összekössem. [...] Fel kell tennem a kérdést, hogy vajon ebben a pillanatban ezen az országon segíthet-e egy király? (*Farkas István: Nem!*) Ez az egyik kérdés, erre határozottan válaszolni kell tudni. Én azt tartom, hogy ha volna olyan koronás királyunk, akinek nevét dicsőség venné körül, aki a nemzettel együtt él, aki vele együtt küzdött, vele együtt már csatákat nyert [...], akkor természetesen helyes volna az az okfejtés hogy e kérdés megoldása de facto hozzájárulhat ahhoz, hogy a magyar élet megerősödjék. [...]

Én jól emlékszem arra az időre, amikor a legitimizmus képviselői hangoztatták, hogy ők is a nemzeti királyságon törik a fejüket, ők is ezt a megoldást szeretnék. A perszonálunióval azonban új kérdést vetettek fel. Mi valamennyien magyar királyt akarunk. (*Úgy van! Úgy van! jobb felől.*) Osztrák császárokkal együtt dolgozni nehéz lenne, igen tisztelt Ház! (*Úgy van! jobb felől. Jánossy Gábor: Lehetetlen!*) Jellemző volna a mi életünkre, hogy alig vagyunk függetlenek, amely függetlenség után évszázadokon keresztül sóvárogtunk, tíz év múlva már újból eldobnánk magunktól ezt a függetlenséget. (*Úgy van! Úgy van! a jobb oldalon és a középen. Griger Miklós: Köszönöm ezt a függetlenséget, a trianoni függetlenséget!*) Igaza van a képviselő úrnak, szomorú függetlenség. (*Egy hang a középen: Nem mi csináltuk!*) De én nem rekriminálok [*nem emelek kifogást*], mert senkinek érzésébe nem akarok gázolni. Én még egyszer mondom: bár tisztelet azok iránt, akik ezt a kérdést előhozták, de mégis azt kérem tőlük, hogy egyrészt külpolitikai kérdésekkel ne kapcsolják össze azt, másrészt pedig ne feszegessék mindaddig, míg ez a kérdés nem lesz aktuális, mert a mai helyzetben ez a kérdés nem aktuális, igen tisztelt Ház. Miután pedig az én kötelességem a rendre és a nyugalomra őrködni (*Úgy van! Úgy van! a szélsőbal oldalon*), az igen tisztelt legitimista vezérektől azt kérem, tartsák elveiket fenn, de ne próbáljanak olyan országos szervezkedést, amely szemben találja magát a kormánnyal, mert ez nem érdeke sem a legitimizmusnak, sem a kormánynak, sem az országnak. [...]

Nem sokkal ezután, 1933. július 22-én Berlinben *olyan magyar-német kereskedelmi szerződés aláírására került sor, amely megnyitotta a német piacot a magyar mezőgazdasági termények előtt. Ugyanezen év szeptemberében Magyarország hasonló szerződést kötött* Olaszországgal *is. És bár 1933. szeptember 6-án egy belügyminisztériumi rendelet megtiltotta a horogkeresztes jelvény használatát, Gömbös Gyula a vezérelvű politizálás kezdeményezőjeként vonult be a történelembe.*

•

GÖMBÖS GYULA
Berettyóújfalu, 1933. szeptember 12.

„Fanatikus szerelmese vagyok a magyar föld népének" – a Nemzeti Egység Párt zászlóbontója

Bethlen István *politikai befolyása nem szűnt meg lemondása után sem, sőt,* Gömbös Gyulának *(1886–1936) meg kellett küzdenie elődje kitartó tekintélyével. Kettejük harca* „a személyi-hatalmi vonalon túl egyúttal a konzervativizmus és a jobboldali radikalizmus küzdelmét is jelentette" – *írja a Horthy-korszakot bemutató monográfiájában* Püski Levente. *Gömbös úgy döntött, a Bethlentől örökölt* Egységes Pártot *új név alatt tömegpárttá szervezi; egy olyan mozgósítható szervezetté, amely lehetőleg minden településen támogatja a politikáját.*

A Nemzeti Egység Pártja *(NEP) berettyóújfalui zászlóbontóján Gömbös remek szónoklatot mondott. Nemcsak stílusérzékének lehetünk tanúi, hanem annak is, hogyan lehet egy beszédben szervesen tematizálni sok különböző témát: a szónok által nagyra becsült olasz rendszer dicséretét, a parlamentarizmus megvetését* („nem érünk rá, hogy Pató Pál módjára állandóan tanácskozzunk"), *a revizionista és szociálpolitikai jelszavak egyvelegét, s nem utolsósorban a korlátlan hatalom óhajtását.*

[...] Nemzeti egység, ez az én jelszavam. Az ellenzék ezt úgy akarja magyarázni, hogy nem szeretem a kritikát. Nagy tévedés ez, magyar testvéreim! Aki a kritikát nem szereti, akit nem lehet meggyőzni, azt nem tartom okos embernek. A mai élet anynyira komplikált, a nehéz helyzetekben a teendőknek olyan sokfélesége mutatkozik meg, hogy egy ember nem tud áttekinteni mindent. Okos tanácsadókra van tehát szükség, [*és*] olyan tanácsokra, amelyek kizárólag a célt nézik, és ez a cél nem lehet egyéb, mint a nemzet érdeke. Én csak az ellen az ellenzék ellen szólalok fel, és azokat ostorozom, akik mindenáron ellenzékieskednek. A gabonaadó-rendelettel kapcsolatban hívom fel a figyelmüket arra: hányan kívánták ezt a rendeletet, s mikor meghoztuk, hányan kritizálták! Mintha olyan férfiak volnának Magyarországon, akik hivatásuknak azt érzik, hogy elrontsák ennek a nemzetnek a kedvét az élethez. Ha például Olaszországban a miniszterelnök vagy bármelyik szakminiszter kiad egy jelszót vagy meghoz egy rendeletet, akkor a közvélemény és az egész sajtó előre feltételezi, hogy ez a jelszó vagy rendelet a nemzet érdekét szolgálja, és feltételezi, hogy akik fenn, áttekintve a helyzetet, a nemzetközi vonatkozásokat is, intézkednek, jobban látják a dolgokat, mint akik távolabb állnak az intézkedésektől. [...]

Ha Berettyóújfaluban jelszót akarok adni önöknek, akkor azt mondom: A magyar feltámadásban hinni kell! A magyar nemzet, amely ezeréves történelmi múltra tekint

vissza, nem ítélheti meg kizárólagosan anyagiak szerint a maga helyzetét. Vannak egyesek a nemzetközi politikai életben, akik szerették volna elhitetni, hogy Magyarországon máról holnapra megváltozik a helyzet, ha a kisantanttal szorosabb gazdasági köteléket veszünk fel. Erre azt mondtam: nekünk van még rendeznivalónk! (*Óriási taps. Hosszas éljenzés.*) Rendeznivalónk azért van, mert az a nézetünk, úgy tudjuk, s a magunk testén tapasztaljuk, hogy minden gazdasági bajnak kútforrása az igazságtalan béke. (*Újabb taps és éljenzés.*) Ha valahol, akkor itt, Biharban érezhetjük ezt. (*Úgy van! Úgy van! Nagyon is érezzük!*) Akár gazdasági, akár földrajzi: helyrajzi, vízrajzi vagy néprajzi szempontból nézzük a csonka testet, meg kell állapítani, hogy semmi logika ennek a csonka országnak megalkotásában nincsen. (*Úgy van! Úgy van!*) Népnek önrendelkezéséről beszéltek, és a magyar népet nem kérdezték meg, miképp akar határozni. Beszéltek igazságtalan hatalmi szférák megváltozásáról, és alkottak olyan természetellenes határokat, amelyek önmagukban is égbekiáltó igazságtalanságokról tesznek tanúbizonyságot.

Kormányom legelső programpontja tehát nem lehet más, mint követelni békés eszközökkel a béke revízióját. (*Nagy taps és éljenzés.*) Egyesek azt mondják, hogy a mindennapi kenyér előbbre való. Ezeknek azt válaszolom, hogy saját vesztére tör az a nemzet, amely kizárólag az anyagiaknak él. Ha büszkék vagyunk arra, hogy történelmi nemzet vagyunk, akkor a történelmi nemzeteket jellemző önfeláldozással, szenvedni tudással és magabízással kell élni mindennapi életünket, s tudnunk kell azt is, hogy az általános bajok mellett önmagunkban is sok a hiba. [...]

A magyar egységet, a nemzet minden ügye iránti nagy lelkesedést, a becsületes munkát, az erkölcsi értékek gondozását, szegény testvéreink támogatását, a teljes és igaz magyar tesvériség megteremtését nem kicsinyes pártszempontok alapján, hanem csak a nagy nemzeti örökkévalóság kútjából merített ihlettel lehet elérni. Azzal az ihlettel, amely érzi, hogy a történelem útja merre visz, s egyesíti a nemzetet e történelmi út számára, mert így lesz diadalmas a magyar feltámadás. Világszerte más és más világnézeti problémák merülnek fel, valahogyan roskadozik belpolitikai vonatkozásban az elmúlt világháború előtti rendszer. Ezt úgy is mondhatnám, ha ma, a villamosság és a repülőgép korszakában nem érünk rá arra, hogy Pató Pál módjára állandóan tanácskozzunk. Sokan a diktatúra után vágyódnak, s azt mondják, tőlem ezt várták volna! Én azonban ismerem fajtámat, s azt mondom, hogy azok, akik várják a diktatúrát, nem szeretnék azt a Gömbös Gyulát, aki rajtuk a diktatúrát kipróbálná.

Mert hogyan képzeli a magyar a diktatúrát? Te parancsolsz, és te engedelmeskedel, én azonban nem, mert nekem különvéleményem van. Nem kérünk ebből a diktatúrából, de nem kérünk az igaziból sem, mert feltételezzük, hogy a magyar ember megérti a kor intő szavát, megérti szegény és gazdag egyaránt, s ideszámítom a kartelleket is (*nagy éljenzés és taps*), megérti, s átalakítja a közéletet oly formára és tempóra, ami a magyar érdekeknek megfelel. Ha azt kérdezik, hogy miként fogalmazom én azt meg más

szavakkal, úgy a következőben mondom: Mi olyan politikai rendszer után vágyódunk, amelynél a közéletben tárgyilagosan ellenőrzött, egy törvényes akarat érvényesül, mégpedig nem a csigák lassúságával, hanem a villamos áram gyorsaságával. Értem ezalatt azt, hogy az egész magyar közigazgatási szervezetnek, a minisztériumtól le a legkisebb községig át kell alakulnia, értem azalatt azt, hogy az egész közigazgatási szervezet, sőt továbbmegyek, minden intézmény és minden egyén is, aki magát szabadnak érzi, a nemzetért van és nem megfordítva. Nincs liberalizmus, ahol az egyén toronymagasságban érvényesül a közéletben, [*hanem*] megfordítva, csak a közérdek, a nemzet egyeteme, a falunak, a városnak, a megyének, az érdekképviseletnek érdeke dominálhatja az egyén érdekét. (*Helyeslés és éljenzés.*) Ha felismerjük azt, hogy porszemek vagyunk, a miniszterelnök is, a munkás is, s nem a hivalkodásban és a túlságos önbizalomban, hanem a közügynek alázatos szolgálatában látjuk a maguk hivatását, akkor megértjük egymást.

Ha a bürokrácia tudja és érzi, hogy nem azért van, hogy bürokratizáljon, hanem azért, hogy kiszolgálja a közönséget; ha a közönség viszont érzi, hogy nem az a hivatása, hogy kukac módjára élje a maga önző életét, hanem az, hogy ki-ki odaadja magát a családja szolgálatán keresztül az összegének, a nemzetnek; ha nem minden magyar vágyódik a nagy magyar kérdések megoldása után; én pedig, aki vezetlek benneteket, vágyódom azért, hogy boldog magyarok legyetek, s úgy igazítom az életet, hogy a hasznot ne az élvezze, aki nem dolgozik, hanem az, aki verejtékes munkával szerzi a kenyeret – akkor, azt hiszem, egy úton járhatunk, akkor félre kell állnia a bírálatnak, főleg annak a pártpolitikának, amely különleges célokat szolgál. (*Helyeslés és éljenzés.*)

Helyes, ha valaki azt mondja, én független kisgazda vagyok, de nem helyes a független kisgazda mint politikai gondolat, mert annyit jelent, mint amikor az óraműves csak egy kerékkel törődik s a többit elhanyagolja. Márpedig minden keréknek működni kell, mert mindegyiknek élethivatása van. Azt pedig, amelyiknek nincs élethivatása, ki kell pöckölni a szervezetéből.

Az én feladatom az, hogy megzsírozzam a kerekeket, hogy a gépezet szabályszerűen működjék, s hogy őrködjem a szerkezet érintetlensége felett. Őrködni pedig csak az tud, aki szereti magát a szerkezetet. Én fanatikus szerelmese vagyok a magyar föld népének, tudom, hogy a föld népe társadalmi rétegződésünk alapja, s nem szabad megvetni azt, aki az önök sorából származik. A magyar paraszt legyen büszke arra, hogy tehetségben és erkölcsiekben kiapadhatatlan forrása nemzetének, s ha valamelyik fiát felveti a sors, szeresse abban mindig saját fajtáját. (*Helyeslés és éljenzés.*) Ez az igazi demokrácia, nem pedig az, amely állandóan le akarja fejezni az értékeket, hiszen egy nemzet végeredményben annyit ér, amennyi tehetséget tud felmutatni. [...]

A minap azt mondottam Solymáron a bányászoknak, hogy becsületes magyar érzéssel, testvérként állok előttük. Új időknek, átalakulásoknak és reformoknak embere vagyok, de nem a revolúciónak, hanem az evolúciónak, a logikus fejlődésnek embere. Tudom, hogy sokat várnak tőlem. Várják, hogy megteremtsem a magyar harmóniát, megszaporítsam az önálló gazdasági egyedeket, hogy erős polgári szellemet vigyek a magyar közéletbe, hogy tisztult életfelfogással rendelkező társadalomnak legyek a vezére, olyan társadalomnak, amelyben nem válaszfalak vannak, hanem teljes a testvéri összeolvadás. Azt kívánják, hogy igazság legyen az országban. Én ezt itt az ország keleti határán megfogadom önöknek.

Munkatársaimmal együtt minden percemet az önök jólétének, s önökön keresztül a nemzet erejének szolgálatába állítom és áldozom. Egyet azonban kérek önöktől, hiszen a vezér sereg nélkül hiába gondolkodik és cselekszik: igyekezzenek félretenni azokat a különbségeket, amelyek eddig tápláltak, lássák meg azt, hogy nagy történelmi erőfeszítés előestéjén állunk, érezzék át azt, hogy minden magyar ember sorsa össze van kötve. Ne higgyék azt, hogy ha jól megy a szomszédnak, nem kell törődni azzal, akinek rosszul megy, hiszen ha a szomszéd háza ég, tüzet fog az enyém is, s akkor már késő a segítség. Arra vágyódom, hogy olyan nemzet tagja legyek, amely öntudatosan érzi, hogy történelmi hivatása van, s feltekint nagy fiaira, akik egy évezreden keresztül biztos kézzel vezették. Ilyen nemzetnek büszkén és odaadással adom minden erőmet, mert tudom, hogy felkél a magyar nap, bearanyozza majd a jelent és jövőt, olyan életet teremt, amely áldásos lesz és biztosítéka lesz egy második ezer évnek!

„Szónoklata kiemelkedő élmény volt... Jegyzetek nélkül beszélt, de tökéletesen formált, tetszetős mondatokban... A tömegek felé kifejtett egyéni vonzerő, az úgynevezett charizma a nagy szónokok jellemző vonása" – *jegyezte fel emlékirataiban* Koltai Jenő, *aki fiatal hadnagyként hallotta Gömböst élőben beszélni. A két világháború közötti korszak parasztpolitikájának egyik jellegzetessége azonban az volt, hogy mind Bethlen, mind utóda csak addig igyekezett élni a tömegek lendületével, amíg az politika ambícióiknak megfelelt.* „Én nem hittem Gömbösnek egy percig sem. Tudtam, hogy egy pozőr, önmaga céljait szolgálja, és nagyon kevés érdeklődés van benne, ha van, a népi problémák iránt" – *mondta jóval később Gömbösről amerikai emigrációjában* Nagy Ferenc, *a* Huszár Tibornak *adott interjúban.*

•

FÖLDI MIHÁLY
Kerepesi temető, Budapest, 1933. december 5.

„Az asztalunknál megtalál minket" – búcsú Miklós Andortól

Miklós Andor *(1880–1933), akit* Az Est-lapok *tulajdonosaként már életében a* „magyar Hearstként" *emlegették (a világhírű amerikai sajtómágnás után), Európa egyik legmodernebb sajtóvállalatának alapjait rakta le 1910 áprilisában, amikor megjelent* Az Est *első*

száma. A háború végére egy egész birodalmat igazgatott: övé lett az Athenaeum *kiadó, a kiadó nyomdája, egy papírgyár, 1919-ben megszerezte a* Magyarország *című napilapot, 1920-ban pedig a* Pesti Naplót. *Egész pályafutása alatt igyekezett megőrizni birodalma függetlenségét, azonos távolságot tartva mindegyik politikai oldaltól.*

Ő és irodalmi szerkesztője, Mikes Lajos *előbb újságíróként szerződtették az írókat, majd kiadták a könyvüket, amit aztán természetesen a saját lapjaikban hirdettek;* Móricztól Karinthyig *rengeteg kortárs magyar szerzőnek adott Mikes így vagy úgy kenyeret.*

Amikor 1933. december 2-án meghalt, nagyjából hatezer alkalmazottja volt, és nemcsak a szimpatizáns napilapok emlékeztek meg róla elismerően, hanem a politikai újságírás palettájának jobb és bal széle is. A búcsúztatót Földi Mihály *(1894–1943) mondta, a Pesti Napló szerkesztője, a tőle megszokott pátosszal, amely akkor és ott a helyén volt: Miklós Andor személyében a modern magyar újságírás megteremtőjét gyászolták, aki életében soha nem engedte, hogy a nevét leírják valamelyik lapjában.*

Főszerkesztő úr! Szerkesztői, újságírói, igazgatói, tisztviselői, munkásai, mintegy hatezer munkatársa nevében ősi emberi szokás szerint a beszéd kötelességét kell most itt teljesítenem. De minek beszélni, amikor minden látható jel szerint nem hallja szavunkat az, akiről és akihez szólunk. Az a zseni, aki a leghangosabb szónál is többre becsülte a leghalkabb cselekedetet, az az erkölcsös ember, aki millió és millió betű és név közt sohasem engedte leírni a saját nevét. Minek beszélni ahhoz a csodálatos látnokhoz, aki kitalálta az emberek gondolatait, mielőtt szavakká torzulhattak volna, arról a bölcsről, akinek ragyogó szemében semmivé olvadt minden dicséret, amit barát adhatott, és minden kritika, amivel ellenfél illethette. Úgy érzem, ebben a kábulatban, amelyben reszkető térddel, zsibbadt fejjel, összetört lélekkel, vacogó szájjal állunk irtózatosan megnövekedett alakja előtt, hogy rémült gyermekek vagyunk, akik kétségbeesetten tapogatózunk a halál erdejében, és a szavak didergő gyufáit gyújtogatjuk, hogy el ne nyeljen a sötétség.

Az ősi emberi szokásoknak azonban titokzatos értelmük van. Amikor ez a hagyományos törvény arra kényszerít, hogy dolgozó emberek ezreinek élén szóljak önhöz, főszerkesztő úr, mindnyájan érezzük, hogy a halál csak formákat bont, de nem semmisítheti meg az emberben azt, ami formával és idővel dacoló érték. A halál erdejében mi nemcsak sötétséget látunk, hanem lobogó fényt is, amely kivezet minket abból az útvesztőből, és megszabadít a fájdalmaktól. Ez a fény most is ön, főszerkesztő úr, aki elválaszthatatlanul, kora reggeltől késő éjszakáig velünk volt, és örökké velünk marad. Hitünk és meggyőződésünk, hogy hallja szavunkat, és ezúttal meg is bocsátja.

Főszerkesztő úr! Ötvenhárom esztendőn át szakadatlanul dolgozott, alkotott, teremtett. Életet teremtett, kenyeret adott. Kétféle kenyeret. Adott kenyeret a testnek, munkát a dolgozó kéznek, helyet az alkotóképességnek, szárnyat a lendületnek. Kenyeret adott, kenyeret, amely megbékíti a gyomrot, és munkára serkenti az agyat...

És az a hatezer ember, aki most önhöz beszél, akik utoljára dolgozhattak önnel, hálásan köszönik meg ezt a kenyeret, mert ez sohasem volt kapitalista vagy kollektivista, sohasem volt individualista vagy tervgazdálkodós, ilyen vagy olyan kenyér, hanem ízes, életes, igaz, emberi kenyér volt. Nem frázis, nem elmélet, hanem valóságos, ehető, magyar kenyér.

De ön nem csak ezt a kenyeret adta nekünk, főszerkesztő úr. Még egy kenyeret adott, amely legalább olyan fontos nekünk, mint a test tápláléka. A lélekben és Istenben hívőbb ember nem volt közöttünk, és ön ezt a megingathatatlan, szent hitét nemcsak szavakkal, nemcsak prédikációkkal hirdette, élesztette, erősítette bennünk, hanem életének minden kis és nagy cselekedetével, az igazságosságával, az igazság és becsület szilárd tiszteletével, a hazugság gyűlöletével, a mértéktartásával, a szerénységével és szemérmetességével, a tekintetével, a lényéből áramló titokzatos sugarak minden fényével és melegével. Köszönjük ezt a fenséges kenyeret, melyet senki e földön nem vehet el tőlünk, mert Isten nyújtotta az ön kezével.

Pogány időkben eltemették a hőssel a híveit, kedveseit, állatait. Elképzelhető-e polgári társadalomban hősibb élet és halál az önénél, aki halálos sebbel a szívében az utolsó percig dolgozott, alkotott..., ugyan miért? Ez a hatezer ember, és mögöttük még nagy tömegek tudják és hirdetik, hogy az ön kezében minden pénz és hatalom csak eszköz volt, az élet eszköze, amelynek rendeltetése az élet alázatos szolgálata. Vagyunk sokan, akik nem riadnának vissza a pogány ítélettől, hogy sírba kövessük az ön testét. Mi halljuk azonban az ön parancsát, amely ezúttal is az élet parancsa. Elég volt a sírásból! Mi nem sírunk, nem siratunk, nem panaszkodunk. Várnak minket a kapuk, a szobák, a gépek, az asztalaink, melyeket egy órára most magukra hagytunk. Gyászindulóul mi az ön dalát, főszerkesztő úr, az élet dalát fogjuk énekelni. Visszatértünk a házakba, melyeket ön teremtett..., megindítjuk a gépeket..., dolgozzunk, teremtsünk, szolgáljuk tovább a hazánkat és az emberiséget... A munka himnuszával járulunk ön elé, hogy nyugodtan nézhessen le reánk, és megérdemeljük mosolyát. Van mesterünk is a munkánkban, halhatatlan mesterünk, aki mindig velünk volt és velünk lesz: az ön szelleme.

Az asztalunknál megtalál minket, mindenki a helyén van... A viszontlátásra, főszerkesztő úr!

Az Est-lapok *ezután még hat évig állt fenn eredeti formájában. Miklós végrendeletében értő segítőire hagyta az irányítást, de 1939-ben a lapokat egyszerűen elvette a világháborúra készülő és a zsidótörvényeket életbe léptető állam a tulajdonosuktól, Miklós Andor özvegyétől,* Gombaszögi Fridától. *A lapok ezután arculatváltáson mentek keresztül, majd elsorvadtak, végül megszűntek.*

•

SZENT-GYÖRGYI ALBERT
Stockholm, 1937. december 10.

„Egy kis és távoli nemzet fia vagyok" – a Nobel-díj átadásának bankettjén elhangzott beszéd

A magyar Nobel-díjasok *között* Szent-Györgyi Albert *(1893–1986) volt az első, aki egyrészt munkássága jó részét hazájában végezte, másrészt pedig itt is élt, amikor a magas rangú nemzetközi elismerésben részesült. Biokémiai tárgyú kutatásai okán már 1934-ben jelölték, végül három évvel később az orvostudományi Nobel-díjat kapta meg* „a C-vitamin és a fumársav-katalízis szerepének terén tett felfedezésért".

„Szent-Györgyi alakja a magyarok szemében a tudomány jelképévé vált... Mély humanizmusa, becsvágyó, de a tekintélyelvűséget elvető szilárd jelleme a legnemesebb értékeket hordozó tudósaink sorába emelte" – *írja róla a magyar Nobel-díjasokat bemutató tudománytörténeti munkájában* Bödők Zsigmond. *És valóban: a Nobel-díj bankettjén elmondott beszéde egy békeszerető és a humánumban mélységesen hívő ember képét vetíti elénk.*

Királyi felség, hölgyeim és uraim! Látván ezt a királyi fogadtatást, bármely vendég első érzése nem lehet más, mint a mély hála. Számomra azonban ez a csodálatos ünneplés sokkal több, mint egy gáláns nemzet lenyűgöző vendégszeretete.

Egy kis és távoli nemzet fia vagyok, a többi díjazott a világ különböző országaiból érkezett, és mindannyiónkat együttérzőn fogadtak itt. Két díjazotthoz a közös munka baráti emlékei is fűznek. Azért jöttünk ide, hogy átvegyük eme csodálatos ajándék ránk eső részét, amelyet egy nagyszerű svéd hazafi helyezett el az emberi gondolatok közös oltárán. A legmagasabb megbecsülést független bírálat alapján ítélték oda nekünk – származásunkra, fajunkra vagy nemzeti hovatartozásunkra való tekintet nélkül. Mindez azt bizonyítja nekem, hogy igenis van határokon átnyúló kapcsolat ember és ember között, hogy vannak a nyelvünknél, útlevelünknél és születési anyakönyvi kivonatunknál fontosabb dolgok, hogy közös emberi gondolataink nem haltak ki, és ebben az országban mély szeretettel üdvözlik őket.

A harcban, amelynek egyik oldalán a tudatlanság, a bizalmatlanság és a brutalitás áll, a másikon pedig a tudás, a megértés és a béke, a tudósnak félelem nélkül kell kiállnia ezen utóbbi mellett, erősítve az emberek közti kapcsolatot, és tanítva, hogy az önvédelem egyetlen hatásos fegyvere a mások iránt érzett jóindulat.

Ez az ünnepség azt mutatja nekem, hogy ez a munka nem reménytelen. Teljes szívemmel köszönöm ezt a leckét, és emelem poharamat az emberi szolidaritásra, a tudás, a béke, a jóakarat és megértés végső győzelmére.

A háború vége felé Szent-Györgyi Isztambulban *megpróbálta előmozdítani a kiugrást, de az „amerikai közvetítőkről" kiderült, hogy valójában* Gestapo-ügynökök. *Átvészelte a megszállást, ám amikor érzékelte a tudományos életre nehezedő politikai nyomást, maga helyett* Kodály Zoltánt *javasolta az Akadémia elnöki posztjára. Éppúgy, mint* Nagy Ferenc miniszterelnököt, *1947-ben őt is egy svájci üdülés ürügyén kényszerítették emigrációba, hogy aztán tagja legyen annak a delegációnak, amely visszahozta Magyarországra a* Szent Koronát. *Az Amerikai Egyesült Államokban,* Woods Hole-*ban, egykori lakóhelyének kertjében helyezték örök nyugalomra.*

•

DARÁNYI KÁLMÁN
Győr, 1938. március 5.

„A program főösszege kereken 1 millárd pengő" – a győri programról

Az ún. győri program *a II. világháborút megelőző időszak legnagyobb volumenű gazdasági terve volt. A „több legyet egy csapásra"-elv alapján a kormány az ipari és infrastrukturális fejlesztéseket éppúgy belekalkulálta, mint a háborúra való felkészülést, a munkanélküliség csökkentését vagy a „zsidóprobléma" megoldását.*

Az alábbi hosszú szónoklat, amely Darányi Kálmántól *(1886–1939) a* NEP *győri nagygyűlésén hangzott el, alapvetően racionális érvelésre épül, meglepő módon mégis a gömbösi aktivizmus hajhászásán és az antiszemitizmus jól felismerhető jelein át a demagógiáig jut. A miniszterelnök logikája szerint a precíz számokkal meghirdetett, pragmatikus és nagyméretű ipari program lehet az ellenszer mind a programnélküli jobboldali felforgatással, mind a* „zsidóság aránytalan gazdasági túlterjeszkedésével" *szemben.*

Magyar testvéreim! Szívesen jöttem el Győr városába, amelyhez engem a múltból oly sok emlék köt. Eljöttem, hogy részt vegyek a Nemzeti Egység Pártjának gyűlésén, s hirdessem a nemzeti gondolatot, amelynek egységében kell mindnyájunknak összefogni alkotó, magyar munkára. [...]

Több ízben kijelentettem már, hogy a világnézeti harc eldőlt a keresztény nemzeti irány javára. Némelyek szeretnék ezt szándékosan félreérteni, és ebből azt következtetni, hogy most már ölbe tett kézzel nézzük, amiben ők mesterkednek, s azt, ami nálunk vagy körülöttünk történik. A harc eldőlt. De annak eredményét állandó, céltudatos munkával kell biztosítani. E város is békés polgári életet él, mert védik a töltések. De állandóan résen kell lenni, és ott kell állni a gáton. Mert a legkisebb repedésből is lehet idővel gátszakadás, és akkor szennyes hullámok veszélyeztetik a békés fejlődés eredményét. A gátakat folyton erősíteni kell. Erősíteni kell akkor is, ha a nemzetközi

bolsevizmus romboló árja látszólag nem hömpölyög nálunk nyíltan, szemünk láttára. Csak erős nemzeti érzéssel átitatott nemzeti társadalom, amelyben a rend és fegyelem szelleme uralkodik, tud mint védőgát ellentállani. [...]

Ezért tartom szükségesnek hangsúlyozni ez alkalommal is a stabil államvezetés végtelenül fontos érdekét, amelynek legfőbb biztosítéka az az alkotmányos és törvényes tekintély, akit a nemzet emelt maga fölé ezelőtt tizennyolc esztendővel. Ez a személyiség, a kormányzó úr magas személye testesíti meg a nemzeti gondolatot, amelynek magunkat valamennyien alárendeljük. [...] A kormányzati irány, amelyet az ország alkotmányos tényezői megszabtak, a leghatározottabban és legélesebben szemben áll minden olyan törekvéssel, amely akár nyíltan, akár titokban a bolsevizmusnak akar szállást csinálni. [...]

Amikor olyan szociális helyzetet akarunk teremteni, amely egyúttal fajunk védelme is, elsősorban nemzetünknek, fajtánknak szegény rétegeire gondolunk. Ezeknek az alsó rétegeknek boldogulását, gyarapodását, egészségét, kultúráját szolgálja az a kormányzati program, amelynek megvalósításán dolgozunk; ebben látom én a fajvédelem gondolatát és a Nemzeti Egység mozgalmának lényegét.

Ennek a politikának alapját képező program megvalósítását esztelen túlzások veszélyeztetik. Állást foglalunk ezekkel szemben, mert diszkreditálják a komoly jobboldali politikát. Azokat a jobboldaliakat, akik alkotmányos eszközzel kívánnak küzdeni a miénktől eltérő törekvéseik megvalósításáért, politikai ellenfeleknek tekintjük, és a meggyőzés fegyverével szállunk szembe velük. Azokkal, akik hasonló szellemben vallják a jobboldali politikát, ha sorainkon kívül állanak is, szívesen dolgozunk együtt, pártunkba való belépésüket is szívesen látjuk.

A felforgatást azonban csírájában el kell fojtani, s ez nem is annyira politikai, mint rendőri kérdés. Azt hiszem egyébként, ha megkérdeznénk egy-két ilyen túlzó s túlságosan nem is jelentős mozgalom vezérét, mi a program, a válasz őszintén csak az lehetne: Itt vagyok, és célom a hatalom átvétele. Ez nyílt, határozott színvallás, a többi azonban, ami a programot illeti, valami ködös, nemzeti alapon elképzelt kommunisztikus világrend, amelynek előfeltételeiről, lehetőségeiről, következményeiről a programot vallóknak nincsenek tiszta fogalmaik.

Ezeknek a mozgalmaknak egyik fő terrénuma a zsidókérdés. Én azt hiszem, egészen felesleges volna elméleti vitát folytatni afelett, hogy helyes vagy nem helyes-e a zsidókérdésről beszélni. Zsidókérdés van, s ez egyike elintézetlen közéleti problémáinknak. Ha pedig elintézetlen, annak csak tervszerű és törvényes rendezését tartom lehetségesnek. A kérdés lényegét abban látom, hogy az ország határain belül élő zsidóság különleges diszpozícióinál [*készségeinél*] és helyzeténél fogva, de részben a magyar fajta közömbössége miatt is, aránytalanul nagy szerepet játszik a gazdasági élet bizonyos ágazataiban. Aránytalan az elhelyezkedés abból a szempontból is, hogy túlnyomó részben az ország városaiban, elsősorban a fővárosban él. A zsidóság aránytalanul nagy számban helyezkedett el azokban a foglalkozási ágakban, amelyekben a kereseti lehetőség könnyebb és kedvezőbb. A zsidóságnak a fővárosban való tömörülése pedig természetesen kifejezésre jutott ennek a városnak kulturális és gazdasági életében, és ez a megnyilvánulás a magyarság élettörekvéseivel nem mindig áll harmóniában.

Az ellentét, amely ebből az adott helyzetből kifejlődik, akadályozza a nemzeti erők teljes összefogását, és állandó izgató momentum az ország közéletében. A kérdés törvényes és tervszerű rendezésének tehát alapfeltétele, hogy igazságos helyzetet teremtsünk. Igazságos helyzetet, amely az említett szociális aránytalanságokat helyrehozza vagy kiküszöböli, és a zsidóság befolyását a nemzeti élet kulturális és más területén illő mértékre csökkenti. Egy ilyen kérdés, amely az ipar, kereskedelem és hitélet területén, a gazdasági élet vállalkozásaiban a keresztény társadalmat az őt megillető előfeltételekhez tudja juttatni, magának a zsidóságnak is érdekét szolgálja, mert lényegesen enyhíteni alkalmas az antiszemitizmust és ezzel a szélsőséges, türelmetlen mozgalmak terjedését. [...]

A felsorolt számszerű adatokból és eredmények alapján tehát megelégedéssel állapíthatjuk meg, hogy azt a gazdasági vihart, amely 1931-ben zúdult ránk, kiállottuk, és hogy a gazdasági életünk fundamentumait sértetlenül sikerült átmentenünk. Államháztartásunk egyensúlya helyreállott, pénzünknek ismét megvan a becsülete, és a nyár folyamán létrejött adósságrendezésekkel külföldi eladósodásunk súlyos problémáját nyugvópontra sikerült juttatnunk. [...] A vihar idején arra kellett erőfeszítéseinket összpontosítanunk, hogy a fundamentumokat, amelyeken egy egészséges gazdasági életnek fel kell épülnie, nevezetesen az államháztartásnak rendezett helyzetét és a pénz vásárlóerejének megóvását biztosítsuk, és tartalékokat gyűjtsünk, amelyeknek birtokában egy expanzívabb és erőteljesebb gazdasági, szociális és honvédelmi politikát követhetünk. Ilyen politika azonban nem állhat rögtönzéseknek a sorozatából; hosszú lejáratra szóló terv szerint kell dolgoznunk, és ezért a kormány a legközelebbi hetekben több évre szóló részletesen kidolgozott programmal és ennek megvalósítása szolgálatában álló törvényjavaslatokkal fog az ország elé állani.

Ennek a programnak az alapvonalai a pénzügyminiszter úrral és a nemzeti bank elnökével állapíttattak meg, és ezt a mai alkalmat örömmel ragadom meg, hogy az ország közvéleményét ezekről az alapvonalakról tájékoztassam.

Bevezetőül néhány elvi jelentőségű megállapítást kell tennem, melyek a kormány megfontolásainak alapjául szolgáltak. Távol áll tőlünk az a gondolat, mintha az elzárkózás politikáját akarnók követni. Kis állam, és különösen tőkeszegény kis állam, mint amilyen mi vagyunk, saját érdekei ellen cselekednék, ha a világ gazdasági áramlásából ki akarna kapcsolódni. Eddig is megtettünk mindent, hogy kapcsolatainkat a külföldi gazdasági és tőkepiacokkal fenntartsuk, kiépítsük, és a jövőben is gondunk lesz arra, hogy a magyar állam, a közületek és a magyar vállalatok nemzetközi hitelét ápoljuk és erősítsük. De világosan fel kell ismerni, hogy a mai nemzetközi politikai és gazdasági helyzetben botorság volna arra számítanunk, mintha egyhamar visszatérhetnének az 1925–1930-ig terjedő öt esztendőnek eldorádói állapotai, amikor a külföldi tőke bőséggel állott rendelkezésünkre.

Lelkiismeretes és óvatos sáfár számvetését ma csak a belső erőkre alapíthatja. A programot úgy kellett felállítanunk, hogy belső erőinkre támaszkodjék. [...]

Jólét csak több és jobb termelésből fakad. Többtermelésre, amelynek produktumait el is tudjuk adni, szükségünk van azért is, mert programunk nagyarányú tőkebefektetéseket ölel fel. Tőke pedig csak úgy áll elő, ha többet termelünk, mint fogyasztunk. Minél jobban emeljük termelésünket, és minél jobban tartjuk szem előtt, hogy a takarékosság tőkét termel, annál hamarább fogjuk programunkat végrehajtani. A mai helyzetben nemzeti jövedelmünk mai méretei mellett úgy ítéljük meg a helyzetet, hogy évenként kb. 300.000.000 pengő a tőkeképződés, vagyis 300.000.000 az értéktöbblet, amit évi nemzeti fogyasztásunkat meghaladóan előállítunk. Ebből a többletből megfelelő részt a magángazdaság számára kell meghagynunk, mert hiszen különben nem tudná a magángazdaság azokat az invesztációkat teljesíteni, amelyekre a szaporodó lakosság ellátására való tekintettel is szükség van. Amikor tehát a programot felállítottuk, ezzel a kerettel számolnunk kellett, mert nyilvánvaló, hogy ha sikerül is tervünk megvalósításának során termelésünket fokoznunk, ez bizonyos mértékben a fogyasztás emelkedését is maga után fogja vonni, és a többtermelésből csak egy rész fogja azt a rezervoárt, azt a tartányt táplálni, amelyből programunk megvalósítására tőkét meríthetünk. Ezek voltak az alapvető megfontolások, amelyekből a program felállításánál ki kellett indulnunk, és most hallják egészen röviden ennek a programnak a vázlatát. Meg fogom jelölni a programnak összegszerű kereteit, a felhasználásnak a célját, az előrelátható időtartamot, a programnak pénzügyi fedezetét, és végül azokat a kísérő intézkedéseket, amelyek nélkül a programnak végrehajtását biztosítani nem lehet.

A program főösszege 1 ezer millió, azaz kereken 1 millárd. Ennek az összegnek a nagyobbik része közvetlenül és részben közvetve honvédelmi célokra fog szolgálni, ideértve a légvédelem céljaira szükséges kiadásokat is. Azért mondom, hogy részben közvetve, mert a közlekedési hálózatnak, a vasútnak, a hajózásnak, az utaknak a kiépítése, és a posta és távírdai hírszolgálatnak a tökéletesítése a honvédelem szempontjából is nélkülözhetetlen. Arra a körülményre is kifejezetten rá szeretnék mutatni, hogy minden honvédelmi célokkal kapcsolatos rendelés munkát ad. Munkások ezrei dolgoznak a gyárakban az anyagoknak az előteremtésén, tisztviselőknek százai jutnak kenyérhez, úgyhogy ezek a rendelések szociális szempontból nagymértékben hozzá fognak járulni egy állandósítottabb helyzetnek a megteremtéséhez és a lelkeknek megnyugtatásához, amelyben mindig nagy szerepe van a biztos kenyérnek.

A program közvetlen gazdasági és szociális célkitűzéseiről bővebben kívánnék megemlékezni. Újból utalnom kell elsősorban a közlekedési hálózatnak a fejlesztésére, amely, mint említettem, vegyesen honvédelmi és gazdasági célt szolgál. A részletekből csak egyet szeretnék kiragadni, nevezetesen, hogy a program keretében gondoskodunk a bekötőutak egész hálózatának kiépítéséről. Ezt a problémát a magyar életből ki fogjuk küszöbölni, és a magyar falut az elszigetelődésből ki fogjuk emelni. [...]

Programunk ezért a fedezet szempontjából olyképpen épül fel, hogy az összegnek nagyobb részét, mintegy 600 milliót a vagyonnak egyszeri, különleges megterhelésével teremti elő. Ezt a megterhelést is fokozatosan építi fel: aránylagosan a legnagyobb terhet a nyilvános számadásra kötelezett vállalatokra fogjuk hárítani. De ezenkívül a terhek viselésébe bele fogunk vonni minden egyéni vagyont is, ahol természetesen szociális és gazdasági szempontokat különleges figyelemre fogunk méltatni. Így mindenekelőtt mentesítjük ezen megterhelés alól az 50.000 pengőt meg nem haladó vagyonokat. A kisemberek, a középosztálynak anyagilag gyengébb rétegei, így érezzük, eleget áldoztak az utóbbi évek kríziseiben, hogy most méltán kíméletben részesülhessenek. És mentesítenünk kell természetesen a nyilvános számadásra kötelezett vállalatokban való részesedéseket, miután ezeket maguknál a vállalatoknál fogjuk meg. És végül mentesíteni kívánjuk a kötvényeket is, miután minden érdekünk ahhoz fűződik, hogy a gazdasági programunk kölcsönműveletekkel lebonyolítható részének sima keresztülvitele céljából a bizalmat a vagyon elhelyezésének eme formáival szemben növeljük.

A vagyonnak ez a megterhelése figyelemmel lesz a gazdasági viszonyok alakulására, és figyelemmel kell hogy legyen arra a helyzetre, amelyben mezőgazdaságunk van, és amely indokolttá teszi, hogy a mezőgazdasági jellegű vagyon megterhelésének fokában méltányosságot gyakoroljunk. Végül ez a megterhelés progresszív lesz, tehát a kisebb vagyonokat aránylag kevésbé fogja sújtani, mint a nagyobb vagyonokat. Anélkül, hogy végleges számokat, illetőleg magamat és kormányomat leköthetném, tájékoztatásul közlöm, hogy az átlagos kulcs a magánvagyonoknál nem lesz magasabb 8 százaléknál – a progresszió folytán a kisebb vagyonoknál természetesen ennél kisebb, a nagyobbaknál ennél nagyobb –, és igyekezni fogunk arra, hogy a földbirtok megterhelése az átlagos 5 százalékot ne haladja meg.

A vagyonnak a megterhelését, amelyet fentebb vázoltam, természetesen nem lehet egyszerre érvényesíteni. Évek során át részletekben való befizetés formájában tervezzük a lebonyolítást, amely felosztásnál a gazdasági indokoltság mérvéhez képest a program lebonyolításának időtartamán túl nyúló időtartamot is állapíthatunk meg, esetleg tíz esztendőt. Ilyen módon az egy-egy esztendőre eső teher jó gazdálkodás mellett a jövedelemből is fizethető lesz.

Ez szükségessé fogja tenni a program lebonyolításának időtartama és a vagyonterhelés lefizetésének időtartama közötti néhány esztendőnek pénzügyi áthidalását, amelyre azonban hitelszervezetünket képesnek tartom. Szükség lesz tehát a program lebonyolításánál ilyen átmeneti, néhány éves hitelműveletre. De ezenkívül szükség lesz arra is, hogy a program pénzszükségletének azt a részét, amely a vagyon megterhelésében fedezetet nem talál, szabályos kölcsönművelettel teremtsük elő. Kereken 400 millió az az összeg, amely a vagyon megterhelésének összegén felül a program lebonyolításához szükséges. Ezek a kölcsönműveletek a program lebonyolításának időtartamára szétosztva

nem oly terjedelműek, hogy bizalommal ne nézhessünk azoknak sima lebonyolítása elé, különösen, mivel bizonyos likvid tartalékokkal máris rendelkezünk. [...]

Romsics Ignác *kutatásai szerint az Imrédy Béla pénzügyminiszter felügyelete alatt megalkotott és végrehajtott győri programra* „a valóságban 1,6 milliárd pengőt költöttek" *és a tervezett öt évnél korábban, már 1940 őszére végrehajtották. S bár a program valóban támogatott bizonyos civil beruházásokat is, a legfőbb cél a fegyverkezés és a magyar* hadsereg háborúra történő felkészítése *volt.*

•

HORTHY MIKLÓS
Rádió (Budai Várból), Budapest, 1938. április 3.

„Nyugalomra és bizalomra van szükség!"

A háború lehetőségének reális fölmerülésével és főleg amiatt, hogy Ausztria Németországgal való egyesülése (1938. március 12–13.) után hazánk határossá vált a hitleri Németországgal *– azok a gazdasági csoportok, amelyeknek a támogatására a kormány számított a győri ipari program megvalósításában, megriadtak.* Horthy Miklós *(1868–1957) úgy döntött, szózatot intéz a nemzethez.*

Április 3-án a budai Vár *Krisztinaváros felé eső szárnyában lévő nagyszalonban rendezték be a rádióstúdiót. A vasárnapi futballmeccsekről iparkodtak haza az emberek, hogy elérjék a fél hétre tervezett közvetítést. A kávéházakban a sebtében beszerzett rádiókat körülülték a vendégek; a színházak és mozik közönsége helyén maradva fülelt a kihangosításra. Miután* Wimpfen István *magyarul, németül és franciául felkonferálta a kormányzót, az nyugodt, kiegyensúlyozott hangon, de bármiféle megszólítás nélkül kezdett beszélni a kerek márványasztalon elhelyezett mikrofonba.*

Magyarország volt eddig a közelmúlt években a maga szűkre szabott határai közt a belső rend és nyugalom szigete. Így éreztük mi, akik benne élünk, és ezt állapították meg mindazok az idegenek is, akik nálunk megfordultak. A legutóbbi napokban azonban valami sajátságos bizonytalanságérzés, sőt aggodalom lett úrrá sokaknak a lelkén, és ennek a felismerése indított arra, hogy megvilágítsam a helyzetet, és utat mutassak a közvéleménynek.

Hogy mi az oka annak a nyugtalanságnak és izgalomnak, amely itt sokakon erőt vett, azt józan ésszel bajos megérteni, mert erre valójában nincsen semmi ok. Ezt a nyugtalanságot csak azok a nagy nemzetközi események válthatták ki, amelyek a közelmúltban zajlottak le; de hogy ezek nálunk izgalmat idézhettek fel egyesek lelkében, az egyedül az illetők tájékozatlanságából eredhet.

Mert hiszen aki tiszta fejjel és látó szemmel ítéli meg az eseményeket, annak tudnia kell, hogy Ausztriának Németországgal történt egyesülése ránk nézve nem jelent mást, csak azt, hogy egy régi jó barátunk, akit a békeszerződések lehetetlen helyzetbe sodortak, egyesült egy másik régi jó barátunkkal és hűséges fegyvertársunkkal, azzal a Németországgal, amely mindig életre-halálra megbízható és szótartó szövetségese volt barátainak a történelem tanúsága szerint. Ennyi az egész, egyéb a mi szempontunkból nem történt.

Egy ilyen, látszólag váratlanul, hirtelen bekövetkezett nagy nemzetközi esemény természetesen bizonyos megrázkódtatásokkal jár. Hogy egyeseket boldog elragadtatásba ejtett, másokban viszont régi, szép emlékek múlásán érzett méla bánatot idézett fel, azon nem lehet csodálkozni. Egyébként azonban minket ez az egyesülés nem érint, már csak azért sem, mert csak látszólag következett be váratlanul. Az egyesülés évszázados óhaja volt a németségnek, és előbb-utóbb már csak azért is meg kellett, hogy történjen, mert az osztrák nép sohasem volt hozzászokva ilyen szűk határokhoz, és nem volt szokva ahhoz sem, hogy ne legyen szava a nemzetközi kérdésekben.

Hogy ez az esemény a mi határainkon belül mégis ilyen hullámokat kavart fel, annak inkább az a magyarázata, hogy azok, akik a zavarosban szeretnek halászni, ezt az alkalmat használták fel a céljaiknak megfelelő nyugtalanság felidézésére. Pedig ez hiábavaló kísérlet. Mert pillanatokra terjedő izgalmat rémhírek terjesztésével fel lehet idézni, de arra nézve megnyugtathatok mindenkit, hogy a rendet és nyugalmat ebben az országban büntetlenül nem fogja megzavarni senki.

Nem volt könnyű ezt a nemzetet – amelyet számtalan szerencsétlen véletlennek az összejátszása, továbbá tudatlanság, sőt rosszakarat annyira sújtott és olyan koldussá tett – talpra állítani, fenyegető katasztrófáktól megóvni. Nehéz feladat volt véderejének alapját lerakni, pénzügyeit rendbehozni, főleg, mikor még a múlhatatlanul szükséges egység is annyira hiányzott belőle. Mindez azonban Isten segítségével mégis sikerült, és most végre hosszú és szorgos munkával elértük, hogy ráléphettünk arra az útra, amely a nemzet jólétéhez és boldogságához vezet.

A miniszterelnök úr [*Darányi Kálmán*] nyilvánosságra hozta azt a tervet, amelyet öt év alatt, de reméljük, még gyorsabban, meg fogunk valósítani, és amely pótolni van hivatva sok mindent, amivel mostoha sorsunk miatt úgy honvédségünk fejlesztése, mint mélyreható szociális és gazdasági reformok terén is elmaradtunk.[41] Első helyen áll ezek közt honvédségünk kiépítése. Én soha nem akartam, és nem akarom a jövőben sem, fajomat fejjel a falnak vinni. Eleget pocsékolták a magyar vért a múltban, eleget omlott az ezer éven át a nyugati keresztény kultúra védelmében. Azért vagyunk, sajnos, ilyen kevesen, pedig ötszáz évvel ezelőtt ugyanannyi magyar élt a világon, mint angol. De honvédségünk kiépítésére múlhatatlanul szükségünk van azért, hogy határaink között biztonságban érezhessük magunkat, mert a ránk váró komoly építőmunkának ez a biztonságérzés egyik legfőbb feltétele. Ezt várjuk az ötéves terv

[41] Utalás a Darányi-kormány által 1938. március 5-én Győrben meghirdetett nagyszabású fegyverkezési programra (l. kötetünkben korábban). Horthy szavait akár önkritikának is hallhatnánk, amennyiben „a mélyreható szociális és gazdasági reformok terén" való elmaradásról beszél, a milliárdos program azonban e téren vajmi keveset jelentett.

megvalósításától; de hoz ezenkívül általános jólétet is, mert munkát fog adni mindenkinek, és hatalmasan meg fogja indítani az ország gazdasági vérkeringését.

Ennek a tervnek ezt a nagy jelentőségét minden jóakaratú ember megértette, elismerte és helyeselte ebben az országban. De aztán jöttek a rémhírterjesztők, és néhány nap alatt iparkodtak annak reményt, bizalmat és megnyugvást keltő hatását aláásni. De hazug hírekkel csak pillanatokra lehet megzavarni a közhangulatot, mert a józan belátás, amely a mi fajunknak egyik legjobb tulajdonsága, felül kell, hogy kerekedjék a rosszakarat szülte meséken.

Mi, magyarok, szabadságszerető nép vagyunk. Nem is tudnánk élni szabadság nélkül, de visszaélni a szabadsággal nem szabad. A szabadság biztosítéka az alkotmány, de ugyanez a biztosítéka annak is, hogy az államügyek vezetéséhez csak olyan férfiak juthatnak, akik hivatottságukat és rátermettségüket kimutatták, és ezzel az alkotmányos tényezők bizalmát megnyerték. Mennyi tudás, gyakorlat, megbízhatóság, élettapasztalat, jellemszilárdság és mennyi tehetség kell ahhoz, hogy valaki egy vezető állásban meg tudja a helyét állani. Még egy gyárüzem, egy gazdaság vagy egy kórház vezetéséhez is különös képességek kellenek, hát még egy ország ügyeinek az intézéséhez. Nem elég, hogy valaki önmagát kinevezze világmegváltónak, és frázisokkal, jelszavakkal, ügyes demagógiával a tömeget, sőt esetleg ingatagabb jellemű intelligensebb csoportokat is félre tudjon vezetni.[42] Könnyű például földosztást ígérni; de azon nem lehet változtatni, hogy Magyarország kilencmillió holdnyi szántóföldjéből nem juthat több fejenként a kilencmillió magyarnak egy-egy holdnál. Egy hold földből pedig nem lehet megélni. De ha mindenkinek ezer holdat adhatnánk, akkor meg nem lenne, aki a földet megmunkálja.

Különbség az emberek közt foglalkozásban, tehetségben, vagyonban és életmódban mindig volt és lesz is. Enélkül megállna az élet. Ez éppen olyan természeti törvény, mint az, hogy két egyforma veréb, de két egyforma falevél sincs a világon. Természeti törvényen pedig ember nem változtathat semmiképpen, demagóg jelszavakkal legkevésbé.

Törekednünk kell arra, hogy biztosítsuk a tisztességes megélhetést mindenkinek, aki dolgozni tud és akar, továbbá, hogy az elesetteken és szűkölködőkön szeretettel és jótékony szociális intézményekkel segítsünk. Erre nézve el is követünk minden lehetőt, és ennek sikeres megoldásához nagyban hozzá fog járulni az ötéves terv megvalósítása. De éppen ehhez kell a legnagyobb belső rend és nyugalom. Ennek a fő feltétele a hadsereg. Ha ez a szerv egészséges, az ország minden polgára nyugodtan élhet. A mi népünk kitűnő katonai rátermettsége mellett a hadsereg értéke annyi, mint a tisztikar értéke. A mi tisztikarunk pedig elsőrangú. Noha a hadseregnek ezt a jelentőségét ma mindenki ismeri, és mindenki tudja, hogy a politizáló hadsereg nemcsak értéktelen, de a nemzet összessége és kivétel nélkül minden egyes polgára szempontjából is káros; mégis akadtak az utóbbi időben egyesek, akik azt hitték, hogy ezt a tisz-

[42] A beszéd kontextusa alapján elsősorban a szélsőjobb ellen irányult. Szálasi Ferenc vezetésével 1937. október 23-án egyesültek a magyar nemzetiszocialista pártok, 1938 újév napján pedig röpcédulákat szórtak szét Budapesten, „1938. Szálasi" felirattal.

tikart is meg lehetne környékezni, és politikamentes egységét meg lehetne bontani. Ezeknek a törekvése, nyugodt vagyok, nem fog sikerülni soha. De azokat, akik bár ideális köpenybe burkoltan, mégis egyéni érvényesülésük biztosítása céljából kísérleteznek, figyelmeztetem: el a kézzel a hadsereg közeléből!

A tisztikar tudja, hogy a hadsereg pártok felett csak az egész nemzeté lehet. A nemzet katonai rátermettsége mellett, a mi nehéz politikai és földrajzi helyzetünkben, az is hozzájárul Magyarország ezeréves fennmaradásához, hogy a magyar politikát mindig megbízhatóság, előkelő gondolkodás és magas erkölcs irányította. Ehhez tartjuk magunkat a jövőben is. Ettől eltérni és forradalmi módszerekhez nyúlni nem engedek.

A legfontosabb, hogy az országépítő munkából mindenki iparkodjék a maga részét kivenni azon a helyen, ahová hivatása rendelte. Nem először hangoztatom, hogy mennyire fontos lenne, ha értékes magyar fiatalságunk legyőzné azokat az üres előítéleteket, amelyek a kereskedelmi és általában az üzleti pályáktól visszatartják, és megmutatná, hogy erre is megvan a rátermettsége. A nagy nyugati államok fiaiban sohasem volt meg az a nagy idegenkedés az ipari, kereskedelmi és pénzügyi pályáktól, mint bennünk, magyarokban. Ott ebben a tekintetben jóval előbbre vannak, nekünk azonban sok ezen a téren a tanulnivalónk. De csak hozzá kell kezdeni, szívvel-lélekkel, szorgalommal kell dolgozni, és a siker nem maradhat el.[43] [...] Ehhez azonban munka kell. Becsületes, komoly munka, sőt a munka szeretete. Itt van a helyzet kulcsa, és csakis itt, nem pedig az utcán és demagóg szólamokban.

Különösen fontos ennek a belátása ma, amikor külpolitikailag is kezd a helyzet lassacskán tisztulni. A Népszövetség elvesztette korábbi jelentőségét az európai politikában.[44] Egy ideális Népszövetségnek a feladata a háború okainak a kiküszöbölése lenne, a viszonyok újból való rendezése által, mert az igazságtalanság talajában a béke nem virágozhatik. Minthogy azonban a Népszövetség ezt a feladatát mindeddig nem teljesítette, az elrendeződés folyamata megindult a Népszövetség nélkül is. A helyzetet azonban helyesen csak az ítélheti meg, aki teljesen tisztában van a viszonyokkal, ismeri a tényállást, tájékozva van mindenről, vagyis akinek a kezében a szálak összefutnak. A nagyközönség nem tudhatja, hogy mi történik, mi nem, tehát legokosabban teszi, ha a felelős kormányzatban, amelyről nem teheti fel, hogy tájékozatlan, éppen úgy megbízik, mint én.

A parlamenti életben a mindenkori ellenzék feladata a bírálat és az ellenőrzés. Erre szükség is van. Ez azonban nem jelenti azt, hogy az ellenzéknek kötelessége a jóra is azt mondani, hogy rossz, ha az a kormánytól ered. Hogy a tervbe vett, áldozatokkal járó, hatalmas, országépítő munkát elvégezhessük, és az meg is hozza azt a nagy fellendülést, amit várunk tőle, ahhoz úgy a politikai, mint a gazdasági életben nyugalomra és bizalomra van szükség. Ilyen kis ország ilyen nagy feladatot csak komoly összetartással képes megoldani. Súlyosan vét tehát hazája ellen mindenki, aki ezekben

[43] Kozma Miklós (1884–1941) szerint a tengeri kereskedelemmel kapcsolatos gondolat rögeszméje volt Horthynak, a legváratlanabb helyzetekben hozakodott elő vele.
[44] A mondat, hogy „külpolitikailag is kezd a helyzet lassacskán tisztulni", sajátos értelmezése a korabeli állapotoknak, amely már évek óta a fokozódó háborús veszély tudatában telt. Magyarország egyébként egy évvel később, 1939. április 11-én lépett ki a Népszövetségből.

az időkben az egységet megbontva széthúzásra izgat, és a nemzet boldogulása helyett önző érdekekből a maga egyéni érvényesülését keresi. Meg kell szűnnie annak ebben az országban, hogy mindenki jogot formáljon a külpolitika irányításához, és a belső nyugalmat bármi módon is zavarni merje. Összetartás nélkül nincs fegyelem, fegyelem nélkül pedig még egy kis üzemet sem lehet vezeti, nemhogy egy országot.

Mindezt azért tartottam szükségesnek elmondani, hogy a nyugalmat továbbra is biztosítsam. De szükségesnek tartottam azért is, hogy azokat, akik itt akármiféle irányban nyugtalanságot és egyenetlenséget próbálnak szítani, figyelmeztessem a szigorú következményekre. Egyszer már megmutattuk 1919 után, hogy a rendbontó elemektől meg tudjuk tisztítani hazánkat és nemzetünket, és most is biztosíthatom az országot, hogy abból, amit akkor tudtunk, nem felejtettünk el semmit sem.

Én csak magyar célkitűzéseket ismerek és tűrhetek, és csak törvényes eszközöket ezeknek a céloknak elérésére. Bízom a magyar nép józanságában és hazaszeretetében, és bízom abban, hogy ha összefogunk, Isten is meg fog bennünket segíteni!

Amint a kormányzói titkos iratokat feltáró Szinai Miklós *és* Szűcs László *írja,* „Horthy számára grafit, illetve piros ceruzával megjelölték a szavak és mondatok hangsúlyozását". *S mivel a beszédnek fennmaradt mind a fogalmazványa, mind a tisztázata, tudható, hogy a kormányzó többször is enyhébben, óvatosabban fogalmazott ahhoz képest, mint amit eredetileg papírra vetett; kihagyta például a* „hisztéria", a „hazaárulás", *a* „bolsevista" *szavakat.*

A 21 percig tartó beszéd hatására a közvélemény és a belpolitikai élet rövid időre megnyugodott, de a szélsőséges mozgalmak térhódítását nem lehetett sem csellel, sem erővel leállítani. Az sem segített, hogy májusban egy miniszterelnöki rendelet megtiltotta a köztisztviselőknek, hogy szélsőséges mozgalmak tagjai (ide számították a szociáldemokrata pártot is) legyenek.

•

HUBAY KÁLMÁN
Az Országgyűlés képviselőháza, Budapest, 1939. március 8.

„Kemény egységbe kell fogni a jó magyar milliókat" – a Nyilaskeresztes Párt megalakulása

Hubay Kálmán *(1902–1946), aki előbb* Gömbös Gyula, *majd* Szálasi Ferenc *embere (sőt, egy időben ez utóbbi helyettese) volt, képesnek mutatkozott, hogy egyesítse az országban működő kisebb-nagyobb nyilas frakciókat. Mozgalmát, az ún.* Hungarista Mozgalmat *az erőszakos politikai merényletek elszaporodása miatt* Teleki Pál *kormánya 1939 februárjában feloszlatta, de Hubay* Rátz Kálmánnal *együtt új szervezetet alapított,* Nyilaskeresztes Párt *néven.*

Alábbi beszédében a 37 éves képviselő lényegében visszaélt az országgyűlési megszólalás jogával: napirend előtt felszólalásában szinte korlátlanul szónokolhatott pártjáról – miközben az ország választásokra készült.

[...] Tisztelt Ház! Régi parlamenti szokás, hogy midőn a politikai életben egy új párt jelenik meg, és az új párt parlamenti képviselettel rendelkezik, a pártnak tagjai parlamenti képviselőjükön keresztül bemutatkozzanak a tisztelt Ház tagjai előtt. Ennek a régi parlamenti szokásnak teszek eleget, amikor tudomására hozom a tisztelt Háznak, hogy elnökletem alatt vitéz Dobó István nyugalmazott magyar királyi altábornagy, Mokcsay Dezső nyugalmazott magyar királyi ezredes, Bogyay Artur nyugalmazott magyar királyi huszárezredes, császári és királyi kamarás és Halmay János nyugalmazott százados Nyilaskeresztes Párt elnevezéssel új politikai pártot alapítottak, s hogy ezt a politikai pártot a magyar Országgyűlés képviselőházában rajtam kívül Haám Artur és Rátz Kálmán dr. képviselőtársaim képviselik.

Tisztelt képviselőtársaim túlságosan ismerik azokat a közigazgatási intézkedéseket, amelyeket a belügyminiszter úr [*Keresztes-Fischer Ferenc*] az elnökletem alatt álló és feloszlatott Magyar Nemzeti Szocialista Párt – Hungarista Mozgalom ellen tett folyamatba. Felmerülhet tehát a kérdés: amennyiben nem történt volna meg a Hungarista Mozgalom feloszlatása, szükségesnek láttuk volna-e ennek az új pártnak megalakítását és bejelentését? Megmondom őszintén: nem! Én a tiszta magyar meggyőződésével és fanatizmusával azt mondom: a feloszlatott Hungarista Mozgalom a magyar alkotmány eszközeivel és módszereivel küzdött a maga politikai céljaiért.

A belügyminiszter úr viszont a rendelkezésére álló hatalom eszközeivel másként ítélt és másként intézkedett. A rendelkezésére álló fegyverek nem lévén egyenlőek, a politikai lovagi tornának helye nincs. A nagy nemzeti célok szolgálatában nekem és nekünk ezentúl csak egy kötelességünk van: a gazdátlanná vált magyar tömegek[*et*] újabb, alkotmányos pártkeretben ismét bevezetni a magyar alkotmány sáncai közé, és megakadályozni azt, hogy a konstruktív, építő szándékú magyar nemzetiszocialista tömegek szétporlódva, szervezés és vezetés nélkül destruktív erőt jelentsenek a magyar államiság, a magyar történelmi jövő számára. Mert higgye meg a tisztelt Ház: mi fütyülünk a pártérdekekre, legyenek azok a mi pártérdekeink vagy a mélyen tisztelt kormány pártérdekei. Mi mindig egyetemes nemzeti érdekeket nézünk, a magyar jövőt látjuk, és ennek a magyar jövőnek érdekében valljuk annak szükségét, hogy kemény egységbe kell fogni azokat a jó magyar milliókat, akiket a belügyminiszter úr az elmúlt hónap végén – mindenesetre tévesen értelmezett felelősségtudattal – széjjelszórt.

Bár a belügyminiszter úr legutóbb azt jelentette itt a Házban, hogy politikai párt bejelentésére nincsen semmi szükség, lojalitásunkat mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy pártunk megalapítását és működésének megkezdését úgy a magyar királyi belügyminiszter úrnak, mint a magyar királyi államrendőrség budapesti főkapitá-

nyának bejelentettem, ezzel is elősegíteni óhajtván a párt rendőrhatósági ellenőrzését. A magam részéről már most kijelentem, miszerint nemcsak hogy semmi kifogást nem emelek ellene, de egyenesen kérem, hogy a belügyminiszter úr, vagy az ő megbízásából illetékes rendőrhatóság minden egyes párthelyiségünkbe hatósági közegeket vezényeljen ki, általuk győződvén meg arról, hogy az új nemzetiszocialista Magyarország felépítéséhez, mint ahogy a múltban nem volt, a jövőben sem lesz szükség semmiféle titkos konspirációra. Nekünk nincsen titkolnivalónk, nincsen szükségünk semmiféle összeesküvésre, nekünk egyszerűen szabad és egyenlő elbánásra van szükségünk, és ebben az esetben a jövő a miénk, illetve általunk a magyar nemzeté és a magyar történelmi jövőjé. [...]

Szükség van-e arra, lehet-e egyáltalában szükség akármilyen konspirációra is ama célkitűzések mellett, amelyeket hivatalos bejelentésü[*n*]kben megjelöltünk, amelyeket legjobb tudásunk és lelkiismeretünk szerint szolgálni óhajtunk? A bejelentés szerint és szándékaink szerint a párt célja: Magyarország főméltóságú kormányzója iránt való föltétlen állampolgári hűség és ragaszkodás jegyében az ősi alkotmányosság intézményeinek tiszteletben tartásával és azoknak korszerű továbbfejlesztésével az országnak nemzetiszocialista szellemben való átépítése; az ősi magyar katonaszellemnek az állampolgárokban való felerősítése, és ezen keresztül a csorbíthatatlan, nagy magyar birodalomi gondolat ápolása; az ország dolgozó népének arányos jövedelem- és vagyonmegoszlás útján való gazdasági megerősítése.

Tisztelt Ház! Magyar embernek nincsen szüksége arra, hogy főméltóságú urunk iránti feltétlen hűségét külön is hangsúlyozza. Hűségünk és odaadásunk magyar voltunknak legtermészetesebb velejárója, s hogy ezt a hűséget és odaadást ma mégis – feleslegesen – hangsúlyozni kívánom, annak oka az, hogy az utóbbi hónapok során akadtak megfertőzött lelkek, akik kicsinyes pártpolitikai érdekeik szolgálatában már olyan téren sem átallott[*á*]k mélyíteni a magyar lelkekben mesterségesen vájt szakadékot, amely terén minden gonosz célzatnak gátat kell, hogy vessen a legelső magyar férfi és hadúr iránti hűség és tisztelet. Célkitűzéseink konkrét programpontjai benne vannak ama bejelentésemben, hogy évezredes magyar birodalmunkban nemzeti értelemben és szocialista értelemben való átépítését kívánjuk, sürgetjük, és ennek az átépítésnek érdekében mindent feláldozva dolgozunk.

Cselekvésünk fundamentumát pedig Alba Regia [*Székesfehérvár*] nagy püspöke határozta meg ezelőtt huszonegy esztendővel, 1918-ban, mondván (*olvassa*): „Mit akarunk? Az első, hogy meg akarjuk akadályozni a keresztény társadalom letörését, a második, hogy meg akarjuk akadályozni Magyarország elzsidósodását. Azt mondom – írja Prohászka –, hogy nem volnánk nemzet s nem volnánk öntudatos faj, hanem ellenkezőleg, végpusztulásra ítélt faj s vágóhídra felhajtott birkanyáj, ha másképp éreznénk és másképp akarnánk. Antiszemitizmus-e – kérdi Prohászka –, ha azt akarjuk, hogy Magyarországon a magyar keresztény nemzet tartsa meg hegemóniáját? Ez nem antiszemitizmus, hanem ez hungarizmus" – mondja Alba Regia püspöke. És amikor mi ebben az értelemben vagyunk hungaristák és hirdetünk hungarizmust, vajon nem építjük-e a korszerű nemzeti jövőt, és nem ágyazzuk-e be az idők végtelenségébe a magyar történelmet?

Tisztelt Ház! Prohászka Ottokár szellemében vagyunk magyarok, vagyunk hungaristák, vagyunk elszántak és áldozatkészek. Én köszönöm, hogy önök engem meghallgattak. Kérem azonban, hallgassák meg a történelem szavát is, és higgyék el, hogy a történelem lelkét mi is érezzük, a történelem szavát mi is értjük. Ha üldöztetéseken, ha rendőri felügyeleteken, ha internáló táborokon, ha fogházakon és fegyházakon át hív bennünket a történelem, akkor mi mégis hallgatunk egy szent hívásra, mint ahogy a történelem áldása legyen a Ház munkáján és mindazokén, akik a nemzet jövő sorsáért felelősek. (*Taps a bal oldalon.*)

Az 1939 májusában tartott általános választásokon a nyilas szellemiségű pártok együttesen – Pintér István *számításai szerint – 1 074 415 szavazatot, azaz 49 mandátumot szereztek; ők lettek a legjelentősebb parlamenti ellenzék, s innentől csak a nemzetközi helyzet alakulásától függött, hogy mikor ragadják magukhoz a hatalmat.*

Személyesen Hubay különös sorsot vívott ki magának: az Országgyűlésben ő és Vágó Pál *lettek az első képviselők, akiket 1940 júliusában* megfosztottak mandátumuktól. *Ez azonban nem tántorította el Hubayt: miközben besúgóként dolgozott a németek számára, hivatalt vállalt a nyilas hatalomátvétel után, s még 1944 őszén is rémálomszerű rádióbeszédben buzdított a végsőkig történő kitartásra.*

HORTHY MIKLÓS
Kolozsvár, 1940. szeptember 16.

„Köszöntöm Kolozsvárról Erdély visszatért országrészeit!"

Az 1940. augusztus 30-án aláírt második bécsi döntés *értelmében Magyarország visszakapta* Észak-Erdély *és* Székelyföld *Trianonban elcsatolt területeit, majd szeptember elején a honvédcsapatok megkezdték a területre történő bevonulást.*

A visszacsatoláskor a magyarság mélyebb értelmét szimbolizáló Erdélybe különvonat szállította a politikusokat és az elvárt publicitást biztosító újságírókat. Az esemény jelentőségét növelendő, Horthy Miklós *(1868–1957) Szatmárnémeti és Nagyvárad után a százezres* Kolozsvárott *is személyesen megjelent. A kormányzót, a kíséretében tartózkodó feleségét és alább elmondott szózatát a korabeli sajtó szerint* „leírhatatlan lelkesedés" *fogadta Erdély fővárosában.*

Boldogan köszöntöm Kolozsvárról Erdély visszatért országrészeit! Huszonkét évi keserves megpróbáltatás után valóra vált, amiben bízni nem szűntem meg soha egy perce sem. És most, amikor végre valóban itt állhatok a szabad Erdély szabad földjén, olyan mélyen meghat ennek a történelmi pillanatnak a nagyszerűsége, hogy érzelmeim kifejezésére alig találok szavakat.

A jelen öröme összefolyik lelkemben a múlt bánatával, és feltámad benne a kérdés: Hogyan is szakadhatott ránk, magyarokra ez a szenvedés? Tiszta lélekkel felelem rá a történelem ítélőszéke előtt: Nem a mi hibánkból! Minket sorsunk ideállított kelet és nyugat mesgyéjére, hazánk századokon át a romboló világtörténet országútján örökös harcok színtere volt, és mialatt Európa más boldog népei békés munkában gyarapodhattak és erősbödhettek, a magyar örökös harcokban vérzett, pusztult és fogyott.

Közben beszivárogtak idegen nemzetiségek, hol mert ellenség elől kellett menekülniök, hol mert itt reméltek boldogulást. Őseink nemcsak befogadták őket, hanem minden szabadságot is megadtak nekik, s ezeket a szabadságjogokat törvényileg is biztosították számukra. Elnyomatásról ebben a hazában nem panaszkodhatott joggal senki, mégis ez szolgáltatott hazug ürügyet arra, hogy megcsonkítsák, feldarabolják és megalázzák ezeréves hazánkat. Nem fegyver fosztott meg területeinktől, hanem az úgynevezett békeszerződés.

De fátyolt akarunk borítani ezekre a szomorú emlékekre. Ennek a felszabadult földnek a szenvedése véget ért, talán valami jó is marad utána. Hiszen tudjuk, hogy a túlságos jólét, a semmittevés, a teljes gondtalanság puhít és zülleszt testileg-lelkileg. Az elnyomás, a szenvedés és a küzdelem viszont megedzi az embert, növeli ellentálló erejét, és ébren tartja benne a hazaszeretetet. Hiszem, hogy felszabadult véreink, akik ezeken a boldog napokon ujjongva szórták virágaikat bevonuló katonáink elé, ilyen megerősödött, megacélosodott testtel és lélekkel térnek meg annak a hazának a keblére, amelynek hű fiai voltak a legsúlyosabb időkben is. Hogy a visszatérés a lángba borult Európa közepén vér nélkül történhetett meg, ezért most is és itt is hálás szívvel mondok újból köszönetet két hatalmas barátunknak: Németországnak és Olaszországnak.

Egy szomorú korszaka a magyar történelemnek lezárulóban van. Kövessék az ünneplést a munka hétköznapjai. Mindenki vegye ki részét a munkából, a nem magyar anyanyelvűek szintén, mert aki kifogásra nem ad okot, az boldogulhat nálunk is. Velük szemben a megbékélés szelleme és a jó bánásmód fog érvényesülni, mert ugyanazt a sorsot várjuk a határokon túl maradt testvéreink részére is. Amit ígérünk, megtartjuk, mert a mi fajunk úri felfogása nem engedi, hogy valaha is letérjünk az igazság egyenes útjáról.

Gondolatban ma itt van minden magyar.

Őszinte, mélyen átérzett szeretettel gondolunk azokra a testvérekre, akik most nem tértek vissza az ősi honba. Kérem őket, tartsanak ki, és folytassák békés munkájukat. Sorsuk felett őrködünk. Valljuk ugyan, hogy erős megpróbáltatásoknak vannak e napokban kitéve, de hisszük, hogy kálváriájuk haladéktalanul véget ér. Hisszük, mert enélkül a magyar-román viszony jobbra fordulása lehetetlen volna, de hisszük ezt természetesen a Magyarországon élő románság érdekében is.

Ismerem az erdélyi faj kemény, ellenálló, küzdőképes tulajdonságait, ezért teljes bizalommal tekintek az ott felnőtt ifjakra is, akiket az új sorsfordulón a nagy nemzeti céloknak odaadó szolgálatára hívok fel a haza és egész Európa javára. Isten áldása kísérje nemzetünket egy boldog, dicső jövő felé!

Felvidék *és* Kárpátalja *után a magyar külpolitika újabb győzelmet aratott, amit a helyi lakosság – a katonai közigazgatás ellenére – valóban kitörő érzelmek között élt meg. A hadsereg viszont nem volt teljesen felkészülve:* „Az erdélyi bevonulás... tele volt szégyenteljes csapattorlódásokkal, alakulatok egymást keresztező menetvonalakon való mozgatásával, vonatrészek lemaradásával..." – *emlékezett vissza az esemény árnyoldalára* Kádár Gyula, *aki részt vett a visszacsatolt területek megszállásában és nem egyszer kritizálta a lebonyolítás módját.*

•

Gróf CSÁKY ISTVÁN
Belgrád, 1940. december 12.

„Emelem poharam Jugoszlávia boldogulására és nagyságára!"

Miért kellett örök barátsági szerződést kötni Jugoszláviával, ha azután négy hónapon belül Magyarország annak ellenségévé vált, sőt a hitszegés miatt megromlott kapcsolata Nagy-Britanniával is?

Csáky István gróf *(1894–1941) 1940. december 10-én érkezett* Belgrádba, *és bár két nap múlva magyar-jugoszláv örök barátsági szerződést írt alá partnerével,* Aleksandar Cincar-Marković *(1889–1952) külügyminiszterrel, tárgyalásai nem az őszinteség jegyében folytak. Amint* Karsai Elek *a Sándor-palota belső életéről szóló könyvében írja,* „Teleki és Csáky kettős játékot folytatott: a jugoszláv fél előtt biztató képet festettek a megkötendő egyezmény németellenes jellegéről, ugyanakkor Csáky a budapesti német követ útján eljuttatta Ribbentrophoz az egyezménytervezet szövegét".

A Janus-arcúságnak a szerződés aláírásakor nem volt nyoma. A magyar külügyminiszter tiszteletére adott díszvacsorán mindkét fél kedélyes-illedelmes pohárköszöntőt mondott. Csáky, a szenvedélyes golfjátékos, magyar arisztokrata, az alábbit.

Különösen kellemesen érint, hogy én lehetek az első magyar külügyminiszter, aki hivatalos látogatást tesz a jugoszláv kormánynál, és nagyon örvendek, ha ezen a

módon is bebizonyíthatom, hogy őszinte óhajunk a jugoszláv néppel örökre szoros és barátságos viszonyban maradni.

A jugoszláv nemzet [*sic!*], évezredes tradíciók letéteményese, sohasem szűnt meg ősi civilizációjáért és a szabadság szent ideáljáért küzdeni. Ezek a nagyszerű tulajdonságok és a legendás heroizmus váltották ki azt az őszinte nagyrabecsülést, amellyel minden magyar a vitéz, bátor és erős jugoszláv nép iránt viseltetik. Ennek a nagy népnek, ifjú királyának és méltó kormányzójának, Pál hercegnek szól hódolatom.

Nagyméltóságod szíves volt visszaemlékezni kormányzónk 1926-ban mondott beszédére, amely a Jugoszláviával való együttműködési politikánk és kölcsönös megértésünk alapjait rakta le. A magyar kormány politikája ezen a vonalon szerencsés módon megegyezett ő királyi fenségének, Pál hercegnek és a jugoszláv kormánynak bölcsességen és méltányosságon alapuló, nálunk oly nagyra becsült politikájával.

Végtelenül örülök, hogy a mi két kormányunk megtalálta e politikai szellemének kifejezését egy barátsági szerződés megkötésében. Engedtessék meg nekem a megállapítás, hogy nemcsak a kormány, hanem a magyar közvélemény is óhajtja a Jugoszláviával való kapcsolatok kimélyítését, aminek több képviselő parlamenti beszéde is bizonyítékát szolgáltatta.

Ez a szerződés csak látható kifejezése azoknak a kapcsolatoknak, amelyek a két nép között különben is fennállottak. Ezért lesz ez a szerződés jó és tartós. Jó, mivel két nép elhatározta, hogy a béke művében együttműködik, mivel megfelel a szilárd béke gondolatának, ami a tengelyhatalmak legfőbb célja.

Ebben a szellemben emelem poharam őfelsége, II. Péter király, Pál herceg és a királyi régensek egészségére, Jugoszlávia boldogulására és nagyságára, valamint Cincar-Markovics úr és felesége őexcellenciáik személyes boldogságára.

A magyar Legfelső Honvédelmi Tanács *később olyan értelmezést fűzött a szerződéshez, hogy annak betűje csak Jugoszlávia széthullásáig köti Magyarországot; s mivel 1941. április 10-én létrejött az* önálló Horvátország, *másnap Magyarország csatlakozott a volt-Jugoszlávia elleni háborúhoz. Csáky István közben elhunyt, Teleki Pál pedig, látva külpolitikája teljes kudarcát, április 3-án főbe lőtte magát.*

•

BÁRDOSSY LÁSZLÓ
Az Országgyűlés képviselőháza, Budapest, 1941. június 27.

Hadüzenet a Szovjetuniónak

A Szovjetunió *ellen 1941. június 22-én kezdődő támadásban Magyarország nem vett részt,* Bárdossy László *(1890–1946) miniszterelnök kezdeményezésére csak a diplomáciai kapcsolatok szakadtak meg a két ország között. A felső hadvezetés azonban, főleg* Bartha Károly *(1888–1964) honvédelmi miniszter és* Werth Henrik *(1881–1952) vezérkari főnök, számolt a háborúba való bekapcsolódással, csupán annak alkalmas politikai körülményeit keresték.*

Június 26-án 13 óra 7 perckor ismeretlen gépek bombázták Kassát, *illetve a visszacsatolt Kárpátalján* Kőrösmező *és* Rahó *térségében lőttek egy magyar vonatot;* Ungváry Krisztián *szerint az utóbbi két esetben nem vitatott, hogy szovjet gépek voltak az elkövetők, továbbá igen valószínű, hogy mindhárom helyszínre véletlenül tévedtek.*

Miután a Minisztertanács és Horthy már 26-án deklarálta a hadiállapotot[45]*, és másnap a házelnök, Szinyei Merse Jenő is kijelentette, hogy* „az egész országban nagy megdöbbenést váltott ki az a népjogellenes támadás, amelyet hazánk egyes területei ellen a szovjet légierő intézett”, *a miniszterelnök emelkedett szólásra.*

Tisztelt Ház! (*Halljuk! Halljuk!*) Egészen rövid bejelentést szeretnék tenni. A Ház elnöke méltó szavakkal bélyegezte meg a Szovjet népjogellenes és minősíthetetlen támadását. A magyar királyi kormány megállapítja, hogy e támadások következtében Magyarország és a Szovjetunió között a hadiállapot beállott. (*Hosszan tartó élénk éljenzés és taps a Ház minden oldalán. Felkiáltások a szélsőbal oldalon: Ki a szociáldemokratákkal! Maróthy Károly: Ki velük!*) Még csak egy mondatot. A magyar haderő a megfelelő megtorló intézkedéseket meg fogja tenni. (*Hosszan tartó élénk éljenzés és taps a Ház minden oldalán. Maróthy Károly: Itthon is tegyük meg, a szocik ellen.*)

Szavazás nem volt. Bárdossy ugyanebben az évben még hadat üzent az Amerikai Egyesült Államoknak is, és elfogadtatta az ún. harmadik zsidótörvényt.

•

SERÉDI JUSZTINIÁN – RAVASZ LÁSZLÓ
Országgyűlés felsőháza, Budapest, 1941. július 18.

A harmadik zsidótörvény elutasítása

Az 1939. májusi általános választások után a hatalomra került nyilas és szélsőjobboldali pártok olyan agresszív tömeghisztériát *indítottak a zsidóság tagjai ellen, hogy azok* nagyarányú kikeresztelkedésbe *menekültek.*

A keresztény egyházak két befolyásos felsőházi képviselője: Serédi Jusztinián *(1884–1945) esztergomi érsek, bíboros és* Ravasz László *(1882–1975), a Dunamelléki Református Egyházkerület püspöke mind az első (1938), mind a második (1939), zsidókat diszkrimináló*

[45] Horthy [illegible] hatta, hogy a két ország közt a hadiállapot beállott" – írja Ungváry Krisztián a *Magyarország helye a 20. századi Európában* című kötetben.

törvénnyel egyetértett. A Bárdossy miniszterelnöksége idején benyújtott 3. zsidótörvényt azonban határozottan elutasították, főleg mivel a zsidóból keresztényé lett híveik sorsát nem hagyhatták szó nélkül. A beterjesztett eredeti törvényszöveg „nem ismert különbséget a zsidó vallású izraelita és a kikeresztelkedettek között; ez utóbbiakat éppoly beolvadásra képtelen, idegen fajtának tekintette, mint a zsidó hitközségben megmaradtakat. S ez volt az a pont, ahol az egyházakkal való összeütközés elkerülhetetlennek látszott" – *írja egy tanulmányában K. Farkas Claudia.*

A két egyházi vezető álláspontja a zsidók házasságát megtiltó és nemi kapcsolatukat három évig terjedő fogházzal büntető 1941:XV. tc.-ről akkor és ott nem lehetett világosabb. „A javaslat alapján magyar ember házasságot köthet hottentottával, négerrel, cigánnyal, bárkivel, egyedül zsidóval nem" – *kel ki indulatosan Ravasz, aki beszédében egyenesen megtiltja a lelkészeknek, hogy a törvényt végrehajtsák.*

SERÉDI JUSZTINIÁN, hercegprímás: [...] A törvényjavaslat tárgyára térve, ünnepélyesen kijelentem, hogy én vele kapcsolatban a nagyméltóságú püspöki kar nevében fejtem ki a katolikus álláspontot. A magam részéről pedig azt is hozzáteszem, hogy a kérdéseket katolikus, egyházi és magyar nemzeti szempontból mérlegelve én nem személyekkel, hanem magával a törvényjavaslattal szemben foglalok állást. Ha pedig a törvényjavaslat miatt nálunk ellentétbe kerül az egyház és az állam, ezt az ellentétet nem az egyház idézte elő. (*Úgy van! Úgy van!*)

A törvényjavaslat három házassági akadályt állít fel: a fertőző gümőkór [*tuberkulózis, tébécé*], a fertőző nemi baj és a zsidó származás akadályát. Ezek az akadályok ugyan közvetlenül csupán a polgári házasságra vonatkoznak, közvetve azonban magának az egyházi, szentségi házasságnak lelkész közreműködésével való megkötését is lehetetlenné teszik. [...] A katolikus egyház tanítása szerint, tisztelt felsőház, a kereszteltek házasságában Krisztus magát a házassági szerződést emelte szentségi méltóságra, úgyhogy a szentség elválaszthatatlan magától a házassági szerződéstől. [...] A szentségek pedig Krisztus rendelése, tehát a pozitív isteni törvény alapján, bizonyos feltételek és megszorítások mellett, teljesen az egyház hatáskörébe tartoznak.

Az egyház tehát soha nem ismerte el, hogy államoknak vagy másoknak a szentségi házasságok megkötésére vonatkozóan akárcsak közvetve is bárminemű intézkedési vagy tilalmazó joguk volna. Ezért tiltakozik a polgári házasságnak olyan formája ellen, amely a szentségi házasság megkötését akadályozza, mert az egyház törvényei szerint minden megkeresztelt ember köthet házasságot, akinek azt az Isten sem közvetlen, sem közvetve egyháza útján meg nem tiltja. [...]

Az előttünk fekvő törvényjavaslat ugyanakkor, amikor a zsidók ellen hadakozik, hűségesen ragaszkodik a zsidó szellemhez, mert legalább közvetve a polgári házasságot kívánja alátámasztani. Azt a polgári házasságot, amelyet annak idején a katolikus állásfoglalással szemben a liberális és szabadkőműves zsidók szorgalmaztak legjobban (*Úgy van! jobb felől*), de amely most éppen ő ellenük fordul. Az 1894:XXXI. törvénycikk súlyos tévedést követett el, amikor az állam hatáskörébe vonta a házasságot. Ez a törvényjavaslat pedig, amely azt alátámasztja, következetes marad a tévedésben, amikor új házassági akadályokat állít fel. Viszont a nagyméltóságú püspöki kar a katolikus hívekkel együtt következetes az igazsághoz, amikor az isteni törvényre támaszkodva, az új házassági akadályokkal éppen úgy szembehelyezkedik, mint annak idején szembehelyezkedett magával a polgári házassággal is. [...]

Hangsúlyozni kívánom azonban, tisztelt felsőház, hogy ezt a törvényjavaslatot nem a zsidók kedvéért, hanem elvi okból azért nem fogadhatom el, mert ez a katolikus szentségi házasságok elé is akadályokat akar felállítani. [...] Különben, tisztelt felsőház, az isteni és a természeti törvényekbe is beleütközik, hiába törekszünk arra, hogy a jövő magyar generáció testileg egészséges legyen, ha – ugyancsak az isteni törvény ellenére – nemcsak tűrjük, hanem talán elő is mozdítjuk, hogy a fiatalság a serdülő korban vagy azután alkalmat találjon a nemi betegségek megszerzésére. És ha pusztán az érdeket tekintjük, akkor is azt kell mondanunk, hogy az amúgy is gyenge népszaporulat mellett a silányabb egészségű emberekre is szüksége van a hazának bizonyos könnyebb munkakörökben, amelyeket háborús időkben is elláthatnak, és ezzel az egészségesebbeket felszabadíthatják a szoros értelemben vett honvédelem szolgálatára. [...]

Ami már most a származásbeli házassági akadály felállítását illeti, ez, tisztelt felsőház, éppen úgy ellenkezik a pozitív isteni és természeti törvénnyel, mint a már említett két betegség címén felállított akadály, feltéve, hogy a zsidó származású fél is meg van keresztelve. Mert ha nincs megkeresztelve, akkor az isteni jogban gyökerező házassági akadályt, a cultus disparitast [*vallási különbséget*] az egyház is hirdeti és érvényesíti. Ezért, amikor a polgári házasságról szóló törvény előkészítése idején az akkori magyar kormány az izraelita vallású zsidóknak a keresztényekkel való házasságát szorgalmazta, az akkori magyar püspöki kar a cultus disparitas akadálya címén szembehelyezkedett a javaslattal, aminthogy én is szembehelyezkedtem volna vele. Ha most viszont az előttünk fekvő törvényjavaslat csupán az izraelita vallású zsidók házasságát tiltaná meg a keresztényekkel, a javaslatnak ezt a részét én magam is elfogadnám, mert akkor az állami tilalom egybeesnék a cultus disparitasnak nevezett, és az isteni jogban gyökerező egyházi házassági akadállyal. (1070. kánon.) Csakhogy a javaslat nem tesz különbséget izraelita vallású és megkeresztelt zsidó között, hanem mindkettőnek egyaránt meg akarja tiltani a házasságot a keresztelt nem zsidókkal is.

Amennyiben tehát a tilalom a keresztényekre is vonatkozik, a javaslatot el nem fogadhatom, mert az egyházban sohasem volt, most sincs és a jövőben sem lesz olyan törvény, amely a keresztelteknek – ha egyébként közöttük házassági akadály nem forog fenn – pusztán származásuk miatt megtiltaná a szentségi házasságot. (*Úgy van! Úgy van!*) Pedig ez a törvényjavaslat, amely a keresztény Magyarország keresztény Or-

szággyűlése elé került, talán legnagyobbrészt éppen a zsidó származású keresztényeket érinti, s ezek házasságát kívánja lehetetlenné tenni, illetőleg őket és gyermekeiket s ezek utódait in aeternum [*örökre*] visszazsidósítani (*Úgy van! Úgy van!*), s ezzel a zsidók számát még növelni, nem pedig, mint a javaslat indoklása gondolja, „hazánk népesedésének minőségi és mennyiségi javítását előmozdítani". [...]

RAVASZ LÁSZLÓ, református püspök: Nagyméltóságú elnök úr! Mélyen tisztelt felsőház! (*Halljuk! Halljuk!*) Előrebocsátom, hogy általánosságban sem fogadom el a törvényjavaslatot. (*Helyeslés a jobb oldalon.*) [...]

A javaslat indoklása és egész szellemisége bizonyítja, hogy a magyar fajt akarja védeni, fajvédelmi törvény kíván lenni – és most egyelőre a fajvédelmet az igazi, a jó értelmében veszem. Lehet-e fontosabb kérdésünk nekünk, mint a magyar faj védelme? (*Úgy van! Úgy van!*) Ez a priusza [*alapfeltétele*] minden törvényhozásnak (*Úgy van!*) és minden államigazgatásnak. E nélkül hiábavaló a honvédelem, hiábavaló a közoktatás, hiábavaló az iparnak és a gazdaságnak a felvirágoztatása. [...] A magyar fajta védelmét kívánom, s óhajtom, hogy minden törvényhozásban ez legyen a legfőbb parancs, a legelső törvény. Minden más ennek származéka. Sok törvénnyel lehet védeni a magyar fajtát: szociális, gazdasági, egészségügyi, népjóléti törvényekkel. Ezek közé kíván beilleszkedni ez a tárgyalás alatt álló törvényjavaslat is. Az a meggyőződésem [*azonban*], hogy céljához kerülő úton tart, emiatt nem éri el, és útközben olyan intézkedéseket tesz, amelyekre határozottan talán azt lehet mondani, hogy medicina peior morbo, az orvosság rosszabb a betegségnél.

A házasság védelmével kívánja a fajta védelmét előmozdítani. A házasságot védi először gazdaságilag, kölcsönnel, azután eugenikailag[46] népességügyi intézkedéssel, a két nagy népbetegséggel, a tuberkulózissal és a nemi betegségekkel szemben való kötelező állásfoglalásával, és végül a zsidók és nem zsidók között kötendő házasságnak a tilalmazásával. [...]

Hogy a harmadik törvény, a vérkeveredés törvénye, azon az egy intézkedésen kívül, hogy jövőre a fajkeveredést meg kívánja akadályozni, miképpen szolgálja a magyar fajnak és a magyar kereszténységnek az ügyét, különösen visszaható erejében és szomorú következményeiben, azt belátni, kihüvelyezni a törvényjavaslatból nem tudom. Az a benyomás erősödik meg bennem, és az olyan felszólalások, mint amilyen a Meskó Zoltán őméltóságáé volt, azután az a sajtókampány, amely az egész törvényhozást kíséri, azok a gyalázkodó és fenyegető levelek, amelyek naponként nagy tömegben érkeznek mindenkihez, aki ebben a kérdésben független és tisztán lelkiismeretére hallgató álláspontot kíván elfoglalni, mondom: azt a benyomást erősítik meg bennem, hogy itt egy burkolt zsidótörvényről van szó. Egy olyan burkolt zsidótörvényről, amelynek legérdekesebb jellemvonása, hogy egyáltalában nem vonatkozik a zsidókra. (*Úgy van! Úgy van!*) Mindenkire vonatkozik ebben az országban, egyes-

46 Eugenika: az ember öröklődő tulajdonságait a faj [illegible] érdekében [illegible] irányzat, amelynek szélsőséges iránya a „magasabb rendű faj" kitenyészthetőségét, ill. az „alacsonyabb fajok" kiirtását célozta.

egyedül zsidóra nem. Vonatkozik ellenben ez a javaslat már nem zsidó emberekre, keresztény magyar emberekre. [...]

De nem tudom elfogadni a törvényjavaslatot általánosságban keresztény szempontból sem. Azért nem, mert zsidó származású keresztényeket és ivadékaikat örök időkre ki akarja rekeszteni abból, hogy valaha is nem zsidó emberekkel házasságot kössenek. Jól méltóztassanak megfigyelni: nem azt mondja, hogy nem lehetnek vezérigazgatók, nem lehetnek a sajtókamara vagy a színészkamara tagjai, nem lehetnek vezérkari tisztek, vagy nem lehetnek a vitézi rend tagjai, vagy ennek vagy annak a kaszinónak tagjai. [...] Hanem azt mondja, hogy az illető nem vehet el nem zsidót, mégpedig azért nem, mert összeházasodása révén nem zsidó házastársát, annak családját, gyermekeit, ezeken keresztül pedig hatósugaraiban a vele érintkező társadalmat fajiságánál fogva megrontja. S ha azt kérdezzük, hogy mi ez a rontás, akkor azt mondják: ez a rontás a keresztény vallással és a keresztény etikával ellenkező lelkület kialakítása. Ez az, amit nem lehet elfogadni.

Nagyon érdekes azután a törvényjavaslatban az, hogy a nem zsidókat nem különíti el, csupán a zsidókra vonatkoztatja a faji meghatározást. A javaslat alapján magyar ember házasságot köthet hottentottával, négerrel, cigánnyal, bárkivel, egyedül zsidóval nem. [...] Ez a törvényjavaslat úgy állítja elénk a dolgot, hogy a zsidó származású ember azért nem köthet házasságot nem zsidóval, mert a nem zsidó felet és vele együtt a családot és a nemzet egész moralitásával és szellemiségével megrontja, még abban az esetben is, ha a zsidó fél nemzedékeken keresztül a keresztény anyaszentegyház hűséges, példaadó, alázatos, szellemben és erkölcsben egyaránt elismerésre méltó tagja, a nem zsidó fél pedig csak papiroson keresztény, lelkében pedig hitetlen és pogány. (*Úgy van! Úgy van!*)

Mélyen tisztelt felsőház! Ez az, ami miatt az evangéliumi keresztyén állásponttal a törvény alapgondolata kibékíthetetlen. (*Úgy van! Úgy van!*) Mi a szentírás alapján azt tanítjuk, hogy Isten az embert az egyetemes bűnösségtől megváltja azáltal, hogy a szentlélek az ő csodálatos kegyelméből és erejéből az illetőt újjászüli. A szentléleknek ez az újjászülői munkája nincs kötve nemhez, korhoz (*Úgy van! Úgy van! bal felől*), nemzetséghez, nincs kötve értelmi erőhöz, nincs kötve testi egészséghez (*Úgy van!*), [*hanem*] egyetemes, mint a világ teremtése, egyetemes, mint az örökkévalóság. Ezért a szentlélek újjászülő munkáját, amelynek szimbóluma, ígérete és pecsétje a keresztség szakramentuma, csúfolja meg az a gondolat, amely azt hirdeti és ismétli, hogy ennyi meg ennyi zsidó vér mellett az illető soha, semmi körülmények által szentlélektől újjászületett, megváltott ember nem lehet (*Úgy van! Úgy van! taps a bal oldalon*), mert a törvény mögött tulajdonképpen ez a gondolat jelentkezik. [...] Viszont ez teszi már most kötelességévé az evangélium szerint reformált egyházak pásztorainak, hogy ebben a kérdésben azt az álláspontot foglalják el, amelyet első mondatommal bejelentettem, mert különben lelkiismeretük és a szentlélek ellen követnének el bűnt.

Mélyen tisztelt felsőház! A keresztség a szentléleknek ezt az újjászülő munkáját jelképezi, ígéri és elpecsételi, de végrehajtása által ipso facto [*a tényből következőleg*] nem eszközli. Ebből az következik, hogy a megkereszteltek között még nagyon sok olyan ember van, akit egyáltalán nem lehet lélek által újjászült embernek nevezni, aki nem homo renatus. A keresztény származásúak között is van természetesen ilyen sok, de még több van azok között a zsidóságból származó keresztények között, akiknél az áttérés – az ő hibájuk és az egyházak hibája következtében – sok minden egyéb szempont szerint igazodott, legkevésbé azonban a szerint a szempont szerint, amely szerint egyedül lett volna szabad igazodnia, a lélek újjászületésének, a „tűzzel és a szentlélekkel" való megkeresztelkedésnek az érdekei szerint. Ebből következik, emiatt indul meg az egyháznak az a nagy nevelői munkája, amelyben tilt, fegyelmez, ostoroz, megcsókol, könyörög, hatalmát megmutatja, avégből, hogy aki színből keresztyén, szívből keresztyén legyen. [...]

„Az 1941. augusztus 2-án törvényerőre emelkedett, A házassági jogról szóló 1894:XXXI. tc. kiegészítéséről és módosításáról, valamint az ezzel kapcsolatos fajvédelmi rendelkezésekről szóló 1941:XV. tc. egyértelműen a nürnbergi törvények alapjára helyezkedett" *(K. Farkas Claudia); nem meglepő, hogy a keresztény egyházak képviselői nem szavazták meg. Serédi hercegprímás Esztergom 1945. márciusi szovjet elfoglalásakor hirtelen elhunyt, Ravasz azonban (Boriska nevű lánya révén* Bibó István apósaként*) végigélte a kommunista hatalomátvételt és a Kádár-korszak korai szakaszát.*

•

KÁLLAY MIKLÓS – JÁNY GUSZTÁV
Keleti pályaudvar, Budapest, 1943. május 1.

„A kötelességteljesítők hadserege az orosz harctereken"

„A 2. magyar hadsereg elvesztette becsületét, mert kevés – esküjéhez és kötelességéhez hű – ember kivételével nem váltotta be, amit tőle mindenki joggal elvárhatott. Állásainkból ellenséges túlerő kivethetett még akkor is, ha a csapat kötelességét megtette. Ez nem szégyen. Ez szerencsétlenség. De becstelenség a lelkeveszített, fejnélküli gyáva menekülés... Vegye tudomásul mindenki, hogy innen sem betegség, sem sebesülés, sem fagyással el nem engedek senkit... A rendet és a vasfegyelmet a legkeményebb kézzel, ha kell, a helyszínen való felkoncolással, de helyre kell állítani..."

Jány Gusztáv *(1883–1947) vezérezredes, a 2. magyar hadsereg parancsnokának fenti, 5000 példányban kinyomtatott hadiparancsa reakció volt arra az elkeseredett helyzetre, amely a szovjet hadsereg január közepi frontáttörésékor előállt* Uriv *és* Scsucse *térségében; a paranccsot sok helyen ki sem hirdették, annyira méltatlannak tartották. És bár Jány egy javított hadseregparancsban márciusban megdicsérte honvédeit, örökre a nevéhez tapadt, hogy vezetése alatt a magyar hadsereg a* Don mellett, Voronyezstől *délre, katasztrofális vereséget szenvedett.*

Kállay Miklós *(1887–1967) miniszterelnök – akit Horthy 1942. március 9-én Bárdossy utódjaként nevezett ki – az alábbi szavakkal fogadta a frontról hazatérő Jányt és katonáit.*

KÁLLAY MIKLÓS: Vezérezredes úr! Köszöntöm önt mint a hazatérő 2. hadsereg vitéz parancsnokát, de köszöntöm önt mint a bajtársaival együtt küzdő, hazatért sebesült honvédet is. És köszöntöm önnel együtt azt az egész magyar honvéd sereget, amely ott künn az orosz harcmezőkön e hazáért küzdött, szenvedett. Köszöntöm mindazokat, akik önnel és ön után hazajönnek most, azokat a hősöket pedig, akik már nem térnek többé vissza, szívem minden gyászával gyászolom.[47]

Vezérezredes úr, ön a kötelességteljesítés hadseregét vezette odakünn az orosz harctereken. A kötelességteljesítőkét, akik kimentek a legfőbb hadúr parancsára, hűen az elhatározáshoz, mely abból a szükségességből fakadt, hogy ebben a nagy világégésben országunk, fajtánk, kereszténységünk, civilizációnk védelmében mi is kivegyük részünket. Köszöntök mindenkit, elsősorban azokat, akik a legtöbbet küzdöttek, a legtöbbet szenvedtek, a legkeményebben álltak helyt. Köszöntöm a jó tisztet, a hűségesen, engedelmesen, bátran, hősiesen küzdő magyar honvédet.

És amint nemzeti szükségességből fakadt az az elhatározás és kötelesség, hogy önök, vezérezredes úr, helytálljanak az orosz harcmezőkön a hazáért, és megverekedjenek a magyar becsületért, a magyar harcos hírnevéért, ugyanígy most, hogy hazatérnek, egy másik kötelesség vár erre a nemzetre, amelyet én vállalok, amelyet én tartok kötelességemnek teljesíteni. S ez a kötelesség nem más, mint az, hogy minden hazatérő harcos, tiszt és honvéd egyaránt, legalább úgy találja otthonát, amint elhagyta. De ha több kenyeret, több lehetőséget, jobb életet, több boldogságot tud nyújtani ez a haza, ez az ország, ez is elsősorban önöket illeti, önök között is elsősorban azokat, akik áldozatot hoztak, akik vitézi hírnevet hagytak odakinn, vagy itthon maradt utánuk özvegy és árva, aki kitüntetéssel jöttek vissza, akiknek e küzdelem során meggyengült életereje, megcsökkent munkaképessége.

Ha vállalta ez a nemzet azt a kötelességet, hogy a harctérre küldi fiait, ennél százszorta nagyobb [*kötelessége*] most az, hogy becsülettel helytálljunk itthon azokért, akik becsülettel álltak helyt érettünk odakinn. És én most itt ön és az ön után érkező százezernyi magyar honvéd előtt vállalok kötelezettséget arra, hogy e nemzet minden támogatását, segítségét, jutalmazását elsősorban azoknak adjuk, akik azt valóban kiérdemelték.

Sokat szenvedett, ezer poklon keresztülment katonáit magyar szívem minden melegségével és szeretetével és ölelő karommal várom haza, hogy megsimogassam őket, és visszahozzam a tiszta lélek és a tiszta szív országába. S mert tudom, hogy ön, ve-

[47] A 2. magyar hadsereg veszteségeiről eltérő adatok állnak rendelkezésre. Mintegy 41 000 halott katona mellett 40 000-re tehető az elpusztult munkaszolgálatosok száma, és több tízezerre a hadifogságba esetteké. Tekintve, hogy az összesen mintegy 207 000 főnyi hadsereget az ország minden területéről vonták össze, a Don-kanyari veszteségek következtében gyakorlatilag az egész ország gyászolt. A hadsereg maradványai, köztük a katonavonatokon érkező kb. 28 000 sebesült, 1943. április 24. és május 30. között értek haza.

zérezredes úr, mindig ezt a gondolatot képviselte, azzal a megtiszteltetéssel köszöntöm önt, amit e nemzet hálája önnek és honvédeinek csak nyújthat. Azt a feladatot pedig, amelyet honvédeivel együtt teljesített, kérem, tekintse úgy, mint egy nagy hivatást, amit a sors önnek és bajtársainak jelölt ki.

Ez a nemzet sohasem fogja elfelejteni azt a kötelességteljesítést, amelyben ön és hadserege példát mutatott. S ha most felhangzik a Himnusz hangja, majd a Rákóczi-induló, s felzúg a téren várakozó tízezrek ünneplése, ez mind-mind az önöké, a magyar katonáé, az odakünn maradt s a hazatért becsületes, hős magyar honvédé. Isten áldja meg önöket!

JÁNY GUSZTÁV: Nagyméltóságú miniszterelnök úr! Hálás szívvel mondok köszönetet a meleg szavakért, amelyeket büszke örömmel fogadtam. Ezek a szavak elsősorban azokat illetik, akik a Don partján becsülettel harcoltak, és megakadályozták azt, hogy a vörös rém véres karmaival belemarkolhasson országunk megszentelt földjébe. Elismerés, dicséret és dicsőség illeti azokat, akik odakünn becsülettel állták a harcot. Dicséret azoknak, akik megállították az ellenség hatalmas áradatát, megsemmisítő csapásokat osztva, bár az ellenség páncélosokban és fegyverzetben lényegesen felettünk állt.

A magyarság ragyogó példaképéül szolgálnak, messze és magasan felettünk, hazatérők felett állnak azok a hősök, akik életüket adták, és azok a sebesültek, akik vérüket ontották azért, hogy az ország szebb és boldogabb jövendőjét biztosítsák.

Nagyméltóságod szavait még egyszer megköszönve újból hangsúlyozni akarom, hogy a doni hősök betartották azt a fogadalmat, amelyet főméltóságú urunk kezeibe letettek, akik hűek voltak, helyüket becsülettel megállták, és betartották minden honvéd jelszavát – amelynek minden magyar ember jelszavának is kell lennie –, akár békés munkásságát folytatja, akár fegyvert ragad: Istennel legfelsőbb hadurunkért és a hazáért mindhalálig!

1944. március 19-én az akkor már nem miniszterelnök Kállay a budapesti török követségen kért és kapott menedéket; azt elhagyva előbb koncentrációs táborba, *majd* amerikai emigrációba *vezetett az útja. A pályaudvaron megtörten beszédet mondó Jány sorsa és utóélete jóval drámaibb. Miután 1943 őszén nyugdíjazását kérte, és elutasította, hogy* Szálasi *alatt szolgáljon, 1947-ben a népbíróság háborús bűnösként halálra ítélte és kivégezték. A rendszerváltozás után, 1993-ban a* Legfelsőbb Bíróság *újratárgyalta perét, és* Szombathelyi Ferenc *vezérezredessel együtt rehabilitálták.*

HORTHY MIKLÓS
Budapest, 1944. október 15.

A kiugrási nyilatkozat

A rádióban 1944. október 15-én, 13 óra 10 perckor olvasták be a kormányzó döntését arról, hogy a „nemzet becsületét" *megőrzendő Magyarország előzetes fegyverszünetet köt a Szovjetunióval. Noha a katonai tárgyalások napok óta valóban folytak, a honvéd vezérkar megtagadta a kormányzó fegyverszüneti hadparancsának továbbítását a seregekhez, így a bejelentés felkészületlenül érte az országot.*

Miközben a proklamációt ablakba kitett rádiók bömbölték, Horthy fordulatokban bővelkedő életének egy újabb személyes drámáját élte: a Március 15. tér *egyik sarokházában a* Gestapo *emberei leütötték és szőnyegbe csavarva túszul ejtették* ifjabb Horthy Miklóst.

Amióta a nemzet akarata az ország élére állított, a magyar külpolitika legfontosabb célkitűzése volt a trianoni békeszerződés igazságtalanságainak legalább részbeni megszüntetése, a békés úton elérni kívánt revízió által. A Népszövetség működéséhez fűzött remények ezen a téren nem valósultak meg.

Az újabb világkrízis beálltakor sem idegen területek megszerzésének vágya vezette Magyarországot. A Csehszlovák Köztársasággal szemben sem voltak támadó szándékai, és nem háború útján kívánta a tőle előzőleg elvett területek egy részét visszaszerezni. A bácskai területre is csak az akkori jugoszláv kormányzat bekövetkezett összeomlása után vonultunk be saját véreink védelmére. A Románia részéről tőlünk 1918-ban elvett területekre nézve is az általa a tengelyhatalmaktól kért békés döntést fogadtuk el. Magyarország a szövetséges államok elleni háborúban a geográfiai helyzetünk következtében reánk nehezedő német nyomás folytán sodródott bele, de ennek keretében sem voltak hatalmi céljaink, és senkitől sem akartunk elvenni egy négyzetméternyi területet sem.

Ma már minden józanul gondolkodó előtt kétségtelen, hogy a Német Birodalom ezt a háborút elvesztette. A hazájuk sorsáért felelős kormányzatok le kell hogy vonják ennek következményeit, mert amint azt a nagy német államférfi, Bismarck mondotta: egy nép sem áldozhatja fel magát a szövetségi hűség oltárán. Történelmi felelősségem tudatában meg kell hogy tegyek minden lépést abban az irányban, hogy a további felesleges vérontást elkerüljük. Olyan nép, amely egy már elveszett háborúban szolgalelkűséggel idegen érdekek védelmében utóvédharcok színterévé engedi tenni apáitól örökölt földjét, elvesztené a világ közvéleménye előtt megbecsülését.

Szomorúan kell megállapítanom, hogy a Német Birodalom a szövetségi hűséget a maga részéről velünk szemben már régen megszegte. Már hosszabb idő óta a magyar

haderőnek egyre újabb és újabb részeit kívánságom és akaratom ellenére az ország határain túl vetette harcba. Ez év március havában [*1944. március 18-án*] pedig a Német Birodalom vezére, éppen a magyar haderő visszahozatalára irányuló sürgetéseim folytán, tárgyalásra hívott meg Klessheimbe, és ott közölte velem, hogy Magyarországot német csapatok szállják meg, és tiltakozásom dacára ezt foganatosította azalatt, míg engem odakint visszatartottak. Egyidejűleg az országba benyomult a német politikai rendőrség is, és letartóztatott számos magyar állampolgárt, közöttük a törvényhozó testület több tagját[48], valamint akkori kormányom belügyminiszterét [*Keresztes-Fischer Ferencet*], és a miniszterelnök [*Kállay Miklós*] is csupán úgy tudta a letartóztatást elkerülni, hogy egy semleges követségre menekült.

A Német Birodalom vezérétől kapott arra a határozott ígéretre, hogy ha olyan kormányt nevezek ki, amely a németek bizalmát bírja, megszünteti a magyar szuverenitást ért sérelmeket és korlátozásokat, kineveztem a Sztójay-kormányt. A németek azonban nem tartották meg ígéretüket. A német megszállás védelme alatt a Gestapo az általa e téren másutt is követett módszerek alkalmazásával kezébe vette a zsidókérdésnek az emberiesség követelményeivel ellenkező, ismert módon való intézését. Amidőn a háború az ország határához közeledett, sőt azt át is lépte, ismételten megfelelő segítséget ígértek a németek, de ezt az ígéretüket sem tartották meg az ígért módon és mértékben. Az ország területét visszavonulásaik alkalmával fosztogatások és rombolások színterévé tették.

A szövetségi hűséggel ellenkező mindezen cselekményeiket azzal a nyílt kihívással tetézték, hogy a budapesti hadtestparancsnokot, Bakay Szilárd altábornagyot a belső rend fenntartása érdekében tett intézkedései közben a német Gestapo ügynökei egy ködös októberi reggelen, a rossz látási viszonyok felhasználásával, lakása előtt, autójából kiszállásakor, orvul megtámadva elhurcolták. Ezt követően német repülőgépekről a mai kormányzat ellen lázító röpcédulákat dobáltak. Megbízható értesüléseket kaptam arra nézve, hogy német politikai színezetű csapatok erőszakos felfordulás útján az általam időközben kinevezett törvényes magyar kormány megbuktatásával saját emberüket szándékoztak uralomra segíteni, miközben az ország területét a Német Birodalom utóvédharcainak színterévé kívánták tenni.

Elhatároztam, hogy a magyar nemzet becsületét megőrzöm a volt szövetségessel szemben is, midőn az a kilátásba helyezett megfelelő katonai segítség helyett a magyar nemzetet legnagyobb kincsétől, szabadságától, függetlenségétől akarja végleg megfosztani. Ezért közöltem a Német Birodalom itteni képviselőjével, hogy eddigi ellenfeleinkkel előzetes fegyverszünetet kötünk, s velük szemben minden ellenségeskedést beszüntetek. Bízva igazságérzetükben, velük egyetértésben kívánom a nemzet jövő életének folytonosságát és békés céljainak megvalósítását biztosítani.

A honvédség elöljáróit megfelelően utasítottam, ezért a csapatok esküjükhöz híven, egyidejűleg kibocsátott hadparancsom értelmében az általam kinevezett parancsnokoknak kötelesek engedelmeskedni. Minden becsületesen gondolkodó magyar embert pedig felhívok, hogy kövesse a magyarság megmentésének áldozatos útján.

A tartós nyomás alatt Horthy másnap semmisnek nyilvánította fenti nyilatkozatát, lemondott, és kormánymegbízást adott *Szálasi Ferencnek.*

[48] Mások mellett Bajcsy-Zsilinszky Endrét, Nagy Ferencet, Peyer Károlyt, ifj. Chorin Ferencet.

•

NAGY IMRE
Pusztaszer, 1945. március vége

„Azé lesz a föld, aki megműveli!" – a földosztásról

Az 600/1945. számú miniszterelnöki rendelet alapján kezdődő, és az ország területének egyharmadára kiterjedő földosztás *alapjaiban változtatta meg hazánk tulajdoni-gazdasági viszonyait. A pártok közül a* „birtokreform" *kérdésében a* Magyar Kommunista Párt *képviselte a legradikálisabb álláspontot; nemcsak azért, mert a kommunisták* Nagy Imre *eredeti tervével szemben a folyamatot kártalanítás nélkül képzelték el, hanem azért is, mivel ők a tulajdonviszonyok mindenáron való megváltoztatását tették meg az egyetlen és kizárólagos szempontjuknak.*

Az alábbi szónoklatból – amelyet Nagy Imre *(1896–1958), az* Ideiglenes Kormány *kommunista földművelésügyi minisztere mondott nem sokkal a földreform március 17-i kihirdetése után – ez a radikális hang hallatszik.* Pusztaszer *helyszínének történelmi ihletettségétől és a földosztás példa nélkül álló lehetőségétől áthatva Nagy roppant energiákat közvetít hallgatósága felé: felszólító mondataiból világos, hogy az MKP számára a földosztás abszolút presztízskérdés.*

Magyar testvéreim! Eljöttem hozzátok, hogy tanúja legyek annak a nagyszerű pillanatnak, amikor a magyar föld népe megkezdi a feudális Magyarország teljes és végleges megszüntetését, amikor megkezdi a nagybirtok felett kimondott utolsó ítélet végrehajtását. Eljöttem együtt örvendezni veletek. Valóra válik a föld népének évszázados álma: Azé lesz a föld, aki megműveli!

Ma, idestova száz esztendővel azután, hogy Kossuth apánk kibontotta a szabadságharc zászlaját, új honfoglalásra indul el a magyar föld dolgos népe, hogy birtokba vehesse ősi jussát. Az Ideiglenes Nemzetgyűlés – amely igazi népképviselet volt, és a magyar nép igazi arculatát juttatta kifejezésre – kinyilatkoztatta, hogy legfontosabb feladata a széles körű földreform végrehajtása. Ennek szellemében cselekedett az Ideiglenes Kormány, amikor a birtokreformhoz fogott, mert szentül meg volt győződve, hogy a földreform végrehajtásán áll vagy bukik a magyar demokrácia.

Az elmúlt negyedszázad alatt leckét kapott a magyar nép. Most megmutatja, hogy tanult belőle, és egyszer s mindenkorra felszámolja a régi, korhadt, reakciós feudális rendszert. Megtöri a reakció gazdasági erejét, kihúzza alóla a talajt a nagybirtokrendszer megszüntetésével. A reakció szószólói hányszor megígérték, hogy földhöz juttatják a népet. De mindig rútul becsapták. Emlékezzünk még a Nagyatádi-féle hírhedt 1920-as földreformra[49], amelynek legfőbb célja nem a falusi nép földhöz juttatása volt, hanem az, hogy a népet elrettentse még a gondolatától is annak, hogy valaha földhöz juthat. Így bánt a magyar néppel a reakciós nagybirtokos rendszer. [...]

Ezer esztendeje folyt a nagy per. És íme, most ütött az óra, amikor a magyar nép hozzáfog a történelem ítéletének végrehajtásához. Régi vágya teljesül a magyar ugar népének. De nem csak neki. Nekem is, aki negyedszázad óta kemény kitartással és akarattal dolgoztam azon, hogy minél hamarabb elérkezzen a pillanat.[50] Boldog vagyok, hogy én és a pártom, a Magyar Kommunista Párt közreműködhettünk ebben a nagy munkában.

A grófi földeken, ahol eddig éhező pária, elnyomott rabszolga volt a föld robotosa – az ezer és tízezer holdak árnyékában – új élet, jólét, boldogság fakad a földhöz jutottak szorgalmas munkája nyomán. Itt Pusztaszeren hozzáfog a magyar nép a földosztáshoz, hogy megkezdje életének új, boldog szakaszát, hogy végképp eltörölje a múltat, amihez a feudális reakció bűnéből a föld népének oly sok könnye és vére tapad.

Ti a föld új birtokosai vagytok. Nagy és szent kötelesség hárul rátok. Jobb gazdák legyetek, mint a föld régi urai voltak. Ezentúl saját földeteken, magatoknak, családotoknak és az ország javára dolgoztok. Úgy műveljétek a földet, hogy egy talpalatnyi se maradjon megmunkálatlanul! Ehhez a mai viszonyok között nem kisebb hősiességre és önfeláldozásra van szükség, mint az országvesztő, nemzetpusztító nyilas és egyéb fasiszta banditák és a hazánkat feldúlt hitlerista hordák elleni háborúhoz. Nemcsak a harcba vonuló demokratikus hadseregünknek kell megnyerni a csatát, és diadalt aratni a németek felett, hanem földműves népünknek is a munka mezején. Az ország sorsa most a föld új birtokosainak kezében van. A nehézségek, amelyekkel meg kell birkózni, nagyok. De ezeket le lehet és le kell küzdeni, ha törik, ha szakad!

Szorgalmas munkátokkal rójátok le hálátokat a nemzet iránt, amely ősi jussotok birtokába juttatott benneteket. Mert egyedül a termelőmunka az, amely felemeli az országot abból a szakadékból, amelybe a háborús bűnösök taszították.

A másik szent kötelességetek, amit a földhözjuttatás rátok ró, harcolni a németek és a magyar cinkosaik ellen, az ország teljes felszabadításáért, a fasizmus teljes megsemmisítéséért. Védjétek meg a demokratikus Magyarországot a reakció és fasizmus minden kísérlete ellen, és legyetek erős támaszai annak a rendszernek, amely a földhözjuttatással megnyitotta előttetek a boldogulás útját! Támogassátok a dicső Vörös Hadsereget, amely felszabadította hazánkat, visszaadta szabadságunkat és függetlenségünket, és lehetővé tette, hogy kezünkbe vegyük saját sorsunk irányítását!

[49] „Nagyatádi-féle hírhedt 1920-as földreform": utalás a Teleki-kormány alatt 1920. november 13-án elfogadott XXXVI. tc.-re, amelyet szintén alapvetően politikai szempontok befolyásoltak.

[50] Nagy Imre ezen szavai némileg meglepőek, tekintve, hogy a politikus „az elmúlt negyedszázadban", 1928 és 1944 között a Szovjetunióban élt.

Kezdjük meg a földosztást! Verjük le a cövekeket, melynek mindegyike egy-egy koporsószeg a nagybirtok ravatalán, de ugyanakkor a magyar föld robotosai számára új világ, új élet beköszöntét jelzi, amely a szabad, független, demokratikus Magyarországban ölt testet.

Miközben a Dunántúlon *még dörögtek a fegyverek (a front csak Nagy beszéde után két héttel, 1945. április közepén hagyta el az ország területét), máris hihetetlen arányú társadalmi szerkezetváltás kezdődött: az egyházi birtokokkal együtt eltűntek a közép- és nagybirtokok. Helyükön a cselédek, földnélküliek és addigi kisbirtokosok, összesen több mint* 600 000 fő *igényelt és kapott kisebb-nagyobb földterületet.*

•

BÁRDOSSY LÁSZLÓ

A Zeneakadémia nagyterme, Budapest, 1945. november 2.

„Hát itt megnyílik számomra az alkalom, talán utoljára"

Vajon kiderül-e Bárdossy László *(1890–1946) utolsó szó jogán elmondott beszédéből, miért támadta meg Magyarország az érvényes barátsági szerződés ellenére Jugoszláviát, miért lépett be a Szovjetunió elleni háborúba és miért üzent hadat az Amerikai Egyesült Államoknak is?*

Az egykori miniszterelnök, aki 1941. február 4. és 1942. március 7. között egyúttal külügyminiszter is volt, e kettős minőségében nyilvánvalóan politikai felelősséget viselt mindhárom eseményért, főleg azért – ahogy Sipos Péter *fogalmaz –, mert* „egyik esetben sem használta ki a pozíciójából kínálkozó lehetőségeket a fegyveres akció, ill. a Szovjetunió elleni hadba lépés legalábbis elodázására, vagy valamilyen alternatív megoldás kezdeményezésére".

A nem mindennapi tapasztalatokkal és kiállással rendelkező vádlott a tárgyaláson az őt hangosan gyalázó közönség előtt állva talán érezte, hogy perének fináléjában a történelem ítélőszéke előtt kell elszámolnia. Amellett, hogy sok állításával lehetne vitatkozni, beszédében a legmegdöbbentőbb mégis a felelősség el- és áthárítása: „a népi kiegészülés vágya", „a néma közvélemény", „a helyzet kényszere", *Horthy (akinek a nevét itt ki sem ejti), a tisztikar arroganciája és így tovább. Ahogy önmaga szerepét terjedelmes monológjában megfogalmazza:* „Én, aki ennek a bizonyos korszaknak az elején, a közepén, a végén egy semmi voltam."

Ha élek azzal a joggal, amelyet a perrend – úgy hiszem – a világ minden országában megad a vádlottnak, hogy kérdések gátja és feleletek nyaktilója nélkül mondja el a maga mondanivalóit azok előtt, akik ítélni akarnak felette, mondom, ha élek ezzel a jogommal, akkor nem a magam védelmére teszem. Az egész tárgyalás folyamán nem győztem ismételten hangsúlyozni, és meglepetéssel hallottam ennek ellenkezőjét az

ügyészi oldalról, hogy én ezzel vagy azzal védekeztem, cselekményeimet ezzel vagy azzal mentegettem, vagy enyhíteni kívántam volna. [...]

Nem fogok védekezni az előadandók során sem. Nem pedig azért, mert valóban az a meggyőződésem, hogy abban a szörnyű tragédiában, amely a világra rászakadt, és amely rászakadt erre a szerencsétlen országra – mert annyi ember esett áldozatul –, nem fontos az, hogy egyes emberek sorsában és helyzetében mi történik. Ez jelentéktelen és kistermészetű dolog. Fontos az, ami ezután a tragédia után történik, a béke, a lelkek békéje, és ha ez a béke áldozatokat kíván, ezt az áldozatot a béke érdekében meg kell hozni. Béke kell ezen az országon belül, ezen a szerencsétlen nemzeten belül, de ugyanígy béke kell ezen az országon kívül is. Olyan béke, amely szilárd, amely állandó, és nem olyan, amilyen az 1919-es volt. Olyan béke, amelyben magyarok ezrei és ezrei nem kergettetnek el az anyaföldről, amelyet megműveltek, ahol születtek, ahol apáik sírjai vannak, nem kergettetnek el egy határ felé, hogy innen áthajtsák őket, mint a négylábú jószágot, vagy hogy mint a sakkfigurát, az egyik oldalról a másik oldalra tolják őket. Ilyen békére volna szükség, és ennek a békének a meghozása, a megteremtése, szilárd alapjainak megadása érdekében minden áldozat kicsiny.

De nem védekezem elvi alapon a bíróság előtt azért sem, mert amint az első tárgyalási nap során kifejtettem, az ellenem vád tárgyává tett bűncselekmények elbírálására, az érvényes magyar törvényekben lefektetett közjogi rend szabályai szerint, egy megszabott eljárás van. Arra hivatkozott velem szemben a népbíróság elnöke, mintha én itt valami különleges feudális bíróság eljárását kérném, valami különleges bíróságot a különleges személynek. [...] Nem védekezem tehát, mert ez nem az én védekezésem fóruma. Az én védekezésem fóruma a törvényesen választott magyar népképviselet által megszövegezett vádindítvány alapján, a törvényesen választott magyar népképviselet által életre hívott bíróság volna.

Azt kérdezhetné valaki tőlem, miért beszélek mégis. Magamnak is felteszem ezt a kérdést, hogy miért beszélek mégis. Amikor felelősséget vállaltam, és nem értették meg az urak azt, hogy egyéni bűnösség és felelősség között micsoda tátongó szakadék nyílik meg, micsoda különbség van. Hiszen lehetünk felelősek valamiért, és e felelősség konzekvenciáit a legmesszemenőbben le lehet vonni, éppen úgy, amint az urak a bűnösség konzekvenciáit le akarják vonni, de a felelősség a szó erkölcsi, etikai értelmében mégsem azonos a bűnösséggel. De mit magyarázom ezt az uraknak, akik ezt nem akarják megérteni?!

Miért beszélek mégis? Azért beszélek, mert az hangzott el itt – nem kívánok polémiába bocsátkozni megállapításokkal –, hogy én egy korszak képviselője vagyok, egy korszaké, amelynek utolsó szakaszán tizenegy hónapig nehéz viszonyok között, gyötrődések, vívódások, nehéz küzdelmek között miniszterelnök voltam. Én nem tudom, mennyire vagyok képviselője ennek a korszaknak. Időben, korban, ha a születésem idejét nézem, ha a pályámat nézem, nem illik be szerepem ebbe a korszakba úgy, mintha e korszak alkotói, e korszak eszmekitűzői között szerepet vállalhattam volna. De hát nézzünk szembe ezzel a váddal! Nézzük ezt a korszakot, adjunk képet erről a korszakról! Adjunk képet a bíróság elnöke kívánságának megfelelően, aki a tárgyalás első napján mondta azt, hogy alkossak egy összefüggő képet. Sajnos ez a kívánsága, ez az odakínálása megint csak belebukott a kérdések és a kerékbe tört vagy születésük pillanatában a szájba fojtott feleletek zsákutcájába. Hát itt megnyílik számomra az alkalom, talán utoljára. Talán utoljára, és erkölcsi kötelességem azokkal szemben, akikkel egynek érzem magam, és sokan vannak ebben az országban, akikkel egynek érzem magam... (*A tanácsvezető bíró félbeszakítja a vádlottat, és megtiltja, hogy politikai beszédet tartson az elmúlt huszonöt év megvédésére.*)

Én nem akarok beszélni erről a huszonöt évről, de megállapítom, hogy a vád részéről elhangzott két hosszú beszédet az elnök úr egyetlen szóval nem akadályozta meg, és íme, talán tíz perce beszélek, és már megragadja az alkalmat, hogy megakadályozza, azért, mert supponálja [*feltételezi*], hogy én politikai beszédet tartok. (*A tanácsvezető bíró ismét figyelmezteti a vádlottat, ha beszédét így folytatja, kénytelen lesz megvonni a szót.*)

Igen! Hát ez méltó lesz ehhez a tárgyaláshoz. (*A tanácsvezető bíró rendreutasítja a vádlottat azzal, hogy kár ilyen kijelentésekkel élni az utolsó szó jogán.*)

Mégis, mivel a tárgyalást megelőző rendőri vizsgálat, a tárgyalást megelőző ügyészi vizsgálat során, de különösen a rendőri vizsgálat során órákon keresztül kérdezték tőlem, mik voltak azok az elvek, amelyek alapul szolgáltak annak a politikának, amelyet nekem is szolgálnom kellett, mert ezeket az elveket a vád részéről nem perceken, hanem órákon át akadálytalanul tárgyalták, talán az én számomra is megadódik a lehetőség, talán mégsem fogják csak a vádlottól megvonni azt a jogot, hogy annak az útnak a vonalát kirajzolja, amelynek a medrében folyt az a végzetes folyam, amelynek egy sajkáján én is utas voltam? Mert nem politikai beszédet akarok tartani. Ettől távol állok. Sohasem tartottam politikai beszédet a szónak ennek az értelmében, hanem tényekről akarok beszélni, hogy ez a korszak mit tartott maga előtt.

Azzal kezdem, hogy ez a korszak nem volt bűnök nélkül való. Ezt én tudom, ennek a korszaknak megvoltak a maga súlyos hibái, mulasztásai, ennek a korszaknak sok mindent kellett volna, sok mindent lehetett volna tennie. De ez a korszak egy vágyban és egy akaratban élt. Ez a vágy és ez az akarat, amelyben élt: a népi kiegészülés vágya és akarata volt. Ne mondja nekem senki ebben az országban ellentmondás nélkül, mert nem hiszik el azoknak, akik ezt mondják, hogy ez a népi kiegészülés vágya a nemzetnek csak egy kis hányadára, egy kis frakciójára szorítkozott. Mert nem így volt! Mert a nemzet egész egyetemét átjárta ez a vágy, mert a nemzet egész egyeteme ennek a vágynak a tüzében égett, és aki belenézett a vidéken élő egyszerű munkásnak, egyszerű földművesnek a szemébe, akinek alkalma volt akár egy gyár meglá-

togatása során, akár egy munkásakadémia során a magyar munkással kezet fogni és vele néhány szót váltani, az tudta, hogy az ő számára az úgynevezett határokon túl élő földművés, az úgynevezett határokon túl levő magyar munkás sorsa nem közömbös, hogy az számára nem mindegy.

De nem csak a mi álláspontunk volt ebben az irányadó. Talán a magyar népi közösségből mégse zárjuk ki a határokon túl élő magyar testvéreinket. Talán a magyar népi közösség keretébe ők is beletartoztak? Ők, akik éveken keresztül állományukban, birtokukban, életlehetőségeikben megfogyatkoztak; akik szenvedésekkel, üldöztetésekkel állíttattak szembe és akiknek a tekintete állandóan felénk nézett, akiknek az ajkán az a kérdés lebegett: „Meddig még, mikor jöttök a mi segítségünkre?" Aki valaha járt ezeken a területeken, aki látta azt, hogy emberek hogyan csókolták meg azt a háromszínű lobogót, annak tudatában, hogy annak a csóknak lehelete után hogyan teszi rá egy idegen állam csendőre a kezét a vállukra és vezeti el őket, aki tudta azt, hogy hogyan kérdezték meg tőlünk: „Mikor jöttök, meddig kell várnunk még?", az tisztában van azzal, hogy mit jelentett a magyar népiség szempontjából az a gondolat, aminek ez a trianoni Magyarország minden bűnével, minden mulasztásával, minden cifraságával, minden barokkjával, minden elkopott, elkoptatott, a régi múltból átmentett államrendszerével, de mégis hívője, megvalósítója, előbbrevivője kívánt lenni.

Ki volt az, aki ezt a gondolatot először megvalósítani akarta? Ki volt az, aki ennek a gondolatnak átérezte a szükségességét, és először cselekvésben formát adott? Talán meglepetést fog kelteni ebben a teremben, ha azt mondom: Kun Béla volt az, aki ennek a gondolatnak, az elszakított magyarság elszakítottságának elviselhetetlensége ellen először emelte fel a maga tiltakozó kezét. Ki indított háborút a csehek ellen a Felvidék visszaszerzése érdekében, ki indított háborút a románok ellen az elszakított keleti területek visszaszerzésére, ha nem Kun Béla? Ez úgy tartozik hozzá az én ügyemhez, hogy a népbírósági rendelet értelmében Kun Béla mint háborús bűnös itt ülhetne mellettem, mert az elévülési rendelkezés értelmében és e rendelet értelmében felelősségre lehet vonni embereket, akik 1919-ben követtek el háborús cselekedeteket, ugyanolyan háborús cselekedeteket, mint amilyeneket elkövettem én olyan hadsereggel, amelynek felszerelését össze nem lehet hasonlítani Kun Béla hadseregének felszerelésével.

(*A tanácsvezető bíró újból figyelmezteti a vádlottat, hogy előadása nem tartozik az utolsó szó jogához, hogy beszéljen saját személyéről és a mentő körülményekről.*)

Én mentő körülményekre nem kívánok hivatkozni. Megmondtam, hogy semmi mentegetés, semmi enyhítés tekintetében szavam nem lesz. Arról a helyzetről akarok beszélni, amelyre szintén utalás történt, és ha utalás történt a vád részéről, talán utalás történhetik a vádlott részéről is, aki a legsúlyosabb büntetés terhe alatt áll, és aki ezt a büntetést emelt fővel vállalja, sőt kéri. Talán ennek tudatában, hogy ezt kéri, megadódik neki a lehetőség, hogy ugyanarról a témáról beszéljen, amelyről a vád órák hosszáig beszélt, az ellentmondás, a megakadályozás, a közbeszólás legkisebb szikrája, porszeme nélkül, az igazság nagyobb dicsőségére. Tehát arról a helyzetről beszélek, amelyben ez az ország volt, és amely helyzetnek a konzekvenciáit megszabta az országnak, illetve lakosságának magatartása. Én teljesen tisztában vagyok azzal – és erről a per során volt szó –, hogy van néma és van hangos közvélemény. A hangos közvélemény az, amely a kirakatban áll, amely hallatja a szavát, és a néma közvélemény az, amelynek terjedelme, súlya le nem mérhető, ki nem tapasztalható. [...] Én csak ezt a hangos közvéleményt vehettem számba és tekintetbe, ezt a közvéleményt, amely az állami akaratelhatározás hatalmi eszközeivel rendelkezett. Csak ezt vehettem számításba a parlamentarizmus elvei szerint. Most már nincs afelett vita, hogy ez a parlamentarizmus – itt Rassayra célzok[51] – vajon álparlamentarizmus volt-e vagy nem, de ha nem volt igazi parlamentarizmus, akkor is a parlamentarizmus abban az értelemben fennállott, hogy a mindenkori kormány a parlamentáris többség kívánságai, elvei, világnézete, az általa képviselt elvek szerint volt köteles, volt kénytelen kormányozni, másképp nem kormányozhatott. Nem vitatom, hogy más közvélemény is volt. Tudom, hogy volt egy olyan közvélemény, amely még a hangos közvéleménybe is áthatott, amely németellenes volt, de a németellenessége dacára kívánta azt a revíziót, amely revíziót húsz éven keresztül szolgált egy nemzedék, és amelyet szolgálni akartam én is. [...]

Most eljutottam Münchenig, amelyre nézve a tárgyalás elején faggatott engem a bíróság elnöke, hogy beszéljek Münchenről, beszéljek Bledről[52]. Talán Münchenről szabad itt beszélnem?! München volt az utolsó pillanat, amikor a nyugati hatalmak még magukhoz ragadhatták volna a kezdeményezést és mondhatták volna azt, hogy Európa újjárendezése során ezt az újjárendezést nemcsak a túlnyomó katonai hatalommal rendelkező Németország számára, e túlnyomó katonai hatalomtól való félelem súlya alatt csinálom meg, hanem megcsinálom a kicsi Magyarország számára is, mert álláspontja, igényei mellett szól az igazság.

Nem így tették. Visszavonultak. Ráhagyták a kiszolgáltatott Duna völgye egész problémájának csomóját a németségre. Mi volt ennek a következménye? Az volt, hogy a Duna völgyében élő minden nép, mint a napraforgók, egyszerre odafordultak az új hatalom felé. [...] Az volt a helyzet, hogy körülöttünk mindenki egyszerre németbaráttá változott, mindenki körülöttünk egyszerre a németek hatalmára támasztotta a maga létét, egzisztenciáját, és tőlünk, akik húsz évig szenvedtük, tűrtük a kialakított vasgyűrű megalázását, szenvedését, terhét és súlyát, amely vasgyűrű akkor a nyugati államok politikai tekintélyére támaszkodott, azt kívánja ma valaki egy teljesen megváltozott atmoszférában, hogy mi, akik arra gondoltunk, hogy a mi nemzeti igényeink megvalósítását a Német Birodalom ereje kiteljesülésétől fogjuk várni, és

[51] Rassay Károly (1886–1958): 1920–1944 között országgyűlési képviselő, akit 1944-ben koncentrációs táborban halt meg.

[52] 1938. augusztus 22-én a szlovéniai Bledben megállapodás született Magyarország és a kisantant államok között, hogy egyfelől Magyarország lemond az erőszakos határmódosításról, a kisantant államok pedig elismerik az ország fegyverkezési egyenjogúságát.

amikor az bekövetkezett, szembeforduljunk ugyanakkor, amikor a többi melléje áll. Nem így történt. A bécsi döntések bekövetkeztek.[53]

Az első bécsi döntésre tegnap itt egy bátor magyar azt mondta, hogy egy foszlányt adtak vissza nekünk. Ez a foszlány azonban magyarok visszajövetelét, magyar testvérek visszatérését jelentette. Visszatértek a régi tűzhely, a régi födél alá. Amilyen öröm volt ez a visszatérés az egyik oldalon, olyan megterhelést jelentett a másik oldalon. Közbevetőleg szabadjon valamit mondanom. Az elnök úr ennek a tárgyalásnak talán az első napján azt mondta, hogy nem tűnt-e fel nekem, hogy a magyar irodalom elnémult a háború ideje alatt, és hogy mi erre a válaszom. Talán nem fogja megvonni tőlem a szót, ha erre az általa feltett kérdésre most azt válaszolom, hogy azzal a valóban ízléstelen szóhasználattal szemben, amely a döntések során ide visszakerült magyar területeket országgyarapodásnak nevezte, nem kisebb ember emelte fel a maga szavát, mint Babits Mihály. Ki kételkedhetnék Babits Mihály hazafiságában a néma közvélemény értelmében, de Babits Mihály az első világháborúban, mint fiatal ember, nem átallotta azt a verset megírni, hogy: Kedvesem ujjáért inkább ontanék vért, mint száz királyért, lobogóért. Ugyanez a Babits Mihály, amikor visszatér a Felvidék, gyönyörű és számomra felejthetetlen versben, amely könnyen elővehető – a Babits-ismerők és illendő volna, hogy valamennyien Babits-ismerők legyünk – könnyen megtalálhatnánk, azt mondja, hogy ez nem országgyarapítás, ez mindig a mienk volt, ez a terület úgy volt a mienk, mint egy hatalmas fa ága, amely a fa törzséhez tartozik akkor is, ha kerítést vonnak az ág egy bizonyos vonala és a légvonal közé. Valahogy ez az értelme.[54] Az irodalom tehát nem volt néma, az irodalom igenis kívánta ezeknek a területeknek visszavételét, az irodalom igenis megszólalt, és az irodalom igenis megütközött volna, ahogy én is megütköztem, megdöbbentem – meg kell vallanom –, megdöbbentem azon, hogy itt egy hosszú ügyészi beszéd elhangzott, és ennek során a délvidéki akció részletesen és hosszasan úgy fejtegettetett, mintha ez rablóhadjárat lett volna egy idegen ország ellen, mintha nem egy hadjárat lett volna, amelynek során ötszázezer magyar várta azt, hogy mi jöjjünk be és ne a németek. Ötszázezer magyar nem akart szerb fennhatóság alól német fennhatóság alá kerülni. Ötszázezer magyar volt hálás azért, hogy addig-ameddig magyar fennhatóság alatt állt és nem német fennhatóság alatt. [...]

A második bécsi döntés visszahozta a székelységet. Tudom, mit jelent a székelység. Tudom, hogy a székelység nehezen viselte el a háború éveit és a nélkülözéseket és azt, hogy nem tudtunk neki petróleumot adni. A román viszonyok között kapott petróleumot, de hány székely mondta, hogy inkább maradok kicsiny házamban petróleum nélkül sötétben, de itt vagyok. Ez az előny, hogy területek visszakerültek és erőink gyarapodtak, egy hátránnyal is járt, mégpedig azzal, hogy Romániában a háborús ellentét és a háborús feszültség velünk szemben a maximumig fokozódott.

[53] Az 1938. november 2-i első, és az 1940. augusztus 30-i második bécsi döntés értelmében Magyarország visszakapta a Felvidék egy részét, illetve a Székelyföldet és Erdély északi részét.

[54] Babits Mihály *Játszottam a kezével* című költeményének utolsó sorai pontosan: „nagyobb örömmel ontanám / kis ujjáért a csobogó vért, / mint száz királyért, lobogóért!" A másik versutalás valószínűleg az *Áldás a magyarra* című Babits-versre vonatkozik, amelynek kezdete „Ne mondjátok, hogy a haza gyarapodik / A haza, a haza egyenlő volt mindig"; ebben azonban nem fa a metafora alapja, hanem az emberi test.

Kárpátaljánál nem álltam meg, továbbugrottam. Valami közbeszólás zavarhatott meg. Kárpátalja visszavétele valóban súlyos következménnyel járó tény a magyar sors útján, mert Kárpátalja visszavétele ellentétet, vitás pontot támasztott köztünk és Szovjetunió közt. Mindenki tudta a jugoszláviai események előtt is, még [*Eduard*] Beneš köztársasági elnöksége előtt, még az ő miniszterelnöksége idején azt, hogy a Csehszlovák Köztársaság Kárpátalját a Szovjetunió részére bizományban tartja, hogy a Szovjetunió sohasem csinált titkot abból, hogy számot tart Kárpátaljára. Az a tény, hogy a magyar kormány gazdasági és egyéb megokolások miatt Kárpátalját visszavette, hogy odaálljon a Kárpátok gerincére, mélyreható vitát idézett fel – sajnos – köztünk és a Szovjetunió között. Ennek a vitának első jelei már a bácskai kérdés felvetése alkalmával jelentkeztek és jelentkeznek később, amikor aztán a helyzet kényszere folytán akaratunk ellenére szembekerültünk a Szovjetunióval. Ez az a szempont, amely megmutatja – nem akarok előreugrani, és méltóztassanak megengedni, hogy ne ugorjak előre a gondolatmenetemben –, hogy Kárpátaljának és az egyéb országrészeknek visszaszerzése nem országot gyarapított, miként azt az akkori hamis terminológia állította – ez a terminológia elfogadhatatlan volt –, hanem visszajött, visszajutott a magyarsághoz több olyan terület, melyeket magáénak érzett a magyar munkás és a magyar földműves éppen úgy, mint az értelmiség. E tekintetben nem volt különbség és én nem engedek különbséget tenni.

Az erőgyarapodás mellett voltak kétségtelenül hátrányok, így a Szlovákiával való ellentét, a hatalmas Szovjetunióval való ellentét, és volt szinte a háborúig fokozódó ellentét Romániával. És itt engedtessék meg nekem, hogy elmondjam – két perc időt vesz mindössze igénybe –, hogy amikor a boldogtalan Károlyi Mihály 1918-ban Belgrádban járt, egy Franchet d'Esperay nevű francia tábornok azt mondta neki: „Itt a markomban tartom a románokat, a szerbeket és a szlovákokat. Ha maguk nem engedelmeskednek, akkor magukra eresztem őket." Itt a magyarázata ennek a kérdésnek. Mi, akik itt álltunk, tudtuk, hogy nemcsak a geográfiai és gazdasági kényszerűségnek és adottságnak rabjai vagyunk – amit az előbb voltam bátor vázolni, legalábbis megpróbáltam önök előtt felvázolni –, hanem tudatában voltunk annak is, hogy itt vannak körülöttünk a mi külön ellenségeink, akik minden pillanatban mindenki intésére ugrásra készen állnak, hogy megvalósítsák követelésüket és kiköszörüljék azt a sérelmet, amely rajtuk a bécsi döntéssel és egyébbel esett.

Méltóztassék azt is tekintetbe venni, hogy nem csupán annak a ténynek a nyomása alatt álltunk, hogy itt volt egy hatalmas birodalom a maga óriási német katonai erejével, óriási gazdasági erejével, amely előtt meghódolt mindenki, csak nekünk nem lett volna szabad meghajolnunk. Ezenkívül azonban nekünk még külön ellenségeink is voltak, nekünk még külön védenivalóink is voltak, nekünk visszajutott javaink voltak, nekünk veszítenivalónk volt, amit védeni kellett, tehát sokkal nehezebb volt a helyzetünk, mint bárki másé. [...]

Amikor a jugoszláv kérdés aktuálissá vált, e vázolt helyzeten kívül már három oldalról voltunk a német katonai erő gyűrűjében. Mindenki, aki a viszonyokat ismeri, tudja, hogy akkor már Romániában jelentős német megszálló csapatok állottak. Három oldalról voltunk körülvéve, és ha – itt merőben feltételezésekről beszélek, mert csak feltételezésnek tekinthetem – valaki felvetette volna a gondolatot, hogy legjobb volna egy ilyen szörnyű gépezettel szemben, amely hatóerejét bebizonyította Lengyelországban, bebizonyította Norvégiában, bebizonyította Hollandiában és Dániában és Belgiumban, nagyon is bebizonyította Franciaországban, ezzel a gépezettel, amely most minden erejével megindul, hogy amilyen hamar csak lehetséges, véget vessen a háborúnak, azzal a gépezettel szemben, amely Görögországba készül – mert ez is látszott már –, ezzel az irtózatos gépezettel szemben nekünk szembe kell helyezkednünk, nekünk ellenállást kell tanúsítanunk, akkor erre én azt kérdezem: hát nem ez lett volna a legszörnyűbb, a legoktalanabb öngyilkosság? [...]

Visszatérek a gondolatmenetemre és azt mondom, ma könnyű azt állítani, hogy ugyanaz lett volna a sorsunk, mint Jugoszláviáé, ha ellenállunk. Én azt mondom, hogy sokkal rosszabb lett volna a sorsunk, mint Jugoszláviáé. Aki ismeri Jugoszlávia geográfiáját, aki tudja, mit jelent az ottani hegyek, erdők rengetegje, aki ismeri a járhatatlan utak rengetegjét, és aki főleg ismeri a szerbek hősiességét, aki tudja, hogy milyen remekül tudnak visszavonulni a hegyekbe, és aki ezzel szemben ismeri azokat az átvonulásra alkalmas vasutakat, széles utakat és kitűnően kiépített műutakat, amelyek nálunk vannak, az józan ésszel nyomban megállapíthatja, hogy itt, ebben az országban az ellenállásnak még a fikarcnyi lehetősége sem volt meg. A németek részéről az ellenintézkedések maximuma következett volna be Magyarország ellen. Nem azt tették volna a németek, amit 1944-ben tettek, hiszen a német haderő akkoriban erejének zenitjén állott, hanem sokkal többet, és tették volna mindazoknak a támogatásával, akik segítségükre voltak, tették volna a maguk akciójának bizonyos látszólagos legalizálásával, de mindenesetre mindazoknak a kárára, akik ebben a teremben hallgatnak ki engem.

A teóriák világában vagyunk, ha erről beszélünk. Így pedig józanul, értelmesen mérlegelni nem lehet. Én azt mondom, olyan aljavaló politikust, aki az ellenállást kínálta volna nemzetének, rögtön ki kellett volna irtani, úgy kellett volna kiirtani, mint amilyen kiirtást a politikai ügyész számomra kíván. Mi tehát átvonulni engedtük ezt a német hatalmat azért is – amiről az ügyész úr nem tartotta szükségesnek megemlékezni –, mert ötszázezer magyar várt reánk odalent, és mert vákuum volt, a jugoszláv csapatok visszavonultak a délvidéki területről.

(*A tanácsvezető bíró félbeszakítja a vádlottat, mivel az ismétlésekbe bocsátkozik.*)

Nem ismétlem. Tessék gátat szabni. Tessék. Valahányszor a tárgyalás egész során arra került a sor, hogy megvilágítsak valamilyen okot vagy momentumot, amely engem erre vagy arra indított, rögtön jött a nyaktiló és a gátlás, és a felelet belehullott a semmi kosarába. Hát hulljon bele ez is.

Jött az oroszkérdés. Az oroszkérdés a mi valóban nagy, tragikus kérdésünk. Erről csak könnyelmű ember állíthatja, hogy könnyelműen bíráltam el. Higgyék el – és ne gondolják, hogy mentegetésképpen mondom, nincs szükségem mentegetőzésre ez areopag [*az ókori Athén legfelsőbb törvényszéke*] előtt –, súlyos gyötrelmeken átjutottam arra, hogy tennem kell valamit a bőrömön, az idegrendszeremben állandóan érzett nyomásnak hatása alatt azoknak az erőknek szemléletében, amelyeket látnom, szenvednem, amelyeknek súlyát lemérnem kellett és módomban volt. Májusban – tehát nem júniusban, inkább az áprilist követő első májusi napokban –, május 6-án, amikor az ellentéteknek még csak vihart jelző fényei világítottak az európai politika horizontján, amikor csak a legbeavatottabbak vélték tudni azt, hogy ellentét lesz a Német Birodalom és az Orosz Birodalom között, ismétlem, május 6-án láttam, hogy – sajnos – ez az ország elkerülhetetlenül bele fog sodródni ebbe a háborúba, akármilyen nagyok is, akármilyen lemérhetetlenek is azok az erőbeli különbségek, amelyek hazánk és a szovjetorosz birodalom közt fennállnak. Miért kellett előre látnom ezt? És miért mondja a vádirat önmaga ellen, miért mondja az ügyész beismerőleg – megtette, hogy beismerte –, hogy ha akkor nem, de később úgy is belekeveredtünk volna ebbe a háborúba is, mert elkerülhetetlen volt? Miért mondta? Azért, mert ezt mindenki beismerte, akiben a politikai ítélőképességnek csak egy szikrája pislákolt. Hát valóban a hivatalos Magyarország determináltsága volt ez? De vajon az enyémé volt-e? Az enyémé, aki ennek a bizonyos korszaknak az elején, a közepén, a végén egy semmi voltam? Az enyém volt-e, akit csak a legutolsó napon taszítottak oda, hogy vállaljak egy feladatot – igaz, én ezt könnyen elháríthattam volna, könnyen visszaléphettem volna, de nem tettem, mert az volt az érzésem, hogy fékeznem kell azoknak a veszélyeknek az elhárítása érdekében, amelyekről már beszéltem. Mondom, már májusban, napokkal később nemcsak jelentkeztek, de dörömböltek, zakatoltak, a maguk számára hangot követeltek azok az erők, amelyek hangoztatták, hogy a bekövetkezendő német–orosz háborúban pedig ott a mi helyünk, mert itt, a szlávság és a germánság nagy összeütközésében semmi körülmények között nem maradhatunk semlegesek, akármit csinálunk. [...] A nagy összecsapás dübörgését és viharjelzését már mindenki érezte a bőrén, és az mindenki előtt világos volt ebben az országban, hogy ebben az összecsapásban mi nem maradhatunk közömbösek. Mindenki tudta, akinek a legkisebb politikai érzék adatott meg, hogy mi lesz a sorsunk, ha Németország győzelmével végződik a háború. Azt is mindenki tudta, hogyha rosszul menne a dolguk a németeknek a háború során, akkor úgy leszünk az ő kezük ügyében, mint egy kicsiny bogár egy ököl szorításában, mint egy dióhéj az összeszorított marokban. Kérdem, vajon ellenállhattunk?

Méltóztassék arra gondolni, hogy amikor az oroszkérdés vált aktuálissá, akkor már négy oldalról voltunk német erőkkel körülvéve. A jugoszlávkérdés felmerülése idején három oldalról, az oroszkérdés napirendre kerülte idejében azonban már négy oldalról

voltunk tökéletesen körülzárva, de nemcsak a német gyűrűvel, hanem ezenfelül saját belső ellenségeink gyűrűjével. Azt se méltóztassék elfelejteni, hogy a belső ellenségeinket egyetlen füttyszóval lehetett volna ellenünk megindítani. Nem volt vitás, hogy ha a németeknek rosszul fog menni, nehezülni fog a mi helyzetünk is, mert elkerülhetetlenül azt fogják mondani: adjátok oda mindeneteket, amitek csak van, ez a ti kötelességetek, hiszen ti a mi jóvoltunkból kaptátok ezt és ezt és ezt. Ez világos volt mindenki előtt. Nem volt tehát dilemma, hanem két olyan kényszer meredt felénk, amely kettős kényszer között azért nem volt választás, mivel mind a két kényszernek értelme és lényege valójában ugyanaz volt.

De egyébként a múltból való érzelmi kötöttségek ugyancsak ilyen értelemben szólottak. Ezt sokszor a fejemre olvasták, mondván, hogy az a bizonyos rendszer az ellenforradalomból nőtt ki. Nem értékítéletet óhajtok mondani, én most nem azt mondom, helyes volt-e, hogy az a rendszer az ellenforradalomból nőtt-e ki vagy sem. Én jól tudom, hogy azt a rendszert a szociális igazságosság megvalósításának szempontjából bűn, felelősség, mulasztás terhelte. Néhányan, akik engem itt ismertek, tudják, hogy magam is szenvedtem azt, hogy itt szociális igazságtalanságok történtek, de akár így, akár úgy, ez a rendszer mégis az ellenforradalomból nőtt ki, és ennek a korszaknak jelszava az antibolsevizmus volt. Az, aki ezt a korszakot perszonifikálta [*megtestesítette*], és mint magyar államfő, az ország élén állott, az antibolsevizmus héroszaként ünnepelték a sajtóban, egyesületekben, hivatalos és nem hivatalos tényzők részéről hosszú évek során át. Ő maga is hitte, meg vagyok győződve, ő hitte, hogy neki ez a történelmi szerepe és feladata, és neki az ő történelmi múltjával, determináltságával ezt valóban szolgálnia kell.

A másik tényező volt a katonaság, amely – mint minden katonaság a világon – égve égett a háborúért. Nem a hadseregre gondolok, nem a szegény bevonult közkatonára. Ne mondják nekem az urak, hogy ez nem akart harcolni, hiszen én ezzel tisztában vagyok. De kinek a kezében voltak a hatalmi eszközök? A hadsereg kezében. Ki adta a hatalmi eszközöket a hadsereg kezébe? Az a hivatalos Magyarország, amely huszonöt éven keresztül a közvélemény ellenére, a közvélemény szava nélkül vagy halk szava ellenére, de mégis itt berendezkedett. Ez a hadsereg, amelynek bensőséges kapcsolatai voltak a német hadsereggel, már május 6-án kezdte a magyar kormányt – mint az iratok bizonyítják – ostromolni és bombázni, türelmetlenül és szünet nélkül, hogy kínálkozzék fel Berlinnek, jelentse be magát részesnek. Azok, akiknek az iratokba betekinteni módjuk volt, miként az elnök úr és a vád képviselői – tisztában vannak azzal, hogy hogyan próbáltam én az akkori vezérkari főnököt [*Werth Henriket*] helyéről eltávolítani. Én tudtam, hogy miért akartam ezt megcsinálni, miért próbáltam meg keresztülvinni. Tudtam akkor is, érzem ma is, milyen nagy baj, hogy nem sikerült. Ne feszegessük, miért nem sikerült, mert úgy fog hangzani, mintha mentegetődzni akarnék, ezt pedig nem óhajtom tenni.

Könnyű lett volna lemondanom. Nem tettem, mert az volt az érzésem, hogy szembe kell állnom ezekkel a tényezőkkel, és ha a maximális erőt bevetni kész más erők is vannak az országban, akkor szembe kell állnia a másik tényzőnek is, aki azt mondja a katonáknak: Nem! Én ezt a szerepet vállaltam, ez a bűnöm. Ez az én szerepem májusban kezdődött, ezt én egész májusban folytattam. Júniusban a katonai körök már erőszakolták a háborúba való belépést. A Minisztertanács elé terjesztettem az ügyet, hogy levezessem a katonaság elégedetlenségét. Berlinben tapogatóztam, van-e szó oroszkérdésről. Minden diplomáciai ügyekben jártas ember tudta, hogy negatív válasz fog jönni, hogy ilyesmit nem vernek nagydobra. A németek nem akarták nyilvánosságra hozni, titokban tartották, hogy mire készülnek, éspedig előzetes diplomáciai tárgyalások nélkül készülnek. A németek már csak azért sem akarják nekünk megmondani, mert a „Mindent vissza!" jelszava adott nekik erre jogot velünk szemben. Ők úgy gondolkodtak, hogy ha mi belemegyünk a háborúba, akkor ne ellenkövetelésekkel, hanem ellenkövetelések nélkül álljunk be. Később azt is követelték, hogy álljunk be minden ellenszolgáltatás nélkül.[55] Minden diplomáciai törekvésünknek az volt a célja a nemzetközi megítélés szempontjából is, hogy a beállás lehetőleg önkéntes legyen. [...]

Bárdossyt „hibás döntéseiért, ill. a hibás döntésekben való részvételéért a népbíróság koncepciós perre emlékeztető eljárás keretében (hiszen a Szovjetunió elleni háborúba való belépés közvetlenül Horthy döntése volt) halálra ítélte" – *olvasható a* Magyar miniszterelnökök *című könyvben (Kossuth, 2002). Kivégzésére 1946. január 10-én került sor a* Markó utcai fogház *udvarán.*

•

IMRÉDY BÉLA
A Zeneakadémia nagyterme, Budapest, 1945. november 21.

„Az utolsó akkord hangzik el..."

„Barátai és ismerősei, ha hízelegni akartak neki, Savonarola hasonmásaként emlegették. S a vézna, görnyedt törzsön ülő hatalmas koponya, démonikus, sárgásan sápadt arcával, sötét, hideg szemeivel és karikaturisták kedvenc témájaként ívelő sasorrával valóban emlékeztetett a máglyán elpusztult firenzei szerzetesre és diktátorra" – *olvashatjuk* Sipos Péter *jellemzését az Imrédy-per részleteit taglaló kötetében arról az emberről, aki a* Magyar Nemzeti Bank *energikus elnökéből, a* győri program *gazdasági kiterveljéjéből és többszörös miniszterből vált a megszálló náci hatalom kiszolgálójává 1944-ben.*

De vajon miért nem képes maga Imrédy Béla *(1891–1946) tárgyalásának 7. napján elmondott védőbeszédében érthető magyarázatot adni arra, miért csatlakozott az ország az ún.* antikomintern paktumhoz, *s hogy az 1944. márciusi megszállása után miért éppen őt akarta Hitler teljhatalmú megbízottja kineveztetni kormányfőnek? Ez utóbbit Horthy még megaka-*

[55] Bárdossy kormányfősége idején, 1942 januárjában Magyarország vállalta, hogy 200 000 fős hadsereget küld a frontra.

dályozta, az ellen azonban már nem tehetett, hogy Imrédy a „hátsó ajtón” *mégis bekerüljön a* Baky László-félékkel *megtűzdelt nácibarát kormányba, s ott mint gazdasági csúcsminiszter a németek kénye-kedvének szolgáltassa ki az ország gazdaságát.*

Amikor az utolsó szó jogán felszólalok most itt, legelső szavam a védő úrhoz [*Káldi Istvánhoz*] szól. Meg akarom köszönni ügyvédi esküjéhez híven, mintaszerűen kifejtett kötelességteljesítését. Köszönetet kell mondanom a népbíróságnak, legfőképpen az elnök úrnak [*Nagy Károly tanácsvezető bírónak*], hogy lehetővé tette ennek a pernek szenvedélytől mentes tárgyalását.

Az utolsó szó jogán szólalok fel, és ez a szó joga itt kettős értelmet nyert. Az egyik értelme az, hogy egy bűnper tárgyalásnak végére értünk, s az utolsó akkord hangzik el, ami után már csak az ítélet következik. De a másik a számomra az, hogy talán utolsó alkalmam van világot vetni egy élet lefolyására és munkájára. Ezzel az alkalommal élni nemcsak jogom, hanem kötelességem is. Kötelességem elsősorban annak a történelmi ítéletnek szempontjából, amelyre a védő úr olyan szép szavakkal célzott, de kötelességem önmagam és becsületem, végül az igazság keresése szempontjából is. Végül kötelességem annak a legfőbb törvénynek az alapján is, hogy audiatur et altera pars [*hallgattassék meg a másik fél is*].

[*A vádlott ezután politikai pályafutását ismertette, majd folytatta.*] A belső ellenerők körül szerzett tapasztalataim érlelték meg bennem a „diktatúrásnak” nevezett törekvést, hogy a kormány számára nagyobb felhatalmazást biztosítsak a rendeleti jogalkotásra. Nem áll fenn a diktatúra vádja, mert: 1. A felhatalmazást magától a parlamenttől kértük volna, tehát annak jogában van megadni vagy meg nem adni; 2. a parlamentnek állandó ellenőrzési joga megmaradt, és annak jogában állt volna leszavazni; 3. ott állt a kormányzó felelőssége és a kormány kollektív felelőssége mint tényező. A kormányzó is bármikor megvonhatta volna a bizalmat, a minisztertársak bármikor felmondhatták volna együttműködésüket.

Leszavazásom után[56] a kormányzó, egészen nyilvánvaló, gróf Teleki Pál döntő véleménye alapján erősített meg újból. Megerősítésem után a reformtörekvéseket fáradságosabb, lassúbb metódussal igyekeztem tető alá juttatni. Törekvéseimet állandóan keresztezte az úgynevezett magyar szélsőjobboldali mozgalom. Ezzel szemben álláspontom éles szembenállás volt miniszterelnökségem alatt. A magyar nép és munkás rétegek az akkori helyzetben nem várták a baloldali pártoktól igényeik teljesítését, és kezdtek olyan helyeket keresni, ahol tömegben nagyobb erőt tudnak kifejteni. A talán rossz vezetés alatt álló, ideológiailag hibás, szerkezetileg zilált alakulatokban láttam ezeknek a törekvéseknek a magvát, amely nem sajátos magyar törekvés volt, hanem az emberi törekvések magyar megnyilvánulása. Arra az álláspontra helyezkedtem, hogy abban, amiben igazuk van, megértést kell tanúsítani, a harcmodorral, a kilengésekkel szemben viszont változatlan erélyt kell mutatni.

[57] Imrédy 1938. május 13. és 1939. február 16. között volt miniszterelnök. És noha ez időn belül valóban fontos külpolitikai események történtek (például az első bécsi döntés), nem említi, hogy kormányfőségének idejére esett az első zsidótörvény elfogadása, az egyesülési és sajtószabadság korlátozás, valamint a 2. zsidótörvény benyújtása.

A Magyar Élet Mozgalom szemben állott a nyilasokkal. Úgy látták, hogy konkurencia számukra. Belpolitikai téren nagyobb esemény ezekben az években nem volt.[57] Mi folytattuk konstruktívnak ígérkező kritikai ellenzéki munkánkat 1944-ig. Ebből az időből csak egy momentumra szeretnék még rámutatni, a hatalomra törés vádjára. Segíteni akartam. Ennek előfeltétele az, hogy egy politikus számára a cselekvés, a hatalom birtoka meglegyen. Ami Magyarországnak a háborúba való belesodródását illeti, hivatkoznom kell egy nyilatkozatomra, melyben közöltem, hogy minden körülmények között a baráti jugoszláv néppel való megértést kell keresni.

A mi generációnk nem tudta megoldani az úgynevezett népi elven nyugvó megoldást, a kis magyar térben való elhelyezkedést, hanem mindig a Kárpátok medencéjét tekintette olyan egységnek, amelyben elhelyezkedünk. A mi generációnk mást látott; egy húszesztendős propaganda nem veszti el hatását senkire. Abban az időben kevesen voltak, akik ezt a szerényebb, de biztosabb megoldást előre látták volna. A németekkel való szembehelyezkedés esetén valahol támaszra kellett volna találnunk. Próbálkoztunk is, elsősorban Olaszországban támaszt keresni.

A zsidókérdéssel kapcsolatban csak egészen röviden szeretnék utalni arra, hogy az első zsidótörvényt nem kezdeményeztem. Tény az, hogy én összefoglaltam, formába öntöttem azt, ami a minisztertanácson történt. A második zsidótörvényt [*benyújtva 1938. december 23-án, elfogadva 1939. május 5-én*] bizonyos nyugtalanság tette szükségessé, és tény, hogy négy évig, úgy ahogy, ez a törvény levette napirendről ezt a kényes kérdést, lehetővé tette az életet. De meg kívánom jegyezni, hogy a törvény lehetővé tette azt is, hogy más európai országokból is hozzánk jöttek be azok, akik ott rosszabb körülmények között éltek. Az atrocitásokkal kapcsolatban a Szentszék erkölcsi súlyára hivatkoztam, és rámutattam általában arra, hogy a világ közvéleményének Magyarország szempontjából való helyes kialakítását szükségesnek tartom. Rámutattam arra, hogy erre szükségünk lesz még abban az esetben is, ha a németek győznének.

A népügyész úr adatokat sorolt itt fel arra vonatkozóan, hogy abban az időben, amikor közgazdasági miniszter voltam, 18 800 vagon nyersanyagot, gyárfelszerelést stb. vittek ki Németországba. A kiszállítások java része, különösen a cukor és egyéb készletek kiszállítása nem az én közgazdasági miniszterségem idején történt.

Tudom, hogy azok, akiket az idő igazolt, akik jól látták a dolgokat, a fájdalom érzése tölt el az ország sorsa miatt. De szabad legyen megmondanom, hogy akik tévedtek, azoknak is fáj az, ami történt. Tudom, hogy ezzel semmi nincs elintézve, hogy tévedtünk. Ez nem mentesít senkit a felelősség alól. A felelősséggel szembe kell néznünk. Mint gyarló ember bizonyára követtem el hibát és mulasztást, igen sokat. Az Úristennek a sújtó keze egy fél év óta rám nehezedik, de én nem zúgolódom. Ez így van jól. Ez így igazságos, hogy szenvedés méressék rám, és ami velem történni fog, az a legjobban fog történni, mert az Úristen akarta. Ha tökéletlenül és nem sike-

[56] 1938. november 23-án a képviselőház azért szavazta le a kormányt, mert a házszabály módosításával Imrédy megpróbálta függetleníteni a kormányt az országgyűléstől, illetve mivel fel akarta gyorsítani a törvénytárgyalás folyamatát.

rülten is, igyekeztem az igazságot szolgálni, és ez vezetett mostani felszólalásomhoz is. Ez fog vezetni továbbra is mindaddig, amíg mögöttem be nem zárul az élet kapuja.

Imrédyt a budapesti népbíróság előbb kötél általi, majd fellebbezés után golyó általi halálra ítélte, noha szokatlan módon még a vádat képviselő Sulyok Dezső *ügyész is fellebbezett a szigorú ítélet ellen. Kivégzését 1946. február 28-án népes közönség figyelte a* Markó utcai börtön *udvarán; ezzel egyike lett annak a* 189 magyar háborús bűnösnek, *akiket 1950-ig a népbíróságok halálra ítéltek és kivégeztek.*

•

NAGY FERENC
Nemzetgyűlés, Budapest, 1945. november 29.

„Az én közéleti eszményem a demokrácia" – a Nemzetgyűlés megnyitása

Az 1945. november 4-én megtartott nemzetgyűlési választásokon *a lakosság olyan elsöprő többséghez juttatta a* Független Kisgazdapártot, *hogy az akár egyedül is kormányt alakíthatott volna. A korlátozott szuverenitású Magyarországon azonban – engedve a szovjet nyomásának* – Tildy Zoltán (1889–1961) *a kommunisták bevonásával alakított kormányt.*

A választási siker alapján a november 29-én összeült új Nemzetgyűlés *egy kisgazda személyiséget,* Nagy Ferencet *(1903–1979) választotta házelnökké. Nagy a Ház minden oldaláról lelkes tapssal köszöntve, mégis érzékelhető félsszel foglalt helyet a pulpituson, aztán belekezdett szép ívű szónoklatába. A pillanat kivételességének tudatában és az újrakezdés tisztaságának hitével elmondott beszédét a* 245 kisgazda *mellett a* kommunisták 69 *képviselője is rendben végighallgatta; csak tapstól való időnkénti tartózkodásuk jelezte ellenkezésüket saját koalíciós partnerük iránt!*

[...] Tisztelt Nemzetgyűlés! Amidőn a Nemzetgyűlés egyhangúlag megválasztott a demokratikus ország legfőbb választott közjogi tisztségére, mély megilletődéssel köszönöm meg a méltóképpen meg nem érdemelt bizalmat. Ezt a köszönetet tolmácsolom ugyancsak megválasztott tisztségviselő társaim részéről is.

Egész életemben az eszményekért küzdő emberek sorába tartoztam maradéktalanul. Ez a körülmény, Istennek hála, úgy érzem, nem engedte bennem túlzott mértékben kifejlődni az egyéni érvényesülés vágyát, s ezért úgy érzem, minden tisztséget, amit nemzetem rám ruház, a dicsvágy és a kötelességérzet viaskodása nélkül, szolgálatnak tudok tekinteni. Az én közéleti eszményem a demokrácia, s boldog lennék, ha nemzetgyűlési elnöki tisztségemet eredményesen tudnám a demokrácia felvirágoztatása érdekében felhasználni. (*Éljenzés.*)

Tisztelt Nemzetgyűlés! Még nem gyakoroltam az elnöki jogokat, még nem szolgáltam rá munkával, hogy a Nemzetgyűlés munkája vezetőjének tekintsen, mégis engedelmet kérek arra, hogy innen, az elnöki székből a Nemzetgyűlés nevében néhány kijelentést tegyek. Ezekben a kijelentésekben a Nemzetgyűlés, sőt a magyar nemzet háláját kívánom tolmácsolni mindazok felé, akik az ország példás politikai emelkedéséhez hozzájárultak. A hálanyilvánítás elsősorban a magyar népet illeti. (*Úgy van! Úgy van! Hosszan tartó lelkes éljenzés és taps.*) Ezt a népet történelme során a legnagyobb csapás érte a bűnös módon elkezdett háború folytatása és elveszítése következtében. Soha nem ismert szegénységbe, nélkülözésbe és bizonytalanságba zuhant a magyar nép. Emberi megítélés szerint érthető lett volna, ha szenvedései lehúzták volna ezt a népet saját emberi sorsához, és itt-ott eltévesztette volna szeme elől a legmagasabb nemzeti eszményeket, a közös sors fogalmát, és felelőtlen cselekményekre ragadtatta volna magát a választások alatt. De nem ez történt.

Mintha minden magyar ember megérezte volna, hogy egész közös jövendőnk azon fordul meg, mennyi magasabbrendűséget, politikai méltóságot, emberi béketűrést, mértéktartást és józanságot s a demokrácia iránti tiszteletet tudunk érvényesíteni, s létrehozott egy olyan választást, amelyhez hasonló tisztaság, szabadság és rendtartás tekintetében Magyarországon még soha, de a háború befejezése óta más országokban is alig fordult elő. A magyar nép politikai érettségének, a demokratikus életformára való rátermettségnek olyan fényes bizonyságát szolgáltatta ezzel a választással, hogy megérdemli a Nemzetgyűlés hálájának kinyilvánítását, s megérdemli, hogy ezzel a Nemzetgyűléssel méltó képviseletet nyerjen az ország életének irányításában. De a magyar választóközönség emelkedett szelleműségének elismerése után elsősorban kell azok felé a nagyhatalmak felé fordulnunk hálánkkal, amelyek lehetővé tették az új, demokratikus magyar élet kibontakozását, és segítő jóakaratukkal mellettünk állottak, amíg eljutottunk a mai napig, a magyar politikai élet ünnepélyes és sokat jelentő napjáig.

Legelőször is a Nemzetgyűlés köszönetét nyilvánítom a Szovjetunió felé. (*Hosszan tartó nagy taps a Ház minden oldalán.*) Amikor a magyar világ hazánk német megszállásával összeomlott, az elkínzott magyarság csak szabadulást várt kelet felől, a diadalmasan előretörő szovjet hadseregtől. És a nemzet nemcsak a szabadulást kapta meg, hanem megkapta az új demokratikus magyar politikai élet kibontakozásának lehetőségeit is. Így állott módjában a politikai élet vezetőinek a Tiszántúlon egybehívni az ideiglenes Nemzetgyűlést, így alakulhatott meg az ideiglenes magyar nemzeti kormány, s így jutottunk el az első szabad választásokig, a demokráciának mint a magyarság politikai életformájának a véglegesítéséig. Ameddig a magyar államvezetés meg tudja becsülni a magyar életnek ezt a szenvedésekkel telített hősi korszakát, addig soha nem feledkezhet meg arról a háláról, amellyel a Szovjetunió iránt kötelezetve vagyunk, s a bizalomteljes baráti érzésnek minden jelét ki kell mutatnia, hogy a magyar nemzedékek hosszú sora ismerje el történelmi jelentőségű ténynek a nagy szovjet

birodalomnak sorsunk iránti megértését s azt a támogatást, amely új életünk elindulását lehetővé tette. A tisztelt Nemzetgyűlés hozzájárulását kérem, hogy megalakulásunk napján mély tisztelettel és hálaérzettel táviratilag üdvözölhessem a szovjet birodalom nagy vezérét, Sztálin generalisszimuszt (*hosszan tartó nagy taps a Ház minden oldalán*), és Kalinyin urat, a Legfelsőbb Szovjettanács elnökét, s erről a helyről élőszóval köszönthessem Vorosilov marsall urat (*nagy taps a Ház minden oldalán*), valamint Puskin követ urat (*nagy taps a Ház minden oldalán*), hazánknak közöttünk élő nagy barátait.[58]

Igaz szeretettel és hálaérzettel fordulunk az észak-amerikai Egyesült Államok szabadságszerető népe felé. (*Hosszan tartó taps a Ház minden oldalán.*) Köszönjük, hogy amikor a fasiszta sátán pokoli erejével és minden európai országban megtalálható cinkos seregével Európa népeinek szabadságát még a végső megsemmisítés veszélyével fenyegette, akkor Amerika népe harcra kelt az emberek és a népek szabadságáért, s csatasorba állította polgárainak millióit, gazdasági erejének minden tényezőjét, s hozzájárult az európai demokrácia talpra állításához és megszilárdításához. A magyar Nemzetgyűlés hálával köszönti a demokrácia, a szabadság hazáját, Európa szabadságvágyó népeinek igaz barátját. (*Lelkes éljenzés és taps a Ház minden oldalán.*) Kérem a tisztelt Nemzetgyűlés hozzájárulását, hogy az észak-amerikai Egyesült Államok elnökét, Truman urat (*éljenzés és taps a Ház minden oldalán*) és a kongresszus elnökét Sam Rayburn urat táviratilag üdvözölhessem (*taps*), itt pedig köszönthessem Arthur Schoenfeld követ urat (*éljenzés és taps a Ház minden oldalán*) és Key altábornagy urat (*éljenzés és taps a Ház minden oldalán*), hazánk és magyar ügyünk igaz barátait.[59] [...]

Tisztelt Nemzetgyűlés! A magyar nép szenvedései és nehézségei nem fejeződhettek be a harcmezők elcsendesedésével, a háború bevégződésével. Bár házaink falait nem döntik romokba a repülőbombák, pincéink boltozatait nem omlasztják reánk a gránátok, az élet gondjai még mindig alig elviselhető teherként nehezednek minden magyar ember életére. Szegény, küszködő, sőt nélkülöző és éhező nemzetté lettünk. Ebben a helyzetében a magyar nép rendkívül nagy várakozással tekint a Nemzetgyűlésre. Ehhez a most lefolyt választások után kétségkívül több joga van, mint eddig bármikor. Amikor a törvényhozást a közigazgatás és a karhatalom hajszolta össze a kormányzat kiszolgálására és fedezésére, akkor a magyar népnek kevés reménye lehetett ahhoz, hogy megértést és segítő szándékot talál a parlamentnél, következésképpen várakozás helyett sokszor elfordult a törvényhozástól. De most, hogy a törvényhozás Háza tisztán a magyar nép akaratából jött össze, a magáénak tekinti és eredményeket vár tőle. [...] Hiszen ez a Nemzetgyűlés nemcsak a nép akaratából, hanem valóban a

[58] Kalinyin, Vorosilov, Puskin: magas rangú szovjet politikusok. Mihail Ivanovics Kalinyin (1875–1946), a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsa Elnökségének elnöke, tkp. államfő; Kliment Jefremovics Vorosilov (1881–1969), a Szövetséges Ellenőrző Bizottság elnöke; Georgij Makszimovics Puskin (1909–1963), 1945–1948 között szovjet tanácsadó és nagykövet Magyarországon, aki sokat tett azért, hogy az MKP fokozatosan átvegye a hatalmat.

[59] Truman, Rayburn, Schoenfeld: amerikai politikusok. Harry Spencer Truman (1884–1972), az USA 33. elnöke; Samuel Taliaferro Rayburn (1882–1961), az Amerikai Egyesült Államok képviselőházának, majd szenátusának hosszú ideig hivatalt vállaló, tekintélyes texasi képviselője; Arthur Schoenfeld (1889–1952), az Amerikai Egyesült Államok magyarországi politikai missziójának vezetője.

népből jött össze; nem a politikus urak, hanem a dolgozó magyarok Nemzetgyűlése. (*Éljenzés a Kisgazdapárt soraiban, taps a Ház minden oldalán.*)

Foglalkozásra nézve a legnagyobb számban látom itt a nemzet alaptársadalmának, a parasztságnak a kiküldötteit. (*Éljenzés a Kisgazdapárt soraiban, taps a Ház minden oldalán.*) Nem egy-két díszparasztot a hatalom oldalán, vagy keserves küzdelemben bekerült hírmondót ellenzéki oldalon, hanem akkora tábort, amely döntő tényezője a törvényhozásnak. (*Úgy van!*) Ez a csoport lesz elsősorban az, amely vigyázni fog arra, hogy a legradikálisabb haladás mellett is a magyar ember élettulajdonságai, sajátosságai s örök értékű hagyományai hassák át a magyar törvényhozást. (*Úgy van! Úgy van! Taps a Kisgazdapárt soraiban.*) A magyar parasztságnak a törvényhozásban való ilyen nagyszámú megjelenése azt jelenti, hogy a demokrácia lehetővé tette a legelnyomottabb magyar rétegnek 1848 után is sóvárogva várt igazi felszabadulását, s a közéletben való erőteljes jelentkezését. [...]

De a Nemzetgyűlés nemcsak társadalmi rétegekből áll, hanem politikai pártokból is. Azokból a pártokból, amelyek az elmúlt évek vagy évtizedek alatt jogot szereztek arra, hogy most, az átalakulás idején részt vállalhassanak a magyar közélet irányításából. Az elnöki működés tárgyilagosságát mindenkor a pártokkal szemben való magatartás jellemezte. Ha azt veszem, hogy most nincs kormánypárt és nincs ellenzék, mert a pártok bölcsessége a közös kormányzást határozta el, akkor úgy tetszik, ezt a tárgyilagosságot nem lesz nehéz gyakorolni. Ha azonban arra gondolok, hogy a közös kormányzás zavartalan parlamenti együttműködést kíván a pártoktól, nyomban érzem, hogy új feladat jelentkezik az elnök számára, mert a tiszta együttműködés szolgálatát az elnöki székben sem lehet elhanyagolni. A pártok közötti megértő együttműködés a nemzet emelkedésének egyik legfőbb alapja. Minthogy ennek az együttműködésnek személy szerint mindig őszinte híve voltam a felszabadulás óta, úgy érzem, elnöki munkámban a tárgyilagosságot képes leszek megőrizni annak ellenére, hogy pártomnak jelenleg is egyik vezetője vagyok.

Tisztelt Nemzetgyűlés! Egész életemben a szabadságnak, a nemzeti és emberi szabadságnak a híve voltam. Így természetesen híve vagyok a szólásszabadságnak is. Azt szeretném, ha ez a Nemzetgyűlés nemcsak eredetében lenne Magyarország szabad parlamentje, hanem munkájában is. (*Taps a Kisgazdapárt soraiban.*) A magyar nép azt kívánja, hogy ezen Nemzetgyűlésen keresztül kifejezésre jusson minden vágya, szenvedése és mondanivalója. Én tehát semmiképpen sem kívánom korlátozni képviselőtársaimat szólásszabadságukban. (*Taps.*) De éppen ezért meg kell mondanom, hogy számos körülmény határozottan megkívánja képviselőtársainktól a kemény önfegyelmezést. Az első körülmény éppen a pártok közötti együttműködés. Vigyázzon minden képviselőtársam, bármelyik párt soraiban üljön is, hogy kijelentéseivel vagy közbeszólásaival ne ártson a pártok közötti békés együttműködésnek, mert sem az indulatnak pillanatnyi levezetése, sem rövid ideig megnyilvánuló tetszésnek az élvezete

nem ér fel azzal a kárral, amely a békés hangulat megrontásából az egész nemzetre származhatik. (*Úgy van! Úgy van! Taps.*)

Bízom abban, hogy képviselőtársaim a tiszta parlamentarizmus eszközeivel küzdenek, s nem kerül sor arra, amire egyébként elnöklő társaimmal együtt kész vagyok, hogy az elkészülő házszabályok rendelkezéseit kemény kézzel alkalmazzam ott, ahol azt látom, hogy következetesen veszélyezteti valaki az együttműködést, az ország érdekeit vagy a Nemzetgyűlés méltóságát. (*Taps a Kisgazdapárt soraiban.*) A másik ok, amiért a Nemzetgyűlés tagjainak önfegyelmezésére szükség van, az egész ország belső politikai békéjének biztosítása. Magyarországnak ma már, politikai érettségének többszöri bebizonyítása következtében, tekintélye van a külföld előtt. Az irántunk való megbecsülés azonban addig tart, amíg belső békétlenségek nem teszik kétségessé politikai bölcsességünket. (*Úgy van! Úgy van! a Kisgazdapárt soraiban.*) Nem szabad tehát tápot adni nyugtalanságnak a parlamenti légkör békéjének megzavarása által. Ezért van szükség sokszor áldozatos önmegtartóztatásra, s főleg megértésre törekvő jó szándékra. [...]

Tisztelt Nemzetgyűlés! Magyar parasztember vagyok. Társadalmam megbecsülését is látom a személyemet ért megtiszteltetésben. (*Hosszan tartó élénk éljenzés és taps a Kisgazdapárt és a Parasztpárt oldalán. Taps a szociáldemokrata párt soraiban.*) Ezért a magyar parasztember szerénységével, de szótartásával is annyit ígérhetek szavaim befejezéseképpen, hogy a reám bízott feladat szolgálatát kötelességnek fogom fel. Kötelességnek, amelyben magatartásomat megszabja az együttműködésről kialakult szilárd felfogásom és a magyar Nemzetgyűlés iránti mélységes megbecsülésem. Ebben a székben sohasem leszek pártember, hanem a tanácskozások elfogulatlan vezetője. Ha mint képviselőnek lesz mondanivalóm, odaülök képviselőtársaim közé a padsorokba, és onnan fogom hangoztatni egyéni véleményemet. Nagyon kérem képviselőtársaimat, segítsenek nekem abban, hogy ezen elhatározásaimat megtarthassam. De kérnem kell még valamit. Minden elhatározottságom mellett is gyenge, fogyatékos erejű és képességű ember vagyok. Gyengeségem jelei kiütközhetnek házelnöki munkám végzése közben is. Elnézést és megértést kérek. Amint igaz szívvel akartam szolgálni népemet és hazámat a koalíciós tárgyalások során, ugyanilyen lélekkel kívánok szolgálni ezen a helyen is. [...]

Nagy Ferenc 1946. február 4-ig volt a Nemzetgyűlés elnöke: ekkor miniszterelnökké *nevezte őt ki Tildy Zoltán, köztársasági elnök.*

SZÁLASI FERENC
A Zeneakadémia nagyterme, Budapest, 1946. február 25.

„Halálosan szeretett nemzetem szolgálatában..." – az utolsó szó jogán

„1945. október 3-án szállt le a mátyásföldi repülőtéren az a Douglas típusú repülőgép, amely a magyar háborús főbűnösök első csoportját szállította. William S. Key altábornagy, a magyarországi Szövetséges Ellenőrző Bizottság amerikai tagja a következő nyilatkozatot tette: »Szálasi Ferenc volt magyar miniszterelnököt és tíz társát ma átadtuk a magyar kormánynak, hogy mint háborús bűnösöket bíróság elé állítsák őket«"– *így indul* Karsai Elek *és* Karsai László *könyve, amely a népbírósági peranyag 36 vaskos dossziéja alapján ad részletes bepillantást a* Nyilaskeresztes Párt *vezetőjének büntetőperébe.*

Szálasi Ferenc *(1897–1946), az 1944. október 15-én német segítséggel hatalomhoz juttatott „nemzetvédő", a 17. tárgyalási napon adhatta elő utolsó beszédét. Négyórás szónoklatában nemcsak értelmezhetetlen szavakat mond* („élettényezők", „felségiség", „földgömbberendezés", „népszemélyiségek" *stb.), hanem egész beszéde kétséget ébreszt, mivel, hogyan és kiket volt képes rávenni ez az ember, hogy a háborús összeomlás utolsó pillanataiban is bestiális gaztetteket kövessenek el?*

Tisztelt népbíróság! A száraz tényeket fogom előadni egészen ridegen. Kérem a népbíróság urait, hogy számomra ugyanazokat a lehetőségeket nyújtsák, amelyeket a vád képviselő urai kaptak. Hangsúlyozni akarnám és szeretném, hogy engem nem tud befolyásolni tetszés vagy nem tetszés, engem egyetlenegy dolog befolyásolt mindig életemben, és ez az igazság (*mozgás és derültség a hallgatóság soraiban*); én mindig az igazságot szolgáltam, ezt az igazságot mindig halálosan szeretett nemzetem szolgálatába akartam állítani, és meg voltam mindenkor győződve arról, hogy ennek az igazságnak megvalósításán keresztül tudom legjobban, a legszebben, a legigazabban szolgálni nemzetem dicsőségét, nagyságát és boldogságát. [...]

Az életről vallott felfogásom az, hogy vannak örök élettényezők, erőtényezők, amelyek minőségben, nagyságban mindig ugyanazok maradnak, csak az idők folyamán kerülnek egymáshoz mindig más és más viszonyba, és kerülnek az emberhez is mindig más és más viszonyba. [...] Ha tehát egészséges közösséget akarok megépíteni, akkor ezt a három élettényezőt, amely nem rabolható el a közösségtől, mert vele születik és vele pusztul el, kell gyakorlati életösszhangba hoznom, kell gyakorlatilag megépítenem és kell ezen keresztül a közösség jólétét, életbiztonságát és megélhetését biztosítanom. Felfogásom tehát az életről az, hogy az emberiség eddig egyedül és kizárólag csak a világ anyagi tényeinek tudomásulvételével élt. Ezeknek a tényeknek a meg-

szervezésén keresztül született meg az az anyagelvű világfelfogás és a világnézet, amely évezredeken keresztül szolgált alapjául minden világnézetnek, bármelyik oldalon is volt. Akár a liberalizmust vesszük tehát, akár a marxizmust, akár a bolsevizmust vesszük, vagy ezeknek uralkodási formáit, bármilyen kráciát, bármilyen uralmi rendszert, ezek mind a materializmus alapján állottak. Ennek adott azután kifejezést Marx is az ő történelmi materializmusában.

Felfogásom az, hogy évezredes tévedésben volt az emberiség, amikor erre építette életét; de ez a tévedése érthető is, mert hiszen agyával és érzékszerveivel sokkal inkább tudta közel hozni magához az anyagi világot, mint a szellemi és erkölcsi világot. A jelenlegi nagy vajúdás földgömbünkön – és ez meggyőződésem – magával fogja hozni, hogy a történelmi materializmus alapján álló rendszerek mind elbuknak, és olyan új rendszereknek fognak helyet adni, amely új rendszerek a közösséget a nacionalizmus, a szocializmus és az erkölcsi világrend hármas ténye alapján építik fel. A hungarizmus erkölcsi világrendjének alapjául már a kezdeti időktől fogva Krisztus tanát vette. (*Zaj a hallgatóság soraiban.*) Meggyőződésből cselekedte, egyszerűen azért, mert elismerte és nemcsak elismerte, hanem meg is vallotta, hogy az erkölcsi világrendnek tényleges, egyedüli alapját, az abszolút erkölcsöt jelenti ez a tan és maga Krisztus személyisége. [...]

Amikor a háború Németország és a szovjet között kitört, a hungarizmus egész mozgalmával ezt a tényt határozott megdöbbenéssel vette tudomásul; egyszerűen azért, mert úgy vélte, hogy 1939. augusztus végével nemcsak egy egyszerű szerződést írnak alá Moszkvában [*Ribbentrop és Molotov*], hanem megnyílik a földgömb-berendezések nagy történelmi lehetősége is. Távol állt tőlünk az, hogy emögött második szándékot lássunk. Annyira meg voltunk arról győződve, hogy a két rendszer, amely a közösségi elvet vallotta, ki tudja küszöbölni azokat az ellentéteket, amelyek a két fél között még fennállhatnak.

Rögzítenem kell még azt is, hogy 1943. szeptember 1-jével az erkölcsi világrendnek legfelsőbb őre és képviselője, a római pápa is hallatta hangját, mégpedig az alkalommal, hogy a világháború kitörésének napján szózatot intézett a földkerekség népeihez. Ebben az ő szózatában ugyancsak egy célkitűzést látni, mégpedig egy rendkívül érdekeset. Az az érzésem, hogy ez egy olyan célkitűzés, amely felé az emberiség most halad fejlődésében, és amelyhez a hungarizmus az ő három nagy alaptényezőjével a legközelebb áll. Kijelentette, hogy a régi világ romokban hever, kijelentette, hogy új világ van kialakulóban, csak nem ismerjük még ennek az új világnak építő fegyvereit. De rögzítette, hogy ennek az új világnak tudomásul fog kelleni vennie az építőkockákat, amelyek mindenkor meglesznek, bárhogy is változzon a világ sora. Ezek közül az építőkockák közül mint legfontosabbakat én a következőket jegyeztem meg: először a keresztény kultúrának építőkockája, azután a magántulajdon szentségének építőkockája (*derültség a hallgatóság soraiban*), azután a család szentségének építőkockája (*derültség a hallgatóság soraiban; elnök: Csendet kérek!*) és a szocializmusnak az építőkockája.

Felfogásom szerint ez a nagy iránymutatás a leghatározottabban és a legteljesebben vetíti az emberiség minden egyes felelős tényezője elé azokat a feladatokat, amelyeket feltétlenül meg kell oldani, ha azt akarják, hogy tényleg népbéke legyen, és ha azt akarják, hogy tényleg béke legyen az emberben is. Felfogásom a célok ismertetése után abban jegecesedett ki, hogy világnézeti háború van, amely után egészen új társadalmi rend fog bekövetkezni, tehát a régi társadalmi rend, vagy rendek, vagy rendszerek, amelyeket a liberalizmus épített meg, ezek tényleg mind meg fognak semmisülni, mint ahogy a liberalizmus társadalmi rendjének gyakorlati megvalósításánál az abszolutizmus megsemmisült, mint ahogy a bolsevizmus társadalmi rendjének megépítésénél a cárizmus semmisült meg, és mint ahogy eddig és ezután is minden egyes új társadalmi rend megépítése alkalmából a régi teljesen megsemmisül. [...]

[*Szálasi ezután megerősítette, hogy 1944 őszén biztos volt a győzelemben.*] Határozott tudomásunk volt az új repülőgépekről és az új robbanóanyagokról. A semleges és akkor ellenséges katonai szakirodalom ezekről a kérdésekről hosszú és beható cikkeket írt, mégpedig nem oly cikkeket, amelyekből következtetni lehetett volna, hogy ezek az új fegyverek nem lennének meg. A hivatalos német kijelentések, amelyek hivatalos személyek szájából történtek, még inkább alátámasztották ezt. A kiadott rendeletek Németországban, hogy az új fegyverekről beszélni tilos, a szigorú tilalom, amely hazaárulás bűntettével sújtotta azokat, akik csak megérintették ezt a kérdést, mind arra engedtek következtetni, hogy igenis, itt komoly, nagy átszervezésről volt szó. [...]

Meg voltam azonban arról határozottan győződve, hogy a kormányzói puccs ellen magyar nemzetünk elutasító álláspontot fog elfoglalni, ami be is következett. (*Ellentmondások a hallgatóság körében.*) Ezt nem azért mondom, hogy egy alátámasztását konstruáljam meg cselekedetemnek, hanem gyakorlati meggyőződésből mondom. Országjárást végeztem 1944 nyarán is, és akkor meggyőződtem arról, hogy a magyar nemzet legszélesebb rétegeiben milyen nagy hittel, buzgalommal és szeretettel veszi körül mindazt, ami hungarizmus (*derültség a hallgatóság körében*), és mindazt, amit mi ennek a világnézetnek keretében cselekszünk. Ez letagadhatatlan. Akik akkoriban a Dunántúlon voltak, különösen dél-nyugati peremterületén, maguk szemtanúi lehettek annak az ezres és tízezres tömegnek, amely minden egyes alkalommal országjárásomat kísérte. [...]

Megfigyeltem, hogy a tanúk vallomása során a kormányzó október 15-én déltől október 16-án délután 5 óráig, kereken két nap alatt tízszer változtatta meg gyökeresen ellentétesen a véleményét, négyszer pedig bizonytalankodott. Ez tény. A főtárgyalás anyagából ezt a statisztikát bátorkodtam rögzíteni. (*Derültség a hallgatóság soraiban.*)

Az ellentmondások feloldása, az igazság tisztázása érdekében Szálasi „feltétlenül és okvetlenül" szükségesnek tartotta Horthy, Ribbentrop, Guderian *és* Speer *tanúkénti kihallgatását. Ezen a ponton* Jankó *tanácselnök megkérdezte Szálasitól:* „Egész felszólalását illetően meddig jutott most el?" *Miután Szálasi válasza szerint a zsidókérdésről akar még beszélni, az elnök előbb szünetet rendel el. Szünet után Szálasi folytathatta.*

Tisztelt népbíróság! A zsidókérdéssel akarok röviden, de lényegbevágóan foglalkozni. Meggyőződésem, hogy a zsidókérdés nem Magyarország kérdése, hanem világkérdés. Ez a világkérdés fennállt Jeruzsálem elpusztulásáig Ázsiában, azóta Európában és 1918 óta az egész földkerekségen. Ezt a kérdést meg kell oldani, éspedig mindkét fél becsületes akaratából kell megoldani. Történelmi tény ugyanis, amikor az egyik fél akarta megoldani, ez a gyakorlati életben mindig eltorzításokhoz vezetett. Amikor a népek önállóan akarták megoldani, a zsidók fizettek rá, amikor pedig a zsidók akarták önállóan megoldani, a népek fizettek rá.

Ebből az igen rideg, de fennálló igazságból és tényből adódik hungarizmusunknak az az alaptétele, hogy a kérdés megoldását mindkét félnek becsületesen kell akarnia. A hungarizmusban ebből a szempontból a következő alapelv adódott. A zsidó nép számára feltétlenül és okvetlenül meg kell adni egy olyan területet, ahol erkölcsi, szellemi és anyagi adottságainak megfelelően be tudja állítani saját állami, nemzeti és népi országát, és önmaga ebben az önállóságában, függetlenségében és szabadságában be tudja szervezni önmagát az emberiség közösségébe. Addig is azonban, amíg ez a kérdés elintézhető lesz, itt Európában az ebben a kérdésben érdekelt összes államok vezetői az államaik felségisségében élő zsidók közül megválasztott férfit küldjenek ki egy úgynevezett Zsidó Európa-Tanácsba, amely az egyes európai államokkal bilateriálisan intézi el az abban az államban függőben lévő zsidókérdéseket.

De még ez is túlságosan messzemenő cél, úgyhogy a hungarista ideológiának a Magyarországnak megfelelő megoldást is országépítő tervében rögzíteni kellett, amit meg is tett. (*Mozgás.*) Ez úgy jelentkezett, hogy amint a mi tervezetünk szerint az egyes népszemélyiségek felelős vezetőt kaptak, éppen úgy a zsidó nép magyarországi részének is egy zsidó népszemélyiség-vezetőt kell választania, aki a magyar politikai, gazdasági és társadalmi vezetésben felelősen részt vesz és felelős azért, hogy a politikai, gazdasági és társadalmi vezetés részéről hozott törvények és rendelkezések az ő népi igazgatásán keresztül tényleg végre is hajthassanak a magyar nép testében. Ez volt és ma is ez a hungarizmus erre vonatkozó országépítő terve.

Az 1944. március 19. [*Magyarország német megszállása*] után bekövetkezett ismert helyzettel kapcsolatosan a zsidó nép tagjai részéről felkeresték a Hungarista Mozgalmat és annak vezető embereit, hogy a párt a március 19. után bekövetkezett helyzeten valamiképpen segítsen. Ekkor több tájékoztató értekezleten, amelyeket mindig az Országos Nagytanács előtt tartottam minden hónapban egy pénteki napon, a tisztségviselők előtt kifejtettem ebben a kérdésben a párt állásfoglalását, és ez az állásfoglalás mindenki részéről hivatalosan betartandó volt. Eszerint a Nyilaskeresztes Párt egyetlenegy tagja nem vehet részt abban a zsidótlanítási módszerben, ahogyan az Magyarországon folyik. (*Morajlás a teremben.*) Másodszor kijelentettem: a magyar nemzet nem olyan gazdag, hogy naponta négyszázmillió munkaórát tudjon csak úgy odaajándékozni a Német Birodalomnak, mert hiszen ha a munkaszolgálattal kapcsolatban Németországba kivitt zsidókat csak négyszázezer munkaképes zsidónak számítom, akkor is napi 10 órás munkaidővel ez a munkamennyiség egy hónapban már oly hatalmas munkaóra-milliót jelent, amit nem tudunk nélkülözni, hiszen a háború teljében állunk, amikor a várható légitámadások folytán a fontos üzemeket mind bombabiztossá kell tenni, és erre más munkást kapni már nem tudunk. A harmadik pedig az volt, hogy a leghatározottabban beállítottuk és követeltük a zsidó vagyonnak nemzeti vagyonná való nyilvánítását. (*Mozgás.*) És azt, hogy ebből a zsidóvagyonból történjék a zsidóság szükséges ellátása (*mozgás és derültség*) mindaddig, amíg a kérdés európai és világvonatkozásban el nem intéződik.

[*A Budapesten 1944 őszén elkövetett tömeggyilkosságokat Szálasi a következőkkel magyarázta.*] Az ostromlott városban nagyon izgatott volt a belső élet, annyira egymásra csaptak az ellentétes vélemények, hogy ilyen idegállapot mellett mindenki minden egyes legkisebb lépésben is a legnagyobb ellenségeskedést vélte felfedezhetni. 2500 év óta Ramától Dachauig, merem állítani, megy a zsidó nép egyik gyűjtőtáborból a másik gyűjtőtáborba... Hogyan lehetséges az, hogy 2500 éven keresztül... mindig csak más népek voltak a hibások? Nincs itt valami, ami kiegyensúlyozatlanságában a zsidó népet ebbe a tragikus sorozatba kergeti bele?

Köszönöm mindenkinek, kivétel nélkül, hogy engem ezen a súlyos úton követett. Köszönöm mindenkinek a hitét, köszönöm azt az áldozatkész beállást és kiállást (*élénk derültség*), amellyel hitét alátámasztotta és amely cselekedetében vezette. Köszönöm az öregeknek, az árváknak, a hősi halottaknak, a rokkantaknak (*Frank László, népügyész: Azok is köszönik!*), hogy ezért a hitért szent áldozatokat hoztak. (*Nagy Vince politikai ügyész: Hallaná azok átkait! Hallaná azt!*) Lelkem legteljesebb meggyőződésével tisztelgek a volt ellenség hős harcosainak és hőslelkű lakosságának. Köszönöm nekik az ugyancsak becsülettel és meggyőződéssel megvívott férfias harcot. Kérem az Úristent, hogy győzelmes fegyvereikhez adja hozzá az igazság zászlaját, vezetőiknek pedig adjon bölcsességet, hogy a földgömb békéjét minél előbb megépíthessék a szabad, önálló és független dolgozó népek és nemzetek kultúrközösségének jegyében.

Nemzetem és volt ellenségei vegyék tudomásul, hogy én mindig bíztam és hittem a németek győzelmében, ebben nem kételkedtem. Ha egyetlen pillanatra a legcsekélyebb mértékben is kételkedtem volna benne, úgy halálosan szeretett magyar nemzetem és népem minden felém áramló hitét, bizalmát és szeretetét minden erőmmel és tehetségemmel félreérthetetlenül egyértelműen és ingadozás nélkül az azonnali béke megkötésének becsületes szolgálatába állítottam volna.

Tudom, hogy magyar nemzetem az élet nagy kérdései elől kitérni soha nem fog, és döntéseit mindig úgy fogja hozni, ahogyan becsülete és érdekei megkívánják. Ehhez a lelkébe akarom égetni minden parasztjának, munkásának, értelmiségének, nőjének, gyermekének, ifjának és katonájának, hogy nemzetünk szolgálatában meg lehet halni, de elfáradni soha. Isten legyen nemzetemmel. Végeztem. (*Derültség a hallgatóság soraiban.*)

Aznapi börtönnapló-bejegyzését Szálasi ezzel zárta: „Ügyvédem megelégedett beszédemmel. Idő derült, száraz, szeles, hűvös." *A népbíróság által hozott halálos ítéletet 1946. március 12-én hajtották végre rajta mint háborús főbűnösön.*

NAGY FERENC
Szeged, 1946. június 29.

„Vigyázzon minden párt, hogy ne sodorja válságba a magyar demokráciát!"

1945 novemberében a Független Kisgazdapárt *57,03%-kal nyerte a nemzetgyűlési választásokat a kommunisták 16,95%-ával és a szocdemek 17,41%-ával szemben, s ezután a* Nagy Ferenc *(1903–1979) vezette koalíciós kormánynak szembe kellett néznie az ország siralmas háború utáni állapotával.*

„Az átmeneti idő a háború befejezésétől a maradéktalan kommunista hatalomátvételig, a teljes bolsevizálás megkezdéséig Magyarországon volt a leghosszabb... Ez időszak legjelentősebb magyar demokrata politikusa kétségtelenül Nagy Ferenc volt" – *írja egy* Magyar Szemlében *megjelent tanulmányában* Borbándi Gyula.

A kisgazda miniszterelnök alábbi, Szegeden, a magyar kenyér ünnepén *elmondott beszédében hosszasan elemzi a kormány külföldi útjait Moszkvában, Párizsban, Washingtonban és Londonban. Felkészíti hallgatóságát a várhatóan kedvezőtlen békeszerződésre, valamint az új pénzre hivatkozva fölvázolja, hogyan képzelik az ország talpra állítását a kisgazdák. Leginkább figyelemre méltóak azonban belpolitikát érintő szavai. Pártok említése nélkül, de kitér a koalíciós kormányzást kísérő* „feszültségekre", „a demokrácia ellenségeire", *és megfenyegeti azokat, akik nem hajlandók, hogy* „helyzetüket erőik arányában ismerjék el itt a demokráciában".

Mélyen tisztelt nagygyűlés, kedves magyar testvéreim! Magam is meghatottan néztem végig ezt a hatalmas felvonulást, a szegediek és a környékbelieknek ezt a nagy ünnepét. Meghatottan néztem végig, mennyire szeretettel fogadja ennek a nagy városnak a lakossága azt a magyar parasztot, aki, íme, Péter és Pál napjára elhozta az új kenyeret Magyarország minden dolgozójának. [...]

Amikor az európai államokban statisztikák készülnek arról, hogy a győztes és vesztes államokban egyaránt hány százalékát tudta a földműves nép bevetni a földnek, és kihoznak egy olyan 80-85 százalékos európai átlagot, akkor mi, magyar földművesek igazán büszkék lehetünk arra, hogy most, aratás előtt, a magyar földnek 93 százaléka be van vetve. A magyar föld népe mérhetetlen nehézségekkel végezte el feladatát. Az elmúlt év tavaszán, amikor még ásóval, kapával állott neki a mezei munkának igavonók és gépek hiányában, már kiérdemelte a társadalom minden rétegének megbecsülését. De nem sokkal volt jobb a helyzet az őszi vetés idején sem, és mégis itt van elegendő mennyiségben és elegendő mértékben az új kenyér. A magyar föld népében, a magyar parasztságban még nem csalódott soha senki, és ez az új kenyér bizonysága annak, hogy a jövőben sem fog csalódni senki, aki tisztességes feladatok elvégzését várja a magyar parasztságtól. Nyugodtan állíthatom itt, az új kenyér ünnepén azt is, hogy [*a*] magyar célú és magyar irányú demokráciának lelki és valóságos középpontja [*a*] magyar parasztság, az a magyar parasztság, amely [...] teljesíti kötelességét, hiányos felszerelés mellett, nehezebb feltételek mellett, mint a múltban, amely azonban kötelességének ilyen nehéz teljesítése mellett is egyet lát, azt látja, hogy meg kell tartani, meg kell menteni, fel kell emelni és boldoggá kell tenni ezt az országot.

Az új kenyérnek a megteremtése után még egy nagy feladat vár a magyar föld népére, és ez a nagy feladat az, hogy az új kenyeret vonakodás nélkül, szeretettel, megértéssel és nagy áldozattal ajánlja fel a társadalom minden dolgozó rétegének, és végezze azt a kötelességét, amelyet a beszolgáltatás ró reá.

Nem szabad elfelejteni azt, hogy Magyarország háborús sebei még nyitottak. Gazdasági összeomlásunk romjait még nem takarítottuk el. Új világot, jó világot, egészséges világot akarunk teremteni ebben az országban. Ehhez az kell, hogy mindent, amire a dolgozó társadalom különböző rétegeinek szüksége van, számba vehessünk, kézben tarthassuk, igazságosan és egyenlően oszthassunk el. Ezért van szükség arra, hogy ebben az esztendőben még feltétlenül pontosan és lelkiismeretesen tegyen eleget a magyar parasztság a beszolgáltatási kötelezettségének. Viszont kijelenthetem itt a magyar kormány nevében, hogy a beszolgáltatás ma már nem olyan feltételek mellett történik, mint a múltban. Az új kenyérrel együtt megjelenik az új pénz is. Megjelenik az értékálló új pénz, a forint. Augusztus elsejével megszűnik az a szörnyű bizonytalanság, amelyben eddig a társadalom minden rétege élt az állandó és fokozódó pénzromlás miatt, amikor senki sem tudta, hogy mit ér a kezében lévő pénz a holnapi napon, amikor senki sem tudott számításokat végezni, senki sem tudott terveket készíteni, amikor az élet lüktetése állt meg a közgazdasági világban azért, mert napról napra veszített értékéből a pénz. És itt lesz augusztus elsején a társadalom minden dolgozója számára az új pénz, amelyre már terveket építhet, amelynek alapján számításokat végezhet, és amellyel fogjuk kifizetni a magyar föld népének is azt, amit a társadalom többi rétegei számára a beszolgáltatásban felajánl. A kormánynak az az elhatározása, hogy a beszolgáltatott terményeknek azt a részét, amely adószükségletre kell, adóban fogja elszámolni, a többit pedig értékálló pénzben, az új forintban fogja kifizetni a magyar gazdaközönségnek.

Tisztelt nagygyűlés! Itt fogok beszámolni a magyar kormánydelegációnak a nyugati hatalmaknál végzett látogatásáról és annak eredményeiről. [...] Természetes, hogy első utunknak a Szovjetunió fővárosába kellett vezetnie. De annak bizonyítására, hogy Magyarország külpolitikáját úgy kívánjuk irányítani, hogy baráti kapcsolatokat teremt-

hessünk a többi győztes nagyhatalommal is és a szomszédos államokkal is, már akkor tervbe vettük a nyugati látogatást. Tervbe vettük azt, hogy felvesszük a kapcsolatot, ha ez lehetséges lesz, az angolszász nagyhatalmakkal. Ennek a nyugati látogatásnak jelentőségét különképpen az adta meg, hogy május 7-én Párizsban a külügyminiszterek értekezlete olyan döntést hozott, amely a magyar népnek – érzésünk szerint – roppant sok keserűséget és nyugtalanságot okozott, amikor előzetes döntésében kimondotta, hogy visszaállítja a trianoni határt és egész Erdélyt Romániának adja oda. Úgy éreztük, hogy ez után a döntés után már nem elég a rendes, szorgalmas diplomáciai tájékoztatás és felvilágosítás, amely addig is állandóan folyt, hanem nagyobb súllyal kell fellépni a magyar békecélok, a magyar nép békevágyainak legalább részben való kielégítése érdekében. Úgy éreztük, hogy a magyar kérdéseket, a magyar békecélokat személyesen kell felvetnünk a nagyhatalmak kormányai előtt. Utazásunk célja tehát egyrészről az volt, hogy személyes kapcsolatokat teremtsünk az angolszász nagyhatalmak vezetőivel is, másrészről pedig élőszóval, de hivatalos formában világítsunk rá a magyar békeproblémákra és azokra a sérelmekre, amelyek a mi felfogásunk szerint érnék a magyar népet, ha a párizsi döntés végképp érvényben maradna.

Első utunk az észak-amerikai Egyesült Államokba vezetett. A szabad, új világnak, az Egyesült Államok demokráciájának vezetői előtt vetettük fel kérdéseinket. Rámutattunk arra, hogy a magyar nép a maga reménységeit nem önmagából merítette, a magyar nép reménységeinek tápot adtak bizonyos megnyilatkozások, amelyek elhangzottak több ízben a nagyhatalmak vezetőinek részéről, s tápot adtak azok az alapokmányok és charták, amely[*ek*] az igazságnak és az igazi demokráciának a szellemében jöttek létre. Azok a kijelentések, amelyek úgy hangzottak el, hogy igazságos békét kell kötni, olyan békét kell kötni, amely a népek lelkében nem hagy keserűséget, a békekötés alapja nem lehet a bosszúállás, hogy a népek önrendelkezési jogát figyelembe kell venni, a trianoni tévedéseknek a beismerése mind úgy hangzottak el, hogy az igazságra vágyó és az igazságra törekvő magyar nép azokból reménységet merített, mert mintha a világnak szólt volna ez, de a magyar népről vettek volna példát. Elmondottuk ennek az útnak és tárgyalásaink során, hogy minket magyarokat nem fűtenek olyan vágyak, hogy a mi igényeink kielégítése árán ellenségeinkké tegyük a szomszéd népeket. Mi békét akarunk, örökké való békét, mert talán a világnak egyetlen népe sincs, amelynek a béke áldására akkora szüksége lenne, mint a magyar népnek. Nekünk dolgoznunk kell, alkotnunk kell, meg kell teremtenünk a magyar nép emelkedett és megelégedést nyújtó életszínvonalát, ehhez pedig béke kell. Ha tehát mi ennyire vágyakozunk a békére, akkor nem léphetünk fel olyan igényekkel, amelyek mellett más nép lelkében támadna fel a béke elleni lázadás. De úgy érezzük, hogy van mód és lehetőség a békének olyan formában való megteremtésére is, hogy a békekötésnek az áldása egyformán áradjon szét mindenkire, és a békekötésnek esetleges terhét egyformán viseljük el mindannyian itt a Duna völgyében. [...]

Tárgyalásaink során elmondottuk azt is, hogy nincs a világnak még egy olyan országa, amelyet akkora háborús veszteség ért volna közgazdasági téren, mint Magyarországot. Magyarország egész gazdasági élete összeomlott. Ez kezdődött azzal, hogy felőrölte gazdasági erőinket a háború, azután, mivel a magyar nép kiprovokálta a német megszállást, még a háborús országok közül is szerencsétlenebb volt, mint azok az országok, amelyeket nem voltak kénytelenek megszállni a németek. Mert ez alatt a megszállás alatt módszeresen rabolták ki Magyarországot. Elmondottuk azt, hogy elhurcolták Magyarországról a Nemzeti Bank egész aranykészletét. Elhurcoltak 260 komplett gyárat, elhurcolták továbbá 200 gyárnak a legértékesebb gépeit. Elhurcolták a magyar vasútfelszerelést, mozdonyokat, vagonjainkat, elvitték az összes magyar hajót, a magyar mezőgazdaság legértékesebb állatállományát, de elvitték még múzeumaink kincseit és városaink tűzoltó- és mentőfelszereléseit is. Elvitték élelmünket, nyersanyagunkat, készleteinket, mindent, amit elmozdíthattak ebben az országban, aminek elvitelére idejük és alkalmuk volt. Ami megmaradt, annak jórészét elpusztította a háború. A háborúvesztés következtében újabb nemzetközi kötelezettségeink is támadtak, amelyek szintén csak súlyosbítják a magyar gazdasági életet. Ennélfogva mérhetetlenül fontos lenne a magyar gazdasági élet számára, hogy a németek és a nyilasok által nyugatra hurcolt értékeinket adják vissza, hogy azokat beállíthassuk a magyar közgazdasági életbe, a termelőmunkába. Utunknak célja, tárgyalásainknak ez a vonatkozása teljes eredménnyel járt.

Az Egyesült Államok kormánya nemcsak szóban, de írásban is közölte velünk, hogy a Nemzeti Bank egész aranykészletét minden megkötés nélkül azonnal visszaadja. Közölte velünk azt is, hogy [*az*] 1945. január 20-ika után elhurcolt, és elvben már magyar tulajdonnak elismert magyar értékek átadására nézve azonnal utasítást ad a megszálló hatóságoknak, míg az 1944. október 15-e után elhurcolt értékek visszaadására nézve pedig siet minél előbb kedvező kormánydöntést hozni. Közölte velünk az Egyesült Államok kormánya azt is, hogy tárgyalásokat kezd a bécsi megszálló haderők, elsősorban a szovjet megszálló erők főparancsnokságával, s amennyiben ennek hozzájárulását elnyeri, magyar zászlók alatt és magyar vezetés alatt forgalomba helyezi 540, tehát valamennyi hajónkat a Dunán. Tudomásunkra hozták azt is, hogy meg fogják vizsgáltatni sürgősen, van-e még olyan hadseregfelesleg, amely eladó és amelyet mi használhatunk. Ebben az esetben a hadsereg felszerelési feleslegek vásárlására adott 10 millió dolláros hitelt fel fogják emelni számunkra. [...]

Tisztelt népgyűlés! Ahhoz, hogy a mi külpolitikánk eredményeket hozzon, bizonyos belpolitikai magatartás meghatározására is szükség van. Elsősorban szükség van arra, hogy az a politikai életforma, amelyet mi vállaltunk a háború befejezése után, valóban a demokrácia legyen, és a magyar nép minden rétege elfogadja, mint a magyarság örökkévaló politikai életformáját. Ehhez szükséges az, hogy a magyarság minden közéleti megnyilvánulása a tiszta demokrácia szellemében és a demokrácia szempontjainak meg-

felelően történjék meg. Szükséges, hogy leszámoljunk végképp a magyarság politikai múltjával, leszámoljunk azzal a múlttal, amely bennünket ebben a háborúban az összeomlásba sodort bele. Ezt a múltat sokan más színben hozzák a magyar nép elé. Felemlítik ennek a múltnak azokat a jelenségeit, amelyek nyugalmat, békességet jelentettek a nép számára, s könnyen jelentettek, mert nem volt háború. Igyekszenek szembeállítani a jelennek minden nehézségével, minden szenvedésével és hibáival is a múltnak az előnyeit. Nem azért, mintha azt szeretnék, akik ezt teszik, hogy a demokrácia mindent átvegyen a múltból, ami jó, és így építse tovább a maga országát, hanem azért, hogy a demokráciával szemben tegyék elégedetlenné a társadalmat. [...]

A demokrácia, amelynek ma még minden nehézségét kénytelenek vagyunk viselni, mert ma még a háborús összeomlásért és annak nehézségeiért a demokráciát teszik egyesek felelőssé. A demokrácia azt fogja jelenteni, hogy ez a nép magának építi fel az országot. Magának építi fel, nemcsak jelszavakra és politikai szólamokra, hanem tulajdonjogaira is. Amilyen mértékben emelkedik ez az ország, olyan mértékben kell emelkednie a társadalom minden dolgozó rétege jólétének és megelégedésének. Az ország a népé. A politikai vezetés a népé, a népnek módja és lehetősége van arra, hogy ellenőrizze a maga vezetését, vigyázzon arra, hogy amit ez a nemzet keserves, verejtékes munkával és a demokrácia elején óriási erőfeszítésekkel elérhet, az ne legyen másé, mint valóban a magyar népé, az ne boldogítson másokat, mint a magyar népet, azt ne vehesse tőle el senki, és a magyar nép ne kerülhessen még egyszer a kizsákmányoltság állapotába. [...]

El kell viselnünk a demokrácia kezdeti nehézségeit, és bármilyen nehéz az életünk és a sorsunk, mégis el kell utasítanunk magunktól minden összehasonlítást a múlttal, mert a múlt a mi számunkra a letűnt nap, a demokrácia pedig a kelő nap. A kelő nap, amelynek irányában meg fogja ez a nép találni boldogulását. A magam részéről meg kell vallanom, sokszor keserűséggel látom, mennyi akadálya van a demokrácia igazi kibontakozásának. Mennyi akadálya van, amit egyrészről azok támasztanak, akik a demokráciának az ellenségei, másrészről pedig támadnak azért, mert senki sem kívánja vagy vállalja ma még, hogy helyzetét erői arányában ismerje el itt a demokráciában. Minél előbb szükség van ezeknek a kérdéseknek tisztázására, mert nem azért teremtettük meg mi a koalíciós kormányzást, mintha nem jutott volna eszünkbe, hogy a kormányzásnak egyéb formái is vannak, hanem azért vállalkoztunk a koalíciós kormányzásra, mert éreztük, hogy a nemzetnek nagyon sok a baja, szörnyű sok a nehézsége. Nemcsak egyes pártoknak, de a társadalom minden dolgozó rétegének és tagjának az összefogására szükség van azért, hogy ezeket a bajokat eltüntessük, és a magyar nép számára a demokráciát a boldog megelégedettség hazájává tegyük. Ezért vállalkoztunk a koalíciós kormányzásra. De talán megszűntek a bajaink, talán már nincsenek nehézségeink? Amint fejlődik az életünk, és amint a háború utáni megmaradási politikáról fokozatosan térünk át a fejlődésnek és az emelkedésnek a politikájára, ugyanolyan mértékben tornyosulnak elénk újabb és újabb nehézségek, amelyeket leküzdeni ezután is csak a nemzet egész erejének az összefogásával lesz lehetséges.

Tisztelt népgyűlés! Éppen ezért vigyázzon minden magyar ember, de vigyázzon különösen minden párt és minden olyan ember, aki a pártok nevében jár el, cselekszik és beszél, hogy ne sodorja válságba a magyar demokráciát, a koalíciót, mert olyan mértékű visszaesést jelentene ez politikai, gazdasági és társadalmi téren egyaránt, amelyet ma még sokan nem képzelnek el, de amelynek a szenvedését és felelősségét akkor majd szeretnénk magunktól elhárítani. [...] El kell követnie a magyar társadalomnak mindent, hogy a demokrácia útja sima és egyenletes legyen, hogy a jövő esztendőre már ne 93 százalék, hanem 100 százalék legyen a vetésünk, gyáraink pedig ne 40-50-60 százalékot produkáljanak, hanem 100 százalékot, vagy többet, mint békében. Jelenti azt, hogy törekednünk kell arra, hogy a föld a jövőben ne csak vetésterületében, de terméshozamában is többet adjon, hogy emelkedjen, fejlődjék a magyar gazdasági élet. Törekednünk kell arra, hogy belső békesség kísérje ezt a nagy erőfeszítést, és éppen ezért itt, ezen a nagygyűlésen, ahonnan messze hangzik a szó, mert messze tájakról összejött emberek távoli vidékekre viszik el, hadd mondjam meg, hogy a magyar demokráciának békességre, belső nyugalomra van szüksége, és árulást követ el a magyar fejlődéssel szemben az, aki ezt a belső békességet és nyugalmat veszélyezteti. [...]

A koalíciós miniszterelnök egy idő után kényelmetlenné vált a kommunista párt számára, és helyettese, Rákosi Mátyás *személyesen gyakorolt rá nyomást, hogy* svájci nyaralásából *ne térjen haza; Nagy Ferenc végül 1947. június 2-án lemondott. Ezután Nagyot, aki 1930 óta volt a* Független Kisgazdapárt *alapító főtitkára, majd elnöke, pártjából kizárták és magyar állampolgárságától is megfosztották. Az ekkor még mindig csak 44 éves politikus az Amerikai Egyesült Államokban ért révbe: különféle emigráns szervezetek vezetőjeként tevékenykedett a hetvenes évekig, és tanácsaira több amerikai elnök is igényt tartott.*

•

KODÁLY ZOLTÁN
Zeneművészeti Főiskola, Budapest, 1946 ősze

„A zenekultúra alapkövét le kell tennünk valahára"

A II. világháború végére Kodály Zoltán *(1882–1967) népzenegyűjtői, zenetudósi és pedagógusi munkássága csúcsára ért. Hatvanévesen, 1942-ben nyugdíjba vonult, bár a népzene oktatását folytatta a* Zeneakadémián.

1945 új helyzetbe és új kényszerek közé helyezte őt. Nemzetgyűlési képviselővé választották (függetlenként), 1946–1949 között ő volt a Magyar Tudományos Akadémia *igaz-*

gatója, és a Zeneművészeti Főiskola *igazgatótanácsának elnöki tiszte mellett számos egyéb közéleti feladatot is betöltött.*

Itt közölt beszédének, amely a főiskola 1946–47. évi tanévnyitó ünnepségén hangzott el, nemcsak azért van történelmi léptéke, mert a zenéről beszélő szavaiba beszűrődik a politika („beteg idők", „mi vesztünkre a német utat követtük"), *hanem azért is, mert kihallatszik belőle az* „új idők új erkölcsében" *és a* „becsületes demokráciában" *való hit, az 1945 utáni magyar szellemi újjászületés ideája. Szavai egy olyan tekintélyes zeneszerzőről és tudósról tanúskodnak; aki a minőségi zene egyetemes humanizmusát és általában a zenei nevelést mindenkire kiterjeszthető* demokratikus missziónak *tekintette.*

Súlyos időkben nyitjuk meg a főiskola 71. tanévét. A nagyterem tetején tátongó nyílást ugyan már befedték, az ablakok sem merednek üres szemmel a téli éjszakába. De megépültek-e a lelki romok, begyógyultak-e a lelki sérülések, amiket az elmúlt esztendők ütöttek az intézet láthatatlan belső szerkezetén, a tanítás szellemén? Azt kell mondanom, hogy nem, és itt egy sokkal nehezebb újjáépítő munka vár mindenkire, mint a bombakárok helyreállítása volt. Kétfelé találjuk az intézet romjait: erkölcsi és szellemi téren.

A vallás- és közoktatásügyi miniszter az igazgatótanács javaslatára rendeletet bocsátott ki, melyben megtiltotta, hogy a főiskola tanárai pénzért külön foglalkozzanak tanítványaikkal. Ez a rendelet is mutatja, hogy beteg időket élünk. Van-e szükség ilyesmire normális időkben? Akkor magától értetődik. Nem is új ez a rendelet, csak egy régi, de 25 éve hatályon kívül helyezett szabályt állít vissza. Követeli ezt az új idők új erkölcse. Elképzelhetetlen rombolást okozott a tanár és tanítvány közé tolakodó pénz. Hogy a növendék haladása attól függött, van-e pénze, vagy tud-e pénzes pártfogóra szert tenni.

Egészséges társadalmat kell teremtenünk, ahol kizárólag képesség és tudás alapján lehet érvényesülni, nem pedig pénz és protekció által. Intő példát eleget látunk, ha körülnézünk: aki ideig-óráig boldogul is ilyen úton, végtére csúfosan megbukik. Legyen vége a csalásnak, hazugságnak, szemfényvesztésnek. Mert csalás az, ha valaki X tanárnál van beírva, s titokban Y-nál tanul. X-é a siker, Y-é a pénz. De legnagyobb erkölcstelenség, ha főiskolai tanár a rábízott növendéktől pénzt fogad el vagy követel. Az intézet csak úgy lehet méltó az új idők új erkölcséhez, a becsületes demokráciához, ha végképp és tökéletesen hátat fordít a letűnt korszak korrupciójának és üzleti szellemének. Erre nem elég a miniszteri rendelet. Nem azért kell kerülni az ilyet, mert rendelet tiltja, hanem mert becstelenség, s ezt köztudattá kell tenni.

Az egész intézet erkölcsi megújhodására van szükség, a legnagyobbaktól a legkisebbekig. Mert ha csak egy kis féreg esik bele: az egész alma megrohad.

Művészi fejlődést emberi fejlődéstől elválasztani nem lehet. Olvassák a nagy mesterek életét: nem lehet nagy művész, aki hitvány ember. Az átlagzenészek közt sok a hitvány ember. Miért? Mert sok a rossz zenész. Nem igaz a német mondás, hogy jó ember, rossz muzsikus. A tapasztalat arra tanít: minél jobb zenész valaki, annál különb

ember. Már csak azért is, mert annál kevésbé szorul rá, hogy fogyatékosságait apró hitványságokkal foltozgassa. Innen a sok visszásság, irigység és gonoszság a művészek társadalmában. Holott a művésztől várnók, hogy példát adjon a szép és emberhez méltó életre. Hiszen állandóan a szellem csúcsain jár, naponta társalkodik a legnagyobb szellemekkel. Azazhogy nem társalkodik eléggé: itt a baj. Aki sok rossz zenét mível, maga is olyan lesz. Amint hitvány lesz a test, ha rossz táplálékon tartják, úgy a lélek is elsorvad, ha nem él naponta nagy szellemek igéivel.

És ezzel elérkeztünk a másik területre, a szellemi megújhodás szükségére.

Ha rá akarjuk venni növendékeinket a nagyokkal való mindennapos érintkezésre, meg is kell mutatnunk nekik a helyes utat, kezükbe kell adnunk az erre szükséges eszközöket. Zenetanításunk egy régi sarkalatos hibáját kell kiküszöbölnünk. Mozgékony ujjakat tenyésztünk, de a szellem többnyire ólomlábon ballag a repülő ujjak nyomában. Holott a szellemnek kell elöljárni. Nálunk a lelki folyamat ez: kottakép, hangmegvalósítás, utólagos meghallás, esetleg javítás. Holott a helyes út a fordítottja: kottakép, hangelképzelés, megvalósítás. Ilyenkor nemigen van mit javítani.

A latin és német zenetanítás ősi ellentéte tükröződik a két ellentétes módszerben. Mi, vesztünkre, a német utat követtük, nem gondoskodtunk róla, hogy a növendék az ének felől közelítse meg a zenét. Így a legtöbb el sem jut a zene lelkéig, megragad a külsőségekben. Meghallik kinek-kinek a játékán, hogy érti-e, mit játszik. Legtöbben úgy játszanak, mint aki megtanult egy idegen nyelvű szöveget, de nem ért belőle egy szót sem.

Akit előbb énekre tanítunk, csak aztán hangszerre: hamarabb megfogja a meloszát [*dallammenetét*] minden zenének. Bülow[60] mondására kell emlékeztetnem a zongoristákat: Wer nicht singen kann (mit schöner oder unschöner Stimme), sollte nicht Klavier spielen. [*Aki nem tud énekelni (szép vagy nem szép hangon), az ne zongorázzon.*] Az énekkel olvasókészséget szerez a növendék, ezzel könnyebben hozzáfér a nagy szellemek alkotásaihoz, rövidebb idő alatt több művet ismerhet meg, mintha csak fáradságosan silabizál. Beteg állapot, hogy okleveles zenetanáraink jó része nem tud olvasni hangszer segítsége nélkül. Olvasás és olvasás közt különbség van: a falusi öregasszony is olvas, de ajakmozgatás nélkül nem tud. Művelt, gyakorlott olvasó egy pillantással egész versszakot átfog. Okleveles zenetanártól megkívánható, hogy inkább ehhez a típushoz hasonlítson, mint a falusi öregasszonyhoz.

Ez pedig nem is tehetség, csak szorgalom dolga. Mindenki megtanulhatja, ha helyes módszerrel fog hozzá. Ezt a helyes módszert megtanítani, s minél szélesebb sugárban elterjeszteni: ez idő szerint legsürgősebb és legfontosabb teendője a főiskolának. Ez a szellemi újjászületés technikai alapfeltételének szerény, de nélkülözhetetlen első kapavágása. Ha ezzel kezdte volna a főiskola 70 éve, ma nem itt tartanánk. A zenekultúra alapkövét, ha későn is, de le kell tennünk valahára. Enélkül az épület sohasem áll meg.

Az intézet nem a tanárokért van, hanem az ifjúságért. Éppen ezért az ifjúság hat-

[60] Hans Guido Bülow (1830–1894): zongoraművész, karmester és zeneszerző, többek között Wagner, Liszt és Brahms zenéjének híve.

hatós közreműködése nélkül nem virágozhatik. Miben áll az ifjúság közreműködése? Abban, hogy tanul éjjel-nappal. Az elmúlt években romokba dőlt fogyatékos tudását csak éjjeli-nappali szorgalommal hozhatja rendbe. Az ifjúság dicséretes módon részt vett az épület anyagi rendbehozásában. Tegyen róla az ifjúság, hogy a szellemi újjáépítés se késsen tovább. A tanárokon nem múlik.

E kettős, erkölcsi és szellemi megújhodás jegyében kezdjük meg az esztendőt; tanárok és tanulók vállvetett erőfeszítésével törekedjünk az eljövendő jobb kor felé. Így bizonyosan el is fog jönni.

Kodály tekintélyét a társadalmi életben a kommunista rendszer is kénytelen volt respektálni. Kádár 1959-ben azt írta neki – miként Huszár Tibor *levélgyűjteményében olvassuk –, hogy* „hazánkban ma a szocialista társadalom épül, és szembetűnő, hogy Ön nyilvánvalóan nem rokonszenvezik a szocialista úttal". *Háromszor kapott Kossuth-díjat, és több egyetem avatta díszdoktorává.*

•

RÁKOSI MÁTYÁS
Rádió, 1947. augusztus 30.

„Szavazzanak az 1-es, a kommunista listára!"

Az antifasiszta múltú kisgazdapárti riválisok: Kovács Béla, Varga Béla, Nagy Ferenc *tervszerű „kikapcsolása" után a* Magyar Kommunista Pártnak *(MKP) érdekében állt mihamarabb választásokat tartani.*

A Nemzetgyűlés *nyári feloszlatása után kivételesen erőszakos választási kampány indult. A tét az ország jövőbeli irányításának eldöntése volt. A kedélyeket nemcsak az borzolta, hogy a szavazatszerzés – miként* Izsák Lajos *jelzi egy tanulmányában – durván,* „mindenki mindenki ellen" *alapon folyt, hanem azok a visszaélések is, amelyek a választói névjegyzékek összeállítása kapcsán (több százezer választót lehagytak róluk) kerültek nyilvánosságra.*

Amikor az 1947. augusztus 31-re kitűzött választások előestéjén Rákosi Mátyás (1892–1971) alábbi beszéde elhangzott a rádióban, a szónok tudta, hogy már elő van készítve a magyar történelem legnagyobb választási csalása. Az MKP mobil választókommandókat *állított fel, amelynek tagjai annak ürügyén, hogy a nyaralók bárhol leadhatták szavazataikat, a* kék színű névjegyzékkivonattal *több helyen is voksoltak.*

A választások előestéjén legyen szabad ismertetnem pártunknak, a Magyar Kommunista Pártnak munkáját és céljait.

A mi véleményünk szerint az 1945-ös választásoktól eltérően a demokratikus erők

komoly előretörése várható. Demokratikus erőkön mi a Magyar Nemzeti Függetlenségi Front négy pártjának szövetségét értjük, amely meggyőződésünk szerint a választásokon döntő többséget fog kapni.[61] A demokratikus kormányzópártok választási győzelmén belül a munkáspártok komoly előretörését reméljük és tartjuk kívánatosnak. A demokratikus erőknek ezt az előrelátható sikerét elsősorban fiatal magyar demokráciánk gazdasági eredményeire vezetjük vissza.

Legfontosabbnak tartjuk ezek között a földreformot és a pénzromlás leküzdését. Mezőgazdaságunk, hála a régi és új gazdák megfeszített munkájának, az idén már annyi bevetett területtel rendelkezett, mint az utolsó békeévben, és csak az immár harmadik éve fellépő aszályon és nem a gazdák szorgalmán múlik, hogy termelésünk még nem békebeli. Az ipar terén is hasonló a helyzet. Derék bányászaink, vasutasaink, vasasaink, textilmunkásaink és egy sor más iparág dolgozói már elérték a békebeli teljesítményt. Minden téren javult a közellátás is. Ezek a teljesítmények tették lehetővé, hogy a magyar nép rátérhetett a tervgazdálkodásra, és bizton remélheti, hogy 1950-re [a] jelenlegi életszínvonalat majdnem a kétszeresére tudja emelni. Politikai téren is egy sor sikerre tekinthet vissza a magyar demokrácia. A régi úri rend híveinek összeesküvését sikerült nagyobb megrázkódtatások nélkül meghiúsítani.[62] Fiatal demokráciánknak megerősödését csak fokozza, hogy a Szovjetunió ratifikálta a magyar békeszerződést, és ezzel lényegében visszavettük a minden magyar hazafi által annyira áhított nemzeti önállóságunkat és függetlenségünket.

Ha mi a demokrata pártok előretörésén belül elsősorban pártunk, a Magyar Kommunista Párt megerősödését várjuk a választásoktól, úgy erre megvannak a kézzelfogható okaink. Számszerűen pártunk befolyásának növekedése abban nyilvánult meg, hogy augusztusban százezer új tagot nyertünk. Ezeknek az új párttagoknak jelentékeny része más pártokból jött át hozzánk, miután a választási küzdelem során összehasonlították a különböző pártok teljesítményeit. A belépők majdnem fele asszony: ez mutatja, hogy már nem hiszik el azokat a rágalmakat, amelyek az 1945-ös választásokon úgy hangzottak, hogy a kommunista párt a család, a vallás és a haza ellen van. [...]

Mi ennek a magyarázatát abban látjuk, hogy a régi úri rend különböző kísérletei, amelyek a demokrácia és a földreform megdöntésére irányulnak, és melyeknek legveszedelmesebb megjelenési formája az idén leleplezett összeesküvés volt, nemcsak az ipari munkásságban, hanem a parasztságban is felkeltette annak az érzését, hogy védelmet kell keresniük. Csatlakozniuk kell olyan párthoz, amely nemcsak a dolgozó nép érdekeinek közös védelmezője, hanem egységes, erélyes, tettre kész és biztos támaszt tud nyújtani minden veszedelemmel szemben. Ilyen pártnak látják a Magyar Kommunista Pártot.

[61] A Magyar Nemzeti Függetlenségi Front 1944. december 2-án alakult Szegeden, és öt pártot foglalt magában: a Kisgazdapártot, a Nemzeti Parasztpártot, a Szociáldemokrata Pártot, a kommunistákat és a Polgári Demokrata Pártot.

[62] A Svájcban tartózkodó Nagy Ferenc kisgazda miniszterelnököt 1947. május 30-án maga Rákosi hívta fel telefonon, hogy közölje vele a mondvacsinált vádat: a köztársaság elleni összeesküvésben történő részvétele miatt jobb volna, ha lemondana.

Pártunk teljesítményei annyira közismertek, hogy most, amikor a választásokkal kapcsolatban a többi pártnak is számot kell adnia végzett munkájáról, egyre többször találkozunk azzal a kísérlettel, hogy el akarják tőlünk vitatni az érdemet, mondván: a nagy eredményeket nem egy pártnak, hanem az egész országnak lehet köszönni.[63] Ebben az állításban annyi a helyes, hogy hatalmas, az egész országot átfogó feladatok megoldása lehetetlen a dolgozó nép zömének támogatása nélkül. De ugyanakkor világos, hogy minden feladat megindításánál valakinek kezdeményeznie kell, terveket kell készíteni, gondoskodni kell az akadályok elhárításáról, a tervek végrehajtásáról. Az olyan, bátran mondhatjuk, évszázadokra szóló tett, mint például a földreform, nem jön létre magától, kezdeményezés és irányítás nélkül, mint ahogy a fű nő. S ezt tapasztaltuk lépten-nyomon. Amikor a felszabadulás napjaiban felvetődött Budapest élelmezésének kérdése, nem érvelt senki azzal, hogy ezt majd elvégzi a nép, hanem keresték azt a pártot, amely elvállalja. Mindjárt hozzátehetem, rajtunk, magyar kommunistákon kívül senki sem merte vállalni. Amikor mi, 1945 májusában kiadtuk a jelszót, hogy saját erőnkből kell az újjáépítéshez fogni, hogy decemberre 500 mozdonyt és 10 ezer vasúti kocsit kell kijavítani, akkor komoly ellenállást kellett leküzdenünk. Hogy egyebet ne említsek, Varga Béla, a Kisgazdapárt akkor egyik vezetője élesen szembeszállt tervünkkel, kijelentvén, hogy külföldi kölcsön nélkül esztelenség a magunk erejére támaszkodni, és megjövendölte, hogy mi saját erőnkből még 40 év alatt sem építjük újjá az országot.

A magam tapasztalatából tudom, hogy amikor mi tavaly áprilisban felvetettük a jó pénz és a stabilizáció kérdését, senki sem kívánta tőlünk elvitatni a kezdeményezést és a munka oroszlánrészét, annál is inkább, mert legtöbben teljesen kilátástalannak és megvalósíthatatlannak tartották. Ennek megfelelően nem volt hiány gáncsoskodásban és sötét jóslatokban; ezek azonban nem akadályoztak meg bennünket abban, hogy szívósan és következetesen végrehajtsuk és sikeresen véghez vigyük a jó pénz megteremtését. És lényegében hasonló volt a helyzet a hároméves terv kezdeményezésénél, a hadifogolykérdésben, a drágaság elleni küzdelemben, a falujárók munkájában és száz és száz sikeres aprómunkában, romtemplomok helyreállításában, gyermekjátszóterek, kórházak, iskolák rendbehozásában stb.

Növeli pártunk befolyását és tekintélyét az az egység, szervezettség és erély, amely még a többi demokratikus, velünk szövetségben levő pártnál is sokszor hiányzik. Nálunk nincsenek jobb- és baloldali irányzatok, nincsen belső frakcióharc. Az egész ország felfigyel arra, hogy elsőnek mi hoztuk nyilvánosságra országgyűlési jelöltlistáinkat. A többi párt csak később, sokszor az utolsó pillanatban, belső harcok, civódás, kisebb-nagyobb szakadások, kilépések és egyéb rokonszenvesnek nem mondható jelenségek közepette tudta összeállítani és közzétenni jelöltlistáit.

Az 1945-ös kommunista jelöléssel szemben az a változás, hogy esélyes helyen, ahol megválasztásuk valószínű, most négyszer annyi parasztot jelöltünk, mint két évvel ez-

[63] Vö. Nagy Ferenc szintén e kötetben olvasható házelnöki köszöntőjével: „A magyar nemzet háláját kívánom tolmácsolni mindazok felé, akik az ország példás politikai emelkedéséhez hozzájárultak. A hálanyilvánítás elsősorban a magyar népet illeti."

előtt. Ezzel akarjuk a parasztságnak pártunkban is megnőtt jelentőségét az Országgyűlésen érvényre juttatni. Hasonlóképpen kétszer annyi nőt jelöltünk esélyes helyen: ezzel ugyancsak mutatni akarjuk, hogy a nők jelentősége nemcsak pártunkban, hanem a magyar demokrácián belül is lényegesen megnőtt. A mi jelölőlistánk összetételében, mint egy cseppben a tenger, tükröződik vissza a magyar dolgozó nép is, mert a magyar nemzet többsége – nyugodtan mondhatjuk, 95 százaléka – a dolgozó nép, pártunk mint a munkások, parasztok és haladó értelmiségiek pártja, egyúttal a legigazibb nemzeti párt is. Ezért valljuk mi büszkén és lelkesen, hogy pártunk a magyarság legjobbjainak, Rákóczi, Kossuth, Petőfi nemzeti és haladó hagyományainak mai letéteményese. Igazi nemzeti párt: ezért választottuk jelképül és ezért lobogtatjuk magasan a vörös csillagos nemzeti zászlót. [...]

Kétségkívül megnövelte pártunk befolyását az a helyes politika, amelyet a vallás és az egyházak kérdésében folytattunk. Nem engedtük belevinni a vallást a napi politika kérdéseibe, és amikor Nagy Ferencék provokációs célzattal felvetették a fakultatív vallásoktatás kérdését, mi voltunk azok, akik közbeléptünk és levétettük a napirendről. A romba dőlt templomok helyreállításán és a szegény eklézsiák földhöz juttatásán át százféle formában adtuk tanújelét annak, hogy a nagy többségében vallásos népünk zavartalanul és a legnagyobb lelkiismereti szabadsággal imádhassa istenét. Részben ennek köszönhető, hogy a különböző egyházak ezen a választáson ismételten közölték: egyetlen pártot sem támogatnak. Ez a semlegességük részben elismerése a mi jó munkánknak, amelyet a jövőben is folytatni fogunk, és biztosíthatunk mindenkit, hogy a lelkiismereti szabadságnak ugyanúgy, mint az egyházak jogos érdekeinek, a jövőben is védői és támogatói leszünk.

Minden tettünket a magyar dolgozó nép érdekeinek a védelme sugallta. A gazdag svábok kitelepítését nemcsak azért tartjuk változatlanul sürgősnek és gyorsan végrehajtandónak, mert bennük látjuk a német fasiszta befolyás legveszedelmesebb zászlóvivőit, hanem azért is, mert az a majdnem negyedmillió hold zsíros föld, amely még a gazdag svábok kezén maradt, azoknak a sok tízezernyi magyar nincsteleneknek kell, akik a földreform során nem jutottak földhöz, vagy akik most térnek vissza a hadifogságból. A szlovákiai magyarok kérdésében is helyes és hazafias volt az a követelésünk, hogy az önkéntes népcsere lebonyolítása után megmaradó szlovákiai magyarság kapja meg mindazokat a demokratikus jogokat, amelyekkel a kisebbségek a szomszéd demokratikus államokban és hazánkban is rendelkeznek.[64] Változatlanul hirdetjük, hogy a Csehszlovákiával – mindkét ország érdekében – való zavartalan jó viszony egyedül ezen az úton valósítható meg. És ezt az álláspontunkat most, hogy hazánk a békekötés ratifikálásával lényegében visszanyerte szuverenitását és függetlenségét, még inkább helyesnek és egyedül célravezetőnek tartjuk, és meg vagyunk győződve róla, hogy ez az álláspontunk előbb vagy utóbb, de győzedelmeskedni fog.

Amikor a magyar demokrácia sikereit ennyire aláhúzzuk, hozzá kell tennünk, hogy

[64] Rákosinak a csehszlovákiai magyarokra tett pozitív megjegyzése félrevezető: az említett választási törvény ugyanis a volt jobboldali pártok egykori alsó vezetői és a kitelepítendő németek mellett a Csehszlovákiából kitelepített magyarokat is kizárta a voksolásból.

nem vagyunk vakok hibáival és gyengeségeivel szemben sem. Mi, akik saját pártunk hibáit a legnagyobb nyilvánosság előtt szoktuk kritizálni, természetes, hogy világosan látjuk a bajokat. Rendkívül elégedetlenek vagyunk például azzal, hogy a fiatal demokrácia nem tud úrrá lenni a drágaságon és a spekuláción, hogy a dolgozó néptömegnek ma, a felszabadulás utáni harmadik évben is egy pár cipő, vagy pláne egy öltözet ruha megszerzése szinte lehetetlenség.

Elégedetlenek vagyunk igazságszolgáltatásunk lassúságával és erélytelenségével. Fájlaljuk, hogy a legtöbb állami szervben, a közigazgatásban, a gazdasági élet csúcspontjain még mindig alig érezhető a parasztság és a munkásság jelenléte. Helytelenítjük, hogy a félelem nélküli élet az újgazdák, a falu dolgozó népe számára még mindig nincs biztosítva, mert a telekkönyvezés, a földbirtokrendező bíróságok ítéletei, a régi birtokosok fenyegetései és rémhírei miatt állandó bizonytalanságban élnek. Az ipari munkásság jelentékeny részének feje fölött még mindig ott lebeg a munkanélküliség veszedelme. Pártunk most dolgozik olyan rendszabályokon, amelyeknek végrehajtása – ha megfelelő lesz az erőnk az Országgyűlésen – lehetővé teszi, hogy egy fél esztendő alatt minden munkanélkülit munkába tudjunk állítani. Látjuk a korrupció elharapódzását, a szűk pártérdekek túltengésének és egyéb kinövéseknek a veszedelmét. [...]

Az elmúlt hetekben, amikor a dolgozó tömegek pártunk felé való fordulása egyre világosabbá vált, olyan vádakat kezdtek velünk szemben hangoztatni, hogy mi erőszakosak vagyunk, hatalomra törünk és diktatúrát akarunk. Erről csak annyit mondhatunk, hogy mi sem párt-, sem egyéni diktatúrát nem akarunk; ha ilyen szándékunk lett volna, akkor ennek 1944 végén, 1945 elején, amikor a többi politikai párt még nem volt porondon, tanújelét adtuk volna. Ehelyett akkor is, mint ma, a nemzeti erők összefogását hirdettük, és ezen belül még külön a munkásegységet és munkás-paraszt szövetséget.

Ezt hangoztatni kell az úgynevezett ellenzéki pártok felé is, amelyek hol a polgári életformát, hol az egész demokráciát látják veszélyben. A mi véleményünk szerint az ellenzéki pártok zömének működése lényegében a demokrácia megdöntésére, a jelenlegi helyzet felforgatására és végeredményben véres polgárháborúra vesz irányt. Aki e pártok jó szándékával védekezik, annak csak azt válaszolhatjuk: a pokolhoz vezető út is jó szándékkal van [*ki*]kövezve. Erről a jó szándékról most éppen a napokban győződhettünk meg, amikor a választási lista összeállításával kapcsolatban a demokrácia ellen fellármázták a külföldi sajtót. Most, amikor a végső számok már rendelkezésre állnak, kiderült, hogy a választók száma a kizárások után lényegesen nagyobb, mint az 1945-ös választásokon.[65] Az is kiderült, hogy majdnem 16 ezer népgyűlésből, amelyet e választások előtt tartottak, csak hétben volt lényegtelen rendzavarás.

A legutóbbi napokban egyre szaporodnak velünk szemben a provokációs és a tiszta választásokkal össze nem egyeztethető kísérletek. Sorra jelennek meg pártunk nevével

[65] [illegible] olyan választási törvényt vittek keresztül (1947. évi XXII. tc.), amely – Romsics Ignác adata szerint – „1945-höz képest mintegy félmillióval, tehát 10%-kal csökkentette a szavazópolgárok számát".

hamisított röpiratok, amelyek a nem kommunista listára akarják leszavaztatni híveinket. Ma például azt közlik velünk: szerte az országban elterjesztették annak a hírét, hogy fuzionáltunk a szociáldemokrata párttal, és ezért minden kommunista szavazzon a hármas listára. Tudom, hogy a szociáldemokrata testvérpárt vezetői maguk ítélik el legjobban az ilyen módszereket, de éppen mert azt is tudjuk, hogy a reakció semmiféle provokációtól nem riad vissza, innen leplezzük le az ilyen fogásokat, és felhívjuk tagjainkat és a velünk rokonszenvezőket, hogy ne hagyják magukat megtéveszteni, hanem szavazzanak az egyes, a kommunista listára.

A magyar dolgozó népnek ma rendre, békére és nyugalomra van szüksége. Ma inkább, mint valaha, szükség van egy olyan pártra, amely keményen és következetesen védi a demokrácia rendjét, békéjét és nyugalmát, és amelyről a magyar dolgozó nép tudja, hogy minél erősebb és befolyásosabb, annál jobb szolgálatot tud tenni a nemzetnek. Ez a párt a mi pártunk, a Magyar Kommunista Párt, és kérek mindenkit, aki meg akarja gyorsítani az erős, szabad, független és virágzó Magyarország felépítését, hogy vasárnap adja le szavazatát ránk, az egyes, kommunista listára.

A kommunista párt megszerezte a szavazatok 22,3%-át, a választók többsége azonban továbbra is a polgári pártokat támogatta. Ez volt lényegében az utolsó alkalom, amikor Rákosi Mátyás (legalább a szavak szintjén) a demokrácia keretein belül nyilatkozott meg. Rádióbeszéde előrevetíti a „magyar Sztálin" *szónoklatainak későbbi, jól felismerhető sátáni vonásait: a figyelemelterelő féligazságokkal megtűzdelt, csúsztatásoktól és összemosásoktól hemzsegő monológokat.*

•

JÁSZI OSZKÁR
Budapest, 1947. október 29.

Beszéd a Martinovics Páholyban

„Este, ahelyett, hogy sürgősen lefeküdt volna, megfogalmazta másnapi beszédét, és elmondta nekünk. Megrendítő élmény volt ez nekem. Nagyon labilisnak láttam az állapotát... Láthatóan nagy erőfeszítésébe került a fogalmazás, bár igen gyorsan csinálta meg" – *írja az alábbi beszéd keletkezésének körülményeiről* Csécsy Imre, Jászi Oszkár *(1875–1957) egykori személyi titkára és barátja.*

Jászi 1919-ben emigrált, és 1925-től az Ohióban lévő Oberlin College *professzora volt. 1947 októberében úgy érkezett vissza* „régi hazájába", *hogy pár hónappal korábban a magyar antidemokratikus folyamatokat leleplező írása jelent meg a New York Times-ban.* „A bolsi kloaka rázúdul a fejemre, és a magyar utamnak valószínűleg befellegzett..."

– aggódott egy levelében. Háromhetes itt-tartózkodása alatt mégis sokan keresték a társaságát, de a 72 éves és betegeskedő szociológus csak egyetlen előadást tartott: a Martinovicsról elnevezett szabadkőműves páholyban.

A Károlyi-kormány egykori nemzetiségi minisztere *beszédében a politikát nem óhajtja elválasztani az erkölcstől. Gondolatmenete* „a civilizáció pilléreinek megingásáról" *a kiépülőfélben lévő kommunista diktatúra elemzése. A mintegy 500 hallgató előtt elhangzó szavakat Csécsy gyorsírással jegyezte le, majd kiegészítette Jászi jegyzeteivel.*

Őszintén megvallom, nehéz ebben az órában számot adnom érzéseimről. Huszonnyolc év után jöttem vissza Magyarországra, egy teljesen új országot találtam, sajnos, legjobb barátaim közül számosan nincsenek meg, és a nagy reményekre jogosító magyar fiatalságot még csak kevéssé ismerem. Úgy érzem, hiba volna sérelmekről és szenvedésekről beszélni, újra életre hívni az emigráció keserves napjait.

Az én feladatom, azt hiszem, inkább abban áll, hogy a mai történelmi fejlődésnek ebben a zivataros árjában néhány gondolatot tisztázzak, amelyek talán sokak számára idegenek. Magam is tapasztaltam, hogy még intim barátaim körében is egy-egy megjegyzésem, felfogásom nem talált megértésre, hanem ellenkezőleg, bizonyos riadalmat idézett fel; úgyhogy szeretném inkább csak megjelölni azt a vonalat, amely előttem áll, és amelyben Magyarország és az emberiség jövőjét keresem.

Úgy vélem, hogy ez a mai helyzet sok tekintetben megdöbbentő, nemcsak itt, hanem az egész világban. Én évtizedeken át ostoroztam a régi soviniszta politikát és támadtam a habsburgi monarchia rozoga várát. Úgy érzem, a tisztesség parancsolja most azt a vallomást, hogy ami most történik a világon Hitler óta, de már Hitler előtt is a különböző nemzeti csoportok üldözése tekintetében, az minden múltbeli kegyetlenséget felülmúl. Én gyakran támadtam Apponyit és társait azért, mert ők azt hitték, hogy a magyar nyelvű oktatás és nevelés erőltetésével egy egységes Magyarországot fognak teremteni. Ennek az abszurditása egészen nyilvánvaló volt, de meg kell mondanom, hogy Apponyi és a többiek sohasem nyúltak olyan eszközökhöz, amelyeket ma úgynevezett liberális és progresszív politikusok alkalmaznak. Apponyinak és társainak sohasem jutott eszükbe, hogy a nemzeti kisebbséget fegyveres erővel kiűzzék lakóhelyükről, ötven kilogrammos csomagokkal.[66] Ilyesmit el sem tudtunk volna képzelni, és a reakciós nemzedék sem tudta volna. Én nem bántam meg ezt a harcot, de nem szabad a történelmi távlatot meghamisítani, és rá kell mutatni egyes szörnyűségekre, amelyek a múltnál is sötétebb állapotokat teremtenek. A habsburgi monarchia sok hibája és mesterkéltsége mellett is egy nagy területen legyőzte a nemzeti szuverenitások tanát, és egy nagy állami életközösséget teremtett. Ezt persze nem akarjuk helyreállítani. Egyenesen képtelen gondolat lenne, hogy ezek a népek a Habsburgjogar alatt még egyszer egyesülhetnének. Mégis látnunk kell, hogy miután két nemzedék legjobbjai és igazi progresszívjei állandóan hangsúlyozták a túlzott nemzeti szuverenitások rendszerének tarthatatlanságát, most ezek a nemzeti szuverenitások aranykorukat élik, és olyan követelményekkel lépnek fel, mint talán soha a múltban. Az új hatalmi uralmak eme rendszerében a jogrend illúzió lett.

[66] Utalás a németeket és magyarokat 1945 után erőszakkal kitelepítő Csehszlovákiára.

Fel kell vetni a kérdést, hogy mi okozta a közéleti harcnak ezt a szörnyűséges eldurvulását, és a militarista, nacionalista ellentéteknek ezt az orgiáját. És itt azt gondolom, hogy ezt a szörnyű erkölcsi züllést nem lehet egyszerűen Hitlerre való hivatkozással elintézni. Hitler maga is egy nemzetközi bomlásnak a terméke volt. Hogy ő ekkora dinamikát tudott belevinni barbár rendszerébe, az már egy nagy közéleti destrukciónak az eredménye volt. Egész civilizációnk pillérei meginogtak. Azok a pillérek, amelyek a múltban a békés, demokratikus élet előfeltételei voltak. Melyek voltak ezek a pillérek?

Nem tisztán gazdasági és politikai intézmények voltak ezek, hanem a kategorikus imperativusoknak egy rendszere, amely évszázadokon, sőt évezredeken át fejtette ki hatását az európai népek jellemére. Igen, egy rendszer volt ez, egy vallásos hit és erkölcsi meggyőződés, amelynek igazsága vitán felül állott. Ez a hit évezredek meggyőződéséből született. Talán a görög stoa bölcseletét jelölném meg, mint ezeknek az eszméknek az első formulázását. A világ egységének és a szabad egyéniségnek hitvallása volt ez. Azután a természetjog rendszere következett, amely Európában a római jogászoktól kezdve a modern kor liberális és szociális áramlatáig állandóan mint egy szellemi és erkölcsi iránytű szerepelt. Ez a természetjog, amelyben az emberiség legfényesebb elméi hittek, azt jelentette, hogy van egy jog, amely magasabb, feltétlenebb és tiszteletre méltóbb, mint az államnak a joga. Ez a jog a becsületes és gondolkodó embereknek tudatában él, független a mindenkori adottságoktól, és mindenkor kell, hogy legyen egy olyan mérték, amellyel a tételes jogi és institúciós berendezéseket mérni kell. Maga a kereszténység voltaképpen ennek az antik szintézisnek továbbfolytatása, népszerűsítése volt, hatalmas művészi és érzelmi alapon.

Most ezt a rendszert, az erkölcsi parancsok, a kategorikus imperativusok rendszerét ledöntötték. Körülbelül a XIX. század második felétől fogva az emberek úgy érezték, hogy nincsen szükségük erkölcsi parancsokra, végleges értékekre. Elég nekik a mindenkori célszerűségre alapított politika.

Így jutott hatalomra egy nagy áramlat, amely megingatta azt a hitet, hogy vannak alapvető, változatlan értékek. Minden relatív, minden mechanikus. Nincsenek intuitív értékek. Minden puszta hasznossági kalkulus. A helytelenül népszerűsített darwinizmus az ember állati mivoltának hangsúlyozása volt; nem tekintve azokat az értékeket, amelyekben az ember puszta állati létét túlhaladta. Azután jött a merev gazdasági determinizmus tana. Eszmék, erkölcsi felfogások mellékesek. Ami döntő, az tisztára a gazdasági struktúra vagy ennek a gazdasági struktúrának átalakulása. Tápláld az emberi állatot, és minden probléma önmagától megoldódik. Azaz a jóllakott emberek önmaguktól fognak minden problémát megoldani.

Egy harmadik áramlat is közrejátszott ebben a folyamatban, amely [*Thomas*] Hobbes felújításával a XIX. században újabb lendületet kapott: csak az erőszak és a hatalom számít. A hatalom minden, ez a leglényegesebb; a jogrend nem más, mint a hatalmasok parancsa. A szellemi küzdelemben végeredményben a hatalom, ha kell, az erőszak fogja a vitákat eldönteni. Itt említem meg a teljesség kedvéért a freudi iskolát is. Az egyedül végleges faktor a szexualitás. Le a „hemmungokkal" [*gátlásokkal*], éljétek ki teljesen és gátlástalanul animális [*állati*] életetek teljét. Egyéb filozófiai áramlatokról is lehetne beszélni, amelyek mind az erkölcsnihilizmus felé sodorták az emberiséget. Itt azért említettem csupán ezeket, mert ezek a különböző áramlatok a legismertebbek, és a közhit, a társadalom ezeket követi.

A szellemi és erkölcsi faktorok [*összetevők*] relativizálása és lekicsinylése lett e korszaknak igazi levegője. Nincsenek többé alapvető, változatlan értékek, a fejlődést egyszerűen mint anyagi változások függvényét magyarázzák. Én azt hiszem, hogy igenis vannak ilyen alapvető, változatlan értékek, amelyeket megvalósítani nem tudunk ugyan, de minden nemzedéknek az a feladata, hogy közelebb jusson ezekhez a végső értékekhez. Ezeket azonban puszta empirikus úton nem tudjuk megközelíteni.

Az egész emberi történet minden magasabb megnyilvánulásában harc volt a tényleges adottságokkal és a merőben mechanikus felfogással szemben. Amit demokráciának nevezünk, az is ebből a vallási, erkölcsi és filozófiai szintézisből jött létre. Ezeken a kategorikus imperativusokon alapult az emberi lelkiismeretnek állandó küzdelme a társadalmi adottságokkal szemben. És bebizonyult, hogy nem elég ledönteni bizonyos adottságokat, gátlásokat, hanem mindig egy új, magasabb szintézist kell teremteni. Vagyis a demokrácia nem egyszerűen bizonyos gazdasági és alkotmányjogi változásoknak keresztülvitele, hanem legalább éppen olyan fontos az erkölcsi szintézisnek továbbfejlesztése, a köztudatba bevitele. A demokrácia továbbfejlesztése csak bizonyos erkölcsi meglátások alapján lehetséges. Ilyen mély meggyőződések és hitek nélkül a demokrácia élettelen, alaptalan formulának bizonyult. Csak az erkölcsi parancsok felújítása adhat életet a demokráciának.

És melyek ezek az imperativusok?

A demokrácia lényege az, amit Ady úgy fejezett ki, hogy „minden ember fenség". Hogy nem az államért élünk, hanem az állam feladata az embert tovább vinni a végső emberi értékek útján. Az emberi egyenlőtlenséget bizonyos értelemben sohasem lehet megszüntetni. Ámde az egyenlőtlenséget mérsékelni kell az igazságosság parancsa szerint. Ugyanebből a felfogásból ered az a meggyőződés, hogy a többségi elv nem a végső lényege a demokráciának. A többségi elv egy szükséges rossz, mert nem tudtunk helyette jobbat és igazabbat keresztülvinni. De ami a demokráciára igazán jellemző, az nem pusztán a többségi elv, hanem a kisebbségnek a joga, hogy a maga élni akarását egy ésszerű rend keretében keresztülvigye, és az uralkodó osztály mellett a maga céljait és felfogását érvényesíthesse. A demokráciának egyik alapvető parancsolata a vallás és a szellem világának sérthetetlensége. A lélek és a szellem szabad kell hogy legyen; e nélkül az egyén rabszolga.

És végül: törekedni kell a háború kiküszöbölésére. Ehhez paktumok nem elegendők. Hazugság minden olyan paktum, intézmény, amely nem egy mély általános emberi, közös erkölcsi és szellemi meggyőződésen alapul. E nélkül a pacifizmus puszta játék. Gondoljunk csak vissza arra a keserves és megalázó szerepre, amely a régi Népszövetségnek jutott, és gondoljunk arra a mai szerepre, amelyet az Egyesült Nemzetek Szervezete játszik. Ahelyett, hogy a közös nagy érdekeket valósítaná meg, mindinkább úgy használják fel, mint egy propagandabázist hatalmi érdekek keresztülvitelére.

Mindezeknek az elgondolásoknak eredménye az, hogy a demokráciának igazi ereje csak akkor lesz, ha csakugyan telíteni tudjuk emberi méltósággal és az embereknek egyenlősítésével, nem lefelé, de felfelé. E nélkül még nagyobb válságokhoz fog eljutni a világ. Gyakran eszembe jut Grillparzer[67] szava. Ő már akkor látta, hogy a nemzetiségi elv megfelelő erkölcsi alap nélkül csak újabb katasztrófákhoz fog vezetni. A nemzetiségi elv első küzdelmeiben Grillparzer ezeket a megrendítő szavakat mondta: „Der Weg der modernen Bildung führt von Humanität zur Nationalität, von Nationalität zur Bestialität." [*A modern műveltség útja a humanizmustól a nacionalizmusig, a nacionalizmustól a bestializmusig vezet.*]

Igazi erkölcsi alap nélkül minden demokratikus kísérlet csak új osztályuralmat és új elnyomási mechanizmusokat hozhat, de nem békességet. Az intézményes forradalmak nem fognak bennünket a nemzetköziséghez elvezetni, hanem a nemzeti küzdelmek kiélezéséhez, új imperializmusok rendszeréhez. Merőben gazdasági és politikai reformok nem elegendők, ha nem térünk vissza alapvető értékeinkhez. E nélkül a demokrácia új osztályuralmat fog teremteni, és nemzetköziség helyett még inkább kiélezi a szuverenitások rendszerét.

És hogy mindezek ellenére én optimista maradtam – természetesen nem a saját személyemre és nem is a legközelebbi jövőre vonatkozóan, hanem abban az értelemben, hogy ezek az eszmék tovább élnek, és ha el is nyomják őket, annál diadalmasabban törnek előre későbbi korokban –, azt arra alapítom, hogy a szabadság, egyenlőség, emberi méltóság értékeit nem lehet tartósan visszatartani. Még atombombákkal sem. Nem szabad csüggednünk, és ki kell tartanunk amaz eszmék mellett, melyek a szabadkőművességet fénykorában vezérelték. A szabadkőművesség régi nagy szellemei jobban tisztában voltak az emberiség útjával, jövőjével, mint a mai utilitarizmus, gazdasági érdek és hatalmi részegség prófétái. A mi optimizmusunk nem empirikus természetű. Csakis arra alapítható, hogy az emberi természet ősi alapvető értékei az emberiség lelkében mindig fel-felújulnak, egyre nagyobb intenzitással.

Egy magyar költő szavaival fejezem be: „Ne gondolj veszteségre / Elvégre partra ér a tört hajó / S ha jó a cél, mit kitűztél magadnak / Akadnak mindig biztos eszközök."

Jászi árnyalt és összemberi értékeket valló szavai idegenül hangzottak a hidegháborúba éppen belecsöppenő 1947-es Magyarországon. Amiként a szabadkőművességnek sem volt helye a kommunista rendszerben: egy belügyminiszteri rendelet oszlatta fel őket 1949 júniusában arra hivatkozva, hogy a páholyok „a Népköztársaság ellenségeinek és a nyugati imperialistáknak a gyülekezőhelyévé váltak".

•

RÁKOSI MÁTYÁS
Budapest, 1948. január 10.

A Marshall-terv elutasítása

A koalíciós Minisztertanács 1947. július 10-én döntött arról, hogy a George C. Marshall *(1880–1959) amerikai külügyminiszter által az európai országok háború utáni újjáépítésére felajánlott pénzsegélyt Magyarország nem fogja elfogadni. A mérhetetlen háborús pusztításból kilábaló lakossággal nem volt könnyű megértetni, az országnak miért nincs szüksége a segítségre.*

Rákosi Mátyás *(1892–1971) olyan politikus volt, aki* „az élet minden jelenségét úgy szemlélte, hogy a politika milyen hasznot húzhat belőle. De egy sztálinista vezér esetében mindez korántsem baj. A kizárólagos eszmék foglyainak ártalmas is lehet a túl széles látókör" – *írja Rákosi-trilógiájában* Pünkösti Árpád.

Nagyon jellemző, ahogy a kommunista funkcionáriusok értekezletén elmondott beszédében a szónok lehengerlően aprólékos érvekkel megalapozza a Marshall-segély *elutasításának ideológiáját. Egy vérbeli demagógot hallunk, aki kétségbevonhatatlan megállapításokat tud tenni a* „magyar demokráciáról" *és a* „reakció" *mibenlétéről.*

Kedves elvtársak! Harmadik országos funkcionárius konferenciára gyűltünk össze, hogy megállapítsuk annak az időnek a mérlegét, mely második konferenciánk óta elmúlt, és megbeszéljük a kérdéseket és tennivalókat, melyek pártunk előtt állnak. Mindjárt bevezetőben le kell szögezni, hogy a két konferencia között eltelt időben a magyar demokrácia gazdaságilag, bel- és külpolitikailag olyan sikereket ért el, amelyek alapjában és struktúrájában változtatják meg demokráciánk eddigi jellegét. Mindjárt hozzátehetem, alapjában megváltoztatják pártunknak, a Magyar Kommunista Pártnak jelentőségét is demokráciánkon belül.

Nézzük elsősorban a gazdasági vonatkozásokat. A legdöntőbb változás az államosítás terén történt. Az elmúlt év végén törvénybe iktatott nagybankok államosítása következtében az iparnak újabb szelvénye került társadalmasítás alá. Ennek eredményeképpen nagyipari termelésünknek csak kisebbik része maradt a magántőke kezén, a nagyobbik része állami kezelésbe került. [...] A magyar iparban és közlekedésben a munkások nagy többsége már olyan üzemekben dolgozik, amelyeknek hajtóereje többé nem a haszonhajhászás, hanem a köz és a dolgozó nép érdeke. És ezt a tényt nem lehet eléggé aláhúzni. Maguk a munkások sincsenek tudatában annak, hogy az államosításnak ez a mértéke megváltoztatja egész gazdasági rendszerünket. A magyar nagyipar többségében már nem kapitalista, hanem államosított, azaz útban van a szocializmus felé. (*Taps.*) [...]

Szólnom kell itt a forintról és az államháztartás mérlegéről. A forint, amelyet a reakció átlag kéthavonként egyszer eltemet, immár másfél év óta szilárdan állja a sarat, és jól betölti az értékálló pénz szerepét. Rajta leszünk, hogy ez így is maradjon. [...] Akik visszaemlékeznek az első világháború utáni viszonyokra, azok tudják, hogy Horthy Magyarországán a pénz stabilizálására csak hat évvel a háború befejezése után került sor, akkor is csak úgy, hogy nagy külföldi kölcsönt kaptunk, és az államháztartás egyensúlyának biztosítására külföldi szakértőket kellett hívni. [...] A mai nehéz ellátási gondokkal küzdő Európában a magyar viszonyok miatt nem kell restelkedni. A külföldi, aki hazánkba ellátogat, a legnagyobb meglepetés és gyakran elragadtatás hangján ír gazdasági viszonyainkról, újjáépítési eredményeinkről és mindarról, amit a magyar nép létrehozott. [...]

Amilyen lényegbevágó strukturális változások történtek gazdasági téren, ugyanolyanok jelentkeztek belpolitikai téren is. Nyugodtan mondhatjuk, hogy itt is fordulat történt. A reakció, a régi úri rend egy sor olyan vereséget szenvedett, és a demokrácia egy sor olyan győzelmet aratott, amelyek együtt gyökeresen megváltoztatták a helyzetet. Gondoljunk csak arra, hogy tavaly ilyenkor a régi úri rend hívei még biztosan kezükben tartották a Kisgazdapártot, amely egyedül, abszolút többséggel bírt a parlamentben. A Kisgazdapártot ezek az urak és összeesküvő társaik biztos fedezéknek tartották, ahonnan szinte hozzáférhetetlenül tudtak harcolni a demokrácia ellen. Az összeesküvés leleplezése megszüntette ezt a helyzetet.[68] [...] Az augusztusi választáson a reakció vagy fél tucat, részben egymás ellen harcoló szervezetben jelentkezett. A választáson a demokrácia hívei győztek[69], s a munkások és parasztok balrafordulásának döntő megnyilvánulása volt, hogy a Magyar Kommunista Párt lett az ország legnagyobb pártja. (*Taps.*) [...]

A magyar demokrácia belső megerősödése megváltoztatta hazánk nemzetközi jelentőségét és viszonyát a szomszédokhoz. Mi három esztendőn keresztül hirdettük, hogy a demokratikus külpolitika csak a demokratikus belpolitika folytatása lehet. Most, hogy a harc a reakció és a demokrácia között lényegében eldőlt, megnőtt velünk szemben a szomszéd népi demokráciák bizalma, és eloszlott a várakozó gyanakvás és bizalmatlanság. A reakció sorozatos vereségével megszűnt az a bizonytalansági tényező, mely elszigetelt bennünket szomszédainktól. Csak a magyar demokrácia megszilárdulása és győzelme tette lehetővé, hogy az eddigi elszigeteltség és bizalmatlanság helyet adjon olyan őszinte kulturális és politikai kapcsolatoknak, melyek nem-

[68] Rákosi propagandisztikus célját jelzi, milyen egyértelműen nevezi a Szovjetunióba hurcolt Kovács Béla FKgP-főtitkárt és az emigrációba menekülő Nagy Ferencet összeesküvőnek.
[69] Sajátos utalás az 1947. augusztus 31-i előrehozott parlamenti választásokra, melynek során az MKP sikerének egyik döntő eleme az ún. kék cédulás, vándorszavazókkal elért választási csalás volt.

csak kormányokat, de népeket kötnek össze. [...] Ha tehát megállapítottuk, hogy gyökeresen megváltozott a magyar demokrácia, akkor megállapíthatjuk azt is, hogy ezek folyományaképpen döntően megváltozott a demokratikus magyarság jelentősége a Duna-medencében. Most, miután a reakciót itthon megvertük, csak most vannak adva a Duna-medence népi demokratikus összefogásának egészséges előfeltételei.

A Duna-medence népeinek demokratikus összefogására annál nagyobb szükség van, mert a békét, a népek önállóságát és függetlenségét új veszély fenyegeti: az Amerikai Egyesült Államok világuralmi törekvése. Az Egyesült Államok imperialistái ki akarják használni azt a helyzetet, hogy versenytársaik közül a háborús vereség következtében kidőltek és amerikai megszállás alá kerültek a fasiszta Németország jó része, Japán és Olaszország; Franciaország, Anglia és más államok pedig gazdaságilag meggyengültek, amerikai segítségre szorulnak, és sok tekintetben ki vannak szolgáltatva Amerikának. Ezt a helyzetet igyekeznek az amerikai imperialisták arra felhasználni, hogy mindenüvé befészkeljék magukat, és a megvert vagy meggyengült államok örökébe üljenek. A megsegítés ürügye alatt beavatkoznak ezeknek az országoknak a belügyeibe, igyekeznek önállóságukat csorbítani és vazallusi függőségbe taszítani őket, ahogy ezt a hírhedt Marshall-terv mutatja. Világszerte támogatják és bátorítják a demokrácia ellenségeit, és kardcsörtetve, atomháborút emlegetve fenyegetik azokat, akik világuralmi terveiknek ellenállnak. Rendkívül fontos, hogy a magyar demokrácia és különösen a magyar munkások és parasztok világosan lássák, hogy a fasizmus világhódító terveinek megsemmisítése után most az amerikai imperialisták világuralmi vágyai veszélyeztetik a népek szabadságát.

Világosan kell látniuk, hogy két tábor alakult ki: a reakció tábora az Egyesült Államokkal az élén, és a demokratikus, a népek önállóságát, függetlenségét, békéjét és szabad fejlődését védő tábor a Szovjetunióval az élén. (*Taps.*) Ismernünk kell a velünk szemben állók harci módszereit és segédcsapatait. Le kell lepleznünk azokat az imperialista törekvéseket, amelyeket az Egyesült Államok gyakran demokratikus jelszavakkal, a megsegítés ürügyével igyekeznek elkendőzni. És le kell lepleznünk segédcsapataikat, melyek közül egyre jelentősebb szerep jut a jobboldali szociáldemokratáknak, akik mint az angol munkáspárt vezetői, [*Clement R.*] Attlee-vel és [*Aneurin*] Bevannal az élükön, vagy a francia szocialisták [*Léon*] Blum vezetésével, demokratikus, sőt munkás álarcban segítenek a reakciónak, szítják a Szovjetunió elleni gyűlöletet, igyekeznek megbontani a munkásság egységét és megzavarni tisztánlátását. [...]

Nálunk, kedves elvtársak, sokan nem értik, hogy az Egyesült Államok, amelynek élén három esztendővel ezelőtt olyan kiváló demokrata állott, mint [*Franklin D.*] Roosevelt elnök, most a világreakció élére került. [...] Az amerikai reakció nagy súlyt fektet arra, hogy otthon, a saját hazájában csakúgy, mint külföldön gúzsba kösse és megsemmisítse a szabadságjogokat, hogy minden kritikától, mely korlátozza működését, megszabaduljon. Bel- és külföldön egyaránt türelmetlenséget, gyűlölséget szít.

Az amerikai világuralmi tervekkel függ össze, hogy mindenütt katonai támpontokat, kikötőket igyekeznek szerezni, elsősorban a demokrácia legerősebb bástyájával, a Szovjetunióval szemben. Sorba szállják meg azokat a pozíciókat, amelyeket az elgyengült angol imperialisták már nem tudnak tartani. [...] Hogy a gondolat eléggé kézenfekvő, arra vonatkozólag legyen szabad saját tapasztalatomból egyet elmondani. Amikor másfél esztendővel ezelőtt az Egyesült Államokban jártam[70], javában folyt a vita arról, hogy megadják-e Angliának a 3 milliárd 750 millió dollárról szóló kölcsönt. A kölcsön ellenzői azzal érveltek, hogy ilyen összeg alkalmas arra, hogy Anglia modern gépeket, fontos nyersanyagokat vegyen rajta, talpra állítsa iparát, és komoly versenytársává legyen az Egyesült Államoknak. A kölcsön támogatói viszont nyíltan hangoztatták, hogy bízzák csak rájuk a kérdésnek ezt a részét, el tudják ők intézni úgy a dolgot, hogy Anglia elkölti a kölcsönt anélkül, hogy különösebb haszna lenne belőle. És valóban, most, másfél év múlva, Anglia az utolsó fillérig elköltötte a kölcsönt. Mire költötte? Elsősorban dohányt, tejport, mozifilmet, rágógumit és élelmiszert kapott érte, és csak öt százalékát tudta modern gépekre és szükséges nyersanyagokra fordítani. Az angol adósságok megnőttek, és ma, a kölcsön után, Anglia ott tart, ahol a mádi zsidó: kénytelen a Nemzeti Bank aranytartalékait eladogatni Amerikának, hogy elodázza gazdasági válságának kitörését. A Marshall-terv, amelyről az utolsó fél évben annyit beszélnek, ugyancsak az amerikai behatolás eszköze az európai szárazföldre. [...]

Végül a demokrácia ez évi feladatai között ott van az egyház és a népi köztársaság viszonyának rendezése. Meg kell szüntetni azt a tarthatatlan állapotot, hogy a magyar nép ellenségeinek zöme az egyházak, elsősorban a római katolikus egyház palástja mögé búvik. (*Helyeslés.*) A szomszédos népi demokráciákban a döntő egyházak már mindenütt megtalálták az állammal való együttélés módját. A fiatal magyar demokrácia három esztendőn keresztül mindent megtett arra, hogy a katolikus egyházat is bevonja a nemzet talpraállításának nagy munkájába. Meg kell állapítani, hogy siker nélkül. A magyar katolikus egyház vezetőinek többsége, Mindszenty Józseffel élén, még ma sem ismeri el a köztársaságot. Vissza kívánja állítani a régi úri nagybirtokot, ellenzi a hároméves tervet és a demokrácia minden egészséges kezdeményezését. S mint legutóbb tapasztalhattuk, elvakultságában még az 1848-as nagy idők nemzeti hagyományait is lábbal tiporja. A magyar nép, a magyar dolgozó nép, a magyar demokrácia áldozatos erőfeszítéseit és eredményeit még az ellenséges külföld is elismeri, csak a mi főpapjaink süketek és vakok az újjáéledő nemzettel szemben. [...] Biztosíthatunk minden dolgozó magyart, hogy nem ismerünk tréfát az egyházzal szemben sem, amikor a földosztás eredményét, a földhöz juttatott 700 000 magyar paraszt érdekeit meg kell védeni. És ugyanúgy biztosíthatunk minden magyar hazafit, hogy az 1848-as nagy nemzeti hagyományokat, amelyek mindannyiunk előtt szentek, még a bíboros hercegprímástól sem engedjük bemocskolni, meggyalázni. (*Helyeslő, nagy taps.*) Azok a jóhiszeműek pedig, akik nem voltak tisztában eddig azzal, hogy hova visz az út,

[70] R[illegible] mosolyog. Megjegyzése azért minősíthető cinikusnak, mivel Moszkvában, Párizsban, Londonban és az Amerikai Egyesült Államokban éppen annak a Nagy Ferenc miniszterelnöknek a kíséretében járt, akit pár perccel előbb, név nélkül, összeesküvőnek nevezett.

amire Mindszentyék szeretnék lökni az országot, most megértik, hogy ezek az urak, ha 1848-ban éltek volna, akkor Haynau és az osztrák zsoldosok oldalán küzdöttek volna Kossuth, Petőfi, a magyar nép megújhodása és felemelkedése ellen. [...]

Jóború elvtársnő felhívta figyelmünket a nőmozgalom hiányosságaira és sikereire is. Elvtársaim, nekem régi szokásom szervezeteink erejét azon mérni, hogy mennyi nő vesz részt a munkában. Ebből a szempontból, ha végignézünk ezen a pártkonferencián, meg kell állapítanom, hogy bizony gyengécske. Itt csupa férfi van jelen, a nők talán 3 vagy 4%-ot képviselnek. Ez nem felel meg a párt összetételének, ahol a nők tudvalevőleg most már 25%-on felül vannak, és még kevésbé a dolgozók összetételének. Ezen változtatni kell. Ha nálunk a központi vezetőségben 4 elvtársnő van, akkor egy ilyen pártkonferencián a jelenlévőknek legalább 15-20%-a nő kellene, hogy legyen. (*Nagy taps.*) Ezen az sem változtat, hogy a jelenlévők nem küldöttek, hanem pártfunkcionáriusok. Úgy látszik, van egy titkos összeesküvés, ami a pártfunkcionáriusok közül lehetőleg kiszorítja a nőket. Ezen feltétlenül változtatni kell. (*Nagy taps.*) Helyeslem Jóború elvtársnőnek azt a követelését, hogy az MNDSZ-ben [*Magyar Nők Demokratikus Szövetségében*] és egyéb nem pártszerű nőszervezetekben tekintélyes kispolgári asszonyoknak juttassunk szerepet. Ez ugyanaz a kérdés, mint falun a középparasztoknak a kérdése. Munkásasszonyokat a mi viszonyaink mellett a kispolgári nők még nem szívesen fogadnak el vezetőül, és megfordítva: rendes, demokratikus kispolgári asszonyoknak sokkal nagyobb a hatása, ha meg tudjuk őket nyerni az MNDSZ-ben. [...]

És ezzel be is fejezem elvtársaim. Remélem, hogy ennek a konferenciának a célját, azt a tudatot, hogy a népi demokráciával egyben a szocializmust is építjük, az elvtársak magukévá tették, elterjesztik a pártban, a dolgozó nép között. Ezzel új erőforrást nyitnak meg, olyan erőforrást, mely újabb, nagyobb győzelmekre, demokráciánk és benne pártunk hatalmas erősödésére fog vezetni. (*A hallgatóság helyéről felállva sokáig tapsol és éljenzi Rákosi elvtársat.*)

A beszéd elhangzásakor – a hidegháború kezdetén – Rákosi és a koalíciós hatalomból egyre nagyobb részt kicsikaró Magyar Kommunista Párt *funkcionáriusai egyre jobban nyeregben érezhették magukat. Ráadásul a szónok nemcsak a* Marshall-tervre *mért „ellenállhatatlan csapást", hanem szavai előre jelezték az 1948-as év drámai fordulatait: a szociáldemokratákkal szemben alkalmazandó* szalámitaktikát, *és a képtelen összeesküvés-elméletekbe csomagolt pereket, többek között* Mindszenty, *majd a* „Rajk-banda" *ellen.*

RÉVAI JÓZSEF
Országgyűlés, Budapest, 1948. március 15.

„Ez az ország a nép országa lett, és az is marad!" – törvény 1848-ról

Az 1848/49. évi forradalom és szabadságharc *emlékét megörökítő törvényjavaslat kommunista párti előadója az Országgyűlésben az a* Révai József *(1898–1959) volt, aki kitartó hazai illegális pártmunka és sok évnyi Szovjetunióban töltött emigráció után küzdötte fel magát a magyar marxista mozgalom fő ideológusává.*

A Nagy Imre *elnöklete alatt megtartott ünnepi ülésen a magát 100 évvel korábbra pozicionáló szónok* („1848-ban felszabadultan álltunk be az európai haladás csatasorába...") *összecsúsztatja 1848 és 1948* „vívmányait": *dátumai szánt szándékkal félrehallhatók.* Kassák Lajos Ma *című avantgárd folyóiratának egykori munkatársa mesteri propagandát fejt ki, hogy 1848 népies vonalának képviselői összemosódjanak a kommunista párt* „nép érdekében" *tett intézkedéseivel; ahogy az sem véletlen, hogy egy hónappal korábban* Kossuth-díjat *alapítottak, és országszerte kritikátlanul* Rákosi Mátyás *portréját helyezték Petőfi és Kossuth arcképe mellé.*

Tisztelt Országgyűlés! A törvényjavaslat, melyet ma a köztársasági elnök úr [*Tildy Zoltán*] jelenlétében tárgyalunk, az 1848/49. évi forradalom és szabadságharc emlékét örökíti meg a magyar nemzet tisztelete és kegyelete bizonyságául. De ha a múlt idegen a jelentől, akkor ez a tisztelet és kegyelet, amelyről a törvényjavaslat szól, üres és hazug szólammá válik. Ha a múlttal rokonok vagyunk, akkor az emlékezés elődeinkre saját tetteink tudatosítását jelenti.

1848 dicsőséges emlékének törvénybe iktatása azt jelenti, hogy hároméves demokráciánk tetteit és vívmányait illesztjük bele a magyar haladás történelmi folytonosságába. Vannak ma is, tisztelt Országgyűlés, akik belső idegenkedéssel hódolnak 48 emlékének. Vagy túl soknak, vagy túl kevésnek tartják azt a haladást, amelyet 48 hozott. Azokkal, akiknek túl sok volt, nem érdemes vitatkozni. A száz év előtti nagyúri hazaárulóknak, Jellasics és Windischgrätz magyar sereghajtóinak utódai ezek, akik azért nem szeretik 48-at, mert helyesen érzik, hogy a száz év előtti magyar forradalommal kezdődött meg az, ami száz év múltán a magyar demokráciával befejeződik.

De vajon túl kevés-e az, amit 1848 hozott? Igaz, az akkori jobbágyfelszabadítás kevés volt a parasztság követeléseihez képest; igaz, a nép nem vált – mint ahogy Petőfi kívánta és akarta – uralkodóvá a politikában; de ok-e mindez arra, hogy ne lássuk a száz év előtti események korszakos jelentőségét? 1848 a kezdet volt, nem befejezés, de kezdetnek hatalmas; nem lépés, hanem ugrás volt előre a magyar történelemben. És aki lebecsüli a magyar nemzet hatalmas teljesítményét, amellyel a százados elmaradás után az európai haladáshoz igyekezett felzárkózni, az volta-

képpen ma hitetlen a magyar nép felemelkedési képessége iránt, és ezt a mai hitetlenségét vetíti vissza a múltba.

A száz év előtti Magyarország polgárosodás, műveltség, gazdasági fejlődés dolgában több mint egy évszázaddal elmaradt Európa gazdag nyugati országaitól. De ki állíthatja, hogy a történelmi haladás élén mindig csak a gazdag és fejlett népek menetelhetnek? 1848-ban a szegény, elmaradt Magyarország mutatott példát a gazdag polgári Európának a férfias helytállás, a forradalmi bátorság, a kockázatvállalás nemzeti erényeiből.

Tisztelt Országgyűlés! Száz évvel ezelőtt történelmünkben első ízben forrt össze a nemzeti függetlenség és a népfelszabadítás ügye, és ha akkor nem is tudtuk teljesen megvalósítani a nép és a magyar nemzet egységét, egy évszázad számára tűztük ki a feladatot. Történelmünkben első ízben váltak a dolgozó néptömegek a társadalmi és nemzeti harcok mozgató erőivé, és nyomták rá bélyegüket az ország politikai vezetésére. Győzni akkor még nem tudtak, de kitűzték a célt egy évszázadra az Achim Andrásoknak és Bajcsy-Zsilinszky Endréknek, a Károlyi Mihályoknak és Schönherz Zoltánoknak. Első ízben tudtunk száz évvel ezelőtt méltóképpen felelni az európai demokratikus szabadságmozgalmak hívó szavára. A francia forradalomra még az a némaság és dermedtség volt a válasz, amely Martinovits és Hajnóczy fejének lehullását fogadta. 1848-ban felszabadultan és harsányan álltunk be az európai haladás csatasorába, és harcoltunk még akkor is, amikor 1848 szeptemberére kihunyt körülöttünk a forradalom lámpafénye, és Európa csendes lett újra. Kis népek voltunk, de nagy nemzet, mert harcolni mertünk nemcsak a magunk igazáért, hanem az emberi haladás szent ügyéért is.

Tisztelt Országgyűlés! Nemcsak a nagy kort, a harcoló népet, a forradalmi helyzetet ünnepeljük, hanem a férfiakat is, akik a kor szavát megértették. Történelmi alkalmakat el is lehet szalasztani. Hogy 48-at nem szalasztottuk el, az nemcsak a maga magát kínáló alkalmon múlott, hanem a férfiakon is, akik cselekedni mertek. Nemcsak a forradalmi harcosokat és vezetőket ünnepeljük ma, hanem a nevelőket és ébresztőket is. Tudjuk, hogy 48 túlment a reformkorszak csigalassúságú fontolva haladásán. Tudjuk, hogy 48 márciusának és szeptemberének forradalmárai félretolták a múltból a habozókat és megalkuvókat. Mégis meghajtjuk fejünket egy Eötvös József, egy Klauzál Gábor, egy Nyáry Pál, egy Bezerédj és Beöthy emléke előtt – tudva, hogy a magyar haladás történetében a maguk módján ők is előre vitték a fáklyát egy hosszú útszakaszon.

Ma látjuk és tudjuk, hogy Kossuth Lajosnak volt igaza Széchenyi Istvánnal szemben; tudjuk, hogy Petőfinek volt igaza Vörösmarty Mihállyal szemben; de ma mégsem tépjük le a babért a magyar költészetnek és ezzel a magyar haladásnak egyik legnagyobb embere homlokáról, és azt is tudjuk, hogy Széchenyi Istvánnak ott van a helye népünk szívében a magyar haladás úttörőinek végeláthatatlan sorában. (*Általános élénk taps.*)

És nemcsak a legnagyobbakat ünnepeljük, hanem a segítőket is, akik minden gyengeségükkel egyetemben nagyok voltak helytállásban és hazaszeretetben: Szemere Bertalant és Csányi Lászlót, Vasvári Pált és Irinyi Józsefet, Perczelt és Damjanichot,

Klapkát, Nagy Sándort, mindazokat, akiknek neve bele van írva a magyar történelembe; és azokat, akiknek nevét nem jegyezték fel: a nép fiait, parasztokat, iparosokat, polgárokat, értelmiségieket, akiknek szerény munkája tartja fenn az országot békében és névtelen halála [*tartja fenn az országot*] a veszély óráiban. Ünnepeljük honvédek és nemzetőrök százezreit, akik 1848-ban elmentek küzdeni és meghalni a hazáért. Akkor is a népet ünnepeljük, ha a legnagyobbak előtt hajtunk fejet, akik meg tudták fogalmazni népünk ösztönös vágyait, programmá tudták formálni százezrek törekvését, erővé tudták szervezni milliók akaratát. Kossuthról, Petőfiről, Táncsicsról beszélek. Tudom, nem a kéz a kézben haladtak, és útjaik sokszor keresztezték egymást, de ha emlékeikhez hozzávesszük művük tanulságait is, akkor örökségük mégis közös és egységes nemzeti örökség. Kossuth Lajos azt hagyta reánk, hogy nemzeti függetlenség védelmében fel kell tudnunk áldozni minden csepp vérünket. Tőle tanultuk: ha van kérdés, amiben nincs alku, akkor a nemzeti függetlenség kérdése az. (*Úgy van! Úgy van! Hosszan tartó lelkes taps.*) Tőle tudjuk, hogy a veszély pillanatában, a nagy sorsfordulókon nem az eresz alá kell húzódni, hanem szembe kell nézni a viharral (*Úgy van! Úgy van! taps*), és ő tanított rá, hogy a haza védelmében a nemzet egységére van szükség.

Tisztelt Országgyűlés! Kossuth programjának helyességét száz év keserves tapasztalatai, megpróbáltatásai árán tanultuk meg. Ha elfordultunk tőle a múltban, vesztünkre tettük. 1867 1914-be, 1919 pedig 1941-be torkollott. Két nagy nemzeti katasztrófán okulva tértünk vissza hozzá, és útjáról nem tértünk le soha többé! (*Élénk taps a kormánypártokon. Taps az ellenzéken.*) Elmondhatjuk, hogy a magyar demokrácia vállalta és valóra váltotta Kossuth Lajos örökségét: Magyarország független ország, és az is marad! (*Nagy taps a Ház minden oldalán.*) Petőfi Sándor azt hagyta ránk, hogy a nemzeti egységet nem a letűnő társadalmi és politikai rendszer kiváltságos osztályaival, nem ingadozókkal és megalkuvókkal kell megteremteni, hanem nélkülük és ellenük. (*Nagy taps.*) Ő tanított rá, hogy demokratikus átalakulást nem félig, hanem egészen kell megcsinálni, gyökérből kitépve a feudális gazt a magyar ugarból, hogy újra gazdag termőföld legyen! Petőfi tanított rá, hogy a népnek uralkodnia kell nemcsak a költészetben, hanem a politikában is. Elmondhatjuk, hogy a magyar demokrácia vállalta és valóra váltotta Petőfi örökségét: Magyarország köztársaság, és az is marad! (*Úgy van! Úgy van! Hosszan tartó nagy taps a Ház minden oldalán.*) Hároméves küzdelme során ez az ország a nép országa lett, és az is marad! (*Úgy van! Általános lelkes taps.*)

Táncsics Mihály azt hagyta ránk, hogy új tagosztály kell a parasztság felszabadításához, arra tanított, hogy szabad parasztság nélkül nincs nemzeti fejlődés. De ránk hagyta azt is, hogy a parasztság és munkásság baráti szövetsége nélkül nincs felemelkedés se a paraszt, se a munkás, se a nemzet számára. (*Nagy taps.*) Elmondhatjuk, hogy a magyar demokrácia vállalta és valóra váltotta Táncsics Mihály örökségét. Az új tagosztály megtörtént: a föld a parasztságé lett, és az is marad! (*Hosszan tartó nagy taps a Ház minden oldalán.*) A munkásság és parasztság szövetsége háromesztendős harcokban szilárddá kovácsolódott.

Tisztelt Országgyűlés! Tudjuk azonban jól azt is, hogy a múlt nem minta, amit utánozni, hanem példa, amiből okulni kell. Minden kor a maga módján oldja meg a múltból reá maradt feladatokat, és nem térhet ki új feladatok vállalása és megoldása elől. Mi megoldottuk a reánk maradt régi feladatokat, és vállaltuk az újakat, nem másoltuk, hanem beteljesítettük 1848-at.

Vajon megsértettük-e Petőfi szellemét, aki a kunyhók és a paloták, a szegények és gazdagok ellentétének megszüntetéséről álmodott? Vajon megsértettük-e Táncsics szellemét, aki rajongó magyar hazafi létére vörös republikánusnak vallotta magát? Megsértettük-e azzal, hogy a feudális bilincsek összetörése mellett határt szabtunk a kapitalista zsarnokságnak is, és a nagytőke bilincseit is letörjük a dolgozó nép kezéről? (*Általános taps.*) Vajon hűtlenek vagyunk-e Kossuth nagy gondolatához az érdekegyesítésről, ha mi nem az urak és a parasztok nem létező érdekközösségére építjük a nemzet egységét, hanem a dolgozó néposztályok szövetségére? Hűtlenség-e a magyar márciusokhoz, ha magyar májusokkal bővítjük és gazdagítjuk őket? (*Hosszan tartó nagy taps a kormánypártokon.*) [...]

A külső ünneprontók hangja nyugatról hallatszik. Onnét tanítanak ki bennünket 1848 értelmére. Kérdjük, milyen jogon. Talán történelmi jogon? Hadd idézzük akkor emlékezetükbe, hogy a magyar szabadságharc hiába várt segítséget Párizstól és Londontól. A forradalmi Franciaország szellemének küldöttei itt vannak körünkben, velünk ünnepelnek. (*Hosszan tartó élénk taps a kormánypártokon és az ellenzék egy részén.*) A chartista Angliáról, amely szolidáris volt Kossuth Lajossal, szintén tudjuk, hogy nemcsak volt, hanem van és lesz is. De ha ezekben az országokban ócsárolják demokráciánkat, akkor nem tesznek mást, mint száz évvel ezelőtt, amikor ajtót mutattak a forradalmi Magyarország segélyt kérő követeinek. Amerikában, amely Lincoln Amerikája volt, amely akkor Kossuth Lajos előtt feltárta szívét és kapuját, ma a százéves évfordulón egyesek nyilvánvaló célzatossággal Kossuth oroszellenes szavait idézik. Hadd világítsam fel erről a helyről a Kossuth szellemét meggyalázókat, hogy Kossuth Lajos a cári Oroszország ellen fordult (*Úgy van! Úgy van! a kommunista párton*), és 1917 novembere óta II. Miklós cár országa helyébe Lenin és Sztálin országa lépett. (*Hosszan tartó élénk taps a kormánypártokon és az ellenzék egy részén. Taps a Néppárton és a Magyar Demokrata Párton. Ütemes felkiáltások a kommunista párton: Éljen Sztálin! A képviselők felállva tapsolnak.*) Száz évvel ezelőtt, tisztelt Országgyűlés, Paskievics hadai jöttek hozzánk szövetségben ősi ellenségünkkel, hogy segítsenek leverni függetlenségi harcunkat. Három évvel ezelőtt a szovjet hadsereg jött el hozzánk, hogy ősi ellenségünket leverje és függetlenségünket visszaadja. (*Hosszan tartó nagy taps a Ház minden oldalán. Éljen Sztálin! felkiáltások a kommunista párton.*) [...]

Tisztelt Országgyűlés! A mai imperialista nyugatnak ugyanaz nem tetszik a mi demokráciánkban, ami száz esztendővel ezelőtt nem tetszett az angol toryknak és a francia burzsoáknak: az, hogy a magyar demokrácia ma is le mert számolni a maga árulóival. A Szent Szövetséget, amely ellen száz évvel ezelőtt fegyvert ragadtunk, ma nem királyi zsarnokok képviselik, hanem az imperialista nagytőke államai. [...] Külön szólok itt azokról a szomszédainkról, amelyekkel 1848-ban tragikus testvérharcban álltunk. Nyíltan beszélek erről a kérdésről, mert a múltra nem fátyolt kell borítani, hanem okulni kell belőle. (*Úgy van! Úgy van!*) Erre a tragikus testvérharcra emlékezve ma nem csak azt akarjuk hangoztatni, hogy – Sagunával, Jellasiccsal, Hurbannal szemben, akik a feudális reakcióval szövetkeztek a magyar forradalom ellen – nekünk volt igazunk. Jankuval és Balcescuval, Havliĉekkel és Stúrral, Kosticcsal és Sztramiroviccsal szemben csak részben volt igazunk. Románok, szlovákok, szerbek, horvátok is földet, szabadságot, nemzeti fejlődést és kultúrát akartak száz esztendővel ezelőtt éppúgy, mint mi magyarok. És száz évvel ezelőtti tévedésükért bennünket is felelősség terhel. Ezt ma nyíltan megvalljuk demokratikus szomszédaink felé, elsősorban Tito népe felé (*hosszan tartó lelkes taps a kormánypártokon és az ellenzék egy részén*), mely Zágrábban ledöntötte Jellasics szobrát. A testvérharcnak vége, ma itt vannak közöttünk testvérként, barátként. Őket is, mint a többieket, idehozta az, hogy látják: ez a magyar nép három év alatt derekasan megdolgozott azért, hogy az élen járó szabad nemzetekhez csatlakozhassék.

Három év alatt új ország lett a mi országunk. Gyárainkban és szántóföldeinken, irodáinkban és iskoláinkban új nép formálódik, bátrabb, gerincesebb, erősebb nép. Ezt a népet a munka és az építés szenvedélye hevíti, mert tudja, hogy a maga hazáját építi. Ez a nép nem tekinti többé nyűgnek a munkát, hanem kötelességének a demokratikus közösség, tehát önmaga iránt. Három év alatt megmutattuk, hogy tudunk olyan nép is lenni, amely nem késik le mindig mindenről, hanem be is tudja hozni elmaradását.

Nagy munka volt, tisztelt Országgyűlés! Három év alatt évtizedekkel mentünk előre, és voltak sokan, akiknek túl gyors volt ez az iram. De ezúttal minden az iramon múlott! (*Úgy van! Úgy van! a kormánypártokon.*) Az elmúlt huszonöt esztendő gyalázata után, a háború szégyene után nem lehetett kényelmeskednünk, néhány esztendő alatt kellett jóvátenni korszakok bűneit. Sietnünk kellett, tudva, hogy népünk jó része nem szokott hozzá a sietséghez, tudva, hogy inkább ahhoz szokott, hogy üllő legyen, ne kalapács. Sokan nem értették meg azokat, akik vállalták a kalapálás és a siettetés feladatát, de ma már megérti a magyar nép, hogy most is, mint 1848-ban, nem félénkeknek és a habozóknak, hanem az újítóknak és a bátraknak volt igazuk! [...]

A hároméves harcokra és sikerekre visszatekintve elmondhatjuk: vége szakad a magyar történelem tragikus bukásainak. 1848 elbukott, mert vezető osztályában két lélek lakott, mert a parasztság nem állt oda életre-halálra a nemzet ügye mellé, mert a magyarság magára maradt. Ezúttal más a helyzet. Demokráciánk vezető osztályának, a munkásságnak erős a keze és erős a lelke: évtizedes harcok és szenvedések acélozták meg. Parasztságunk megkapta azt, amit nem kapott meg 1848-ban és 1919-ben: a magyar föld az övé! És nem vagyunk egyedül, mint száz évvel ezelőtt! Együtt menetelünk az egész haladó emberiséggel, és a haladó emberiség együtt menetel velünk! Ezért

biztos a magyar nép végső diadala! (*Általános taps a kormánypártokon és az ellenzéken.*) Kérem a törvényjavaslat elfogadását. (*Hosszan tartó lelkes taps a Ház minden oldalán.*)

Révai után üdvözlő beszédeket mondtak a román, a lengyel, a bolgár, a csehszlovák és az albán „testvérországok" *miniszterei, köztük* Vorosilov marsall *(1881–1969) és* Milovan Gyilasz *(1911–1995) jugoszláv államminiszter is. A díszes nemzetközi részvétel egyértelműen jelezte a Magyar Kommunista Párt növekvő befolyását, valamint azt, hogy 1948 közepére – a Kisgazdapárt szétverés után – már csak a szociáldemokraták behódoltatása maradt hátra az egypártrendszer kiépítéséig.*

•

SLACHTA MARGIT
Országgyűlés, Budapest, 1948. június 16.

„Elnök úr, védelmet kérek!"

1985 óta emlékfája van Izraelben, *1995. május 7. óta pedig a Magyar Köztársaság* Bátorság Érdemjelének *tulajdonosa – mégis ő a magyar közélet személyiségei közül az egyik legkevésbé ismert nő.* Slachta Margit *(1884–1974) lengyel nemes ősök gyermekeként a század első felében keresztény feminista mozgalmakat alapított, és irgalmassági tevékenységét a II. világháború alatt is rendíthetetlenül folytatta. Nevéhez fűződik, hogy az 1920-as Nemzetgyűlésben a* Keresztény Nemzeti Egység Párt *színeiben ő lett a magyar parlamentarizmus* első képviselőnője.

A II. világháború után is bekerült az Országgyűlésbe, de 1947 után egyre több összetűzése akadt: nemcsak hogy a királyság államforma mellett kardoskodott, hanem antikommunizmusa és szovjetellenessége is közismert volt.

Itt közölt felszólalása az iskolarendszer államosításáról *szóló törvény elfogadásának országgyűlési vitájában hangzott el, amit Slachta vehemensen ellenzett. Gyakorlatilag minden mondata mocskolódások áradatát indította, és a hangnem, amelyet a bekiabálók megengedtek maguknak, jelzi, hogy Magyarország* a legmélyebb rákosista korszak első napjait élte.

Beszéde végén Slachta egy olyan határozati javaslatot terjesztett elő, amely az egyházi iskolák megmentésébe a nemzetközi szervezeteket is be kívánta vonni. Előterjesztését a házelnök Nagy Imre *saját hatáskörében visszautasította, sőt, Slachta indoklását még a jegyzőkönyvből is töröltette, mivel az* „súlyosan sérti nemzeti szuverenitásunkat és nemzeti becsületünkbe vág".

Tisztelt Nemzetgyűlés! (*Felkiáltások a dolgozók pártján: Országgyűlés! Rosszul kezdi!*) Lényegében mindegy. (*Derültség. Marosán György: Nagyon helyes: mi vagyunk a nemzet!*) [...] Mindenekelőtt tisztelettel tiltakoznom kell a kormánynak az ellenzékkel szemben

való magatartása ellen. (*Sulyán György: A körlevelekkel?*) Sem arról nem kaptunk értesítést, hogy mikor ül össze az Országgyűlés (*Úgy van! Úgy van! az ellenzéken*), sem arról, hogy lesz-e és mikor lesz pártközi értekezlet. (*Derültség a dolgozók pártján és a parasztpárton. Felkiáltások a dolgozók pártján: Akkor hogy került ide? Idetalált? A sugallat megvolt!*) A törvényjavaslatot sem kaptuk kézhez előbb, mint tegnap fél kettő órakor. (*Felkiáltások a kormánypártokról: Mindenki!*) Még gondolni is fájó, hogy a tegnap benyújtott törvényjavaslatot, amelyet fél kettőkor osztottak szét, így hajtották át a bizottságon... (*Nánási László: De már pár héttel ezelőtt levelet írt ebben a tárgyban. Élénk derültség és taps a kormánypártokon.*) Nem hallottam, hogy a képviselő úr mit mondott. Azt mindenki tudta, hogy lesz államosítási törvényjavaslat (*Marosán György: Akkor miért csodálkozik? derültség a kormánypártokon*), arról általában véve csak az nem vett tudomást, aki behunyta a szemét és befogta a fülét. De egy törvényjavaslattal nem lehet úgy foglalkozni, hogy az ember csak a tárgyát tudja, az egyes paragrafusokat is kell ismernie. (*Állandó zaj.*)

Az Országgyűlés kimondotta a sürgősséget, erőltetett menetű, nyolcórás ülésben tárgyaljuk ezt a következményeiben kimondhatatlanul fontos törvényjavaslatot. (*Egy hang a dolgozók pártjából: Nem pusztul bele! Élénk derültség a kormánypártokon. Schiffer Pál: Slachta képviselőtársunk is élmunkás lesz nyolc óra alatt! Mi történik egyéb?*) Így azoknak, akik ezzel a kérdéssel komolyan és lelkiismeretük szerint akartak volna foglalkozni (*Földes Mihály: Foglalkoztak vele!?*) a jobboldalról, nem volt módjuk a javaslatot áttanulmányozni. (*Egy hang a néppártról: Az volt a cél! Kondor Imre a szónok felé: Hány körlevelet tetszett intézni két hónap alatt? Az elnök csenget.*)

Kérdezem, mi teszi indokolttá ezt a sürgősséget, ezt a rendkívüli sietést, amikor a lapokból mind csak azt olvassuk, hogy milyen általános lelkesedéssel csatlakoznak ehhez a törvényjavaslathoz az egész országban. (*Gúnyos derültség a női tábor és a néppárt oldalán. Marosán György: Ez fáj! Egy hang a néppártról: Maguk sem hiszik! Ortutay Gyula miniszter: És Pócspetriről nem méltóztatott olvasni?!*[71]) A Magyar Alföld május 25-i száma egyenesen azt írja, hogy az ország egy emberként áll a demokrácia oldalán az államosítás kérdésében. (*Egy hang a néppártról: Egy emberként, ez igaz! Ez a miniszter, Ortutay! Marosán György a szónok felé: Csak annyi a tévedés, hogy maguk nem állnak egy emberként! [...]*)

Mi tette indokolttá, hogy itt a Házban is a háznagy az összes karzatjegyeket lefoglalta a baloldal számára? (*Úgy van! Úgy van! az ellenzéken.*) Egy ellenzéki képviselő sem kapott karzatjegyet! (*Egy hang a néppártról: Az ellenzékieket kizárták! Török Júlia: Itt vannak a munkások! Kifogásolja? Közbeszólás a dolgozók pártjából: A javaslathoz tessék beszélni! Egy hang ugyanott: Pócspetriről nem beszél? A pócspetri gyilkos kellene ide is, ugye? Közbekiáltás a parasztpártról: Ők csinálták! Felkiáltások a dolgozók pártján: Az iskolák államosításáról van szó! Viharcsengő. Mészáros Ödön: Egyetlen ellenzéki képviselő sem kapott karzatjegyet! Domonkos János: Pedig nekünk jogos, mert tizennégyezer szavazó küldött be bennünket ide! Egy hang a néppártról: Nem kék cédulával!*) [...]

A sürgősség folytán mindössze nyolc óra állt rendelkezésünkre (*Egy hang a paraszt-*

[71] A tárgyalt törvényt beterjesztő Ortutay Gyula kultuszminiszter a sürgősséget az 1948. június 3-i, ún. Pócspetri-üggyel (egy ottani tüntetésen lelőttek egy rendőrt), és a „köztársaság elleni féktelen, demokráciaellenes izgatás felelőtlen légkörével" indokolta.

pártról: Elég! Közbeszólás a dolgozók pártjától: Már nyolc hete beszélünk erről!), és így a feliratkozott szónokok nem tudnak legalapvetőbb képviselői jogukkal élni. (*Úgy van! Úgy van! a női tábor és a néppárt oldalán. Schiffer Pál: Visszaélni! Folytonos zaj. Az elnök csenget. Egy hang a dolgozók pártjából: Írja meg levélben! Írja meg ön, képviselőnő, levélben, és ne jelentkezzék szólásra.*)

(*Az elnök ekkor figyelmezteti a képviselőnőt, hogy már tíz perce az ügyrend rendelkezéseivel foglalkozik, és nem a tárgyhoz szól hozzá; figyelmezteteti, hogy szóljon a tárgyhoz.*)

Slachta Margit: A tárgyhoz tartozik! (*Felkiáltások a néppárton: A tárgyhoz tartozik! Marosán György: Elfogadja a törvényt vagy nem fogadja el? Élénk derültség és taps a dolgozók pártján és a parasztpárton.*) Amikor az iskolák államosításának kérdése van napirenden, az Országgyűlést vajon nem érdekli, hogy Kéri Nándor, Kisházi Mihály, Matheovits Ferenc, Gróh József, Zoltán Pál, Barkóczy József, Pócza Lajos, Abai Nemes Oszkár, Fehér Ferenc és Keleti Péter István mit akarnak erről a tárgyról mondani? (*Horváth Zoltán: Úgyis tudjuk!*) Svájc demokratikus országa bármily törvényt hoz, előzőleg minden szavazó állampolgárnak megküldi a törvényjavaslatokat, mert teljes nyíltsággal dolgozik (*folytonos nagy zaj*), és valóban tudni kívánja, hogy a polgárság nagy része hogyan gondolkozik, vagyis mi a népakarat. (*Marosán György: A botbüntetést is megküldték?*[72])

Tisztelt Nemzetgyűlés! Az idő rövidsége miatt csak egészen mozaikosan tudok a tárgyhoz szólni (*Marosán György: A tárgyra! A tárgyra!*), amelyre most ezennel áttérek. A miniszterelnök úrhoz és a kultuszminiszter úrhoz a tiltakozások ezrei érkeztek. (*Egy hang a dolgozók pártjáról: Honnan tudja a képviselőnő? Egy másik hang ugyanott: Ő írta! Derültség a kormánypártokon. Zaj.*) Ebből nekem csak egy töredék van másolatban a birtokomban. (*Derültség és zaj a dolgozók pártja soraiban. Felkiáltások: A kézirat nincs meg? A mintát felolvassuk?*) A Katolikus Szülők Szövetsége és az egyházközségek tiltakozásaiból 2449 másolat van nálam. (*Ortutay Gyula miniszter: Stencilezőgépen húzták le ezt a szöveget és úgy írták alá. Élénk taps a dolgozók pártján és a parasztpárton. Nagy zaj. Az elnök csenget.*) [...]

Slachta Margit és Kisházi Mihály a Ház asztalára teszi az iratkötegeket s helyükre mennek. Állandó nagy zaj. Viharcsengő. Marosán György: Vonulj kolostorba, Ophelia! [...]

Az idő rövidségére való tekintettel felszólalásom nagy részén átmegyek, és akkor térek rá vissza, ha marad idő. Most egy körülményre kívánom a tisztelt kormány figyelmét ráirányítani. A törvény tárgyalását megelőző sajtókampány hangjai az utóbb bekövetkezett események, a sürgősség kimondása és az összes körülmények nagy vihart vertek fel. (*Közbeszólások a dolgozók pártján: Hol? Hol? Felkiáltások a parasztpárton: Pócspetriben! Kiss Ferenc: A kultuszminisztériumban! Egy hang a dolgozók pártjából: A levelek, amelyeket irkált a képviselőknek!*) Éppen ez az, hogy hol. Ezt akarom a tisztelt kormány figyelmébe ajánlani (*Csillik József: Vagyis kevesli még?*) – a külföldi sajtóban. (*Nagy zaj. Egy hang a dolgozók pártján: »Amerika hangjá«-ban! Horváth Zoltán: Francónak nem tetszik! Egy hang a parasztpártról: Minket csak a nép érdekel és nem a külföldi sajtó!*) A vallásos tömegösszejövetelek korlátozása (*Marosán György: »Amerika hangjá«-nak sztárja! élénk derültség a dolgozók*

[72] Slachta Margit nevét előszeretettel kötötték össze A vagyon, az erkölcsiség és a személyiség hatásosabb védelméről szóló, 1920. évi XXV. tc.-kel, hétköznapi nevén bottörvénnyel.

pártján) vagy betiltása folytán a külföldi sajtóban és rádióban (*Marosán György a szónok felé: Itt a sztár!*) olyan feltevések vannak, hogy itt nincs szabadság, nincs demokrácia, terror uralkodik. (*Monus Illésné: Ahol nincs szabadság, így nem beszélhetett volna!* [...])

A közönség körében is fantasztikus feltevések keringenek (*állandó nagy zaj, az elnök csenget*), amelyek óhatatlanul ki fognak kerülni külföldre. Ilyen hírek például, hogy a kormány készenlétbe helyezte a 35 000 főnyi rendőrséget (*Marosán György: Valakinek csak kell a közlekedést irányítani, nem?*), a katonaságot, hogy vidéken egy századdal kordont vontak egy fiúintézet körül, onnan 26 fiút elvittek, elpáholták és úgy vittek vissza stb. (*Egy hang a dolgozók pártja oldaláról: Ezt mind maga találta ki, s azért mondja el, hogy megírhassák! Kossa István: A parlamentet használja fel arra, hogy ezeket a rémhíreket terjeszthesse. Az elnök csenget. Kossa István: Az ujjából szopta ki! Miért tűri az elnök, hogy ilyeneket mondjanak itt a parlamentben? Állandó nagy zaj. Kossa István: Kitől hallotta mindezeket? Leplezze le magát! Csak beszéljen!*) Én mint magyar állampolgár nagyon sajnálom (*Marosán György: Maga még magyar állampolgár?!*) a rémhíreknek ezt az özönét, mert ez a kormány erkölcsi tőkéjén nagy rést vág.

A magam részéről ezzel kapcsolatban szeretnék egy indítványt, egy határozati javaslatot benyújtani (*Halljuk! Halljuk! a dolgozók pártján*), amelynek elfogadása esetén a kormány teljesen elhárítja magától ezeket a feltevéseket. (*Gúnyos derültség és mozgás a kormánypártokon.*) Ez fontos, mert szüksége van az országnak arra, hogy az egész külföld úgy tekintsen ránk, mint a békeszerződés megtartóira. (*Horváth Zoltán: Elég volt ebből! Ez mégis tűrhetetlen, amiket beszél! Nagy zaj a kormánypártokon.*) Hiszen a békeszerződés második cikkelyének második fejezete a vallásszabadságot biztosítja, és a demokrácia biztosítását is kötelességünkké teszi. Amennyiben tehát a kormány tisztázni kívánja ezeket a feltevéseket (*egy hang a dolgozók pártjáról: Kivel szemben tisztázza?*), felkérem a kormányt egy lépésre. Ezt magam is megtenném a saját magunk reputációja érdekében (*közbeszólás a dolgozók pártjáról: Ne rontsa a reputációt!*), azonban a közjog erre nem ad módot, és azt nem akarom megsérteni. (*Farkas Mihály: Van-e szabadság Magyarországon vagy nincs? Erre válaszoljon! Úgy van! Úgy van! a dolgozók pártján. Óriási zaj a kormánypártokon. Egy hang a dolgozók pártján: Közönséges hazaáruló! Nagy zaj és hangos felkiáltások a néppárton: Ki mondta azt, hogy hazaáruló? Rendreutasítani! Mentelmi elé! Az elnök csenget. Szűnni nem akaró zaj. Viharcsengő. Folytonos felkiáltások a néppárton: Mentelmi elé! Kossa István: Pócza, maga fogja be a száját, mert odamegyek, és én fogom be! Zaj. Kossa István: Ki merik nyitni a szájukat? Felkiáltások a néppárton: Mentelmi elé! Mentelmi elé! Kossa István: Majd mentelmizünk benneteket mindjárt!* [...])

Itt van a sok tiltakozás, ez a 2500 levél (*egy hang a dolgozók pártján: Amit maga csinált! Hamisítás!*), amelyet 2500 nagy szervezet képviselői küldtek be. (*Marosán György: Ez a szégyen! Így beszélni szégyen!*) Ezek nem valódiak? (*Folytonos zaj. Az elnök csenget. Marosán György: Szégyen, hogy itt ül! Elég volt! „Amerika hangja" a magyar parlamentben! Most már tudjuk, honnan jönnek a gyalázások! Kossa István: A parlament szégyene, hogy itt*

ül!) Ezek a levelek valódiak, ezek néhány millió embert képviselnek. Közérdek, hogy megkapja a kormány a teljes elégtételt ezekért a hamis híresztelésekért.

Én tehát ennek értelmében egy határozati javaslatot terjesztek az Országgyűlés elé, de minden eshetőségére, ha netán határozati javaslatom, bár a kormány érdekében teszem, nem találna elfogadásra... (*Marosán György: Biztos, hogy nem fogadjuk el! Derültség a kormánypártokon. Egy hang a néppárton: Jellemző! Azt sem tudja, mi van benne! Marosán György: Már eleve tudjuk, hogy mi van benne! Folytonos zaj. Marosán György: Odaadták neki a határozati javaslatot, hogy olvassa fel! Szégyellje magát! Nem ő készítette! Megbízói nevében beszél itt! Szűnni nem akaró zaj. Közbeszólás a dolgozók pártjáról: Nem a magyar nép nevében! Szégyellje magát!*) [...]

Elnök úr, védelmet kérek! Kérem jogaim védelmét! (*Élénk derültség a kormánypártokon. Halljuk! Halljuk! a néppárton. Az elnök csenget.*) Ha más beszél, én meghallgatom. (*Állandó zaj. Viharcsengő.*) Nekem jogom van ahhoz mint képviselőnek, hogy meghallgatásra találjak. [...] Amennyiben határozati javaslatom nem találna elfogadásra, arra az esetre (*Folytonos zaj. Marosán György: Odaadták neki, hogy olvassa fel! Kossa István: Pócza, hallgasson! Majd megnézzük, mit csinált Kassán! Egy hang a dolgozók pártjáról Pócza Lajos felé: Megvakarjuk magát is! Marosán György: Meg! Meg! Meg fogjuk nézni a kassai bűnöket! Pócza Lajos: Megnézhetik! Révész Ferenc: Voltak itt nagyobb legények is, azok is azt mondták, hogy megnézhetjük! Marosán György: Akinek vaj van a fején, ne menjen a napra!*) egy olyan kérésnek adok hangot, amelyre a közjog lehetőséget ad, és amelynek szövege a következő. (*Kossa István: Nem szégyenli ezt a szerepet? Nagy zaj. Halljuk! Halljuk! a néppárton.*)

Most pedig felolvasom a határozati javaslatot. (*Gúnyos felkiáltások: Halljuk! Halljuk! Zaj. Az elnök csenget. Az elnök ekkor figyelmeztet, hogy a képviselőnő beszédideje lejárt.*) Szabad még a határozati javaslatot felolvasnom? (*Felkiáltások: Nem!*) Szakítsa meg az Országgyűlés a javaslat tárgyalását... (*A szónok szavai elvesznek a zajban. Felkiáltások: Üljön le! Nem hosszabbítjuk meg! Közbeszólások: Elég volt a gyalázkodásból! Ismételt felkiáltások: Üljön le! Nagy zaj. Viharcsengő.*)

Az iskolák államosításáról szóló 1948:XXXIII. tc.-et még aznap elfogadták, s ezzel mintegy 6500 községi és felekezeti iskola, valamint 18 000 pedagógus került állami ellenőrzés alá, *miközben a legnagyobb veszteségeket e téren a római katolikus egyház szenvedte el. A nemmel szavazó 63 fős kisebbségbe tartozott mások mellett* Barankovics István, Eckhardt Sándor *és természetesen Slachta Margit is. S mivel a képviselőnő a törvényjavaslat elfogadása után elhangzó* Himnusz *alatt nem volt hajlandó fölállni, a kommunista képviselők újabb össztüzet zúdítottak rá. Ez volt Slachta Margit utolsó beszéde az Országgyűlésben. 1949-ben kalandos körülmények között az Amerikai Egyesült Államokba* szökött, *ott telepedett le és ott is halt meg 1974-ben.*

•

KÓKAI JÁNOSNÉ
Országgyűlés, Budapest, 1949. augusztus 18.

„A traktorvezetéstől a miniszterségig mindenféle munkát végzünk"

A század első felében – szavazati jog híján – a magyar parlamentben nem ültek nők; Slachta Margit, *majd* Kéthly Anna *közéleti megjelenése kuriózumnak számított. Az 1945 utáni demokratizálódás és a későbbi marxista fordulat ebben is radikális változást hozott: az 1949-es (kommunista egypárti) választásokon bejutott 402 képviselő között ülő 71 nő addig példa nélküli képviseletet jelentette a gyengébb nem számára.*

Kókai Jánosné (?–?) *azon a napon szólalt fel, amikor a t. Ház a Magyarországot* szocialista népköztársasággá *nyilvánító új alkotmányról döntött. Egy olyan szónokot hallunk, aki ugyan világosan látja a nők életében bekövetkezett életszínvonal-javulást, ám a társadalomszervezésnek kizárólag csak a szovjet módját ismeri.*

Az erőltetett iparosítással párhuzamosan ez a kor a nők tömeges munkába állásának a kora, amelynek egyes posztereken kimerevített jelenetei – például a traktorista nő, a fejkendős esztergályos *stb. – utólag a Rákosi-korszak gúnyszimbólumaivá váltak. Az állami vezetők (Dobi, Rákosi, Farkas, Gerő, Marosán és mások) jelenlétében elmondott beszéd nyilván propagandának is beillett: mi lehet jobb, mint ha egy nő glorifikálja a szocialista nőpolitikát?*

Tisztelt Országgyűlés! Engedjék meg, hogy mint dolgozó parasztasszony hozzászóljak a Magyar Népköztársaság alkotmányáról szóló törvényjavaslatnak ahhoz a részéhez, amely biztosítja a nőknek a férfiakkal való egyenjogúságát.

Mi, dolgozó asszonyok egyenjogúságunkat mindjárt a felszabadulás után a gyakorlatban már megkaptuk. Nagy örömmel tölt el bennünket, hogy most alkotmányunk is leszögezi, hogy a férfiakkal mindenben egyenlő jogokat élvezünk, ezenkívül leszögezi azt is, hogy megkapjuk népi demokráciánktól mindazt a segítséget, amelyre szükségünk van, hogy egyenjogúságunkkal élni tudjunk mi, akik nemcsak dolgozó nők, hanem családanyák is vagyunk. Most már alkotmányunk is biztosítja az anya- és gyermekvédelmet.

Tisztelt Országgyűlés! Mi, dolgozó asszonyok élünk és élni fogunk egyenjogúságunkkal, bele fogunk szólni az ország ügyeinek vitelébe. A fővárosi munkásasszonyokkal élünkön tüntettünk 1946 őszén a jó forint ellenségei, a spekulánsok és feketézők ellen. Részt vettünk azokban a harcokban is, amelyeket a dolgozók a kommunisták vezetésével folytattak a nép ellenségei, Nagy Ferencék, Pfeifferék és a többiek ellen. Mi is kivettük részünket abból, hogy eltűntek a parlamentből ezek a népnyúzók és hazaárulók[73], meg velük együtt Slachta Margit, aki nem állt fel akkor,

[73] A képviselő asszony dehonesztáló megjegyzése Nagy Ferencre és Pfeiffer Zoltánra alig értelmezhető. Nemcsak azért, mert Nagy Ferenc olyan koalíciós kormány miniszterelnöke volt, amelyben a kommunisták is részt vettek, hanem azért is, mert a korábbi kisgazdapárti Pfeiffer pártból való kilépése, illetve új pártalapítása akarva-akaratlanul a Kisgazdapárt szétforgácsolását, tehát a kommunista egypártrendszer kialakítását segítette elő.

amikor nemzeti Himnuszunkat énekelték a képviselők[74]. Mi is hozzájárultunk ahhoz, hogy ezek helyett már dolgozó emberek ülnek a parlamentben: munkások, parasztok, haladó értelmiségiek, közöttük 71 asszony.

Ahogy kezdett kinyílni a szemünk, megértettük, hogy mit jelent a népi demokrácia a dolgozóknak, a dolgozó nőknek, és a munkához is hozzáláttunk. Mi, dolgozó parasztasszonyok sokszor magunk húztuk az ekét meg a boronát, hogy kenyeret tudjunk adni nemcsak családunknak és testvéreinknek, hanem a városokban dolgozó munkásoknak és munkásasszonyoknak is. Éreztük, hogy ezt az országot magunknak építjük, amint azt hirdeti pártunk nagy vezetője, Rákosi elvtárs. (*Hosszan tartó lelkes taps.*) A munkásasszonyok segítettek a férfiaknak kikaparni a gyárakat a füstölgő romokból. Építő munkánkhoz a haladó értelmiségi nők is csatlakoztak: a védőnők gondozták gyermekeinket, a tanítónők segítettek újjáépíteni az iskolákat; kezdetben hideg iskolákban tanították a háború alatt elmaradt gyermekeinket. Velünk jöttek, mert ők is el voltak nyomva a múltban, ők is csak most szabadultak fel, ők is csak most lettek igazán egyenjogúakká a férfiakkal.

Mindig ott voltunk és ott leszünk népi demokráciánk harcaiban, amikor a béke védelméről volt szó és lesz szó. Mi, asszonyok és anyák mindenkinél jobban tudjuk, milyen csapás a háború, és ezért minden erőnkkel ellene vagyunk. Ezért vettük körül nagy szeretettel azokat a békéért harcoló asszonyokat, akik a múlt év decemberében éppen ebben a teremben tárgyalták meg, hogy mik a nők feladatai világszerte a béke védelmében. Itt fogadtuk meg egymásnak, hogy megbonthatatlan egységben harcolunk a háborús uszítók, az atombombagyárosok, a halálgyárosok ellen, s nagy és forró szeretettel követjük a béke megdönthetetlen bástyáját, szomszédunkat, a Szovjetuniót. (*Hosszan tartó, ütemes, nagy taps.*)

Ha meg kell védeni a békét, megvédjük életünk árán is. Ma pedig forró szeretettel és minden tőlünk telhető segítséggel fordulunk a Világifjúsági Találkozó felé, ahol gyermekeink és az egész világ demokratikus ifjúsága tesz nagy fogadalmat a békéért folyó harcra. Ezekben a munkákban és harcokban, amelyekből kivettük részünket, megerősödtünk és sokat tanultunk. Különösen sokat tanultunk a magyar asszonyok szervezetében, az MNDSZ-ben[75], elsősorban harcainkat vezető és szervező pártunkban. Így aztán egyenjogúságunkat egyre jobban megmutatjuk a gyakorlatban is. Gyárainkban ma már élmunkásnők, földjeinken, szövetkezeteinkben mintagazdaszszonyok vannak. A traktorvezetéstől a miniszterségig mindenféle munkát végzünk vezető, felelős helyeken – így építjük a szocializmust.

És népi demokráciánk egyre jobban gondoskodik arról, hogy a köznek adott munka mellett családanyai kötelességünknek is meg tudjunk felelni. Csecsemőink és kisgyermekeink részére egyre több intézmény épül. Most már tudjuk, hova vigyük gyermekeinket, ha elmegyünk hazulról dolgozni, most már nem kell az anyáknak azon gondolkozniok, vajon mit csinálnak gyermekeik odahaza, nem gyújtják-e fel a

[74] Slachta Margit 1948. június 16-i viselkedésének körülményeit és akkor elmondott beszédét l. ugyanebben a kötetben.

[75] A Magyar Nők Demokratikus Szövetsége a kommunista párt kezdeményezésére jött létre 1945. február 18-án.

házat, nem égnek-e benne. Vannak már napközi otthonok és bölcsődék, elviszik gyermekeinket nyaralni, ahogy mi is eljutunk a Balatonhoz és Galyatetőre, amelyeket a régi időkben legfeljebb csak képeken láthattunk az úri lakásokban. És mindezeket biztosítja népköztársaságunk alkotmánya.

Tisztelt Országgyűlés! Nagy utat tettünk meg mi, dolgozó asszonyok, mióta felszabadította hazánkat a dicsőséges Vörös Hadsereg. Azóta nem is tudtuk volna ezeket az eredményeket elérni és biztosítani a nagy Szovjetunió segítsége és támogatása nélkül. Megmutattuk, hogy ha egyenrangúaknak, egyenjogúaknak tekintenek bennünket, sokat tudunk segíteni a férfiak oldalán.

Most alkotmányunk, legfontosabb törvényünk biztosítja egyenjogúságunkat. Ez arra fog serkenteni és lelkesíteni bennünket, dolgozó asszonyokat, hogy továbbmenjünk a megkezdett úton. Ígérjük, hogy mindenütt ott leszünk, ahol erősíteni és védeni kell népi demokráciánkat, ahol a szocializmust építik. A munkásnők még nagyobb számban fognak részt venni a munkaversenyeken, még több lesz közöttük az élmunkás meg a kiváló munkás. Mi, dolgozó parasztasszonyok részt veszünk a terménybegyűjtési versenyben, s a falu felvirágoztatásáért erősíteni fogjuk földmíves szövetkezeteinket meg a termelőcsoportokat. Nem fog a mi eszünkön túljárni semmiféle kulák mesterkedés. (*Nagy taps.*) Éberek leszünk, nem engedjük, hogy utunkat állják mezőgazdaságunk szocialista fejlődésében, amiben támogat alkotmányunk 7. paragrafusa. És mi, dolgozó asszonyok mindnyájan együtt fogunk harcolni a békéért. Nagy a mi szívünkben a szeretet családjaink, drága hazánk iránt, nem engedjük, hogy ellenségeink prédája legyen. Gyűlöljük az imperialista háborús uszítókat, akik szabad és boldog hazánk s a béke ellen törnek. Magyar Népköztársaságunkat védjük és óvjuk.

Tisztelt Országgyűlés! A nagy Szovjetunió alkotmánya volt az első, amely biztosította a nők teljes egyenjogúságát. Ennek alapján váltak a világ minden dolgozó asszonyának mintaképévé a szovjet asszonyok. Mi, dolgozó magyar asszonyok őket fogjuk követni a termelésben, az ellenségeink elleni harcban, a hazánk és családunk iránt való szeretetben. Így leszünk méltók az alkotmányunkban lefektetett egyenjogúságra, és ezzel fogjuk leróni hálánkat mindazokért, amiket kaptunk, a nagy Szovjetuniónak, Sztálin elvtársnak (*hosszan tartó, lelkes taps*), pártunknak és nagy tanítómesterünknek, Rákosi elvtársnak. (*Hosszan tartó lelkes, majd ütemes taps.*)

Az aznap elfogadott alkotmány két nappal később, 1949. augusztus 20-án lépett életbe. A Magyar Népköztársaság *új címere (a Kossuth-címer helyett) a vörös csillagos, búzakalászos-kalapácsos címer lett,* Szent István *napját pedig átnevezték* az új alkotmány ünnepévé.

•

NAGY IMRE
Magyar Rádió (az Országgyűlésből), Budapest, 1953. július 4.

Miniszterelnöki székfoglaló

„A Rákosi-korszak legnagyobb hatású szónoklata... Szavaitól felszabadultabbá vált az ország, felemelkedtek a fejek" – *így jellemzi az alábbi beszédet Rákosi Mátyás politikai életrajzának szerzője,* Pünkösti Árpád.

A magyar sztálinizmus két legdurvább gazdasági intézkedése a nehézipar túlhajszolt fejlesztése és az erőszakos szövetkezetesítés volt. Romsics Ignác *adata szerint a magyar ipar 1953-ig évi 20%-os(!) növekedést produkált, az a* Nagy Imre *(1896-1958) pedig, aki 1945-ben boldogságának adott hangot, hogy ő és pártja, a Magyar Kommunista Párt közreműködhetett a földosztásban, miután ellenállási kísérletei rendre kudarcba fulladtak, 1951 elejétől maga is részesévé vált az erőszakos tsz-szervezésnek.*

Mindezek dacára 1951–1952-ben újra be kellett vezetni a cukor-, liszt- és zsírjegyeket, a szaporodó „izgatási" *ügyek pedig jelezték, hogy a rezsim lassan azoknak a rokonszenvét is elveszíti, akik korábban támogatták a kommunista pártot. Fölfogva az ország állapotát, és kihasználva a Sztálin halála utáni enyhülést, az 1953. július 4-én hivatalba lépő miniszterelnök expozéja* új politikát *hirdet.*

Tisztelt Országgyűlés! Amidőn hazánk felszabadulása után a hatalmat a dolgozó nép vette kezébe az országban, a demokratikus népképviselet alapján az Országgyűlés jelentősége lényegesen megnövekedett. Magyarország demokratikus újjászületésével a történelem viharában örökre alámerült a régi, földesúri-burzsoá parlament, mely az alkotmány sáncain kívül rekesztette a dolgozó népet, a munkásosztályt és a parasztságot. Az úri parlament törvényhozása és országkormányzása elmaradt, gazdaságilag fejletlen országot, szabadságától és jogaitól megfosztott népet hagyott maga után. Amióta a nép küldöttei bevonultak a törvényhozás házába, és a népszabadságot, a népjogot, magát a dolgozó magyar népet tették meg a törvényhozás fundamentumává, megkezdődött a gyümölcsöző, törvényhozó munka, kibontakozott a nép alkotó kezdeményezése. [...]

Biztosan mondhatjuk, hogy a most összeült Országgyűléssel fejlődésünkben új szakasz veszi kezdetét, amelyben fokozottabban kifejezésre kell jutni a népszuverenitásnak, a parlament nagyobb szerepének az állami élet törvényes irányításában, a felelős kormányzás alapelveinek és célkitűzéseinek meghatározásában, valamint az Országgyűlés alkotmányos jogainak gyakorlásában.

A kormány feladatai ellátásában fokozottabban az Országgyűlésre kíván támaszkodni, amelynek bizalmából az országot vezeti, és amelynek a kormányzás terén kifejtett tevékenységéért, a haza jó vagy balsorsáért, dolgozó népünk boldogulásáért teljes felelősséggel tartozik. Ugyanakkor biztosítani kívánja, hogy a minisztertanács a törvényhozásra támaszkodva, az államügyek intézésének teljes jogú szerve legyen, amely a minisztériumok szélesebb hatáskörén és a miniszterek nagyobb felelősségén nyugszik. Ezzel lényegében további lépést teszünk előre államéletünk demokratizálása terén.

Tisztelt Országgyűlés! Áttérve a gazdaságpolitika kérdéseire, hangsúlyozni kívánom, hogy a kormány, a Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetősége új irányelvek reális célkitűzései és javaslatai alapján folytatja gazdaságpolitikáját. Ez azt jelenti, hogy népgazdaságunk fejlesztése terén feltétlenül számol az ország gazdasági erőforrásaival, hogy nem tűz maga elé olyan feladatokat, amelyeknek megvalósításához hiányzanak a szükséges feltételek, akár nyersanyagbázisról, akár az ország erejét és teljesítőképességét meghaladó vagy túlzottan igénybevevő beruházásokról, akár a lakosság életszínvonalának rovására menő egyéb túlzott gazdasági feladatokról van szó.

A kormány a gazdaságpolitika terén azt a közmondást tartja szem előtt, hogy addig nyújtózkodjunk, ameddig a takaró ér. Márpedig látnunk kell, és ezt az ország színe előtt őszintén meg kell mondani, a felemelt ötéves terv célkitűzései sok tekintetben meghaladják erőinket, megvalósításuk túlzottan igénybe veszi erőforrásainkat, hátráltatja a jólét anyagi alapjainak gyarapodását, sőt az utóbbi időben az életszínvonal romlását vonta maga után. Nyilvánvaló, hogy ebben a tekintetben lényeges módosításra van szükség. A szocialista nehézipar fejlesztése nem lehet öncél. A népi demokrácia útján, a szocialista iparosítás útján úgy kell előrehaladnunk a szocializmus felé, hogy az a dolgozó nép, elsősorban a szocialista építés derékhada, a munkásosztály életszínvonalának, szociális és kulturális helyzetének szüntelen javulásával járjon. [...]

Gazdaságpolitikánkban irányt kell változtatni abban a tekintetben is, hogy a termelési eszközöket gyártó nehézipar fejlesztésének ütemét jelentősen lassítva az eddiginél lényegesen nagyobb súlyt kell helyezni a szükségleti cikkeket gyártó könnyűiparra és élelmiszeriparra, amivel lehetővé kell tenni a lakosság növekvő szükségleteinek mind nagyobb mérvű kielégítését. [...]

Tisztelt Országgyűlés! Népgazdaságunk másik fő ága, amelynek terén a kormány előtt új feladatok állnak, a mezőgazdaság. A már említett alacsony és az összes beruházásokhoz képest az utóbbi években viszonylag csökkent beruházások miatt, az egyéni gazdálkodók megsegítésének elhanyagolása miatt, a termelőszövetkezetek sem gazdaságilag, sem politikailag eléggé alá nem támasztott, túl gyors fejlesztése miatt, ami a parasztság gazdálkodását bizonytalanná tette, a mezőgazdasági termelés fejlődése megakadt, s az utóbbi években lényegében egy helyben állt. Ebben nagy része volt a gyakori és nagyarányú tagosításoknak is, amelyek során sok visszaélés, erőszakoskodás fordult elő, ami joggal sértette parasztságunk igazságérzetét, amellett, hogy komoly gazdasági károkat is okozott neki. Ismeretes, hogy mezőgazdasági termelésünk döntően az egyéni gazdaságokon nyugszik, melyeknek termelését az ország nemcsak hogy nem nélkülözheti, ellenkezőleg, országos érdek termelésük fejlesztése úgy a földmű-

velés, mint az állattenyésztés terén. A kormány elsőrendű feladatának tekinti az egyéni gazdaságok termelésének felkarolását, termelési és munkaeszközökkel, felszerelésekkel, műtrágyával, nemesített vetőmaggal és az agrotechnika más eszközeivel való megsegítését. A kormány minden eszközzel meg kívánja szilárdítani a paraszti termelés és tulajdon biztonságát. Ennek érdekében már az idén megtiltja a szokásos őszi tagosítást, amely az önkényes földbirtokcserével akadályozta a föld gondos művelését és csökkentette a gazdák termelési kedvét.

A mezőgazdasági termelés kedvezőtlen alakulásához kétségtelenül hozzájárult a túlhajtott termelőszövetkezeti mozgalom, a termelőszövetkezetek számszerű fejlesztésének elsietett üteme, ami odavezetett, hogy a megalakult termelőszövetkezetek egy része, a szükséges feltételek hiánya miatt, nem tudott gazdaságilag és szervezetileg megerősödni. A termelőszövetkezeti mozgalom elsietett kifejlesztésének legsúlyosabb következménye azonban az volt, hogy a dolgozó parasztság körében különösen az előfordult túlkapások, az önkéntesség elvének megsértése komoly nyugtalanságot keltett, zavarta a nyugodt termelőmunkát és a gazdálkodás fejlesztéséhez szükséges befektetések nagyarányú csökkenéséhez vezetett. [...]

Mindezek alapján a kormány elsőrendű és sürgős feladatának tekinti a mezőgazdasági termelés biztonságának megteremtését. Annak érdekében, hogy dolgozó parasztságunk számára biztosítsa a nyugodt munka minden lehetőségét, hogy eloszlassa kételyeit a parasztgazdaságoknak termelőszövetkezetekbe való kényszerítése tekintetében, a kormány helyesnek és szükségesnek tartja a termelőszövetkezeti mozgalom lassítását, és az önkéntesség szigorú betartása érdekében lehetővé fogja tenni, hogy azok a termelőszövetkezeti tagok, akik vissza akarnak térni az egyéni gazdálkodáshoz, mert ott vélik megtalálni boldogulásukat, a gazdasági év végén kiléphessenek a termelőszövetkezetből. Ezen túlmenően engedélyezni fogja olyan termelőszövetkezetek feloszlását, ahol a tagság többsége azt kívánja. Ugyanakkor a kormány továbbra is messzemenő támogatásban részesíti a termelőszövetkezeteket, kölcsönökkel és beruházásokkal hozzájárul gazdálkodásuk fejlesztéséhez, tagjainak boldogulásához, mert meggyőződése, hogy a parasztság felemelkedésének ez a legjárhatóbb útja. [...]

Gazdasági életünk más területén is szüksége mutatkozik annak, hogy a kormány változtasson az eddigi gazdaságpolitikán. Az utóbbi évek során az állam olyan területekre is kiterjesztette a maga gazdasági tevékenységét, ahol a magánkezdeményezésnek és -vállalkozásnak még komoly szerepe lehet, és elősegítheti a lakosság szükségleteinek fokozottabb kielégítését. Ez a terület a kiskereskedelem és a kisipar. Bár a kisipari szövetkezetek komoly fejlődésről tesznek tanúságot, mégsem tudják pótolni a kisipari termelés terén mutatkozó hiányt. Ez arra készteti a kormányt, hogy helyt adjon a magánvállalkozásnak, és lehetővé tegye az arra jogosultaknak a törvényes előírások alapján iparengedélyek kiadását, ugyanakkor biztosítsa számukra az iparűzéshez szükséges feltételeket az áruellátást, hitelt stb. [...]

Nagyobb türelmességet kell tanúsítani vallási kérdésekben. Megengedhetetlen e téren adminisztratív eszközök alkalmazása, ami eddig bizony néha előfordult. A kormány ebben a kérdésben a türelmesség alapján áll, melynek a felvilágosítás és a meggyőzés az eszköze. Adminisztratív vagy más kényszerítő eszköz alkalmazását a kormány elítéli és nem fogja tűrni. [...]

A kormányra a múltban elkövetett súlyos hibák helyrehozása, a jogrend megszilárdítása és a törvényesség biztosítása terén is nagy és felelősségteljes feladatok várnak. Államhatalmi szerveink feladata és kötelessége őrködni dolgozó népünk jogainak biztosításán és sérthetetlenségén. Ezekre a szervekre nemcsak az a feladat hárul, hogy biztosítsák a dolgozó nép kötelezettségeinek teljesítését, hanem az is, hogy a haza minden polgára szabadon élhessen törvényben biztosított jogaival. Dolgozó népünk ezt méltán elvárhatja saját államától. De igazságügyi és rendőrségi szerveink, valamint helyi tanácsaink munkájában gyakran nem jutott kellően érvényre a népi demokratikus államélet és kormányzás alapelve – a törvényesség. Ezek a szervek nemcsak az állami, gazdasági és társadalmi élet különböző területén, hanem a saját állami tevékenységük terén és hatáskörében sem tudták úgy biztosítani a törvényesség szigorú betartását, ahogyan azt a népi demokratikus állam és a nép érdekei feltétlenül megkövetelik.

A bírósági és kihágási eljárások nagy száma, a széles körben alkalmazott adminisztratív módszerek, a begyűjtés, az adóbehajtás, a kuláklista, a tagosítások terén elkövetett tömeges túlkapások és visszaélések, valamint egyéb zaklatások sértették a lakosság igazságérzetét, megrendítették a törvényességbe vetett hitét, meglazították a dolgozó nép és állami szervek, valamint a helyi tanácsaink kapcsolatát. [...]

Mindebből kiindulva, a megbocsátás szellemében, a megnyugvás és a jogos sérelmek gyökeres orvoslása érdekében, a kormány törvényjavaslatot terjeszt az Országgyűlés elé, amelynek alapján szabadon kell bocsátani mindazokat, akiknek bűne nem olyan súlyos, hogy szabadlábra helyezésük az állam biztonságát vagy a közbiztonságot veszélyezteti. Egyidejűleg megszünteti az internálás intézményét, az internálótáborokat pedig feloszlatja. Ezzel a kormány lehetővé kívánja tenni, hogy a közkegyelemben részesülők és internáltak visszatérhessenek otthonaikba, családjukhoz, a társadalomba, hogy munkájukkal annak hasznos tagjává legyenek. Rendezni kívánja a kormány a kitelepítettek helyzetét is, lehetővé téve számukra, hogy az összes állampolgárokra kötelező jogszabályok figyelembevételével választhassák meg letelepedési helyüket.[76]

Összeegyeztethetetlen a népi demokratikus igazságszolgáltatás alapelveivel a rendőrbíráskodás, ami lényegében azt jelenti, hogy a nyomozó szerv maga bíráskodik is. A kormány a régi rendszernek ezt az átörökölt maradványát törvényhozási úton meg fogja szüntetni. [...]

Tisztelt Országgyűlés! Azok a nagy horderejű rendelkezések, amelyeket a népgazdaság átállítása és a jogrend megszilárdítása, valamint az életszínvonal emelése terén teszünk, az a nagy fordulat, ami az állami és gazdasági élet számos területén előttünk

[76] A beszéd után nem sokkal, 1953. július 25-én kihirdetett részleges amnesztia – Szakolczai Attila adata szerint – körülbelül 15 000 ember szabadulását jelentette a börtönökből, az internálást július 26-án megszüntető minisztertanácsi határozat pedig további 6000 ember szabadulását tette lehetővé.

áll és megvalósításra vár, nagy feladatokat ró a törvényhozásra, a kormányra és az egész államapparátusra. Pedig ezek a rendszabályok távolról sem merítik ki mindazokat a tennivalókat, amiket a kormánynak az ország életének szerteágazó területén el kell végezni. Részletkérdésekbe nem kívánok belebocsátkozni. Az érintett fő kérdések világosan mutatják a gazdaságpolitika új útját, amelyen a kormány haladni kíván: szélesebb alapokon, az egész néppel együtt, kezdetben talán lassabban, de annál biztosabban, ugyanazon cél – a szocializmus felé. [...]

Tisztelt Országgyűlés! Megköszönve a bizalmat, amely a minisztertanács élére állított, átérezve a haza és a nép iránti felelősséget, hangsúlyozni kívánom, hogy népünk jóléte, a munkásosztály és az egész lakosság életszínvonalának állandó emelése, ami a kormány tevékenységének középpontjában áll, népünk termelőmunkáján nyugszik. A növekvő jóléthez a termékek bőségét csakis a termelés fokozásával, a tervek teljesítésével, dolgozóink szélesen kibontakozó, lelkes szocialista versenyével lehet biztosítani úgy az iparban, mint a mezőgazdaságban. Az ország szeme ma ideszegeződik, a parlament üléstermére, melynek tanácskozásai és határozatai elé egész népünk nagy várakozással tekint. Meg vagyok róla győződve, hogy dolgozó népünk, munkásosztályunk, parasztságunk, értelmiségünk a haza iránti kötelességérzettől mélyen áthatva valóra váltja üdvös célkitűzéseinket. Szent meggyőződésem, tisztelt Országgyűlés, hogy a Magyar Dolgozók Pártjának vezetésével és javaslatai alapján, összeforrva a néppel, az eddiginél sokkal biztosabban haladunk majd előre új gazdaságpolitikánk célkitűzéseinek megvalósításáért hazánk felvirágzásának, népünk jólétének útján, ragyogó jövendőnk, a szocializmus felé. (*Hosszan tartó, nagy taps.*)

„A pozitív intézkedések bejelentése annyira megnövelte Nagy Imre nimbuszát, hogy Rákosi majdnem eltűnt a térképről" – *utal epésen a beszéd hatására* Pünkösti Árpád. *Ugyanakkor bármennyire felszabadultan beszélt az újdonsült miniszterelnök, s bármennyire is egy szabadabb élet reményét közvetítették szavai, állandóan tartani lehetett attól, hogy mind* Moszkva, *mind az országgyűlési padsorokban mögötte tapsoló Rákosi-klikk megtorpedózhatja programját.*

•

RÁKOSI MÁTYÁS
Az Építők székházának nagyterme, Budapest, 1953. július 11.

„El vagyunk szánva a hibák gyors kijavítására és kiküszöbölésére"

Nagy Imre „új szakasz" *politikája nyilvánvalóan zavart okozott a magyar sztálinisták körében. Ezért az alábbi, a budapesti pártaktíván elmondott beszédében* Rákosi Mátyás *(1892–1971) nemcsak sietett megnyugtatni a pártelitet, hanem – egy héttel a miniszterelnöki expozé után – hadjáratot hirdetett hatalmának visszaszerzése érdekében.*

Pontról pontra követve vetélytársa gondolatmenetét úgy csűri-csavarja a szót, mintha még mindig ő volna a miniszterelnök: „rendszabály"*-nak nevezi azt, hogy* „a Minisztertanács elnökének teendőit most más elvtárs látja el", *a párttitkári és a miniszterelnöki funkció szétválasztásáról pedig azt hazudja hosszú beszéde vége felé, hogy* „ezek a munkakörök külön-külön olyan nagyok, hogy ellátásuk egy elvtárs teljes munkaerejét veszik igénybe". *Egy jelentéktelen részletekben élvezettel elmerülő demagógot hallunk, aki örömét leli az ellenségképekről való fantáziálásban.*

Elvtársak! Összehívtuk a Magyar Dolgozók Pártja budapesti szervezetének pártaktíváját, hogy ismertessük azokat a kérdéseket, amelyekre vonatkozólag pártunk Központi Vezetőségének június 27-én és 28-án megtartott teljes ülése határozatokat hozott. Ezek a határozatok foglalkoztak pártunk és népi demokráciánk legfontosabb kérdéseivel, külön részletesen foglalkoztak azokkal a hibákkal, amelyek pártunk munkájában és népi demokráciánk gazdasági területein mutatkoztak. A Központi Vezetőség kidolgozta a hibák kijavítására vonatkozó rendszabályokat is. [...] Központi Vezetőségünk azonban megállapította, hogy pártunk és különösen pártvezetésünk munkája közben súlyos hibákat is követett el. E hibák egy része pártvezetésünk helytelen módszereiből folyt. Központi Vezetőségünk ülése kidolgozta a rendszabályokat, amelyek a jövőben biztosítják a valóban kollektív vezetést, érvényre juttatják a vezetésben a pártdemokráciát, egészséges fejlődésünknek az elengedhetetlen biztosítékát, valamint a kommunista kritika és önkritika szellemét. [...] A pártmunka megjavítására kidolgozott rendszabályokat azóta már pártunk tagsága elé vittük, s ezekből az elvtársak meggyőződhettek róla, hogy el vagyunk szánva a hibák gyors kijavítására és kiküszöbölésére.

Én ezen az aktíván elsősorban azokkal az intézkedésekkel kívánok foglalkozni, melyeket Központi Vezetőségünk gazdasági kérdésekben dolgozott ki. Kezdem mindjárt a szocialista iparosítás kérdésével. Mióta befejeztük a háború romjainak eltakarítását, az újjáépítést, és miután a politikai harcban megvertük a régi kizsákmányoló osztályokat és rátértünk a szocializmus építésére, dolgozó népünk áldozatkészsége, hazaszeretete és szorgalma olyan műveket hozott létre, olyan teljesítményeket mutatott fel, amilyenekről a régi kapitalista időkben szó sem lehetett. [...] Ugyanakkor azonban meg kell állapítanunk, hogy az alkotó munka hevében komoly hibákat is követtünk el. Hibát követtünk el elsősorban azzal, hogy nehéziparunk és a termelőeszközöket gyártó iparok fejlesztésében túl gyors iramra tértünk át, és a tervezés munkájában gyakran figyelmen kívül hagytuk hazánk gazdasági erőforrásait, reális lehetőségeit. Figyelmen kívül hagytuk nem egyszer azokat a nagy lehetőségeket, melyek a Szovjetunióval és a népi demokráciákkal való együttműködés jobb kiépítésében rejlettek.

A legkomolyabb hibát azonban ott követtük el, amikor 1951 februárjában túlságosan megemeltük első ötéves tervünk ipari célkitűzéseit. Hároméves tervünk eredményeinek, valamint az ötéves tervünk első évének jó teljesítményei alapján akkor megállapítottuk, hogy gazdasági lehetőségeink nagyobbak, mint ahogy ezt eredetileg gondoltuk, és további tervünkbe több beruházást vehetünk fel. Ennek megfelelően a beruházás összegét 51 milliárdról 80 milliárd forintra emeltük fel. És itt történt a hiba. Emelni lehetett, és emelnünk kellett a tervet, de a 30 milliárdos emelés túl sok volt. Kevesebbet kellett volna emelnünk.

Természetesen ezzel az emeléssel párhuzamosan azt is elhatároztuk, hogy megfelelően emelni fogjuk a dolgozó nép életszínvonalát. A tervünk szerint öt év alatt az életszínvonalnak 50 százalékkal kellett volna emelkednie, és 220 000 lakást akartunk ez idő alatt építeni. De, ismétlem, megemelt tervünkbe már a kezdetén olyan hibák csúsztak be, amelyek eleve lehetetlenné tették az életszínvonal ilyen irányú emelkedését. A megemelt terv ugyanis tízszer annyi beruházást írt elő a nehéz- és gépipar számára, mint a könnyű- és élelmiszeripar számára. Kevés volt a mezőgazdasági beruházásokra szánt összeg is. Márpedig a könnyű- és élelmiszeripar, valamint a mezőgazdaság termelése lett volna hivatva jelentékeny részben biztosítani az életszínvonal emelését. [...]

Ezeket a hibákat még tetézte a tavalyi rossz termés. A kettő együttvéve oda vezetett, hogy az ipari munkásság életszínvonala az utolsó esztendőben már nem emelkedett, hanem csökkent. Megsértettük a szocializmus építésének azt az alaptörvényét, hogy az építéssel párhuzamosan szakadatlanul emelkednie kell a dolgozó tömegek, és különösen az ipari munkásság életszínvonalának. [...] A dolgozó tömegek életszínvonalának állandó emelkedését biztosító rendszabályok lényege az, hogy összes beruházásainkat, jövendő terveinket felülvizsgáljuk, s átcsoportosítjuk abból a célból, hogy minél többet tudjunk fordítani a dolgozó nép, az ipari munkásság életszínvonalának emelésére, s ugyanakkor, ha lassabb iramban is, de folytatjuk szocialista építésünket, és benne természetesen nehéziparunk fejlesztését is. Egyben többet fogunk költeni a munkásság szociális céljaira, a munkavédelemre, a minimumra csökkentjük a túlórázást, biztosítjuk a szabadnapot, eltöröljük a helytelen pénzbírságot és így tovább. [...]

Nekünk élesen szembe kell szállnunk és vissza kell vernünk az ellenségnek azt a demagóg kísérletét, mellyel dolgozó népünk és ipari munkásságunk életszínvonalának, jólétének emelését akarja meggátolni. Minden öntudatos munkás és értelmiségi előtt világos, hogy életszínvonalunkat nem lehet emelni akkor, ha termelésünk csökken. Mi át fogjuk állítani és át fogjuk szervezni iparunkat úgy, hogy belőle szocialista építésünk továbbfolytatása mellett a dolgozók életszínvonalának emelésére a lehető legtöbb jusson.

De mindenki előtt világos, hogy nem emelhetjük az életszínvonalat akkor, ha a termelés – és mindjárt hozzátehetem: a termelékenység – nem emelkedik, ha az önköltség nem csökken. Ahhoz, hogy több lakóház, ahhoz, hogy több lakás, több kerékpár, több ruha, több cipő, több cukor, több élelem legyen, több szén is kell, amely egész iparunkat fűti, több vas és acél is kell, amely nélkül nincsen gépgyártás, és nem lehetséges a dolgozó nép jólétének emelése. Mi tehát jövőre is több szenet és több acélt akarunk termelni, mint az idén, és többet is kell termelnünk, mert csak így tudjuk népünk életszínvonalát emelni. A különbség az eddigi állapothoz képest az lesz, hogy a vas-, az acél-, a széntermelést kisebb mértékben fogjuk emelni, mint eddig, és ugyanakkor meggyorsítjuk a fogyasztási cikkek termelését. [...]

Ki kell térnem itt azokra a nézetekre, amelyeket gyakran az ellenség, de még a jóhiszeműek is hangoztatnak, s amelyek szerint rendszabályaink rendkívül rövid idő alatt és gyors iramban javítják meg dolgozó népünk életszínvonalát. Vigyáznunk kell e téren, hogy a várakozásokat fel ne csigázzuk. Mint minden alapos munkához, a népjólét emeléséhez is többek között idő kell. A jó aratás lehetővé teszi, hogy hétről hétre bővebb legyen, és hozzáteszem, olcsóbb is legyen egy sor élelmiszernél, különösen a zöldségféléknél, a gyümölcsnél, a burgonyánál az ellátás. Ezen a téren éppen az utolsó hetekben komoly javulás, és hozzátehetem, komoly áresés is van, amint az elvtársak erről meggyőződhettek. Néhány héten belül, ha a begyűjtés fegyelmezetten és szervezetten folyik, a 4 forint 60 filléres liszt is országszerte kapható lesz. A cukorrépatermés jónak ígérkezik, és minden jel szerint októberben már bőségesen áll majd rendelkezésünkre országszerte a kristálycukor. Egy sor textiláruñál és lábbelinél már komoly árcsökkentést hajtottunk végre. Más rendszabályok lehetővé teszik, hogy jó minőségű textiláru, lábbeli a legközelebbi hónapokban már nagyobb mennyiségben álljon a dolgozók rendelkezésére.

De ugyanakkor mindenki megérti, hogy például abból a kukoricából, amit októberben fogunk letörni, az ősszel még nem lesz disznóhús, és hogy életszínvonalunk általános emelése hosszabb idő munkáját veszi igénybe. Hosszú és gondos munkát követel beruházásaink átütemezése is abba az irányba, hogy a nehézipari beruházások egy részét a könnyűiparba és a mezőgazdaságba vezessük át. Az életszínvonal javítását szolgáló nyersanyagok, amilyen a gyapot, a gyapjú, a bőr, jelentékeny részben külföldről, import útján kerülnek hozzánk, és ez már magában véve megnehezíti, hogy ezen a téren gyors ütemű vagy hirtelen növekedést tudjunk elérni. [...]

Rátérek most a mezőgazdaság kérdéseire. Szóltam arról, hogy a túlzott iparosítás következtében az utolsó esztendőkben a mezőgazdaságra jutó beruházások aránya esett. Ez már magában véve hiba, mert a mezőgazdaság termeli az élelmiszereket, melyek az életszínvonal-emelésénél jelentékeny szerepet játszanak. Emellett azonban külön elkövettük még azt a hibát is, hogy a termelőszövetkezetek és az állami gazdaságok gyors fejlesztése érdekében elhanyagoltuk az egyénileg dolgozó parasztság, tehát a mezőgazdaságban dolgozók többségének érdekeit. A műtrágyát, a mezőgazdasági gépeket szinte kizárólag az állami gazdaságoknak és a szövetkezeteknek juttattuk, s elsősorban nekik dolgoztak a gépállomások is. A szövetkezetek és állami gazdaságok gyors fejlesztésének egyik velejárója volt a tagosítás, amelynél sokszor megszegték az önkéntesség elvét, s ami az egyénileg dolgozó parasztok gyakori zaklatásával járt.

Vannak olyan községek, ahol az utolsó évek folyamán kétszer, sőt háromszor tagosították, és ezzel kapcsolatban kétszer vagy háromszor cserélték, vették el az egyéni gazda földjét, és adtak helyette másikat. Sok egyénileg dolgozó paraszt emiatt elégedetlenkedett, és nem érezte a jogbiztonságot, a birtoklás biztonságát. Begyűjtési rendszerünk olyan volt, hogy évről évre változott, és megnehezítette a dolgozó parasztok számára, hogy esztendőkre előre ismerjék az állammal szemben fennálló kötelezettségeiket. A termelési szerződéseket gyakran az önkéntesség megsértésével kötötték, és azokkal szemben, akik önként nem voltak hajlandók szerződni, nem egyszer nyomást, adminisztratív rendszabályokat alkalmaztak, mint ahogy általában sűrűn alkalmaztak az egyéni parasztokkal szemben is meggyőzés helyett adminisztratív rendszabályokat, büntetéseket. Azok az egyénileg dolgozó parasztok, akik még nem hívei a termelőszövetkezeteknek, állandóan nyugtalankodtak amiatt, hogy őket esetleg előbb vagy utóbb termelőszövetkezetbe kényszerítik. Mindezek a tények együttvéve oda vezettek, hogy dolgozó parasztságunk jelentékeny része bizonytalanná vált, nem egy esetben otthagyta földjét, s elment az iparba vagy az állami gazdaságokba dolgozni.

Pártunk e ténynek felismerésében határozta el, hogy ezen a téren is ki kell javítani az elkövetett hibákat. Már egy sor komoly rendszabályt foganatosítottunk; hogy csak egyet említsek: 600 millió forinttal csökkentettük már eddig is a mezőgazdaság kötelezettségeit. Terveink átdolgozásának egyik célja, hogy az eddiginél sokkal többet tudjunk beruházni a mezőgazdaságba. Külön meg kell nyugtatnunk az egyénileg dolgozó parasztságot, meg kell nyugtatni minden téren. Gazdaságilag erőteljesen támogatnunk kell, hogy kapjon műtrágyát, igénybe vehesse a gépállomások segítségét, hogy a beadás teljesítése után szabadon, tetszése szerint értékesíthesse termelvényeit. Gyors, konkrét, kézzelfogható rendszabályokkal kell biztosítani azt, hogy nyugodtan termeljen földjén, hogy a mi új rendszabályaink következtében ne csak termelési kedve nőjön meg, de nőjön meg jövedelme, és ezzel együtt életszínvonala csakúgy, mint az ipari munkásságé.

Meg vagyunk győződve róla, hogy azok a rendszabályok, melyeket pártunk Központi Vezetősége kidolgozott, végeredményükben nemcsak megnyugtatják az egyénileg dolgozó parasztokat, de emelik életszínvonalukat, s egyben újra megszilárdítják a munkás-paraszt szövetséget is. Az egyénileg dolgozó parasztok, akik mezőgazdasági népességünk többségét teszik ki, ezeknek az általunk javasolt rendszabályoknak alapján megértik, hogy pártunk és államunk felismerte bajaikat és gondjaikat, melyek eddig nyugtalanították őket, és gyorsan, erőteljesen akar segíteni rajtuk.

Amikor azonban mi segítjük az egyénileg dolgozó parasztokat, ezzel nem változik meg az a politikánk, hogy a termelőszövetkezeteket még inkább segítjük. (*Taps.*) [...] Mi változatlanul valljuk a termelőszövetkezeti termelés fölényét, valljuk azt, hogy a dolgozó parasztság gazdasági és kulturális felemelkedésének egyedül járható útja a termelőszövetkezet. Ezért felszólítjuk a termelőszövetkezet híveit, a termelőszövetkezetek százezres tagságát is, akik az utolsó esztendőkben annyi áldozattal, és hozzáte-

hetem, annyi eredménnyel építették szövetkezeteiket, hogy fogjanak össze és védjék meg termelőszövetkezetüket. Külön fordulunk a termelőszövetkezetek kommunistáihoz, pártszervezeteihez, a traktoristákhoz, kombájnvezetőkhöz, hogy álljanak a szövetkezetek megvédéséért, megerősítéséért vívott harc élére. Legyenek mindenütt az első sorban, bátran, keményen leplezzék le, verjék vissza az ellenség minden megnyilvánulását, minden támadását! Ne engedjenek a csüggedésnek, ne engedjenek az ellenséges propagandának, amely a mi helyes intézkedéseink túlhajtásával most megkísérli az egész szövetkezeti mozgalom ellen a támadást. A termelőszövetkezetek tagjai és hívei legyenek biztosak afelől, hogy támogatja őket pártunk, hogy mögöttük áll népi demokráciánk egész ereje. (*Hosszan tartó taps.*) [...]

Nekünk változatlanul nincs kifogásunk az ellen, hogy azok a tagok, akik ki akarnak lépni a termelőszövetkezetekből, ezt a gazdasági év végén megtegyék. De mert mi a szövetkezetek megerősödését, felvirágzását és gazdagodását akarjuk, nem fogjuk megengedni, hogy akár türelmetlenség, akár ellenséges agitáció ezeket a rendszabályokat a szövetkezetek ellen fordítsa. A jó termés lehetővé teszi, hogy a szövetkezetek éppen az idén meg tudják végre mutatni fölényüket. Ezért mindent meg kell tenni arra, hogy a szövetkezetek szervezetten, zavartalanul végezhessék az aratást, nyugodtan végezhessék a betakarítást, és pontosan teljesíthessék a beadást is. Ennek megfelelően, ismétlem, nem szabad megengedni, hogy a termelőszövetkezetek aratási munkáját és további fejlődését akár türelmetlenségből, akár ellenséges szándékkal bárki is megzavarja.

Különösen fel kell lépni azokkal a kulákokkal szemben, akik dolgozó népünk életszínvonalának emelésére irányuló rendszabályainkat gyengeségnek magyarázzák. Abból a tényből, hogy javasoltuk a kuláklista megszüntetését, a falu e kizsákmányoló elemei arra a következtetésre jutottak, hogy most már eljött az ő idejük. Gondoskodnunk kell róla, hogy ebből a tévhitükből gyorsan kijózanodjanak. (*Hosszan tartó taps.*) Mi azért javasoltuk a kuláklista megszüntetését, mert rengeteg visszaélésre és fölösleges zaklatásra adott okot. Rájöttünk arra, hogy sok kulák okkal-móddal keresztül tudta vinni, hogy lekerült a listáról, viszont nem egyszer dolgozó középparasztok kerültek erre a listára, és utána őket ugyanúgy korlátozásoknak, sőt zaklatásnak vetették alá, mint a kulákokat. Ezért szüntettük meg a kuláklistát. De a kulák kulák maradt, listával vagy lista nélkül. (*Nagy derültség, taps.*) Akinek efelől valami kétsége lett volna, az tapasztalhatta most az utóbbi napokban, amikor megnőtt a kulákok szarva. A mi dolgunk most, hogy letörjük a megnőtt szarvukat. (*Derültség, taps.*) [...]

Központi Vezetőségünk határozatának megfelelően irányt veszünk arra, hogy államapparátusunk, a tanácsok, a rendőrség, tartsák be pontosan a szabályokat, ügyeljenek a törvényességre, ne zaklassák a lakosságot, ne legyenek ridegek, érdesek munkájuk közben. Mi javasoltuk az amnesztiát, az internálások rendszerének felszámolását is. E rendszabályok azonban nem jelenthetik azt, hogy elfelejtkezünk róla, hogy az ellenség nem alszik. [...]

Az általunk javasolt rendszabályok között szerepel az is, hogy hatóságaink ott, ahol arra szükség van, a kisiparosoknak adjanak iparengedélyt. Mindjárt hozzátehetem, hogy ez nem új rendszabály, erre eddig is volt lehetőség, csak hatóságaink rendkívül szűkmarkúan éltek vele. Elvtársaink egy része most is attól fél, hogy ez a rendszabály oda vezet, hogy a kisipar hirtelen virágzásnak indul és újratermeli a tőkés rendszert. Megnyugtathatom az elvtársakat, hogy nem erről van szó. A szocialista ipar szívó hatása, no meg nem egyszer saját hibáink következtében sok kisiparos elhagyta a falut és elment ipari munkásnak. Így állott elő az, hogy most sok faluban nincs borbély, nincs kovács, nincs cipész, és ahhoz, hogy egy lovat meg lehessen patkolni vagy egy cipőt meg lehessen talpalni, nem egyszer a harmadik faluba vagy a járási központba kell menni.

Természetes, hogy a falu lakossága emiatt mérgelődik. De sajnos, a városokban is nem egyszer hasonló a helyzet. Ha mi most megengedjük, hogy a falvakban – és ahol szükséges, a városokban is – újra dolgozzon a kisiparos, a kovács, a borbély, az üveges, a szerelő vagy a cipész, az még nem veszélyezteti a mi szocialista építésünket, és nem félünk attól a kapitalizmustól, ami ebből termelődik. *(Derültség, taps.)* Viszont az a körülmény, hogy a lakosság elemi szükségleteit ezek a kisiparosok ott helyben, különösebb utánjárás nélkül kielégítik, ugyancsak része az életszínvonalnak, és egyben mutatója annak, hogy népi demokráciánk a lakosság minden, még olyan aprónak látszó kérdésével is törődik, és segít e kérdések megoldásában. [...]

Foglalkozni kívánok azzal a kérdéssel is, amit pártunk tagjai központi vezetőségi ülésünk óta gyakran fölvetettek, hogy miért volt szükség azokra a szervezeti átalakításokra, amelyek pártunk vezetésében és a Minisztertanácsban történtek. [...] A Minisztertanáccsal kapcsolatban azt tapasztaltuk, hogy a nagyszámú minisztérium és fölötte a Minisztertanács elnökhelyetteseiből álló elnökség nem gyorsította, hanem lassította a munkát, az ügyek intézését. Ezeknek a tapasztalatoknak alapján határoztuk el a minisztériumok összevonását. Ami azt a rendszabályt illeti, hogy a párt Központi Vezetőségének titkári teendőjét és a Minisztertanács elnökének teendőit most másmás elvtárs látja el, ennek oka az, hogy ezek a munkakörök külön-külön olyan nagyok, hogy ellátásuk egy elvtárs teljes munkaerejét veszik igénybe. Az ellenség természetesen mindezeket a helyes rendszabályokat különböző hírverésre és zavarkeltésre igyekszik felhasználni. Ezzel kapcsolatban közölhetem az elvtársakkal, hogy a régi Politikai Bizottság azon tagjai, akik most nincsenek benne az új Politikai Bizottságban, valamint a régi Minisztertanács tagjai, akik most nem miniszterek, valamennyien, kivétel nélkül megfelelő munkakörben dolgoznak tovább pártunk és a népi demokrácia különböző területein. Aki ebben a kérdésben bedőlt az ellenség hazug híreszteléseinek, az most újra, csakúgy, mint ezelőtt annyiszor, meggyőződhet róla, hogy becsapták. [...]

Pártunk most a dolgozók életszínvonalának erőteljes emelésére vesz irányt. Tudja ezt az ellenség is. Azt is tudja, hogy a dolgozó nép életszínvonalának emelése erősíti, szilárdítja a munkás-paraszt összefogást, erősíti, szilárdítja népi demokráciánkat. Ezért a maga részéről mindent meg fog tenni, hogy tervünket megzavarja és keresztezze. A belső ellenséget támogatják minden erővel az imperialista háborús gyújtogatók. Az imperialista tábort egyre jobban idegesítik a Szovjetunió sikerei a kommunizmus építése terén, a népi demokráciák, a Kínai Népköztársaság kulturális és gazdasági föllendülése. Nyugtalanítja őket egy sor kapitalista ország kommunista- és munkásmozgalmának, a gyarmati és függő országok felszabadító harcának erőteljes fejlődése. [...] Nem kétséges, hogy az imperialisták és ügynökök itthon, nálunk is meg fognak próbálni mindent, hogy zavarják szocialista építésünket, dolgozó népünk életszínvonalának emelését. Ebben a helyzetben fontosabb, mint bármikor, hogy mindenki világosan lássa: pártunk és vezetése egységesebb, összeforrottabb, mint valaha. *(Hosszan tartó, lelkes taps.)* Ennek az egységnek, összekovácsoltságnak szilárd és megingathatatlan alapját azok az eszmék és tanítások képezik, melyeket Marx, Engels, Lenin, Sztálin dolgoztak ki, s amelyek, mint a múltban, úgy a jövőben is, változatlanul megvilágítják előttünk a szocializmushoz vezető utat.

„A budapesti aktívaértekezlet – *írja egy Históriában megjelent tanulmányában* Izsák Lajos – növelte a zavart, mert nyilvánvalóvá tette, hogy a pártvezetőség nem egységes a júniusi határozat értelmezésében." *Miközben Nyugaton felfutóban volt a finommechanika és a műanyaggyártás, a resztalinizációt szorgalmazó Rákosi még most is arról szónokolt, hogy* „mi tehát jövőre is több szenet és több acélt akarunk termelni, mint az idén". *Nagy Imrének ekkor 22 hónap adatott a hatalomban: pártja előbb 1955 tavaszán minden funkciójából visszahívta, április 18-án az országgyűlés le is váltotta, s még örülhetett, hogy reformkísérletét „csak" az MDP-ből való kizárással büntették.*

•

SZÁSZ BÉLA
Budapest, 1956. október 6.

„Nem felejtünk!"

„A Mindszenty-per »sikerén« felbátorodott Rákosi-klikk, valamint az ÁVH és szovjet tanácsadói elérkezettnek látták az időt egy szovjet típusú, a párton belüli ellenséget leleplező per lefolytatására" – *írja egy Társadalmi Szemlében megjelent tanulmányában* Hajdu Tibor, *hozzátéve, hogy* „Rákosi szívesen hagyott vezető poszton olyanokat, akikről tudott volt, hogy bármikor megzsarolhatók vitatott múltjukkal".

A koholt vádak alapján elítélt, majd 1949. október 15-én kivégzett elvhű kommunista Rajk Lászlót *(1909–1949) csak Rákosi bukása után merték tisztességgel eltemetni. Sírjánál mások*

mellett az a Szász Béla *(1910–) beszélt, aki az egyik ún. mellékper tíz évre ítélt vádlottjaként pontosan ismerte a per koncepciós voltát.*

„Vértanúk ravatalánál állunk őrséget, hogy emléküket megtartsuk az eljövendő idők számára. Rajk László vádlott társaként búcsúzom a tiszta szívű hű bajtárstól, a mindhalálig rendíthetetlen harcostól, aki már kora ifjúságában, egyetemi éveinkben az emberi együttélés magasabb, nemesebb formáit kereste, és minden rezdülésével, egész életével, hitével csak az elnyomottak, csak a magyar nép ügyét szolgálta.

Koholt vád, bitó vetette hét évre jeltelen sírba Rajk Lászlót, de halála ma a magyar nép és a világ előtt figyelmeztető jelképpé magasodik. Mert amikor százezrek vonulnak el a koporsók előtt, nemcsak az áldozatoknak adják meg a végső tisztességet, de szenvedélyes vágyuk, megmásíthatatlan elhatározásuk, hogy egy korszakot temessenek el, örökre eltemessék a törvénytelenségeket, az önkényt és a szégyenteljes esztendők erkölcsi halottait, örökre veszélytelenné tegyék az ököljog és a személyi kultusz magyar tanítványait.

Hisszük, hogy okulva a múltból máris új útra lépünk, s ezt az utat soha többé nem sötétítheti el az ártatlan áldozatok árnyéka. Ezt fogadjuk, Rajk László, Pálffy György, Szőnyi Tibor, Szalai András, s ebben a bizalomban búcsúzom én is tőletek. Nem felejtünk!"

Szász 1963-ban „Minden kényszer nélkül" *címmel nagysikerű könyvet írt a Rajk-per kulisszatitkairól. És bár azóta is többen tettek kísérletet az események pontos felderítésére, a feltárást nehezíti, hogy az MSZMP abbéli igyekezetében, hogy megpróbálja végleg lezárni a múltat, megsemmisíttette a per iratainak – többek között a kihallgatásokról készült magnófelvételeknek, azok legépelt szövegeinek stb. – nagy részét.*

•

NAGY IMRE
Kossuth tér, Budapest, 1956. október 31.

A Varsói Szerződésből történő kilépés

1956 október végén győzött a magyar forradalom. Október 24-e óta újra Nagy Imre volt a Minisztertanács elnöke, *megkezdődött a szovjet csapatok kivonulása, sőt úgy tűnt, a Szovjetunió nem fog tenni semmit a* status quo *ellen. A miniszterelnököt ezek az örömhírek vitték le október utolsó napjának délutánján a* Kossuth térre, *a pár nappal azelőtti, 200 halálos áldozatot követelő tömegmészárlás helyszínére.*

Nagy a Kossuth-szobor tövében állva a győzelmi mámor hangján szólt az összegyűlt hallgatóság tömeghez, tudatosan és lelkesen alkalmazva a „Barátaim!" *családias megszólítást. Ennek ellenére bátor hangú szónoklata* („Rákosi és Gerő bandáját kiűztük az országból. Bűneikért felelni fognak.") *mögött az a később tévesnek bizonyuló hit és remény húzodott meg, hogy a szovjet birodalom a hidegháború közepette eltűri Magyarország önálló útra térését. A reményt a lengyel példa támasztotta alá, a Varsói Szerződésből való kilépésről pedig (amely a forradalom alapvető követelése volt) már folytak a magyar és a szovjet fél közt a tárgyalások.*

Ismét hozzátok szólok, magyar testvéreim, mély, forró szeretettel. Az a forradalmi harc, amelynek ti hősei voltatok, győzött. Ezek a hős napok hozták létre nemzeti kormányunkat, amely népünk függetlenségéért és szabadságáért fog harcolni.

Nem tűrünk semmi beavatkozást a magyar belügyekbe. Az egyenjogúság, a nemzeti szuverenitás és a nemzeti egyenjogúság alapján állunk. Politikánkat szilárdan a magyar nép akaratára építjük.

Kedves barátaim! Szuverenitásunk és függetlenségünk első napjait éljük. Rendkívül nagy akadályokat hárítottunk el utunkból. Rákosi és Gerő bandáját kiűztük az országból. Bűneikért felelni fognak. Megpróbáltak engem is bemocskolni, azt a hazugságot terjesztették, hogy én hívtam be az orosz csapatokat az országba. Ez aláváló hazugság! Az a Nagy Imre, aki a magyar szuverenitás, a magyar szabadság és függetlenség harcosa, nem hívta be ezeket a csapatokat, ellenkezőleg, ő volt az, aki visszavonásukért harcol.

Kedves barátaim! A mai napon megkezdtük a tárgyalásokat a szovjet csapatok kivonásáról az országból, a Varsói Szerződésből reánk háramló kötelezettségeink felmondásáról. Egy kis türelmet kérünk azonban tőletek. Azt hiszem, az eredmények olyanok, hogy ezt a bizalmat megadhatjátok.

Kedves barátaim, álljatok mellénk, támogassatok bennünket a hazafias munkában hazánk függetlenségének megteremtésében, az élet helyreállításában, az alkotó munka megindításában. Azt szeretnénk, hogy a népnek nyugalma és békéje legyen, bizalma a jövőben. Kérünk benneteket, bízzatok a kormányban, teremtsetek rendet és nyugalmat, hogy széles demokratikus programunkat megvalósíthassuk. Éljen a független, szabad, demokratikus magyar köztársaság! Éljen a szabad Magyarország!

A szovjet vezetés ugyanezen a napon döntött a második fegyveres beavatkozásról. A döntésről nem tudva, de a szovjet csapatok beözönlésének tényét ismerve november 1-jén délután 6 órakor a kormány bejelentette a Varsói Szerződés *egyoldalú felmondását,* Magyarország *semlegességét. Ekkor már Nagy Imre korábbi politikusi énjével szembefordulva határozottan az események élén állt.*

•

KÁDÁR JÁNOS
Magyar Rádió, 1956. november 2.

„Az új párt szakít a múlt bűneivel!" – az MSZMP megalakulása

1956. október 25-én Gerő Ernő *(1898–1980) helyett* Kádár János *(1912–1989) lett a* Magyar Dolgozók Pártja *első titkára. Amikor viszont október 30-án Kádár államminiszter lett Nagy Imre kormányában, az MDP feloszlott, majd* Magyar Szocialista Munkáspárt *néven újjáalakult.*

Az „új párt" *szervezői között – miként az alábbi rádiónyilatkozatban elhangzik – egy platformon találjuk Kádárt meg* Nagy Imrét, Lukács Györgyöt *meg* Donáth Ferencet, *akik így együtt a* „Rákosi-féle önkényuralommal" *szemben, egy szocialista irányvonalú párt megalakulásához adják a nevüket, s hívnak fel* „minden magyar dolgozót, akit a nép és haza odaadó szeretete vezérel, hogy csatlakozzon a párthoz". *A november 1-jére datált és az „MSZMP intéző bizottsága" nevében aláírt nyilatkozat Kádár János hangján hangzott el a Magyar Rádióban, este 10 óra körül.*

Magyar munkások! Parasztok! Értelmiségiek! Sorsdöntő órában szólunk azokhoz, akiket a nép és a haza iránti hűség, a szocializmus tiszta eszméinek becsületes szolgálata vezetett ahhoz a párthoz, melyet a sztálinizmus magyar képviselői: Rákosi és klikkje vak és bűnös politikával a zsarnokság és nemzeti rabság eszközévé züllesztett. Ez a kalandorpolitika lelkiismeretlen módon eltékozolta azt az erkölcsi és eszmei örökséget, melyet ti a régi világban becsületes harccal és véráldozattal egybegyűjtöttetek, melyet ti nemzetünk függetlenségéért és demokratikus haladásunkért vívott küzdelemben megszereztettek. Rákosiék súlyosan megsértették nemzeti tisztességünket és önérzésünket, amikor semmibe vették hazánk szuverenitását, szabadságát és könnyelműen tékozolták nemzeti vagyonunkat.

Népünk dicsőséges felkelése lerázta a nép és az ország nyakáról a Rákosi-uralmat, kivívta a nép szabadságát és az ország függetlenségét, amely nélkül nincs, nem lehet szocializmus. Bátran elmondhatjuk: ennek a felkelésnek eszmei és szervezeti vezetői, előkészítői a ti soraitokból kerültek ki. A magyar kommunista írók, újságírók, egyetemisták, a Petőfi Kör fiataljai, munkások, parasztok ezrei, a hazug vádak alapján bebörtönzött régi harcosok, az első sorokban küzdöttek a Rákosi-féle önkényuralom és kalandorpolitika ellen. Büszkék vagyunk arra, hogy a fegyveres felkelésben, annak vezetésében becsülettel helytálltatok, áthatva igazi hazaszeretettől, a szocializmus iránti hűségtől.

Őszintén beszélünk hozzátok. A nép felkelése válaszút elé érkezett. Vagy lesz elég ereje a magyar demokratikus pártoknak vívmányainak megszilárdítására, vagy szembe kerülünk a nyílt ellenforradalommal. Nem azért ömlött a magyar ifjak, honvédek, munkások és parasztok vére, hogy a Rákosi-féle önkényuralmat az ellenforradalom uralma váltsa fel. Nem azért harcoltunk, hogy a munkásosztály kezéből kiragadják a bányákat és gyárakat, a parasztságtól a földet. Vagy biztosítja a felkelés népünk számára a demokrácia alapvető vívmányait: a gyülekezési és szervezkedési jogot, személyes szabadságot és biztonságot, a jogrendet, a sajtószabadságot, a humanizmust, az emberséget – vagy visszasüllyedünk a régi úri világ rabságába és ezzel együtt idegen szolgaságba. Annak komor és riasztó veszélye is fennáll, hogy idegen fegyveres beavatkozás Korea tragikus sorsára juttatja hazánkat.

Népünk és hazánk jövője és sorsa fölötti aggodalom arra int bennünket, hogy mindent megtegyünk e súlyos veszély elhárítására, eloltsuk az ellenforradalom, a reakció tűzfészkeit, véglegesen megszilárdítsuk demokratikus rendünket és biztosítsuk a normális termelőmunkát, a normális élet feltételét: a békét, a rendet és a nyugalmat.

E súlyos órákban azok a kommunisták, akik eddig is harcot vívtak a Rákosi-önkényuralommal, számtalan igaz hazafi és szocialista óhajának megfelelően elhatározták, hogy új pártot alapítanak.

Az új párt egyszer s mindenkorra szakít a múlt bűneivel! Védi és védeni fogja mindenkivel szemben nemzeti becsületünket, hazánk függetlenségét. Ezen az alapon, a nemzeti függetlenség alapján építi ki testvéri viszonyát a világ miden haladó szocialista mozgalmával és pártjával. Ezen az alapon, a nemzeti függetlenség alapján kíván viszonyt minden közeli és távoli országgal, elsősorban a szomszédos szocialista országokkal. Védi és védeni fogja a Magyar Köztársaság vívmányait: a földreformot, a gyárakat, a bankok, a bányák köztulajdonba vételét, népünk vitathatatlan szociális és kulturális eredményeit. Védi és védeni fogja a demokrácia és a szocializmus ügyét, amelynek megvalósítását nem idegen példák szolgai másolásával, hanem országunk gazdasági és történelmi sajátságainak megfelelő módon és úton egyesíti, támaszkodva a sztálinizmustól és minden dogmatizmustól mentes marxizmus-leninizmusra, a tudományos szocializmus tanításaira, valamint a magyar történelem és kultúra forradalmi és haladó hagyományaira.

Történelmünk e nagyszerű, de súlyos órájában felhívunk minden magyar dolgozót, akit a nép és haza odaadó szeretete vezérel, hogy csatlakozzon pártunkhoz, melynek neve: Magyar Szocialista Munkáspárt.

A párt mindenekelőtt az öntudatos munkások támogatására számít, mert a munkásosztály szocialista célkitűzéseit vallja magáénak. A párt tagja lehet egyéni jelentkezés alapján minden magyar dolgozó, aki magáévá teszi az előbbi elveket, és nem terheli felelősség a Rákosi-klikk bűnös politikájáért és uralmáért. Várjuk mindazokat, akiket a múltban visszariasztott a szocializmus szolgálatától Rákosiék népellenes politikája és bűnös vezetése.

A párt szervezésének megindítására, ügyeink intézésére és a pártalapító országos kongresszus legsürgősebb összehívására előkészítő bizottság alakult, melynek tagjai Donáth Ferenc, Kádár János, Kopácsi Sándor, Losonczi Géza, Lukács György, Nagy Imre és Szántó Zoltán. A párt lapot ad ki, melynek címe: Népszabadság.

Munkások! Parasztok! Értelmiségiek! Az új párt, az MSZMP részt vállal a függetlenség és demokrácia megszilárdításáért vívott harcból, küzd népünk szocialista jövőjéért. Tisztán áll előttünk, hogy soha nem volt nagyobb szükség a demokratikus erők összefogására, mint most. Azzal fordulunk az újonnan alakuló demokratikus pártokhoz, elsősorban a másik munkáspárthoz, a Szociáldemokrata Párthoz, hogy minden erővel, a kormányzat megszilárdításával küzdjük le a fenyegető ellenforradalom és a külső beavatkozás veszélyét. Népünk vérével bizonyította, hogy rendületlenül támogatja a kormánynak a szovjet erők teljes kivonására irányuló követeléseit. Nem akarunk tovább függőséget! Nem akarjuk, hogy hadszíntérré váljon az ország! Minden becsületes hazafihoz szólunk! Fogjunk össze a magyar függetlenség, a magyar szabadság diadaláért!

Amikor az MSZMP megalakulásról szóló kiáltvány felvételről elhangzott, Kádár már Moszkvában *tárgyalt. A szovjet katonai beavatkozás után mind az* MSZMP, *mind a forradalmi munkás-paraszt kormánynak nevezett, és a szovjetek által hatalomba ültetett bábkormány élére a 44 éves Kádár János került.*

MINDSZENTY JÓZSEF
Szabad Kossuth Rádió – Szabad Petőfi Rádió, 1956. november 3.

„Kijelentem, hogy nem helyezkedünk szembe a történelmi haladás igazolt irányával"

A fogságból kiszabadult Mindszenty József *(1892–1975) – két nappal korábban tett ígéretéhez híven – egy terjedelmesebb rádiónyilatkozatban fogalmazta meg politikai álláspontját a forradalommal kapcsolatban. Élve a modern média adta lehetőséggel* („a rádiók világhálózata... a humánum légi nagyhatalmai"), *a bíboros-hercegprímás a szovjet tankok megindulása előtt pár órával közvetített megszólalásában nemcsak a mindennapi normális élet feltételeinek visszaállítására hív fel, de világossá teszi egyháza pozícióját is.*

Igen gyakori mostanában annak a hangsúlyozása, hogy a nyilatkozó a múlttal szakítva őszintén beszél. Én ezt így nem mondhatom: nem kell szakítanom a múltammal. Isten irgalmából ugyanaz vagyok, mint aki voltam bebörtönzésem előtt. Ugyanazzal a testi és szellemi épséggel állok meggyőződésem mellett, mint nyolc éve, bár a fogság megviselt. Azt sem mondhatom, hogy most már őszintén beszélek, mert én mindig őszintén beszéltem; vagyis kertelés nélkül mondtam azt, amit igaznak és helyesnek tartok. Ezt csak folytatom itt, amikor közvetlenül, személyesen, tehát nem magnetofon-hangfelvétel útján szólok az egész világhoz és a magyar nemzethez.[77]

[77] Utalás az MSZMP [illegible] amely [illegible] este felvételről hangzott el a rádióban, s amelyben Kádár János többek közt azt hangoztatta, hogy „az új párt egyszer s mindenkorra szakít a múlt bűneivel".

Rendkívül súlyos helyzetünkről külföldi és belföldi viszonylatban kell szétnéznünk. Oly távlatból kívánok megállapításokat tenni, ahonnan áttekintés nyílik, de sorsunkhoz viszont oly közel hajolva, hogy mondanivalómnak meglegyen a gyakorlati érvénye mindnyájunk számára.

A külföld felé élőszóval ma első ízben köszönhetem meg azt, amit nekünk nyújt. Mindenekelőtt a szentatyának, XII. Pius pápa őszentségének fejezem ki személyes hálámat, hogy a magyar katolikus egyház fejéről oly sokszor megemlékezett.[78] Mellette mély hálámat küldöm azoknak az államfőknek, a katolikus egyház vezetőinek, a különböző kormányoknak, parlamenteknek, közéleti és magán tényezőknek, akik a börtönben töltött idő alatt hazám és sorsom iránt részvéttel és segítő szándékkal viseltettek. Isten jutalmazza meg őket ezért. Ugyanígy hálát érzek a világsajtó képviselői és a rádiók világhálózata iránt, amelynek elektromos hullámai a humánum egyetlen légi nagyhatalmát alkotják. Örülök, hogy ezt most végre szabadon megmondhatom.

Másrészt arról óhajtok beszélni, hogy az egész kultúrvilág, a külföld, úgyszólván osztatlanul mellénk állt és segít. Ez számunkra ugyanis nagy erőt jelent, nagyobbat, mint amennyi magunknak van. Mi kis nemzet vagyunk. Kis ország a földgömbön. Ám valamiben mégis elsők vagyunk: egy nemzet sincs, amely ezeréves történelme során nálunk többet szenvedett volna. Első királyunk, Szent István uralkodása után nagy nemzetté fejlődtünk. A nándorfehérvári győzelem után, amelynek 500. évfordulóját üljük, nemzeti létszámunk egyezett az akkori Angliáéval. Ám folyton szabadságharcokat kellett vívnunk, legtöbbször a nyugati országok védelmében. Ez megakasztotta a nemzetet, s mindig újra, saját erőnkből kellett felemelkedést keresnünk.

Most történt először a történelem folyamán, hogy Magyarország a többi kultúrnép valóban hathatós rokonszenvét érdemli. Mi meg vagyunk illetődve, s egy kis nemzet minden tagja szívből örül, hogy szabadságszeretetéért a többi nép felkarolja ügyét. A gondviselést látjuk benne, amely a külföld szolidaritása által valósul meg úgy, ahogy Himnuszunk zengi: „Isten, áldd meg a magyart" – „Nyújts feléje védő kart". Himnuszunk így folytatódik: „Ha küzd ellenséggel." De mi rendkívül súlyos helyzetünkben is azt reméljük, hogy nincsen ellenségünk. Mi sem vagyunk ellenségei senkinek sem. Minden néppel és országgal barátságban akarunk élni. Egy olyan nemzetnél, mint a magyar, amelynek történelmi törzse mélyen gyökeredzik a múltban, különböző korszakok ismerhetők fel abban az érzésben, amivel helyet foglal a többi nép között. Fordulatairól, árnyalatairól le lehet olvasni fejlődésének jegyzeteit. Korunknak azonban általános jellemzője, hogy minden népnél egy irány felé halad a fejlődés. A régi nacionalizmusokat mindenütt át kell értékelni. A nemzeti érzés ne legyen többé harcok forrása az országok közt, hanem az igazság fundamentumán a békés együttélés záloga. A nemzeti érzés virágozzék az egész világon a népek közös kincseit képező kultúrértékek területén. Így az egyik ország haladása a másikat is előreviszi.

Természetszerű okoknál fogva, fizikai életfeltételeik szerint is mind jobban egy-

[78] Miként arra Hegedűs András egy 2006-os esztergomi konferencián rámutatott, XII. Pius a forradalom alatt 1 apostoli levél, 3 határozott hangú enciklika, 2 rádiónyilatkozat és 1 távirat formájában rendkívüli figyelemmel követte a magyar eseményeket.

másra utaltak a népek. Mi, magyarok, az európai népek családi, bensőséges békéjének zászlóvivőiként akarunk élni és cselekedni. Nem mesterségesen hirdetett, de valódi barátsággal mindegyikkel. Sőt még további tájak felé emelve szemünket: mi, a kis nemzet, barátságban, zavartalan, békés, kölcsönös megbecsülésben kívánunk lenni a nagy Amerikai Egyesült Államokkal és a hatalmas orosz birodalommal egyaránt. Jószomszédi viszonyban Prágával, Bukaresttel, Varsóval és Belgráddal. Ausztriát pedig ebben a tekintetben úgy kell megemlítenem, hogy mostani vajúdásunk kapcsán tanúsított testvéri magatartását máris minden magyar a szívébe zárta.

Egész helyzetünket azonban az dönti el, hogy a kétszázmilliós orosz birodalomnak mi a szándéka a határainkon belül lévő katonai erejével. Rádiójelentések adták hírül, hogy ez a fegyveres erő növekszik. Mi semlegesek vagyunk, mi az orosz birodalomnak nem adunk okot a vérontásra. De nem merül fel az orosz birodalom vezetőiben a gondolat, hogy sokkal jobban fogjuk becsülni az orosz népet, ha nem igáz le bennünket? Csak ellenséges népre szokott rátörni a megtámadott másik ország. Mi most nem támadjuk meg Oroszországot! Őszintén reméljük, hogy az orosz fegyveres erők mielőbbi kivonása országunkból megtörténik.

Belső helyzetünket azonban az is válságossá teszi, hogy az előbb mondottak miatt a munka, a termelés országosan megállt. Közvetlen éhínségbe kerültünk. Szabadságharcát egy csontig soványított nemzet vívta. Ezért a munkát, a termelést, a helyreállítási feladatok elvégzését mindenütt azonnal fel kell venni. Saját összességünk, nemzetünk érdekében s a nemzet életének folytatásához szükséges ez – haladéktalanul.

Amikor ezt megtesszük, ne tévesszük szem elől a következőket: tudja meg mindenki az országban, hogy a lefolyt harc nem forradalom volt, hanem szabadságharc. 1945-től egy vesztett, számunkra céltalan háború után, erőszakkal épült ki az itteni rendszer, amelynek örökösei most a tagadás, megvetés, undor és elítélés izzó bélyegét ütik annak minden porcikájára. A rendszert az egész magyar nép söpörte el. Az örökösök ne kívánjanak erről még egy bizonyságot. A világon páratlan szabadságharc volt ez, a fiatal nemzedékkel népünk élén.

A szabadságharc azért folyt, mert a nemzet szabadon akart dönteni arról, hogy miképpen éljen. Szabadon akart határozni sorsa, államának igazgatása, munkájának értékesítése felől. Ennek a ténynek valóságát maga a nép semmiféle illetéktelen előny érdekében nem engedi elcsavarni, kiaknázni. Új, visszaélésmentes választás szükséges, amelyben minden párt indulhat. A választás történjék nemzetközi ellenőrzés mellett. Én pártokon kívül és – állásom szerint – felül vagyok és maradok. Ebből a tisztemből figyelmeztetek minden magyart, hogy a gyönyörűséges egység októberi napjai után ne adjanak helyt pártviszályoknak és széthúzásoknak. Mert az országnak sok mindenre van most szüksége, de minél kevesebb pártra és pártvezérre. Maga a politizálás ma másodrendű ügy: a nemzet léte és a mindennapi kenyér a mi gondunk.

A bukott rendszer örököseinek eddigi visszatekintő leleplezései feltárták, hogy a

törvényes felelősségre vonásoknak minden vonalon, és pedig független és pártatlan bíróság útján kell bekövetkezniök. Magánbosszúkat el kell kerülni, ki kell küszöbölni. A bukott rendszer részesei és örökösei külön felelősséget viselnek saját tevékenységükért, mulasztásért, késedelemért vagy helytelen intézkedésért. Leleplező vallomásokhoz nem fűzhetünk egyetlen megállapítást sem, mert az országos munkafelvételt és a termelés folytatását hátráltatná. Ha a kibontakozás az elhangzott ígéretek szerint tisztességesen halad előre, ez nem is lehet feladatunk.

Hangsúlyoznom kell azonban a tennivalók tárgyi foglalatait: jogállamban élünk; osztály nélküli társadalom, demokratikus vívmányokat fejlesztő, szociális érdekektől helyesen és igazságosan korlátolt magántulajdon alapján álló, kizárólag kultúrnacionalista szellemű nemzet és ország akarunk lenni. Ez akar lenni az egész magyar nemzet. Mint a katolikus egyház feje viszont kijelentem, hogy – amint azt a püspöki kar 1945-ben közös körlevélben kijelentette – nem helyezkedünk szembe a történelmi haladás igazolt irányával, sőt az egészséges fejlődést mindenben előmozdítjuk. Azt a magyar nép természetesnek találja, hogy nagy múltú és nagy értékű intézményeinkről gondoskodni kell. Ugyanebben a minőségben továbbá megemlítem az ország hat és fél millió katolikus hívének tájékoztatására, hogy a bukott rendszer erőszakának és csalárdságának minden nyomát egyházi vonalon felszámoljuk. Ez nálunk ősi hit- és erkölcstanunkból és az egyházzal egyidős jogszabályokból önként adódik.

A nemzethez intézett mostani szózatom más részletekre tudatosan nem terjed ki, mert amit mondtam, világos és elég.

De végezetül egy kérdés felvetése mégsem hagyható el: Mit gondolnak a bukott rendszer örökösei? Ha az általuk megbélyegzett elődeik valláserkölcsi alapon álltak volna, elkövették volna-e mindazt, aminek következményei elől menekülni kényszerülnek? A keresztény hitoktatás szabadságának azonnali rendezését, a katolikus egyház intézményeinek és társulásainak, köztük sajtójának visszaadását joggal elvárjuk. Ettől a pillanattól kezdve figyeljük, hogy az ígéretek és cselekedetek fedik-e egymást, és ami ma keresztülvihető, azt senki se halassza holnapra. Mi, akik figyelünk, és előmozdítani kívánjuk az egész nép javát, bízunk a gondviselésben. S nem hiába.

A forradalom bukása után Mindszenty József tizenöt évig az Amerikai Egyesült Államok budapesti nagykövetségén *élt, 1971-től pedig Bécsben, anélkül, hogy egyházi vezetői megbízatásait gyakorolhatta volna. Magyarországon több mint* 6 millió római katolikus *maradt huszonöt évig, 1976-ig legfőbb egyházi vezető nélkül.*

NAGY IMRE
Magyar Rádió (Parlament), Budapest, 1956. november 4.

„Csapataink harcban állnak"

A Szabad Kossuth rádió Parlamentben *berendezett stúdiójából 1956. november 4-én, hajnali 5 óra 20 perckor hangzott el először a XX. század bel- és külföldön egyaránt legismertebb magyar beszéde, amelyet reggel nyolcig többször és több nyelven megismételték. De kihez és milyen céllal szólt ez a megszólítás-nélküli kiáltvány, amelyet az Országházban tartózkodó kormánytagok állásfoglalásaként valószínűleg* Donáth Ferenc *(1913–1986) jegyzett le és a miniszterelnök olvasott fel?*

Itt Nagy Imre beszél, a Magyar Népköztársaság Minisztertanácsának elnöke. Ma hajnalban a szovjet csapatok támadást indítottak fővárosunk ellen azzal a nyilvánvaló szándékkal, hogy megdöntsék a törvényes magyar demokratikus kormányt. Csapataink harcban állnak. A kormány a helyén van. Ezt közlöm az ország népével és a világ közvéleményével.

Az ötmondatos beszéddel kapcsolatos vita pár órával az elhangzása után megindult, s lappangva bár, de a mai napig tart – írja Rainer M. János, *utalva arra, hogy a kiáltvánnyal ellentétben az Országházból akit csak tudtak, arra hívtak fel, hogy senki ne álljon ellen.*

•

MÁRAI SÁNDOR
Szabad Európa Rádió, 1956. november 13.

„A legnagyobb próbán a Nyugat cserbenhagyta őket!"

„A haza az a tudat, hogy van egy nyelv, egy érzés, egy szerződés, láthatatlan és tapinthatatlan szerződés, amelyet az ember egy földrajzi hellyel, egy éghajlattal, néhány étellel, régen elhalt emberek tapasztalataival és bűneivel, erényeivel kötött" – *írja a haza fogalmáról* Márai Sándor *(1900–1989), aki fiatalsága alatt beutazta a fél világot, amikor pedig végre ötvenévesen megállapodhatott volna – inkább a kibírhatatlan emigrációt választotta, semhogy alkuba kényszerüljön a diktatúrával.*

A Szabad Európa Rádió *(SZER) hidegháborús megítélése ellentmondásos. Míg egyesek megalapozatlan uszítást emlegetnek vele kapcsolatban, addig* Skultéty Csaba *(alias* Ambrus Márton*)* Vasfüggönyön át *című visszaemlékezései azt mutatják, a szerkesztőség munkája 1956-ban ugyanolyan irányítatlan és hektikus volt, mint az otthoni politika.*

Az Egy polgár vallomásai, A gyertyák csonkig égnek, A kassai polgárok *és megannyi közkedvelt mű szerzőjének alább közölt hatperces rádióbeszéde is inkább arra utal, hogy a SZER-ben (amelyet 1951-ben telepítettek át New Yorkból Münchenbe) az idő tájt sok mindent pontatlanul ítéltek meg. Márai szívszorító megszólalása nem tényeket közöl, hanem egy hamis illúzióból való kiábrándulás keserűségét.*

A budapesti rádió jelenti, hogy a nyugati társadalmi szervezetek által felajánlott élelmiszer- és gyógyszerküldeményeket a Kádár-kormány most már beengedi az országba, iparkodik lehetővé tenni a segítség mielőbbi átvételét. Az első vöröskereszt-konvoj már elment, és a Nemzetközi Vöröskereszt bécsi székhelyén hírül adták, hogy egy harmincnyolc teherautóból összeállított második konvoj indul Magyarország felé.

A segítőakciók híre a világ minden tájáról ismétlődő, nem szűnő ütemességgel sugárzik Magyarország felé. Ez a segítség, ha végre egyszer lehetőséget lát, hogy a gyakorlatban megindíthassa szállítmányait a szenvedő magyarság városai és falvai felé, sokáig nem szűnő áradat lesz. A londoni főpolgármester három nap előtt rádióbeszédében jelentette be, hogy segélykampányt indított Magyarország számára. Az amerikai hivatalos segítség, Eisenhower elnök által felajánlott dollármilliók mellett a tengerentúli félhivatalos és magánszervezetek, aztán más külföldi államok és a világ magyarsága most már, hogy az első vöröskereszt-konvojok megindultak nyugat felől Magyarország felé, minden erejével siet enyhíteni a magyar nép szükségét.

Ez a segítség égetően sürgős. Élelmiszer kell, gyógyszer, ruhanemű, minden elképzelhető anyagszerűség, amely egy súlyosan sebesült, éhező és fázó nagybeteg Magyarország első ínségét csillapítja. És ez a segítség nem lehet afféle elsősegély, egy nagy szerencsétlenség átmeneti tatarozása. Másról van szó, és ezt érzi a világ.

A vöröskereszt kocsikaravánjaival egyidejűleg, amelyek gyógyszert és élelmet visznek a súlyosan sebesült Magyarországra, egyféle szellemi vöröskereszt kezd megalakulni világszerte, egy morális és szellemi arcvonal, amely a magyar tragédiából egyre hangosabban vonja le a számonkérő és bűntudatos következtetéseket. A magyar nép egyedül harcolt a szabadságért, a Nyugat nem adott, mert nem adhatott fegyvert ehhez a harchoz. Ez a tény, amely súlyos lelki válságot idézett fel, nemcsak Magyarországon, a szabadságharcosok lelkében, hanem mindenütt a világon azoknak az embereknek lelkében, akik hisznek a szabadságban.

Ennek a válságnak igazi értelme, hogy világszerte felocsúdnak a szellemi alkotók és kimondják, milyen veszedelmesen felelőtlen optimizmus volt bízni abban, amiben a nyugati szellemiség sok kiválósága bízott; bízni abban, hogy az erőszakkal a humanista kompromisszumot köthet. Camus felhívása, Sartre fájdalmas felhördülése, Silone és Moravia, Jules Romain, Breton, Maurois, Duhamel szenvedélyes felszólításai, melyeket a világ lelkiismeretéhez intéztek, a nyílt levél, mely Stephen Spender, Carlo Schmid és Denis de Rougemont mélyen megrendült szavait tolmácsolta, mindezek a

hangok, vallomások, könyörgések és tiltakozások első jelei csak annak, hogy egy szellemi arcvonal van kialakulóban az egész világon a magyarság védelmében.

Akik otthon harcoltak és harcolnak, fegyvert vártak a Nyugattól, és most úgy érzik, a legnagyobb próbán a Nyugat cserbenhagyta őket. A világ legjobb szellemei most kimondják, hogy ennek a harcnak, amely Magyarországon e napokban történelmi valóság lett, van egy második arcvonala, a szellemi felelősség frontja, ahol azok, akiknek kötelességük, nem vonultak fel a múltban minden felelősséggel és következménnyel az erőszak ellen. Ez a szellemi vöröskereszt, amely most végre szervezkedni kezd, hatalmas segítő erőket tud megmozgatni a világban. A számvetésnek, a számonkérésnek és a helytállásnak különös szellemi karavánja indult útra, hogy a magyar szellemi határokon bebocsátást kérjen, igazolást kapjon és segíteni iparkodjék. Elég a vérből, kiáltja ez a szellemi vöröskereszt. A magyarok vére visszahull reánk, kiáltják írók és költők, mindenfelé a világban.

Márai haláláig nem tért vissza hazájába. 1989-ig tartó emigrációs élete *kis híján ugyanaddig tartott, mint annak a középhullámú rádióadónak a fennállása, amely sok kelet-európai számára – a zavarástól sokszor alig hallhatóan, de mégis – évtizedekig az egyetlen hiteles* információforrás *volt a kommunizmus egyenhíreivel szemben.*

•

KÁDÁR JÁNOS
Hősök tere, Budapest, 1957. május 1.

„Él és győzelmet aratott a munkáshatalom!"

1957 februárja és áprilisa között gőzerővel folyt a magát nyíltan proletárdiktatúrának nevező hatalom berendezkedése: megalakultak az első munkásőr alakulatok *és a* KISZ; *elkezdődött a Romániába internált 56-os politikusok letartóztatása és Budapestre szállítása. S miközben a szovjetek kölcsönnel támogatták meg a magyar kormányt, zajlott az MSZMP nagyarányú újjászervezése, ami azonban – a szónok utal is rá – számos veszélyt rejtett magában*[79].

„Miben van a különös jelentősége az 1957-es magyar május elsejének?"– *kérdi Kádár, s noha nem ezt mondja, azért mindenki érzi: a munkások nemzetközi ünnepén tartott nagygyűlés* – Romsics Ignác *szavaival* – „az új rendszer első nagy erődemonstrációja" *az 56-os forradalom óta.*

Marosán György *megnyitó szavai után Kádár lépett a szónoki emelvényre. A májusi langymelegben a végeláthatatlan embertömeg fölött állt, szemközt a nagy magyar királyok félkörben elhelyezkedő szoborcsoportjával. Fél év telt el a forradalom óta.*

[79] Az MSZMP 1956. decemberi körülbelül 38 ezres taglétszáma 1957 januárjára 125 ezerre nőtt.

Munkások, elvtársak, budapesti dolgozók! Hatvanezer öntudatos budapesti munkás gyűlt össze ezen a helyen, ahol ma állunk, 1890. május elsején, hogy Magyarországon először tüntessen a proletár nemzetköziség eszméje mellett. Ennek 67 esztendeje.

Akkor a szocialista társadalom eszméje még csak a legöntudatosabb munkások szívében élt, és a Duna-medence népeit rabságban tartó gőgös Habsburg-monarchia az egész tüntetést rendőri ügynek tekintette. Hol van már a gőgös Monarchia? Elporladtak már rég azok a munkások is, akik akkor is tüntettek, de a magyar munkásosztály él és itt van ma is; az eleink szívében és reményeiben táplált gondolat testet öltött, él és győzelmet aratott.

Él és győzelmet aratott a munkáshatalom, a proletárdiktatúra, a munkás-paraszt állam, a Magyar Népköztársaság!

Él és legyőzhetetlen erővé változott a proletár nemzetköziség eszméje! Viharos 67 év telt el ama 1890-es május elseje óta a magyar munkásosztály, a magyar dolgozó nép fölött. A tőkés-földesúri rabság fekete éjszakája, háborúk, forradalmak vörös napja és ellenforradalmak ólomfekete felhői követték egymást. A Monarchia, a polgári köztársaság, a proletárdiktatúra, a horthysta ellenforradalom, a felszabadulás, a proletárdiktatúrát megvalósító Magyar Népköztársaság, az 1956. októberi ellenforradalmi támadás, és utána a forradalmi ellentámadás – viharos sor ez, elvtársak. Ez alatt a 67 év alatt a magyar munkások, a falvak és hivatalok legöntudatosabb dolgozói hol titokban és üldözöttként, hol horthysta rendőrökkel és csendőrökkel verekedve, hol szabadon, ünnepi módon, de mindig, minden év május elsején hitet tettek amellett, hogy a magyar dolgozók a proletár nemzetköziség hívei, mindenkor hűek a munkásság nemzetköziségét és sorsközösségét jelképező vörös zászlóhoz. [...]

Kedves elvtársak! Miben van a különös jelentősége az 1957-es magyar május elsejének népünk számára, és nyugodtan mondhatjuk, nemzetközileg is? Abban, hogy ezen a napon az októberi sikertelen ellenforradalom fölött a munkásosztály nemzetközi segítségével döntő győzelmet aratott magyar dolgozó nép ünnepli szabadon május elsejét, a proletár nemzetköziség ünnepét.

Elvtársak! Az 1956. októberi események menetében a fasiszta magyar burzsoázia, amely egyrészről az ellenforradalom posványába süllyedt áruló Nagy Imre-csoporttal, másrészről az amerikai nagytőke által vezetett nemzetközi imperializmussal szövetkezett, megdöntéssel fenyegette a Magyar Népköztársaság társadalmi rendjét. Halálos veszély, a megsemmisítés veszélye fenyegette a magyar munkás-paraszt államot, a néphatalmat, a proletariátus diktatúráját Magyarországon. Veszélyben volt népünk nemzeti függetlensége, a béke ügye éppen úgy, mint a gyárak, a bankok, a bányák államosítása, a földosztás, mindazok a nagy vívmányok, melyeket népünk a társadalmi haladás 12 éve alatt elért. [...]

Még kevésbé feledkezhetünk meg arról, hogy Nagy Imréék árulása nélkül – amely a döntő időpontban megbénította az ország vezetését, és a vezetéstől megfosztotta,

félrevezette és tehetetlenségre kárhoztatta a szocialista forradalom ügyéhez hű magyar dolgozók tömegeit – soha nem tudott volna az ellenforradalmi támadás olyan sikert elérni, mint amilyet átmenetileg elért. Mindannyian emlékszünk még az ellenforradalmi támadás sötét és véres napjaira. Budapest utcáin az ellenforradalmi terror lett az úr, tömegesen gyilkolták a kommunistákat és a haladó embereket. Az országban ezrével vetették börtönbe a párt harcosait, termelőszövetkezeti vezetőket, tanácselnököket, a szocializmus híveit, és lemészárlásukra készülődtek. Ismét megjelentek a politika porondján a tőkések, földesurak, bankárok, hercegek és grófok, élükön Mindszentyvel. Megjelentek a Parlamentben, két nap alatt 28 ellenforradalmi pártot alakítottak, még a hírhedt Magyar Élet Pártjának megalakítását is bejelentették, és megjelentek a falvakban, a gyárakban a „mindent vissza" jelszóval. Ahogy 1919-ben Horthy gyilkos bandája mögött ott volt az antant, úgy sorakoztak fel az imperializmus sötét erői pénzzel, fegyverrel, széles propagandagépezettel 1956 októberében is az ellenforradalom sötét erői mögött.

Munkások, elvtársak! Szemtől szembe a dühöngő ellenforradalommal, nekünk, kommunistáknak kellett döntenünk, tűrjük-e tovább, hogy lemészárolják a nép elejét, sírba tegyék a népköztársaságot, elrabolják nemzeti függetlenségünket, és háborús tűzfészekké változtassák hazánkat, vagy minden elképzelhető erővel szálljunk szembe az árulással és semmisítsük meg az ellenforradalmat. Mi, kommunisták döntöttünk. Elhatároztuk, hogy harcba hívjuk a szocialista forradalom és a haza minden, az ellenforradalommal szembeszállni kész hívét. Ugyanakkor ismét segítséget kértünk a magyar nép legönzetlenebb, legigazabb barátjától, a Szovjetuniótól. A szovjet kormány és a szovjet nép a kért segítséget a proletár internacionalizmus szellemében megadta. Így a magyar nép a Szovjetunió testvéri segítségével megvédte a szocializmus ügyét Magyarországon. [...]

Kedves elvtársak, elvtársnők! Tekintsük át a november 4. óta megtett utat. Ha a harc eredményeit számba vesszük, megállapíthatjuk, anélkül, hogy az önteltség bűnébe esnénk, hogy eredményeink igen jelentősek. Ha a harc eredményeit nézzük, és megnézzük az élet különböző területein a hiányosságokat, nem lehetünk megelégedettek, nem lehetünk önteltek. Hiszen van nálunk még hiányosság annyi, hogy kölcsön is tudnánk adni belőle. De ha november 3. anarchikus viszonyaira gondolunk, amikor a dühöngő ellenforradalom és imperialista irányító gazdái már kezükben érezték a hatalmat és az egész országot, amikor a szocializmus ügyéhez hű hazafiak üldözött vadakká váltak saját hazájukban, amikor a népgazdaság teljesen megbénult állapotban volt, és így nézünk vissza a megtett útra, nem tévedünk, ha megállapítjuk, hogy a fő irány, amelyet azóta követünk, feltétlenül helyes és nagyok az eredmények.

Milyen eredményekről beszélhetünk? Mindenekelőtt a hatalomról, az államról, a törvényes rendről. Lehet és van is sok kritikusunk. Vannak ellenségeink is, akik a kákán is csomót keresnek. Az ilyen emberek szeretnek bennünket műveletleneknek, mereveknek, hozzá nem értőknek, kegyetlen terroristáknak, sztálinistáknak, és a szótárukban létező minden elképzelhető rossznak szidalmazni. De azt legnagyobb ellenségeink, legrosszindulatúbb kritikusaink sem mondhatják, hogy mi a kapitalisták és a földbirtokosok érdekeit szolgálnánk. Itt van a kutya eltemetve. Népünk ellenségei számára a Magyar Népköztársaság fejlődésének elmúlt hat hónapjában igazán az a legrosszabb, ennélfogva népünk számára az a legfőbb jó és legfontosabb eredmény, hogy a munkáshatalom erős és a kapitalizmus visszaállításának lehetősége megszűnt.

Népköztársaságunk alkotmányos, törvényes rendje biztosított. Az alkotmányos néphatalmi és államigazgatási szerveket helyreállítottuk. Újjászerveztük népköztársaságunk fegyveres erőit; a néphadsereget, a határőrséget, a rendőrséget, ezeken belül elsőként a karhatalmi egységek fegyveres erőit. A kulcspozíciókból eltávolítottuk az árulókat. A hatolom fegyveres biztosításának feladatába bevontuk és bevonjuk a munkások, a bányászok, a parasztok legöntudatosabbjait – megszerveztük a munkásőrséget! [...]

Megmondottuk kertelés nélkül, hogy mindaddig, amíg az agresszív imperialista körök anyagi alapot létesítenek azzal a bevallott céllal, hogy a Magyar Népköztársaság rendjét megsemmisítsék, és e cél érdekében sok éve fegyverben tartanak Horthy-fasiszta ellenforradalmi erőket, szégyenkezés nélkül atomfegyverrel látják el Európa népeinek és a magyar népnek Hitler-fasiszta hóhérait, addig mi is igazságos, jogos önvédelemnek tekintjük a szocializmus, a béke erőinek összefogását, a Varsói Szerződést, a szovjet csapatok magyarországi tartózkodását. [...]

Üdvözöljük május elsején a munkásosztály nagy hagyományokra visszatekintő és ma már ismét 1 800 000 tagot számláló szakszervezeteit. Üdvözöljük az újjászerveződő nőmozgalmat és a zászlaját büszkén kibontó Magyar Kommunista Ifjúsági Szövetséget. Ezeknek a nagy társadalmi erőt jelentő tömegszervezeteknek és mindjobban javuló munkájuknak jelentős szerepük van az eddig elért eredményeinkben. [...] A hat hónap eredményeiben munkásosztályunk, népünk, pártunk és a kormányunk erőfeszítései mellett a szocialista tábor országainak, elsősorban a Szovjetuniónak a proletár internacionalizmus szellemében nyújtott anyagi, erkölcsi, sokirányú testvéri segítségnek is nagy része van. Erőt adott a magyar népnek a nemzetközi kommunista és munkásmozgalom politikai és erkölcsi támogatása is. A Szakszervezeti Világszövetség és több ország szakszervezeti vezetőinek látogatása és szolidaritási nyilatkozata mellett 27 ország testvéri kommunista és munkáspártja nyilatkozatát kaptuk kézbe, amelyekben az egész nemzetközi munkásmozgalom elítélte a Magyar Népköztársaság és a béke ügye elleni ellenforradalmi támadást, és biztosítanak bennünket támogatásukról. [...]

Mi, magyar dolgozók, milyen főbb feladatokat látunk magunk előtt ezen a május elsején? Május elsejei harci programunk egyetlen mondatban is összefoglalható: továbbfejlesztjük a társadalmi haladás terén 12 év alatt elért vívmányainkat, a jó tapasztalatokat felhasználva, a múlt hibáit gondosan elkerülve teljesen fel akarjuk és fel is fogjuk épí-

teni a mindenféle kizsákmányolástól mentes szocialista Magyarországot. [...] Most, a párt tekintélyének növekedése idején, óvakodva a szektás elzárkózástól, biztosítanunk kell, hogy utat találjon a pártba a szocialista forradalom ügyéért áldozatra kész, önzetlen, harcra és munkára képes minden becsületes dolgozó, elsősorban munkás. De csak ezek jöjjenek. Ne legyen senki a párt tagja társadalmi illendőségből vagy egyéni meggondolások miatt. Jobb a pártnak, a munkásosztálynak, az egész népnek, ha a pártot jóindulatú rokonszenvezők és barátok széles tábora veszi körül, mint ha bent volna a pártban a nehézségek idején ingadozók jelentős tömege. Ez október egyik tanulsága számunkra. Óvni kell a pártot az elvtelen karrieristáktól, és különös éberségre van szükség azokkal az elemekkel szemben, akik Nagy Imre áruló vonalát követve harcoltak a párt ellen október előtt, október alatt és október után, de most szeretnének beépülni a pártba és belülről harcolni a párt fő irányvonala és egysége ellen. [...]

Elvtársak, elvtársnők! Végezetül a magyar népi demokrácia erejét növelnünk kell a magyar nép internacionalizmusának elmélyítése útján. Küzdjük le a burzsoá nacionalizmus maradványait, az úgynevezett „nemzeti kommunista" nézeteket, és erősítsük a magyar népben az igazi hazafiságot, amely magában foglalja a proletár nemzetköziség eszméjét. Testvérünk a világ bármely országában élő internacionalista munkásember, de ellenségünk a magyar hazát és népet eláruló magyar ellenforradalmár. [...] Mi a marxizmus–leninizmus, a proletár nemzetköziség elvei alapján állunk. Ennek megfelelően tisztelünk minden népet, a népek békéjének és a különböző társadalmi rendszerű országok és népek békés egymás mellett élésének vagyunk a hívei. [...] Az októberi események után erre a mi mai magyar május elsejénkre határainkon túl mindenfelé figyelnek, barátok is, ellenségek is. Azt hiszem, ez az 1957-es magyar május elseje örömmel fogja eltölteni barátainkat, keserűséggel ellenségeinket. Azt hiszem, nem tévedünk, ha megállapítjuk, hogy ez a nap új lendületet ad belső fejlődésünknek, és hozzájárul a proletár nemzetköziség zászlaja alatt tömörült népek és a nemzetközi munkásmozgalom együttes erejének növeléséhez is.

Fel, elvtársak az új munkára, az új harcra, új feladatokra, és győzni fog igaz ügyünk! Éljen a marxizmus–leninizmus és a proletár nemzetköziség! Éljen a Magyar Népköztársaság és a Szovjetunió vezette szocialista tábor megbonthatatlan egysége! Éljen pártunk, hazánk, a Magyar Népköztársaság, dolgozó népünk és legfőbb vezető ereje, a Magyar Szocialista Munkáspárt! Éljen a népek barátsága és a béke! Éljen május elseje, a világ dolgozóinak nagy ünnepe!

Egyesek szerint aznap a Hősök terén *és környékén* 400 ezren, *mások szerint még ennél is többen gyűltek össze, munkahelyek szerinti szigorú rendben. Kádár magabiztos és terjedelmes szónoklata a legnagyobb tömeg előtt elmondott XX. századi magyar politikai beszéd volt.*

•

NAGY IMRE
Budapest, 1958. június 15.

„Kegyelmet nem kérek"

Mit érezhet bírái előtt egy elítélt, aki nemcsak azt tudja, hogy politikai banditizmus áldozata, hanem azt is sejti, hogy utolsó szó jogán elmondott szavait a jól elfüggönyözött tárgyalótermen kívül senki az égvilágon nem fogja hallani?

Engedje meg az igen tisztelt népbírósági tanács, pár szóval indokoljam a kegyelmi kéréssel kapcsolatos álláspontomat. A halálos ítéletet, amelyet rám az igen tisztelt népbírósági tanács kirótt, én a magam részéről igazságtalannak tartom, indoklását nem tartom megalapozottnak, és ezért magam a részéről, bár tudom azt, hogy fellebbezésnek helye nincs, elfogadni nem tudom.

Egyetlen vigaszom ebben a helyzetben az a meggyőződésem, hogy előbb vagy utóbb a magyar nép és a nemzetközi munkásosztály majd felment azok alól a súlyos vádak alól, amelyeknek súlyát most nekem kell viselnem, amelynek következményeként nekem életemet kell áldoznom, de amelyet nekem vállalnom kell. Úgy érzem, eljön az idő, amikor ezekben a kérdésekben nyugodtabb légkörben, világosabb látókörrel, a tények jobb ismerete alapján igazságot lehet szolgáltatni az én ügyemben is. Úgy érzem, súlyos tévedés, bírósági tévedés áldozata vagyok. Kegyelmet nem kérek.

„Nagy Imre és társai fölött a Magyar Népköztársaság Legfelsőbb Bíróságának Vida Ferenc vezette népbírósági tanácsa ítélkezett, a fellebbezés lehetősége nélkül" *– jegyzi meg tömören 56-os dokumentumgyűjteményében* Szakolczai Attila, *arról azonban megoszlanak a vélemények, mekkora szerepe volt Nagy halálos ítéletében Kádárnak, illetve a szovjet és a kínai vezetésnek. Hosszú évtizedeknek kellett eltelniük, amíg az utókornak címzett bátor szavakat azok is olvashatták-hallhatták, akikhez szólt.*

•

NÉMETH LÁSZLÓ
Moszkva, 1959 ősze

„Népeink barátságára – na druzsbu nasih narodov!"

Lásd: Függelék: 431. oldal.

KÁDÁR JÁNOS
Az ENSZ 15. közgyűlése, New York, 1960. október 3.

„Hogyan merészeli bárki is hazám és a Szovjetunió viszonyát rágalmazni?"

„A Szovjetunió úgy ontja magából a rakétákat, mint automata a kolbászt" – *kiabálta a fegyverkezési verseny lázában égő* Nyikita Sz. Hruscsov *(1894–1971) az ENSZ 1960-as őszi közgyűlésén, amely egyébként azzal vonult be a történelembe, hogy a szovjet miniszterelnök cipőjével az asztalt verve adott nyomatékot obstrukciós politikájának.*

Az MSZMP első titkára Hruscsov társaságban, hajón (és hadihajók kíséretében!) utazott életének első nyugati útjára, New Yorkba, *hogy ott elmondja karrierje egyik legkiválóbban felépített beszédét, amely minden csúsztatás és kirohanás ellenére is békülékenységet sugallt.*

Noha a kádári külpolitika alapvetően arra törekedett, „hogy a politikai stabilitás mindenáron való fenntartását szolgáló bel- és gazdaságpolitikai célok sikeres megvalósításához a szükséges nemzetközi feltételeket megteremtse" – *írja a szovjet szövetségi rendszerben folytatott magyar külkapcsolatok elemzőjeként* Békés Csaba, *az alábbi szónoklat arra utal, hogy Kádár a gyarmati felszabadulás és a hidegháború kontextusában is kényszeresen 1956-ot magyarázta.*

Nem kétséges, hogy az Egyesült Nemzetek Szervezete közgyűlésének mostani, 15. ülésszaka valóban a legnagyobb jelentőségű a szervezet fennállása óta, és így történelmi fontosságú lesz. Ez következik magából a nemzetközi helyzetből és abból, hogy napirenden van az emberiség életének két, ma kiemelkedően legnagyobb fontosságú kérdése: az általános és teljes leszerelés, valamint a gyarmati rendszer teljes felszámolása. [...]

A nagyhatalmak képviselői nyilván nálam jobban ismerik a jelenleg folyó fegyverkezési verseny méreteit, és a rettenetes tömegpusztító fegyverek már felhalmozódott nagy mennyiségét. A mostani helyzetben lappangó veszély nagyságát azonban mindannyian jól ismerjük. A közvélemény sürgeti a megegyezést és a leszerelést. Tudjuk, hogy az általános és teljes leszerelés megvalósulása a népektől még nem kevés állhatatos harcot, a felelős kormányoktól pedig józan állásfoglalást kíván. A köztudatban a vezetők felelőssége érthetően nagyobb másokénál. Ebből adódik, hogy felelős vezető, szólaljon fel bár saját népe előtt vagy az ENSZ fórumain, nem térhet ki a béke nagy kérdései elől. [...]

Miképpen lehetséges, hogy [*az*] országok vezetői oly hamar el tudták felejteni az áldozatokat, a történelmi tapasztalatokat, a német imperializmus megsemmisítéséről tett ünnepélyes nyilatkozatokat, az e célból kötött nemzetközi szerződéseket? Más népek mérhetetlen szenvedéseiről és áldozatairól most nem szólva, vajon valóban oly

régen lett volna az, amikor francia, angol és amerikai katonák tömegei estek el a német imperializmussal vívott öldöklő háborúban?

Nem, ez nem volt olyan régen. Az özvegyek, az árvák, a rokkantak még élnek, és a népek, közöttük a magyar nép nem felejtettek. Ellenkezőleg, az újraéledt német imperializmus határozott megfékezését, a háború maradványainak felszámolását, a fennálló két német állammal megkötendő békeszerződést követelik. A magyar nép öt éve teljes nemzeti jövedelmét, az egész nemzet ötévi munkájának minden eredményét látta porrá égni a második világháborúban. Elvesztette felnőtt lakosságának mintegy 8 százalékát, félmilliónál több emberéletet, megközelítőleg annyit, mint a lélekszámban tizenhétszer nagyobb Egyesült Államok. Népünk saját hazájában felszámolta a háború forrását jelentő monopoltőke imperialista uralmát. Nálunk nincsenek fegyvereken nyerészkedő, háborúra spekuláló emberek. A népek közötti gyűlölködés szítását, a háborús uszítást törvény tiltja. Népünk joggal gyűlöli a háborút, az imperializmust. Békében akar élni minden más néppel. Dolgozni akar, és békében élvezni munkájának mind bővebben termő gyümölcseit a jövőben is. [...]

Az egész emberiség együttérzéssel és feszülten figyeli a gyarmati népeknek felszabadulásukért vívott, széles sodrású és drámai küzdelmét. Valóban, megérett az idő a gyarmati rendszer teljes és végleges felszámolására, annál is inkább, mert a gyarmati rendszer, az imperializmus e gyászos terméke az összeütközések állandó forrása. Megszüntetése nagy lépés lesz előre azon az úton, amely az embermilliók létét fenyegető háború végleges kiküszöbölése felé vezet. A gyarmatosítók sokáig gátolták az elnyomott gyarmati népek fejlődését, gazdaságilag kizsákmányolták őket. Barbár módra milliószámra pusztították a gyarmati országok lakosságát. [...] Némely gyarmatosítók most alakoskodva fehér tógát öltenek, és arról beszélnek, hogy ők azok, akik felszabadították az adott gyarmat népét. Ez hamis beállítás. A gyarmatosítók csak elrabolták a gyarmati népek szabadságát, és most nem ők adják vissza, hanem a gyarmati népek küzdelmes harcban maguk szerzik vissza elrabolt szabadságukat. A gyarmatosítók arról beszélnek, hogy ők civilizálták és nevelték a gyarmati népeket. Sőt, még mérlegelik is, elég érettek-e már az önálló nemzeti létre. [...] A gyarmati rendszer eddigi haszonélvezőinek meg kell érteniük, hogy e kérdésben nincs többé hatása sem a mellébeszélésnek, sem pedig az igazság kiforgatásának. Tudomásul kell venniük, hogy eljött a gyarmati rendszer maradéktalan felszámolásának ideje. [...]

Az általános vitában néhány küldöttség azzal kísérletezett, hogy a Szovjetunióra és a népi demokráciákra szórt durva rágalmakkal terelje el a figyelmet a gyarmatokról és az igazi gyarmatosítókról. Ez hiábavaló próbálkozás. Még a gyermekek is tudják az egész világon, hogy a gyarmatok és félgyarmatok Ázsiában, Afrikában és Dél-Amerikában, a gyarmatosítók és a gyarmati rendszer fő támaszai pedig nem Kelet-Európában, hanem Nyugat-Európában és Észak-Amerikában vannak. Nem a gyarmati népek bűne az, hogy a gyarmatosítók által oly hosszú időn át kiszipolyozott orszá-

goknak úgyszólván nincs iparuk, mezőgazdaságuk elmaradott, primitív lakosságuknak gyakran több mint 90 százaléka írástudatlan és az átlagos életkor 30–35 év.

Az én hazámban az ipar adja a nemzeti jövedelemnek csaknem kétharmadát. Mezőgazdaságunk fejlődik. Az ipar fejlődési üteme az 1920 és 1945 közötti évek átlagában évenként 1 százalék volt. A felszabadulás óta eltelt idő alatt évenként átlagban 11 százalékkal emelkedett az ipari termelés. A középiskolai tanulók száma a felszabadulás óta eltelt tizenöt évben 52 000-ről 204 000-re, az egyetemi hallgatók száma 11 500-ról 34 500-ra növekedett. Írástudatlan nincs. Az átlagos életkor az 1930-as 48 évről 65-re, azaz 17 évvel emelkedett. A gyarmatosító urak még saját országaik fejlődésében sem tudnak ilyen tempót felmutatni, nemhogy az általuk leigázott gyarmati népek életében. Hogyan merészeli bárki is hazám és a Szovjetunió viszonyát rágalmazni, amikor népem az utolsó tizenöt év viharos fejlődését nem utolsósorban a Szovjetunió sokoldalú és önzetlen, szocialista szellemű gazdasági és kulturális segítségének köszönheti? [...]

Más kérdésről is szeretnék szólni. Az ügyrendnek megfelelően már júliusban szétküldték a tagállamoknak az úgynevezett előzetes napirendet. Ezen 73 kérdést javasoltak az illetékes ENSZ-szervek és a különböző tagállamok a közgyűlés 15. ülésszakának napirendjére tűzni. Várakozással vette kezébe ezt az okmányt mindenki, aki az emberiség égető kérdései, a leszerelés, Algéria, Kongó és más nagy kérdések iránt érdeklődik. Bennünket meglepett, hogy az Egyesült Államok kormánya, amely szavaiban a béke híve, és nagyra értékeli az ENSZ-t, ezen az előzetes napirenden egyetlen kérdést sem terjesztett elő. Nem érdektelen azonban, hogy ezt követően, augusztus 20-án érkezett a Szovjetuniónak egy javaslata, és erre szinte válaszként az Egyesült Államok is benyújtott még ugyanaznap egy másik javaslatot. A Szovjetunió javaslata a pótlólag beterjesztett kérdések hivatalos listáján a 8. sorszámot, az Egyesült Államoké a 9. sorszámot kapta. A Szovjetunió kérte, hogy a közgyűlés tárgyalja meg az Egyesült Államoknak a Szovjetunió elleni agresszív cselekedeteit. Az Egyesült Államok az úgynevezett magyar kérdés megtárgyalását kérte.

A nemzetközi élet kérdéseivel foglalkozó minden ember számára ez maga is teljesen világossá teszi, hogy mikor és milyen alkalmakra kell az Egyesült Államoknak a magyar kérdés az ENSZ-ben. Mindenki nagyon jól tudja, hogy a vitatott 1956-os magyarországi események a történelem által lezárt, túlhaladott kérdések, és a múlt problémái közé tartoznak. Az is köztudomású, hogy az úgynevezett magyar kérdés az ENSZ közgyűlésén vagy bizottságaiban nem más, mint kizárólag hidegháborús célokat szolgáló áskálódás és rágalomhadjárat az ENSZ két tagállama, a Magyar Népköztársaság és a Szovjetunió ellen. A kettő közül a fő célpont persze nem a Magyar Népköztársaság. Mi, magyarok hajlamosak vagyunk ugyan néha azt hinni, hogy a föld mi körülöttünk forog, de még mi sem hisszük, hogy az Egyesült Államok befolyásos körei a Magyar Népköztársaságban látják világuralmi terveik megvalósításának fő akadályát.

Mindaz, ami az úgynevezett magyar kérdés körül az ENSZ-ben eddig történt, méltatlan e világszervezethez, de méltatlan az Amerikai Egyesült Államok kormányához is, olyan kormányhoz, amelytől azt várná el a különböző országok lakossága, közöttük a magyar nép, hogy világos és pozitív lépéseket tegyen a feszültség enyhítésére, a leszerelésre, a tartós béke előmozdítására. Nagyon tévednek az Egyesült Államok felelős tényezői, ha azt hiszik, hogy a várt pozitív lépések hiányát pótolhatják tavasszal egy U-2-es repülőgéppel[83], ősszel pedig az általuk gyártott, úgynevezett magyar meg tibeti kérdés sietős felvetésével. Ma már sokkal tájékozottabb a politikában az emberiség, semhogy a szemében bármely kormány ilyesmivel megőrizhetné tekintélyét és befolyását. Az úgynevezett magyar kérdésnek az ENSZ-ben köze van a hidegháborúhoz, és sok mindenhez, de semmi köze sincs a magyar valósághoz, sem pedig a világszervezet alapokmány szerinti rendeltetéséhez. Van valami köze a jelenleg közismerten nem jó amerikai-magyar államközi viszonyhoz is.

Valóban van sok rendezetlen kérdés viszonyunkban. Ezek egy kérdés kivételével rendkívül könnyen rendezhetők. Mi készen is vagyunk a rendezésre, és erősen bízunk abban, hogy ezek a kérdések előbb vagy utóbb, de mindkét felet kielégítő módon megoldást is nyernek. Bízunk ebben, mert tudjuk, hogy még a legrosszabb akaratú ember is képtelen egyetlen olyan kérdést is megnevezni, amelyben az amerikai és a magyar nép érdekei ütköznének. Ellenkezőleg. Mi azt valljuk, hogy a magyar és az amerikai nép érdeke közös a béke megőrzésében, népeink barátságának fejlesztésében, az államaink közötti kapcsolatok normalizálásában. [...]

A Magyar Népköztársaság társadalmi rendje magyar belügy. [...] Törvényes kormányunk a nép bizalmából intézi az ország ügyeit. Ezt tudják az ellenünk áskálódók is. Azt is nagyon jól tudják, hogy rágalmazhatnak bennünket, de ezen a tényen sem rágalmakkal, sem pedig az ENSZ-ben kierőszakolt határozatokkal nem változtathatnak. A magyar küldöttség azzal a szándékkal vesz részt a közgyűlés munkájában, hogy tőle telhetően hozzájárul a valóban nagy és fontos kérdések pozitív megoldásához. A hidegháborús intrikákra és rágalmakra a magyar nép és az egész szocialista tábor igazának, erkölcsi és anyagi erejének tudatában, a feszültség enyhítésére való törekvés szellemében válaszol. Ez a törekvés világos állásfoglalást kíván. Nyíltan meg kell mondanom, hogy mi az ENSZ-nek az úgynevezett magyar kérdésben eddig hozott határozatait a hidegháború termékeinek, a Magyar Népköztársaság belügyeibe való illetéktelen beavatkozási kísérleteknek tekintjük. Bízunk abban, hogy ha nem most, akkor később, de eljön az a nap, amikor mint alapokmány-elleneseket maga az ENSZ-közgyűlés fogja hatályon kívül helyezni az úgynevezett magyar kérdésben hozott törvénytelen határozatait.

Vannak, akik tájékoztatást kérnek a magyarországi helyzetről. Valóban lenne itt olyan ember, aki nem tudná, hogy nálunk évek óta törvényes rend van, és olyan rendezett közállapotok uralkodnak, hogy azokat nem egy kapitalista ország megirigyel-

hetné? Népünk lendületesen, odaadóan dolgozik, és ennek eredményeképpen az utóbbi négy évben az ipari termelés mintegy 36 százalékkal, a mezőgazdasági 12 százalékkal emelkedett. A dolgozók életszínvonala általában 24 százalékkal, az ipari munkások reálbére pedig 32 százalékkal emelkedett az elmúlt három és fél évben. Az egészségügyi és kulturális viszonyok jók. A lakosság 75 százaléka részesül ingyenes betegségi és balesetbiztosításban. [...]

Vannak, akik arra kíváncsiak, mikor vonják ki a szovjet csapatok Magyarországról. A szovjet csapatok a Varsói Szerződés tagállamainak megfelelő megállapodásai alapján vannak Magyarországon. Kivonásuk a szerződő felek, köztük a Magyar Népköztársaság kormányának elhatározásától függ, nem pedig a nyugati stratégák óhajától. Ez ugyanis valóban a nyugati katonai vezetők problémája, s nem az ENSZ-é, és még kevésbé a magyar népé. A magyar nép jól megvan azokkal a szovjet csapatokkal, amelyek megszabadították a náci fasiszta hadsereg rémuralmától és az országot a hitleristák kezére játszó Horthy-rendszer ellenforradalmár fasiszta erőitől. A szovjet hadseregnek köszöni népünk nemzeti függetlenségének visszanyerését és azt, hogy ma is békében és biztonságban él. Ismeretes, hogy a Varsói Szerződés tagállamai megnemtámadási szerződés megkötését javasolták a NATO tagállamainak, sőt indítványozták a Varsói Szerződés szervezetének és a NATO-nak egyidejű feloszlatását. A Szovjetunió – valamennyi szocialista ország, köztük a Magyar Népköztársaság kormányának egyetértésével – az általános és teljes leszerelésre vonatkozó javaslatában is indítványozta, hogy vonjanak vissza saját országának határai mögé minden külföldön állomásozó katonai egységet. Íme, itt vannak az utak és módok, a ma is érvényes javaslatok. Csak el kell fogadni és meg kell valósítani őket, és akkor nem állomásozik majd többé a föld egyetlen országában sem más ország katonai egysége.

Azt mondják egyesek, hogy mi a szovjet csapatok segítségével levertünk egy általuk nemzetinek nevezett felkelést. De mi nem nemzeti felkelést, hanem csak egy ellenforradalmi puccsot vertünk le, mégpedig egy-két nap alatt. Ezt az ellenforradalmi puccsot külföldön szervezték, sok éven át készítették elő a nemzetközi reakció erői. A nemzetközi reakció e puccskísérletével a belső reakció szűk csoportját mozgósította, megtévesztett egyeseket, de a puccskísérlettől távol álltak a magyar nép szocializmushoz hű, alapvető tömegei. Hogy milyen egy valóan nemzeti felkelés, azt talán a francia küldöttség tudná megmondani a közgyűlésnek. Nézze meg bárki Algériát, mi történik ott. A francia gyarmatosítók minden modern fegyverrel felszerelt, félmilliós hadserege nem két nap alatt, hanem hat év alatt, sok százezer algériai hazafi elpusztítása után sem tudja leverni a felkelést. Nem tudja leverni, és sohasem fogja leverni, mert ott valóban nemzeti felkelés van, amelyet a nép alapvető tömegei támogatnak, nem pedig ellenforradalmi puccs, mint 1956-ban volt Budapesten. [...]

Igaz, hogy a Magyar Népköztársaság bíróságai megbüntették, és a jövőben is megbüntetik az ország törvényes rendje ellen összeesküvőket és a haladó emberek gyilkosait, s ekörül nagy lármát csaptak egyesek. De arról hallgatnak rágalmazóink, pedig jól tudják, hogy az 1956-os ellenforradalmi cselekményekért felelősségre vont személyek több mint háromnegyed része, nagyrészt közkegyelem útján már kiszabadult, és visszatért a polgári létbe. Arról is hallgatnak, hogy nálunk ma kevesebb ember van börtönben, mint bármikor, amióta Magyarország szervezett államként létezik.

Mind e mögött persze nem vádlóink humanizmusa van. A Magyar Népköztársaság mai kritikusai nagyon is meg voltak békélve a magyar nép véreskezű hóhérával, Horthyval és annak fasiszta rendszerével. Az valóban irtotta és börtönben senyvesztette a magyar nép legjobb fiait. Ez azonban nem fájt nekik, mert azok nem a népi rendszer ellenségei, hanem kommunisták és nem kommunisták, a fasizmus ellen harcoló hazafiak voltak. Ilyenek a vádak és a vádlók, akik szemben állanak velünk ebben az ügyben.

Mi is megkérdeznénk valamit az ENSZ-közgyűléstől, tisztán elvi alapon, anélkül, hogy bárkit is megneveznénk. Rendjén van-e, hogy ha egy kormánynak nem tetszik mondjuk Guatemala vagy Laosz, vagy valamely más ország törvényes kormánya, akkor pénzzel, fegyverszállítással és felbérelt hazaárulókkal annak megdöntésére puccsot szervez? Rendjén van-e az, hogy ha egy kormánynak nem tetszik a szocialista országok társadalmi rendje, akkor annak aláaknázására évi százmillió dolláros alapot létesít, uszító rádióállomásokat tart fenn, és fasiszta ellenforradalmár puccsistákat bérel? Bizonyára tudják, kiről van szó, és ha egyesek nem függenének és nem félnének tőle, akkor mindenki azt mondaná: nem, ez nincs rendben. Azt mondanák, ez ellenkezik minden ismert nemzetközi jogszabállyal, ellentétben van az ENSZ alapokmányával. [...]

A Magyar Népköztársaság a hidegháborús kampány ellenére is fejlődik. De vannak a hidegháborúnak áldozatai is. Mi a hidegháborús propaganda szerencsétlen áldozatainak tartjuk a disszidáltak nagy többségét. A hazug imperialista propaganda hatása alatt hazájukból idegenbe szakadt emberek közül már eddig több mint 40 000 hazatért. Ennél jóval több szívesen hazatérne, ha különböző gáncsvetések és anyagi akadályok ezt nem tennék számukra ez idő szerint lehetetlenné. Várja a napot a hazájától távol élő minden magyar, amikor hazatérhet, ha csak végképp el nem vesztette emberi arculatát. A disszidensek jó részének élete hányt-vetett. De még aki anyagilag boldogul is közülük, az is tudja, hogy ott van az igazi helye, ahol népe él, és nincs az a kincs, amely pótolhatná a hazát, a hazai kenyérnek, a Duna, a Tisza vizének ízét. A haza ügyei rendben vannak. Jogot, emberi méltóságot, kenyeret és csak a szülőhazában megtalálható otthont nyújt minden becsületes dolgozó embernek, s várja eltévedt fiait is.

Még két magyar vonatkozású kérdésről szólok. Küldöttségünk az ENSZ közgyűlésének ülésszakára érkezett. Az Egyesült Államok és a Magyar Népköztársaság között diplomáciai kapcsolatok állnak fenn. Két oka is lenne tehát az Egyesült Államok hatóságainak, hogy itt New Yorkban a nemzetközi szokásoknak megfelelő jogokat és feltételeket biztosítsanak számukra. Mindezek ellenére az amerikai hatóságok közöltek velem egy népemre és kormányomra sértő, mozgásomat korlátozó intézkedést. Bár

az intézkedés nem reám és hasonló elbánásban részesített kollégáimra, nem is népemre hoz szégyent, hanem egyedül azokra, akik ezt kitervelték – elvből tiltakozom ellene.

Engem személyemben is sokszor támadtak e helyen. Ezért engedtessék meg nekem egy magántermészetű megjegyzés is. Én magyar munkás vagyok. Világnézeti meggyőződésem miatt nem kevés üldöztetésben volt részem a Horthy-fasiszta rendszer és a hazámat megszálló német fasiszták részéről, de mindig meggyőződésem és lelkiismeretem szerint cselekedtem. Az ember hibázhat és tévedhet is, de én úgy érzem, igaz ügyet szolgálok, és büszke vagyok rá, hogy a történelem egy súlyos órájában, hű társaimmal együtt, munkásosztályomért és sokat szenvedett magyar népemért kiállva, ott voltam, ahol lennem kellett, és azt tettem, amit tennem kellett. [...]

Bár a Hruscsovéhoz hasonló, kioktató beszéd miatt néhány delegáció kivonult a teremből, Kádár hazautazása után a magyar kérdés *fokozatosan lekerült a napirendről; a magyar diplomácia rendezte kapcsolatait, és 1963-ban* Sithu U Thant *(1909–1974) ENSZ-főtitkár Magyarországra látogatott.*

•

KÁDÁR JÁNOS
Hazafias Népfront Országos Tanácsa, Budapest, 1961. december 8.

„Aki nincs az MSZMP ellen, az vele van"

1961. augusztus 13-án (ugyanazon a napon, amikor megkezdődött a Nyugat-Berlin körüli fal építése) Kádár Jánost az Elnöki Tanács *miniszterelnökké nevezte ki. Az országban látszólag konszolidálódott a helyzet: áprilisban megszűntek a népbírósági tanácsok, és mintegy öt évvel a forradalom után, 1961 augusztusában végrehajtották az utolsó 56-os kivégzéseket.*

Bár Kádárnak harmincéves államfői pályafutása alatt több beszédírója is volt (Óvári Miklós, Katona István, Szirmai István), *akik ezrekre tehető beszédeinek megírásában segédkeztek, az itt közölt Kádár-beszéd más kategóriába tartozik: a szövegnek a korabeli* Népszabadságban *közölt szerkesztett változata alapján is nyilvánvaló, hogy Kádár ez alkalommal rögtönzött – igaz, a rögtönzésre jól felkészült.*

Fejlődésünkben fontos kérdés a közélet, a nemzeti egység további erősítése. Erősítenünk kell a párttagok és a pártonkívüliek összefogását, erősíteni kell a népfront gondolatát, befolyását a tömegekre, a különböző bizottságokat és azok munkáját. Ez alapjában azt jelenti, hogy tovább kell mélyítenünk a tömegek iránti bizalmat, mert ez a mi politikánk alapja. E nélkül a tömegek iránti bizalom nélkül nem létezhetünk. És erősítenünk kell az egyes emberek iránti bizalmat is.

Itt volt például a kormány újjáalakítása [*1961. szeptember 12–13-án*]. Ennek, mint tudják, olyan vonása is volt, hogy néhány, a fiatalabb korosztályhoz tartozó kommunista vezetőt nagyobb feladattal bíztunk meg. Ez természetesen az illető iránti bizalom jele, és annak következménye is, hogy megint csak felnőnek az emberek közül olyanok, akiknél azt szinte észre sem vesszük. Az egyik miniszterelnök-helyettesről például nem is tudtuk, csak éppen a kinevezése és az eskütétele napján, hogy már negyvenéves lett. Mondtam [*is neki*]: üdvözlöm magát – mert egy kicsit jobban hangzik egy államférfinál, hogy negyvenéves.

Nemrég haláleset következtében megüresedett az országgyűlés egyik alelnöki tisztsége. Ahogy önök is tudják, Beresztóczy Miklós[80] barátunkat javasoltuk erre; a párt Központi Bizottsága és a Hazafias Népfront közös javaslata volt ez, amelyet az országgyűlés egyetértéssel elfogadott. Nem a személyről beszélek, hiszen mindnyájan tudjuk Beresztóczyról, hogy nem kommunista, de olyan ember, aki a szocializmusért és a békéért harcol. Ezért javasoltuk e megtisztelő tisztségre. Voltak, akik a javaslat hallatán azt mondták: Jó lesz ez? Miért ne lenne jó? – kérdeztem. Hát mégis, most pap lesz az országgyűlés alelnöke – tették hozzá. – Lesznek olyanok, akik ezt majd félremagyarázzák, s lehet, hogy a templomba járás most egy kissé erősödni fog.

Nem tudom, több ember jár-e most templomba vagy sem, de egészen másról van szó: politikánk lényegéről. Ha mi tudtunk tíz esztendőn át együtt dolgozni jó harcostársként emberekkel az ország szocialista jövőjéért, a nép békéjéért, akkor miért ne lennének jók azok bármiféle közéleti tisztségre? Megmondom őszintén: ha az országgyűlés ülésén néhány óra hosszáig a csengő egy pap kezében van, én ettől nem féltem a magyar proletárdiktatúrát. S aki ettől félti, az mondhat akármit, nem hisz abban az elvben, amelyet – úgy mondja – mindennap szolgál.

Azt hiszem, világos, mit akarok ezzel a példával mondani. Önök nagyon jól tudják, hogy én kommunista vagyok, s azért harcolok, hogy a párt befolyása érvényesüljön az egész társadalom életében. De tudom, ez nem attól függ, vajon egy nyolctagú testületben nyolc párttag ül-e vagy csak négy. Emlékszem rá, amikor az összes bizottságokban valamennyi részvevő formálisan párttag volt ugyan, de a kommunista befolyás annyi sem volt, mintha csak a fele lett volna párttag. Azokat, akik nem meggyőződéses kommunisták, ugyan minek kellene behuzigálni a pártba? Attól pártunk nem lesz erősebb, és ők sem lesznek kommunisták.

Meg kell végre értenünk, hogy a kommunista párt befolyása nem ilyen külsőséges tényezőktől függ, hanem attól, hogy eszméink tisztaságát megóvjuk, politikai vonalunk, gazdasági és kulturális politikánk jó legyen, s akkor a kommunizmus híveinek tábora hazánkban milliószámra növekszik, és szívvel-lélekkel dolgoznak a szocializmusért a pártonkívüliek is. Ez az egészséges fejlődés. De ehhez szükséges a kommunizmus ügyébe vetett rendíthetetlen hit, a munkásosztály, az egész magyar nép iránti

[80] Beresztóczy Bartmann Miklós (1905–1973): címzetes prépost, aki 1950-ben részese volt a kommunista állam és a katolikus klérus alkujának; a Katolikus Papok Országos Békebizottságának megszervezője-elnöke, 1953–1973 között országgyűlési képviselő, 1961-től haláláig az Országgyűlés alelnöke.

bizalom. Mégiscsak az a normális, ha úgy tartjuk, hogy száz ember közül kilencvenöt-kilencvenhat jóra törekszik, ebben az irányban halad szívesen, nem pedig fordítva, hogy száz közül csak kettőben bízhatunk meg.

Azt mondják a nyugati publicisták – mert ők is böködnek minket, s ez nem is baj, hiszen mi úgy vesszük őket, mint ingyen munkatársakat, akiket az imperializmus fizet azért, hogy folyton keresgéljék a kommunisták hibáit –, nos, most ők azt mondják: ezek a Kádárék rendkívül ravaszak, mindenkit be akarnak csapni. Mert Rákosiék azt mondták régen: aki nincs velük, az ellenük van. Ezek a Kádárék most azt mondják, hogy aki nincs ellenük, az velük van.[81] Ilyen „hibákat" említenek mostanában a nyugati publicisták. Mi ezt teljes nyugalommal vállalhatjuk. Igenis, úgy vesszük: aki nincs a Magyar Népköztársaság ellen, az vele van; aki nincs az MSZMP ellen, az vele van; és aki nincs a népfront ellen, az vele van.

Persze az egyetértőknek egy része öntudatosabb, s a távoli célokban is egyetért velünk, egy másik része pedig az egyszerű, mindennapi dolgokban van velünk. Például van sok százezer olyan ember, aki nem marxista, de becsüli pártunkat, kormányunkat azért, mert törvényes rendet és normális légkört teremtett az országban. Ők velünk vannak, és ilyen szellemben kell politikánkat továbbfejlesztenünk. [...]

Huszár Tibor, *Kádár politikai életrajzának szerzője szerint a miniszterelnök ebben az oldott hangulatú, cinizmustól sem mentes beszédében tett pontot 1956 utórezgései és a proletárdiktatúra végére.*

•

KÁDÁR JÁNOS
Országgyűlés, Budapest, 1963. március 21.

„Óvunk mindenkit a közkegyelmi rendelet félreértésétől"

Az 1963. évi országos választások *után a munkás-paraszt rendszer elég erősnek érezte magát, hogy a megbocsátás kegyesnek tűnő gesztusát felmutassa.*

Amikor a március 21-i ülésnapon a miniszterelnök szólásra emelkedett, hogy „élve az alkalommal, a teljesség igénye nélkül" *szóljon a* „kormány álláspontjáról néhány időszerű kérdésben", *nagyon törekedett rá, hogy mondandója érthető legyen. Nemcsak a nap legutolsó felszólalójaként, este 5 óra után kért szót, de legfontosabb üzenetét is a legvégére húzta-halasztotta.*

A hatásvadász szándékról mi sem tanúskodik jobban, minthogy a kulcsfontosságú részt, az általános közkegyelmet *kihirdető passzust, egy formailag jól elkülöníthető, szó szerinti ismétlődésekkel keretbe foglalt egységben adta elő. Közel egyórás beszédében* Kádár János *(1912–1989) előbb egy sor jelentéktelen dologról beszélt (a választások eredményeitől az egy-*

[81] Miként Murányi Gábor rámutat *A múlt szorításában* című könyvében, Kádár az emigráns Méray Tibor (1924–) egyik gondolatát idézi; Méray 1961. október 23-ra a párizsi Irodalmi Újságban jelentette meg *Csodatevők vagy egyszerű emberek* című írását, amelyből Kádár idéz.

házi kérdések rendezésén és az időjáráson át a külpolitikáig legalább egy tucat témát érintett), s csak ezután tért a lényegre.

[...] Tisztelt Országgyűlés! Képviselőtársaim! Kedves elvtársak! A szocialista társadalom alapjait leraktuk, a szocialista társadalom teljes felépítésének időszakába léptünk. Áttekintve a küzdelmes éveket és azok tapasztalatait, figyelembe véve, hogy rendszerünk szilárd, népünk politikai egysége erős, úgy véljük, elrendezhetjük és el is kell rendeznünk néhány múltbeli kérdést.

Hazánkban a szocialista törvényességet minden tekintetben és teljesen helyreállítottuk. Ma rendszerünk ellen büntetlenül senki sem léphet fel. Szocialista törvényeinket senki sem sértheti meg büntetlenül a hatalom oldaláról sem. A Magyar Népköztársaság határozott harcot folytatott eddig is a szocialista vívmányok felforgatására törő, a közrendet fenyegető bűnözőkkel szemben, és eltökélt szándéka, hogy a jövőben is könyörtelenül lesújt a hasonló bűncselekmények elkövetőire. Ugyanekkor emberiességtől áthatva meg tud bocsátani azoknak, akik a rendszer vagy a közrend ellen vétettek, és lehetőséget kíván adni számukra, hogy becsületes munkával a társadalomba újra beilleszkedjenek.

A kormány ezekből a meggondolásokból kiindulva javaslatot tett az Elnöki Tanácsnak széles körű közkegyelmi rendelet kibocsátására. A kegyelem kiterjed a közelmúlt esztendőkben, a különböző időszakokban elkövetett bűncselekményekre.

Kegyelmet kapnak bizonyos feltételek fennforgása esetén a háborús bűnösök is, a személyi kultusz éveiben a hatalommal visszaélő törvénysértők, az ellenforradalmi cselekményekben bűnösök, és olyanok is, akik az elmúlt legutóbbi hat évben követtek el államellenes bűncselekményeket. Kegyelmet nyernek azok is, akik az ország területét engedély nélkül hagyták el. Végül kiterjed a kegyelem a köztörvényi bűncselekményt elkövetett személyek különböző csoportjaira is. [...]

A szigor és megbocsátás helyén való alkalmazása, az állami és társadalmi rendszerünk feletti köteles őrködés késztet bennünket arra: óvjunk mindenkit a közkegyelmi rendelet félreértésétől, és gondoljunk azokra is, akik esetleg javíthatatlanoknak bizonyulnak. Ennek megfelelően a rendelkezés szerint azok esetében, akik most kegyelmet kapnak, de három éven belül új bűntettet követnek el, azon kívül, hogy az új bűntettért felelősségre vonják őket, a kegyelmi rendelkezés is hatályát veszti, és újból érvénybe lép velük szemben a korábbi cselekményekért kiszabott, régebbi büntetés is.

Az Elnöki Tanács a kormány által benyújtott közkegyelmi rendeletet helyesléssel fogadta, támogatta és törvényerőre emelte. A törvényerejű rendeletet kihirdetik, és április 4-ig, hazánk felszabadulásának napjáig végrehajtják.

Ez a kegyelmi rendelkezés megítélésünk szerint időszerű és helyes. Következik rendszerünk erejéből, szocialista humanizmusából és emberiességéből. Helyes, hogy népünk, rendszerünk most, amikor a szocialista társadalom teljes felépítésének időszakába lép, lehetőséget ad azoknak is, akár itthon vannak, akár kisodródtak az ország határain túlra, akik

korábban vétettek ellene, hogy új életet kezdve, a múltat eltemetve a becsület útjára térjenek, találják meg helyüket társadalmunkban a becsületes dolgozók milliói között.

Kádárnak kétségkívül volt érzéke a hatáskeltéshez: egyértelműen jelezte, hogy a korábbi részleges amnesztiák után új korszakot akar nyitni. Sokak között ekkor szabadult eredetileg életfogytiglani börtönbüntetéséből Bibó István *és* Göncz Árpád *is.*

•

KÁDÁR JÁNOS
Nyugati pályaudvar, Budapest, 1964. október 19.

„A Szovjetunióban a legfelsőbb vezetésben személycsere következett be"

„Ön nem fél attól, hogy udvari összeesküvés formájában megismétlődik a történelem, ahogy az Hruscsovval is történt?" – tette fel a kérdést Mihail Gorbacsovnak *(1931–) 1985. szeptemberi találkozójukon* Kádár János *(1912–1989); ami jelzi, az MSZMP főtitkárában milyen mély nyomot hagyott hajdani szovjet elvtársának két évtizeddel azelőtti, puccsszerű leváltása.*

Kádár Lengyelországban *értesült róla, hogy a* Szovjet Kommunista Párt Központi Bizottsága *1964. október 13–14-i ülésén* Hruscsovot *(1894–1971) megfosztotta párt- és kormánytisztségeitől. A hír kellemetlenül érintette, de a pártvezér tudta, hogy az* enyhülő politikai klíma *újbóli lehűlésétől félő lakosság kíváncsian várja nyilatkozatát. Ez volt az oka, hogy már rögtön a pályaudvaron, a fogadására kivezényelt tömeg előtt nekikezdett célzatos beszédének.*

[...] Elvtársak! Lengyelországban elvtársi módon fogadtak bennünket, baráti, testvéri légkör vette körül küldöttségünket. Úgy érezzük, hogy missziónkat, amellyel bennünket odaküldtek, teljesítettük. Jelenthetem, hogy a küldöttség valamennyi tagja egészséges és munkaképes állapotban hazaérkezett. (*Nagy taps.*) Hazaérkezni pedig szintén nem rossz. (*Taps.*)

Lengyelországban nagyon sok emberrel találkoztunk, sokfelé fordultunk meg. Beszéltünk a lengyel testvérpárt, a Lengyel Népköztársaság legfelsőbb vezetőivel, és a szocializmust építő lengyel nép egyszerű dolgozói közül is nagyon sokkal. Személyesen találkoztunk százezrekkel. Aligha van elég idő itt ma arra, hogy megnevezzem, felsoroljam mindazokat a helyeket, ahol lelkünkre kötötték, hogy ha hazaérkezünk, adjuk át pártunk tagságának, a főváros lakosságának, a magyar munkásosztálynak, az egész szocializmust építő magyar népnek lengyel elvtársaink, barátaink testvéri üdvözletét. [...]

Szilárdult az ősi és hagyományos, de most új tartalmú: szocialista, a proletár internacionalizmus alapjain nyugvó magyar–lengyel barátság. (*Nagy taps.*) A népek barátsága természetesen szintén hatalmas kérdés, és abban sok minden szerepet játszik. Többek között a történelmi múlt is. A régi kizsákmányoló osztályok és képviselőik, a királyok, a földesurak, a nagytőkések, a Horthy- és Piłsudski-féle fasiszták egykori tetteiért a népek nem felelnek. Különösen nem felelnek a mi országainkban, ahol leszámoltak a régi kiváltságos osztályok hatalmával. De meg kell mondani, hogy a magyar–lengyel barátság erősítésében ma segít nekünk az, hogy a magyar és a lengyel történelemben igen sok a közös vonás, és soha semmi nem volt a mi népeink között, ami az egyetértést és a barátságot zavarta volna. De volt sok minden, ami ezt a barátságot már századok óta építi.

Jártunk például az európai tudomány egyik fellegvárában, az idén 600 éves krakkói egyetemen. Megmutatták nekünk a diákok több száz évvel ezelőtti szállását, a lépcsőt, amit úgy hívnak, hogy „magyar lépcső", mert a magyar diákok ott jártak fel tanulni. Kiderült, hogy száz és száz magyar diák tanult ott, és közülük nem egy később népünk érdemes embere lett. Ők már akkor építették a magyar–lengyel barátságot. Krakkóban ezrével élnek olyan lengyel állampolgárok, akik a második világháború idején Magyarországra jöttek, itt élvezték a magyar nép rokonszenvét, és nagyon szép emlékekkel tértek haza.

Láttuk a Hitler-fasizmus legnagyobb és legszörnyűbb halálgyárát, Auschwitzot, ahol hozzávetőleg négymillió különböző származású és nemzetiségű embert pusztítottak el a fasiszták: lengyeleket, szovjet embereket, magyarokat, zsidókat, belgákat, franciákat, mindenkit, aki a kezükbe került, és aki megítélésük szerint elpusztítandó volt. Tudtuk, hogy magyarok is voltak ott, de amikor ott áll az ember 370 ezer magyar állampolgár pusztulásának színhelyén, akkor újból érzi, hogy örömeink, viszontagságaink és szenvedéseink egyaránt közösek voltak a mi lengyel barátainkkal. Ilyen szilárd közös és múltbéli alapokon épül a mai barátságunk. [...]

Megbeszéltük természetesen a külpolitikai helyzet mindkettőnket érdeklő kérdéseit is. Egyeztettük álláspontunkat és örömmel jelenthetjük, hogy pártjaink és kormányaink teljesen azonos módon ítélik meg a nemzetközi élet összes lényeges kérdéseit. Mindkét országnak az a véleménye, hogy a jelen helyzetben a döntő és közös feladat a provokátorokat és a gyújtogatókat féken tartani, a béke megőrzéséért és megszilárdításáért harcolni. Megegyeztünk abban, hogy ahogyan eddig, ezután is együtt küzdünk a nemzetközi életben ezekért a célokért. Azt hiszem, nem árulok el titkot, ha azt mondom, hogy a mi rendszerünk és a mi kormányunk antiimperialista, az imperializmus ellen van. Szövetségesünknek tekintünk minden antiimperialista erőt. A gyarmati rendszer teljes megszüntetéséért, a népek szabad nemzeti fejlődéséért harcolunk azzal a reménnyel, hogy végül a társadalmi haladás és a szocialista rendszer világmértékben is győzedelmeskedni fog. (*Nagy taps.*) [...]

Megtárgyaltuk a nemzetközi munkásmozgalom jelenlegi helyzetét, időszerű kérdé-

seit. Együtt és sajnálattal konstatáltuk, hogy a nemzetközi kommunista mozgalom és a szocialista országok viszonylatában jelenleg bizonyos véleményeltérés zavarja az egységet. Azt gondoljuk, hogy a szocialista országok viszonylatában lehetséges és elképzelhető, hogy ideológiai véleményeltérés legyen a pártok között, amelyek a szocialista országban kormányoznak is. De az a meggyőződésünk, ha van is ilyen kérdés, rendes elvtársi megbeszélések, tanácskozások keretében, elvtársi légkörben kell megvitatni és tisztázni, és semmiképp sem szabad állami vonalon külpolitikai együttműködésünkben törést megtűrni. Nekünk egységesnek kell lennünk. Ez nemcsak a szocialista országok népeinek elemi érdeke, hanem a világ minden népének, mert jelenleg a béke fő fenntartó ereje az a tizennégy szocialista ország, ahol a hatalom a békét óhajtó tömegek kezében van. (*Lelkes, nagy taps.*) [...]

Kedves elvtársak! A héten sok különböző esemény történt. Voltak olyan hírek, amelyeknek nagyon örültünk, és volt olyan hír is, ami meglepett bennünket {és aminek nem tudtunk örülni}[82]. Ezt őszintén és becsületesen meg akartam mondani. Ismeretes, hogy a Szovjetunióban a legfelsőbb vezetésben személycsere következett be. Hruscsov elvtársat, aki életkorára, nem kielégítő egészségi állapotra hivatkozva felmentését kérte, felmentették, és Brezsnyev, illetve Koszigin elvtársat {nevezték ki}[83] választották meg helyére. Az ilyesmi minden pártban és minden országban az illető párt és az illető ország döntésétől, elhatározásától függ.

Én a magam részéről úgy gondolom, hogy Hruscsov elvtársnak nagyon nagy érdemei vannak a sztálini személyi kultusz elleni harcban, és abban, hogy a béke fennmaradhatott. Ő a békéért dolgozott. Én azt hiszem, hogy azok a magyar százezrek, akik a közelmúltban és az idén is itt, a mi hazánkban üdvözölhették és szívből üdvözölték Hruscsov elvtársat, mint a nagy Szovjetunió Kommunista Pártjának, államának, népének reprezentánsát és a béke fáradhatatlan harcosát, jól tették, és utólag sincs semmi gondolkoznivalójuk ezen. Számunkra pedig az a lényeges és döntő, hogy a Magyar Szocialista Munkáspárt, a Magyar Népköztársaság kormányának politikai álláspontja az ismert kérdésekben, a béke, a békés egymás mellett élés kérdésében, a szocialista országok egységére való törekvésben, a nemzetközi munkásmozgalom ismert kérdéseiben egy hajszálnyit sem változott, és nem fog változni ezután sem. (*Nagy taps.*)

Az emberi kapcsolatok terén, emberekkel a viszony az emberektől függően különböző lehet, hiszen minden ember más. De szeretném nyomatékosan aláhúzni, hogy a magyar kommunisták, a szocializmus ügyét szívén viselő minden magyar ember – és ez a mi többségünk – mindig tisztelettel, mindig szeretettel, jó elvtársi együttműködésre való készséggel találkozik és dolgozik azokkal, akik a nagy Szovjetunió Kommunista Pártját, a nagy szovjet államot, a nagy szovjet népet képviselik. (*Taps.*) Ők a mi népünk leghűségesebb szövetségesei, legerősebb támaszai a nemzetközi életben.

[82] Murányi Gábor szerint a beszéd eredetileg a zárójelben szereplő megjegyzéssel együtt hangzott el, de ezen megjegyzést a másnapi Népszabadságban megjelent változatból már kicenzúrázták.

[83] Hruscsovot Leonyid I. Brezsnyev (1906–1982) váltotta az SZKP KB első titkári pozíciójában. Alekszej Ny. Koszigin (1904–1980) az ő befolyásos szövetségesének számított a Központi Bizottságban. Murányi Gábor szerint Kádár a pályaudvaron elszólta magát, mondván, hogy „Brezsnyev illetve Koszigin elvtársat nevezték ki"; a másnapi Népszabadságban már csak a „választották meg" olvasható.

Azok a tisztelt szovjet elvtársak, akik most a vezető poszton felváltották Hruscsov elvtársat, Brezsnyev elvtárs, illetve Koszigin elvtárs, előttünk ismert emberek, barátaink, barátság fűz velük össze bennünket, ők ugyanannak a fő politikai vonalnak ismert képviselői, munkálói voltak ez ideig is, ami mellett most a Szovjetunió Kommunista Pártja és kormánya ismét hitet tett, mondván, hogy a XX. kongresszus, a XXI., a XXII. kongresszus, a nemzetközi életben pedig a béke megőrzése, a haladás erőinek egysége vezérli őket. Ez így van, nem változott. Ez változatlanul így lesz tovább a magyar–szovjet viszonyban is. [...]

Már-már szokásosan, Kádár az utolsó bekezdésekre hagyta a lényeget. A hallgatóságból nyilván sokan úgy vélték, az óvatos és alkalmazkodó Kádár – idomulva a megváltozott széljáráshoz – majd „bekúszik a lábtörlő alá". *Meglepő módon – a brezsnyevi palotaforradalom és saját párttársai ellenében – kiállt az olvadás, trónjáról frissiben letaszított szülőatyja, Hruscsov mellett, sőt* a hruscsovi enyhüléspolitika folytatását ígérte. *Kádár hazardírozása bejött: megőrizte pozícióját, sőt 1966 májusában egy KB-határozattal elindult a fontolva piacosító – az* új gazdasági mechanizmusban *kicsúcsosodó – reform.*

•

WASS ALBERT
Magyar Ház, San Francisco, 1967 nyara

„Szembefordultam a széllel, mint a havasi farkas..."

Márai Sándor *mellett valószínűleg* Wass Albert *(1908–1998) az egyik legismertebb emigráns magyar író.* „Noha új keletű rajongói előszeretettel nevezik a kortárs magyar irodalom akár Nobel-díjra is érdemes művelőjének, tudományos igényű irodalomtörténeti értékelése még várat magára" – *utal egy Wass-sal kapcsolatos vitákat áttekintő írásában* Murányi Gábor *azokra a szélsőségekre, amelyek a parttalan magasztalástól a* „nacionalista realistának" *aposztrofált írót-költőt halálában kísérik.*

Az erdélyi gróf Wass-család vagyonának nagy részét a román utódállam kisajátította, s az író, aki 1944-től előbb Hamburgban, *majd az* Amerikai Egyesült Államokban *telepedett le, haláláig olthatatlan indulattal élt Erdély román megszállása ellen. Pályáját megpecsételte, hogy a* Mezőség *gyermeke volt, amelyet azért tartott a magyar nemzeti tragédia történelmi színterének, mert nem véres csaták fűződtek hozzá, hanem a lassú sorvadás és pusztulás.* „Rengeteg hely van ezen a földön, különösen Európában, ahol két-három nemzetiség él együtt... Erdély legnagyobb baja, hogy gazdag, mindenkinek kell... Csak mi, erdélyiek nem kellünk senkinek, különösen erdélyi magyarok nem" – *foglalta össze transzszilvanista világnézeti felfogását.*

Szeretett honfitársaim! Ennyi gyönyörű szép rózsa után, íme itt van a tüske. Miután, ahogy a székely mondaná, úgy megnyertük ezt a háborút, hogy lám, egész Amerikát hozzánk csatolták Floridától Kaliforniáig, nagy örömmel használtam föl ezt az alkalmat, hogy eljöhessek, és felkereshessem a San Franciscó-i magyarokat is. Hadd mondjam meg itt most mindjárt a kedves rendezőségnek, hogy ne búsuljanak, ha úgy érzik, hogy kevés ember jött el, én jobban tudom, mint ők, több ember jött el, mint gondoltam.

Mi ugyanis egy Kossuth-nótás nemzet vagyunk, ahogy mindnyájan nagyon jól tudják, nekem személy szerint is a legnagyobb ellenségem a Kossuth-nóta. Mit is mond a szöveg? „Kossuth Lajos azt üzente, elfogyott a regimentje." Itt a szabadságról van szó, Kossuth Lajos harcol a magyar szabadságért. Azt üzente haza, hogy elfogyott a regimentje; tehát mi a magyar felelet a magyar nép részéről? „Ha még egyszer azt üzeni, mindnyájunknak el kell menni." Sajnos, a magyar százalék 500:1-hez, 500 magyarból egy megy el az első üzenetre, a többi vár, ha még egyszer azt üzeni. Sajnos, a magyar történelemben Mohács óta „még egyszerek" nem voltak, nem volt több lehetőség üzenetre; a szabadság elveszett újra és újra, a haza elveszett újra és újra, mert vártunk további üzenetekre.

Kedves honfitársaim, nagyon sokan megkérdezték már tőlem, nemcsak magyarok, hanem különösképpen amerikai honfitársaim, hogy mi az oka annak, hogy én nem élek úgy, mint a szabad világ többi írója, ahogy a szabad világ többi tanárai.[84] A szabad világ többi írója ugyanis behúzódik egy szép helyre és ír. Nem utazik bolondul összevissza. A szabad világ tanárai pedig szépen megkeresik a kenyerüket, és mivel a tanárok szabadsága hosszabb, mint minden más emberé, szép hosszú szabadságokat töltenek Bermudában, Hawaiiban és Isten tudja hol, és élvezik az életet. Ezzel szemben mihelyt az egyetem kiengedi a diákokat, én nyakamba veszem az országutat, és sokkal keményebben dolgozom, mint amikor a kenyeremet keresem. [...]

Huszonöt esztendővel ezelőtt, amikor életemnek azt a néhány esztendejét éltem, amikor otthonomban szabad embernek érezhettem magam (ne feledjék, én Erdélyben nőttem föl, az erdélyi felszabadulás tett engem egyenrangú európai emberré néhány nagyon rövid esztendeig), s abban az időben, pontosan huszonöt esztendővel ezelőtt, én letettem a honvéd esküt, felesküdtem erre a zászlóra, felesküdtem, hogy megvédem ezt a zászlót életemmel, és megvédem a magyar nemzetet. S kedves honfitársaim, engem azóta sem mentett fel senki ez alól az eskü alól.

Amikor összeomlott szemem láttára Erdély, sokadmagammal, akik erdélyiek voltunk, bevonultam a parancsnokságra, Veres Lajos altábornagy irodájába, és tisztelettel kértük, hogy szereljen le minket, hogy mehessünk haza, hogy maradhassunk otthon, bármi is történjék Erdéllyel, mert ott a helyünk, mert az erdélyi nép a mi népünk, a mi vérünk, s mint ahogy azelőtt is, a Román Királyság megszállása alatt is képesek voltunk ahogy lehet élni és ahogy lehet védelmezni a magyar népet, ugyanúgy azt gondoltuk, meg fogjuk tudni tenni ugyanazt a Román Köztársaságon belül is.

[84] Wass 1956-ban lett a floridai egyetem német-, francia-, irodalom- és történelemtanára.

Harmincnyolcan jelentkeztünk, tisztek, ezzel a kéréssel. Veres Lajos altábornagy könnyes szemekkel szorított kezet harminchét kézzel, és hazaengedte őket azzal, hogy éljetek, ahogy tudtok, és holtatokban is maradjatok meg jó székelynek. Nekem azonban nem nyújtott kezet. Nekem azt mondta Veres Lajos akkor a kolozsvári hadtestparancsnokságon, téged pedig nem engedlek el. Reád kötelességet adok, neked ki kell menned Nyugatra, szembe kell fordulnod azzal a viharral, ami bennünket elsodort, és meg kell mondd a Nyugat népeinek, hogy mi történt velünk.

Így kerültem én ki szabad földre, honfitársaim, én nem menekültem semmi elől.[85] Én feladattal jöttem, s ahogy a parancsot kaptam, szembefordultam a széllel, mint a havasi farkas, magamban, egyedül, és azóta is jövök.

Visszajöttem a rontás nyomán Amerikába. Miután rájöttem arra, hogy hiába próbáljuk meg elhitetni magunkkal azt, hogy a rontás keletről jött. Nem igaz. Ha egyedül keletről jött volna a rontás, puskával a kezünkben elbántunk volna vele. A rontás nyugatról jött. És én, mint a komondor kutya visszajöttem a rontás nyomán egészen idáig, [a] szép nagy dicsőséges Amerikába. Miután mint magyar író hiába álltam volna ki a pódiumra, hiába mondtam volna meg az igazat, mert a kutya sem hallgatott volna reám, elvállaltam a természetemmel ellenkező módon [*egy*] természetemmel ellenkező állást; utálok tanár lenni, utáltam a tanárokat, amikor gyerek voltam, s azóta sem szeretem őket, magamat beleértve.

Az igazság azonban az, hogy visszajőve a rontásnak nyomán, a nyom nemcsak Washingtonig vezetett, de azon túl az amerikai egyetemre. Beépítettem magamat ennek az országnak az intellektuális kereteibe, és megismertem a titkot a maga meztelen igazságában. Ami pedig annyira hajmeresztően egyszerű, hogy mi el sem tudtuk képzelni. Ennek a nagy gyönyörű gazdag országnak, ennek a nagylelkű, szorgalmas, derék népnek a politikusait nem érdekli sem a magyar igazság, sem a román igazság, sem a kongóbeli igazság, sem az ilyen vagy amolyan igazság. Egyetlenegy dolog érdekli csak, hogy mához két évre, három évre vagy négy évre hány szavazatot kap. Ami pedig a külpolitikában történt állásfoglalást illeti, azt valóságos amerikai praktikussággal oldják meg. Berendelnek ennyi és ennyi egyetemi tanárt mint tanácsadót, hogy azok mondják meg, hogy ki és mi a magyar, kié legyen Erdély, kié legyen a Kongó, kié legyen ez vagy az.

Nagyon egyszerű és praktikus megoldásnak látszik. A baj vele csak az, hogy mielőtt a nagy határozásokhoz eljutottak, már voltak náluk sokkal élelmesebb emberek, akik ezt előre kitapasztalták jó időben, és még az első világháború előtt ellepték az egyetemeket, pontosan 386-an, a vezetőjüknek szobra van itt, San Franciscóban egy parkban, ma láttam nagy elszörnyülködésemre. Ezek az urak beleírták az amerikai tankönyvekbe, lexikonokba a maguk politikai célkitűzéseit, ezek az urak megírták vagy megíratták Európa, Közép-Európa és Kelet-Európa történelmét, és mindenki nagyon jól tudja ma már, sőt kacag is rajta, amikor Jorga professzor[86] megírta a maga első

[85] Wass Albertet és édesapját, Wass Endrét 1946. március 13-án a kolozsvári népbíróság távollétében halálra ítélte többrendbeli gyilkosságra való felbujtás miatt, amely állítólag Vasasszentgotthárdon és Omboztelkén történtek. 2004 nyarán az írót a román hatóságok rehabilitálták, ám az ügy pontos részletei tisztázatlanok.

[86] Nicolae Iorga (1871–1940): román nacionalista történész; fő műve a románok tízkötetes története.

román történelmét, és a Sorbonne francia professzorai azt mondták neki, hogy hiszen ez lehetetlen, ennek semmi alapja nincs, hiszen nincs adat, amire hivatkozik, hiszen ez hazugság. Jorga mosolygott és azt mondta, nem törődöm vele, hogy hazugság vagy nem hazugság, addig amíg hasznos.

Ez sajnos igaz, és mindez hozzátartozik ahhoz a nagyon egyszerű és meztelen igazsághoz, hogy ha én vitába kezdek amerikai tanárokkal a trianoni békével kapcsolatban, és Jaltával és Teheránnal kapcsolatban, egyszerűen megvonják a vállukat, és azt mondják, hát amíg a csehek és a románok ezt tették itt nálunk, ti mit csináltatok. S erre nem felelhetek semmi mást, csak azt, hogy nálunk olyan szép és jó volt az élet, hogy nyakig ültünk benne kényelmesen, mint egy jó karosszékben, és nem törődtünk azzal, hogy mi történik a világban. [...]

Hölgyeim és uraim, emlékeznek-e azokra a filmekre, miket hajdan láttunk fiatal korunkban: rémtörténetek, a hőst megfogják, megkötözik, beledobják valamilyen sziklabörtönbe, s a mennyezet lassan jön lefele borzalmas lassúsággal, az ember úgy érzi, hogy oda kellene ugrani, valamivel feltámasztani, egy villanyéllel, egy baltanyéllel, akármivel. [...] Kedves honfitársaim, a mi nemzetünk ilyen sziklabörtönben van ma. Nem vádolhatjuk a kommunistákat érte; jó lenne, de nem vádolhatjuk, ők csak közbenső eszközök. Azt a börtönt megépítették már az első világháború előtt, a pokoli szerkezetet becsempészték a világtörténelem kőfalába [*Tomá? Garrigue*] Masarykék. S azóta se törődik azzal senki, hogy hol van az a szerkezet, mi a szerkezet titka, és hogy lehet megállítani. Ma már ott tartunk, hölgyeim és uraim, hogy ha semmi nem történik, akkor ki lehet számítani majdnem matematikai pontossággal, hogy mikor érkezik el az az idő, amikor már nem lesz többé magyar föld, amikor a magyar nemzet már nem lesz több, mint egy kis törzs valamilyen rezervációval az alföldön, ahol majd a művelt nyugat népe belépődíjat kér az utazó idegentől, hogy megmutassák az utolsó európai indiánokat.

Nos, hölgyeim és uraim, ezért járok. S nemcsak magyarokhoz járok, de járom az amerikai egyetemeket is, innen is oda megyek, több egyetemhez is, az amerikai fiatalokhoz beszélek immár tizenegy esztendeje erről. A beszéd azonban nem volt elég. Írás is kell, ami írás marad, írás, aminek az alapján tanítani is lehet valamit. Ebből a célból alapítottam meg az Amerikai Magyar Szépmíves Céhet. Először nem azért, hogy magyar könyveket adjunk ki magyar olvasók kezébe; erre vannak apróbb kiadóvállalatok, akik meg tudják csinálni, hanem azért, mert ez volt az egyetlen módja annak, hogy a magyar mondanivalót bevigyük az amerikai közéletbe. Ennek oka pedig az, hogy az elmúlt fél évszázad alatt annyi kútmérgezés történt, olyan szövevényes már a magyarellenes intellektuális építmény az egész szabad világban... [...]

Az első évben kihoztuk Erdélyről szóló kis füzetünket. Magyar szemmel nézve jelentéktelen kis füzet, levelek százait kaptuk, melyben a magyarok azt panaszolták, hogy ilyen nagy ügyre hogy lehetett egy ilyen kis apró könyvet kiadni, oda egy arany betűkkel írott, bőrkötetes nagy mű kellene. A baj csak az, hogy ezek a drága honfitársaink, ezek nem ismerik még Amerikát, a szellemi Amerikát. Én magam is egyetemi tanár vagyok, és tudom azt, ha valaki itt behoz nekem egy gyönyörű, díszkötéses munkát Vietnamról mondjuk, amire ránézek, és ilyen vastag és ilyen nagy, megköszönöm, hálásan felteszem a polcra, de nincs időm, hogy még bele se nézzek. Hanem ha ő hoz nekem egy kis füzetet, csak ekkora kicsikét, és azt mondja, nézd, ez Vietnamról szól, és minden adat bizonyítva van benne, ránézek és látom, hogy húsz perc alatt átfuthatom, akkor elolvasom még akkor is, ha több időbe telik, mint húsz perc, mert ha egyszer belekezdek, akkor végigolvasom. Így vannak a szenátorok, így vannak a képviselők, így vannak a tanárok, mindenki az égvilágon így van.

Egyetlen szegénységünk ebben az országban az idő. Idő az nincs. Nagyon kevés időt tudunk áldozni olyan dolgokra, amelyekre több kellene. Tehát ha azt akarjuk, hogy elolvassák azt, amit mondani akarunk, úgy kell oda feltálalni, hogy ne ijedjenek és ne szaladjanak el tőle. Mikor mi Erdély könyvét kihoztuk ilyen formában sok ezer példányszámban, az eljutott minden szenátorhoz, minden képviselőhöz, eljutott az egyetemekhez, mindenütt a legnagyobb örömmel és lelkesedéssel fogadták. Mindenütt azt mondták, hogy egy olyan hiányt tölt be, amit végre valaki már pótolt. Ez volt az első angol nyelvű könyv, amióta a világ fennáll, ami adatokkal bizonyította Erdély igazságát. Ebből a könyvből nyolcszor idézték már az amerikai kongresszusban. Ennek a könyvnek köszönhető, hogy az egyik nagy gumikerékgyár beszüntette a románokkal való tárgyalásokat két évvel ezelőtt. [...]

Nos, kedves honfitársaim, így indultunk el. Elérkeztünk a harmadik évünkhöz. Ennél a pontnál úgy éreztük, ideje, hogy újra lépjünk egyet. Így alakult meg tavaly a Danubian Research Center, amelyiket a magyarok közül sokan nem tudnak teljesen megérteni, csupán a székelyek értik meg első hallásra. A magyaroknak többször el kell mondani. Mi azt hirdetjük, hölgyeim és uraim, hogy a Duna-medencében más nemzet nem volt képes országot alkotni. Mi azt hirdetjük, hölgyeim és uraim, hogy a magyarság nélkül nincs Duna-medencei egység, mi azt hirdetjük, hogy a Duna-medencében a magyar nemzet az egyetlen szervező erő, nemcsak kulcspozíciójánál fogva, de természeténél fogva is; hogy a Duna-medencében addig nem lesz békesség, addig nem lesz jómód, addig nem lesz boldogság és igazság, amíg a magyar újra meg nem tudja szervezni a Duna-medencei egységet úgy, ahogy az volt 1000 éve.

Nos, ez azonban nem elég, hogy eldicsekszünk és a szájunkat járatjuk. Ezt be is kell bizonyítsuk azzal, hogy tenni próbálunk máris a Duna-medencéért. Ez az oka annak, hogy amikor elindítottam a munkámat, akkor ez nem csak a magyarokat foglalja magába. Magába foglalja a horvátokat, szlovákokat, a románokat, a bolgárokat, az osztrákokat, a szerbeket és ruténeket. Természetesen csak azokat a szlovákokat, horvátokat, szerbeket, osztrákokat és ruténeket, akik hajlandók együtt dolgozni velünk, akik haj-

landók őszintén és becsületesen elismerni, hogy hiába darabolták fel Magyarországot, az nem okozott senkinek semmi jót, csak ideiglenes előnyhöz juttatott bizonyos politikai csoportokat, de maguknak a Duna-völgyi népeknek a sorsát egyre rosszabbra fordította. Ez a Danubian Research Center alapításának fő pontja, és aki ezzel egyetért, azt mi bevesszük. Jelenleg 74 tagunk van szétszórtan a világ minden részén, a Duna-völgyi nemzetekhez tartozó írók, egyetemi tanárok és művészek, akik hajlandók magukévá tenni a Duna-völgy egységének nem csupán mint földrajzi egységnek, de mint politikai és közgazdasági egységnek a tanát is. És akik hajlandók megtenni azt a lépést felénk, amit mi is hajlandók vagyunk megtenni feléjük: az emberszeretet, a hagyományos magyar türelmesség, a hagyományos magyar igazságszeretet nevében. [...]

Nos, még egy nagy titka volt annak, hogy nekünk sikerült tenni valamit. Ez pedig annak a régi magyar betegségnek a legyőzése, hogy hát először gyűlésezünk, elmondjuk egymásnak mindazt ezerszer, amit mindnyájan nagyon jól tudunk, s amikor már sehova sem érünk vele, akkor kijelölünk egy bizottságot, hogy a bizottság tovább tárgyalja, a bizottság aztán kijelöl albizottságokat és így megy és megy, és a végén mindenki beleun és elmegy. Mikor én elindítottam az Amerikai Magyar Szépmíves Céhet, azzal kezdtem, hogy odamutattam hátra, láttam, hogy van egy asztal, azon az asztalon egy darab papír, mindenki odamegy, írja fel a nevét, tegye le a 10 dollárt [*tagsági díjként*]. Egyszerű az egész, csak írja le a nevét olvashatóan, a címét olvashatóan, mert nekem arra nincs időm, hogy kiböngésszem mindenkinek a rossz írását. Így indultunk el egyszerűen, és most is így megyünk tovább pontosan, mint akkor, ott hátul van egy asztal! Ott meg lehet szerezni a könyveket, ott meg lehet kapni az iratokat, amit kitöltve be lehet lépni a Szépműves Céhbe mindjárt, nem majd, nem holnap, nem ma, hanem most.

Azonban még ennél is több van. Ott még van egy ív, amire felírhatja a nevét az, aki részvényt akar majd vásárolni ebben a részvénytársaságban, amit a nyár folyamán indítunk majd el, hogy tudjuk majd, hogy kiket keressünk fel sorainkkal, akkor amikor a céhet bejegyeztük, a részvénytársaságot és piacra bocsátjuk a részvényeket. [...] Mindezt meg lehet tenni ott hátul. Ott ül a feleségem, aki egy szót nem tud magyarul, de azért éppen olyan jó magyar, mint én vagyok. Akit azért fogadhatunk el tiszteletbeli díszmagyarnak, mivel ő skót, és mivel az én tételem szerint, történelmi tantételem szerint a skótok is természetesen magyarok, akik annak idején a kalandozáskor eljutottak a La Manche-csatornáig, s aztán átúsztak lovaikkal a nagy vízen, de rájöttek, hogy a víz nagyobb volt, mint gondolták, és már féltek visszaúszni, tehát ott ragadtak. Ugyancsak ott, az asztalnál meglelik az én Miklós fiamat, aki azért van most velem ezen az úton, mert ő lesz az, aki ennek a részvénytársaságnak az adminisztrációját átveszi, aki fiatalember és biznisz adminisztráció a dolga, és én azzal húztam vissza, mondván a fiúnak, hogy itt nem az a cél, hogy pénzt keressünk, hanem az, hogy megmentsük a nemzetet, s ha én felesküdtem erre a zászlóra, az őt is kötelezi.

Kedves honfitársaim, egyvalami van, amit mi magyarok nagyon szívesen elhagyunk,

s az pedig az, hogy mi nem ok és cél nélkül vagyunk itt Amerika földjén. Mert ha ok és cél nélkül lennénk itt, akkor nem lett volna érdemes végigmenni azon, amin végigmentünk, akkor nem lenne érdemes szenvedni a honvágytól, akkor nem lett volna érdemes mindaz, amit a lélekben és szívben szenvedtünk, amikor akár bevallottuk hangosan, akár nem, tudtuk, hogy örökre elszakadunk attól a földtől, amely miénk volt, amely a hazánk, hol születtünk, s mely nélkül az életet el se tudtuk volna képzelni. Mikor egyszerűbb lett volna puskával a kezünkben meghalni a Kárpátok gerincén, de az, hogy itt vagyunk, én rendületlenül és töretlenül hiszem, hogy ez isteni rendelés. Hogy mi magyarok elmondhatjuk ugyanolyan büszkeséggel, amit hajdanában a zsidók, hogy az Úr választott népe vagyunk. Hogy az Úr elküldött minket ide, erre a földre, hogy nemzetünket szolgálva, nemzetünket itt szolgálva naggyá és boldoggá tegyük a jövendő magyar nemzedéket. Ez a mi feladatunk. Nem győzöm eléggé hangoztatni, honfitársaim, hogy minden magyar, aki idegen földön él, nagyköveti minőségben jár azon a földön. Mert nemcsak rajta keresztül ítélik meg az idegenek a magyart, hanem, mert egyedül neki van lehetősége, hogy éljen avval a szabadsággal, amely a magyar népnek nem adatott meg, hogy a magyar népnek a hangszórója legyen, hogy a magyar népnek a vészkiáltása legyen, s a jajszava, mely fölrázza ezt a világot. [...]

Irodalmi életművével párhuzamosan Wass kitartóan dolgozott, hogy felkeltse az amerikai körök figyelmét Erdély problémája *iránt: az* Amerikai Magyar Szépmíves Céhen *kívül saját kiadóvállalatot alapított és angol nyelvű folyóiratokat adott ki, de az előfizetők alacsony száma és az érdektelenség miatt kezdeményezései sorra kudarcot vallottak. Noha az emigrációjában töretlenül folytatta – ahogy ő fogalmazott –* „nemzetmentő tevékenységét”, *a vele szemben támasztott fenntartások (például a magyar állampolgársága körüli 1997-es huzavona) megroppantották. 1998. február 17-én öngyilkos lett.*

•

FOCK JENŐ
Országgyűlés, Budapest, 1967. július 12.

„Sor került a gazdasági mechanizmus alapelveinek kidolgozására”

Az MSZMP KB *1966. májusi határozata alapján 1968 első napján vette kezdetét hazánkban az ún.* új gazdasági mechanizmus. *Ez a központi szabályozás mellett nagyobb vállalati önállóságot biztosított, megpróbálta reálisabban kezelni az áru, a pénz és a piac viszonyait, valamint szabadabbá tette az egyéni kezdeményezést, azaz némi teret nyitott a kisvállalkozásoknak.*

A próbálkozás egyik kulcsembere Fock Jenő *(1916–2001), az 1967–1975 közötti korszak miniszterelnöke volt, aki az ülésszak elején (a közvéleményt előkészítendő) a hibrid gazdasági rendszerhez méltóan fogalmazta meg a lényeget: a piacgazdaság-szerű nyitás főbb jel-*

lemzőit („jövedelmezőbben gazdálkodjunk") *szocreál gazdasági frazeológiába takargatta* („gondos gazda módjára őrizzük a nép vagyonát", „a közösség és egyén alapvetően azonos érdekei" *stb.*).

Tisztelt Országgyűlés! Ígéretet tettem arra, hogy az Országgyűlés ma kezdődő ülésszakán beszámolunk a Minisztertanács tevékenységéről és terveiről. Ehhez híven most számot adunk azokról a belpolitikai és nemzetközi kérdésekről, amelyek népünket, kormányunkat foglalkoztatják. A szocialista társadalom felépítése folyamatában a mi viszonyaink között most különös fontosságúak a gazdasági kérdések. Ezért számadásunk más fontos társadalmi, politikai kérdéseknél részletesebben szól az ország gazdasági helyzetéről, az ötéves terv végrehajtásának eddigi eredményeiről és további feladatairól, valamint a gazdasági mechanizmus reformjának előkészítése során eddig tett és a közeljövőben tervezett intézkedésekről. [...]

1966-ban a bonyolultabb, nehezebb körülmények között is megfelelő volt népgazdaságunk fejlődése. Az előző évihez viszonyítva a nemzeti jövedelem 8, az ipari termelés 7, a mezőgazdasági termelés pedig mintegy 8 százalékkal emelkedett. Számottevő a fejlődés a munkaerő-gazdálkodásban, és növekedett a munkatermelékenység. [...]

Népgazdaságunk egészséges fejlődése és tervszerű előrehaladása mellett azonban találunk kedvezőtlen jelenségeket is. Több árucikkből nem lehetett teljes mértékben kielégíteni a megnövekedett keresletet. A jelentős fejlődés ellenére sem lehetünk még megelégedve iparunk exportképességével. A műszaki és a minőségi színvonalat tovább kell javítani, és fokozni kell termékeink versenyképességét.

Szükségesnek tartottuk, hogy a jelentős eredmények ismertetése mellett ezekre a hiányosságokra, illetve feladatokra is felhívjuk a figyelmet, mert e feladatok megoldásáért ez év hátralevő részében még igen sokat tehetünk és kell is tennünk. [...] Számolunk azzal, hogy a jövő év elejétől kezdve már érvényesülnek az új gazdasági mechanizmusra jellemző szabályozó eszközök. Az a követelmény, hogy terveinkben összhangot biztosítsunk a termelés, a forgalmazás és a fogyasztás között, a növekedési ütem fenntartása mellett fokozatosan csökkenjenek az aránytalanságok, jövedelmezőbben gazdálkodjunk, javuljon a termelés szerkezete és a fogyasztás összetétele. [...]

Tisztelt Országgyűlés! Évek óta gazdasági életünk fejlődéséről számolhatunk be – és hozzáteszem, mindenkor teljes joggal tesszük ezt –, ennek ellenére azt is tapasztaltuk, hogy léteznek olyan nehézségek, amelyek gátolják gyorsabb előrehaladásunkat, akadályozzák az erőforrások leghatékonyabb kihasználását. Ezeknek a tényezőknek az elemzése arra a felismerésre vezetett, hogy gazdasági életünk mechanizmusát kell megváltoztatnunk, továbbfejlesztenünk. Ezért került sor pártunk irányításával a gazdasági mechanizmus reformja alapelveinek kidolgozására.

Az új mechanizmus bevezetésének célja, hogy új eszközökkel és módszerekkel erősítsük társadalmunk szocialista jellegét, tegyük hatékonyabbá tervgazdálkodási rendszerünket, hasznosítsuk jobban a szocialista gazdálkodás lehetőségeit, gazdálkodjunk minden szinten jövedelmezőbben, gondos gazda módjára őrizzük a nép vagyonát, szolgáljuk szorgalmas munkával a közösség és egyén alapvetően azonos érdekeit, és így gyorsítsuk meg a szocializmus teljes felépítését, mozdítsuk elő népünk életkörülményeinek folyamatos javítását.

A gazdasági mechanizmus reformján más szocialista országokban is dolgoznak. E tény is bizonyítja, hogy megérett a szocialista gazdálkodás módszerei megváltoztatásának szükségessége. [...] Mi a saját viszonyaink között azt láttuk a legcélravezetőbbnek, ha a reformot megfelelő előkészítés után a népgazdaság egészében egy időben hajtjuk végre. [...]

A Minisztertanács és a kormány Gazdasági Bizottsága számos határozatot hozott, amelyek a Központi Bizottság irányelveinek megfelelően az egyes részterületeken megszabják az új mechanizmus alkalmazásának szervezeti kereteit és módszereit. [...] Mindenekelőtt szeretném hangsúlyozottan aláhúzni, hogy az új gazdaságirányítási rendszerben a tervgazdálkodás szerepe és hatékonysága jelentős mértékben megnő. A jövőben a központi irányító szerveknek kevesebb, de nagyobb jelentőségű üggyel kell foglalkozniuk. Figyelmüket a fontosabb dolgokra összpontosíthatják, nagyobb körültekintéssel, gondosabb elemzések alapján dönthetnek. Továbbra is a népgazdasági tervben határozzuk meg a népgazdaság legfőbb arányait, a felhalmozás és a fogyasztás mértékét, a beruházások összmennyiségét és főbb irányait. Emellett a terv szerves részévé tesszük azokat a gazdasági szabályozó elveket és eszközöket, amelyek biztosítják a gazdaságpolitikai célkitűzések megvalósítását.

A mechanizmus reformjának egyik jellemző vonása a döntési jogkörök decentralizálása. Az eddig a kormány és a minisztériumok hatáskörébe tartozó számos kérdés eldöntésében a vállalatok és a tanácsok lesznek illetékesek.

Jobb összhang valósul meg a termelés és a szükségletek között vállalati és társadalmi méretekben egyaránt. Így a különböző szintű egységek vezetői tervezhetnek, kalkulálhatnak, ténylegesen gazdálkodhatnak. Így bővül rendszerünk demokratizmusa, növekszik a dolgozók aktív közreműködése a közös feladatok megoldásában, és mindez a bürokratizmus csökkentését eredményezi.

Tisztelt Országgyűlés! A gazdasági mechanizmus reformja népgazdaságunk kevés területét érinti olyan mélyen, mint a külkereskedelmet. Be kell számolnom azokról az állami intézkedésekről, amelyeket a termelés és a külkereskedelmi tevékenység gazdasági egységének megteremtése céljából hoztunk. Lényeges, hogy az új gazdasági mechanizmusban szorosabb kapcsolat alakuljon ki a belső és a külső piac között. Nemcsak azért fontos ez, mert gazdasági életünkben a külkereskedelemnek különösen nagy jelentősége van, hanem amiatt is, mert a külkereskedelem közvetíti a világpiac ösztönző hatását a hazai termelésre, értékesítésre és fogyasztásra, a műszaki színvonal fejlődésére, végső soron a társadalmi munka termelékenységének növekedésére. [...]

Magyarország különös útra lépett azzal, hogy – ha csak egy kis időre is, de – kísérletet tett a tervutasításos gazdaság *reformjára. A jelek szerint a folyamatot kezdetben Kádár is támogatta, bár 1975 körül lemondott róla, amiben a belpolitikai ellenzéknek ugyanúgy szerepe volt, mint a begyűrűző* olajválságnak, *vagy annak, hogy az új gazdasági mechanizmus a lakosság számára áremelkedést is jelentett.*

•

KÁDÁR JÁNOS
Az MSZMP Központi Bizottság zárt ülése, Budapest, 1972. június 15.

„Mentsenek fel engem az operatív munka alól, és helyezzenek nyugállományba"

A „magyar gazdasági kiigazítás" *kísérletét Moszkvában egy ideig eltűrték, többek között azért, mert Kádárék csatlakoztak a* Varsói Szerződés *prágai tavaszt eltipró akciójához. 1972 elején viszont a marxizmus-leninizmus közgazdasági dogmáihoz ragaszkodó, brezsnyevi* Kreml *úgy döntött, be kell fagyasztani a reformot. Február 3-án az új gazdasági mechanizmust ostorozó jegyzet látott napvilágot a* Pravdában, *s ez lovat adott Kádár balos riválisai alá.*

A „munkásellenzék" *néven elhíresült csoportot nagyjából féltucatnyian alkották, köztük az 1956 utáni rendcsinálás véreskezű belügyminiszteréből a Központi Bizottság adminisztratív titkárává (azaz Kádár helyettesévé) előlépett* Biszku Béla *(1921–), a Politikai Bizottságban a külpolitikát felügyelő* Komócsin Zoltán *(1923–1974), a* Szakszervezetek Országos Tanácsának *főtitkára,* Gáspár Sándor *(1917–2002) és a párt ifjúsági szervezeteinek apparátusi reszortfőnöke,* Pullai Árpád *(1925–).*

Biszkuék célja a magyar reformszocializmus felszámolása, ám Kádár megelőző csapásként 1972 májusában levelet írt a Politikai Bizottságnak, s ebben 60. születésnapjára *hivatkozva felajánlotta lemondását. Hogy pozícióját még nyomatékosabbá tegye, kérését előbb a Politikai Bizottságban, majd a Központi Bizottság*[87] *előtt élőszóban is előadta.*

[...] A levelemben, illetve a beadványomban foglaltakon túlmenő lényeges kérdést felvetni nem tudok. Rövidségre törekedtem, és mindaz, ami ebben a kérdésben fontossággal bír, úgy gondolom, a beadványban benne van, annak ellenére – és ezt is meg akarom említeni –, hogy a PB tagjaival folytatott megbeszélések, valamint a PB ülése alapján, a PB-tagok érveinek elfogadása következtében ezt a levelemet két ízben is módosítottam. Valamikor május 10-én írtam meg. Magának a levélnek a lényegén a módosítások nem sokat változtattak, különösen nem az elvi vonatkozású részén. Inkább a konkrét következtetési részén vannak változtatások, de így, ebben a formában az én véleményemet és álláspontomat fejti ki a szóban forgó kérdésben. [...]

[87] A kommunista pártban a kongresszusok közti időszakok legfőbb politikai szerve a Központi Bizottság (KB) volt, amely megválasztotta a Politikai Bizottság (PB) tagjait. Formailag a döntéseket a KB hozta, valójában azonban a tényleges irányítás a kisebb létszámú PB-ben és a párt Titkárságán dőlt el.

Az első dolog. Miért írtam meg egyáltalán a levelet, és miért most, 1972. május 10-én írtam meg? Az indokom az, hogy ekkor volt számomra megfelelő alkalom. Az alkalom az, hogy a Magyar Népköztársaság törvényei szerint elértem a nyugdíjkorhatárt. Az alkalom önmagában természetesen nem elegendő. Ezért rögtön ezután azt említem, hogy mi tette lehetővé a levél megírását. Alkalom alatt olyasmire gondolok, hogy két évvel korábban, vagy hat hónappal, vagy tizennyolc hónappal később is megírhattam volna a levelet, de akkor egyszerűen nem értik, hogy mi jutott eszembe. Ezért gondoltam, hogy miután elértem a nyugdíjkorhatárt, felvethetem e kérdést, mert sem előbb nem vethetem fel, se később nem tudom felvetni. [...]

Az én véleményem szerint a mi pártunk ideológiájában, politikájában egységes, szilárd és erős párt. Szilárd és erős tömegkapcsolatokkal rendelkezik, s habár írott programja nincs, a valóságban világos programja van, amelyet a tömegek ismernek, elfogadnak, követnek és támogatnak. Ez tette lehetővé, hogy ezt a levelemet megírjam. Az a meggyőződés vezet ugyanis, hogy az ilyen viszonyok között élő és dolgozó párt megengedheti, hogy bármiféle személyi kérdéssel foglalkozzon.

A következő, amit még szeretnék egyenesen mondani, nagyon egyszerűen kifejezve magam, úgy, ahogy én gondolom: tudom, hogy pusztán az, hogy a nyugdíjkorhatárt betöltöttem, nem lett volna elegendő ok és alkalom számomra, hogy felvessem e kérdést. Talán még az sem, hogy több mint 15 éve egyhuzamban töltöm be az első titkári tisztséget, bár nálam már ez is nyomós ok, hogy ilyen kérdést közérdekből fel lehessen vetni. De a kettő együtt szerintem kellő okot ad arra, hogy egy ilyen kérdést felvessen az ember.

Egy kis kitérőt alkalmazva megemlítem, számomra sajnálatos, hogy sok olyan első titkár van a szomszédunkban, aki vagy a minap lett hatvanéves, vagy egy hónap vagy három hónap múlva lesz 60 éves. Közülük az egyikkel, nekem régen ismerős és szimpatikus elvtárssal, a [*lengyel*] Gierek elvtárssal[88], magánbeszélgetést is folytattam az ismert lengyelországi események után, amikor első titkár lett. A Gierek elvtárs azt mondta nekem: Kádár elvtárs, így és így állunk, én most csinálom, amivel megbíztak, és úgy gondolom, hogy valahány hét vagy egy-két hónap múlva majd helyreáll a rend, és akkor én ezt nem fogom csinálni tovább. Én bányász vagyok, szilikózisom van, ambícióm sincs stb. Erre mondom neki: Maga egy naiv ember. Maga ugyanolyan naiv ember, mint én voltam '956-ban, mert én hajszálra ugyanezt mondtam magamnak meg a kollégáimnak is. Előállt egy abnormális helyzet, minden kommunistának az a kötelessége, hogy az abnormális helyzetet leküzdjük, és visszatérjünk a fejlődés normális útjára. Én magam szó szerint, betű szerint ugyanezt mondtam és ugyanezt gondoltam akkor, mint most maga. De a dolgok logikája az más, én erre már rájöttem. Tovább kell csinálni, mert ha egy-két hónap múlva helyreáll az elemi rend, nem lehet felvetni, hogy most megint keressenek másik embert erre a posztra.

[88] Edward Gierek (1913–2001): a beszéd idején a Lengyel Egyesült Munkáspárt Központi Bizottságának első titkára; 1980-ban megfosztották tisztségeitől, és kizárták a pártból.

De az én esetemben, hogy ez a kettő – életkor és a több mint 15 éves első titkári tisztségviselés – így együtt van, szerintem elég ok arra és elég logikusan felvetődő kérdés, hogy egy párt foglalkozzon vele. Nem akarok én itt semmit sem részletezni, annyi minden tapasztalat ismeretes. Itt mindenki tudja, mi az előnye a stabilitásnak a párt vezető posztján, de azt is tudják, hogy ez milyen hátrányokkal jár vagy járhat.

Elvtársak! Ilyesmiről ritkán beszélünk, de meg kell mondani, hogy az emberek azok stílust is, módszert is jelentenek, gondolatmechanizmust, egyfajta rendszert is visznek a munkába. Ennek vannak előnyei, és vannak és lehetnek hátrányai is. Hangsúlyozom azonban, hogy engem a kettő együtt, a 15 év és a korhatár indított arra, hogy a kérdést felvessem.

A következő: és evvel kapcsolatban kérem, hogyha talán nevetségesen hangzik is, mégse vegyék nevetségesnek, mert részemről komoly dolog. Úgy érzem, jogom van felvetni és kérni: elértem a törvényes nyugdíjkorhatárt, mentsenek fel engem az operatív munka alól és helyezzenek nyugállományba. Ezt most a szó eredeti és hagyományos értelmében mondom, hogy jogom van. Mindaddig, amíg függetlenített pártmunkás nem lettem, kommunista munkásként éltem, aki igenis mindig számon tartotta jogait, és harcolt is a saját meg az osztályos társainak jogaiért. És számomra ez egyáltalán nem vicc. Én közben, ha ez valahol szóba került komoly és nem komoly formában, megmondtam még az orvosoknak is, amikor vesződtek velem: Maguk csináljanak, amit akarnak, nekem kötelességem dolgozni, amíg a törvény szerinti nyugdíjkorhatárt be nem töltöm. És azt garantálom maguknak, hogy én dolgozok, akármit csinálnak maguk velem, utána mások felelnek azért, hogy én képes vagyok vagy nem; de utána én már nem vagyok köteles dolgozni.

Ne haragudjanak, én nem akarok semmiféle babérokat a magam számára szerezni. Abban az értelemben jogosnak tartom a kérdésemet – mint pártmunkás is –, hogy a rám bízott feladatot igyekeztem becsületesen végezni, és bennem munkafegyelem, rendérzék és minden más megvolt. A termék minőségéért persze én nem garantálhatok senkinek sem, de hogy én becsületesen és tisztességesen igyekeztem elvégezni – a szó régi értelmében vett munkásmentalitással – azt a munkát, amit rám bíztak és amit én elvállaltam. Nekem ez egy jogalap, amikor ezt felvetem, és kérem, hogy ezt ne vegyék egy nevetséges dolognak vagy rögeszmének. Ez számomra odatartozik, ami én szerintem a mi viszonyaink között minden közéleti munkásra kötelező. Valahogy úgy végezze a dolgát, hogy ha borotválkoznia kell, a tükörbe is tudjon nézni, saját magával szembe tudjon nézni, hogy azért valamelyest tisztességes ember módjára igyekszik a munkáját elvégezni. Nekem ez a fogalom idetartozik. [...]

Szeretnék általános okokról is szólni egypár szót, ami szintén benne van a beadványomban. És ezzel elérkeztem az engem vezető legeslegfontosabb, majdnem azt mondom, hogy döntő okhoz. Az összes többi ehhez képest kevés.

Elvtársak! A jelenlevők ismerik a Magyar Szocialista Munkáspárt történetét. Ezalatt persze az összes elődpártokat is értem, a történetük elég viharos volt. Ismerik a nemzetközi munkásmozgalom ide vonatkozó tapasztalatait is, amelyek szintén igen súlyosak. Én ebből a magam számára azt a következtetést vontam le, hogy nekem is, és gondolom, hogy másoknak is, és ha ezt a sorrendet veszem, mint idősorrendet, akkor én utánam rögtön a Központi Bizottság tagjainak is kötelességük gondolkodni azon, hogy [*ha*] a párt vezető tisztségében változás szükséges, akkor az ne megrázkódtatások közepette menjen végbe, ne a párt, a közügy, a szocializmus ügye kárára történjék. Nem tudom, szükséges-e tovább fontolgatni, boncolgatni vagy részletezni. Még egyszer szeretném hangsúlyozni, hogy számomra ez egy rendkívül fontos kommunista lelkiismereti kérdés.

Én már sok éve azzal a belső kísérő gondolattal is dolgozom, hogy nekem nemcsak az a feladatom, hogy a most rám bízott munkakört betöltsem, hanem azon is gondolkozzam, hogy olyan viszonyok között és olyan helyzetben történjék a váltás, amiben én még segíteni tudok. Hogy maximális mértékben megóvjuk a pártot, népünket az esetleges zökkenővel járó nehézségektől és károsodástól. Azt hiszem, nem kell magyarázni, hogy mit jelent a zökkenőmentes váltás az ilyen tisztségekben. Ez szükséges, ez pártérdek, ez a munkásosztályunk érdeke, ez a magyar nép érdeke és ez a nemzetközi munkásmozgalom érdeke is.

Nagyon jól tudjuk, hogy valamely országban lévő problémák súlyát, negatív kihatását más szocialista országok is érzik és megsínylik. Nem akarom nem tudom milyen nagy dologgá emelni azt, amiről tárgyalunk, de azért ebbe az összefüggésbe is érdemes belehelyezni a kérdést, és azt mondani, hogy okoztunk mi – mármint magyarok – már elég fejfájást és problémát a testvérpártoknak és testvéri országoknak, és ha nem kell, akkor nézzünk előre és azon gondolkozzunk, hogy ilyen problémákat lehetőleg a legritkábban és a legkevesebbet okozzunk. Ennek egyébként bizonyos járulékos része, hogy hovatovább meggyőzően bizonyítanunk kell azt, hogy nemcsak a burzsoázia tudja ökonomikusan, rendesen és normálisan váltogatni a maga ügyvivő embereit, hanem erre a munkásosztály is képes. Ezt eddig még nem eléggé bizonyítottuk a szocialista országokban.

Ez az a kérdés, amely számomra tulajdonképpen a legfontosabb minden említett más ok mellett, de ezek az egyéb okok is persze szerepet játszanak. Ebben az összefüggésben ismét meg szeretném említeni, amire a levelemben is utaltam, hogy mindezt én úgy is értem, hogy a váltást olyan körülmények között és olyan módon kellene csinálni, amiben én személyileg is hatékonyan tudok segíteni. Azt hiszem, ez szintén hozzájárulhat egy váltás elősegítéséhez.

Az emberek persze különböző dolgokat mondanak. Mi már megtanultuk sok helyzetben, hogy a tömegek, az emberek, dolgozókollektívák soha sincsenek abban a helyzetben, hogy a legáltalánosabb és a legnagyobb összefüggéseket ismerjék. Mi mindig ösztökéljük, serkentjük az embereket, és megpróbáljuk előmozdítani, hogy

minél jobban informáltak legyenek, és minél jobban értsék az összefüggéseket, és minden cselekvésük tudatos legyen. Azért azt is tudjuk, hogy a pártnak szüksége van, hogy úgy mondjam, egy olyan jellegű bizalomra is, ami egyszerűen azt jelenti, hogy az emberek hisznek a pártnak, bíznak abban, hogy amit éppen csinál, az biztosan jó. Történelmi tapasztalat, hogy amikor a bizalom erős, akkor ez óriási, nagyon nagy segítség, de ha nincs meg, akkor a kis kérdés is nagyon nehéz kérdéssé változik.

Az előlegezett bizalmat, a hitet, hogy biztosan azt kellett tenni, legutóbb '968 augusztusában a csehszlovákiai akció idején érzékelhettük nagyon jól. Az esemény az égből esett az emberek fejére, meglepetésszerű volt, nem csekélység volt, nagyon nagy dolog volt. Túl sokat magyarázgatni nem lehetett. Előbb akcióba kellett lépni, de nagyon fontos volt, hogy akkor rögtön elfogadják az emberek, még mielőtt meg tudtuk volna tulajdonképpen a részleteiben magyarázni. Akkor a mi pártunk élvezte azt a bizalmat, vagy hogy más szóval mondjam, az embereknek azt a hitét, hogy ha a mi pártunk így határozott, a mi kormányunk így határozott, akkor a tapasztalat szerint biztos így kell határoznia, és a határozata helyes volt. Így megnyertük azt a nyugalmat és biztonságot, ami a cselekvésben minket nagyon segített, és megnyertük azt az időt, ami ahhoz kellett nekünk, hogy részleteiben megmagyarázzuk, miről van szó. [...]

Most szeretnék a Biszku elvtárs által elmondottakhoz kapcsolódni. Miért ragaszkodtam ahhoz, hogy beadványomat a Központi Bizottsághoz terjeszthessem, annak dacára, hogy a Politikai Bizottsággal – ezt a kérdést kivéve – úgyszólván teljes és kölcsönös megértésre jutottunk?

A Politikai Bizottságnak részletesen kifejtettem és megmagyaráztam, hogy a mi pártunk gyakorlatában az ilyen posztokon történő változás eddig abnormális helyzetekben történt. Ha normális helyzetben történik, akkor az én mély meggyőződésem szerint ez egy menetben nem megy, csak két lépcsőben lehet végrehajtani. Először hozzá kell szokni a gondolathoz, hogy ilyen kérdés van, és azt meg kell oldani, azután pedig egyszer meg kell oldani. Az elvtársak azt mondották: jó, megértenek, tudomásul veszik, rendben van, de javasolták, tegyük az irattárba, ne vigyük a Központi Bizottság elé. Én azt mondtam, akkor nem csináltuk semmit. A Politikai Bizottság tagjai személyileg illetékesek a kérdésben, de mint testület, nem a Politikai Bizottság, hanem a Központi Bizottság az illetékes. Ha azt akarjuk, hogy a mi illetékes testületünk ezzel a kérdéssel, hogy úgy mondjam, nyugodt körülmények közt nyugodtan foglalkozhasson, akkor a Központi Bizottság elé kell vinni. Ezért ragaszkodtam ahhoz, hogy ide kerüljön.

Amikor azt mondom, hogy egy menetben nem megy, akkor persze felmerülhet mindenkiben a jogos kérdés – na jó, hát akkor mikor? Nekem őszintén szólva mély meggyőződésem az, hogyha a párt nekihuzakodna, akármikor megcsinálhatná. Akármikor, persze bizonyos kísérő jelenségek közepette, de nagyobb vész nélkül megcsinálhatná. De terminust most itt sem én nem tudok javasolni, sem a Politikai Bizottság sem javasol. Én ezt most rugalmasan kezelem, és azt mondom, hogy valami emberileg belátható időn belül és olyan körülmények között, amikor mindazokkal a feltételekkel rendelkezünk, amelyekkel ma rendelkezünk. Tehát nyugodt, normális ügyvitel és a dolgok normális menete mellett kell ezt a kérdést meggyőződésem szerint megoldani. Hogy mikor, azt majd a Központi Bizottság fogja meghatározni.

A Politikai Bizottság előterjesztéséhez még egy megjegyzést szeretnék fűzni. Amikor azt mondom, hogy szeretném, ha az elvtársak megértenének engem és az indítóokokat, mert ez sok mindenben segít most vagy később, akkor persze én egyszerű szavakkal kifejezve azt is szeretném, ha nem hinnék, hogy rossz hétfőm vagy rossz péntekem volt, mire begerjedtem és leírtam egy levelet. Ez nem így született. És hogy mindjárt a végénél folytassam, nem is azzal a célzattal írtam, hogy itt most a PB vagy mások úgy foglaljanak állást, hogy újra kérjenek: végezzem tovább a munkámat. Erre nincs szüksége a Központi Bizottságnak, se nekem. Én ezt pontosan értem. Én kizárólag azért írtam, azért kértem, hogy terjesszék ide, hogy itt szerepeljen ez a kérdés. A Központi Bizottság tagjai vegyék tudomásul, hogy egy ilyen kérdés van, gondolkozni kell rajta és foglalkozni kell majd vele, hogy valami belátható időn belül normális, szabályos és megfelelő megoldást nyerjen. Ez volt az engem vezető indítóok.

Még egy személyi természetű dologra visszatérek, de csak egyszerűen azért, hogy kiszűrjünk mindent, ami esetleg valakiben felmerülhet. Az én egyéni utamat a jelenlévők nagy része pontosan ismeri, talán nem minden elvtárs, de mindenki tudja, hogy mi volt. Persze engem is értek mindenféle dolgok, de azt az egyet szeretném hangsúlyozni – és gondolom, mi ismerjük egymást annyira, hogy el is fogják nekem hinni –, hogy én soha, semmi körülmények között, semmiféle rossz viszonyba nem kerültem sem a saját pártommal, sem a rendszerrel, sem a Szovjetunióval, sem a nemzetközi munkásosztállyal. Bennem ilyen sérelem soha semmiféle helyzetben nem volt. Ha bennem volt sértődöttség, megbántottság, harag, az mindig személyek ellen irányult. A párttal, a szocializmussal, a Szovjetunióval mindmostanáig soha nem kerültem rossz viszonyba, és azt hiszem, hogy nem is fogok ezután sem. Ilyesmi tehát nincs.

De hogy egy mellékes dolgot megemlítsek, és már tisztára csak azért, hogy ne csak a sarkos kérdéseket tárgyaljuk. Egy, talán a mások számára is érdekes kérdést szeretnék felvetni. Én egyénileg és személyileg, miután valamelyest megismertem a marxizmust, a kommunizmust, szerettem volna marxista és kommunista lenni. És, úgymond, már lassan negyven éve erre törekszem, hogy az legyek, hogy minél inkább az legyek. Viszont – ezt a régi viszonyokra értem, a felszabadulás előttire – soha nem akartam függetlenített forradalmár lenni. Vagy ha az új viszonyokra értem, a felszabadulás utánira, közéleti tényező, államférfi vagy ehhez hasonló soha életemben nem akartam lenni. Ez azt hiszem, adottság, természet vagy miféle. A mi elvtársaink döntő többsége nem akart, soha nem is gondolt erre. Magamról feltétlenül és meggyőződéssel merem állítani, nagyon sok általam ismert elvtársra pedig merem mondani, hogy a szükség, a kényszerítő körülmények vitték erre.

Például '932 nyarán – körülbelül egyéves KISZ-tag voltam akkor – az illetékesek

szóltak, hogy engem mint fiatal kommunistát javasolni akarnak Moszkvába a Lenin-pártiskolára. Én akkor kértem, hogy tekintsenek el ettől, ne javasoljanak. Nem azért, mert én nem szeretnék elméletileg tanulni. Arra hivatkoztam, hogy már ismerek egy bizonyos gyakorlatot, azt, hogy nagyon kevesen kerülnek vissza, haza, pártmunkára, azok közül, akik kimennek a különböző országokba pártiskolára – én viszont itthon akarok élni és harcolni. Esetleg kevesebb vagy keservesebb úton megszerzett elméleti tudással. A másik pedig, lehet, hogy ez hiba egy forradalmárnál, lehet, hogy nem hiba, de megmondtam, hogy tőlem erősen függő és rám szoruló két családtagom van, az édesanyám és a kistestvérem, akiket nem tudok a sorsukra hagyni. Én ezt nem tartom összeegyeztethetőnek saját lelkiismeretemmel, bár kommunistának vallom magam.

Hasonló helyzet elé kerültem, amikor toborozták a harcosokat a spanyol polgárháborúba. Akkor Prágában működött a magyar pártnak egy irodája, és jól meg volt szervezve, hogy kifele is lehetett menni. Megint nem tudom minősíteni saját döntésemet, mert szubjektív. De lényegében akkor is ugyanerre az okra hivatkoztam, amikor felszólítottak, hogy akarok-e menni Spanyolországba. Azt mondtam, hogy nem akarok, két okból: először itt helyben van egy jó vastag fasizmus, és én ez ellen és itt akarok harcolni, másodszor hivatkoztam a már említett személyi, családi okokra.

Ennek ellenére '942 májusától független pártmunkás, vagy a régi fogalmak szerint azt lehetne talán mondani, hogy hivatásos forradalmár vagyok. Így lettünk mindnyájan függetlenített pártmunkások meg hivatásos forradalmárok, akik régebben élünk és dolgozunk. Ezzel én csak azt akarom mondani, hogy nekem soha semmiféle különös nehézséget nem jelentett megválni egy tisztségtől vagy akár anélkül szolgálni. Ez számomra lelkileg soha nem volt probléma, ma sem az, és remélem, ezután sem lesz az.

Még egyszer a politikáról. Természetes, hogy ha az ember dolgozik egy politikáért, az magától értetődik. Én amikor azt mondom, hogy a párt politikájával egyetértek, az alatt én azt értem, hogy úgy értek vele egyet, hogy az – az én mély meggyőződésem szerint – marxista-leninista politika, szilárd elvi alapokon nyugvó kommunista politika. Mégpedig nemcsak bel- és külpolitikájában, hanem gazdaságpolitikájában, kultúrpolitikájában, szociális politikájában stb. – nem számítva az ismert problémáinkat, amit jóformán mindennap tárgyalunk, ha rákerül a sor. Ez nekem mély meggyőződésem. Ezzel a politikával én egyetértek azért, mert a mi fő politikai irányvonalunknak egy bizonyos határozott arculata van, amit nem akarok most másképp jellemezni, mint hogy az kétfrontos harcban született – és tovább már nem is folytatom. A dogmatizmus, a szektarianizmus, a revizionizmus, az osztályárulás elleni harcban született egységes irányzat, és javára válik, hogy harc közben született. Hozzá kell fűznöm, hogy annyira sajátomnak vallom ezt a politikát, hogy akár a babért osztják valahol, akár a pálcaütéseket, nekem mindenképpen oda kell állnom, mert részese vagyok ennek a politikának, amelynek a formálásában, alakításában természetesen én is részt vettem az egész Központi Bizottsággal és minden aktív elvtársunkkal együtt. [...]

Befejezésként a következőt szeretném mondani: számomra logikus és természetes lépés volt a beadvány megírása. Nagyon szeretném, ha az elvtársak így is értenék, és így vennék, így néznék, ami abban le van írva, mert az komoly dolog, nem akarom részletezni, hogy miért. A személyem a legkevésbé fontos abban, ami a beadványban le van írva. Ez logikus és természetes dolog, és azt hiszem, hogy tulajdonképpen összhangban is van a mi pártunkban ma uralkodó légkörrel, felfogással, módszerekkel, stílussal. Én legalábbis azt hiszem, hogy összhangban van azzal. Ha sikerülne elérni, hogy az elvtársak is így nézzék, akkor a politikai megítélésnél a munka jó része el van végezve.

A másik, amit nagy nyomatékkal kérnék, s most már én pártolok át a másik oldalra, mert úgy veszem, hogy itt a PB és én mint két ügyfél vagyunk ebben az ügyben – hát hiába, ez így nézett ki egy hónapon keresztül –, tehát ismétlem: nagy nyomatékkal kérném és ajánlanám, hogy a mai tárgyalás és határozathozatal után a kérdést mint olyant, le kell venni a napirendről. És higgyék el az elvtársak, ami személy szerint engem illet, én képes vagyok rá: leveszem a napirendről, kidobom a fejemből és nem foglakozom vele. Végzem a munkámat úgy, ahogy eddig végeztem. Azt kérem a Központi Bizottságtól mint testülettől, a Központi Bizottság tagjaitól mint egyes elvtársaktól, hogy jó: most itt tárgyaljuk – kevés ideig vagy tovább, nem tudom, hogyan gondolják az elvtársak –, de ha letárgyaltuk és határozat van, és abban megegyeztünk, akkor utána a szó szoros értelmében vegyük le a kérdést a napirendről. És azután ne töprengjünk rajta, ne tűnődjünk holnap meg holnapután; van nekünk éppen elég dolgunk, testületként is, egyénileg is. [...]

Utoljára a határozati javaslatnak ahhoz a második pontjához szeretnék hozzászólni, hogy a kérdést belső kérdésként kezeljük. Megmondom őszintén, hogy ebben én is ingadoztam, a Politikai Bizottság más tagjai is ingadoztak. Az egész PB ingadozott hol egy irányban, hol ellenkező irányban – nagy vita és alapos megfontolás után végül is ide, erre jutottunk. Meg szeretném mondani, hogy én ezt is támogatom, hogy ez belső kérdés legyen, a szó mindenféle értelmében. Abban az értelemben is, hogy ebből a teremből ne kerüljön ki, ne kezdjünk se érdekességként, sehogy sem zavart, bizonytalanságot teremteni, és természetesen a sajtóba ne kerüljön.

Az én személyi érdekeimnek jobban megfelelt volna a nyilvános közlemény, tulajdonképpen én is vetettem fel. Én azt mondom, a mi pártunk ezt kibírja. Tudniillik itt ma valamiféle kölcsönös elkötelezettség születik, ami majd egyszer hatályba kell, hogy lépjen, miután én a kérésemet előterjesztettem, és önök napirendre tűzték és tárgyalják. Nem most, most vegyük le a napirendről. Nekem az lett volna a jobb, hogy ha ez az elkötelezettség nyilvános, de a legkülönbözőbb meggondolások miatt, és tényleg döntően nemzetközi megfontolásból sokszor átgondoltuk, átvitattuk a PB-ben a dolgot, és arra a meggyőződésre jutottunk, hogy nem volna helyes, nem válna az ügy javára ma, hogyha ezt most nem belső kérdésként kezelnénk.

Ennyit szerettem volna még szóban hozzáfűzni az írásban előadottakhoz, ismét hangsúlyozva, hogy a lényeges, a legfontosabb abban benne van. Köszönöm.

Kádár jól taktikázott: lemondását a KB június 15-i ülésén visszautasította, utódlása hivatalosan 1987-ig fel sem merült. Beszéde taktikai lépésnek *tekinthető, hiszen sorsáról aligha a Központi Bizottság, de még csak nem is a Politikai Bizottság döntött. A Pravda-kommentár után egy héttel az állampárt vezetőjének* Moszkvába *kellett mennie, ahol ugyan* szigorú megleckéztetésben részesült, *de röviddel utána elmozdításának ötletét is elvetették. Így az MSZMP KB Politikai Bizottsága által kiküldött négyfős testület munkálkodásának – miként az Aczél-biográfia szerzője,* Révész Sándor *megállapítja* – „már nem az volt a tétje, hogy elfogadják-e Kádár lemondását vagy sem, hanem az, hogy miként ne fogadják el". *Csakhogy mindennek ára volt. Kádár a sikeres pozícióőrzésért* a reform felfüggesztését kínálta *Moszkvának, és az összes emblematikus reformer* (Nyers Rezső *gazdaságpolitikai titkár,* Fock Jenő *miniszterelnök, az agráriumért felelős* Fehér Lajos) *két éven belül kikerült a PB-ből.*

•

CYRUS R. VANCE
Az Országház kupolacsarnoka, Budapest, 1978. január 6.

„A Korona a magyar nép tulajdona"

„1945. március 27-én hagyta el a Szent Korona Magyarország szent földjét. Hangya teherautón vittük Semmeringen át Mürzstegbe, innen Mariazellbe, végül április 7-én voltunk Mattseeben. A front közeledése miatt április 26-ról 27-re virradó éjszaka felnyitottuk a nagy ládát, és kivettük a Szent Koronát, a jogart és az országalmát. A kincsek eredeti bőrtokjukban nyugodtak, belehelyeztem őket egy kettévágott katonai benzines hordóba. Egy sziklafal előtt mély gödröt ástunk, beletettük a hordót és betemettük a helyet" – *írta visszaemlékezéseiben* Pajtás Ernő *koronaőr ezredes, aki a koronázási ékszereket átadta az amerikai hadseregnek.*

Az addig Fort Knoxban *őrzött* Szent Koronát *több évtized után 1978 első napjaiban adta át* Cyrus R. Vance *(1917–2002), Jimmy Carter (1924–) elnök személyes megbízottja* Apró Antal *(1913–1994) országgyűlési elnöknek. Délután 4 órakor az ünnepélyes őrségváltás után a* Szent-Györgyi Albert, Deák István *és mások társaságában érkező amerikai külügyminiszter az alábbi beszéd kíséretében adta át a Koronát nem az államnak(!), hanem a magyar népnek.*

Mélyen tisztelt elnök úr! Magyarország népe! Amerika a népek nemzete. Ezt sokszor mondjuk, hiszen mi a világ minden tájáról érkezett emberek hozzájárulásával nőttünk és gyarapodtunk. Bátorítást és ösztönzést merítettünk mindazoktól, akik más nemzetekből jöttek, hogy Amerikában telepedjenek le, vagy segítsenek bennünket.

Két évszázad során a magyar és az amerikai nép sorsa gyakran összefonódott. Fiatal köztársaságunk, amely függetlenségi harcát vívta, hálával fogadta Kovács Mihály ezredest, aki segített George Washington tábornok lovassági alakulatainak megszervezésében és kiképzésében. Kovács ezredes életét áldozta az amerikai függetlenségért Dél-Karolinában, a charlestoni csatában. A korabeli magyar lapok részletesen beszámoltak Amerika függetlenségi harcáról.

Alig fél évszázaddal később az amerikaiak tanúi voltak a Magyar Köztársaság megalakulásának. Köztársaságunk nemcsak elismerte a Magyar Köztársaságot, hanem az egyetlen ország volt, amely diplomáciai követet küldött kormányához. A köztársaság eltiprása után Amerika tárt karokkal fogadta e harc legnagyobb hősét, Kossuth Lajost. E nagy férfiúnak és eszméinek hatása érezhető az ő büszke nevét viselő megyékben, városokban és falvakban.

Egy évszázaddal ezelőtt az új föld és az Egyesült Államok által kínált új lehetőségek vonzása jeladás volt Magyarország sok lakója számára. Valóban a Magyarországról az Egyesült Államokba irányuló kivándorlás első nagy hulláma, amely az első világháború kezdetéig tartott, magyarok tízezreit sodorta országunkba. Földművesek, szakmunkások és üzletemberek lettek, tudósokká, kiemelkedő művészekké váltak.

1944-ben, ahogy a frontvonalak mind nyugatabbra húzódtak Magyarországon, Szent István koronáját és a koronázási ékszereket a Korona őrei Budapestről, ahol azokat hagyományosan őrizték, Nyugat-Magyarországra vitték. 1945 márciusában az őrség azokat magyar földről Ausztriába vitte. Később megőrzésre átadta a koronát és a koronaékszereket az Egyesült Államok hadserege alakulatainak. Mi ezt a felelősséget annak tudatában vállaltuk, hogy a Korona a magyar nép tulajdona. Ennek a történelmi és egyházi kincsnek, amely csaknem ezer évig központi szerepet játszott a nemzet történelmében, Magyarországon a helye, ahol az ország népe tisztelettel adózhat neki.

Carter elnök levelet intézett az önök elnökéhez, amelyben megállapítja: „A büszkeség őszinte érzésével tölt el, hogy visszaadhatom Magyarország népének ezt a felbecsülhetetlen értékű kincset, amelyet megóvni a második világháború szörnyű pusztítása óta az Egyesült Államok számára megtiszteltetés volt. Ebben a tettben én a két nép hagyományos barátságának megerősítését látom."

A Korona visszaadása tükrözi népeink és kormányaink kapcsolatainak fejlődését, és találkozik a magyar nép nemzeti törekvéseivel. Hisszük, hogy ez erősíti a helsinki záróokmány szellemét, amely mellett az amerikai és a magyar nép alapvetően elkötelezte magát.[89]

Elnök úr! Nekem jutott az a rendkívüli megtiszteltetés, hogy Carter elnök és az Egyesült Államok népe nevében, akiket itt az Egyesült Államok kongresszusának több kiváló tagja, valamint más neves és tiszteletben álló amerikai állampolgár képvisel, Szent István koronáját visszaadjam Magyarország népének.

[89] A 70-es évek megbékélési folyamatának fontos állomása volt az 1975. augusztus 1-jén aláírt, és a kelet-európai államok által is elfogadott helsinki záróokmány, amelynek VII. pontja az alapvető emberi és szabadságjogok, beleértve a lelkiismereti és vallásszabadság tiszteletben tartására kötelezte a résztvevő államokat.

A Szent Koronát *ezután a* Nemzeti Múzeumban *őrizték, majd 2000. január 1-jétől a Parlamentben helyezték el. A visszahozatal iránti hálából 1998-ban Carter exelnök, illetve az általa alapított múzeum a Korona egy speciális másolatát kapta* Göncz Árpád *köztársasági elnöktől.*

•

KENEDI JÁNOS
Óbudai temető, 1979. május 21.

„Hogy a közösség ügye és a szabadság ügye egy ügy legyen" – Bibó István sírjánál

Lásd: Függelék: 432. oldal.

•

DONÁTH FERENC
Monor, 1985. június 14.

„A kormány bizonytalanságát növeli a félelem"

„Politikusi pályája, az általa bejárt út tévedéseivel, zsákutcáival és teljesítményeivel együtt számos vonatkozásban modellértékűen példázza a XX. századi magyar baloldali értelmiség kálváriás útkeresését" – *jellemzi egy Rubiconban megjelent írásában* Valuch Tibor Donáth Ferencet *(1913–1986), aki súlyos büntetések árán tapasztalta meg, milyen rögös az út a marxista pártkatonaságtól a szabad polgári demokrácia követeléséig.*

A monorierdői kempingben 1985. június 14–16-án tartott tanácskozáson Bauer Tamás, Csengey Dénes, Csoóri Sándor, Csurka István, Kenedi János, Kis János, Laki Mihály, Szabó Miklós, Vásárhelyi Miklós *és mások, összesen negyvenöt értelmiségi hallgatta az esemény 72 éves házigazdájának üdvözlő szavait.*

Barátaink, üdvözlünk benneteket! Gondolatainkat kicserélni jöttünk össze, mivel nyomós körülmények sürgetik, hogy keressük a kiutat társadalmunk romló állapotából és az ország nehéz helyzetéből. Ez jogunk és kötelességünk is.

Az országban nő a feszültség és erősödik a bizonytalanság. Nagy társadalmi rétegek évek óta tartó életszínvonal-romlása az, ami a feszültséget okozza. A bizonytalanságot pedig az erősíti, hogy az emberek egyre inkább fölismerik, hogy a kormány nem ura szavának. A feszültségek növekedése láttán az emberek azt kérdezik: mégis, meddig gondolja helyénvalónak az állam, hogy gyakorolhatja velünk a lemondást? Holott jóval többen dolgozunk, mint a hetvenes esztendőkben.

A bizonytalanság több forrásból is fakad. A kormányzat is bizonytalan. A gazdaság hatalmán kívül eső tényezők kijelölte kényszerpályán mozog.[90] Hol van már a vezetésnek az a biztonsága, amellyel évekkel ezelőtt bejelentette, hogy az olajárrobbanás hatásait távol tartja határainktól? Ez az önbizalom rég a múlté.

A kormány bizonytalanságát növeli a félelem. A félelem attól, hogy a gazdasági válság politikai válságba torkollik. Tegyük hozzá: ez a félelem nem alaptalan. A vezetés elmulasztotta a kedvező időpontot, hogy egy következetesen demokratikus és nemzeti kívánalmakat kielégítő programmal álljon a nemzet színe elé.

Bizonytalanság árad a világból is. Nem tudjuk, nem is tudhatjuk, hogy a fegyverkezési versenyt sikerül-e korlátok közé szorítani, vagy elszabadul. Mi szívvel-lélekkel a megegyezés mellett vagyunk, ez népünk elemi érdeke. De tanácskozásaink során a rosszabb lehetőséget is figyelembe kell vennünk – amire a jelek talán inkább mutatnak, mint a megegyezésre –, hiszen egy hidegháborús légkör olyan korlátozásokkal jár együtt, amelyek természetesen valamennyiünket érintenének.

[*A tanácskozás során Donáth külön hangsúlyt helyezett a különböző ellenzéki irányzatok közeledésének fontosságára:*]

Azért választottuk ezt a célt, mert jelenlegi helyzetünkből indultunk ki. Lényegében laza csoportok azok, amelyek itt többé-kevésbé képviselve vannak. Egymástól külön teszik a dolgukat. Bizonyos vagyok benne, hogy a jövőben növekedni és sokasodni fognak, ezt helyzetünk alakulása fogja magával hozni. [...] Én tehát amellett vagyok, hogy annak érdekében cseréljük itt ki a gondolatainkat, hogy valamennyi ilyen laza kör jobban, másokról, más célokról és törekvésekről többet tudva folytathassa, amit maga tesz. Ennél messzebbre lehet éppen menni, de úgy érzem, hogy jelenleg nem kívánatos.

Donáth személyisége képes volt összekötő kapoccsá válni a magát Kádár ellenzékeként meghatározó, de szétforgácsolt magyar értelmiség *egyes áramlatai között, s Monor ezen integráló szerep legsikeresebb pontja. Ő, aki hazai kommunistaként két alkalommal is* koncepciós per áldozata volt *(előbb Rákosi, majd Kádár alatt), és nem nagyon hitt a képviseleti demokráciában, mégis aláírta a* Charta 77 *melletti szolidaritási nyilatkozatot, elfogadta a* Bibó-emlékkönyv *szerkesztőbizottságának elnöki tisztét, és főleg: a hetvenes évek második felétől támogatta a demokratikus átalakításra irányuló törekvéseket. Barátai Monor után alig egy évvel, 1986. július 29-én vették tőle végső búcsút a Farkasréti temetőben.*

•

[90] A Magyar Nemzeti Bank által 1980-ig felvett bruttó hitelösszeg kb. 10 milliárd dollár volt: ugyanez 1987-re meghaladta a 20 milliárd dollárt, a GDP 70%-át.

LEZSÁK SÁNDOR – POZSGAY IMRE – LENGYEL LÁSZLÓ
Lakitelek, 1987. szeptember 27.

„A magyarság esélyei" című tanácskozás Lakitelken

„Második Monornak" *indult, végül a népi kötődésű értelmiségiek tanácskozása és az MDF bölcsője lett a dél-alföldi település, Lakitelek. A helyi általános iskolai tanító,* Lezsák Sándor *(1949–) udvarában felállított sátorban 180-an gyűltek össze, hogy megvitassák a* „reformpolitizálás" *és a* „kibontakozás" *lehetőségeit; nyílt titok volt ugyanis, hogy az MSZMP KB 1987. július 2-i ülésén a vezetés elismerte az ország gazdasági csődjét. A jelenlévőket elsőként a házigazda köszöntötte.*

LEZSÁK SÁNDOR: Köszöntöm vendégeinket, barátainkat! Törvényszerű, hogy e baráti találkozó megszerveződött. Ehhez nem lett volna elegendő a politika még ma is kétséges, ingadozó türelmi rendelete. Biztatóbb az a bennünk növekvő készség, hogy ki kell szakadnunk a nomád értelmiségi léthelyzetéből. Választ kell adnunk a sorsunkat eldöntő kihívásra, amelybe a magyarság története során immár sokadszor kényszerült.

A cselekvésre alkalmas ember külön-külön nagyon magányos. Személyének köztársasága azonosul a nemzet gondjaival, hatalma az érzékenység, a tisztesség, a fölismert igazság. Mindezt munkájában érvényesíteni csak részben képes, mivel az eszközök birtokosa nem lehet. Alkalmi társulásokkal közérdekű ügyeket próbál megoldani, partizánakciókba kezd, könyveket, tilalmas gondolatokat cserél és rejteget csempészáruként, határon innen és túl. Intézmények elsikkasztott tennivalóit pótolja, de közben a tudata tiltakozik, mert lassítani sem képes a végzetes folyamatokat, és attól retteg, hogy akarata ellenére maga is hitvány eszközzé nyomorodhat.

Íme, most itt, az élő Tisza közelében, Lakitelken, felszakadozó felhőzet alatt, több, mint százhetvenen vagyunk az ország minden részéből: írók, tudósok, színészek, filmesek, közgazdászok, papok, orvosok, tanárok, politikusok, képzőművészek, mérnökök, közhivatalok munkatársai.

Barátaim! Nagy László szavait hívom ide: „A torkon vágott forradalmak pirosát és gyászát viseljük belül." Az újabb torokra mért ütés végzetes, önmegsemmisítő lehet. Emiatt félek a rossz politikától, akármilyen címen is lépjen föl. Félek a népet ámító politikus paranoid hajlamától, a kitenyésztett eszközemberektől, a rejtőzködő beavatkozástól, a tehetetlenségtől, a tájékozatlanságtól, félek a gyáva politikustól, a csicsergő elméletektől, a tárgytalan szorongás állapotától, a helyi kis túszdrámáktól, a provokációtól, a rémhírek képződésétől, a valóságot megtagadó, bűntudatkeltő kampányoktól; félek a rossz politikától. Ez nem a sarokba szorított, hanem a cselekvésre elszánt ember félelme, féltése. Esztendők óta másféle történelemmel élek együtt, másféle jelennel, másféle aggodalmakkal és veszélyeztetett jövőképpel. E jövő érdekében is félek a rossz politikától, az alkalmatlan vagy azzá vált politikustól. S ez a fölismert félelem ad mégis biztonságot, cselekvő nyugalmat.

E nyugalom és az oly sokat hiányolt, most felerősödő veszélytudat hozott össze bennünket. Nem az olvashatatlan, használhatatlan társadalmi antológiák számát akarjuk gyarapítani. Mint már annyiszor, megint késésben vagyunk. Tudjuk, érezzük, erkölcsi tartásban, hitben, anyagi javakban, közösségi gondolkodásban, a politika iránti bizalomban megrokkant az ország. Nem tudtunk méltó körülmények között és elegendő lélekszámban megszületni, fölnevelkedni, tanulni, családot alapítani, élni, dolgozni, nemzeti sajátosságainkat kibontakoztatni. Ahogy élünk, ahogy mi vagyunk itthon, Csoóri Sándor szavaival, beteg lelkületű ország. Ilyen állapotban elszakított vagy elszakadt testvéreinket sem vagyunk képesek megtartani, védelmezni. Vagy éljük tovább a jobbító szándékot is elpazarló, vegetáló nép sorsát, vagy megpróbáljuk a lehetetlent, hogy elérjük a lehetségest.

Életünket teljesen be kell vallanunk. Azonban a tárgyilagos elemzés, a közösség igazának fölismerése kevés. A magunk együttes cselekvésének a lehetőségeit is számba kell vennünk, meg kell teremtenünk. A kimondott igazság megvalósításának fáradalmait, terheit és gyötrelmeit pedig vállalni kötelességünk. Fogalmazom mindezt a félelem nélküli élet reményében, mert hiszek abban, hogy a magyarság a maga akaratából, erejéből, értékálló hagyományainak megőrzésével, fejlesztésével, legjobb gondolkodóinak elképzelése szerint rendezze be és működtesse az életét. Kívánom, hogy e baráti beszélgetésen, tanácskozáson legyen jelen az utódainkat, gyermekeinket féltő felelősség, a nyugalom, a cselekvésre szigorító egyenes beszéd.

Az elmúlt esztendőkben sokszor kényszerültünk olyan hajóra, amelyről nem tudtuk, hogy hol fog kikötni. Olykor még a kiszáradt medret sem vettük vagy vehettük észre. Így lett az indulásból megérkezés, a vitorlavászon pedig fehér zászló. E mai találkozó előkészítői nevében megkérem Fekete Gyulát, hogy kormányozza jó vizekről még jobb vizekre, jó kikötőbe a beszélgetést, e tanácskozást, amelynek címe: A magyarság esélyei. (*Taps.*)

A tervgazdaságon alapuló egypártrendszer lebontására buzdító bevezető referátumot a Hazafias Népfront főtitkára, az MSZMP KB tagja, Pozsgay Imre *(1933–) adta elő. „Ő volt az egyetlen pártvezető, aki nemcsak beszélt a reformokról, hanem vállalta a nyilvánosság előtti párbeszédet az ellenzék egy csoportjával" – írta róla később Lengyel László.*

POZSGAY IMRE: Kedves barátaim! Köszönöm a meghívást, köszönöm a figyelmet. A bizalom iszonyatos terhét érzem ebben a meghívásban, és nagyon kell kapaszkodnom, hogy mondanivalóm végére ne veszítsem el ezt a bizalmat. [...]

A héten volt alkalmam Grósz Károly miniszterelnökkel is találkozni, és elmondtam

neki, hogy jó lenne, ha kellő figyelmet tanúsítanának az iránt a vállalkozás iránt, amelynek egyik megnyilvánulása a magyar értelmiség részéről az, ami itt Lakitelken történik. Erre az volt a válasza – és én ezt híven igyekszem továbbítani –, hogy a kibontakozás és a stabilitás jegyében kész minden konstruktív szándékkal párbeszédet folytatni, együttműködni. Ezt a politikai megbízatást is teljesítve, a továbbiakban a dolgunkra szeretnék térni.

Úgy vélem, hogy miközben itt látjuk, ha kell, el is ismerjük azokat az erőfeszítéseket, amelyek az ország stabilitásának megőrzéséért és a kibontakozásért folynak, van itt ezen a fórumon is nagyon lényeges tennivalónk. Mégpedig, úgy hiszem, tétovázás nélkül el kell készíteni azokat az alternatívákat, amelyek a magyar társadalom helyzetének, a helyzet okainak mélyreható vizsgálata alapján javaslatokat tesznek átfogó, a tulajdonviszonyokat is érintő, az elosztási viszonyokat, a hatalmi-politikai viszonyokat is magába foglaló általános, radikális reformra. Az erre való szellemi felkészülés és elszántság nélkül az a bizonyos stabilizáció és kibontakozás ma már elképzelhetetlen a magyar társadalomban. S itt most egy talán sokak számára riasztó, ám úgy hiszem, mégis szükséges, szinte kényszerűen szükséges dolgot szeretnék még kijelenteni, mégpedig azt, hogy ennek a radikális reformnak s a benne rejlő alternatíváknak a kibontása, kifejezése nem lehetséges, ha az eddigi reformot is nem vetjük szigorú bírálat alá. [...]

Ebben a reformkoncepcióban, amelyet próbáljunk közösen kovácsolni, közösen kialakítani – világossá kell tenni, hogy a reform nem cél, hanem eszköz, amelyet a követelmények szerint változtatva, fejlesztve, egy rajta messze túlmutató cél elérésére kell felhasználni. Ezért a reform konkrét formáihoz való viszonyunk ne a hűség és elkötelezettség jegyében, hanem az alkalmasság jegyében alakuljon, tehát éppen a reformerek részéről kell szigorú kritikai viszonyt kialakítani minden saját koncepciónkkal kapcsolatban. Mert hiszen a cél: olyan demokratikus, szocialista Magyarország, amelynek minden polgára gazda, aki közvetlenül is megéli, átérzi a munkájáért való felelősséget, s a család, a közjó szolgálatát személyes érdekének, saját céljának tekinti.

Éppen ezért, úgy gondolom, hogy bár a gazdaság meghatározó szerepét és viszonyait kevesen vitatják, hiszen bőrünkön érezzük annak összes következményeit, itt mégis azt kell kimondanom, hogy a reform alapgondolata nem közgazdasági természetű, és a gazdaság gyötrelmeinek, ellentmondásainak az oka is társadalmi eredetű, és éppen ezért ebből a társadalmi szempontból és aspektusból kiindulva, a reform első dolgai közé tartozik a politikai viszonyok humanizálásához szükséges kezdeményezések megtétele. Tudom, megismétlem, nem ez a dolgok valódi sorrendje, de mivel a létező szocializmus politikailag épült ki elsősorban, és felülről épült ki a centrális akarat mozgatórugóira, ezért az akadályokat is előbb a politikában kell elhárítani ahhoz, hogy az a nemzeti cél, amelyet én magaménak vallok – s talán sokan közülünk itt – megvalósulhasson.

Kifejtés nélkül, de az irányt világosan jelezve, szeretném elmondani, hogy mire gondolok, amikor ezekről a politikai viszonyokról beszélek. Mindenekelőtt – és ez az egyik legfontosabb feladat – tisztázandó a párt és az állam viszonya. És ebben a tisztázásban már a kiindulópontnál, akár prekoncepcióként el kell fogadni, mert ehhez van elég politikai tapasztalatunk és tudásunk is, hogy a pártállam ilyenfajta összefonódása és ez a fajta ölelkezése végső soron bénítólag hat az egész politikai mozgástérre; és ha a párt érdekei szerint is nézem, mert nekem van ilyen szempontom is ebben a vizsgálódásban, ránézve is hátrányos, kiöli belőle a mozgalom lehetőségét, és egy bürokratikus szervezetté degradálja, amely a saját tagságával is alig tudja már tartani a kapcsolatot, nemhogy a társadalommal. Ez az egyik nagyon lényeges követelmény, úgy hiszem, és ebben természetesen számba kell venni azt is, hogy ha a jelenlegi adottságaink között egypárti irányítás marad fönn az országban, akkor a párt munkája legyen nyilvános, ne csak a párt tagsága számára. [...]

Az állam életével kapcsolatban és az állami szervezetekkel kapcsolatban én itt most minden összefüggés felvázolását nem vállalhatom, de természetes követelmény – és itt majd politológus barátaim biztosan nagyon fontos ismeretekkel és javaslatokkal egészítik ki, amit mondok – a parlament helyének, szerepének, funkciójának újragondolása a népszuverenitás elve alapján, annak valóságos működési lehetőségei mellett, teljes körűen visszaállítva a parlament törvényhozói szerepét, a kormány ellenőrzésére hivatott szerepét úgy, hogy ne kizárólag kormányinformációkon keresztül ellenőrizhesse a kormány munkáját. A nyilvánosság fejlesztésével a parlamentet olyanfajta politikai fórummá kell változtatni, amely egyúttal az ország politikai iskolája, a politikai kultúra színtere. [...]

Nem sok idézettel készültem mai előadásomra, de kettőt mindenképpen szeretnék idehozni. Az egyiket Alexis de Tocqueville-től, aki ezt mondja: „Mindig kell lennie valahol egy olyan társadalmi hatalomnak, amelyik az összes többi fölött áll. Ám veszélyben hiszem a szabadságot, ha e hatalom nem ütközik semmiféle akadályba, mely visszafogná menetét, és időt adna neki, hogy mérsékelje önmagát." Úgy hiszem, a marxi államkoncepcióban is benne van ez a gondolat, amelyet a legvilágosabban A gothai program kritikájában fogalmazott meg. Itt nem írtam le szó szerint az idézetet, mert a gondolatot szeretném csupán ideidézni, s a programkészítők naiv idealizmusával vitatkozva, akik a szabad állam jelszavát tűzték a zászlajukra; ő [*Marx*] azt mondja: A szabadság olyan mértékű, amilyen mértékben korlátozzák az államot. Ahol az állam szabad, ott az állampolgár nem lehet szabad; ezért nekünk az a célunk – a szocialista államberendezésre utal Marx –, hogy a népnek mindenben alárendelt állam legyen ez az államforma. Én azt hiszem, ebben kiegyezhetünk, ez lehet olyan közös nevező, amit itt az államfejlődés alapkoncepciójában elfogadhatunk. [...]

A zsúfolásig megtelt katonai sátorban elhangzó több mint harminc beszéd közül Lengyel László *(1950–) közgazdász-politológusé azt vetette fel, hogy Lakitelken sajnálatos módon nincs képviselve a polgári radikális ellenzék.*

LENGYEL LÁSZLÓ: Kedves barátaim! Három megjegyzést szeretnék tenni, remélem, röviden. Az első közgazdasági jellegű lesz, a másik kettő politikai. Szeretnék szakítani azzal a hagyománnyal, ami a tanácskozást eddig jelentette, hogy egymásra nem reagálunk, hanem egymás mellett beszélünk, amit én magyar tragédiaként könyvelek el, hogy a magyar értelmiség mindig kinyilatkozik, aztán a kinyilatkoztatásokat összegyűjtik, és a végén nem történik semmi.

Én ebbe a kategóriába sorolandónak tartom azt is, hogy úgy beszélünk a gazdasági válságról, minthogyha az egy teljesen természetes dolog volna, és minthogyha ezzel a magyar társadalom szinte könnyedén számolna. Én attól féltem a tanácskozást, hogy az itt ülők nem néztek még szembe valódi gazdasági válsággal. Nem néztek még szembe azzal, hogy a magyar társadalomra nem valami hosszú távon és nem a mai feltételek között vár gazdasági romlás, hanem itt van a nyakunkon, méghozzá olyan mértékben, amelyet nem tudunk elképzelni. Az ország a kormányozhatatlan gazdasági anarchia felé tart, és ebben a kormányozhatatlan gazdasági anarchiában nem tudjuk a gazdasági viselkedéseinket a hagyományos módon folytatni. [...] És Lengyelországban Jaruzelski kibújhat a bőréből, de az ellenzéke is, bármilyen politikai engedményt tehetnek egymásnak, a lengyel társadalom [*akkor is*] arra kényszerül, hogy ma, mint ahogy a magyar külügyminisztérium jelenti, a lengyel társadalomnak az elitje Törökországba utazik, hogy gyümölcsöt szedjen, és az ottani gyümölcsszedésből, a törököktől gyümölcsért kapott pénzt itt, Magyarországon költse el. Ez Közép-Európa. Ezzel néz szembe az itt ülő társaság: gyümölcsöt mehetünk szedni Törökországba. [...]

És az első politikai megjegyzésem az, hogy itt elhangzott: ez az itt ülő társaság a magyar társadalom keresztmetszete. Én nagyon szeretném hangsúlyozni – és Benda Kálmán ebbe belefogott –, nem lehet Magyarországon a progresszió bármelyik erejének kihagyásával közmegegyezést teremteni. Igenis, jogosnak látom. Például a magyar függetlenségi gondolat... Enélkül például nem lehet ma magyar progresszióról beszélni. De hol vannak azok, akik ezt például a zászlójukra tűzték?! Nekem hiányzik Vásárhelyi Miklós, például, itt kéne ülnie. Nem lehet a magyar demokráciáért évek óta szót emelők, a magyar állampolgári jogokért évek óta szót emelők nélkül itt ülni. Hol vannak a Kis Jánosok? Nekem hiányoznak! Nem lehet a magyar progresszió európai felzárkózásért küzdő közgazdászok nélkül. Nem lehet azok nélkül a szociológusok nélkül, azok nélkül a társadalmi csoportok nélkül – akik itt igenis joggal foglalhatnának helyet – tárgyalni.

Nagyon félelmetesnek tartom, történelmileg már Magyarországon nagyon sokszor előfordult, hogy a magyar progresszió különböző szárnyai egymást ütötték, különböző ürügyekkel szakítottak egymással, egymásra kenték, kijelentették egymásra, hogy kormányügynökök, idegen ügynökök, nem tudok veletek tárgyalni, gyanakodtak – ebben a vonatkozásban mindig a kormány nyert és mindig az ország veszített. És ebben a helyzetben nekünk az a kötelességünk, hogy ebben a sátorban vagy egy jövendő sátorban mindezek a progresszív erők találkozzanak. Ha nem találkoznak, csak veszíthetünk. (*Taps.*) És ehhez a politikai megjegyzésemhez tartozik, hogy nyilvánvaló, és nagyon egyetértek azzal, amit Pozsgay Imre mondott, hogy a kormányon lévő progresszív, a pártban lévő progresszív erőkkel is találkozni kell, ha hajlandók erre, ez természetes. [...]

No, most jön a harmadik politikai megjegyzés. Nagyon nehéz helyzetben van, azt hiszem, személyesen Pozsgay Imre, de tulajdonképpen az itt ülők köre is. Ugyanis van egy kormányunk, amelyik azt mondja, hogy reformot akar. S van egy vezetésünk, amelyben ez csak egy szárny. És vagyunk itt, azt hiszem, mindannyian és vele [*Pozsgay Imrével*] az élen, akik úgy véljük, hogy ezt a reformot következetesen végig kell vinni. Ez áll a közgazdaságtanra éppen úgy, mint a politikára – ezt egyelőre még nem fogadták el. És nagyon-nagyon nehéz kérdés, hogy ilyenkor mit kell csinálni. [...] Igenis, állandó nyomást kell gyakorolni, és a társadalom állandó nyomását, a szakértők állandó nyomását kell gyakorolni arra a kormányra, amelyik reformot hirdet, de hogy végrehajtani fogja-e, arra semmiféle garancia nincs. Ezért ne higgyük el feltétlenül azt, ami a szavakban van, vagyis lehet, hogy felkínálják a mandátumot, de gondoljuk meg újra meg újra – az itt ülők éppen úgy, mint azok a politikusok, akik a reform oldalára álltak –, hogy lehet-e hinni annak a kormányzatnak, amely egészében más hangnemben beszél, mint tesz, és tud más hangnemben beszélni reform helyett is. [...]

Most szeretném [*utolsó megjegyzésként*] azt mondani – csak a saját nevemben, mert nem képviselhetem a csoportomat, mert nincsenek itt –, a saját nevemben azt mondom: mi egy éven keresztül felajánlottuk újra meg újra a népi tábornak, hogy üljünk le, és a gazdasági kérdésekről, mind a diagnózisról, mind a reformról tárgyalni vagyunk hajlandók. Ezt én levélben megírtam Csurka Istvánnak is, hogy ebben az ügyben bármikor, bárkivel. Eddig nem tartottak erre igényt, és én ezt súlyos hibának tartom, mert ebben az évben nagyon sok minden történt, és hogyha leültünk volna, nem ugyanez lenne a helyzet az egymás közötti viszonyban. Lehet, hogy keményebb voltam, elnézést, az itt ülő népi táborral szemben, de ezt már megszokták tőlem, és köszönöm szépen. (*Taps.*)

•

TAMÁS GÁSPÁR MIKLÓS
Kossuth tér, Budapest, 1988. március 15.

„Éljen az ellenzék!"

„A központi 1848-as műsort egy kisebb csoport zavarta meg, akik aztán átmentek a Március 15. térre, s itt »Demokratikus ellenzék« feliratú csokrokat helyeztek a Petőfi-szobor lábához. A zömében tizen- és huszonévesekből álló több ezer fő ezután a Parlament előtti Kossuth-szoborhoz vonult, közben »Aki magyar, velünk tart!« kiáltásokkal

próbálta csatlakozásra bírni a bámészkodókat." *Ezekkel a szavakkal számolt be az* MSZMP Budapesti Bizottságának Agitációs és Propaganda Osztálya *arról az 1988-as megmozdulásról*[91]*, amelynek több szónoka közül az egyik az a* Tamás Gáspár Miklós (1948–) *volt, aki az 1985-ös, ún. kötelező kettősjelölt-állításos országos választásokon mint ellenzéki indult.*

A Kossuth térre *érkező menet izgatottságát és tapsolását TGM egy kézi hangosítóval próbálta túlkiabálni. Miután a szobor talapzatán elhelyezkedett a szervezők 25-30 fős csoportja, a filozófus az alábbi szavakat intézte a közönséghez.*

Magyar honpolgárok! Nem egy, hanem három forradalom: az 1848-i, az 1918-i és az 1956-i próbálta már elérni ugyanazokat a célokat: szabadságot, a nép beleegyezésén nyugvó jogrendet, egyenlő jogokat, nemzeti függetlenséget, a választott parlamentnek felelős kormányt – s ezzel helyet a civilizált nemzetek közösségében.

Ezektől a céloktól ma is távol vagyunk. A diktatúra legtorzabb kinövéseinek lenyesegetése nem elég. A magyar nemzet ma legalább annyit kíván, mint 140 évvel ezelőtt. Mi békés átmenetet óhajtunk, ez csak egyféleképpen lehetséges: választásokkal.

Az önmagukat kinevező kormányzatok ideje lejárt. Új alkotmánnyal és szabad választásokkal kell megteremteni a modern magyar demokráciát. A nép bizalmát elvesztett vezetők mondjanak le. A nemzet higgadt és erős politikai akarata megteremtheti a szükséges intézményeket: a szabadság intézményeit.

Ezt nem lehet rendőri és katonai eszközökkel megakadályozni. Tiltakozunk ma hajnalban őrizetbe vett barátaink fogva tartása ellen. Egyenesítsétek ki gerinceteket! Merjetek! Követeljetek! Állítsuk meg a válságot! Védjük meg az erdélyi magyarságot! Éljen az ellenzék! Éljen a magyar szabadság !

A budapesti rendőr-főkapitányság már korábban több személynél házkutatást *tartott, aznap pedig számos ellenzékit:* Demszky Gábort, Gadó Györgyöt, Haraszti Miklóst, Molnár Tamást, Nagy Jenőt, Solt Ottiliát, Pálinkás Róbertet, Rácz Sándort *le is tartóztatta. Az azonban sokaknak feltűnt, hogy a hatóságok végül is nem zavarták szét a főváros központi részeit érintő március 15-i ellenzéki felvonulást.*

•

GRÓSZ KÁROLY
Budapest Sportcsarnok, 1988. november 29.

„Ne legyen illúzió – a fehérterror fog eluralkodni"

A rendszerváltozás két kulcsévének, 1988/89-nek egyik meglepetésembere az 1987. június 25-én előbb a Minisztertanács elnökévé, majd 1988 májusában, Kádár János utódjaként

[91] Az engedély nélküli március 15-i felvonulások 1972-ben kezdődtek (Haraszti Miklós alapján).

az MSZMP főtitkárává választott Grósz Károly *(1930–1996) volt.* „Határozott és lendületes politikájának... volt felhatalmazása Moszkvából, de mint a nyitás emberét elfogadta a Nyugat is" *– jellemzi őt egy elemzésében* Lengyel László.

Grósz tapasztalt, de merev, darabos szónok volt, aki a kommunista apparátus agitációs-propaganda osztályainak különböző szintjein (helyi, megyei, KB) tett szert bizonyos szónoki képességekre. Szóképeket mellőző, lépésről lépésre kifejtő és racionális érveléséből hiányzott az emelkedettség, bár kétségtelen, hogy az apparátus sok más szereplőjéhez képest érthetőbben tudott fogalmazni.

A Budapest Sportcsarnokban *elhangzott beszéde idején Grósz már nem volt miniszterelnök: mint a legelején rezignáltan jelzi is pártaktivista és munkásőr hallgatóinak, pár nappal korábban az Országgyűlés* Németh Miklóst *választotta utódjául.*

Tisztelt elvtársaim! Mindenekelőtt megköszönöm a Budapesti Pártbizottságnak, hogy megszervezte ezt a találkozót, és lehetővé tette, hogy előadóként szólhatok itt önökhöz. Köszönöm, hogy eljöttek, s külön köszönöm a kedves üdvözlő szavakat. Kormánybéli munkámat úgysem értékelte még senki.

Joggal vetődik fel a kérdés: van-e valami rendkívüli oka ennek a mai találkozónak? Szerintem nincs. Egy politikai párt természetes létezési módja, hogy időről időre ilyen formában is megbeszéli teendőit, s megfogalmazza véleményét időszerű politikai kérdésekről. Tudatja elvtársaival idehaza és hazánk határain túl is, hogy létezik, és vannak gondolatai a világról, az országon belül lezajló eseményekről. Jelzi jelenlegi vagy potenciális szövetségeseinek, hogy számíthatnak rá, van kivel szövetséget kötniük, és mérhetik időről időre rugalmasságát, magatartását, korrektségét. Közli ellenfeleivel is és ellenségeivel is, hogy birtokolja szerte az országban a sportcsarnokokat, a munkahelyeket, a területeket és természetesen – ha kell – az utcákat is. Megüzeni, hogy jelen van, nehogy félreértsék vagy rosszul magyarázzák higgadtságát, türelmét, megértését. [...]

A belpolitikai élet régen tapasztalt sokszínűségnek vagyunk tanúi, és megítélésem szerint cselekvő formálói, alakítói is. Azt persze nem mondhatom, hogy mindent előre megterveztünk, minden úgy történik ma, ahogyan elképzeltük. És nem is panaszképpen mondom ezt. Hatnak már – jó irányban – a mozgás öntörvényei, új alkotó energiák szabadulnak fel a közélet számára. Vannak természetesen – szinte kikerülhetetlenül – vadhajtások is, olyan jelenségek, melyeknek nem örülünk, bár számítottunk rájuk.

A belpolitikai helyzet azonban összegségben pozitív irányban változik. A politizáló társadalom eszménye soha nem volt idegen tőlünk, mindig örömmel éltünk, mi magunk is szerveztük az aktív politikai közéletet. Sajnos négy évtizedes történelmünk bizonyítja: a politikai élet akkor élénkült meg igazán, ha megnőttek a nehézségeink, a gondjaink, és elkényelmesedtünk, ha jobban ment a sorunk. Tulajdonképpen erről van szó ma is.

Mi a biztató, mi az érték ebben a megélénkült politikai légkörben? Mindenekelőtt az, hogy csökken a közömbösség, és nő az érdeklődés a jelen és a jövő sorsfordulót is jelentő kérdései iránt. Egyre több összefüggést ismernek fel az emberek a gazdaság és a politika között, a hazai folyamatok, változások és a nemzetközi tendenciák, nemzetközi viszonyok között. Azt tapasztaljuk, hogy nagy a tenni akarás, a cselekvési vágy és az értelmes – ezt hangsúlyozni szeretném – áldozatkészség is. A felelősen gondolkozó emberek nagy többsége úgy akar változást és megújulást, hogy vállalja a négy évtized értékeinek a folyamatosságát is. Nem a szocializmust tagadja, hanem azt a modellt, ami 1948 és 1956 között jellemző volt, s amely az utolsó 30 évben eltűnt az életünkből. Ugyanakkor, mivel a helyette kiépült gyakorlat nem nyújtott biztosítékot az újabb szubjektivizmus, a hibás vezetői döntések elkerülésére, többek között ezért is és az ismert nehézségeink miatt is szükség van a sztálinista modell teljes, maradványaiban és következményeiben jelenleg is tetten érthető felszámolására. [...]

Figyelmeztető továbbá, hogy megnőtt az ellenséges, olyan kis létszámú, de hangos, a polgári restaurációs, ellenforradalmi erők agresszivitása is. Taktikájuk átlátszó, ismert, de nem veszélytelen, mert könnyen megtévesztheti a politikai kérdésekkel aktívan nem foglalkozó embereket. A demokrácia, a reform hangos követelése mögé rejtik a vezetés lejáratását, a folyamatok olyan típusú felgyorsítását, amely egy ponton már kezelhetetlenné válik.

Úgy tűnik mostanában, hogy a legnagyobb tekintélyű államhatalmi szervezet, a parlament lejáratásával és a választások kierőszakolásával, előrehozatalával akarják a vezetést kényszerlépésre bírni. Eltúlozzák a többpártrendszer lehetőségét, felnagyítják a vélt előnyeit. Zavarják nemzetközi kapcsolatainkat. Védelmi rendszerünk lejáratására és szétzilálására törekszenek. Hangulatot keltenek a hadsereg ellen, a közbiztonsági erők ellen azon a címen, hogy sok a rájuk fordított kiadás. Követelik a munkásőrség megszüntetését azzal az indokkal, hogy nem törvényesen működő testület. Látják tehát, hogy célirányos, végiggondolt koncepció alapján akarják szétzilálni a szocializmus intézményrendszerét. A kérdésre tehát – amit feltettek – az a válaszom: a magyar párt és társadalom jó irányban halad előre, de rögös az út, és benne van a bukás esélye is. Ellenségeink is tudják ezt, és spekulálnak rá. A harc eredménye csak tőlünk függ, mert osztályharc lett ez a javából. Attól, hogy képesek vagyunk-e visszanyerni önbizalmunkat, magunk mellé tudjuk-e állítani a józan erőket, s ha kell, határozottan fel tudunk-e lépni az ellenséges, ellenforradalmi erőkkel szemben. Ha igen, megmarad a rend, a biztonság; túljutunk gazdasági nehézségeinken, megőrizzük értékeinket, s egy új, korszerűbb és hatékonyabban működő magyar szocializmust hozunk létre. Ha nem, az anarchia, a káosz és – ne legyen illúzió – a fehérterror fog eluralkodni. [...]

Mi a célunk, mit kell tennünk? – ez a legfontosabb kérdés, amit meg kell válaszolnunk. Határozottan kijelentjük, hogy folytatjuk a szocializmus építését, és erre hívjuk az egész magyar népet. Célunk változatlan: egy kizsákmányolástól mentes, osztály nélküli társadalom felépítése, amely tagjainak a végzett munka alapján igazságos jólétet, biztonságot nyújt, lehetővé teszi az egyéni és kollektív alkotóerő szabad kifejlődését. [...]

Szeretnék szólni a szövetkezetesítésről, a mezőgazdaság kollektivizálásáról is, mert újabban olvasni az új földosztás igényéről. A szövetkezetesítés, a mezőgazdaság kollektivizálása nem csak a tulajdon társadalmasítása szempontjából volt történelmi jelentőségű lépés Magyarországon, hanem az egész magyar falu modernizálásának az útját is jelentette. Hazánkban ez az út nagyjában és egészében sikerekhez vezetett. A magyar mezőgazdaság az európai élvonalhoz zárkózott fel, és képessé vált a hazai ellátás zavartalan biztosítására. Természetesen reformokra, továbblépésre itt is szükség van. De nem a kialakult alapok gyökeres átalakítása a feladat. Az újabb földreform, a szövetkezeti rendszer felszámolása, valamiféle farmrendszer kialakítása elfogadhatatlan számunkra, mert nemcsak elért eredményeinket tenné tönkre, hanem az egész országra nézve is végzetes következményekkel járhatna.

Itt szeretnék egy mondatot szólni a magántulajdon szerepéről is. Pártértekezletünkön ismételten deklaráltuk, hogy a szocializmus vegyes gazdaságú formáció. A tulajdon állami és szövetkezeti formája mellett a magántulajdon számára is mozgásszabadságot biztosít. Amikor az Egyesült Államokban jártam [*1988. július 19–30. között*], ott megkérdezte egy újságíró, hogy ön mennyit, milyen arányt tud elképzelni a magántulajdon részesedéseként. Mondtam, hogy nem tudom megmondani, mert ezt ki kell próbálni. Kérte: mondjon mégis egy számot. Mondtam: olyan 25–30 százalék. Bejárta a világot a hír, idehaza rengeteg szemrehányást kaptam, hogy kiárulom a szocializmust.

Elvtársak, szeretném önöknek elmondani: sajnos az a veszély nem fenyeget, hogy a 25–30 százalékot el tudnánk ebben érni. De régi meggyőződésemet vallom: túlszaladtunk, amikor a társadalmi tulajdon az össztulajdonformán belül a 96–97 százalékot elérte hazánkban. Indokolatlan volt a magántulajdont ennyire kiirtani a tulajdonformák kategóriájából. Hogy miért? Mert egy pazarló, költekező életmódhoz segítette hozzá azt a réteget, amely már hozzájutott olyan eszközökhöz, amelyeket visszacsatolhattunk, visszakapcsolhattunk volna a termelésbe. [...] És itt hadd kalandozzak el egy pillanatra. Nagyon sokat hallom, hogy rengeteget dolgoznak az emberek, éjjel-nappal, elfáradnak, tönkremennek. Kérem, nem rengeteget kell dolgozni, hanem kevesebbet, de értékesebb termékeket kell előállítani a modernizáció olyan magas színvonalán, amely ma a világban végbemegy. Ezen a magas szinten nem lehet megjelenni elavult termékekkel, akármilyen nehéz munkával állítják is elő, nem lehet szert tenni olyan bevételre, amelyre a magyar gazdaságnak szüksége van. [...]

A kérdések között szerepel a politikai pluralizmus is, amelyről szeretném elmondani a véleményemet. Fontos a politikai pluralizmus, de az a demokratizálódásnak csupán egyik feltétele. Önmagában annyit jelent, hogy egy tagolt, differenciált társadalomban az eltérő érdekek demokratikusan jutnak a felszínre, demokratikus úton, a politika csatornáján jelzik létüket. Ezeket az érdekeket a politika eszközeivel lehet

egyeztetni, integrációjukat biztosítani. Mi többre vállalkozunk, mint politikai pluralizmus kialakítására és gyakorlatának meghonosítására; mi az állam és a politikai hatalom társadalmasításán munkálkodunk. Ez az erősen központosított hatalmi funkció leépítését és a helyi önigazgatási funkciók fejlesztését, kibontakozását igényli. Itt szeretném elmondani azt is, hogy az egypártrendszer viszonyai között a politikai pluralizmus gyakorlatának egyik biztosítéka és szervezeti kerete a legszélesebb politikai folyamatokat átfogó Hazafias Népfront-mozgalom. Lehetőséget ad a vitára, lehetőséget ad az eltérő vélemények egyeztetésére, a társadalmi ellenőrzésre, az alkotó közéleti munkára, és így alkalmat ad a hatalom gyakorlására is. [...]

Politikai gondjaink is nehezítették a kibontakozást. Ismét megéltük azt, amit oly sokszor máskor, hogy más dolog az elveket lelkesen megszavazni, és megint más a gyakorlatban megélni. Miközben azt hittük, hogy csökkent az ellenállás a növekvő teljesítménykövetelményekkel szemben, mást tapasztaltunk a gyakorlatban. Újból felerősödtek a részérdekek védelméért indított akciók, és nem egy ilyen erőfeszítés eredményre is vezetett, mert megakadályozta a veszteséges és perspektívátlan vállalatok felszámolását. Sok helyen teljesítménytől független bérnövekedést biztosított, és a támogatások terén sem tudunk olyan arányú leépítést végrehajtani, amilyent eredetileg terveztünk. Azt is tapasztaljuk, hogy a közvéleményben erősen vitatják az áldozatvállalás értelmét, mert nem látják a kibontakozás irányát. [...]

A következőket tapasztaltam: igazán két dolog tartja vissza a külföldi működő tőkét. Az egyik: az ország belpolitikai helyzete. Nem hisznek abban, hogy a rendszer stabil marad, emiatt abban sem hisznek, hogy a befektetett tőkéjüket kamatoztatni tudják, és megtalálják számításukat. A következő ok már nem politikai természetű. A második vagy a harmadik mondatnál azt kérdezik: van-e telefon, van-e telex, van-e út, van-e repülőtér. Hát az nincs. Tehát egyrészt arra kell törekednünk, hogy belpolitikai stabilitásunk kedvező feltételt teremtsen a működő tőkének, másrészt: a legszükségesebb fejlesztési lehetőségek között is megkülönböztetett figyelmet kell fordítanunk a termelő infrastruktúra fejlesztésére, mert e nélkül nem lehet előbbre jutni. [...]

Itt jutottam el az egy párthoz vagy több párthoz. Ez most divattéma. Szeretném önöknek elmondani, hogy a pártértekezlet állásfoglalása egypártrendszer keretei között tervezi a szocializmus felépítését. Felvetődik a kérdés, hogy meghaladott-e ez a felfogás vagy nem. Bár csak hat hónappal ezelőtt volt a pártértekezlet, mégis sokan úgy vélik, hogy ez ma már korszerűtlen válasz. Meggyőződésem, hogy a pártértekezlet állásfoglalása helyes, és ezt képviseljük ma is. Mi, a Magyar Szocialista Munkáspártban lévő kommunisták, a jövőt az egypártrendszer viszonyai között képzeljük el. [...]

A Magyar Szocialista Munkáspárt mindig deklarálta, hogy nemzeti és internacionalista elkötelezettségű, marxista-leninista párt. Szervezeti működésének egyik alapelve a demokratikus centralizmus. Vállalja a múltját, és vállalja nemzetközi elkötelezettségét. Tehát a Magyar Szocialista Munkáspárt tiszta helyzetet, politikai helyzetet teremt maga körül. Felvetődik azonban a kérdés, hogy minden állampolgár elfogadja-e a marxista-leninista párt jelleget, hogy mindenki a pártban látja-e az ország fejlődésének garanciáját, minden állampolgár politikai ambícióját a pártban kívánja-e érvényre jutatni. Nem! Nem minden állampolgár akarja. Van, lesz, mert eddig is volt jobboldali, rendszerellenes, szélsőséges áramlat. Ne áltassuk magunkat: 1945 óta mindig is volt az országban. A belpolitikai helyzettől függött jelenlétük és hangoskodásuk. Eddig nem jelentek meg a politika színterén, mert olyanok voltak a politikai viszonyok.

Elképzelhető, hogy ezek az erők a jövőben markánsabban szerepelnek majd a politika színpadán. Meg vagyok róla győződve, hogy alkotmányunk a nép akaratának megfelelően szocialista alkotmány lesz, tehát következésképp, a szocializmussal szembeni, rendszerellenes pártoknak nem ad működési szabadságot és lehetőséget. A Magyar Szocialista Munkáspárt pedig nyílt politikai harcot fog folytatni a szélsőséges, jobboldali, reakciós erőkkel szemben.

Feltehetik azonban a kérdést, hogy az elkötelezett kommunisták és a szélsőséges reakciósok között van-e olyan réteg, amellyel reálisan számolni kell minden politikának. Van. Ennek létét nem szabad és nincs jogunk tagadni. Olyan is lehet, amelyik a magyar nép jövőjét nem a szocializmus útján képzeli el, ennek egyik sávja bizonyára a polgári berendezkedés útján látja a magyar nemzet perspektivikus fejlődését, de ezt nem harccal, konfliktusokkal, hanem fokozatosan akarja elérni. Nem akar konfrontációt, mert elkötelezett hazafiasságból felismerte, hogy ez a nemzetnek súlyos károkat okoz. Ezzel a réteggel a Magyar Szocialista Munkáspártnak nem harcolnia kell, hanem ezt a réteget napról napra meg kell nyernie politikai törekvéseinek. Ez lehet az egyetlen járható út számunkra. Ebben a középső rétegben ugyanis nagyon sok jó szándékú, tisztességes ember van, aki elbizonytalanodott az utóbbi időszakban. Őket nem taszíthatjuk el magunktól. Ellenkezőleg, magunkhoz kell őket vonzani, jó szóval, higgadt politizálással, nyílt, őszinte eszmecserével. Ha ezek az erők különböző tömörülésekben, pártokban látják érdekeik érvényesítésének lehetőségét, meggyőződésem szerint, hosszú távon törvényesen nem zárhatjuk el tőlük ezt a lehetőséget. Nem kérem, hogy elfogadják álláspontomat, én csupán azt vallom: óvni kell magunkat attól, hogy egyik napról a másikra megtagadjunk mindent, és felrúgjuk politikai struktúránkat, ami négy évtized alatt kialakult. De attól is óvni kell magunkat, hogy azt higygyük: csak ez az egyetlen politikai formáció alkalmas rá, hogy minden egyes ember megtalálja a szocializmusban a boldogulását. [...]

Pártreform kell tehát, hirdetjük, de mit jelent? – kérdezik sokan. Át kell vizsgálnunk az eszmei kelléktárat. Nem Marxot meg Lenint kell megtagadni, hanem azt kell megtagadni, amit marxizmus és leninizmus címén hirdettünk és tanítottunk. És a kettő nem ugyanaz. [...] Mi a kommunista feladata ma? Mindenekelőtt védeni a szocializmust, kiállni a politika érdekében úgy, hogy alkot, tesz, cselekszik az ország érdekében. Visszautasítani, ha kell, visszaverni a hangoskodó demagógiát, a konjunk-

túralovagokat, azokat, akik átmeneti nehézségeinket a rendszer ellen akarják kihasználni. Az, hogy ne engedjük tönkretenni mindazt, amit évtizedek alatt megalkottunk, azokat az értékeket, amelyeket felhalmoztunk. [...]

Hiszem, hogy a magyar nép a fejlődés magasabb fokára, a harmadik évezredben – amely itt van mindjárt – minden rosszindulatú rágalom és gáncsoskodás, átmeneti megtorpanás ellenére is a Magyar Szocialista Munkáspárt alkotó közreműködésével jut majd el. Köszönöm a figyelmüket.

Noha február 11–12-i ülésén az MSZMP Központi Bizottsága igent mondott a többpártrendszerre, *Grósz tekintélye hamarosan teljesen elpárolgott. Nemcsak a fehérterrorral riogató beszédével mért önmagára végzetes csapást, hanem az ún.* Pozsgay-botrányban *elfoglalt álláspontjával is; az államminiszter szájából elhangzó „1956 mint népfelkelés"* szókapcsolatra reagálva a davosi világgazdasági fórumon tartózkodó Grósz felháborodottan kikérte magának Pozsgay partizánakcióját.

•

CSENGEY DÉNES
A Magyar Televízió lépcsője, Budapest, 1989. március 15.

„Szabad március 15-ét, 16-át, 17-ét..., és így tovább!"

Hogy jut eszébe egy 36 éves, Kossuth-körszakállas írónak, hogy a hosszú évek óta újra piros betűvel jelölt március 15-én a Magyar Televízió székháza *elé vezesse az ünneplő tömeget, és a nép nevében lefoglalja azt?*

Csengey Dénes *(1953–1991) egykor a legifjabb monori meghívott és MDF-alapító volt, alábbi beszéde pedig a rendszerváltozás körüli szimbolikus politizálás szép példája. A közvetlenségen, a több évtized görcseit legyűrő felszabadultságon* („Itt az ideje, hogy végre elmosolyodjunk!")*, a stilisztikailag kidolgozott és könnyen gördülő szavakon érződik, hogy a szónokot a tömegből áradó izgalom, 1848 nagyszerű szelleme és a 68-as lázadás lendülete egyszerre hajtja és hatja át.*

Ünneplő honfitársaim! Barátaim! Magyarország polgárai! Ebben a hazában ma egy meghasadt nemzet él. A beismerő vallomást nem is én teszem: ösztöneink működése már régen elárult bennünket. Boldogabb országokban a nemzeti ünnep alkalom az emelkedett emlékezésre, itt Magyarországon azonban, valahányszor egy jeles történelmi nap évfordulója közeledik, szemerkélni kezd, majd bővebben is megered az aggodalmak esője, megérkeznek a gyomorgörcsök, erősítést kapnak az utcai járőrosztagok, elhangoznak a fenyegető jóslatok. Mintha az volna a legvalószínűbb, hogy valami súlyos baj ér minket, ünnepre készülőket. Így történt, ilyen betegesen történt ez az idén is.

És éppen itt, ahol most állunk, éppen a Szabadság téren csoportosultak legsűrűbben az előzetes aggodalmak. Sokan azt hitték vagy azt akarták elhitetni, hogy ide, a Magyar Televízió székházához egy ostromló tömeg készülődik, a fenyegetés és rombolás szellemétől vezérelve.

Mondjuk ki együtt fennhangon, hogy ez nem igaz! Mondjuk ki együtt fennhangon, hogy rosszul ismernek bennünket azok, akik azt hiszik, hogy dúlásban és pusztításban leljük örömünket! Tőlünk ne féltse senki a televíziót! Nagyon fogunk vigyázni rá, mert a miénk! És ugyanígy ne féltse tőlünk senki Magyarországot! Nagyon fogunk rá vigyázni, mert a miénk. Elég időnk volt megtanulni, hogy ebben az országban végül mindent mi fizetünk meg, legyen az egy szétlőtt ház, egy bezúzott ablak vagy egy elkótyavetyélt hitelösszeg.

És most, barátaim, itt az ideje, hogy elfordítsuk figyelmünket az előjátékok rossz ízű részleteiről. Itt az ideje, hogy végre elmosolyodjunk, abban a biztos tudatban, hogy ez itt Magyarország, mi itt itthon vagyunk, és amikor az ország jövőjéről beszélünk, arról beszélünk, ami a miénk.

Azért vonultunk ide, hogy ezt most külön, erős hangsúllyal a Magyar Televízióról is elmondjuk. Ki akarjuk nyilvánítani, hogy a televízió a nemzet tulajdona, nem a kormányé, és azt is, hogy e tulajdonjogot a jövőben érvényesíteni kívánjuk.

Szabad sajtót, szabad rádiót, szabad televíziót!

Társadalmi ellenőrzést a nyilvánosság minden fóruma fölött! Minden alkotmányosan szerveződött politikai tényezőnek a nyilvános véleményalkotás, a nyilvános programhirdetés egyenlő jogát, egyenlő lehetőségét!

Önálló műsorokat a televízióban a független pártoknak, független mozgalmaknak és szakszervezeteknek! Elsőbbséget a nemzeti kultúra értékeinek, teret az európai tájékozódásnak! Megnyilvánulási lehetőséget a nemzeti kisebbségeink iránti felelősségnek és szolidaritásnak, új egységes nemzeteszmét a világban szétszóródott magyarságnak!

A történelmi bűnök és meghurcoltatások nyilvános feltárását, ítéletet, rehabilitációt és megbocsátást! Nemzeti megújulási programot!

Ezek a követeléseink, barátaim! Nyomatékosítsa őket mindannyiunk arcán az elszánt és fegyelmezett mosoly rendületlenül. De nem azért vonultunk ide, hogy a falakkal feleseljünk. Azt akarjuk, hogy követeléseinkről haladéktalanul, már a legközelebbi napokban kezdődjenek nyilvános, mindannyiunk számára nyomon követhető tárgyalások.

Azt hiszem, amiért jöttünk, ezzel elvégeztük. Szeretném, ha megőriznénk a pillanat komolyságát, és ezért nem vállalkozom a lefoglalás, a kézrátétel mozdulatára. A tárgyalásokban bízom, nem a látványos gesztusok misztériumában.

Búcsúzóul csak egyetlen szót még. Idén külön ünnepelünk. De nem azért, mintha hasadt nemzetünk végleges feldarabolásán kívánnánk szorgoskodni. Éppen ellenkezőleg – valódi, tartós nemzeti egység a célunk. Ez azonban nem épülhet urak és szolgák, bir-

tokon belüliek és hazájuk birtokjogából kitagadottak szövetségére. Hanem csak egyenrangú politizáló felek távlatos megegyezésére. Úgy gondoljuk, előbb szülessen meg az egyezmény, majd azután is ráérünk megtalálni a közös jelképet, amely azt kifejezi.

És most induljunk tovább. Ne tagadjunk ki senkit a szívünkből, mert mindannyiunké a nemzet. Vigyük magunkkal az emelkedett méltóságot. Szabad március 15-ét, 16-át, 17-ét..., és így tovább, az öröknaptár utolsó napjáig!

A tragikusan fiatalon elhunyt Csengey Dénes emlékét 1998 óta egy róla elnevezett díj őrzi, amelyet a szellemiségével egyetértő és szociális érzékenységükkel kitűnő Kárpát-medencei írók kaphatnak meg.

•

KÁDÁR JÁNOS
Az MSZMP KB tanácskozóterme, Budapest, 1989. április 12.

„Az orvos azt mondja, az a bajom, hogy én örökké a felelősségemre gondolok"

1989. április 12-én reggel Kádár János *(1912–1989) felesége kezét fogva váratlanul beállított* Rétsági György *rendelőjébe, és közölte: be fog menni a Központi Bizottság ülésére, és a* „saját arca miatt elmondja a mondanivalóját". *Az MSZMP ekkor már valódi hatalommal nem bíró elnökét még orvosa sem tudta meggyőzni, hogy egészségi állapota miatt nem alkalmas efféle beszéd megtartására.*

Így került sor arra a terjedelmességében is drámai beszédre, amelyben Kádár élete végén megpróbált elszámolni múltjával, s amelyet Huszár Tibor, *a kádári életút legrészletesebb elemzője Rétsági doktorra hivatkozva* „pszichopatológiai dokumentumnak" *nevez.* „Történeti, szociológia szempontból érvényesen az elemezhető – írja Huszár –, hogy egy olyan pillanatban, amikor megszűnik a felettes én kontrollja, élete mely konfliktusai törnek fel a mélyből, s ez különösen tanulságos Kádár esetében, hiszen kora ifjúságától páncéllal övezetten őrizte a tudatalattijában titkait."

[...] Engedjék meg a következők megjegyezzem. Nekem van betegségem, nagyon hasonlít ahhoz, ami a feleségemé. Fogy. Ő is, én is. Az orvosi vélemény a következő: az én feleségem öt éve jár bottal. Neki azért kell bottal járnia és azért fogy, mert radikális gyomorműtéten ment keresztül, miközben én börtönben voltam. És felszólították, hogy tagadjon meg engem, és nem tagadott meg. Erre megtiltották a férje nevének a használatát. Pincehelyiségben, egy mackótömő vacak helyiségben volt, már megfelelően koros nő. És ez még most is számít. És egyszer azok engem megismertek. És bámultak, hogy hogyan vállalta ő azt, hogy tudják, hogy én mikor voltam a mi rendszerünkben börtönben.

Van egy kérésem még. Nekem az a bajom, én azért vagyok feledékeny, sokszor [*nem*] tudom, hogy mit akarok. Én is fogyok. Én az én stabil súlyomból, nem tudom, hogy maguk engem püffedt embernek, vagy pocakosnak ismertek-e, nekem éveken át stabil súlyom volt. Ez nem orvosi titok, mert nem ott méredzkedtem. Nekem az a bajom, hogy az agyam örökké forog, és az is energiát kíván. Én nem a pocakomból fogytam. Az orvosnak mindig bevallom, hogy amióta abban a helyzetben vagyok, hogy nem tudok beszélni, mert hiszen lábon járok, de nekem olyasmit is kell mondanom, amiért felelek.

Majd furcsát fognak maguk hallani tőlem. Mi az én felelősségem? Amit nem én használtam, más nyugati, olyan ember, aki [*nem*] szovjet tankok jelenlétében mondja. Azt mondja, a Dunánál túl gyors a folyás. És nekem arra is gondolni kell, hogyha én egészséges leszek és nem beteg, de a szónak abban az értelmében, amit egy belgyógyász generálprofesszor felügyelő megmond, azt sajnos még ő sem tudja, és senki se tudja, hogy meddig fog tartani. Mert tovább tart, mint amit én kértem. Egy olyan időszakban, amikor már megbénult a kezem mozgatóidege. Nem az érző, a mozgató. Én nem tudtam, hogy ez két különböző dolog, mert ha a tűz megéget [*azt érzem*], de mozgatni nem tudom a mutatóujjamat és a hüvelykujjamat.

És én világéletemben, ha csak lehetett, szabadon beszéltem. És ha valami fontos levelet írtam, erre vannak tanúk, még akkor is megírtam. Mert én ugyan primitív ember vagyok, mert én csak négy akkori elemit jártam és négy akkori polgárit; de az egy kicsit jobb volt, akkor komolyabban vették. A gyerek legalább megtanult írni, olvasni, és nem [*volt*] örök újítás, hogy minden év[*nek*] más a rendje. Satöbbi.

És én megmondom önöknek azt is, most már meg merem mondani, hogy én olyan társaságban ültem le egyszer, ahol biztos volt, hogy az én mániám nem érvényesül. Nem tudom, hány ember volt. És kijelentem, és kijelentem a főtitkár jelenlétében is, hogy ő nem felel azért, amit én itt most mondok. Mert én félreértésben voltam. Félreértésben voltam. Mert olyan könnyelműséget vállalt el, hogy, és én kértem, hogy mivel én nem csak a magam nevében beszélek, engem kötelez egy rend és egy fegyelem. Mert ha három embert mutat egy karikatúra, amelyik azt jelenti, hogy a párt most nincs orientálva, akkor van egy figura. Háromfelé néz a tagság. Van egy középső figura is. Hát akkor ő azt hiszi, hogy mind a három hivatalosan beszél. Ez az én felelősségem. Én nem bánom, önök akármit mondanak ezután, és akármit mondanak, mert engem nyugodtan agyonlőhet bárki. Mert én most már ennek a felelősségnek a tudatában voltam, hogy én... Megnevezni senkit sem fogok. Senkit nem fogok, kivéve azt, akit önök titkos szavazással megválasztanak. (*Félre:* És sok vizet kérek, mert ideges vagyok.)

Az én bajom nem csak az, hogy nagyon sok fiatal és laikus azt mondja: miféle beteg ez, aki lábon jár? Önök azt hiszik, mindnyájan tudják, bocsánat, nem mindnyájan tudják, [*csak*] akik KB tagok maradtak azóta, amióta én a műtét előtt beszélni szoktam,

és utána. Az orvos azt mondja, az a bajom, hogy én örökké az én felelősségemre gondolok, hiszen van egy ilyen; most már az ön megválasztása titkos szavazással, tehát ön nem köteles megnevezni senkit, aki részt vett egy olyan beszélgetésben, amin az öszszes, nem tudom pontosan, hány ember volt; akik folyton azt mondták, hogy tényleg, maga az elnöke a pártnak, és akkor folyton azon harsognak, hogy nem tud megszólalni. Miért nem tud megszólalni, maga az elnöke!

Én tudom, én azt kértem, mert ehhez mindenkinek joga van, minden interjúkészítőnek, hogyha nem teszik meg előre írásban a kérdést, és az nem ért egyet azzal, akkor visszautasíthatja, hogy nem adok interjút. A másik pedig az, hogy dokumentálni kell az új magyar felfogás szerint. Én most más vagyok, mint régen voltam. Már a betegségem miatt is, mert én azon forgatom éjjel-nappal a fejemet, hogy olyan választ adjak, ami[*n*] félreérthetetlenül ott kellett hogy legyen, mondjuk a Péter [*Gábor*] elvtárs, a Grósz elvtárs [*aláírása*], illetve aki célozva érzi magát. Mert nagyon nehéz azt megkerülni. Nem tudok, bizonyos embert, akinek én felelős vagyok, meg kell mondani. Nekem a következőből ered az én rögeszmém. Ha lefényképezett, magnetofonfölvételre alkalmas gép van az asztalon, akkor én nem tehetem azt, hogy ugyanilyen célra alkalmas, nem akarom mondani mit, rejtett dologgal dolgozzak. Nem akarom a szót használni, mert csúnya szó. Szakzsargon. [...]

[*Grósz Károly vizet nyújt Kádárnak, de az nem veszi el. Kisvártatva Grósz visszaviszi a helyére a vizet.*]

Ne haragudjanak, hogy most, a jelenlegi állapotomban nekem egy kis jegyzet kell... Azt hiszem, tudják, hogy a műtét után is kellett jegyzet. És én senkinek nem titkoltam, és ez nem az én igen bonyolult műtétemet végző ember felelőssége, ezt is hangsúlyozni akarom. Mert ő körülbelül szeptember elején megnézett, és azt mondotta, hogy érzéstelenítéssel, tehát nem altatással, ő meg tudja csinálni, mikor érek én rá? Erre úgy néztem magam elé, és azt mondtam, most is bocsánatot kérek attól az illető orvostól, aki feltalálta a kézsebészetet tulajdonképpen. Mondom, hogy én november 15-én tudok csak erre időt biztosítani, mert annak az embernek is drága az ideje, de az én egészségemről van szó. Tehát az én kockázatom volt, mint kiderült később. Tudomásul vette. És mondom, hogyan van? Azt mondja, mert amilyen hasonló műtéten maga keresztülment, az a tenyéren volt. És én, itt a Központi Bizottságon kilenc napig kórházi gondozás és felügyelet után, bocsánatot kérek, itt megjelentem a KB-ülésen. És akkor nekem kellett megnyitni. Mert valahogy ilyen rend volt, illett akkor a főtitkárnak megnyitni. Én azt mondtam, hogy november 15. De hogy közben mi történik, bent a folyamat, az senki sem tudja, még a kézsebészet feltalálója sem. Mondja, legyen csak nyugodt, mert vérteleníteni lehet a kart, és lehet olyan, maga nem tudja, hogy mit fejlődött már a mikrosebészet. Ez igaz, én nem tudom, mert nem foglalkozom ilyennel.

Igen ám, de közben az történt, hogy körülbelül, nem akarok tényleg itt sem ha-

zudni, hogy három hete vagy mennyi, a műtét előtt megbénultak a mozgatóidegeim. Én persze azt nem tudtam, mennyi ideig tart egy mikrosebészeti kézműtét, ahol már a mozgatóidegek meg vannak bénulva. És senki sem tudhatta, az a professzor sem, aki ezt feltalálta, még az sem tudhatta, hogy mi történik belül. És nekem kutya kötelességem lett volna azonnal jelenteni, hogy már idegbénulás is van. De nem szóltam. Viszont nekem nem kell megnevezni senkit. Mert fűnek-fának panaszkodtam, hogy nem mozog, az ismert progresszív folyamat, a mozgatóidegeim, ez a kettő (*mutatja a kezét*) nem mozog.

Hát mit csináljak? Én követtem el a mulasztást. És miért? Azért, [*mert*] kötelezettséget vállaltam, hogy a november 7-én ott leszek. És nekem szolidarizálni kell magamat az akkor megnevezett, hatalmi centrumnak nevezett Politikai Bizottság és az Elnöki Tanács iránt. És ezért én azt mondtam, hogy mihelyt ezt is tudják bénult állapotomban, az interjúkérőnek is mondtam, azt hiszem, ez már nem nagy titok. Akiért garanciát vállaltak fontos emberek, nem érdekes, én nem nevezek meg senkit sem, hogy ez egy abszolút megbízható ember. És mondom, mi az az abszolút megbízható? Azt mondja, hogy azért, mert fegyverrel harcoltam az ellenforradalmárok ellen. Te úristen, gondoltam magamban, ha ezt kinyírják, hogyha interjút készít velem! De, mondom, ez úgy van, hogy én soha nem szoktam diktálni a szabad beszédeket. És én erre tudok példákat mondani.

Én még azt sem merem megnevezni, hogy melyik kongresszuson ki volt a pártonkívüliek képviselője. Nem merem, mert nem akarom, hogy kiirtsák őket. Mert olyasmiket mondtak az akkori pártálláspontra. És azt mondtam az interjúkérőnek, hogy még nem tudok határidőt vállalni, mert akkor az sürgős volna. Valami pár hetet mondott, hogy itt kénytelen vagyok megint csak nevet elhallgatni, nem tudok mit csinálni. Mondom, nem tudom megmondani, csak a műtét után. És a műtét után is fűnek-fának mondtam, hogy ez ilyen, ez a műtét, ez valameddig tart. De én megfogadtam; és én nem tudom, hogy a jelenlétem [*itt*] kinek miért fontos. Mert a bibliai értelemben bűnbak vagyok. Hogy azért, mert elnökké választottak, és gondolják, hogy mégiscsak a pártot, a rendszert védem. És ha először szólalok fel most, akkor senki sem felelhet ezért. Mert én elkövettem egy hibát. Én azt mondtam, ha a nevem tisztességesen le tudom írni, akkor, és margóra jegyzetet tudok csinálni, én mindenkinek ezt mondtam, kérni fogom, akármit is mondanak, hogy részt vehessek valahogy az aktív munkában. [...]

Grósz elvtárs azt mondja, valami interjúban vagy miben, nem tudom, hogy megneveztek valamilyen embereket, többeket. Azt mondja, hogy megszólalhasson. Ebből a többi jelentéktelen, tehát nekem sem kell megnevezni, de első helyen én vagyok. De betegállományban vagyok, és ameddig betegállományban vagyok, nem tudok. Tessék elképzelni azt, hogy a feleségem szed egy izomgyarapító tápot, de azt nekem nem szabad szedni, mert az őneki jó, ez gyerektáp. Ismerik. De nekem azt nem szabad

szedni, mondta ő. De visszaigazolta az orvos is, nekem nem szabad szedni, mert nekem más a bajom. Nekem éjjel-nappal, és az is energiát kíván, pörög az agyam, hogy milyen felelősségem van. Mert higgyék el, a Központi Bizottság akkori tagjai ismerik az összes betegségemet. És én nem akartam felelőtlenül nyilatkozni. Pedig én tudok szabadon akármelyik sajtóra nyilatkozni, de legalább a témáimat meg kell írni itt. Megmondom önöknek, és most meg kell, hogy hallgassanak, mert hallom, hogy még az is szóba került, hogy esetleg május 1-jén, mivel én járni tudok, mint hajdanában volt, részt veszek a május 1-jén. Mert éppen arrafelé megyek. Ahol én megmondtam, hogy meg akarok spórolni valamit, hogy ne kelljen nekem felkérni az ebédet a lakásomra. Pedig mindenki fölajánlotta, orvos, mindenki, hogy amire szüksége van, készek a lakáson felkeresni. És én elutasítottam.

És most figyeljék meg az orvosi véleményt, mert ez nagyon fontos. Én beszéltem először a finneknél, akik nem hívtak össze nyilvános sajtóértekezletet, azután sorra mentem. Először fogadtam az angol miniszterelnök asszonyt [*1984-ben*], és tudják, hogy ő úgynevezett kommunista országban először volt. Én ismerem a Hegedűs [*András*] elvtárs nézeteit is, ismerem. Aki, ugye, történelmileg nézve önkritikát gyakorolt, mert ő aláírta akkor [*1956-ban*] azt a levelet, amit két napig, ha jól emlékszem, az azóta elhunyt ember [*Nagy Imre*] megtagadott. Most akkor mondják meg, hogy én mit csináljak? Mikor nekem legeslegfontosabb célom az volt akkor, hogy biztonságban eljussak Szolnokra. Bármilyen úton-módon. Akárkik vesznek körül, eljussak. És még más kötelezettségem is volt. Én kötelezettséget vállaltam azok biztonságáért, akik; tényleg kötelezettséget vállaltam, én, akiknek a nagykövetségén [*Nagy Imre*] akkor tartózkodott. De én ilyen naiv ember, mint én, azért vállaltam kötelezettséget, mert arra gondoltam, hogy az én kérésem, hogy két ember annyi nyilatkozatot tegyen, hogy jogilag ne hivatkozhassanak a rangjuk szerinti emberek. Na most, történelmileg én is mindent másképp látok. De az ő kívánságuk szerint, ha én írásban kötelezettséget vállalok, akkor, és nem kérek ellenvéleményt, hogy a biztonságukról gondoskodom, és a két ember igénye az volt, hogy szabadon a lakásukra távozhassanak. Én ezt nem teljesíthettem. Mert én sose olvasom el a régi írásaimat, ha beszélek, mert akkor befolyásol. Ha hiszik, ha nem, én még azt is [*tudom*], hogy mi volt azon a nyilatkozaton. Sajnos, egy tőmondat volt azon a nyilatkozaton. És azután mindenféle következménye lett ennek a tőmondatnak.

Önök nagyon jól tudják, hogy ez mit jelent mindazok számára, akiknek a kormány legalitása fontos. Még önök erre szavaztak, még titkosan, hogy a párt legalitása a fontos. Mert ha ez nem ellenforradalom, hát akkor nem tudom, hogy erre ki hivatkozhat. Nem tudom, ki hivatkozhat. És én még tüzetesen elolvastam, és én egy erőtényezőt sem neveztem ellenforradalomnak. Ezt sem. Csak azt mondtam, hogy kaput nyitottak az ellenforradalomnak. Hát mit csináljak? Ennek ez a neve, nem tudok erre mást mondani. [...]

Én csalni nem fogok. Semmiféle visszaemlékezésben. De persze az újságíró el van kicsit keseredve, mert nem tudja annyira, hogy akkor mi volt, és most mi van. Hogy nem interjút mondok. Holott ott valamit lefényképez, hogy ezzel kezd. Lefényképezték azt, hogy ott volt az a készülék, amibe hangosan kell beszélni. Mert azért más az interjú, és más a visszaemlékezés. De én már nem tudok mást mondani. Mert ha azt mondják, hogy már csak a visszaemlékezés számít, visszaemlékezés sokféle van. Ahogy mondani szokás, mindenki a szépre emlékezik vissza. De ha ő azt mondja, a Hegedűs, aki jelentkezett nálam, és megmondta, hogy tudományos munkával akar foglalkozni, ez nekem szent ember, akármit ír. Mert azt is tudta [*a segítségnyújtási kérelemmel kapcsolatosan*], hogy a szovjet kormány, akár szovjet földön van, akárhol, ragaszkodik a miniszterelnök aláírásához, hogy beavatkozzon. Énnekem is valahol, az Isten tudja hol, alá kellett írni. De én úgy vagyok, hogy passzívan; szinte ha egy tégla a fejemre esne, én oroszul szólalnék meg. Mert én már annyi fordítást hallottam, mikor már gondoltam, hogy a konyhanyelvet már meg tudom érteni, ha szabadságra megyek, akkor is tolmács volt. Ha én magyart nem vittem, akkor szovjet [*tolmács*] volt. Pedig volt olyan, aki szintén szabadságon volt. És azt mondtam, hogyha felezi a teljes szabadságát, csak akkor jöhet velem. Magyar. Az sem él. De hát mit tehetek, mondják meg, ha az első kérdés [*az interjúban*] nem az, mint amire én fel vagyok készülve? Erre sem lehetek büszke, nem lehetek büszke. Amikor, talán ezt mindenki tudja, hogy mit jelent ez a felelősség. Órákat, perceket; nem az én sorsomról van csak szó, hanem az atyaisten tudja, hogy hány embernek a sorsáról. [...]

Például összebotlottam például a Kodály tanár úrral [*az 56-os forradalom során*], azt hiszem, azt mindenki tudja, hogy ő valaki volt az egész világon a zenében. És én is olyan naiv voltam, amit volt szíves hangosan kimondani, akik hittek és bíztak a világforradalomban. Mert a Lenin nevét nem mondották ki. És megrémültem, hogy ez most azt jelenti, hogy az októberi szocialista, így nevezik, proletárdiktatúra vezére volt, akkor nem szabad többé kimondani? [...]

Úgyhogy engedjék meg, az orvos azt mondta nekem, hogy egyet nem enged meg: hogyha közvetlen fölvételre alkalmas dolog van, mert bakizok, bocsássanak meg, de nem tudok mit csinálni. Mennyi ideje beszélek már? Befejezem majd. Akkor nem tudok, nem bírom ki, hogy passzív vagyok, és nem tudok válaszolni dolgokra. Nem bírom ki, na! És ennek a betege vagyok. Más a betegségem, mint a feleségemé. És mi az az emlékezet? És mi az a kiszivárgás? Hát akkor aztán kiszivárogtak a platformszabadságiak, mert már fegyveres harcot vívtak egymással a platformszabadságiak. És akkor az orvos azt mondja nekem, hogy ilyen szabad beszédre nem vállalkozhatok. Ilyen felelős beszédre, amikor először szólalok meg, mert különben ő sem tudja garantálni, hogy mennyi időre lehet engem egészségesnek nevezni. Mert izom is sorvadt. Azt mondja az orvos, hogy ő nem ajánlja. Bizalmasan beszéltem vele, mert csak orvos lehet jelen, amikor orvosi vélemény van. Ő nem javasolja. És én kijelentettem,

saját kockázatomra, még ha hibázom is, elvállalom. Mert én már nagyon öreg ember vagyok, és annyiféle betegségem van, hogy én azzal már nem törődök, hogyha agyonlő akárki engemet. Bocsánatot kérek. [...]

És akkor most megkérdezem önöket, hogy jó, én hülye vagyok, én azt is vállalnám. De akkor... Mert azt mondta az orvos, hogy jó volna ha maga megtagadná, hogy így beszéljen. De nem tagadhatom meg, mert mindenki azt mondja, hogy én vagyok az élő, szólaljak már meg. És ha nekem most azt mondja az orvos, aki ezért felel, hogy itt (*mutatja*) gödör ván, hogy még egy fél évig legalább eltart, hogy én arra készültem fel szellemileg a műtét előtt, hogy én itt a tenyérműtét után kilenc nap után gipszkötésben voltam. Így sok ember él. És meg mertem nyitni a KB-ülést. Hogy, mondom, ne törődjenek semmivel, ez már elmúlt, nem mondhattam, hogy ez nem aktuális dolog, és most nem tudom mondani. Mert akkor nevetséges leszek én, nevetséges lesz mindenki.

Emlékeznek arra a pártértekezletre, amire én hivatkoztam, és amiért most engem azért csúfolnak, hogy hát nem lehet a platformszabadság? Pluralizmus? Hát akkor már tényleg nem érti, hogy én miért nem szólalok meg! Most mit csináljak? Ne haragudjanak, mondtam, hogy hosszan kell beszélnem. Akkor meg kell mondanom, hogy kitől hallottam először. És azt, hogy személyi kultusz, én kevésnek tartottam, ott a XXII. kongresszuson elhangzott szavakat. Mert ott a XXII.-en, amikor a moszkvai fővárosban voltam, akkor, nem tudom, miféle, mezőgazdasági, milyen kérdés volt napirenden, és ott ez így nem volt. És kiderül az is, hogy én nem lehettem szovjet ügynök. Mert ha én ezt tudom, akkor nem hiszem azt, mint Pest megyei titkár, hogy imperialista ballonok.

[*Grósz Károly kérdése: Tartsunk szünetet?*]

Nem, mert én butább javaslatot akartam tenni, de most már nem. Szóval önök döntsék el, hogy [*a*] történészek milyen okmányra támaszkodnak, és azokat hívják meg, akik kijelentették, hogy a belső irattárukat megmutatják. Mert én megsértettem még másokat is. [...] Bocsássanak meg. És akkor két hét múlva újra össze kellett hívni a megyei aktívát, mondom, ezek imperialista röpcédulák, és két hét múlva meg kellett mondani, hogy igazak. [...] Bocsássanak meg. Tehát a lényeg az, hogy az orvos nekem azt mondta, hogy felelős dolgot nem tudok, mert mikor nekem ilyen háromnapos szüneteken valaki azt mondja, hogy kellemes ünnepeket kívánok, akkor mindig gutaütést kapok, mert ott[*hon*] ülök a feleségemmel, ő sem mehet, én sem mehetek. Akkor milyen háromnapos ünnep, mikor annak is az a gondja, meg nekem is?

Elvtársak! Itt szabad még használni, hogy elvtársak? Mert a parlamentben már nem. [...] És akkor most már nagyon rövid leszek. Mert ha maguk elfáradtak, én is elfáradtam. Mert én a saját kockázatomra, már egyszer én csináltam ilyet. És akkor az van, hogy én ragaszkodom ahhoz, hogy bizonyos, mostanában nem szeretett államfőt, aki nagyon rosszul viselkedik, csak olyan világtáj szerint nevezzem meg. És elvtársnak senkit sem szólítok, mert én ilyen bizonyos megrögzött vagyok. Nem tévesztem el, hogy ki az elvtárs, és ki nem. De azt én nem szívesen mondom, bizonyító tanúra sem és ellenkező tanúra sem, aki nem él. De én arról nem tehetek, hogy harminckét év múltán merül föl egy ilyen kérdés, mert már annyi kongresszusunk volt meg pártértekezletünk, mindenféle, és azt soha nem bírálta senki, hogy ellenforradalom vagy népi felkelés. Mert én, amikor elmondtam a nyilatkozatot, akkor azt mondtam egész pontosan: békés diáktüntetés, fölkelés, és nem minősítettem semmiféle ellenforradalomnak. Ezt értettem a résztvevőkre is, és a dolog menetére is, mert különben senki nem érti, hogy én miért beszéltem így, ahogy beszéltem. Mert az a [*helyzet*], most már rájöttem, a 28-ától kezdődött az, amikor ruhára, bőrszínre, nem tudom, mire rámutatva fegyvertelen embereket pogrom alapján megöltek. És azokat előbb ölték meg, mint a Nagy Imrééket. Mert ha arról van szó, hogy nem történelmileg nézem, akkor én is nyugodtan azt mondanám, hogyha én harminc év távlatából nézem, akkor én mindenkit sajnálok. Tehát ha ezt tudomásul veszik, hogy ha esetleg bakizok, hogy még államfőt se nevezek meg, aki nem jóindulattal van irántunk. És elvtársnak sem szólítok senkit sem, mert hátha a megrögzött szó, amit én sok évig mondtam, az én visszaemlékezésemben nem szerepel.

Mert én csak akkor tudom aláírni. Köszönöm szépen. És sorrendben, ahogy én az én életemet éltem át, és a legaktuálisabbra válaszolni fogok, ami most aktuális, és ami most engem gyötör, hogy miért nem szólalok meg. Köszönöm szépen.

A beszéd hatására az eredetileg felszólalásra jelentkezett nyolc KB-tag mindegyike elállt a szótól. Három hónap múlva, 1989. július 6-án Kádár meghalt.

•

ORBÁN VIKTOR
Hősök tere, Budapest, 1989. június 16.

„Nem tartozunk hálával azért, hogy harmincegy év után eltemethetjük halottainkat"

Nagy Imre *és mártírtársai,* Gimes Miklós, Losonczy Géza, Maléter Pál *és* Szilágyi József *újratemetését a* Vásárhelyi Miklós *vezette* Történelmi Igazságtétel Bizottság *szervezte. A* Műcsarnok *fekete drapériával borított homlokzata alatt fölravatalozott jelképes koporsóknál százezrek rótták le kegyeletüket, jeléül annak, milyen élő a magyar társadalomban 1956 emléke.*

Aznap legalább kétszázezer ember gyűlt össze a téren, hogy Vásárhelyi Miklós, Rácz Sándor, Mécs Imre, Zimányi Tibor *és* Király Béla *után meghallgassa azt az* Orbán Vik-

tort *(1963–), akit* Fidesz-szóvivőként *egy évvel korábban, a június 16-i megemlékezésen a rendőrök (más ellenzékiekkel együtt) még bántalmaztak a* Batthyány-örökmécsesnél.

Polgártársak! Az orosz megszállás és a kommunista diktatúra negyven évvel ezelőtt történt bevezetése óta a magyar nemzetnek egyszer nyílt alkalma, csak egyszer volt elegendő ereje és bátorsága ahhoz, hogy megkísérelje elérni a már 1848-ban kitűzött céljait, a nemzeti függetlenséget és a politikai szabadságot. Céljaink máig nem változtak. Ma sem engedünk 48-ból, így nem engedhetünk 56-ból sem.

Azok a fiatalok, akik ma az európai polgári demokrácia megteremtéséért küzdenek Magyarországon, két okból hajtanak fejet a kommunista Nagy Imre és társai koporsói előtt. Mi azokat az államférfiakat tiszteljük bennük, akik azonosultak a magyar társadalom akaratával, akik, hogy ezt megtehessék, képesek voltak leszámolni szent, kommunista tabuikkal, azaz az orosz birodalom feltétlen szolgálatával és a párt diktatúrájával. Ők azok az államférfiak számunkra, kik az akasztófa árnyékában sem vállalták, hogy a társadalmat megtizedelő gyilkosokkal egy sorba álljanak, akik életük árán sem tagadták meg azt a nemzetet, amely elfogadta őket, és bizalmát beléjük helyezte. Mi az ő sorsukból tanultuk meg, hogy a demokrácia és a kommunizmus összeegyeztethetetlen.

Jól tudjuk, a forradalom és a megtorlások áldozatainak többsége korunkbeli, magunkfajta fiatal volt. De nem pusztán ezért érezzük magunkénak a hatodik koporsót[92]. Mind a mai napig 1956 volt nemzetünk utolsó esélye, hogy a nyugati fejlődés útjára lépve gazdasági jólétet teremtsen. A ma vállunkra nehezedő csődtömeg egyenes következménye annak, hogy vérbe fojtották forradalmunkat, és visszakényszerítettek bennünket abba az ázsiai zsákutcába, amelyből most újra megpróbálunk kiutat találni. Valójában akkor, 1956-ban vette el tőlünk, mai fiataloktól jövőnket a Magyar Szocialista Munkáspárt. Ezért a hatodik koporsóban... [*nagy taps*], ezért a hatodik koporsóban nem csupán egy legyilkolt fiatal, hanem a mi elkövetkezendő húsz vagy ki tudja, hány évünk is ott fekszik.

Barátaim! Mi fiatalok sok mindent nem értünk, ami talán természetes az idősebb generációk számára. Mi értetlenül állunk az előtt, hogy a forradalmat és annak miniszterelnökét nemrég még kórusban gyalázók ma váratlanul ráébrednek, hogy ők Nagy Imre reformpolitikájának folytatói. [*Taps.*] Azt sem értjük, azt sem értjük, hogy azok a párt- és állami vezetők, akik elrendelték, hogy bennünket a forradalmat meghamisító tankönyvekből oktassanak, ma szinte tülekednek, hogy mint egy szerencsehozó talizmánként megérinthessék ezeket a koporsókat. [*Taps.*] Mi úgy véljük, nem tartozunk hálával azért, hogy harmincegy év után eltemethetjük halottainkat. Nem jár senkinek köszönet azért, mert ma már működhetnek politikai szervezeteink. A magyar politikai vezetésnek nem érdeme, hogy a demokráciát és szabad választásokat követelőkkel szemben, bár fegyverei súlyánál fogva ezt megtehetné, nem lép fel Li Pengéhez, Pol Potéhoz, Jaruzelskiéhoz vagy éppen Rákosiéhoz hasonló módszerekkel. [*Taps.*]

[92] A hatodik koporsó az 1956-os forradalmat követő megtorlás ismeretlen áldozatait testesítette meg.

Polgártársak! Ma, harminchárom évvel a magyar forradalom, és harmincegy évvel az utolsó felelős magyar miniszterelnök kivégzése után esélyünk van arra, hogy békés úton érjük el mindazt, amit az 56-os forradalmárok véres harcokban, ha csak néhány napra is, de megszereztek a nemzet számára. Ha hiszünk a magunk erejében, képesek vagyunk véget vetni a kommunista diktatúrának; ha elég eltökéltek vagyunk, rászoríthatjuk az uralkodó pártot, hogy alávesse magát a szabad választásoknak; ha nem téveszt jük szem elől 56 eszméit, olyan kormányt választhatunk magunknak, amely azonnali tárgyalásokat kezd az orosz csapatok kivonásának haladéktalan megkezdéséről. [*Nagy taps.*] Ha van bennünk elég mersz, ha van bennünk elég mersz, hogy mindezt akarjuk, akkor, de csak akkor, beteljesíthetjük forradalmunk akaratát. Senki sem hiheti, hogy a pártállam magától fog megváltozni. Emlékezzetek: 1956. október 6-án, Rajk László temetésének napján, a párt napilapja, a Szabad Nép öles betűkkel hirdette címlapján: Soha többé! Csak három hét telt el, és a kommunista párt ÁVH-s legényeivel békés, fegyvertelen tüntetők közé lövetett. Két év sem telt el a „soha többé" óta, és az MSZMP Rajkéhoz hasonló koncepciós perekben ítélte halálra ártatlanok százait, közöttük saját elvtársait. Ezért nem érhetjük be a kommunista politikusok semmire sem kötelező ígéreteivel. Nekünk azt kell elérnünk, hogy az uralkodó párt, ha akar, se tudjon erőszakot alkalmazni ellenünk. Nincs más mód [*taps*], nincs más mód, hogy elkerüljük az újabb koporsókat, a maihoz hasonló megkésett temetéseket.

Nagy Imre, Gimes Miklós, Losonczy Géza, Maléter Pál, Szilágyi József és a névtelen százak, a magyar függetlenségért és szabadságért áldozták életüket. A magyar fiatalok, akik előtt ezek az eszmék még ma is sérthetetlenek, meghajtják fejüket emlékeik előtt. Nyugodjatok békében.

Történelmünkben kevés 25 éves embernek adatott meg, hogy ekkora tömeghez szólhasson, ráadásul Orbán beszéde mintha gátat szakított volna át: tabukat döntött le, nemcsak a szovjet csapatok kivonása szempontjából, hanem azzal is, hogy 1956 emlékét *tematizálni tudta a fiatalok tudatában. A Hősök teréről az emberek zöme átment a* Rákoskeresztúri temetőbe, *ahol a kivégzettek új fejfái fölött ismert színészek olvasták fel az 56-os mártírok neveit.*

•

HABSBURG OTTÓ – KONRÁD GYÖRGY
Sopronpuszta, 1989. augusztus 19.

A Páneurópai Piknik

„A szögesdrót és a kerítésoszlopok lebontása önmagában is megér egy ünnepet, de mi tudjuk, hogy... demokráciánk fejlődése szempontjából itt sokkal többről van szó,

mint egy látványos gesztusról" – *írta* Pozsgay Imre *(1933–) államminiszter abban a levélben, amelyben az MSZMP PB tagjaként, fölfogva egy tervezett helyi esemény történelmi léptékét, a később Páneurópai Piknik néven elhíresült rendezvény résztvevőit köszöntötte.*

A magyar-osztrák határon 1989 májusában kezdték az 1960-as évek közepétől telepített műszaki határzár lebontását, és a munka olyan tempóval haladt, hogy június 27-én Alois Mock *osztrák és* Horn Gyula *magyar külügyminiszter ünnepélyesen átvágták, s ezzel mintegy a múlt emlékei közé sorolták a Keletet a Nyugattól elválasztó szögesdrótot. A nemzetközi enyhülés e példátlan helyzetében a piknik ötlete* – Nagy László *beszámolója szerint* – Mészáros Ferenctől *származott, aki Habsburg Ottó (1912–) egy június 20-i debreceni előadását követő vacsorán vetette fel a határvonalon tartandó szalonnasütés ötletét.*

A határőrség legmagasabb szintjeiről beszerzett engedélyekkel Sopronpusztánál *augusztus 19-én, 15 és 18 óra között ideiglenes átkelőhely létesülhetett. Az viszont mindenkit felkészületlenül ért, hogy 14.57-kor* NDK-s állampolgárok *egy nagyobb csoportja áttörte a kaput, és mindenféle útlevélkezelés nélkül (ámde nagy nemzetközi médiafigyelemtől kísérve) a régi pozsonyi úton átrohant Ausztriába.*

Az áttörés után a szervezők úgy döntöttek, a programnak folytatódnia kell. Az 1921-ben trónfosztott utolsó Habsburg-király, IV. Károly fia személyesen nem tudott jelen lenni; 1989. július 22-ére keltezett levelét leánya, Walburga von Habsburg *olvasta fel.*

HABSBURG OTTÓ levele: Mint az Európai Parlament újraválasztott képviselője és a Páneurópa Unió elnöke, örömmel üdvözlöm debreceni honfitársaim kezdeményezését, hogy egy Páneurópa Pikniket rendeznek azon alkalomból, hogy végre lebonthatjuk a drótsövényt a magyar-osztrák határon. Hálát adunk Istennek, hogy ezt a napot megélhettük!

Európa Magyarország nélkül csonka maradna, hiszen országunk a történelem folyamán mindig védőbástyája volt a kereszténységnek, és az európai kultúra elképzelhetetlen lenne Arany, Petőfi, Vörösmarty, Jókai, Kodály, Bartók, Liszt, Szinyei-Merse, Csók, Munkácsy és sok más nagy magyar név nélkül. Remélem, hogy ez az augusztus 19-e és 20-a azt jelzi, hogy Szent István királyunk népe visszatér abba az európai közösségbe, melytől idegen hatalmak vágták el.

Biztosítom honfitársaimat, hogy minden tőlem telhetőt megteszek az Európai Parlament és a Páneurópa Unió keretén belül, hogy egy szabad és demokratikus Magyarország minél előbb teljes jogú tagja legyen európai közösségünknek. Habsburg Ottó.

Ezután Vass László *felolvasta az esemény másik védnökének, Pozsgaynak a levelét, nyolc nyelven elhangzott egy békefelhívás, majd* Klaus Lange *beszéde és* Tőkés László *átcsempészett levelének felolvasása után következett* Konrád György *(1933–) alábbi beszéde, amelyet az író személyesen olvasott fel.*

KONRÁD GYÖRGY: Abból kell kiindulnunk, hogy eltökéljük: ezt az ezredvégi játszmát megnyerjük. Most nem kerget a tatár, most nincsen háború, nem derülnek ki iszonyú titkok, nem támolyognak ki börtönökből meggyötört emberek, nincsen elemi fölháborodás, nincsen pontosan meghatározható ellenfél, mert hiszen a magyar kormányzat tudtával és engedélyével állunk itt a fizikai vasfüggöny egyik pontján, mert ezt a kormányzatot bensőleg legyőzte, meggyőzte az a közóhaj, hogy ez a vasfüggöny ne legyen, mert hazug és gonosz alkotmány, most minden dolgunkban megszólalhatunk, most a szabadságunk ébredésével nő a felelősségünk.

Kitágul a történelmi és földrajzi tudatunk. Száz éve itt Ausztria és Magyarország között nem volt fegyveresen őrzött határ és útlevél. Jó, hogy bár útlevél kell hozzá, de legalább avval már ide-oda átruccanhatunk rajta, amikor kedvünk tartja. Ezt kell magától értetődőnek tartanunk, legalábbis a mi kulturális régiónkban, Európa földrajzi közepén. Ahogy a válaszfalak lebomlanak, úgy válik az, ami korábban félelmetes volt, szánalmassá és nevetségessé. Úgy omlik az elmében az az egész állványzat, amely a beomlani készülő vasfüggönyt a nyilvános és a magánbeszédben támogatta. Ahogy a törmelékkupacot nézzük, ahogy a szögesdrótból, minden fogolytáborok szimbólumából hulladék lesz, vagy éppen értékesíthető emléktárgy, egyszersmind épül is némi önbizalom, lám csak, hölgyeim és uraim, mégiscsak itt tapodunk tiltott és félelmetes helyen, azért mégis a víz az úr, amely csak úgy átfolyik a határon.

I. István király ezer éve úgy döntött, ahogy a földabrosznak ezen a pontján dönteni bölcs volt, mert a fennmaradást biztosította. A magyar fejedelem, akár a cseh, a lengyel, a svéd vagy a dán, elfogadta a nyugati kereszténység normáit. Napimádó lovasoknak nem volt könnyű megtanulniuk a keresztre feszített héber táltos istenítését, és nem volt könnyű egy helyen lakva földdel bajlódni a szerteportyázó zsákmányolás helyett. Egész magukat ki kellett cserélniük. Könnyen megeshetett az idő tájt, hogy az embert büntetésből darabokra metélik. Beh unalmas ez a feudalizmus, gondolhatta némelyik lovas gézengúz, aki megszokta, hogy ma itt, holnap ott. Aztán aki élni akart, ideszokott, tanult. Mit is? Európát. A közelebbi és a távolabbi környéket. Megtanult igen gondosan körülnézni. Amikor a régiek jól tanultak, akkor volt erős magyar középkori királyság, amikor rosszul tanultak és a szerencse is elpártolt tőlük, akkor elvesztették a szuverenitásukat. Aki elvesztette a szabadságát, a szuverenitását, az hűbéres, vazallus. A magyar közerkölcsben együtt van a szuverén és a csatlós.

A játszma tétje visszanyerni a szuverenitást. Csatlós államban az állampolgárok is csatlósok, vagy alázatosak vagy pimaszok. Keress méltóságos embert a parancsuralmi vagy liberálisabb paternalizmusokban. Nem egykönnyen találsz. Vagy akár keress igazmondót ott, ahol az állam az atya, például az államszocializmusban, és ahol a leghatalmasabb személy akkora úr, mint a király. Csatlós államban hazudni illik. Csatlós kultúrában már nem is tudhatni, mi az igazság és mi a hazugság. Visszanyerni? Inkább megtanulni, ápolni, karbantartani és finomítani a szuverenitást. Most inkább azon érdemes gondol-

kodni, hogyan tudnánk a csatlós szellemből kibontakozni, tudva, hogy az benne van a történelmünkben, a közmondásainkban, önigazolásainkban, egyszóval bennünk.

Csatlós az, aki a kiszolgáltatottságot normálisnak, természetesnek tartja. Amíg nem vagy egyenrangú, amíg a felsőbbségtől félsz, amíg áldozat vagy és nem játékos, addig nem vagy szuverén. Ha a fiatal magyarok a szívükbe és az eszükbe vésik azokat a szabadságfogalmakat, amelyeket a legérettebb európai demokráciák polgárai sok-sok emberöltőn át kimunkáltak, ha nemcsak elvárják, de választják is a szabadságot, a vele járó és hozzájuk illő munkával, akkor azt a szabadságot többé nem lehet elvenni tőlük, akkor a fegyver és a szögesdrót csak vasáru lesz.

Miért vagyunk ma szabadabbak, mint két évvel ezelőtt voltunk? Miért állhatunk itt? Mert ki mertük nyitni a szánkat. Nem azért, hogy kiabáljunk, hanem azért, hogy szívósan, élethossziglan kimondjuk vele a gondolatainkat. Például azt, hogy elég volt a királyapákból, Ferenc József apánkból, Horthy apánkból, Rákosi apánkból, Kádár apánkból! Nincs üdvösséghozó ember. Nem adjuk senki ember kezébe többé a sorsunkat. Nem ruházzuk át a teljes felelősséget senki emberfiára. Felnőtt polgárok fölé nem kell semmiféle gondviselő, üdvösséghozó, magasabb helyről felkent közapa, akihez képest a lojális állampolgár ismét csak kiskorú lehetne. Normális időket élünk, nem kell szükségállapotra, exlexre, hisztériára célozgatni. Ha új paternalizmust akarnak felépíteni arra hivatkozva, hogy mi esetleg megvadulunk, mint afféle alattomos kutya, és hogy akkor elő kell venni a korbácsot velünk szemben, akkor erre én azt felelném, hogy amióta az eszemet tudom, inkább a kormányzat viselkedett úgy, mint egy alattomos kutya: ha féltek tőle, harapott, ha a szeme közé néztek, farolt. Nagy hatalommal felruházott parlamentet akarok tudni magam felett, s nem pedig nagy hatalommal felruházott államelnököt. [...] Diktatúrák és vezérkultuszok helyén alakult demokráciákban az alapító atyák jogos bizalmatlansággal határt szabnak minden karizmatikus ambíciónak és körülnyesik az elnöki jogkört. Nem akarok több olyan korszakot, amelyet egy ember nevével lehet fémjelezni.

Határon állunk, engedjenek meg záradékul egy gondolatot. Vannak demokráciák, amelyekből kimenet nincsen útlevél-ellenőrzés, csak bemenet. Szabad országból bárki elmehet. Amíg innen közép-európai társaink, most éppen a keletnémet polgárok nem mehetnek el, pedig lenne hova; amíg több százan kerültek keletnémet börtönbe, mert a magyar-osztrák határról megbélyegzett államjobbágyokként kellett visszamenniük a lakóhelyükre, ahol bűncselekmény a Staatsflucht, az államtól való elszökés – addig mi magunk sem vagyunk szabadok. Ne felejtsük el, hogy a mi legnagyobb tőkénk az emberségünk. Ha az van, akkor sok minden lehet még, ha az nincs, akkor semmi sincs. [...]

Minden tömegsír felnyílik, minden titkos okmány előkerül, minden gaztett megbosszulja magát. A nemzetek közötti viselkedésben is csak az a helyénvaló mérték, ami az egyének között, együttműködő társaságban elfogadott. Ugyanúgy nem illik fegyveresen egymás hazájába betörnünk, ahogy egymás házába sem. Aki ilyet tesz, az bandita. Húsz évvel ezelőtt, Csehszlovákiát közösen megszállva, mi kollektíven ilyen banditák voltunk, bizonyára akkor is a kisebbik rosszat választva.

Ez a huszadik századi történelem, a miénk, a szomszédoké – elég vigasztalan. Kölcsönös bevonulások egymás területére – nagyhatalmi engedéllyel. Kisebbségek szorongatása. Az egyiknek, amelytől a Biblia származik, a keresztény Európa alapkönyve, egyszóval a zsidóságnak a kiirtása, ami nem csak a németek munkája volt. Vigasz a ritkább eset: a mentésé, a befogadásé, a menekülők elrejtéséé, a szenvedők pártolásáé. S ha van ilyen eset, mint például a lengyel katonák befogadása, arra kölcsönösen hálásan emlékezünk. Nem illik a menekültet poroszlók kezébe adni. Nem elvont eszmékről van szó, hanem az elemi becsületről. Hogy mit csinálsz a másik emberrel, aki szorult helyzetében rádbízza magát: ez a döntésed meghatározza a sorsodat. Önmeghatározás kérdése, hogy barátok leszünk-e avagy árulók. Itt, Közép-Európában, kétszáz évvel a francia forradalom kitörése és az alapvető, minden egyént megillető emberi jogok deklarálása után, akkor leszünk méltóak az európai melléknévre, ha egymás szabadságának a szövetségesei, egy közép-európai demokratikus föderáció munkásai leszünk, hogy ilyenként egy későbbi időszakban beilleszkedhessünk a nyugat-európai demokráciák szövetségébe. Mivelhogy a helyünkről nem tudunk elszökni, igen nehéz munka áll előttünk, de hogy ez nem reménytelen, azt bizonyítja, hogy itt állunk és jól érezzük magunkat a vasfüggöny még ki nem hűlt helyén.

A keletnémet turisták nemcsak Trabantokat és Wartburgokat hagytak a sopronpusztai kukoricás mellett, hanem hatalmas rést is a vasfüggönyön. *Ennek a kelet-európai változást és a német újraegyesítést felgyorsító, illetve hazánknak óriási elismerést kivívó közjátéknak jelentős szerepe volt abban, hogy a* Német Szövetségi Köztársaság *és a rendszerváltoztató Magyarország között kedvezően alakultak a kapcsolatok.*

•

SZŰRÖS MÁTYÁS
Az Országház erkélye, Budapest, 1989. október 23.

„Legyen hosszú életű az új Magyar Köztársaság!"

Az MSZMP és a demokratikus ellenzék ún. Nemzeti Kerekasztal *körül folyó tárgyalásainak eredményeként* Németh Miklós *(1948–) kormányfősége idején léptek életbe azok a változások, amelyek az 1949-es kommunista alaptörvényt módosítva rögzítették a rendszerváltozás alkotmányos kereteit. E sarkalatos törvényeket október 23-i számában közölte a* Magyar Közlöny, *s ugyanezen a napon kiáltotta ki az Országgyűlés szocialista elnöke,* Szűrös Mátyás *(1933–) hazánk új államformáját.*

Honfitársaim! Magyarok a nagyvilágban! Külföldi barátaink! Az Országházból szólok hazánk lakosaihoz, mindazokhoz, akik szívükön viselik Magyarország sorsát. Azokhoz fordulok, akik határainkon túl megértéssel és rokonszenvvel követik emelkedő utunkat, támogatják népünket a gyökeres változásokat eredményező erőfeszítéseiben.

A köztársaság ideiglenes elnökeként e helyről köszöntöm országunk polgárait, külföldi barátainkat.

Ünnepélyesen bejelentem, hogy az országgyűlés által módosított alkotmány kihirdetésével a mai naptól, 1989. október 23-tól országunk államformája és neve: Magyar Köztársaság. (*Fanfárok.*)

Most, a XX. század vége felé közeledvén, a szabad, demokratikus Magyarország megteremtésében a Kossuth Lajos, a Károlyi Mihály és a Tildy Zoltán nevével összekapcsolódó előző magyar köztársaságok nyomdokain haladunk, amikor azok demokratikus és nemzeti hagyományainak szellemében, s az utóbbi negyven esztendő – különösen az 1956-os októberi népfelkelés és nemzeti függetlenségi megmozdulás – történelmi tanulságaitól indíttatva megalkottuk az új köztársaság törvényes alapjait.

Újabb történelmi szakasz nyitánya ez államunk demokratikus átalakításának útján. Miközben feltárjuk és bevalljuk a múltat, tekintetünket határozottan a jövő felé kell fordítanunk. Eltökélt szándékunk, hogy népünk akarata szerint – amit nemsokára szabad, demokratikus választásokon nyilváníthat ki – végigmegyünk megkezdett utunkon: a Magyar Köztársaság független, demokratikus jogállam lesz, amelyben a polgári demokrácia és a demokratikus szocializmus értékei egyaránt érvényesülnek, s amelyben magyar és más nemzetiségű honfitársaink megtalálják számításukat, boldogulásukat, és amelyet biztonságos otthonunknak tekinthetnek. Az új köztársaság felelősséget érez a határainkon kívül élő magyarok sorsáért, és előmozdítja a Magyarországgal való kapcsolataik ápolását.

A világ haladó és demokratikus vonulatának részeként kívánunk fellépni a nemzetközi szintéren, és meggyorsítani hazánk felzárkózását a fejlett gazdaságú országok sorába. Egyszerre fejlesztjük keleti és nyugati kapcsolatainkat, hozzájárulva Európa egységesüléséhez, biztonságának megteremtéséhez és a világ egyetemes problémáinak megoldásához. Változatlanul hazánk nemzeti érdekének tekintjük nagy szomszédunkhoz, a Szovjetunióhoz fűződő kapcsolataink zavartalan és kiegyensúlyozott fejlesztését. Egyidejűleg a másik vezető világhatalommal, az Amerikai Egyesült Államokkal is jó együttműködésre törekszünk. Alapvető nemzeti érdekünknek tartjuk a jószomszédi viszony ápolását a környező országokkal. Erősíteni kívánjuk a Duna menti népek összefogását és barátságát a kölcsönös tisztelet és megbecsülés jegyében.

Folytatjuk a nyitás külpolitikáját: aktív résztvevői kívánunk lenni a nemzetközi cserének és együttműködésnek a gazdaságban és a tudományban, a kultúrában és az emberi jogok érvényesítésében egyaránt.

Tisztelt ünneplő közönség! Honfitársaim! A hazához és a haladáshoz, a nemzeti összefogáshoz és a demokráciához s a humanizmushoz fűződő gondolatok és törekvések jegyében mindenkit következetes cselekvésre, kitartó munkára hívok fel az ország jobb jövője érdekében. Csak közös erővel emelhetjük ki az országot a mélyre süllyedésből, és teremthetjük meg a szabadság, a demokrácia és a jólét anyagi, szellemi feltételeit. Megérdemelné már e nép, hogy végre jókedv és bőség legyen a Duna-Tisza táját. Legyen hosszú életű az új Magyar Köztársaság, és boldogabb is elődeinél!

Végül pedig és legfőképpen azt kívánom e jeles napon is, hogy legyen béke a Földön, és legyen békesség az emberek között!

Aznap este hatkor végleg eloltották a Parlament tetején éktelenkedő vörös csillagot megvilágító reflektorokat.

•

TŐKÉS LÁSZLÓ
Kálvin téri református templom, Budapest, 1990. február 8.

„Isten jelenléte a történelemben"

A szocialista tömbön belül Románia diktátora, Nicolae Ceauşescu *(1918–1989) szomorú elsőséget vívott ki azzal, hogy példátlan nyomorban és félelemben tartotta országa lakosságát. Az* erdélyi magyarokat *kettős elnyomásként még nyílt magyarellenesség is sújtotta, amelynek csak egyik megnyilvánulási formája volt a 80-as évektől megindított falurombolás.*

Az élelmiszer-, áram- és fűtéshiánnyal sújtott romániai társadalom belső feszültségei 1989. december 16-án Temesváron *érték el a kritikus pontot. Miután a helyi református lelkész,* Tőkés László *(1952–) ellenállt a családját és egzisztenciáját fenyegető hatalmi arroganciának, a városban kitört kormányellenes tüntetés országos lázadást vont maga után.*

Abban a magas ívű prédikációban, amelyet a romániai forradalom emblematikus alakjaként a lelkész Budapesten *mondott el, Tőkés ugyanarról a felhalmozódott lelki nyomorúságról és rombolásról beszél, amit a* kelet-közép-európai *térség több gondolkodója is mint hosszú időre kódolt, felhalmozódott lelki terhet fogalmazott meg.*

Kedves testvéreim! Ezeréves igét idéz az Apostolok cselekedeteiről szóló könyv, változó körülmények közepette, amikor az apostol ajkára veszi a Habakuk próféta könyvéből való igét, és alig valamelyest változtatással fogalmazza újra. Habakuk könyvében ez állott: „Nézzetek szét a népek között, vizsgálódjatok és csodálkozással csodálkozzatok, mert oly dolgot cselekszem a ti napjaitokban, mit el sem hinnétek, ha beszélnék!" (Hab 1,5) Az ezer év utáni igei felidézés azt a benyomást sugallja nekünk, és azt a felfogást támasztja alá bennünk, hogy változó körülmények között is ugyanolyan érvényes Isten igéje. […]

Habakuk próféta könyve így kezdődik: „A teher, amelyet Habakuk próféta látott." A teher, amelyről drámai szárnyalású szövegben szól ekképpen: „Meddig kiáltok még, oh uram, és nem hallgatsz meg! Kiáltozom hozzád az erőszak miatt, és nem szabadítasz meg! Miért láttatsz velem hamisságot, és szemléltetsz nyomorgatást? Pusztítás és erőszak van előttem, per keletkezik és versengés támad! Azért inog a törvény, és nem érvényesül az igaz ítélet; mert gonosz hálózza be az igazat, azért származik hamis ítélet!" (Hab 1,2–4)

Erőszak, nyomorgatás, pusztítás, hamisság verseng. Ezeket sorolja a próféta, és mi is átérezzük azt, amikor egy romlott társadalomban a bűn, a gyalázat, az igazságtalanság, a méltánytalanság és a jogtalanság mintegy behálózza a mi életünket, és vergődünk a társadalom hálójában s adott viszonyai között, és ebben a vergődésünkben nem látunk kiutat. És súlyosbítja ezt az állapotot az az erkölcsi válság, hogy már-már azt hisszük, nincsen velünk az Isten, és ezért mondja Habakuk, hogy meddig kiáltok még, és nem hallgatsz meg, és nem szabadítasz meg a lázadástól. A reményvesztettségig végigjárjuk a lelkiállapotok sok-sok állomását, és mélypontra jut a lélek, mert noha előbb még lázadt, remélt, hitt és szembeszállt lealacsonyító sorsával, lassan, fokozatosan beletörődik sorsába, és nem elég, hogy a szorongató viszonyok súlyát, terhét érzi a vállán, ehhez társul lelki megnyomorítottsága, amikor is kihal testéből a lélek, kihal a remény, kihal a hit és a bizakodás. [...]

Testvéreim! A mi helyzetünkben is változott körülmények között elmondhattuk nemrégiben még ezeket a siralmas szavakat, mert oly évtizedeket hagytunk magunk mögött, amelyek kiktatták lelkünkből a reményt, melyek közönyössé tettek bennünket jövőnk iránt és jelenünk iránt, beletörődötté váltunk, mert azok a szörnyűségek, az erőszak, a hamisság, a nyomorgattatás és a pusztítás mind jelen volt, és csak mostanság, az utóbbi egy-két évben döbbentünk rá teljes mélységében látva meg, hogy miket éltünk meg. Új és új dokumentumok kerülnek elő, új filmek készülnek, melyek a legszörnyűségesebb képet tárják elénk arról a korszakról, amelyet már-már a jótékony amnéziánkban, feledékenységünkben majdnem elfelejtettünk, és a vigasztaló feledékenység távolában magunk mögött hagytunk. Pedig ezekről bizonyos értelemben nem szabad elfelejtkezni, különösképpen nem, hogyha Isten szabadításának a távlatában tekintünk vissza ezekre az időkre. Igen, a teher, amelyet Habakuk próféta látott, a mi életünket is nyomasztotta, és régi sebek sajdulnak itt bennetek, közöttetek is, melyeket nem lehet elfelejteni, melyek fel-felújuló nyilallással idézik szörnyű idők régmúlt, de valós emlékét.

A próféta azonban és a Cselekedetek könyvének írója nemcsak az elnyomottak szemszögéből nézi e terhet, hanem a vád is érvényesül azok ellen, akik ebbe az állapotba kényszerítették a megalázottakat és megszomorítottakat. Mert vádként is hangzik az ige a megvetők iránt: „Lássátok meg, ti megvetők..." – vádként és ítéletként is hangzik az ige az elnyomók ellen, kiknek Istene az ő hatalmuk, mondja az idézett próféta, kik maguk szerzik törvényüket és hatalmukat, akik a rettenetet és az iszonyatot fejére hozták a népnek. És kell-e ecsetelni azt a tébolyt, amelybe sodorták éveken, évtizedeken által a társadalmainkat azok, akikről most már nyíltan beszélhetünk nemcsak ebben az országban, hanem országainkban, hogy milyen hálót vetettek ki a föld népére, hogy hogyan támadtak egész osztályaira a társadalomnak, hogyan irtották ki, semmisítették meg a társadalom színe-virágát, hogyan mételyezték meg a megmaradottak életét, és hogyan hoztak fejünkre gyászt.

Kell-e beszélnünk a hatalom arroganciájáról, cinizmusáról, amellyel megvetette az egyes embert és megvetette közösségében is Istennek népét? S az egyházban kell-e beszélni arról, hogy hogyan néztek bennünket vágásra ítélt nyájnak? Óh, nem úgy, mint a jó pásztor az ő nyáját – melegen hangzó kapcsolatra utal a főpásztor nyáj iránti szeretetről szóló bibliai tanítás –, ők úgy néztek bennünket, mint vágni való tulkokat, mint halálra szántakat. És a diktatúra – jött légyen akár jobbról, akár balról – ezzel az emberek iránti megvetéssel jellemezhető leginkább; és nem gyűlöltük meg eléggé, azért jó mondani újból, mert nem lehet eléggé meggyűlölni az elembertelenítő, a rettenetbe és iszonyatba taszító hatalmi tébolyt.

S a hatalom Isten hatalmára tör. Különösképpen látnivaló volt ez az én országomban, ahol a hatalom kultusza folyt évek óta, ahol az imádság, az ének, a dicséret, az előfohász, és az igehirdetés egyaránt a hatalomnak szólt, és hogyha az igaz Isten tiszteletére vállalkoztak mégis sokan – ki nyíltabban, ki félve –, akkor szembe találták magukat ezzel az elnémító hatalommal. Nem véletlen, hogy a szekták világában egy világvégi látomásosság alakulhatott ki ez ezredév vége felé is, hiszen az antikrisztus, a fenevad, a démonok és minden szörnyűségek képében megjelenő hatalom ilyen végletes formában és tükröződésben jelent meg a nép szeme előtt, és elvette legutolsó reményüket is. Teher és vádként szól az ige arról, hogy mit jelentett ez a korszak: teher volt az elnyomottak életében, és vádként hangzik az elnyomók felé, és mindannyiunknak szól ezenképpen, szól nekünk – ti kicsinyhitűek, ti elesettek, ti megvetettek, megalázottak, félelmes szívűek. Ti, Krisztus urunk ama kicsinyei, csodálkozással csodálkozzatok – szól néktek az Isten, és hasonlóképpen, csak más előjellel szól másokhoz is –, ti megvetők, ti felfuvalkodottak, ti önhitűek, ti, akik saját magatok kultuszában és az emberek semmibevételében elmerültetek, semmisüljetek meg, csodálkozással látván, megsemmisüléssel lássátok, mit cselekszik az Isten!

De nem akarjuk a társadalmat feketére és fehérre festeni, mert nyilván, hogy e végletek között létezett a megcsaltak, az eltévelyedettek, az önhibájukon kívül eltévelyedők sokasága is; vagy a helyezkedőké, az opportunisták hada is létezett, akik bár tudták, hogy nem úgy jó, ahogy van, akik bár tudták, mi az igazság, melyik a helyes út, mégis hozzáalakultak a létező világhoz, és mentségül hozták fel a maguk számára, hogy másként élni nem lehet. [...]

Igen, ez az időszak az önvizsgálat, a szembenézés ideje. Eljött ez az idő, és ezért

mondja egészen időszerűen: Jöjjetek, nézzetek szét a népek között, vizsgálódjatok, vizsgáljátok meg önmagatokat és viszonyaitokat! Vizsgáljátok meg a körülvevő valóságot, vizsgáljátok meg ezt a társadalmat, mely most eleven, viharos hullámzásban hordoz a hátán, alámerít vagy felemel. Testvéreim, ezt a vizsgálatot az idő távlatában kell megtennünk, amint ezt sugallja az írás, amikor a mai időkről beszél, de benne érezzük a prófétai igében, valamint a Cselekedetek könyvének puszta visszautalásában, benne érezzük a múlt távlatait, és amikor a népekről és országokról beszél, akkor széles történelmi összefüggésbe helyezi dolgainkat. [...]

Lássátok meg a ti időtökben, hogy honnan jöttök, hogy mit hagytatok magatok mögött, miben éltek, és merre kell tartanotok. Abból a megsemmisítő megalázottságból akar kihozni bennünket, mely a magyar társadalomban is a közöny, a tehetetlenség, az érdektelenség és a passzivitás magatartását tette állandóvá. Azon körülmények között, amikor a templom padjai is megüresedtek, és a pusztában, pusztába kiáltott szóként kondultak el harangjaink, és földre hullott az ige, és nem teremte a megigazulás és a megtérés és a hálaadás gyümölcseit. Történelmünk terméketlen időszakában, abból kijövet szól hozzánk az írás, hogy megtaláljuk a kiutat, hogy feléledjen ellanyhult lelkünk, hogy kijussunk abból a pusztai vándorlásból, mely akár években is mérve negyven esztendőt tartott vagy többet.

Testvéreim! A ti időtökben szól, éspedig felmutatva azt, hogy mit is cselekszik Isten a mi időnkben, és van okunk csodálkozni, ámulni éppen a mi időnkben. Évek óta kezd visszatérni a mi kicsiny kelet-európai népeinkbe az élet, szívünkbe a remény, és szemünkbe a ragyogás, és habár aggodalommal terhes ez a reménység, és habár a szkepticizmus, a hitetlenkedés, a kicsinyhitűség elemi erővel elő-előtör a mi lelkünkből, és a körülmények lenyűgöznek néha bennünket – mégis: akinek van szeme a látásra és füle a hallásra, akinek van érzéke, és hetedik érzékével, hitnek érzékelésével fel tudja fogni Isten üzenetét, annak megnyilatkoznak a jövő távlatai. S ha nem is lát megnyílt egeket föltétlenül, de a hétköznapok csodáinak szerény örömével tekint a világba, és még e hétköznapi csodák szerény örömében is, még ezen felül is volt nekünk, volt számunkra Istennek üzenete, amikor ékes formában megmutatta éppen Romániában azt, hogy az ő csodálatos útjai kiszámíthatatlanok és cselekedetei kifürkészhetetlenek, gondolatai és útjai keresztezik a hatalomnak az útjait, megmutatta, hogy megalázza azokat, akik felfuvalkodnak, és felmagasztalja a kicsinyeket.

Nem volt talán soha olyan élményszerű, vagy ritkán volt még az idősebbek életében is olyan élményszerű, olyan teljes karácsonyban megtestesülő öröm, mint tavaly karácsonykor. És csodálatos volt az az öröm, amely túlterjedt határokon, és részesült benne egész földrészünk, bizonyos mértékben az egész világ. És úgy érezhettük, hogy teljes mértékben igaz, hogy Isten oly dolgot cselekszik a mi időnkben, oly dolgot, melyet nem hinnénk, ha valaki elmondaná nékünk. [...]

És ki hitt nekünk, ki hitt testvéreim annak, amit az írás közvetlenül vagy szellemiségében mindenkor hirdet: a szabadításban, melyet nem hinnétek, ha valaki elmondaná néktek, és akik mégis őrzőn állván szólták az igét, akik mégis őrhelyükön maradtak, és vállalták azt a sorsot, keresztet, ami adatott nékik, azok kevés megértésre találtak, és a megtévesztett többségnek szinte kényelmetlen volt, hogy vannak, akik másképp gondolkoznak. A félrevezetett nép türelmetlensége rendkívül veszélyes, fullaszt, lehúz, altat és befed. Bizony, meg kellett küzdeni nemcsak a külső erőkkel és hatalommal, hanem a bennünk támadó tehetetlenség s kétség lehúzó erejével is, kétszeresen ár ellenében kellett haladni. [...]

Ha valami fontos, amit ki kell emelnünk ebből az igéből, akkor éppen Istennek ez a jelenléte a történelemben az. Mert bizony, sokszor mi rejtjük véka alá Krisztus világosságát, amikor lelkünk áhítatának szűk körébe zárnánk őt, vagy a magánélet lélektanának terén fedezzük fel csupán, amikor csak a családban leljük fel őt, leszűkítve Istenünk mozgásterét, hogy így mondjuk – életünkben. A mi világnézetünk és hívő szemléletünk szerint benne élünk, mozgunk és vagyunk. Ő az idő mélységes kútjából is éppúgy üzenetforrása az időnek, és megjelenik nékünk. Az idő egésze és teljessége az övé, életünk minden területe az ő országa, és így ismerjük fel őt eljönni a mi korunkban, a mi időnkben is, és így találunk rá újból, akihez visszajöttünk, mint akik meghaltak, de feltámadunk őbenne, mint elveszettek, de akiket megtalál ő. Végül, visszatérve őhozzá, mint zarándokjai a Sionnak, mint szétszóródott népe határokon innen és túl, akikért mint elveszett juhokért eljön a jó pásztor, aki megkeres a borúnak és a derűnek napjaiban sorsunk mélypontjára süllyedt mai embereket, mint akik egymás hite által akarván építeni újból összegyűlt közösségeink ékes rendjébe sorolva bennünket, hogy megépüljön az ép testben az ép lélek, hogy megépüljön a gyógyuló társadalomban az ország, megépüljenek közösségeink, egymásra találjon ember és ember, rendezvén sorainkat a foszló időből újból elevenen, és a jövő ígéretével teljesen jelenjen meg a mai ember a mai társadalomban.

Kedves testvéreim! Ezekben az időkben, amikor oly kompromittált a politika, amikor múltunk értékelése oly kétséges, tudatunk válságba jutott, szavaink hitele megkopott vagy odavan, amikor nemcsak a világi társadalom, de a lelkészi kar, a papi rend is veszített sokat hiteléből, prófétai minőségéből, hivatása erejéből, nagyon fontos, hogy így tekintsünk Istenre, és az ő jövőt ígérő igéjére. Nagyon fontos visszanyernünk egy, a szónak a legrosszabb értelmében deszakralizált, szentségtelen világban, nagyon fontos visszanyernünk mindennek a szentségét. Isten érintése által, igéje és a szentlélek megszentelő jelenléte által. Sok mindent szokás elmondani társadalomról, politikáról; inkább legyintünk vagy gyalázzuk, vagy kilátástalannak szoktuk tartani, ha ezekről esik szó. Nem sok hitele van a társadalmi, politikai tevékenységnek, a politizálásnak. A társadalmat mindennek tartjuk, akár puszta gazdasági kérdésnek, akár erők harcának, de távol áll tőle a szentség, az igazság képzete. Ritkán jut eszünkbe e fogalmak körébe tartozó szavak hallatán Isten vagy hit, igazság vagy szentség.

Márpedig úgy hisszük, az írás szellemében, hogy a politikának is, a társadalomnak is szüksége van erkölcsi tartásra. Szüksége van a társadalomnak is hitre, reményre és szeretetre. Szükséges nékünk egy szentséges politikát folytatnunk, meg kell szentelődnie minden területének az életnek, minden vonatkozása a társadalomnak valamelyest szentségben kell, hogy zajlódjék. Úgy gondoljuk, hogyha ezt az erkölcsi tartását nem nyeri vissza a társadalom, hogyha a prófétai igazmondás, kritika és megtisztító ítélet nem fejti ki hatását a társadalomban, akkor valóban zsákutcába jutunk, és csak tetéződik mindaz a nyomorúság, amelyet teherként cipelünk magunkkal, és amelynek terhét oly nehezen tudjuk könnyíteni. [...]

Szükséges nékünk megújulnunk, és éppen azt a tanulságot hordozza a már régebben megújulni kezdett társadalmak eddigi története, hogy egy-két év alatt sem tudtak kilábalni, megújulni, jelentékeny vagy előremutató eredményeket elkönyvelni; éppen azt mutatja ez a tapasztalat, hogy nem elég a külső viszonylatokat megváltoztatni, nem elég kiszámítottan valamilyen új szerkezetekben gondolkozni, szükséges nekünk, magunknak, a politika hordozó erőinek megújulnunk. Szükséges a mi erkölcsiségünkben, a mit hitünkben megváltoztatnunk. Nem akarjuk és nem tehetjük, hogy egyedül üdvözítő utakra mutassunk rá, vagy receptet adjunk erre, de kétségtelen, hogy általános szellemiségben ez a prófétizmus, ez a népet, országot átfogó indulat és lelkület rendkívül fontos. Az fontos, hogy Isten képére alakuljon nemcsak a saját életünk, hanem társadalmunk is, hogy Isten képét formázzák viszonyaink. És így teremtődik az ő képére és hasonlatosságára egy olyan jobb világ, melyben érezzük az örökkévalóság előízét, mely távlatokba mutat és Istenre vall.

Legyünk mi, keresztyének, kovász, világ világossága, amely hivatást Krisztus adott nekünk, hogy ilyen irányban újuljon meg egész társadalmunk, a szomszédos országok társadalma, és akkor ezzel az erővel haladva, nem vehetnek erőt rajtunk a pokol kapui sem. Isten megsegítő erejét, kegyelmét és megvilágosító tanítását kérjük, hogy még világosabban megjelenhessen a mi világunkban, hogy még inkább és egyre jobban elmondhassuk: „...oly dolgot cselekszem a ti időtökben, oly dolgot, melyet nem hinnétek, ha valaki elmondaná néktek." Ámen.

Magyarországon a Tőkés-beszéd előtt nem sokkal ért véget az egyházak állami felügyelete. 1990. január 24-én az Országgyűlés elsöprő többséggel szavazta meg „A lelkiismereti szabadságról, valamint az egyházakról" *szóló 1990. évi IV. tc.-et, amelynek értelmében a vallási meggyőződés senki által nem háborgatható alapvető emberi jog.*

ANTALL JÓZSEF
Országgyűlés, Budapest, 1990. május 22.

„A teljes újrakezdés előtt állunk, tisztelt honfitársak!"

A köztársaság kikiáltása mellett emlékezetes pillanatnak számított, amikor a kommunizmus négy évtizede után, 1990. május elején összeült az első többpárti, szabadon választott Országgyűlés.

A megbízott és leendő miniszterelnök, Antall József *(1932–1993) az ünnepi pillanat tudatában összefogásra buzdító beszédet mondott, amelyben a hivatalra készülő és már nem fiatal politikus előbb az elődökre,* „azokra a társakra, nevesekre és névtelenekre" *emlékezett, akik* „nem élték meg e hőn áhított napot" – *köztük bizonyára saját politikus édesapjára is.*

Az alábbiakban a sok részlettel érvelő terjedelmes szónoklat (amelyben igen hangsúlyosan jelentek meg a gazdasági kérdések) felvezető része, majd legvége olvasható. Antall négy fő pontban fejti ki a jövendő kormány működési alapelveit, arra fűzve föl gondolatmenetét, hogy az „egész kormányprogram az ember és a körülötte lévő világ viszonyára" *koncentrál.*

Elnök úr! Tisztelt Országgyűlés! Hölgyeim és uraim! Honfitársaim! Ünnepi pillanatban állok a magyar Országgyűlés és az egész nemzet nyilvánossága előtt, olyan pillanatban, amelyet végtelennek tűnő várakozás előzött meg, s amelyről gyakran hittük, hogy talán sosem fog eljönni. De ha el is jön valaha, azt közülünk kevesen érik meg. Megrendülve gondolok azokra a társainkra, nevesekre és névtelenekre, akik nem élték meg e hőn áhított napot.

A pillanat ünnepi voltát azért is hangsúlyozom, mert bizony néha fáradtak és türelmetlenek vagyunk mindnyájan, politikusok és a közvélemény egyaránt. Vannak honfitársaink közt olyanok, akik még alig-alig fogták fel, mert aligha foghatták fel körülményeik folytán, hogy ütött a nagy változás órája, hogy Magyarországon forradalom zajlott le, amely ha követel is még lemondást és türelmet, mégis mindnyájunk számára az emberi jogok teljes körű szabadságát hozza el, az egyéni és nemzeti méltóság helyreállítását, a tehetség és a jobbra törekvés kibontakozását ígéri, és véget vet a kettős nyelv, a hazugság és az elhallgatott igazságok négy évtizedes országlásának. Itt vannak azok a honfitársaink is, akik átérezték a közelmúlt eseményeinek jelentőségét, akik cselekvő részesei voltak az elmúlt két esztendő békés forradalmának, de ha hisznek is benne, olykor lassúnak, tétovának érezték. A békés forradalomhoz belátásra volt szükség, a hatalom és az ellenzék együttes igyekezetére, a végletek elkerülésében.

Tisztelt Ház! Ami az elmúlt két évben történt, ez páratlan a mai történelmünkben, de egész Európa történetében sem akad sok párja. Rendkívüli tudatossággal és keménységgel, mégis egyetlen csepp vér ontása nélkül vittünk végbe egy forradalmat, úttörőként és példaként egész térségünk számára. S ezt így tartja számon a világ.

A bemutatásra váró kormány a Magyar Demokrata Fórum, a Független Kisgazdapárt és a Kereszténydemokrata Néppárt koalíciós kormánya lesz, amely az európai és a magyar politika irányvonala szerint a középerők, a centrum kormánya kíván lenni. A kormány, amelynek irányvonalát programbeszédem hivatott meghatározni, négy alapelv szellemében fog a működéshez, ha megkapja és megkapom az Országgyűlés bizalmát.

Ezeket az alapelveket történelmi követelményként támasztja magával szemben a kormány, és csak akkor tud nyugodtan szembenézni a maga lelkiismeretével és az utókor ítéletével, ha ezektől nem tántorodik el.

Első alapelvként kimondjuk, hogy ez a kormány a szabadság kormánya kíván lenni. Törvényhozási és kormányzati munkájában egyaránt arra fog törekedni, hogy minden magyar állampolgár ugyanazokkal a jogokkal és kötelezettségekkel rendelkezzék a törvény előtt, a hivatalokban és egymás iránt is. A jogállamiság követelményének tartja, hogy a vélemény-, szólás-, gyülekezési-, mozgás- és utazási szabadság terén a jogalkotás további korszerűsítését kezdeményezze. Az új kormány híve a sajtó és a kultúra teljes körű szabadságának, s e jogok gyakorlását csak azokon a pontokon kívánja korlátozni, ahol az mások szabadságát vagy jogait sérti. A szabadság nélkülözhetetlen része a nevelési és oktatási szabadság is. Történelmi feladat a vállalkozási, a gazdasági szabadság helyreállítása. Magyarországnak csak akkor lesz új jövője, ha végre törvényes teret és lehetőséget biztosítunk az ambíció, a tehetség, az egyéni és közösségi kezdeményezés tömérdek lefojtott, elnyomott, kényszerpályára szorított energiájának. Nem lesz új jövőnk, ha tehetséges népünk legkiválóbb sarjai külföldön keresik a boldogulás, az érvényesülés útját. Egyszersmind azonban védenünk kell a lemaradók társadalmi jogait is, szükség lesz körültekintően kialakított szociális hálóra. Végezetül, mint a szabadság kormánya, az új kormány biztosítani akarja a kis közösségek önrendelkezési jogát is.

Második alapelvként leszögezzük, hogy az új kormány a nép kormánya kíván lenni. Negyvenhárom év óta első ízben a magyar nép által szabadon választott parlament iktat most be egy kormányt. Ezért a kormány, ha bizalmat kapok az Országgyűléstől, és bizalmat kap a kormány, tényleg a magyar nép kormánya lesz. Tudjuk, hogy ez a gondolat az, amelyet az egypártrendszer kormányai a legjobban lejárattak. Ezt a fogalmat 1956 gyönyörű, de rövid közjátékától eltekintve, hazug jelszóvá sorvasztották. Az új kormány élettel, tartalommal akarja kitölteni a népfelség elvét. Ez a szellem a morális újjászületésnek a magyar népben szunnyadó elemeit ragadja meg, a belső és külső újjászületés vágyát, a szélsőségek kerülését, a toleranciát, a higgadt, de eltökélt haladásra való készséget. Ha az új kormány a nép kormánya, amely végleg leváltja az elnyomatás rendszerét, és végrehajtja az áttérést a szabadság rendszerére, akkor az államot és annak szerveit többé nem szabad azzal a bizalmatlansággal tekinteni, amely az elnyomatás eszközeinek járt ki korábban. Ezért most és erről a helyről fordulok a magyar néphez, hogy vesse ki magából a bizalmatlanság évtizedes, évszázados beidegződéseit, tekintse az intézményeket a magáénak, amelyek az ő érdekében, védelmében, szolgálatában működnek. Így álljon a magyar nép, bizalommal és kritikával új állama, Országgyűlése és kormánya mögé.

Harmadik alapelvünk szellemében, ez a kormány a gazdasági fordulat kormánya kíván lenni, és tisztában van azzal, hogy a legnehezebb feladatok ezen a téren várnak reá. A gazdaság nehéz helyzetéről beszélni közhely, de a baj teljes felmérését csak ezután tudjuk elvégezni, s amit megtudunk ezután, azt közölni fogjuk az ország nyilvánosságával. Az közismert, hogy az infláció mértéke meghaladja az évi húsz százalékot. Az is, hogy nemzeti adósságunk több mint huszonegy milliárd dollár, s ez a legmagasabb fejenkénti összeget jelenti Közép- és Kelet-Európában. Az álfoglalkoztatás, a rejtett munkanélküliség a munkaerő jelentős részét alkotja. Az infrastruktúra állapota fejletlen, s ez állítja az egyik fő nehézséget piaci nyitásunk elébe. Az egészségügy helyzete katasztrofális, iskoláink kopottak és szegények – nem sorolom tovább. Célunk a szociális piacgazdaság megvalósítása, vagyis olyan gazdaságé, amelyben a piac nyitottságát szociális és – tegyük hozzá – környezetvédelmi szempontok, a gondoskodó és hosszú távlatokban gondolkodó társadalom elvárásai egészítik ki. Látnunk kell azt is, hogy negyvenhárom év szocialistának nevezett tervgazdálkodása nem számolható fel hetek alatt, még akkor sem, ha az utóbbi időben már felbukkantak piacgazdasági elemek is. Itt nem csupán szabályokról és szabályozókról van szó, hanem beidegződésekről és gazdasági szerkezetről is.

Súlyos gazdasági örökségünk egyszersmind szellemi és erkölcsi örökség. Meg kell tanulnunk mindnyájunknak másként gondolkozni, másképpen gondolkodni és másként dolgozni. Magyar kormány régóta nem kapott ilyen kedvező esélyt, régóta nem kezdhetett a munkának ilyen kedvező világtörténelmi csillagzat alatt; de egyszersmind nem is örökölt ilyen súlyos hagyatékot elődeitől. A teljes újrakezdés előtt állunk most, tisztelt honfitársak, úgy, ahogyan 1848-ban, 1867-ben, 1918-ban és 1945-ben állt a nemzet. Ha nem fogunk össze mindnyájan, ha nem mozgósítjuk magunkban mindazt, ami a legjobb, eljátszunk egy olyan történelmi esélyt, amelyet ebben az évszázadban még nem kínált fel nemzetünknek a történelem, és ki tudja, hogy mikor fog legközelebb. Átfogó és mély válságba süllyedtünk a nyolcvanas években. Az 1948 után bevezetett szocialistának nevezett gazdaságfejlesztési modell, a politikai hatalom adminisztratív eszközeivel irányított gazdasági rendszer, a teljesítményt, a minőséget és a változatosságot minden téren elsorvasztó totális egypártrendszer termése érett be itt egyszerre. S eközben biológiai tartalékunk, életerőnk megcsappant, szellemi erőforrásaink és kulturális örökségünk megfogyatkozott, természeti környezetünk lepusztult, s az erkölcsi értékrend felbomlott, részben. Most egyszerre kell – s csak egyszerre lehet – megváltoztatnunk politikai és gazdasági rendszerünket. [...]

Végül, negyedik alapelvként, az új kormány európai kormány lesz a szónak nem csak földrajzi értelmében. A demokrácia, a pluralizmus, a nyitottság hagyományát valljuk.

Az elmúlt negyven év törést jelentett nemzetünk történelmében. Most vissza akarunk térni az európai örökséghez, de egyben mindazokhoz az újabb értékekhez is, amelyet Európa az elmúlt negyven év alatt, a második világháború szörnyű élményei és tapasztalatai nyomán és után alkotott meg. Az európaiság másik kérdése a visszatérés a kontinens történelmileg megbontott egységébe. A kormány elkötelezi magát az európai integráció gondolatának. Az integráció első fejezete a szabad Magyarország felvétele lesz az Európa Tanácsba. Ennek kedvező kilátásait éppen a múlt héten erősítették meg Budapesten a tanács vezetői. A kormány célja a tagság elnyerése az Európai Közösségben, az elkövetkező évtized során. Ehhez átalakulásokra van szükség, hazánkban csakúgy, mint az Európai Közösség szerkezetében, s ez utóbbi nyilvánvalóan függvénye a napjainkban megindult nagy európai átrendeződésnek is. Mint átmeneti megoldást azonban örömmel vesszük a társulás lehetőségét. Hazánk e térségben itt is előnyt élvez ma, s ez azt ígéri, hogy bekapcsolódhatunk az Európai Gazdasági Közösség tudományos, technikai, kulturális és oktatási vérkeringésébe. Új fejezetet kell nyitni történelmünkben, a megértés és türelem fejezetét sokat szenvedett népünk és a hasonló örökséggel küszködő szomszéd népek között. Ennek záloga a demokratikus, pluralista politikai rendszerre való áttérés lehet csak, melyben a kapcsolatok természetes alapja a teljes körű emberi jogok tisztelete. Valamennyien Európához tartozunk, a testvéri együttélés és együttműködés a történelem parancsa mindannyiunk számára. S a történelem bizonyította, hogy nem engedhetjük meg magunknak az egymás elleni acsarkodást, mert ezt mindenkor kihasználhatták velünk szemben.

Tisztelt Ház! Hölgyeim és uraim! Honfitársaim! Kormányunk programjának középpontjába az embert állítottuk. Nemcsak az országot, hanem az egyes emberek problémáit is ismerjük és mélyen átérezzük. A kormány úgy gondolja, hogy a nemzeti megújhodás záloga a törvények előtt szabad, de belsőleg is megújult, felszabadult alkotó ember. A megújuló Magyarország ilyen emberek közössége legyen! Ezért is fűztük fel kormányprogramunk egész gondolatmenetét az ember és a körülötte lévő világ viszonyára, mert számunkra ez a legfontosabb. Kérem ehhez türelmüket; kérem azért is, mert a kormányprogram ismertetése komoly türelmet igényel a hallgatóságtól is. Nemcsak a jövő, hanem egy kormányprogram meghallgatása sem könnyű feladat. [...]

Az ország mai állapota, a korábbi, viszonylag jobb éveinek válságosra fordulása nem a mi tevékenységünk következménye. De az örökség átvétele és megoldása nekünk jutott osztályrészül. Nehéz történelmünk üzenete, ha a nemzet létérdekeiről van szó: egymás mellett kell állnunk alapvető kérdésekben, és ez vonatkozik nemcsak a koalíció politikai pártjaira, nemcsak az általunk megbecsült ellenzékre, vonatkozik mindazokra, akik e hazában élnek. Ebben a szellemben, egy megszülető modern magyar parlamentarizmus otthonában, a magyar közjogi folytonosság házában kérem erre a kormány többségét és kérem erre az ellenzéket, amelynek felelőssége éppen olyan, mint a kormányzaté – van kormány és van ellenzéki felelősség –, és úgy gondolom,

hogy ez az Országgyűlés e rövid néhány hét alatt is megmutatta Európának és a világnak, hogy működőképes, kormányzó pártokat és ellenzéket befogadtatni képes parlament, amelyik képes lesz a magyar jövő alapjait közösen lerakni. (*Taps a jobb oldalon.*) E szellemben kérem a kormány törekvéseinek megvalósításához a nemzet és a parlament bizalmát és támogatását. Köszönöm, hogy meghallgattak. (*Hosszan tartó általános taps. A jobb oldalon és középen ülő képviselők felállnak.*)

•

EÖRSI MÁTYÁS
Országgyűlés, Budapest, 1990. június 11.

„A titkosság adott esetben szükségszerű együttjárója a politikai életnek"

Bár az első szabad választások után a három potenciális kormánypárt (MDF, FKGP, KDNP) együtt 58%-os többséggel rendelkezett, Antall József *(1932–1993) szükségesnek látta, hogy* stabil kormányzati pozíciójához *garanciákat kapjon az ellenzék egy részétől is. Ennek érdekében 1990. április 29-én írásos pártközi megállapodásra lépett a Szabad Demokraták Szövetségével.*

Az MDF-elnökség tudta nélkül kötött, s ezért „paktum" *néven elhíresült megállapodással Antall elkerülte a nagykoalíciót, megerősítette saját kormányfőségét, viszont a jövendő köztársasági elnök kérdésében átengedte a kezdeményezést a Szabad Demokraták Szövetségének; döntés született, hogy az* államfőt *nem a nép, hanem a parlament fogja választani, sőt döntöttek a jelöltről,* Göncz Árpád *(1922–) személyéről is.*

A paktummal kapcsolatos ellenzéki felszólalásokra reagálva Eörsi Mátyás *(1954–) nemcsak a megállapodásra és a köztársasági elnök kérdésére tér ki, hanem a* titkosság *mint politikai stratégia szükségességére és arra, hogy ez összeegyeztethető-e a rendszerváltozás egyik legnagyobb célkitűzésével, a nyilvánosság követelményével.*

Tisztelt elnök úr! Tisztelt Országgyűlés! A mostani alkotmányozó vitában kialakult hagyományoknak megfelelően engedjék meg, hogy először a két párt között létrejött, úgynevezett paktummal kapcsolatban fejtsem ki álláspontomat. Azért mondtam, hogy úgynevezett paktum, mert a két párt között létrejött szerződés, mindenki által ismerten[93], a Megállapodás címet viseli. Feltehető, hogy a megállapodás ellenzői akasztották rá e megállapodásra a jóval pejoratívabb kicsengésű paktum szót. Önmagában a paktum szó ellen egyébként nem lenne semmi kifogásom; szeretném azonban végigvenni azokat a kifogásokat, amelyek, ha úgy tetszik, a paktummal kapcsolatban felmerültek.

Sokakkal szemben én nem hiszem, hogy egy politikai döntés attól demokratikus, ha a szándékot már jó előre bejelentik, s az egész döntéshozatalt a közvélemény széles nyilvánossága előtt tárgyalják végig. Egyrészt demagógok, másrészt azonban illuzóri–

[93] A megállapodást 1990. május 2-án hozták nyilvánosságra.

kusak azok a feltevések, hogy a politikai döntéseket minden esetben a nyilvánosság előtt kell végigtárgyalni. A jelenlegi alkotmányozó vitában a konstruktív bizalmatlansággal kapcsolatban felmerült egy érv, nevezetesen az, hogy a konstruktív bizalmatlanság következtében az ellenzéki pártok titkos tárgyalások útján egyezkednek a kormányzó párt politikusaival, ilyen módon készülnek a hatalom átvételére. Már most szeretném az SZDSZ-frakció nevében ünnepélyesen kijelenteni: abban az esetben, ha az SZDSZ a kormány megbuktatására fog törekedni – márpedig ezt nem kívánjuk kizárni –, akkor minden ezzel ellentétes elvárás ellenére titkos tárgyalásokat fogunk folytatni. Erre vonatkozó szándékunkat a bizalmatlanság bejelentéséig nem fogjuk nyilvánosságra hozni. (*Derültség a jobb oldalon.*) [...]

Szeretném visszautasítani azokat a vádakat, hogy a paktum létrejöttének a körülményei emlékeztetnek a régi pártállam politikai gyakorlatára. A régi pártállam politikájával kapcsolatos legfontosabb kifogás – legalábbis nézeteink szerint – az, hogy a különböző politikai és más tárgyalásokat a közvéleményt nem informálva folytatták. Elnézést kérek, nem ez a legfontosabb kifogás, hogy nem a közvélemény előtt folytak a tárgyalások, hanem az, hogy e politikai tárgyalások során rossz döntések születtek, és még inkább az, hogy ezeknek a rossz döntéseknek semmifajta személyi és politikai konzekvenciái nem voltak.

A demokrácia nem úgy működik, hogy mindenki mindenkivel szemben, mindenki mindenkivel mindent előre egyeztet, hanem úgy, hogy ha rossz döntések születnek, akkor a döntést hozó vezetők megbuknak. A demokratizmus az előző rendszerben ott szenvedett csorbát, hogy Kádár János és társai megkímélték bennünket és tulajdonképpen saját magukat minden káros belpolitikai csatározásoktól, végtelen önbizalomról tanúbizonyságot téve, önmaguknak megszavazva az egész nép bizalmát. Az, hogy az egyezménnyel kapcsolatban a pártokon belül mi hogyan történt, az nem feltétlenül a plénumra tartozó kérdés. A rend kedvéért azonban az egész SZDSZ-frakció nevében szeretném leszögezni, hogy a megállapodás megkötését megelőzően annak főbb vonalairól és magáról a tárgyalási előkészületekről az SZDSZ-frakció vezetősége az SZDSZ-frakciót tájékoztatta, az SZDSZ-frakció a tárgyalásokon hozzájárulását adta. Azért tartom ezt szükségesnek leszögezni, hogy ha valahol frakción belül nem demokratikus módszerről eshet szó, akkor az semmiképpen sem vonatkozhat az SZDSZ-re.

A formai kérdéseken túlmenően megítélésem szerint nagyobb hangsúlyt kellene kapnia a megállapodás érdemének, tehát azzal, hogy egyetértünk a megállapodás lényegével, vagy pedig nem értünk azzal egyet. A megállapodást érdemi szempontból bírálók – és itt még nem az egyes részletkérdésekről szeretnék szólni, hanem a megállapodás egészéről – felvetik, hogy vajon a megállapodás önmagában nem veszélyes-e a magyarországi demokratizálási folyamatra.

Megértem egyfelől ezeket az aggályokat, és csak annyit tudok rájuk felelni, hogy a megállapodás minden ellenkező híreszteléssel szemben nem titkos, hiszen a megállapodás teljes egészében nyilvánosságra került. A kamarillapolitika jegyében született megállapodások a megkötésük után is titkosak maradnak, az SZDSZ-MDF-megállapodásban azonban volt egy klauzula, amelyben mind a két párt nyilvánosságra hozta, hogy azokon a megállapodásokon kívül, amelyeket a megállapodás tartalmaz, amelyeket olvasni lehet, a két párt között semmilyen más megállapodás nem született. Ezt egyébként a parlamenti munkánk során – megint az SZDSZ-frakció nevében kijelenthetem – teljes egészében igazolni fogjuk.

A paktummal kapcsolatban végezetül az a formai kifogás merült fel, hogy a két párt a nemzet feje fölött, egymással egyeztetve állapodott meg valamiben. Szeretném itt leszögezni, hogy a paktum a két párt közötti megállapodást tartalmazza, és a legkevésbé sem zárja el a parlamentet attól, hogy az alkotmányozás kérdésében állást foglaljon és döntsön. Azért ülünk most is itt, hogy nem a megállapodás tartalmáról, hanem az előterjesztett törvényjavaslatról vitát folytassunk. Ebben minden képviselő elmondhatja a véleményét, tehát nincs a parlamentnek az a joga csorbítva, hogy saját maga alkotmányozzon. [...]

Azt hiszem, hogy az elkövetkező négy évre megállapodhatunk valamiben, ugyanis észre kell vennünk azt, hogy ez a parlament egyszerre kétpólusú és egyszerre hárompólusú. Kétpólusú abban az értelemben, hogy van egy kormánykoalíciós oldal és van egy ellenzéki oldal, és felteszem, hogy az esetek túlnyomó többségében a véleményük különbözni fog. Hárompólusú azonban abban az értelemben, hogy a parlamentben helyet foglal törvényesen megválasztott pártként az MSZP is, és ennek igen súlyos közelmúltbeli történelmi okai vannak, minden parlamentben helyet foglaló párt igyekszik valami módon elhatárolni magát az MSZP-től, illetve az MSZP állásfoglalásától. [...] Egy olyan helyzetben, ahol egy parlament egy adott kérdésben mindössze két választ tud adni, mégpedig azt, hogy igen és azt, hogy nem – mert a tartózkodás abból a szempontból nem válasz –, egy hárompólusú parlamentben szükségszerűen előfordulnak olyan esetek, hogy a három közül kettő azonosan szavaz. Az SZDSZ vagy az MSZP-vel fog együtt szavazni, vagy pedig az MDF-fel. Ha ez nem így történik, az MDF és az MSZP fog együtt szavazni egy kérdésben, és most hallgatólagosan megállapodhatunk abban, hogy minden képviselőnek, aki felszólal, nem kell erre felhívni a figyelmét, mindannyian tudomásul vesszük. Nevethetünk is rajta egyet, de rengeteg időt tudnánk megtakarítani, ha erre nem hívnánk fel külön a figyelmet.

Orbán Viktor felszólalása érdemében a konstruktív bizalmatlanság jogintézményéről szólt hosszadalmasan. Ennek egyik tétele a titkosságot illeti – Dornbach Alajos már szólt róla, én is említettem –, a titkosság adott esetben szükségszerű együttjárója a politikai életnek, nem mindenféleképpen elvetendő. Orbán Viktor legfontosabb kifogása a konstruktív bizalmatlansággal szemben az volt, hogy a konstruktív bizalmatlanság mint jogintézmény olyan helyzetet hoz létre, hogy a kormányzó párt tagjai a koalíciós tárgyalások során nem szakszerűségi szempontból választják a minisztereket,

a munkatársaikat, hanem a lojalitás szempontjából; valamint a másik nagyon fontos kifogása az volt, hogy a koalíciós tárgyalások nem elvszerűek lesznek, hanem inkább a személyekről és nem az elvekről, a programokról folyik a vita.

Jogos aggályok ezek, tisztelt Országgyűlés, amelyeket Orbán Viktor felvetett. Valóban elképzelhető az, hogy a konstruktív bizalmatlanság jogintézménye keretei között a koalíciós tárgyalások nem elvekről, hanem valami egészen másról fognak szólni. Kíváncsi lennék azonban, tisztelt Országgyűlés – s hadd hívjam föl a figyelmet már most előre, hogy olyan időszakról beszélünk, amikor még a konstruktív bizalmatlanság nem került elfogadásra –, a miniszterelnök magyarázatára, hogy a Magyar Demokrata Fórum, mint a kormánykoalíció legerősebb pártja, amikor a kormánykoalíciós tárgyalásokat folytatva a Független Kisgazdapárttal létrehozta a koalíciós megállapodását, s ennek során a Kisgazdapárt földprogramját magáénak elfogadta, akkor ebben milyen elvi megfontolások vezették?

Felteszem, hogy semmilyen. A konstruktív bizalmatlanság nélkül is, amikor az MDF elfogadta a Kisgazdapárt földprogramját, amely szöges ellentétben áll a kampány során kifejtett elveivel, akkor ez nem lehet a konstruktív bizalmatlanság következménye! A másik kifogás, mint említettem, azzal áll összefüggésben, hogy a kormány nem eléggé szakemberekből fog állni. Arra kérem Orbán Viktort, tegye a kezét a szívére, és nézzen körül a kormányban! Antall József ugyanis azt ígérte, hogy ez a kormány nemzetközi hírű szakemberekből fog állni. Azt kérdezném, hogy vajon ez e az a kormány, amit Orbán Viktor nemzetközi hírű szakemberekből álló kormánynak tart? Ugyanis ha úgy találja, hogy nem, akkor nyilvánvaló az is, hogy ha a kormány nem nemzetközi hírű szakemberekből áll, hanem inkább lojalitás alapján lett kiválogatva, pártközi megállapodások, kevésbé elvi jellegű megállapodások alapján, akkor ez nem a konstruktív bizalmatlanság következménye, hanem valami egészen másé! Úgy gondolom tehát, hogy Orbán Viktor megállapításai minden tekintetben megállják a helyüket, csak éppen a konstruktív bizalmatlansághoz nincs közük, hanem amiket ő mondott, azok már magára a jelenlegi kormányra is igazak. [...]

Körösfői László felszólalásával kapcsolatban szintén szeretnék reagálni, aki idézte az SZDSZ vezetőinek korábbi nyilatkozatait. Vagy rosszul emlékszik Körösfői László, vagy pedig csak részletekben idéz azokból a nyilatkozatokból, amelyek elhangzottak. Pető Iván ugyanis úgy nyilatkozott a népszavazás[94] másnapján, hogy a parlament megfontolhatja azt, tehát az új választások alapján összeülő parlament megfontolhatja azt a kérdést, hogy vajon a köztársasági elnököt a népnek kell megválasztania vagy pedig a parlamentnek! Ezen nem esett csorba, hiszen itt ülünk, ezen vitatkozunk, és a parlament a kérdést megfontolva remélhetőleg úgy fog dönteni – a szakmai érveket nem kívánom még egyszer fölhozni –, hogy a köztársasági elnököt a parlamentnek kell megválasztania.

Nem szeretem azokat az érveket, hogy „nem tudjuk, mit akar a nép!", „hogy nincs jogunk a nép helyett ilyen fontos kérdésekben dönteni!" Hiszen kiszámoltam, egy képviselőre 25 ezer állampolgár jut. Felteszem a kérdést, hogy Körösfői László, amikor azt kérdi, hogy nem tudjuk, mit akar a nép, ő vajon kit kérdezett meg? Hány embert kérdezett meg, hogy ezt a költői kérdését föltehesse? Szeretném hangsúlyozni, nem azt kifogásolom, hogy nem kérdezett meg senkit, hiszen az MSZP – amint erre már utaltam – a parlamentben törvényesen helyet foglaló párt, százezres nagyságrendben adták rá a szavazatokat, tehát Körösfői László itt elmondhatja az érdemi kifogásait a köztársasági elnök választásával kapcsolatban! Azonban állandóan, tartalom nélkül, pusztán a nép vélt vagy valós akaratára hivatkozni minden nélkül, ezt nem tartom helyénvalónak! (*Taps.*) Befejezésképpen utalnék Salamon László szakmailag alátámasztott érveire: a parlament a nép által legitimen megválasztott testület, és módjában áll a nép nevében ilyen fontos kérdésekben döntést hozni! Köszönöm a türelmüket. (*Taps.*)

[94] A népszavazást 1989. november 26-án tartották.

•

BALSAI ISTVÁN – KŐSZEG FERENC – KATONA TAMÁS – ANTALL JÓZSEF
Országgyűlés, Budapest, 1990. július 3.

A címervita

A rendszerváltozás egyik kézenfekvő következménye volt a Magyar Köztársaság *új állami szimbólumainak megteremtése. A rengeteg érvet fölvonultató vita során két főbb álláspont csapott össze: az 1848-ban és 1956-ban is nagyon népszerű köztársasági államformát sugalló* Kossuth-címer, *és a Szent István-i hagyományokra támaszkodó és „történelmi folytonosságot kifejező"* koronás címer *között.*

A címerről szóló alkotmánymódosítási törvényjavaslatot a kormány nevében Balsai István *(1947–) igazságügy-miniszter terjesztette elő július 3-án úgy, hogy immár a koronás címernek nem maradt vetélytársa. Az övé mellett következik* Kőszeg Ferenc *(1939–),* Katona Tamás *(1932–) és* Antall József *(1932–1993) miniszterelnök számos érdekes érvet felvonultató felszólalása.*

BALSAI ISTVÁN: Tisztelt elnök úr! Tisztelt Országgyűlés! Nagyon kevés és drága időnket nem kívánom hosszasan igénybe venni. Önök úgyis tudják, hogy egy sajnálatosan megoldatlan kérdés tárgyában kíván a kormány ismét lehetőséget biztosítani a tisztelt Országgyűlésnek, hogy a legutóbbi részletes és tényleg átfogó alkotmánymódosítás kapcsán sikertelen kísérletet a címer megoldására vonatkozóan a mai napon megismételve, eloszlassuk azt a nem kis értetlenséget és jogos kritikát, amely a parlamenti döntést, helyesebben döntésképtelenséget érte. Nem túlzok, ha azt mondom, hogy nemcsak a hazai, hanem a nemzetközi közvéleményben is.

Tekintettel arra, hogy az elmúlt, ezzel kapcsolatos döntéshozatali eljárás során világosan kiderült az, hogy a két változat közül melyik az, amely nemcsak a parlamentben, hanem a közvéleményt magában foglaló döntéshelyzetben nagyobb támogatásra talált, mégpedig olyan támogatásra, ami hajszál híján az elfogadáshoz vezetett, a kormány jelenleg egy változatot kíván beterjeszteni a Magyar Köztársaság Alkotmányának 76. szakasza módosításaként, és ennek a változatnak az értelmében az úgynevezett koronás kiscímer lenne a javaslatunk. [...]

KŐSZEG FERENC: Szeretném néhány szóval röviden elmondani és megindokolni javaslatomat. A javaslatom voltaképpen egyáltalán nem új, és igazából nem is dicsekedhetem a szerzőségével, mert az első, akitől én ezt az ötletet – nevezetesen azt, hogy különböztessük meg az állami címert és a történelmi címert – az első, akitől ezt hallottam, az a jelenlegi miniszterelnök, Antall József úr volt, aki a múlt évben a politikai egyeztető tárgyalások középszintű vitája során adta elő ezt a számomra akkor is rendkívül meggyőzőnek tűnő javaslatot, és igazából azóta sem értettem, hogy miért sikkadt el ez a vita, a címervita során.

Megnéztem azt, hogy a világ címerei között hogyan oszlanak meg a koronás és koronátlan címerek. Voltaképpen ebben megint egy MDF-es képviselőtársam, Szabad György professzor úr igazított el, aki itt a nagyon érdekes heraldikai előadásában, és számomra nagyon meggyőző szavaival rámutatott arra, hogy a címerpajzson kívül elhelyezkedő korona nem tartozik szorosan a heraldikai jelképek közé, hanem általában az államformát fejezi ki. Nos, ebből a szempontból végignézve a világ címereit, azt láttam, hogy valóban koronás címer, tehát olyan címer, ahol a címerpajzs fölött, vagy azon nyugodva helyezkedik el a korona, csak monarchiákban fordul elő: Belgium címerében, Hollandia, Svédország, Norvégia címerében, vagy akár az Andorrai Fejedelemség címerében van ez így, illetve olyan országokban, amelyek az egykori brit birodalomhoz tartoztak, mint Kanada, vagy Új-Zéland, de ezek sem valamennyien, Ausztrália címerében például nincs korona.

Összesen két olyan ország van, ahol a köztársasági államforma ellenére a korona ott helyezkedik el a címer felett. Az egyik az egykori brit Guayana, a másik pedig San Marino. Van még egy harmadik is: Nyugat-Berlin. A berlini mackó feje felett ott látható a korona, de ez mint a szuverén államiság jelképe – azt hiszem – most már csak néhány hónapig érvényes, és ezt nem lehet igazán állami címernek tekinteni.

Érvelésem egyik része tehát az, hogy nem volna kívánatos, ha megismétlődnék, ahogy Magyarországot külföldön némiképpen gúnyosan emlegették a két háború közötti időben mint király nélküli királyságot, amelyet egy tenger nélküli tengernagy vezet. Azt hiszem, hogy az ilyenfajta félreértéseket, magyarázni való dolgokat, az olyan helyzetet, amelyet igazán csak mi értünk, de minden külföldinek el kell magyarázni, hogy ez igazában nem is azt jelenti, el kellene kerülni. Ez a dolog egyik része.

A dolog másik része az, hogy én teljesen megértem, belátom és magam is így gondolom, hogy a korona nagyon fontos történelmi szimbólum, nemcsak az egyik legrégibb európai korona, hanem egyúttal a magyar történelemben olyan fontos szimbólum, olyan jelkép, amelyhez nagyon fontos államjogi gondolatok, állambölcseleti tanok tartoznak. Azt hiszem, hogy valamilyen módon ezt is meg kell őrizni. Ezt a kompromisszumos javaslatot adtam elő módosító indítványomban, és adom elő most, hogy különböztessük meg az állami címert és az úgynevezett történelmi címert, mind a kettőt övezze az állami jelképeknek kijáró tisztelet, és a törvény gondoskodjék arról, hogy ez a tisztelet kifejeződjék a törvényben és megtartassék.

Azt hiszem, hogy az állami címer használata indokolt lehet olyan alkalmakkor, amikor kifejezetten valamilyen állami aktusról van szó, tehát állami okmányokon, közhatalmi intézmények körbélyegzőjén, pénzeken, olyan hivatali helyiségekben, ahol valamilyen állami határozatot, bírósági ítéletet hirdetnek ki, de már ezekben a helyiségekben is elképzelhető mind a két címernek a használata. A történelmi címer használata engedtessék meg minden olyan helyen, ahol nem kifejezetten ilyen közhivatali állami aktusról van szó, tehát a honvédségnél, díszszemléken, esetleg államfők fogadásán, tehát minden lehetséges alkalommal, amikor együttesen alkalmazható a kettő. Természetesen semmi sem tiltja, hogy magánszemélyek, egyesületek külön is használhassák a történelmi címert.

Tisztelt Országgyűlés! Azt hiszem, a címerkérdés nem olyan, amin az Országgyűlésnek, a nemzetnek össze kellene vesznie. Ez olyan történelmi és állami szimbólum, amely össze kellene hogy kösse az Országgyűlésben helyet foglaló képviselőket és a nemzet tagjait. Azt hiszem, hogy ha az egyik megoldást választjuk a kettő közül, akkor mindenképpen marad egy kisebbség, amely nem ért egyet a határozattal, hiába igaz az, hogy az Országgyűlés kis híján kétharmados többséggel megszavazta a koronás címert, hiába képzelhető el, hogy most kis többséggel sikerül túlhaladni a szükséges kétharmadot. Azt hiszem, hogy az országban nagyon sokan lesznek, akik elégedetlenek lesznek ezzel a megoldással, és azt gondolom, hogy sajnos az Országgyűlés különböző pártjai között – amint ezt az önkormányzati vita mutatja – vannak valóban nagyon komoly politikai ellentétek, amelyeket aligha lehet, vagy legalábbis nagyon nehéz áthidalni. Egy jelképes kérdésben próbáljunk ehelyett kompromisszumos megoldást találni! (*Taps.*)

KATONA TAMÁS: Tisztelt Országgyűlés! Változatlanul a koronás címer mellett szeretnék érvelni, mindenekelőtt azért, mert a parlament meg az ország többsége is emellett szeretne érvelni, ezt a címert szeretné látni. Úgy gondolom, tapintatosabb lett volna, ha a módosító indítvánnyal Kőszeg Ferenc megvárta volna a mai szavazást, és nem tette volna ezzel a módosító indítvánnyal – amelyet a legjobb szándék vezetett – lehetetlenné, hogy végre túljussunk ezen a címerkérdésen. (*Nagy taps.*)

Legyen szabad azt is hozzátennem, hogy nagyon jól tudjuk azt, hogy mi a címer. A címer tulajdonképpen az, ami azon a kis pajzson belül látható, a nyolc vörös, illetőleg ezüst, piros és fehér csík meg a hármashalmon a nyitott, ötágú koronából kinövő pátriárkakereszt vagy talpaskereszt.

Tessék elhinni, hogy 1956-ban a Kossuth-címer volt a gomblyukunkban, nagyon szentnek tartottuk ezt a címert, nagyon is vállaltuk, és nagyon szerettük volna, ha 1957-ben nem változott volna meg ez a címer, nem jött volna a helyére az a bélyegzőféle, amely jobb volt ugyan, mint az 1949-es körstempli, de mégiscsak megcsúfolása volt a címernek, nemcsak heraldikai szempontból, de az ország érzelmei szempontjából is. Ez azonban megtörtént. Hamis indokolással, arra való hivatkozással, hogy a szomszéd népeket sértené, hogy ott van a négy folyó és a három hegy. Hiába mondta volna el a történész vagy a szakember, hogy ez nem négy folyó és nem három hegy, és főképpen nem irányul senki ellen, hanem egyfajta magyar heraldikai hagyomány – ha valahol keresni kell, alighanem az Árpádok törzsei, hiszen ott láttuk azokat a vörös és ezüst sávokat az Árpád-ház címerében az elnöki emelvény háta mögött.

Most, amikor új régi címert kell szereznünk, azt hiszem, itt az alkalom, hogy visszatérjünk a legősibbhez. Nem Mária Terézia tette a koronát a történelmi magyar címerre. Már Révai Péter koronaőrnek valamikor az 1620-as években kiadott könyvében első valósághű ábrázolása van. Révai koronaőr volt. Ott van a két angyal által tartott korona a magyar címer fölött, jóval régebbi tehát ez, mint Mária Terézia ideje. Hadd tegyük azt is hozzá, hogy a Lengyel Köztársaság címerében a Jagellók ezüst sasa fölé – és megint csak az elnöki emelvény fölé kell mutatnom – visszatették az arany koronát és ezzel a Lengyel Köztársaság nem szűnt meg köztársaság lenni. [...] Azt hiszem, joggal állíthatjuk, hogy az ország közvéleményének többsége, és láthattuk múltkor azon a szerencsétlen szavazás alkalmával, hogy a parlament túlnyomó többsége is a koronás címert tartja kívánatosnak, ennek a bevezetését szeretné. Én szintén erre szeretném képviselőtársaimat buzdítani. (*Taps.*)

ANTALL JÓZSEF: Elnök úr! Tisztelt Ház! Tulajdonképpen részben ugyanezt akartam elmondani. Úgy gondolom, hogy nincs semmiféle érvrendszer, semmiféle újabb vita, ami meggyőzné azokat, akik egyik vagy másik mellett elkötelezetten kívánnak állást foglalni. Éppen ezért nem tartom indokoltnak magam sem, hogy további heraldikai, közjogi vagy akár politikai indokokat hozzunk fel. Felnőtt parlament, meggyőződésem, hogy mindenki tisztában van ezekkel az elemekkel. Magam a Heraldikai Társaságnak alapító tagja vagyok, heraldikai tanulmányt is írtam, úgyhogy megkímélem a tisztelt Házat attól, hogy újabb érvrendszert mondjak el egyik vagy másik mellett.

Másik kérdés: semmiféle részletes elemzést nem kívánok arról, hogy a tavalyi vita alkalmából hogyan és miként történt. Így felel meg a valóságnak, hogy tavaly nyáron szerettem volna már eldönteni ezt a kérdést, és azért javasoltam akkor, mert úgy tűnt,

hogy a Kossuth-címer mellett többség van, és megnyugtatónak lehet találni azt a megoldást, hogy a koronás címert... (*félbehagyott gondolat*). Nem kívánom részletezni, nem kívánom külön bemutatni, hogy ez akkor miért nem sikerült. Mindenesetre az tarthatatlan, nem csak itthon, külföldi lapokban is így jelent meg fejcímmel: Magyarország megtartja régi kommunista címerét. Lehetetlen dolog, hogy ezt tovább húzzuk. Úgy gondolom, feltétlenül indokolt, hogy ebben a kérdésben állást foglaljunk. (*Mozgás.*)

Az lenne a javaslatom, amennyiben a tisztelt Ház egyetért vele, hogy szavazzunk arról, hogy további vita nélkül szavazásra bocsátja az elnök úr, és amennyiben a Ház úgy dönt, hogy további vita nélkül szavazásra bocsátja, akkor szavazzunk ebben a kérdésben. A kormány úgy ítélte meg, hogy az ország közvéleménye a közvéleménykutatás egyes adatai szerint többségében e mellett van, a múltkori szavazás bennünket arról győzött meg, hogy a Ház többsége a koronás címer mellett van, ezért terjesztette be a kormány most ezt a javaslatot a tisztelt Ház elé. Miután a bizottság megtárgyalta már a múltkori alkalommal, talán el lehet tekinteni a bizottság újabb állásfoglalásától, természetesen, ha úgy gondolják, ezt is meg lehet tartani a szünetben. Úgy gondolom, hogy nincs értelme.

Lehet a köztársaságnak a koronás magyar címer, és a címerhasználatról szóló külön szabályozásban lehet arról a kérdésről dönteni, hogy minden esetben a teljes koronás címert kell-e használni, milyen pecséthasználati lehetőségek vannak heraldikai értelemben, mindig lehet a díszítmény nélküli egyszerű címert használni, a pajzsot, például hivatali pecsétek vagy egyebek esetében – ez a címerhasználatról szóló külön szabályozás kérdése. Ezt szerettem volna elmondani, és javasolnám, hogy mielőbb végezzünk ezzel a kérdéssel, mert nem fogunk előbbre jutni ebben. Köszönöm a figyelmüket. (*Taps.*)

A Magyar Köztársaság Alkotmányának 76. §-nak, 2. bekezdése kimondja, hogy „A Magyar Köztársaság címere hegyes talpú hasított pajzs. Első mezeje vörössel és ezüsttel hétszer vágott. Másik, vörös mezejében zöld hármas halomnak aranykoronás kiemelkedő középső részén ezüst kettős kereszt. A pajzson a magyar Szent Korona nyugszik."

•

KÉRI KÁLMÁN
Országgyűlés, Budapest, 1990. július 30.

„Egy honvédség, amely derekasan harcolt és védte a hazát"

A rendszerváltozás parlamenti szócsatái számtalan olyan vitát hoztak felszínre, amelyek során a megszólalók saját aktuálpolitikai pozíciójukat akarva-akaratlanul a történelmi múlt értékelésének fényébe állították.

Kéri Kálmán *(1901–1994) a II. világháborúban az* 1. magyar hadsereg *vezérkari főnöke volt. Az 1944 őszi nyilas puccs után átállt a* Vörös Hadsereghez, *mégis meg kellett járnia* Recsket *és az internálótáborokat, hogy aztán történelmi elégtételként 1990-ben az MDF színeiben legyen parlamenti képviselő.*

Itt közölt beszédében a vezérőrnagy Szabó Miklós *SZDSZ-es honatya szavaira reagál, aki egy sajtóval kapcsolatos felszólalásában egyebek mellett ezt mondta:* „Nem hiszem, hogy egyedül állok – remélem, nem állok egyedül – a teremben azzal, hogy az 1918-as októberi forradalmat vállaljuk, e forradalom utódainak tekintjük magunkat, és nem az 1920-ban kezdődött Horthy-rendszernek!"

Elnök úr! Mélyen tisztelt képviselőtársaim! A legutóbbi ülésen elhangzott egy megjegyzés, éspedig Szabó képviselőtársam szájából. Ehhez szeretnék magyarázatot fűzni.

Egy mondatban úgy adódott, hogy két rendszerről volt szó: a Károlyi Mihály rendszeréről és a Horthy-rendszerről. Képviselőtársam kijelentette, hogy ő mindenképpen a Károlyi-rendszer híve. Helyes. Szabad legyen azt mondanom, hogy végigszolgáltam azt a három rendszert: Károlyi, Horthy, közben a proletárdiktatúrát is – így hát átéltem ezeket.

Ezek alapján szabad legyen azt mondanom: mély tisztelettel adózom azoknak az eszméknek, amelyeket Károlyi Mihály magáévá tett és hirdetett. Hozzá kell tegyem azonban, hogy nem volt módjában azokat végrehajtani, mert a külpolitika erre nem adott lehetőséget. De azt is le kell szögeznem, hogy jóhiszeműségét kijátszva sikerült azokat a magyar csapatokat, amelyeknek jó része azért jött vissza a frontról, hogy a szülőföldjét megvédje, szétzülleszteni – emlékezzünk csak vissza Pogány József nevére[95] –, s ennek következtében könnyű prédája volt azoknak, akik valamit le akartak metszeni testünkből részben a Nagykövetek Tanácsának a végrehajtásával, részben messze azon túlmenően.

De miért akarom én önöket untatni ezzel? Azért, kérem, mert most a Magyar Honvédségnek a szellemét akarjuk felépíteni, átállítani. Ehhez világos képe kell, hogy legyen annak, aki erről velünk tárgyal. Nem állíthatjuk oda nekik példaképpen azt az időt, amit az jellemzett, hogy nem akarok katonát látni. (*Közbeszólás: Helyes!*) Hát ezt csak nem mondhatjuk most! Hát akkor mit mondjunk? Mondhatjuk nyugodtan azt, hogy létesült egy köztársaság, létesült azután egy proletárdiktatúra, s a proletárdiktatúrából állíthatunk példaképeket, mert a Vörös Hadsereg is kezdett vörös zászlóval harcolni, harcolt végig vörös, és piros-fehér-zöld zászlóval, s verte vissza egymás után az intervenciósokat. Emlékezzünk csak Stromfeld[96] nevére!

Minderről egész röviden. Utána, kérem, jött, ahogy mondják, a Horthy-rendszer. Engedjék meg, hogy azt mondjam, az is felépített egy honvédséget. Egy honvédséget, amiről azt kell mondanom, hogy derekasan harcolt és védte a hazát. Az, hogy kikerült a Donhoz is? Sajnos. De hát végre, engedjük meg, hogy harca igazságos volt, ha

[95] Pogány József (1886–1939): az 1918. októberi forradalmak aktív résztvevője, a Katonatanács elnöke, a Tanácsköztársaság alatt hadügyi népbiztos.

[96] Stromfeld Aurél (1878–1927): a magyar Vörös Hadsereg vezérkari főnöke, aki nagy létszámú és ütőképes hadsereget szervezett a Tanácsköztársaság idején.

a kommunizmus ellen harcolt! (*Taps.*) Ezek után azt kell mondjam, hogy kell átnevelnünk – igenis – honvédségünk szellemét, és én hiszem, hogy ez sikerülhet is, ha reálisan tájékoztatjuk a közelmúltról, ha példaképeket tudunk neki nyújtani, s akkor tudunk magunknak lekötelezett tiszteket biztosítani, s egy honvédséget, amely képes a határainkat megvédeni korlátolt erővel úgy személyzetben, mint anyagban. De akkor kell, hogy kiegészítsük ezt a gyengeségünket az erkölcsi erővel, magyar nemzeti neveléssel! Ehhez szükség van emberekre, akik ezt nekik meghirdetik, akiknek hisznek, s engedjék meg, hogy azt mondjam, 1945-től kezdve a mai napig egy dolog érlelődött bennem, hogy odaálljak azok mellé és azok élére, akik a honvédség magyar nemzeti szellemének a beoltását akarják végrehajtani, és ezt támogatni. (*Közbekiáltás: Éljen! Taps.*)

Öreg vagyok, de azért még kérek a jó Istentől néhány esztendőt, hogy ezt végrehajthassam. Kérem jelenlegi vezetőinknek a támogatását, hogy ebben közreműködhessem, s kérem az Önök támogatását is, mert az az egység, amelyet ebben ki tudunk fejleszteni, szükséges ezekben a nehéz időkben. Szeretném arra kérni Önöket, hogy egyöntetűen foglaljanak állást amellett, hogy hisszük, ez a honvédség – kevés kivételtől eltekintve – igenis alkalmas arra, hogy azt a honvédséget képviselje, amelyre nekünk szükségünk van. Befejeztem. (*Taps.*)

•

GÖNCZ ÁRPÁD
Országgyűlés, Budapest, 1990. augusztus 3.

„Hogy önökkel együtt a jövő szolgálója legyek"

„1990 és 2000 között tíz esztendőn keresztül a Magyar Köztársaság első államfője, s eközben minden közvélemény-kutatás szerint tartósan az ország legnépszerűbb politikusa volt" – *így utal egy „ország Árpi bácsijának" töretlen népszerűségére az a gyűjteményes kötet, amelyet a 85. életévét betöltő* Göncz Árpád *(1922–) tiszteletére állított össze* László György *és* Wisinger István.

A háború után a Független Kisgazdapárthoz *csatlakozó Göncz politikusi pályáját 1956 akasztotta meg: a* Bibó-per *egyik vádlottjaként életfogytiglant kapott, de miután 1963-ban amnesztiával szabadult, attól kezdve inkább íróként és műfordítóként bukkant fel a neve, például mint* A Gyűrűk Ura, A legyek ura *és a* Tövismadarak *magyar tolmácsolójáé.*

Amint 1990-es megválasztásakor mondott beszédének kezdő mondataiban utal is rá, Országgyűlés általi megválasztása feszült belpolitikai körülmények és taktikázás közepette történt. Ennek ellenére szónoklata nemcsak kiegyensúlyozottságról tanúskodik, hanem arról is, mit jelent egy államférfinak a történelmi folytonosság.

Engedjék meg, hogy első szavam a köszönet szava legyen. Jóleső érzés, hogy a Ház valamennyi pártja s a függetlenek csoportja egyaránt egyetértett jelölésemmel, hiszen ők, a szabad választások egyértelmű tanúsága szerint, a magyar nép túlnyomó többségét képviselik, s így joggal tekinthetem magam nem csupán az ország Háza, hanem az ország közös választottjának. Meglehet, ennek ékesebb kifejezése lett volna, ha magának a népnek a színe előtt mérettettem volna meg, mégis úgy érzem, hogy az elnöki hivatal aligha bírt volna el – tekintélyének súlyos csorbulása nélkül – még több havi ideiglenességet. Az ország politikai stabilitása sínylette volna meg.

De engedjék meg, hogy azt is kijelentsem: tudom, hogy ez a jelölés, bármily egyhangú is, nem annyira nekem, mint a legújabb kori történelmünk azon személyeinek szól, akiknek életem során munkatársa, némelyiküknek rabtársa voltam, akiknek a neve politikuslétem állomásait jelzi, s akiket, ha élnének, mint magamnál méltóbbakat szívesen látnék az új Magyar Köztársaság elnöki székében.

A magyar nemzet függetlenségének olyan védelmezőit, mint a vértanúhalált halt Bajcsy-Zsilinszky Endrét, a Magyar Diákok Szabadságfrontjának vezetőjét, a Parasztszövetség igazgatóját, a Margit körúton megkínzott Kiss Sándort, vagy a Független Kisgazdapárt egykori főtitkárát, az elhurcolt s Vorkutában hosszú éveket raboskodó Kovács Bélát, mint Nagy Imrét, 56 mártír miniszterelnökét, mint Bibó Istvánt, akiben a legnemesebb demokratikus eszmék, a keresztényi türelem és hazaszeretet, a citoyen [*állampolgári*] függetlenség öltött testet. Mint Donáth Ferencet, a haláláig fáradhatatlan hídverőt, a Márciusi Front legjobb hagyományainak örökösét. Vagy mint az ellenállás nemzeti függetlenségünkért életüket áldozó kommunista és nem kommunista résztvevőit, 56 utcai harcaiban vérüket ontó, életüket bitófán végző Angyal Istvánjait, Bárány Jánosait.

Talán ez a névsor, egykori tanítómestereim, bajtársaim és barátaim névsora bizonyítja, hogy nem vagyok, nem lehetek pártok, pártérdekek szolgája – világéletemben, pártban és párton kívül, a nemzet függetlenségét, a szabad gondolatot, szabad szót, a szabad hazában szabad hit gondolatát, a társadalmi igazság emberi jogokban kiteljesedő, megkülönböztetést és kirekesztést el nem ismerő védelmét szolgáltam és fogom szolgálni. A pártvitákban is érlelődő magyar demokráciát. A jövőt. Azt a jövőt, amit a két győztes és győzelme teljében eltaposott magyar forradalom, 1848 jobbágyfelszabadító és 1956 munkásfelszabadító szabadságharca jelöl, azt a demokráciát, amelynek teljes megvalósításával még mindig adósok vagyunk.

Életem ugyancsak kacskaringós pályáján az a szerencse jutott osztályrészemül, hogy élvén élve ismerhettem meg a munkássorsot, a paraszti sorsot, a szabad értelmiségi sorsát. Nem vagyok hát alkalmas rá, hogy szűk osztályérdekek kovácsa legyek. Ha szolgálni kívánok valakit, azokat szolgálom, akiknek szolgálójuk nincsen: a védteleneket. Akiknek sem a darutollas úri világban, sem az egyenlők közt egyenlőbbek világában nem jut szó, akik a versenytársadalom versenyképtelenjei. Akiknek nincs eszközük megvédeni önmagukat, s akik épp ezért leginkább szorulnak védelemre.

S végezetül hadd mondjam meg önöknek, hogy nem félek a vitáktól. Nem rejtettem eddig sem és nem rejtem ezután sem soha véka alá a véleményem: mert vitában érik az igazság. S mindig is bíztam és bízom az igazság erejében. Mint ahogy bízom abban is, hogy a magyar nép tökéletesen érett a demokráciára: fölismeri és képes megvédeni az érdekét, igazát, s mint ahogy a közelmúltban többször is bebizonyosodott, ítélete biztos, és azt szóval-tettel ki is nyilvánítja. Joggal hiszem hát, hogy jövő, fényes jövő vár rá! Ebben a hitben merem vállalni megtisztelő megbízatásukat, hogy önökkel együtt a jövő szolgálója legyek.

•

ANTALL JÓZSEF
Esztergom, 1991. május 4.

„A jó megvalósítására célratörő erő is kell"

A bécsi emigrációban élő 83 éves Mindszenty Józsefet *(1892–1975) egy dél-amerikai magyarok között végzett missziós útja végén érte el végzete. 1975 áprilisában ágynak esett, de még műtéte előtt meghagyta személyi titkárának,* Mészáros Tibornak, *hogy* „ha Mária és Szent István országa felett lehull a moszkvai hitetlenség csillaga, vigyék testemet az esztergomi bazilika sírboltjába".

„Az ateizmus peremtámogatója nem tudok lenni. Akik messziről támogatják, nem ismerik a bolsevizmust. Én ismerem: genocide (népirtó), a massa damnata (elkárhozott tömeg) pokoli szállítója" – *idézi a főpap halálának 30 éves évfordulójára írt tanulmányában* Krajsovszky Gábor *a bíboros naplójának azt a részletét, amely mottója lehet Mindszenty következetes kommunistaellenességének.*

Amikor 1991-ben az esztergomi bazilikában *újratemették, a szónok* Antall József *(1932–1993) a meg nem alkuvás motívuma köré szőtte szónoklatát, és egy gyönyörű Berzsenyi-óda parafrázisára futtatta ki búcsúszavait:* „Partra szállott..., bevonta vitorláját..."

Eminenciás és excellenciás urak, főtisztelendő uraim, tisztelt vendégeink! Honfitársaim! Magyarország népe, az egyetemes magyarság, a Magyar Köztársaság elnöke, a magyar országgyűlés és a magyar kormány nevében hajtok fejet Mindszenty József bíboros, hercegprímás, esztergomi érsek hamvai előtt, és egyben eleget teszek a Volt Magyar Politikai Foglyok Világszövetsége kérésének, amikor az ő nevükben is búcsúzom. Egyúttal köszönetet mondok Rómának, az Amerikai Egyesült Államoknak és Ausztriának, hogy életében és holtában helyet adtak a belső és külső száműzetésre ítélt magyar bíborosnak, Mindszenty Józsefnek.

Magyarország fél évszázados idegen elnyomás és diktatúra után temetésekkel, újra-

temetésekkel, s halottakra való emlékezésekkel születik újjá. Nem véletlen, hiszen az ország újjászületése egyben emlékezés azokra is, aki életüket áldozták az elmúlt évtizedekben Magyarország függetlenségéért, Magyarország nemzeti újjászületéséért.

Mindszenty József hercegprímás a magyar történelem egyik olyan történelmi személyiségévé vált, aki saját áldozatos tevékenységével hívta fel a figyelmet az egész közép-kelet-európai térséget fenyegető veszélyekre. Mindszenty József politikai nézeteivel, alkotmányjogi felfogásával lehetnek vitái a történetíróknak, de azt senki se vonhatja kétségbe, hogy a magyar történelem egyik legnagyobb erkölcsi erőt adó példaképe. Mindszenty József fiatal papként már azt hirdette, hogy: „A jó megvalósítására nem elegendő a szív érzése, hanem ahhoz a célratörő erő is kell." [...]

„E csupa erőből álló ember belül csupa szív, mégpedig nagyon meleg, szeretni nagyon tudó szív. Mutatja ezt egyre újabb kiadásokban bővülő könyve, melyen szinte egész életében dolgozott, s amelynek címe és tárgya az édesanya. Ez a könyv a természetes és keresztény anyaságnak valóságos himnusza. Himnusz, amelyet egy fiú mond saját édesanyjának és az összes édesanyáknak. Mint ilyen jellemet, papot és férfit ismerte meg őt Angelo Rotta pápai nuncius, aki megjegyezte róla, Mindszenty József a közjó megvalósításában acélakaratú katona, mások szenvedéseinek átérzésében szelíd lelkű pap."[97]

Azért esett Mindszenty Józsefre Róma választása már 1943–1944-ben, mert a püspöki kar megerősítésére olyan főpapot kívántak, aki a háború befejezése időszakában, a várható nagy átalakulás idején kemény, állhatatos, egyben minden totalitáriánus rendszerrel szembeszegülő, és hitében egyházához és hazájához hű marad a legnehezebb idők között.

Mindszenty József hajthatatlansága, a rugalmasság hiánya talán megakadályozta néhány egyházi intézmény megmentését, de jellembeli szilárdsága örök értéket jelent az etikában. Hajthatatlanságát nem valamiféle korlátoltság vagy kompromisszumokra való képtelenség sugallta, ahogy ellenfelei nemegyszer hirdették. A második világháborút követő politikai tárgyalások időszakában mondta egy bizalmas beszélgetésben, amikor az időnyerés, a kompromisszumkeresés kérdése merült fel: „Elvben igaz, de engedményekre, kompromisszumokra csak szilárd hadsereggel a hátam mögött vállalkozhatnék. Ha kompromisszumokra lépek, sokan közülünk nem fognak mértéket tartani a megalkuvásban." Hajthatatlan ellenféllel állt szemben, [*és később*] sorsában osztoztak azok is, akik a hajlékonyságban előtte jártak e térségben.

Most, amikor búcsúzunk Mindszenty Józseftől, most, amikor egy ország búcsúztatja nagy fiát, aki visszatér az ősi érsekség székhelyére, el kell, hogy némuljanak végre a kicsinyes viták. Mindszenty József hamvai és koporsója a hazai átalakulásnak és megújhodásnak adjon erőt.

1934-ben fő történelmi munkájában példaképéről, Padányi Bíró Márton veszprémi püspökről írta a következő sorokat, amelyek reá is vonatkoznak: „Partra szállott, révbe ért..., bevonta vitorláját arról a zajló élettengerről, amelynél nehezebb, keservesebb

[97] Antall József e sorokban egy olyan, az Új Emberben megjelent cikkből idéz, amelyet 1945-ben édesapja, id. Antall József írt.

keveseknek jutott osztályrészül. Hibázott is, mert dolgozott. Csak a tétlenek azok, akik egynél több hibát nem követnek el életükben. A szelek mérgét immár kiállta. Emlékezete él az örökkévalóság ormain, a mulandóság silány vizei felett. Az emlékéhez vezető utat nem veri fel a gyom. Emléke nem fél az idők mohájától. Eljön az idő, amikor hibái mellett erényeit is ismerik, és emlékét becsülettel és híven őrzi az utókor..."

•

ORBÁN VIKTOR
Országgyűlés, Budapest, 1992. október 26.

„...nem egyszerűen kifütyülték Göncz Árpádot"

„Ez az út, amire most léptünk 1989-ben..., régebbi vágyaink irányába vezet: a korszerű, minden polgárnak esélyegyenlőséget, anyagi jólétet, személyisége kiteljesítését ígérő, egyszóval: demokratikus Magyarország felé" – *többek közt ezt akarta mondani 1992. október 23-i ünnepi szónoklatában a köztársasági elnök. A* Kossuth téren *azonban a fütty és a szidalmak özöne beléfojtotta* Göncz Árpádba *(1922–) a szót, aki ezután – noha a mikrofonhoz odalépett – nem is kezdett bele beszédébe.*

Az esemény egyrészt az ún. médiaháború egyik epizódjának fogható fel, másrészt itt ért véget az ún. paktum Göncz Árpád személye köré szőtt része; a kormány ugyanis sérelmezte, hogy az államfő nem váltotta le az „egyoldalúan baloldali irányt vett médiumok elnökeit". *Mindemellett az akkor ellenzéki Fidesz vezérszónokaként* Orbán Viktor *(1963–) parlamenti felszólalásában mégsem a mindennapi adok-kapok, hanem az elvi politizálás felülnézetéből mutatott rá az eset fonákságaira.*

[...] Szükségét látom annak, hogy a Fidesz álláspontját leszögezzem. Most már lassan több mint egy órája folyik a vita arról, hogy kit terhel felelősség a péntek este a Kossuth téren történtekért. Boldogan jelenthetem – ha jól értettem az önök szavait, és jól értettem a kormány nyilatkozatát –, hogy a további vita értelmetlen, hiszen Göncz Árpádot terheli a felelősség. (*Józsa Fábián: Ezt senki sem mondta!*) Az önök nyilatkozatából egyértelműen kiderül, hogy Göncz Árpád addig akadályozta a végrehajtó hatalom alkotmányos működését, amíg a felháborodott – úgymond – nép kénytelen volt fasiszta egyenruhát és jelvényeket ölteni, hogy e feletti felháborodását kifejezze. (*Derültség. Taps a bal oldalon.*) Egy pillanatra elállt a lélegzetünk akkor is, be kell hogy valljam önöknek, amikor a szocialista párt egyik vezető képviselője ugyancsak Göncz Árpád magatartásával, ügyefogyottságával magyarázta a történteket. (*Egy hang: Szűrös!*)

Hölgyeim és uraim! Komolyra fordítva a szót, úgy ítéljük meg, hogy a szóban forgó üggyel kapcsolatos felelősséget egyértelműen szét kell választani jogi és politikai fele-

lősségre. Ami a jogi felelősséget illeti, úgy gondoljuk, hogy a kormány akkor járt volna el helyesen, hogyha rendőrsége azt teszi, amit tett 1991. március 15-én, amikor a kormányt gyalázó röpiratot, illetve transzparenst határozottan, fél perc alatt eltávolította. (*Salamon László: Nem igaz!*) Hozzá szeretném tenni, hogy nem igaz a miniszterelnök úrnak [*Antall Józsefnek*] azon kijelentése, mintha az ellenzék ez után az akció után támadta volna a rendőrséget; a Fidesz részéről ilyen nem történt. (*Zaj.*)

Álláspontunk szerint a rendőrségnek fel kellett volna lépnie a Kossuth téren. Még ha nagyon szigorúan értelmezzük a jogszabályokat, az esetben is egyértelműen megáll a garázdaság szabálysértése, amelyet az követ el, aki olyan kihívóan közösségellenes magatartást tanúsít, amely alkalmas arra, hogy másokban megbotránkozást vagy riadalmat keltsen. Ez kétséget kizáróan megtörtént. (*Surján László: Elmegy az Operából!*)[98] A rendőrségnek nem csupán bűncselekmény gyanúja esetén kell fellépnie, hanem a szabálysértések megelőzése és megbüntetése érdekében is. Itt tehát olyan mulasztás történt, amely akkor sem lenne magyarázható, ha nem nemzeti és egyben állami ünnep megzavarásáról lett volna szó. [...]

Ami pedig, hölgyeim és uraim, a politikai felelősséget illeti, a helyzet megítélésünk szerint még inkább egyértelmű, mert a Kossuth téren tartózkodó miniszterek nem vállaltak szolidaritást, nem álltak ki Göncz Árpád mellett, pedig ez megítélésünk szerint kötelességük lett volna. (*Józsa Fábián: Tizenöt másodperc állt rendelkezésre!*)

Ugyanis nem egyszerűen kifütyülték Göncz Árpádot. Ha csak ennyi történt volna, az ügy szóra sem lenne érdemes. Megesett ez már mással is, legutóbb éppen a miniszterelnököt fütyülték és nevették ki a Sportcsarnokban a sportrajongók és a sportolók. (*Egy hang: 2000 forintért!*) Ez a foglalkozási ártalom előbb-utóbb minden politikust elér, önmagában említésre sem lenne méltó. Most azonban Göncz Árpádot a kormányt éltető, fasiszta skinheadek fütyülték ki, és a Fidesz megítélése szerint ilyen esetben demokrata politikusok között a szolidaritás kötelező. [...] A jelen lévő kormánytagok, a péntek este a Kossuth téren jelen lévő kormánytagok nehéz helyzetét megértjük: választaniuk kellett saját – egyébként náci viseletbe öltözött – híveik és az ország elnöke között. S önök, uraim, nem az elnököt választották. (*Taps a bal oldalról.*) Ismerjük továbbá a miniszterelnök beszédeinek azon kedvenc fordulatát, amely arról szól, és amellyel mélyen egyetértünk, hogy nem lenne helyes, ha megismétlődne a magyar történelemben az, ami már nemegyszer megesett: az egy helyre tartozó demokrata politikusok a börtönben jönnek rá arra, hogy valójában egymásnak nem ellenségei. Úgy gondoljuk, először lett volna szükség arra, hogy most ezeknek a szavaknak a szellemében egy apró gesztust tegyenek azok, akiket éltettek egyébként a tömegek – de úgy látjuk, hogy nem sikerült lefordítani ezeket a szavakat cselekvéssé. Sajnáljuk; talán legközelebb.

Végezetül pedig – felülemelkedve a történteken és a mostani vitán – el kell mondanunk önöknek, hogy megítélésünk szerint az ország fél. Az egzisztenciális félelem mellé fizikai félelem is társul. Nem önmagában néhány száz skinheadtől fél ez az ország, hanem úgy gondoljuk, az ország attól tart, hogy a kormány gyanúba hozható, és összjátékkal vádolható meg: a szélsőjobboldali erőszakos csoportokkal való együttműködés vádjával. (*Taps a bal oldalról. Zaj, közbeszólások a jobb oldalról. Gáspár Miklós: Hazudik a Fidesz!*) A történtek, ha akarják önök, uraim, ha nem, ezt a gyanút... (*közbeszólás a jobb oldalról*), ismétlem még egyszer: ezt a gyanút erősítik. Ezért a magunk részéről felszólítjuk a kormányt, hogy pártjai, miniszteriális szervei szakítsanak meg minden kapcsolatot a szélsőjobbos csoportokkal, és a lehető legkeményebben lépjenek fel a polgárok nyugalmát fenyegető csoportokkal szemben. [...]

[98] Az Operaházban tartott aznap esti ünnepélyre Göncz Árpád nem ment el, Orbán Viktor pedig idő előtt távozott.

Ugyanezen a napon az MDF indítványozta a büntető törvénykönyv módosítását, betiltandó mind a nyilaskeresztet, mind a vörös csillagot mint önkényuralmi jelképeket. *S miközben Magyarországot lekötötte a skandallum, a szlovákok visszafordíthatatlan lépést tettek* Bős-Nagymaros *ügyében: 1992. október 24–25-én elterelték a Dunát, előkészítve ezzel a vízi erőmű beindítását, s egyoldalúan megváltoztatva a hivatalos szlovák-magyar határvonalat.*

•

SZENTÁGOTHAI JÁNOS
Országgyűlés, Budapest, 1993. június 28.

„Lettek volna ott!" – vita az Akadémia múltjáról

Szentágothai János professzor *(1912–1994) azon neves személyiségek közé tartozott, aki meg nem alkudott, de a fejlődési lehetőségeket keresve kiegyezett a* Kádár-rendszerrel. *Nem csoda, hogy amikor az Akadémia és a felsőoktatás átalakítása napirendre került, humorral átszőtt, ámde ingerült beszédében kényszerült visszautasítani a személyét ért támadásokat.*

A közismert háromkötetes anatómiai atlasz *szerzője (*Kiss Ferenccel *társszerzőségben), valamint a szemmozgások, a gerincvelő- és agytörzsi reflexek idegmechanizmusának világhírű kutatója több egyetemi intézet vezetése után a* Magyar Tudományos Akadémia *titkára, 1977–1985 között pedig a testület közgyűlés által választott elnöke lett; emellett számos külföldi intézet és akadémia is elismerte kiválóságát. Tudományos tekintélye (keresztény meggyőződése és pártonkívülisége ellenére) komoly befolyással ruházta fel őt: képviselő volt már az 1985-ös Országgyűlésben is, sőt az* Elnöki Tanács *tagja.*

Tisztelt elnök úr! Tisztelt Ház! Ha egyebet nem is, annyit az ember 80 éves korára megtanul, hogy ne számítson a közvetlen utókor hálájára. Ennek hiányában súlyos sokként élte volna át az elhangzott vitát, amelyben hallja az ember a sommás vádat: konzerválni akarják a sztálinista Akadémia struktúráit és feudális szellemiségét.

Önöknek, tisztelt Prepeliczay és Tóth Sándor képviselőtársaim[99] – sajnos, nin-

[99] Prepeliczay István (FKgP) és Tóth Sándor (KDNP) a június 8-i ülésnapon szólaltak fel, mindketten hosszasan ecsetelve az 1949-ben keletkezett Akadémia pártállami jellegét.

csenek itt, egyikük sem, nem tudom, hogy értelme van-e akkor erre kitérni (*közbeszólások: Majd elolvassák, halljuk!*), most könnyű a rendszerváltás után ítélkezni, de lettek volna ott!

Ady szerint egy gyengécske költő, Gyóni Géza lelkéből a przemysli ostrom, a modern anyagcsata szörnyű élménye váltotta ki az ismert megrázó refrént: „Csak egy éjszakára küldjétek el őket" – tudniillik azokat, akik itthon kávéházakban élték át, és onnan kommentálták az akkori jelent. Igen! Csak egyetlen ülésen lettek volna ott, például a Sántha-boszorkányperen, amikor az összakadémia nyílt ülésén az előre gondosan megkomponált koncepciós vádakkal szemben csak idősebb Hetényi Géza – a volt pénzügyminiszter apja – és én mertünk Sántha mellett felszólalni. Feleségem hetekig nem is mert aludni, mert vártuk a szürke Pobedát, ami esetleg soha viszontlátásra vitt volna el, az akkor már sejthető sorsra.

Tisztelt képviselőtársaim! Holnap reggelig sorolhatnám önöknek csak saját külön harcomat. Orvostársaim közül Környey István, Kerpel-Fronius Ödön, Haynal Imre, Hetényi Géza, Ivánovics György, Jancsó Miklós szívós ellenállásának leírása egy kötetnyit töltene ki. S kérem, az Akadémiának nem egy, hanem tíz osztálya van. Minden igaz, sőt több is, mint amit a sztálini áltudomány mechanizmusáról és okozott káráról – az Akadémiára sandítva – ma elmondanak. De akkor minek köszönhető, ha közben ugyanennek az Akadémiának az idegen nyelven kiadott aktái és kiadott könyvei az 50-es években a nemzetközi tudományos közvélemény kétkedő csodálatát váltották ki? Tessék az 1985-ben kiadott Kossuth-díjasok almanachjában utánaolvasni – 1985! Egy kezem öt ujján meg tudnám számolni azokat az akadémikus díjazottakat, akik valamely sztálini-zsdanovi áltudományért kaptak Kossuth-díjat. Ugyan minek, ha nem ellenállásunknak volt köszönhető, hogy Magyarország volt az egyetlen a szovjet blokkhoz tartozó országok között, ahol ezek az áltudományok nagyobb zavart nem okoztak – és 1954-ben szovjet tudósok siettek ide, bennünket a legdurvább kilengések korrekciójáról tájékoztatni. Még nem volt ismert a Hruscsov-féle szeánsz. Ezzel szemben a minisztériumokhoz rendelt ágazatokban teljes volt a gleichschaltolás [*beolvasztás*]. Akkor miért kell most pont az Akadémiát minősítetten tetemre hívni?!

Később, a 70-es években fokozatosan fogatlanná váló pártállam idején – legalább 1976 után, azaz az én elnökségem alatt – egyetlen tudományos meghívással indokolt útlevélkérelmet nem utasítottak el.[100] Képviselőink között a napokban köröztettek egy levelet a Pécsi Orvostudományi Egyetem rektorától és rektorhelyettesétől. Ezek az urak szerintem önmagukat minősítik azzal, hogy egyikük sietett a Nature-ben erősen csúsztatott vádakkal bepiszkolni a Magyar Tudományos Akadémiát – igaztalanul, ráadásul. Kérem, ez egy erkölcs- és ízlésbeli kifogás. [...] Furcsa, de talán jellemző, hogy a külföldön és itt az Akadémia ellen felhozott csúsztatott vádak elsősorban annak a generációnak a tagjaiból kerülnek ki, akik annak idején mint tehetséges fiatalok már szinte egyetemi hallgató korukban kerültek ki külföldre, sokszor évekre, családjukkal

[100] A professzor ezen szavaira reagálva kezdte közvetlen ezután következő felszólalását Tamás Gáspár Miklós: „Hát valóban, azt gondolom, hogy nem [ti. utasították el], tekintettel arra, hogy általában azokat, akinek elutasították az útlevélkérelmét, előbb kirúgták az akadémiai intézetből, majd azután utasították el az útlevélkérelmét..., nekem magamnak is nyolc ízben, azzal a szöveggel, hogy »Kiutazása jelentős közérdeket sért.«"

együtt – véletlenül az Akadémia támogatásával és védelme alatt. Nem lehetne semmi kifogásunk az ellen, ha valaki a mai itthoni körülményei között úgy érezné, hogy odakint jelenleg jobban tudja képességeit kamatoztatni és anyagi, valamint más egzisztenciális érdekeit érvényesíteni. De ehhez azért otthonukat és eredeti támogatóikat kell rágalmazniok, talán mert rossz a lelkiismeretük? De legalább a kormánykoalíció képviselői ne csatlakozzanak ehhez a rágalomáriához! (*Derültség.*)

Kérem, itt a mai Magyar Hírlapban... nyilván orleans-i Izabellánknak a nagy tetszését (ott is volt) kiváltott szittya ülésen (*derültség*), a Magyar Tudományos Akadémián, idegen szívű, idegen származású... – ezt magamra is vehetem, persze, hiszen mindenki tudja, hogy az édesapám erdélyi szász volt. Igaz, hogy az 1200-as évek eleje óta éltek történetesen itten (*derültség*), és nem voltak pontosan nagyon magyarbarátok, de az örményekkel összeházasodtak, magyarokkal, az anyám pedig magyar volt. A nevemet 1940-ben változtattam [*Schimertről Szentágothaira*]. Ha véletlenül a németek csak közbülsően stabilizálják a helyzetüket, akkor én egy koncentrációs tábor fenekén pusztultam volna el. [...]

Nem illik, hogy az ember saját magáról beszéljen, és példaként hozza fel, de engem ért talán az „idegen szívű", és „lódítok", tudniillik az is benne van még így; tessék elolvasni, itt van az újság mindenkinek a kezében, „lódítok"! Véletlenül a nemzetközi tudományos, nagy presztízsű társaságok ezt nem így fogják föl, mert én két olyannak is a tagja vagyok: az 1660-as évek óta először, nemcsak mint magyar alattvaló – vagy állampolgár újabban –, hanem magyar származású tagja a Royal Societynek, és most éppen azért voltam kint Párizsban, hogy a zöldfrakkosoknak az egyik társaságába fölvegyenek. Nem hoztam el a zöld frakkot bizonyítékképpen, ha nem kívánják, tudniillik az sokba kerül, 200 000 francia frankba, azt a franciák sem fizetik meg. De azt hiszem, furcsállták volna is, hogyha itt megjelenek a paszományos zöld frakkban, plusz a kalózfilmeken látható XVIII. századi kapitányi csákóval, amely majdnem egy méter hosszú, strucctoll van rajta és öklömnyi kokárda. (*Derültség.*) Kérem szépen, oda nem lehet olyan könnyen bejutni. Nem, Nobel-díj sem elég ehhez. Nem azért mondom el ezt, hogy a hiúságomat legyezgessem, vagy magamat dicsérjem. Én a 80 évemmel egy őshüllő vagyok a mai tudományban. Tanítványaim, sőt tanítványaim tanítványai többen nálamnál lényegesen jobbak a nemzetközi megítélés skáláján, csak hát őnekik majd még egy kicsit várni kell. [...]

Nem titkolt büszkeségem, hogy az 1948-as akadémiai levelező tagként kapott okiraton Kodály Zoltán – az előző Akadémia – aláírása szerepel. Én tehát ott voltam, és mindent átéltem, és talán zömében nem tisztességtelenül. E kérdésekben tehát talán nem túlságosan nagy kívánság a tisztelt Háztól, ha elmondandóimat figyelmükre méltatják. Ezt a szubjektív preambulumot talán legjobb Weöres Sándor egy versszaka, a De profundis című verséből vett idézettel lezárnom: „Jót aligha vártam, mégse hittem, hogy ilyen nyomor zsúfolódik itten. Más csillag fia, ha egy percig kóstolna kínunkba, mint olvadt ércbe hullott, gőzzé omlana." [...]

Az én akadémiai elnökségem lejártakor javaslatunk Vámos Tiborral az volt, hogy az elértéktelenedett, régi nyugdíjas, öreg akadémikusok és özvegyeik helyzetén javítsunk. Én helyesnek láttam volna az egyetemi oktatók és tudományos dolgozók fizetésének általános rendezését. Az akadémiai tagság számára jobb lett volna, ha ezt nem terheli anyagi szempont. De hát nálunk ez is történelmileg kialakult tény, tényekkel pedig botorság vitatkozni. Tudniillik a 85-90-es időszakban, amikor több mint tíz KB-tag volt az Akadémián, de még nem úgy, mint ahogy azt sugalmazzák: nem azért lettek akadémikusok, mert előbb KB-tagjelöltek voltak, hanem kiváló kutatók voltak; akkor a fogatlan és bajba jutott pártállam már lámpával kereste őket KB-tagnak, a zömében reformkommunisták, akik aztán végre is hajtották vagy segítettek végrehajtani a programot. Ezen aztán lehet vitatkozni. Én, ezúttal nem Pilátusként, egyből mosom a kezemet. Mert én előre sejtettem, hogy ez lesz a következménye. Most, sajnos, a miniszteri fizetések, amiket az akadémiai tagok kapnak, megbosszulják magukat. „Anyám, én nem ilyen lovat akartam!" (*Derültség az MSZP soraiban.*)

•

CSURKA ISTVÁN
Budapest, 1993. július 8.

„A magyar úton csak a magyar igazságért dolgozva lehet tisztességgel járni!"

Csurka István *(1934–), az elismert író és drámaszerző (például* Döglött aknák, Házmestersirató*) 1987-ben a* Magyar Demokrata Fórum *egyik lakitelki alapítója volt. Azonban 1993 januárjának végén, az MDF VI. országos gyűlését követően önálló, radikális politikai útra lépett.*

Szélsőjobboldali nézeteinek híre (amit többek közt Néhány gondolat a rendszerváltás két esztendeje és az MDF új programja kapcsán *címen tett közzé 1992. augusztus 20-án) az amerikai* Kongresszusba *is eljutottak, és ugyanez a radikalizmus húzódik meg a mögött a bibliás hangnem mögött is, amelyet az általa alapított* Magyar Út Körök Mozgalom *első országos gyűlésén elmondott alábbi beszéde tartalmaz.*

Személyes szavakkal kell kezdenem. Tudom, hogy elemi erejű megrendülést okoztam számos barátomnak és Magyar Út Kör-tagnak a Magyar Fórumban közreadott önvallomásommal[101]. Az okozott fájdalomért kérek bocsánatot, nem azért, amit megtettem most és valaha. Itt most az alkalom, hogy újra elgondolkozzunk a saját nemzeti vállalkozásunkon és a hozzá fűződő saját viszonyunkon, elhatározásunk minőségén és határozottságán. Nem lehet határozott politikát és erős államot követelni, ha mi magunk nem vagyunk erősek és határozottak vállalásunkban, egymás iránti elkötelezettségünkben.

[101] Az említett írás Átvilágítás címmel jelent meg 1994. július 1-jén

Mindent újra kell gondolni a legapróbb részletekig. Az én személyemet és a Magyar Út kapcsolatát is. Nekem ezt az átvilágítást meg kellett tennem, hogy ma odaállhassak önök elé és azt mondhassam: én ilyen vagyok. 59 évesen így érkeztem meg a múlt rendszer poklába, és ugyanakkor ezekkel a tapasztalatokkal, ezekkel a gondolatokkal és ezekkel a szándékokkal, tervekkel és ezzel a munkával akarom a további szolgálatomat teljesíteni a magyarság érdekében.

Mérlegeljenek és döntsenek. Keresztyéni alázattal fogadom el ítéletüket. Ugyanehhez a személyes körhöz tartozik még egy egyszersmind személyre szabott, de mégis valamennyiünkre is vonatkozó kérdés: vajon miért vagyok útban én magam, és miért van útban valamennyi nép-nemzeti elkötelezettségű polgártársunk, különböző mértékben, de egyaránt. Azért-e vajon, most személyemet illetően, amit 1957-ben tettem, vagy azért-e, amit ma teszek, gondolok? Az-e a kérdés, amit 56-ban vagy később tettek, tettünk, vagy pedig az-e, amit ma teszünk, gondolunk és akarunk? Szerintem világos, hogy az a megbotlásom is feledhető lett volna, ha beállok a sorba, és soha nem kellett volna erre az önvallomásra sort kerítenem, ha ma és rendszerváltozás egész ideje alatt nem azt teszem, amit teszek, és nem azok ellen küzdök, akik ellen.

És ez már átvezet a Magyar Út programjának alapkérdéséhez. Miért van útban a Magyar Út? Azért, mert egyedül a népi alapú nemzeti összefogás, az egészséges, a történelmi múltjában gyökerező erőteljes népi-nemzeti akaratnyilvánítás hajthatja végre a rendszerváltozást, válthatja le uralkodó helyzetéből a múlt rendszerben kialakult és a hatalom jelentős részét ma is birtokló idegen szemléletű és szellemileg nemzetidegen nómenklatúra burzsoáziát, amely most már mind az ellenzékben, mind az MDF-ben közvetve vagy közvetlenül átvette az irányítást.

Nagyon fontos, hogy megértsük végre: a magyarságunk vállalása nem hazafias szólamok, zászlólengetések és citerapengetés kérdése, hanem hatalomé és rendszerváltozásé. Leszünk-e birtokosai és hivatott vezetői államunknak, független és öntörvényű alakítói kultúránknak, folytatói történelmünk nemes és hősies vonalának, mi szabjuk-e meg ezeréves jogfolytonossággal európai mivoltunkat és európai illeszkedésünk módját, vagy nekünk jelölnek ki koldulási helyet a halpiacon.

Népi alapú nemzeti összefogást akarunk. Elvetjük viszont a liberalizmusnak álcázott vágott-vegyes-saláta-nemzetfelfogást, amely ugyan a konformizmusba és a tájékozottságba taszított egyén teljes szabadságát hirdeti, de ugyanakkor egy szűk réteg kizárólagos uralmát valósítja meg. Nemzeti összefogást akarunk, a magukat magyarnak vállalók között a legfontosabb kérdések megoldására. Ilyenek például a földkérdés, a bankkérdés, a tulajdonviszonyok és nemzeti kultúra és oktatás, a honvédelem. Cselekvő, politikus magyarság a mi eszményünk, az a magyar ember, aki lát, szembenéz, kezet nyújt és befogad, de történelmi tudatában nemet is tud mondani és megálljt is tud parancsolni, és elég bátor ahhoz, hogy kimondja, ha ki kell mondani: elég volt!

Hát igen! Elég volt! Elég volt abból, hogy a múlt rendszer haszonélvezői tájékoz-

tatásában és közvélemény-alakításában egykoron szerzett és megtartott hatalmunkkal élve kényük-kedvük szerint nevezzenek bennünket ellenségeknek, szélsőségeseknek, üldözendőnek a saját hazánkban. Mert ennek, ha hagyjuk, valódi üldözés lesz a vége. Végre át kell látni ezen a szitán! Itt semmit nem érő fogalmakkal etetik a társadalmat a hatalom birtoklása céljából. A cél az, hogy a nemzet ne találjon magára, és ne tudja világosan megfogalmazni érdekeit. Hát ebből elég volt! [...]

Meg kell értetnünk a tömeggel: a helyzetük elsősorban azért ilyen rossz, mert hagyják magukat félrevezetni, mert nem foglalnak állást a saját életük alapkérdéseiben. Milyen demokrácia az, amelyben csak a kevesek érdekérvényesítésére van lehetőség még a törvények kijátszásával is, és a lakosságnak pedig csak a magyarázatok jutnak. Mi ezt meg akarjuk fordítani, mert mi is el tudjuk magyarázni ékes magyar nyelven a múlt rendszer haszonélvezőinek, hogy most már miért nem lehet tovább potyázni.

Igen, mi is demokratikus rendet akarunk, amely a polgárok szabad döntéséből, a többségi akaratból vezeti le a hatalmat, de világosan látjuk, hogy a nép, a polgárok szabad döntését előzetesen súlyos mértékben lehet manipulálni és befolyásolni, ezért olyan helyzeteket kell teremteni, amelyikben a nemzeti oldalnak is megvan a maga képviselete a nemzeti közszolgálati tájékoztatásban, megvan a teljes esélyegyenlőség és a közös intézmények használatának egyenlő lehetősége, mert a szabad választás csak így érvényesen szabad. Ettől a helyzettől most messze vagyunk, tehát ezt a tiszta helyzetet létre kell hozni, ha kell, ki kell csikarni!

Bennünket gyakran vádolnak azzal, hogy mi akarjuk eldönteni, hogy ki milyen magyar. Ezzel szemben a gyakorlat az, hogy most egy szűk réteg dönti el, hogy ki a demokrácia barátja és ki az ellensége, és ennek fejében milyen nyilvánossághoz, tulajdonhoz és végső soron hatalomhoz jut. Aki inkább internacionalista, kozmopolita és csak egy vállrándítás erejéig vállalja a magyarságot, az eleve jó demokrata, aki nép, az eleve ellenség, és ehhez mérten esélytelen a közéletben. Ez az állapot egy kótyagos, önérdekei ellen hangolható társadalmat eredményez. A Magyar Út Körök Mozgalom eredeti, történelmi múltunkban gyökerező alapformájukba, illetve ezeknek korszerű változatába akarja beállítani egész életünket. Ez mozgalmunk működtetésének energiaforrása.

Céljainkat mozgalmi úton kívánjuk elérni. Ez azt jelenti, hogy a körökben végzett szorgos és hatékony kulturális, társadalmi és politikai munka révén alkalmassá kell válnunk arra, hogy révünkön, általunk és közülünk olyan emberek kerüljenek a törvényhozásba, s ezután az államhatalomba, akik a mi eszméink képviseletében meg tudják alkotni az új Nemzetépítő Állam alaptörvényeit, és fokozatosan előrehaladva megteremtik az átmenet erős államát, amely a népet helyzetbe hozva, a terheket igazságosan és arányosan elosztva elvezeti a magyarságot az európai jellegű, de sajátosan magyar demokráciába.

Mi ez alatt a három év alatt a saját bőrünkön és a saját hibáinkból is megtanultuk, hogy a demokráciát nem lehet a kommunizmus után – a központi hatalom önfeladásos állapotában, és szinte mindenfajta törvényes ellenőrzés nélkül – megteremteni, mert ez csak a régi rendszer más formában való továbbéléséhez vezet. Ha a népet, a széles tömegeket akarjuk szolgálni, akkor a fő figyelmünket a gazdaságra kell fordítsuk. Természetes, hogy piacgazdaságot akarunk, természetes, hogy szociális piacgazdaságot, és ugyanilyen természetes, hogy földrajzi helyzetünknél fogva európai kapcsolódású, az európai egyesülési folyamatba illeszkedő korszerű gazdaságot; de nem mindegy, hogy mi módon érjük el mindezt! Meg kell becsülnünk saját értékeinket!

Most az a transzvesztita virágárus fiúlány réteg, amelyik azelőtt vörös csillaggal a gomblyukában vagy a blúzán túlfizetett hitelek felvételével árulta a hazát, abban van érdekelve, hogy áron alul adja a portékánkat akárkinek és minél előbb. Lehetőleg addig még, amíg a nemzetinek mondott kormány van hatalmon. A bolsiból demokratává átoperáltak eladnak és kiárusítanak mindent, amit hagyunk nekik kiárusítani. Ezzel szemben mi azt mondjuk: igen, recesszió van az egész világban, igen, itthon nincs tőke, de minden mégsem lehet eladó. Nem igaz, hogy a hatékonyságnak egyetlen feltétele van: oda kell adni áron alul, mert ha elkótyavetyélik, hasznot hajtó lesz. Az eddigi tapasztalat az, hogy a jól menő és jövedelmező, vagy a könnyűszerrel talpra állítható vállalatokat vették meg mélyen áron alul, és a sok ráfordítást, megszervezést igénylő, valóban óriási adóssággal küzdőket pedig itthagyták a nyakunkon.

Ez azért történhetett meg, mert elképzelés nélkül, a transzvesztita nómenklatúra érdekeinek szolgálatában gyeplő és fék nélkül csúsztunk rá arra a privatizációs lejtőre, amelyre még az előző, kádársági állampárti kormányok löktek rá bennünket. Az áron alul való eladás hasznot hajt egyeseknek, rendszerint azoknak, akik sok vállalat elértéktelenedéséért felelősek. Most tovább sorvasztják, s ebből is hasznuk van. Sokkal valósabb és szigorúbb törvények közé kell szorítani a vagyonértékelést és a privatizációt. Az első a saját érdek. Ha mi eladók vagyunk és tőkét várunk, akkor tisztelettudónak és korrektnek kell lennünk a vevővel és különösen a befektetővel. Nem lehetünk „lenge, könnyű lányok", akiket csak úgy odaintenek az urak asztalához az álkülföldi kerítők, a privatizációs tanácsadók és felmérő cégek. [...]

A gazdaságpolitikának, beleértve az adópolitikát is, mindenekelőtt kiszámíthatónak kell lennie. Ebben a vonatkozásban az Antall-kormány működése katasztrofális. Itt most semmi sincs szabályozva és kiszámíthatóvá téve. Most például egy csomó leveszöldséghez nyugtát kérnek adni, de milliárdos síbolások el vannak felejtve. A Magyar Út olyan államhoz és olyan kormányhoz keres képviselőket, akik nem a magyarázkodás nagymesterei, hanem akik képesek, ha kell, nemet mondani, de akik egyszer legalább valamit végrehajtanak. Ehhez azonban a mozgalom köreinek is pontosan ilyeneknek kell lenniök. A saját tevékenység mindenekelőtt! A körben minden egyes tagnak tudnia kell a feladatát. Tudnia kell, hogy kit kell értesítenie a kapott információról, kivel kell állandó kapcsolatot tartania, és magának is tudnia kell, hogy a környezet mely körével van közvetlen kapcsolatban, oda-vissza csatolásban, melytől

várhat segítséget rendezvényeihez és működéséhez. Jelen kell lennie mindenben. Hallatni kell a hangunkat, állandóan kezdeményeznünk kell, és soha nem védekezünk és magyarázunk. A társadalomnak elege van az örökös magyarázatból. Nem igaz, hogy mi nem vagyunk leleményesek, amikor közérdekű feladatokat találunk magunknak.

Kapcsolatkeresésünkben vezérelv kell legyen, hogy miután felmutattuk és kézzelfoghatóan bizonyítottuk tiszta szándékainkat, magyar elkötelezettségünket, nyitottságunkat és rugalmasságunkat, világosan megmondjuk mindenkinek: aki bennünket nem vállal, legalább egy nyilvános mozdulat erejéig, azt mi sem vállalhatjuk. Mi nem sokra becsüljük a félelemtől vagy a hamis kiprovokált nemzetközi megítéléstől és az egzisztenciavesztés rémétől vacogó embert, politikust, aki csak sötét sarokban, suttogva mer szabadon véleményt nyilvánítani, és lehetőnek tartja, hogy rejtőzködve éljen a saját hazájában. Nem volt elég ebből a kommunizmus 45 éve alatt? Mi tudjuk, hogy ez végső soron a nemzeti lét sírja. Nem kell velünk természetesen mindenkinek egyetérteni és együttműködni. Mi sokra becsüljük a szembenálló felet, ha nyílt és érdemi kérdésben vitázik. A túlerő azonban nem ijeszt meg bennünket. Bizonyosak vagyunk benne, hogy fogunk még mi is az erő pozíciójában tárgyalni, noha nem ez a célunk!

Mi elsősorban a még meg nem szólítottak mozgalma kívánunk lenni. Jelenlegi tagságunk gerincét az MDF-ből már régen kikeseredettek alkotják, valamint azok, akik éppen erre a hívásra vártak. Politikai alapállásunk a magyarság szeretete és a keresztény, keresztyén elhivatottság. Minden ilyen párt tagjával meleg baráti viszonyt tartunk fenn, beleértve az MDF tagságát is, amelynek jelentős része most vajúdásos állapotban van, és félelemtől vacogva tűri vezetőségének egyre fokozódó és állampártiasodó cenzuralizmusát. Csak sajnálhatjuk a profi párt satujába fogott egykori barátainkat, függöny mögötti vergődésüket.

A mi kapcsolatunk ezekhez a pártokhoz nem a vezetőségek tárgyalásain dől el, noha természetesen fogunk majd tárgyalni, mert beletartozik a politikába. Nekünk a magyar ember a fontos, az egyszerű tag, akivel a Magyar Út Körök Mozgalom egyszerű tagja szót ért. Ugyanilyen elrendezésű a viszonyunk a nagy keresztény egyházakkal is: minden tiszteletet megadunk a katolikus klérusnak és a protestáns egyházak vezetőinek, de közvetlen élő kapcsolatban mozgalmunk csak az úgynevezett alsópapsággal tud lenni, a lelkipásztorral, aki segít nekünk, akire építhetünk, aki imádkozik érettünk.

Egyetlenegy párttal merőben más a viszonyunk, és ez a Magyar Igazság Pártja. Ez a készülő párt, noha teljesen világos, hogy egy önálló, saját alapszabállyal és saját vezetéssel rendelkező, független egység kell legyen, mégis a mi édes gyermekünk. Ennek a pártnak mozgalmunk szolgálatokat fog tenni, és minden módon segíteni fogja érvényesülését. Mi fogunk értük dolgozni, számukra képviselőket kiválasztani, és a jelöltekért mi fogunk megküzdeni. Természetesnek kell lennie az átjárásnak a Magyar Út és a Magyar Igazság tagsága között. Nemcsak szemléletben, erkölcsi tartásban és politikai felfogásban kell az egyetértésnek megmutatkoznia, hanem szervezeti összeszövődésben is. A mai világban csak az a párt tud tartósan nagy befolyást gyakorolni a politikára, amely alatt, mellett ott van egy széles népi alapú mozgalom. Ne szégyelljünk tanulni a kommunistáktól. A MSZOSZ és az MSZP-MSZMP szövetsége minden gyakran eljátszott szembenállás ellenére tény. Mi nem rejtjük véka alá: a Magyar Igazság a mi pártunk, a magyar úton csak a magyar igazságért dolgozva lehet tisztességgel járni. [...]

Végezetül azt is meg kell mondani, hogy mi az, amivel szembenállunk. Szembenállunk a kommunizmus minden válfajával és a nácizmus minden válfajával. Szembenállunk a kommunista fasizmussal és a fasiszta kommunizmussal. De szembenállunk azokkal is, akik a mi helyünket ott a szélsőjobbon, ezek között az általunk is elítélt felfogások és jelenségek között jelölnék ki. Szembenállunk azokkal, akik bennünket rágalmaznak és gyaláznak. Szembenállunk mindenkivel, ki hazugságokra építi a politikáját és csal, lop. Megbecsüljük viszont a tisztességes baloldalt. Mert mi tisztességes jobboldalinak tartjuk magunkat. Politikai célunk az, hogy a jobb oldalon legyen a centrum! Mert most bal oldalon van, minden ellenkező híresztelés ellenére.

A világban most nemcsak a jaltai rendszer felbomlásának lehetünk tanúi, hanem a versailles-i rendszer felbomlásának is. A kettő voltaképp majdnem ugyanaz. A versailles-i-trianoni rendszernek mi legnagyobb kárvallottjai vagyunk. Nekünk annak tudatában kell élnünk és dolgoznunk, hogy ez a rendszer összeomlóban van, és elkerülhetetlenül valami új jön utána. A kérdés az, hogy milyen, és számunkra még nagyobb kérdés, hogy nekünk mi jut az újból és újban. Kicsik és megnyomorítottak vagyunk, de ez mégis rajtunk is múlik. Helyzetünk jobbra fordulása attól függ, milyen belső rendet tudunk teremteni magunknak, mennyire tudjuk képviselni az érdekeinket. A mostani politikai rendszer nem tudja képviselni a magyar érdeket. Ahogyan a költségvetése és az államháztartása alig különbözik a nyolcvanas évekbelitől, ugyanúgy külpolitikája is csak ilyen lehet: határozatlan és ukrán-magyaros. Mi ebből nem kérünk. Mi elsősorban önrendelkezést követelünk minden magyarnak, aki a trianoni békediktátum során került a határokon kívülre. Igen, mi is légies határokat kívánunk. Nem területeket, hanem lelkeket. Ezúttal például szeretettel köszöntjük azokat a román, magyar, német és török embertársainkat, akik már húsz órája vesznek kényszerű napfürdőt a légies román-magyar határon. No, de mi ez a boszniai népirtáshoz képest, mondhatják egyesek. Nem, kérem, a töve ugyanaz. [...]

Hölgyeim és uraim, magyarok! Minden kérdést ebben a beszédben természetesen nem lehet érinteni. Munkánkat ma el kell végeznünk. Mindenkit intek a szóval való takarékoskodásra. Helyzetünk nem rózsás, nehéz feladatok megoldása áll előttünk, de erőnket éppen ez sokszorozza meg. Egy bizonyos: mi, akik most itt vagyunk, nem félünk! Ha mélyebben belegondolunk, ebben az országban most inkább azok félnek, akik nincsenek itt még lélekben sem, de árgus pillantásokkal figyelik minden mozdu-

latunkat. Akik ma hatalmon vannak – most nemcsak a kormánypártokra gondolok, hanem a hatalmon lévő ellenzékre is, és a hatalmon maradt kommunista nómenklatúrára is – ők félnek. Ez mindig így volt Magyarországon: a nem természetes és nem őszinte hatalom egyszer mindig elkezdett félni. Ők demokratáknak mondják magukat, és közben félnek tőlünk, akik jószerivel mindenből ki vagyunk rekesztve. Ki vagyunk zárva, és mi mégsem félünk. Erős vár a mi Istenünk, erős vár a mi magyarságunk!

A 23 éves Csurkát 1957 márciusában tartóztatta le az ÁVO, *mivel 1956-ban a főiskolai nemzetőrség vezetője volt. Előbb* Kistarcsára *internálták, majd testi és lelki terror után – ahogy beszéde elején utal is rá – beszervezte és 1961-ig nyilvántartotta a* III/III-as ügyosztály. *Saját bevallás szerint senkiről sem jelentett, s 1993-ban ő volt az egyik legelső közéleti szereplő, akik föltárta a múltját.*

•

KIS JÁNOS
Fészek Klub, Budapest, 1993. november 8.

„Meg akartuk törni a közmegegyezés illúzióját" – a demokratikus ellenzékről

Lásd: Függelék: 432. oldal.

•

SOROS GYÖRGY
Massachusetts Institute of Technology, Washington D.C., 1994. április 26.

A reflexivitás-elmélet

Soros Györgyöt *(1930–) biztosan többen ismerik* tőzsdemogulként *és a kelet-közép-európai államok demokratizálódásának elősegítőjeként, mint a* „visszahatás-elmélet" *megalkotójaként. Pedig ő maga állítja, hogy* „ez az elmélet nekem nagyon sokat segített mind a meggazdagodásban, mind a pénz elköltésében" *– ami biztatóan hangzik valakitől, akit a világ 100 leggazdagabb embere között tartanak számon.*

Soros beszéde 1994 áprilisában a Massachusetts Institute of Technology Közgazdasági Tanszékének Világgazdasági Munkakonferenciáján, *Washingtonban hangzott el befolyásos pénzügyi szakemberek előtt; a gondolatmenet meglehetősen szokatlan, és azt sugallja, mintha a gazdasági folyamatok és a történelem menete között valamiféle rejtett, de esetleg előre kiszámítható összefüggés volna.*

Amikor Rodi Dornbusch meghívott, hogy tartsak előadást ezen a konferencián, szabad kezet adott a témában. Éppen ezért elhatároztam, hogy egy olyan témáról fogok beszélni, amely engem magával ragad, de úgy tűnik, másokat nem nagyon érdekel.

Ez pedig nem más, mint a magam visszahatás-elmélete, amely nekem nagyon sokat segített mind a meggazdagodásban, mind a pénz elköltésében, mégis, nagyon kevesen vették komoly vizsgálat alá. Ezt egy kissé furcsának is tartom. Engem ugyanis általában nagyon komolyan vesznek, talán egy kissé túl komolyan is. De arról az elméletről, amelyet én nemcsak hogy komolyan veszek, de amelyre egész döntéshozási mechanizmusomat alapozom, mintha nem is vennének tudomást. Pedig még könyvet is írtam róla, amely először 1987-ben „A pénz alkímiája" címmel jelent meg, de gyakorlatilag semmiféle tudományos reflexió nem érkezett rá. [...] Úgy gondolom, ez a mai jó alkalom arra, hogy az elméletet komolyan áttekintsük.

Az elmélet alapja néhány egyszerű szóban összegezve az, hogy az a megfigyelési módszer, amelyet a filozófia és a természettudomány tanított nekünk, alapvetően elégtelennek bizonyul akkor, ha és amikor az általunk vizsgált események résztvevői gondolkodó lények. Mind a filozófia, mind a természettudomány nagy erőfeszítéseket tettek azért, hogy elválasszák a megfigyelés tárgyát magától a megfigyeléstől. Az eseményekből így lesznek tények, a megfigyelések pedig attól függően igazak vagy hamisak, hogy megfelelnek-e a tényeknek.

Ez a hozzáállás nagyon termékeny lehet. A természettudományok eredményei valóban lenyűgözőek, a tények és az állítások szétválasztása pedig lehetőséget ad arra, hogy az előbbi az igazság hatékony kritériuma legyen. Éppen ezért nem is szeretném kritizálni ezt a megközelítést. A tények és az állítások megkülönböztetése valószínűleg éppen olyan jelentős állomás volt a gondolkodás történetében, mint a kerék feltalálása a közlekedésében.

Azonban éppen amiatt, hogy ez a megközelítés ennyire sikeresnek bizonyult, olyan esetekben is felhasználták, ahol nem kellett volna. Abban az esetben például, amikor egy bizonyos esemény résztvevői gondolkodó lények, ez a megközelítés a valóság egy kifacsart képét közvetíti. Ezeknek az eseményeknek a lényegéhez tartozik, hogy a résztvevők gondolkodása megváltoztatja a helyzetet, amelyre vonatkozik. A tények és a gondolatok már nem választhatók úgy el egymástól, mint a természettudományban, azaz pontosabban: ha elválasztjuk őket egymástól, olyan torzulást okozunk, amely nincs jelen a természettudományokban, mivel ott a gondolatok és az állítások a vizsgált tárgyon kívül esnek, míg a társadalomtudományokban a tárgy részét képezik. Ha tehát az események tanulmányozása pusztán a tények tanulmányozására szorítkozik, egy fontos elemet – a résztvevők gondolatait – kihagyja a számításból. Bármi-

lyen furcsa, éppen ez esett meg velük, különösen pedig a közgazdaságtannal, amely a társadalomtudományok legtudományosabbika.

A klasszikus közgazdaság modelljének alapján a newtoni fizika adja. Célja az egyensúlyi helyzet meglelése, és ehhez differenciálszámítást használ. Ahhoz azonban, hogy erre az intellektuális teljesítményre képes legyen, a közgazdasági elmélet a résztvevők részéről tökéletes tudást feltételez. A tökéletes tudás alatt azt értem, hogy a résztvevők gondolkodása megfelel a tényeknek, így tehát nem kell tudomást venni róla. Sajnálatos módon a valóság nem igazán támogatja ezt az elméletet. Egy bizonyos pontig persze lehetséges volt nem tudomást venni ezekről az ellentmondásokról, az egyensúlyi helyzetet végeredménynek, az egyensúlytól való eltérést pedig átmeneti zavarnak nevezni. Egy ponton túl azonban a tökéletes tudás előfeltételezése tarthatatlanná vált, és egy új metodikai eszköz váltotta fel, amelyet a London School of Economics egyik professzora, régi tanárom, Lionel Robbins vezetett be. Ő jelentette ki, hogy a közgazdaságtan feladata a kereslet és a kínálat kapcsolatának tanulmányozása, így tehát a kereslet-kínálat kettőst kell adottnak venni. Ez a metodikai eszköz egészen a mai napig megvédte az egyensúlyi elméletet a valóság ostromával szemben.

Ugyan nem tudok túl sokat a pénzügyi piacokon uralkodó elméletekről, de abból a kevésből, amit tudok, úgy tűnik, még mindig a klasszikus közgazdaságban meghonosodott megközelítés az általános. Ez azt jelenti, hogy úgy tekintenek a pénzügyi piacokra, mint alapjában véve passzív résztvevőkre, amelyek diszkontálják a jövőt, és ezt nagy pontossággal teszik. Persze van ebben valamifajta varázslat is, a piac varázsa, ahol az összes résztvevőnek együtt egyfajta olyan felsőbbrendű intelligencia adatik, amely több, mint pusztán a résztvevők intelligenciájának összege.

Véleményem szerint a pénzügyi piacok működésének ilyen értelmezése alapjában véve torz. Ezért nem is próbáltam megismerkedni a hatékony piacgazdaság és a modern portfólió elméleteivel, és ezért nézek ferde szemmel minden olyan eszközre, amely ezen az általam alapjában véve hibásnak gondolt vezérelven alapul. A másik ok az, hogy nem vagyok túl jó matematikából.

Furcsának tűnhet, hogy egy alapjában véve hibás elmélet ilyen széles körű elfogadottsággal bír, egy tényezőt kivéve; ez pedig az, hogy a társadalmi eseményekkel kapcsolatos minden teóriánk valamilyen módon torz. Ez lett az én teóriám, a visszahatás-elmélet kiindulópontja, melynek alaptétele az, hogy gondolkodásunk eredendően nem tárgyilagos. Gondolkodó résztvevők nem képesek a tudás alapján cselekedni. A tudás ugyanis olyan tényeket feltételez, amelyek függetlenek a rájuk vonatkozó megállapításoktól. Viszont résztvevőnek lenni egyúttal azt is jelenti, hogy az egyes döntések hatással vannak a kimenetelre. Így tehát az a helyzet, amellyel a résztvevők kapcsolatban állnak, nem független tények sorozatából áll, hanem olyan tények sorozatából, amelyeket a résztvevők döntései átformálnak. A gondolkodás és a valóság között egy aktív viszony is fennáll, nem csak az a passzív, amelyet a természettudomány felismert, s amelyet hamis analógiaként a közgazdaságtan felhasznál.

A passzív viszonyt „kognitív funkciónak", az aktív viszonyt „résztvevő funkciónak" nevezem, s a két funkció között fennálló kapcsolat a „visszahatás". A visszahatás gyakorlatilag egy kétirányú visszacsatolás-mechanizmus, amelyben egy végtelen ciklusban a valóság formálja a résztvevők gondolkodását, a résztvevők gondolkodása pedig segít formálni a valóságot. Ezalatt a gondolkodás és a valóság esetlegesen megközelíthetik egymást, de sosem válnak azonossá. A tudás egyértelmű megfeleltetést jelent állítás és tény, gondolat és valóság között, ami azonban ebben a helyzetben lehetetlen. A kulcsfogalom itt a megfeleltetés hiánya, a mindig jelenlévő eltérés a résztvevők nézete és a dolgok aktuális állása között. Ez az eltérés, amelyet a „résztvevők téves elképzelései"-nek nevezek, segít megérteni az események menetét. Ez, hogy egyszerűen fejezzem ki magam, a veleje az én visszahatás-elméletemnek.

Az elmélet jelentősége széles körű. Egyrészt határozottan megkülönbözteti egymástól a természet- és a társadalomtudományokat, és egyúttal bevezeti a társadalmi eseményekbe az indetermináltság [*bizonytalanság*] fogalmát, amely fogalom a természettudomány által vizsgált eseményekből hiányzik. [*Elméletem*] A társadalmi eseményeket egy végtelen történelmi folyamatként értelmezi, és nem egy egyensúlyi állapotként. A folyamatot pedig – a természettudománytól eltérően – nem lehet semmiféle univerzális törvényszerűség segítségével sem meghatározni, sem előre kiszámítani, mivel a bizonytalanság jelenségét a résztvevők téves elképzelései okozzák. A következmények pedig olyan széles körűek, hogy nem vállalkozhatom a felsorolásukra: a pénzügyi piacok mindig jelenlévő instabilitásától kezdve egy olyan nyílt társadalom koncepciójáig, amely azon alapul, hogy senki sincs semmiféle végső igazság birtokában. Elméletem alkalmat adhat egy újfajta erkölcs vagy akár egy újfajta ismeretelmélet létrejöttéhez. Mint azt bizonyára tudják, én vagyok a Nyílt Társadalom Alapítvány alapítója és finanszírozója. Ezért mondtam az előbb azt, hogy a visszahatás-elmélet nemcsak a pénz összegyűjtésében, de az elköltésében is segítségemre van. [...]

Az, hogy egy ilyen horderejű megállapításra jutottam, egyszerre lenyűgöz és megijeszt. Megijeszt, mivel ilyen igényekkel általában a bolondok állnak elő, és sokkal több bolond van a világon, mint olyan, aki nagy horderejű megállapításra jut. Az sem világos még számomra, hogy ez a megállapítás bír-e valamilyen objektív érvényességgel, vagy csupán szubjektív jelentőségű. Ezért is szeretném, ha elképzeléseimet kritikai vizsgálat tárgyává tennék, és ezért érzem a jelen helyzetet – amelyben engem komolyan vesznek, az elméletemet azonban nem – olyan frusztrálónak. Ahogy már mondtam, visszahatás-elméletem gyakorlatilag semmiféle tudományos visszhangot nem kapott. Úgy tekintették csupán, mint egy tőzsdén meggazdagodott ember szellemi élvezkedését, és úgy foglalják össze, meglehetősen sablonosan, hogy „a piacokat pszichológiai tényezők is befolyásolják". De az elmélet nem ezt mondja, hanem azt,

hogy bizonyos esetekben a résztvevők téves elképzelései azokat az alapelveket is képesek megváltoztatni, amelyek a piaci árakat meghatározzák. [...]

„A pénz alkímiájá"-nak megírása óta sok kutatást végeztem ez irányban, nem is annyira a pénzügyi piacok, mint inkább a történelem területén. Két állapotot különböztetek meg: a normál állapotot, valamint az egyensúlyát vesztett állapotot. Normál állapot esetén az uralkodó tendencia az, hogy a résztvevők nézetei és az aktuális helyzet egymáshoz közelít, vagy legalábbis olyan mechanizmusok is működnek, amelyek megakadályozzák, hogy túlságosan eltérjenek egymástól. Azért hívom ezt az állapotot normálnak, mert ez az, amelyre az intellektuális hagyomány – beleértve a filozófiai és a tudományos eljárást – felkészített minket. Ezekkel szemben áll az egyensúlyát vesztett állapot, amelyben a résztvevők nézetei és az aktuális helyzet távol esnek egymástól, és nincsen olyan tendencia a rendszerben, amely a kettőt közelítené. Ezeket az egyensúlyát vesztett helyzeteket mindig is sokkal izgalmasabbnak találtam, ezért mind elméletben, mind gyakorlatban tanulmányoztam őket.

Alapvetően kétféle egyensúlyát vesztett helyzet létezik: az egyiket a változás hiánya, a másikat a forradalmi változás jellemzi. Ez a két ellentétes pólus úgy viselkedik, mint két „különös attraktor" – ez a kifejezés a káoszelméletből lehet ismerős számunkra. Így tehát három különböző állapotot figyelhetünk meg a történelemben: a „normált", amelyben a résztvevők nézetei és az aktuális helyzet közelítenek, és a két egyensúlyát vesztettet. Utóbbiak közül az egyikben láthatólag nem történik változás, benne a gondolkodás és a valóság olyan távol áll egymástól, hogy semmilyen tendenciát nem mutat a közeledésre; a másikban viszont olyan forradalmi a változás, az aktuális helyzet olyan újszerű és váratlan, hogy a résztvevők nézetei nem képesek lépést tartani vele.

Érdekes módon a szovjet rendszer felemelkedésében és bukásában mindkét szélsőséggel találkozunk. Sztálin idején a valóság és a dogma nagyon távol álltak egymástól, de mindkettő nagyon merev volt, így semmiféle tendenciát nem mutattak a közeledésre, sőt, az idő múlásával még nőtt is közöttük a távolság. Amikor pedig a rendszer végül összeomlott, az emberek képtelenek voltak a változásokkal lépést tartani, és az események kicsúsztak az irányítás alól. Ennek nem oly rég mi is tanúi voltunk.

De a két szélsőséget egészen más rendszerekben is megfigyelhetjük. Itt van például az Egyesült Államok bankvilága. Miután a nagy gazdasági világválság idején az egész bankrendszer összeomlott, az állam közvetlen ellenőrzést gyakorolt fölötte, és teljesen rugalmatlanná vált. Amikor azonban enyhítettek a megszorításokon, a pénzvilág az ellenkező végletbe csapott, és forradalmi változások következtek be. Még a pontos idejét is meg tudom mondani, mikor történt: az 1973-as évnek azon a délutánján, amikor a First National City Bank egy, addig előzmény nélkül álló gyűlést hívott össze pénzügyi elemzők számára abból a célból, hogy részvényeiket növekedési részvényekké fejlesszék. A szovjet rendszer felemelkedése és bukása tökéletesen párhuzamos motívumokat mutat az amerikai bankrendszer felemelkedésével és bukásával.

De talán jobban érthető ez a három állapot, ha egy analógiát használok. Ez pedig a víz analógiája, amely szintén három alap-halmazállapotban fordul elő a természetben: folyadékként, szilárd anyagként és gázként. A három történelmi állapot, amelyet bemutatni próbáltam, olyan távol állnak egymástól, mint a víz, a jég és a gőz. A H_2O esetén, tudjuk, könnyű meghatározni az állapotokat: egyszerűen a hőmérsékletből kell kiindulni. De van-e valami hasonló határvonal a történelmi változások eme három állapota között? Úgy hiszem, van, és ez azokkal az értékekkel van összefüggésben, amelyek az emberek cselekedeteit irányítják. De még nem vagyok benne annyira biztos, hogy ezt egyértelmű válaszként kimondhatnám. Ez az a probléma, amellyel jelenleg foglalkozom. Meglehetősen kiszolgáltatottnak érzem magam, hogy ilyen ezoterikus problémával kell foglalkoznom, és éppen ezért kell tudnom, vajon mindaz, amit eddig mondtam, érthető-e. Ezért döntöttem úgy, hogy ilyen súlyos elméleti előadással terhelem le önöket, és szeretettel várom megjegyzéseiket akár most, akár bármely más alkalommal.

•

HORN GYULA – TORGYÁN JÓZSEF
Országgyűlés, Budapest, 1996. március 11.

Adok-kapok a Kisgazdapárt kétkötetes programjáról

„Ez a műfaj elképesztő, ez a vita hihetetlen mélységbe vitte le a Házat!"– *tette szóvá kétségbeesetten* Szabó Iván, *aki a* Magyar Demokrata Néppárt *frakciójának aznapi megalakulásáról szeretett volna szólni, de helyette egy verbális pofozkodás közepébe csöppent.* Torgyán József *(1932–) vitát provokált – nem először, nem is utoljára –,* Horn Gyula *(1932–) pedig fölvette a kesztyűt.*

HORN GYULA miniszterelnök: Köszönöm, elnök úr. Tisztelt Országgyűlés! Alig egy hónappal ezelőtt, február 5-én Torgyán József képviselőtársam átadta a Kisgazdapárt kétkötetes programját. Akkor azt kérte, hogy reagáljak erre, amit meg is ígértem, azzal, hogy ha egy-két gondolatot találok ebben a programban, akkor mindenképpen reagálni fogok. Azóta is kisgazda képviselőtársaim unszolnak arra, hogy mondjak erről a programról véleményt. Nos, én úgy ítélem meg, hogy mivel a parlamenti ciklus félidejében megjelenő átfogó ellenzéki anyagról van szó, szükségesnek tartom elmondani a véleményemet, hiszen 94 nyarán megígértem, megígértük, hogy nyitottak vagyunk minden ellenzéki javaslat iránt. [...]

Most nem a Kisgazdapárt miatt, hanem a tisztánlátás érdekében szólok: ennek a programnak az első kötete a „Hazánk holnap" címet viseli, és Torgyán József jegyzi. Műfaja egyfajta politikai pamflet, vagy – másképpen fogalmazva – nem más, mint Tor-

gyán doktor napirend előtti felszólalásainak folytatásos változata. (*Derültség a bal oldalon.*) Nos, ez a dokumentum ígéri azt, hogy meg fogják váltani a világot és ezen belül Magyarországot. Nos, nemes egyszerűséggel szuperprofesszionista kormányt ígér az anyag. Az anyagból kiderül, hogy szerzője látnoki képességekkel is rendelkezik, hiszen megfogalmazza, hogy 95 fordulóján, 95 végén, 96 elején a kormánykoalíció fölbomlik.

Az ország problémáira sajátos válaszai vannak Torgyán doktornak. Néhányat hadd idézzek ezekből: „Egy gazdaságilag erős és mindenképpen kívánatos Magyarország megvalósítása olyan egyszerű, mint a gordiuszi csomó megoldása" – nem a kettévágása, mert az bizonyára túl sok energiába kerül. (*Derültség az MSZP padsoraiban.*) [...]

De ezen túlmenően, ez az anyag, amelyet Torgyán József képviselőtársam neve fémjelez, egy sor gyöngyszemet is fölcsillant. Engedjék meg, hogy csak néhányat idézzek. „Évtizedekkel le vagyunk maradva... – mondja a szerző – a világ legfejlettebb részeitől, ezért nemzeti jövőképünk részévé kell válnia az utolérési, majd elhagyási effektusnak." (*Derültség balról.*) Nos, erre nemcsak a magyar történelemben, az ötvenes években, hanem az egykori Szovjetunió történelmében is találunk példát. Vagy egy másik: Torgyán József képviselőtársam félti a magyarságot és a magyar nyelvet. Nos, ilyeneket ír: „Elindítottunk tehát egy olyan hólabdát, amely hitünk szerint elemi lavinává növi ki magát, csakhogy nem lefelé gördül..." – nem ám! – „hanem felfelé, soha nem látott magasságokba." (*Derültség.*) Igaza van, ilyet még senki sem látott. (*Derültség. Taps a bal oldalról.*) Talán jobb lett volna léggömbnek nevezni, képviselőtársam! (*Derültség.*) Azt minden bizonnyal könnyebb lett volna kiszúrni...

Nem semmi az sem, amikor megállapítja az anyag: „Minden túlzás nélkül állítható, hogy az elképzelések szerint megmaradó tíz állami egyetem..." – nem tudom, hogy miért pont ennyi – „megfelelne tíz olyan vörös csepelnek,..." – a „csepel", a „cs" kisbetűvel, úgy, mint A Pál utcai fiúkban a „nemecsek" (*derültség*) – „amely tíz olyan agyaglábú óriást jelent, amely szörnyű gólemi vigyorával őrködne a liberális szülők gyermekeinek továbbtanulási privilégiumán." (*Közbeszólás balról: Még egyszer!*) Ezt olvasván, képviselőtársam, fel sem tudtam ocsúdni! (*Derültség. Közbeszólás a jobb oldalról: Látszik!*)

Továbbá a szerző kijelenti: „Nem akartunk egy lehetséges kormányprogramba indulati elemeket beépíteni." Ez igaz is. Csak néhányszor nevezi analfabétának az országgyűlési képviselőket, kóklereknek a szakértőket, és csak egyszer szól a budapesti kávéházakban üldögélő forgatókönyvíró papírmagyarokról. Nagyon ritkán szítja a rossz emlékű Budapest-vidék ellentétet, mondván: „A főváros a társadalom szellemi csúcsára való feljutást liberális érdekkörbe utalja, a nemzeti érzelmű szülők gyermekét pedig a továbbtanulás lehetőségéből kizárja."

Csodálattal kell adóznunk más meghökkentő megállapításoknak is. „Az MSZMP..." – tehát a Magyar Szocialista Munkáspárt, mondja a szerző – „tehát elérte a célját: önmaga három részre osztásával a politikai váltógazdaság képletét szimulálja. Hol mint MDF,..." – Magyar Demokrata Fórum – „hol mint MSZP, hol mint SZDSZ jelenik meg. A liberális kistestvér, a Fidesz pedig az MSZMP KISZ-bizottsága." (*Derültség.*) Ő írja!

Torgyán József zsenialitása a gazdasági gondok megoldásában villan fel igazán. Ilyenek vannak írva ebben a programban: „Nagy ütemű lakásépítésbe kell kezdeni. Ahol van föld, víz, fa, kő és munkáskéz, ott botorság elmaradni a lakásépítés terén." Vagy: „Magyarország nem lehet a munkanélküliek országa, mert Magyarország Mária országa" stb. „Ezentúl minden valamirevaló város kapjon egy egyetemet." Vagy: „A Kisgazdapárt azonnal elvetné a külkereskedelemben a rossz cserearányt,..." – írja – „s egyidejűleg csökkentené a közterheket." [...]

Röviden a második kötetről, az alternatív gazdaságpolitikáról. Ez már tartalmaz szakmailag is értékelhető elemeket; például bizonyos célok, törekvések egybeesnek a kormányzatéval is. Ilyenek: a gazdaság stabilitása, a fizetési mérleg javítása, a működőtőke behozatala, a feketegazdaság visszaszorítása. Nos, ezek szerepelnek tehát a kormányzati célok között is; csak azt nem értem, tisztelt képviselőtársam, hogy amikor ezen célok érdekében tesz a kormány lépéseket, akkor miért tiltakozik olyan hevesen Torgyán József képviselőtársam. [...]

Meg kell mondanom, összefoglalva, hogy ez a kisgazda program, mind a két kötete, annak stílusa és tartalma a tévedhetetlenséget sugallja. Azt hiszem, történelmi igazság, hogy a tévedhetetlenek okozzák a legnagyobb, mondhatni: jóvátehetetlen károkat. Köszönöm szépen. (*Nagy taps a kormánypártok padsoraiban.*)

Torgyán József válaszát lásd: Függelék 433. oldal.

•

DURAY MIKLÓS
Budapest, Szép utca, 1997. március 7.

„Ki volt Esterházy János?" – megkésett temetési beszéd

Az emlékét őrző bizottság minden évben koszorúzással tiszteleg gróf Esterházy János *(1901–1957) személye és emberi nagysága előtt, Budapesten, az egykori lakóházánál elhelyezett emléktáblánál. A két háború közötti felvidéki magyarság politikusaként Esterházy volt a szlovák parlament egyetlen képviselője, aki 1942 májusában a* 68/1942. számú, *a zsidók kitelepítéséről rendelkező törvény ellen szavazott; személyes sorsa ennek ellenére szörnyű fordulatot vett a háború után.*

Duray Miklós *(1945) – aki aláírója volt a* Charta 77*-nek, majd 1978-ban megalakította a* Csehszlovákiai Magyar Kisebbség Jogvédő Bizottságát – másokkal együtt úgy véli,

Esterházy szellemi hagyatéka egyben testesíti meg a szülőföld iránti hűséget és a nemzetek felett álló keresztény megbékélés eszméjét. Ezt a gondolatot fejti ki a szónok az alábbi életrajzi beszédben, nem is titkolva, hogy a csehországi börtönben elhunyt *és* titokban eltemetett *gróf mártír pályája milyen mélyen megérinti.*

Amikor 1957. március 8-án gróf Esterházy János visszaadta lelkét teremtőjének, családja és szerettei közül senki sem állhatott halotti priccsénél a börtönkórházban. Senki sem tudhatott halála híréről, noha tizenöt évvel azelőtt Közép-Európa legbátrabb emberének nevezték.

Ki volt Esterházy János, akit a pozsonyi Nemzeti Bíróság szenátusa 1947. szeptember 16-án kötél általi halálra ítélt, majd az ítéletet később – kegyelmi folyamodvány alapján, de puszta alibizmusból – a Csehszlovák Köztársaság elnöke életfogytiglani fegyházbüntetésre változtatta? Politikai ellenfele, de sorstársa, Fábry Zoltán az ítélet kimondásának másnapján tömör egyszerűséggel így summázta a tényt: szlovenszkói magyar volt – ezért kellett őt halálra ítélni.

A halálos ítélet kimondása idején a Szovjetunióban raboskodott – ezért élhetett még tíz évet. Ha a szovjet pribékek nem hurcolják el Csehszlovákiából, akkor tömeggyilkos fasisztákkal együtt akasztották volna fel őt a pozsonyi Kertész utcai börtön egyik udvarán. Láttam 27 év múltán börtönöm egyik cellaablakából azt a negyed körívnyi udvarrészt, ahol az akkori bitófák álltak, és te jutottál az eszembe, Esterházy János, aki ugyanennek a börtönnek a padlózatát koptattad 1945-ben. Itt akartak felkötni téged ezek a szemetek. Lehet, hogy jobb lett volna a gyors halál – így kevesebbet szenvedtél volna. De az Isten akarata emberi ésszel kiszámíthatatlan, és adott neked még tíz évet, hogy gyámolíthasd az elesetteket a kényszermunkatáborban és a börtönök falai között. Ez volt a sorsod, ez volt életed utolsó küldetése.

Ki volt Esterházy János? Pártelnök, parlamenti képviselő, hívő ember, magyar. Mondhatnám kollégám, de inkább példaképem. Sőt, egyetlen példaképem, mert szinte nem múlik el nap, hogy ne gondolnék rád, és ne tenném fel a kérdést: János, mi erről a véleményed? A válaszod hallom, és boldog vagyok, mert ismét azonosan gondolkodtunk.

Ki volt Esterházy János? Politikus volt, akit a körülmények tettek azzá és a gondviselés. Reá bízatott harmincegy éves korában az elszakított magyarság csehszlovákiai részének szószólói tisztsége. Ma sem tudom ésszel felérni, hogy miért voltak ellenfelei. Talán csak egy oka lehetett: kiválasztott volt. Ami az ő esetében azt jelentette, akkor sem ingott meg, amikor már mindenkinek megrogyott a térde. Ezt a magatartást azért gyűlölik sokan, mert irigylik, és szembenézve vele érzik saját bevallhatatlan gyengeségüket. [...]

Ki volt Esterházy János? Magyar történelmi személyiség. A történelmi magyar gondolkodásmód megtestesítője, amely szerint élte politikusi életét. Ezért sohasem élhetett benne gyűlölet más nép, más nemzet iránt: a magyar állameszme ugyanis a befogadásra és nem a kizárásra épült. Eötvös József sem azért volt a zsidók emancipációjának a szószólója, mert jobban szerette a zsidókat, mint másokat, hanem ő is ebből a magyar történelmi meggyőződésből táplálkozott. Mint ahogy Esterházy János sem volt judeofil. Nem emiatt nem szavazta meg 1942. május 15-én az akkori szlovák parlament egyetlen képviselőjeként a zsidók deportálását elrendelő, illetve utólagosan legalizáló törvényt. Hanem azért, mert Krisztus-követő volt és a történelmi magyar gondolkodásmód képviselője. Szavazása miatt gyűlöletet gerjesztettek ellene a szlovák közvéleményben. Még ötven év múltán sem tudtak a zsidótörvényt megszavazók utódai beletörődni abba, hogy akkor a humanista erkölcs egyetlen képviselője Szlovákiában egy magyar volt.

Még a magyarbarátnak címkézett Rudolf Chmel – aki Csehszlovákia budapesti nagykövete volt az 1990–1994 között – sem tudta leküzdeni magában az Esterházy-komplexust. Másként ugyanis nem magyarázható elodázó magatartása, amivel 1991. szeptember 27-én reagált Václav Havel kancellárjának, Karl Schwarzenbergnek a kérésére, hogy táblát lehessen elhelyezni Esterházy János emlékére Szlovákiában. Az állítólagos liberális magyarbarát Chmel kiverni igyekezett a herceg-kancellár fejéből a gondolatot, mondván: „Ebben a pillanatban ez minimum korai lenne." Valóban korai, hiszen a kollektív bűnösség elvének érvényesítése ötven évvel ezelőtt mind szellemében, mind kézzelfogható következményeiben még ma is sújtja a magyarokat Szlovákiában. Ezzel pedig valóban nehezen fér össze az Esterházy-emlék ápolásának hivatalos engedélyezése.

Kedves Esterházy János! Minősítést nem igénylő ellenszavazatod miatt talán még inkább a szívemhez nőttél, hiszen magatartásoddal egyértelművé tetted, hogy a fasizmussal és a nácizmussal semmilyen kompromisszumot nem lehet kötni, még egy pillanatra sem lehet vele összekacsintani. Tetted ezt a háború félidején, amikor még mások – döntéseik következményeiben tőled felelősebb politikusok – Hitler győzelmére esküdtek, szavaztak vagy koccintottak. De te ennek a fordítottját tetted már a második világháború kitörése előtt is. A te szavaiddal és magatartásoddal bizonyítható, hogy már 1938 őszén antifasisztává és pacifistává vált a felvidéki magyarság. Ezért írhatta joggal és hitelesen Fábry Zoltán 1946-ban, hogy a szlovákiai magyarság a vox humana [*az emberi hang*] jegyében ágyazódott bele a történelembe. Ha akkor, 1942-ben megszavaztad volna azt a törvényt, már talán feledésbe merültél volna, és neved hallatán nem bőszülnének fel ellenségeid, ellenségeink sem. Miért? Azért, mert te is ugyanúgy besározódtál volna, mint a többiek, mint ők. Akkor nem lett volna okuk téged halálra ítélni.

Érted már? Azért tettek a süllyesztőbe, azért akartak kigumizni az életből és az emlékezetből, mert különb voltál, mint ők. Így történik ez most is. Az az ellenségük, aki fölött nem tudnak győzni. Legyőzni pedig azt nem lehet, aki szellemileg és lelkileg

erős, és a hit forrásából táplálkozik. Aki tisztaságával figyelmeztet arra, hogy körös-körül sok a szenny. Az ilyeneket csak meggyilkolni lehet.

Az 1942-ben tanúsított magatartásod emlékére ellenszavazásod napját a felvidéki magyarság emléknapjává avattuk, és ezen a napon a Helytállásért-díjjal jutalmazzuk az arra érdemeseket. Esterházy magatartásának emlékére alapított díjunk minket figyelmeztet az újrafasizálódó Szlovákiában, hogy azokkal sem szabad kompromisszumot kötni, akik már kompromisszumra léptek a fasisztákkal. [...]

Esterházy János magyarságszolgálatának egyik legékesebb bizonyítéka a fizikai helyben maradása volt. Nem hagyta el a kisebbségi sorsban maradókat akkor sem, mikor minden pragmatikusan és tisztességesen gondolkodó ember a helyében 1938 őszén úgy döntött volna, hogy a visszacsatolt magyarok területén marad, tehát ismét magyarországi lesz. Ő másként döntött: számára a kevesebb volt a több. Gondoljuk csak végig ezt a bibliai történetet: a csaknem egymillió felvidéki magyar visszakerült hazájához, de ő az ötvenezer kívülrekedttel maradt – a többség biztonságba helyeztetett, most már a szétszóródottakkal kellett törődni. Második helyben maradása a háború végéhez kötődik. Józan ésszel úgy dönthetett volna, hogy nyugatra megy, nem várja meg a bosszúra éhezők farsangolását. Senki sem vádolhatta volna őt gyávasággal vagy megfutamodással, ha így dönt. Ő maradt, vállalva, hogy negyvennégy éves korában véget érjen értelmesen alkotó élete, és a maradék tizenkét esztendőjét átadja a börtöni enyészetnek. A nem a józan ész szabálya szerint hozott döntések nem azt jelentik, hogy nem volt döntésképességének birtokában. Ellenkezőleg: ő birtokában volt olyan információknak, amelyek a józan ész határán túlról érkeztek. Ezt a puszta logika és csupán a józan ész szerint döntő emberek nehezen értik meg. Ez nem az emberi képesség függvénye, hanem a lélek és a szellem világából származó sugallás. Tudatosítanunk kell, hogy vannak közöttünk néhányan, akik tudnak mást is, mint az egyebek. Ez a másság teszi őket vezetővé és kiválasztottá. [...]

Esterházy János számára a Kárpát-medence népei, nemzetei egymásra utaltságának a hirdetése nem politikai cselfogás volt, hanem hitvallás. Lehet, hogy ezt senki sem hitte el neki akkor, és most utólagosan sem. De én meg vagyok győződve szavai hitelességéről. Egy történelemben gondolkodó magyar ember, ráadásul egy történelmi főúri család sarja számára egy ilyen meggyőződés a szinte génjeiből eredő történelemszemlélet része. Az 1938-as visszacsatolás után pontosan erről tanúskodik karácsonyi szózata: „Mi a szlovák népet... mindenkor testvérünknek tekintettük és fogjuk tekinteni a jövőben is... Az ezeréves sorsközösség az Úristen műve volt, és ezt a sorsközösséget emberi erő szét nem bonthatja." [...]

Esterházy János élete a felvidéki magyarság létével azonos. Legjelképesebb a halálra ítéltetése. Mert általa az egész közösségünk fölött mondták ki az ítéletet. Ő ugyan kegyelmet kapott, de a börtönben halt meg. Mi még börtönben vagyunk, és sem kegyelmet, sem felmentést nem kaptunk, csak az ítélet végrehajtását napolták el. Életed tanulságai, Esterházy János, nem szívderítőek. Hiszen most is abban a mókuskerékben forgunk, amelyből te sem léphettél ki. A hited a felemelő – az nem vész el.

Esterházy János 1957. március 8-án halt meg a mirovi börtönben a mai Morvaország területén. A közjegyzőségnek két és fél évbe tellett, míg földi javainak örökösödési ügyében intézkedett. A vagyon, ami utána maradt, mindössze 110 csehszlovák korona volt – mintegy három amerikai dollár –, egyéb vagyonát elkobozták. Szegény vagyontalan Esterházy János.

Letartóztatása óta több mint ötven év telt el. Halála óta éppen negyven. A magyarság rontására Trianonban létrehozott államot képviselő utódok semmit sem változtak. Mint ahogy a felvidéki magyarság sorsa sem fordult jobbra, sőt most, ma úgy alakul a helyzetünk, mint az Esterházy fölött kimondott halálos ítélet idején. Mindannyiunknak szüksége lesz Esterházy hitének erejére. Téged elpusztítottak, Esterházy János. Megszüntették minden földi maradványodat. Hamvaidat most is titokban tartják, mintha attól félnének, hogy újrakelsz belőlük. De te mégis élsz. Nem baj, ha nem akarnak felmenteni a hamis vád alapján hozott ítélet alól. A fontos az, hogy mi téged sohasem ítéltünk el – a rossz bírákat úgyis a saját ítéleteik következményei temetik maguk alá.

Kedves Esterházy János! Új küldetés áll előtted. Át kell lényegülnöd belénk, hogy erősítsd a hitünket, és segíts bennünket bölccsé válni. Hamvaid nyugodjanak békében. Szellemi lényedet pedig várva visszavárjuk. Légy te számunkra a világosság. Ha téged követünk, nem járunk sötétségben.

Az 1968-as prágai tavasz *idején kifejtett politikai aktivitása miatt Duray évekig nem vehetett részt a közéletben, sőt, jogvédő tevékenységéért 1982–84 között több mint egy évet töltött* vizsgálati fogságban. *A rendszerváltozás után a magyar nemzeti politizálás határokon belül és kívül is ismert személyiségévé vált.*

•

ZOLTAI GUSZTÁV – SCHWEITZER JÓZSEF – DEMSZKY GÁBOR – GLATZ FERENC
Wesselényi utca, Budapest, 1997. július 6.

A Wallenberg Emlékpark felavatása

A Dohány utcai *zsinagóga szomszédságában, a budapesti Wesselényi utca 5. szám alatt alakították ki azt az emlékparkot, amely* Raoul Wallenberg *(1912–1947) svéd diplomatának, valamint a vészkorszakban zsidókat mentő magyar és nem magyar embereknek állít emléket – négy vörös gránit emlékoszlop és egy emléktábla formájában.*

ZOLTAI GUSZTÁV, a Mazsihisz[102] ügyvezető igazgatója: Tisztelt hölgyeim és uraim, sorstársaim! Emlékezni többféleképpen lehet. Mi zsidó azonosságtudatunk megőrzésével szeretnénk emlékezni azokra az időkre, amikor zsidóságunk feladását követelte a politikai rendszer, és az egész közösség eltiprásán munkálkodott a gyilkos indulat. Itt állunk most a felavatandó Raoul Wallenberg Emlékparkban, amelyet az Emlékezés Fája, a hajdani gettószínház Goldmark Terme, a Hősök Temploma és a Dohány utcai zsinagóga övez, szimbolizálva mindazt, ami a múltunkat körbeveszi. A Dohány utcai nagyzsinagóga a magyar polgári világot megteremtő zsidóság szeme fénye, a hajdani OMIKE színház a borzalmak között is a kultúrateremtésre vágyó zsidóság jelképe, az Emlékezés Fája pedig, amely egyre több levelet hoz, szomorú próbálkozás a temetetlenség feloldására, a sír nélküli, elpusztított közösség visszamentésére feledékeny tudatunkba.

Nem oldja békévé a múltat az emlékezés, ha összemossuk az összemoshatatlant, ha a szelektív memória egy sírba próbálja temetni gyilkost és áldozatát. Csak a segítő és segített temethető egybe, csak rájuk tudunk együtt emlékezni, mert ők összetartoznak. Csak úgy tudunk apánkra, anyánkra, bátyánkra és húgainkra emlékezni, csak úgy tudunk a deportálásról és a tömeggyilkosságokról méltó módon emlékezni, ha közben nem felejtjük azoknak áldozatos emlékét sem, akik cseppként a tengerben, életüket kockáztatva próbáltak megsegíteni a vészkorszakban.

Az évente szaporodó Jad Vasem kitüntetettek száma jelzi, hogy nem voltak kevesen azok a tisztességesek, akik mertek emberek maradni az embertelenségben, s akiknek neveit vörös gránitba véste itt a megmaradtak emlékezete. Átéltük, tehát tudjuk, hogy „aki egy lelket megment, olybá tekintendő, mintha az egész világot mentette volna meg". Hadd emeljük ki azoknak az emlékét, akik zsidók százait-ezreit tudták s akarták megmenteni a jövőnek a biztos haláltól, akik kimentettek minket a véres Duna habjaiból, a munkaszolgálat aknamezőiről, a gettó brutalitásából és a vagonok mélyéből. Fáj a hiány, pótolhatatlan az emberveszteség, nem feledhető a sok széttört emberi élet, és nincs jogunk megbocsátani a gyilkosoknak. Mégis: bíznunk kell a jövő új generációiban, abban, hogy a világ normalizálódik, s Izrael népének letört ága helyén új virágzik!

SCHWEITZER JÓZSEF országos főrabbi: E mai alkalommal a hála áldozatát mutatjuk be, amikor imádságba foglaljuk a neveit azoknak az 1944 őszén-telén Budapesten diplomáciai feladatot teljesített felebarátainknak, nemkülönben azoknak a honfitársainknak, akik halálra szánt hittestvéreink életét menteni igyekeztek, és számos esetben azt meg is mentették. Ők a legtöbbet tették, amit lehetett: életük kockáztatásával életeket mentettek.

Az irántuk érzett hála azóta sem szűnt meg élni a szívünkben, a mi felekezetünk gyakorlatában, és él Izraelben, a Jad Vasem Intézet működésében s az általa adományozott kitüntetésekben. „Emléket állítok nekik az én házamban, az én falaim között" (Jesaja próféta könyve) – és ez az ókori prófécia most megvalósul Budapesten, Isten házának falai közelében. Megemlékezünk róluk, akik életeket mentettek. De minden évben megemlékezünk azokról is, akiknek nem nyújtott segítséget senki sem. Elmondhatjuk Rákóczi Ferencnek a magyar történelemben híressé vált szavait: „A nemes magyar nemzet sebei felfakadtak." Izrael sebei felfakadnak minden esztendőben, amikor az emlékezés napjai elérnek.

Hallottam olyan nézetet, hogy fél évszázadon át emlékeztünk, az emlékezés hangját most már szordínóval [*hangfogóval*] kell alkalmazni, és a jövőbe kell pillantani. A jövőbe pillantottunk 1945. január 18-án, felszabadulásunk napján, és azóta is mindenkoron mi, akik már akkor is szolgáltunk és életünket rátettük az ezer sebből vérző magyarországi zsidóság életének újbóli felépítésére. Azóta is folyamatosan tesszük ezt. A jelent munkálva, a jövőbe nézve.

De nem feledkezhetünk meg a múltról. A könnyek patakjai szüntelenül omlanak a fájdalom tengerébe, ám a fájdalom tengere nem telik meg sohasem. Ma sem, holnap sem! Szolgáljuk a jelent, munkáljuk a jövendőt. De csak a múlt lépcsőfokain juthatunk át a mába és a holnapba. És ha ezek a lépcsőfokok testvéreink kihullott vérével vannak megszentelve, akkor erről nem feledkezhetünk meg. Azok, akikről ma emlékezünk, akiknek a neveit az oszlopok őrzik, méltóak a Szentírás ama hirdetésére, amely szerint: „Az ember az Isten-orca hordozója." Adja a Mindenható, hogy a mában és a jövőben az ember ne váljék farkassá, mint a múltban, hanem legyen méltó a teremtőhöz, mint az Isten-orca hordozója. Ámen.

DEMSZKY GÁBOR, Budapest főpolgármestere: Itt, a magyarországi zsidó közösség szimbolikus centrumában – Közép-Európa legnagyobb zsinagógájától, a hajdani budapesti gettó kapujától, a budapesti zsidó hitközség épületétől, a Hősök Templomától és a holocaust magyar zsidó áldozatainak emlékművétől néhány lépésnyire – hősöknek és igaz embereknek állítunk most emléket.

A magyar történelem (...) legszégyenteljesebb korszakában (...) a nemzsidó magyar polgárok jelentős része fokozódó iszonyattal, tehetetlenül szemlélte a magyar hatóságoknak a megszálló hatalommal történő együttműködését és aktív részvételét zsidó honfitársaik meggyilkolásában. Számosan azonban ezen túl cselekvő szolidaritást is vállaltak az üldözöttekkel: menedéket adtak nekik otthonukban, bújtatták őket, hamis papírokat szereztek vagy gyártottak, halálmenetekből és a nyilasok karmaiból ragadták ki őket. A Zsidó Világkongresszus kezdeményezésére az ő emléküket örökíti meg mostantól a Raoul Wallenberg Emlékpark. [...]

Ennek a tenyérnyi budapesti Jad Vasemnek a közepén egy fekvő gránitalapon azoknak az államférfiaknak, diplomatáknak, egyházi személyiségeknek és polgároknak a nevei vannak felvésve, akik immár történelmi alakokká emelkedtek. Mint Raoul Wallenberg, akit személyes politikai példaképemnek tekintek, Carl Lutz, Giorgio Per-

[102] Magyarországi Zsidó Hitközségek Szövetsége

lasca, Angelo Rotta, Apor Vilmos, Stehlo Gábor, dr. Antall József, Schlachta Margit vagy Reviczky Imre. Néhányuk emlékét már tábla örökíti meg a város más pontjain is. A négy álló gránittömbön pedig kisebb betűkkel azoknak a magyar polgároknak a nevei olvashatók, akik – korlátozottabbak lévén a lehetőségeik – nem százakat és ezreket, hanem „csak" egy-két embert mentettek meg a haláltól. Azt gondolom, hogy az ő hőstettük jottányival sem kisebb az ismert nagyokénál!

A zsidó legenda szerint 36 igaz ember tartja fenn a világot. Ez a korántsem teljes névsor itt, körülöttünk ezeken a gránitköveken tanúsítja, hogy Budapesten, Magyarországon jóval több mint 36 igaz ember volt 1944-ben.

[...] Büszke vagyok rá, hogy a mai budapesti polgárok túlnyomó többsége undorral és megvetéssel fordul el mindazoktól, akik bármiféle mentséget keresnek a hajdani zsidótörvények szerzői és a pogromok szervezői számára, (...) vagy akik nyíltan vagy burkoltan, utcai gyűléseken vagy politikai rendezvényeken újból gyűlöletet próbálnak szítani polgár és polgár között. A mai budapesti polgárok a nevüket és szellemüket immár ezeken a köveken is megörökített hősöknek és igaz embereknek az örökösei – és nem engedik, hogy egyáltalában előállhasson olyan helyzet, amikor újból ilyen hősökre van szükség!

GLATZ FERENC, a Magyar Tudományos Akadémia elnöke: Gyászról beszélünk, mert akik megélték az 1944. évet, akik megélték a hozzá vezető kirekesztő politikát, mindig is gyászolni fognak. És azok, akiknek hozzátartozóit elpusztították, mindig is gyászolni fognak. És azok, mint én, akiknek nem pusztították el hozzátartozóit, mindig is gyászolni fognak. Gyászolni azokat, akiket elpusztítottak, és gyászolni a szomorúságot, hogy egy nemzet, amely ezredéven át a türelem, népek, vallások kölcsönös megbecsülésének közössége volt, idáig jutott 1944-ben: nem volt ereje kitagadni magából azokat, akik e szörnyűségeket elkövették. És ezt gyászolni kell. [...]

1989. július 11-én, amikor felavattuk-megnyitottuk a Zsidó Világkongresszus keleteurópai irodáját, azt találtam mondani: nem lehet olyan kormánya Magyarországnak az ezredfordulón, amely nem vállal felelősséget a zsidóságért. Ma, 1997-ben azt tudom mondani mint a Magyar Tudományos Akadémia elnöke: nem lehet ma olyan értelmiségije az országnak, aki ne azért működnék, hogy zsidóság és nem zsidóság között helyreálljon a kölcsönös bizalom. Mert ez a jövőnk alapja. Bizalom és türelem. [...]

Türelmetlenek vagyunk mi, kelet-európaiak: egy nemzedéken belül akarjuk behozni mindazon hátrányt, amelyet évtizedek alatt szenvedtünk el. És türelmesnek kell lenni, nemcsak önmagunkkal szemben, de másokkal szemben is. Türelmesnek kell lenni azokkal szemben, akik a templomban más szokások szerint ünneplik és köszöntik az Istent. És türelmesnek kell lenni azzal szemben is, aki nem vallásos alapon, de kulturális alapon azonosítja magát zsidónak. Zsidó és zsidó között a türelem ma fontosabb, mint bármikor volt a világtörténelemben. És türelem szükséges a nem zsidó társadalommal szemben is. [...] Ezt a társadalmat, amely ilyen ismeretlenül néz ránk, mindig is könnyen fogják felheccelni ellenünk. Ezért tehát türelemmel hívni kell azokat az embereket, akik nem azonosítják magukat a zsidósággal.

Az, hogy elhagytuk a gettót 1945-ben, még nem jelenti azt, hogy véglegesen elhagytuk volna önmagunkban a gettót. A megkülönböztetés bennünk van, de a megkülönböztetés érzését magunkban is le kell győzni. Büszkén kell vállalni zsidóságunkat. Ez az alapja annak, hogy becsüljenek bennünket mint zsidókat. És ezt nem szabad feladni. Akik nem ismerik kultúránkat, akik nem ismernek bennünket, nem is tisztelhetnek bennünket. Akik nem tudják, hogy a zsidóság mit adott a magyar nemzet történelmének, a magyar nyelv művelésének, a magyar tudomány művelésének, az nem tisztelheti a zsidóságot. Ezt először nekünk kell kimondani, és iskoláinkban így kell nevelni gyermekeinket. Én úgy gondolom, félni szabad, de megijedni nem.

Amikor a Wesselényi utcai iskolát alapítottuk, ez volt az a mondat, amit többször elismételtem 1990 tavaszán. Azt mondottam: türelem. Most azt mondom: bizalom. Azok a kövek, amelyek itt állnak, legyenek alapjai egy olyan bizalomnak, amely a magyarországi zsidóság és a nem zsidó társadalom között eggyé forraszthatja, egy irányba hajthatja ismét a társadalom erejét. Wallenberg és mindazok a dicső férfiak és hölgyek, akiknek nevei e köveken olvashatók, megítélésem szerint megfelelő alapot képezhetnek ehhez a bizalomhoz. Köszönöm a figyelmüket.

•

GÖNCZ ÁRPÁD
Magyar Televízió, Budapest, 1997. december 31.

„Az óév, amitől búcsúzunk, számunkra történelmi fordulópont"

Az SZDSZ alapító tagját, a Történelmi Igazságtétel Bizottság *alapítóját, az* Emberi Jogok Ligája *budapesti tagozatának elnökét, valamint 1989 és 1990 között az* Írószövetség *elnökét,* Göncz Árpádot *(1922–) 1990 után 1995-ben újabb ötéves időszakra megválasztották a Magyar Köztársaság elnökének.*

Alábbi újévi köszöntője az egyik legoptimistább beszéde, annak dacára, hogy az elnök nemcsak a sikerek; hanem a társadalmi kudarcok (például szomszédsági politika, szegénység, cigánykérdés) tekintetében is fájdalmasan előrelátóan fogalmaz.

Az idén könnyebb szívvel kívánok hazánknak és polgárainak boldog új esztendőt, s felszabadultabban tolmácsolom a hazai jókívánságokat is a határainkon túl élő magyaroknak, mint tavaly, tavalyelőtt vagy az azt megelőző esztendőkben.

Akkoriban inkább a bizakodás és a remény sugallta a szavaimat. Ma: kétségkívül [*a*]

tiszteletet parancsoló eredmények. Számomra – bár efelől soha semmi kétségem nem volt – már bizonyosság, hogy van jövője annak az országnak, amelynek népe nem pusztán eltűri a megpróbáltatásait, de tehetségével, szorgalmával, bölcs türelmével formálni is képes a sorsát.

Amíg jelenünk szerény magaslatáig eljutottunk, csalódások sora, temérdek keserűség kísérte utunkat. De ez akkor is magaslat: innen már vissza tudunk tekinteni – kritikus és önkritikus szemmel – távolabbra is. [...] De azt hiszem, most, az ezredfordulóhoz közeledve mégis joggal érezhetünk némi elégtételt. Ezeréves célunk, hogy önmagunkat megőrizve forrjunk össze a nagybetűs Európával – karnyújtásnyi közelségbe került.

Az óév, amitől búcsúzunk, számunkra valóban történelmi fordulópont. Ez évben hívták meg hazánkat a NATO biztonságot kínáló és erőt sugárzó családjába. S ez évben nyílt meg számunkra a lehetőség, hogy a közeljövőben, térségünkből az elsők között, csatlakozhassunk az Európai Unióhoz.

Igen: mindez siker. Aminek ára volt. Az árat megfizettük: az ország polgárai kemény önuralommal viselték el a kényszerű és keserű gazdasági megszorításokat, a létbiztonság megingásának lelki-idegi terheit. Az ő érdemük, hogy térségünkben ma a mi hazánk gazdasági és politikai rendje a legszilárdabb. Hogy 1997-ben a legderűlátóbb becsléseknél is jobban apadt az államadósság, és kevesebb az államháztartás hiánya. Az ő érdemük, hogy gazdaságunk megáll a talpán, iparunk termelékenységének és termelésének, árukivitelének növekedése, a külföldi működő tőke beáramlása felülmúlja még az olykor „kincstári optimizmusnak" bélyegzett várakozásokat is. Mert rajtuk, a polgárok helytállásán, szakmai hozzáértésén állt vagy bukott az ország jövendő termő nemzetközi megbecsülése.

Ez a hallgatag országépítés mindvégig komoly viharoktól mentes belpolitikai erőtérben zajlott. És a valóságot soha szem elől nem tévesztő külpolitika támogatta. Ami megteremtette a más országokkal, kivált a szomszédainkkal folytatott együttműködés javulásának – vagy legalábbis e javulás lehetőségének – feltételeit. És megkönnyítette – vagy legalábbis megkönnyítheti – a határainkon túl élő magyarok helyzetét és életkörülményeit. Aminek érdekében erkölcsi kötelességünk, hogy velük egyetértve minden tőlünk telhetőt elkövessünk.

Honfitársaim! Az újévi kötelező számvetés idején, sikereink tudatában sem feledkezhetünk meg terhes örökségünkről. Gazdaságunk kezdődő felívelésének hatását az ország polgárainak jó része még nem érzékeli, mert nem élheti meg személyes sorsának javulásaként. Az infláció, bár csökkent, még mindig magas. Épp ezért az idei év is áremelkedéssel köszönt reánk. Sok köztünk a nyomorban élő, elesett ember. Nyugtalanító a közbiztonság helyzete. Nincs esélyegyenlőség a közoktatásban. Százezreket sújt, sok munkakezdőre vár munkanélküliség. Az ország eltérően fejlett térségei közt – bár csökken – érzékelhető a gazdasági és szociális feszültség. S mondjuk ki egyértelműen: sürgető megoldásra vár a többségében kirekesztve és embertelen körülmények között élő cigány kisebbség gondja, amelynek következményeit társadalmunk egésze sínyli. A tömegnyomor ugyanis fertőz: erkölcsileg teszi próbára s kezdi ki a többségi társadalom emberségét.

De el kell mondanunk azt is: a magyar társadalom kezd végre ráébredni e gondok súlyára s arra, hogy az állam egymagában képtelen orvosolni őket. Polgáraink jó része kihullott a társadalmi védőhálóból, testi-lelki állapota miatt kiszolgáltatott és védtelen. Az irántuk való együttérzés a segítő célú önkéntes társadalmi kezdeményezések számának és súlyának gyarapodásában mutatkozik meg. [...]

Végezetül: az ország népének fel kell készülnie az idei országgyűlési és önkormányzati választásokra. Ez minden szavazópolgárra nehéz feladatot ró. Próbára teszi emberismeretét, valóságismeretét, ítélőképességét. Megköveteli tőle, hogy a rázúduló szórengetegből kirostálja a súlytalant, hihetetlen, egymásnak ellentmondó, netán hazug szavakat, s végül jó lelkiismerettel, gondosan mérlegelve adja le szavazatát, válassza meg négy évre az ország ügyeinek felelős intézőit. Országos és helyi szinten. Nincs kétségem: hazánk népe 1998-ban is megfontoltan dönt a jövőnk kérdésében.

Ehhez – s a mindennapjainkhoz – kívánok most mindannyiunknak erőt, egészséget. Otthon, a mieink közt pedig szeretetet, békességet és sok-sok örömöt.

•

GLATZ FERENC
Országgyűlés, Budapest, 1998. február 20.

„Nem az a jó magyar, aki tősgyökeret eszik és pirosat pozsog"

„Pozitív magyarságra van szükségünk. Nem feltétlenül az a jó magyar, aki a trikolórt lengeti mindennap..., hanem az a jó magyar, aki tudatosan tesz a hazájáért, aki tudatosan gyarapítja azt" – *fogalmaz alábbi beszédében a rutinos szónok* Glatz Ferenc *(1941–), aki 1996 és 2002 között a* Magyar Tudományos Akadémia *elnöke volt.*

A III. Magyarság 2000 *című konferencián több száz külföldi és hazai meghívott hallgatta meg* „A pozitív magyarság programja" *címet viselő, az akkor még távolinak tűnő integráció várható előnyeit és hátrányait is felvillantó elnök megnyitó beszédét.*

Az európai integrációra készül a magyar állam, az európai népekhez, a világközösségbe készül integrálódni a magyar nemzet. Nem feledhetjük el, hogy ez az integráció nem pusztán külpolitikai lépés egy állam részéről, hanem egy évezredes folyamat legújabb szakasza. Újabb szakasza a közép-kelet-európai térség és Európa nyugati és keleti fele között végbemenő integrációs folyamatnak.

A magyar társadalom integrálódása Európába mindig akkor volt eredményes,

amikor az állam megnyugtató közbiztonságot, megfelelő életfeltételeket biztosított állampolgárainak, ugyanakkor megbízható szervezet volt gazdasági, kulturális partnerei számára. Ez az integráció a XI. században, a XIV., XV. században, majd a XIX. és XX. század fordulóján akkor volt eredményes, amikor ez a nemzet hitet tett nyitottságáról, büszke magyarsággal vállalt európaiságáról.

A kontinentális integrációval párhuzamosan a világban különböző integrációs folyamatok indultak el. Az ipari-technikai forradalom csodálatos új szakaszának, az informatikának a segítségével ma már globális integrációról beszélhetünk. Felvetődik a kérdés, hogy amikor a magyarság és a magyar állam kontinentális európai integrációjáról beszélünk, nem kell-e vajon arról is gondolkodnunk, hogyan találjuk meg saját érdekeinket nemcsak a kontinensen végbemenő, hanem a világméretű integrációban is. Mi és ki szolgálja a mi érdekeinket? Hogyan találjuk meg ezekben az integrációkban sajátos helyünket? Az itt élő generációknak már van tapasztalata arról, hogy az 1930-as években egy szándékolt német integráció, majd 1945 után egy másik, úgynevezett „integráció" milyen negatív következményekkel járhat. Egyetlenegy kis nemzet, egyetlenegy adófizető közösség sem érezheti jól magát olyan integrációban, amely nem ad számára is érvényesülési lehetőséget. [...]

Ezért kell tudatosítanunk azt, hogy ez az integráció olyan lesz, amilyenné mi magunk tesszük. [...] De ki fogalmazza meg a mi érdekeinket? A brüsszeli adminisztráció bevallja: tizenöt-húsz esztendő szükséges ahhoz, hogy tisztviselőket, szakértőket gyűjtsön össze a térségben megvalósítandó eredményes projektumokra. Ha mi magunk, akik itt élünk, nem tudjuk megfogalmazni érdekeinket, akkor ez a térség, köztük a magyar állam adófizető közössége és a magyar nemzet, rosszul fog járni az integrációban. Az integráció korszaka tehát nemcsak a feltétlen nyereség, hanem a veszteség korszaka is lehet. Ezért is gondolom úgy, hogy az a kezdeményezés, amely néhány évvel ezelőtt, 1995-ben született arról, hogy gyűjtsük össze a világ magyarságát és tanácskozzunk lehetőségeinkről, kiválóan szolgálja ezt a célt. [...]

Pozitív magyarságra van szükségünk. Nem feltétlenül az a jó magyar, aki a trikolórt lengeti mindennap, „tősgyökeret eszik és pirosat pozsog", hanem az a jó magyar, aki tudatosan tesz a hazájáért, aki tudatosan gyarapítja azt. Nem az a jó magyar, aki a múltba mereng, busong és a nagy magyar viktimológiát [*áldozatiságot*] gazdagítja, mondván: „mi vagyunk a legnagyobb áldozat a világon", és igazolásul különböző történelmi korszakok üldöztetéseit hangsúlyozza. Az a jó magyar, aki leleménnyel, fürge ésszel cselekszik népéért, hazájáért. Az a jó magyar, aki miközben büszke magyarságára, abból nem kirekeszt másokat, hanem egybefog és integrál minden hasznos és hadra fogható erőt. Az a jó magyar, aki büszke arra, hogy az elmúlt évtizedekben valamit tett a külső emigrációban vagy az itthoni belső emigrációban vagy éppen legálisan nemzeti, társadalmi intézményeink működtetése érdekében, de nem tulajdonítja pusztán magának az eredményeket; aki nem érdemeket vadászik, hanem szolgál. [...]

Úgy gondolom, hogy egy ilyen konferenciának már önmagában is jelentősége van: higgadtságra, nyugalomra és összefogásra szólít fel, minden felelősen gondolkodó ember összefogására. S felszólít arra is, hogy szakítsunk azzal a sok évszázados, immáron szinte közösségünk belső sajátosságává lett tulajdonsággal, hogy ugyanis mindenki más szemében már a szálkát is észrevesszük, a magunkéban pedig még a gerendát sem; hogy mindenkiben a rosszat keressük, de nem találjuk meg azt a jót, ami az embereket teljesítményre hangolhatja. Mi működőképes, versenyképes, individuálisan büszke, de nem egoista, közösségére büszke Magyarország és magyar nemzet része szeretnénk lenni.

Úgy gondolom, ez a konferencia arra is ráirányítja a figyelmet, hogy a világ magyarsága törődik a Kárpát-medencében és a trianoni békediktátum által létrehozott államok keretén belül élő magyarság sorskérdéseivel. Úgy gondolom, a kormányzat és általában a politikai elit ennek a konferenciának a megrendezésével azt jelzi, hogy működőképességünk és versenyképességünk az, ami őket valóban és elsősorban érdekli. Termékeny eszmecserét kívánok mind a plenáris ülésen, mind pedig a szekciók ülésein.

•

JUHÁSZ GÉZA
Vörösmarty tér, Budapest, 1998. július 4.

„Szeretni akarunk szabadon és szépen" – beszéd a meleg büszkeségről

Az elbocsátáson kívül a leszbikusokat, melegeket és biszexuálisokat háromféle megkülönböztetés éri a munkahelyükön – *írja két jogvédő szervezet*[103] *2001-es jelentésében –, mégpedig a foglalkozásban való diszkrimináció, a munkahelyi zaklatás és az élettársi kapcsolattal járó kedvezmények megtagadása.*

Juhász Géza *(1969–), a homoszexuálisoknak jogsegély-szolgálatot nyújtó* Habeas Corpus Munkacsoport *alapító tagja, alábbi beszédében nem pusztán a kirekesztés ellen szólal fel, hanem* „szögesdrótos vagy villanypásztoros gettó"*-ról beszélve, szélesebb emberjogi alapon, az identitáscentrikusság és a meleg közösség bezárkózása ellen is érvel.*

„A felvonulás előestéjén hirtelen összesűrűsödtek bennem az elmúlt évek ellentmondásos tapasztalatai és vegyes érzelmei – *emlékszik vissza a szerző a beszédre, amely az 1998-as* Meleg Büszkeségi Felvonuláson *hangzott el mintegy 500 fős hallgatóság előtt, Budapest központjában.* – Tudtam, hogy sok meleg férfi a leszbikus nőket nem szívesen látja a mozgalomban, ezért is igyekeztem őket hangsúlyozva emlegetni, amit a jelenlévő tucatnyi leszbikus és biszexuális nő vidám integetéssel viszonzott."

Kedves barátaim! A minap a Háttér Társaság archívumában nézelődve a kezembe akadt egy három évvel ezelőtti tudósítás, mely szerint a Szivárvány Társulás a Me-

[103] Háttér Baráti Társaság a Melegekért és a Labrisz Leszbikus Egyesület

legek Jogaiért első születésnapján ugyanitt tartott megmozdulásunkon a melegek láthatóvá válását méltattam. Három éve a rendőrség szerint mintegy százötvenen tüntettünk itt a Szivárvány mellett, ma szemlátomást sokkal többen ünnepeljük itt magunkat. Úgy tűnik, mintha a láthatóság dolgában sínen lennénk.

Meleg érzelmeket táplálni ma már taglalásra nem szoruló hétköznapi tettnek számít, ellenben homofób előítéleteiket még interneten szervezkedő virtuális ellentüntetőink is magyarázgatni igyekeznek maguk előtt.

Az ország elfogadta, a nyilvánosságban hely jár nekünk. Úgy érzem, elérkezett az ideje azon gondolkodnunk, hogyan tovább. Nagyszerű eredmény ugyanis, hogy a fiatalok ideológiai bonyodalmak nélkül szerelmeskedhetnek barátaikkal és barátnéikkel, de csak azok ilyen szerencsések, akik megúszták az iskolát a melegséget az AIDS-szel egynek és azonosnak kikiáltó erkölcstani tankönyv elolvasása nélkül. Nagyszerű eredmény ugyanis, hogy egy milliomos sztár lazán veheti, ha a tévében egy másik milliomos sztár lebuzizza, de kisszerű ország az, ahol az ügyészség képtelen egy tucat rendőr között megtalálni azt a négyet, akik tavaly február 28-án, délután 4 órakor a Keleti pályaudvari metrós őrszobán bevittek, megvertek és összerugdostak egy járókelőt, pusztán, mert egy másik járókelő bejelentette róla, és ő nem tagadta, hogy melegnek tartja magát. És nagyszerű eredmény az is, hogy az egyetlen magyar meleg folyóiratnak immár színes címlapra futja, de egy demokráciában több lapnak is izgatnia kellene magát azon, érvényesül-e a polgárok magánélethez való joga, és hogy miért van még hatályban az az ősrégi törvény, amely „természet elleni fajtalanságként" bélyegzi meg az azonos nemű fiatalok szerelmét.

Melegeknek, leszbikusoknak, biszexuálisoknak, a nemi identitások terén bármi egyéb okból átlagon kívüli embereknek nem csak a nyilvánosságban való kellő bemutatáshoz van jogunk: a való életünk minden percében is egyenjogú, teljes értékű polgároknak tartjuk magunkat. Nemcsak filmeket akarunk nézni a szerelem szabadságáról és szépségéről, hanem mi magunk is szeretni akarunk szabadon és szépen. Nemcsak a nyugati sztárok magánéletében turkáló média híreinek átvétele fontos számunkra, de az is, hogy a mi magánéletünkben ne turkálhassanak se a hatóságaink, se a főnökeink, se a tanáraink. Nemcsak havi egy elkülönített éjszakai rádióműsorhoz van jogunk, hanem ahhoz is, hogy témájához mérten minden műsor illő teret szenteljen a kisebbségi életformáknak. Azt, hogy van katolikus meleg közösség, nem hallgathatja el a hivatalos katolikus rádióadás sem, és sajnos tanúsíthatom, jelenleg még elhallgatja. Tehát: hogyan tovább?

Egy éve, a büntető törvénykönyv módosításának parlamenti vitájakor két képviselő, Donáth László és Kőszeg Ferenc is nyújtottak be olyan indítványt, amelyek eltörölték volna az azonos neműek közötti szerelmet sújtó passzusokat[104], a megbélyegző „fajtalanság" kifejezést, és Donáth László még a többi előítéletes paragrafust is módosítani javasolta, amelyeknek „megrontás", illetve „vérfertőzés" a címe, és a helyükbe korszerű, igazságos szabályokat javasolt. Indítványaikat még az úgynevezett Emberi jogi, kisebbségi és vallásügyi bizottságban is elvetették, mondván, hogy a diszkrimináció megszüntetésére nem fogalmazták meg széles tömegek az igényüket.

[104] Juhász Géza 1996-ban szerzője volt egy szexuális-diszkrimináció ellenes alkotmánybírósági beadványnak, és az említett 1997-es Donáth-féle törvényjavaslatot is ő szövegezte.

Faramuci kibúvó ez, hisz ha jól emlékszem, például a Bokros-csomagot se széles tömegek követelésére hozták, hanem költségvetési szükségből, ami úgy látszik, az előző országgyűlésnek fontosabb volt, mint az alkotmányos demokrácia elvei. Nos, ha ezen múlik, azt javaslom, vegyük a bátorságot, és hangosan jelentsük ki, demokráciában és szabadságban akarunk élni, ahol a polgárok magánéletének szabadsága van annyira fontos, mint a költségvetés egyensúlya, és ahol egyetlen törvény, egyetlen rendelet és egyetlen tankönyv sem osztja meg a polgárokat nemük és erotikus vágyuk alapján.

Mondjátok, barátaim, most és hangosan: Akarjátok-e, hogy igazságos törvények biztosítsák mindenki jogát a szabad szerelemhez? (*Közönség: Igen!*) Akarjátok-e, hogy az új büntető törvénykönyv mentes legyen végre a nemiségellenes középkori paragrafusoktól, és csak a valódi bűntetteket üldözze? (*Közönség: Igen!*) Akartok-e olyan új családjogi törvényt, amely teljes jogú családnak tekint minden szerető párt és közösséget? (*Közönség: Igen!*) Akarjátok-e, hogy az új alkotmány végképp eltörölje a nemi és szexuális megkülönböztetés minden formáját? (*Közönség: Igen!*)

Köszönöm. Remélem, máshol is hallották. Ha ez tisztáztuk, azzal sajnos még nem értünk a végére. Nemcsak azt kell kimondanunk, hogyan ne korlátozzanak bennünket, de már ma, ez a mostani fesztivál részben arról is szól, hogyan akarunk élni, s nem csak arról, hogyan nem. Először is el szeretném oszlatni azt a tévhitet, hogy a melegek, leszbikusok, biszexuálisok stb. nevében való szervezkedés vagy egyenesen politizálás mikéntje egyszerűen adódik a helyzetünkből. Ahány ízlés és világnézet, annyiféle cél, annyiféle politika képzelhető el, amely mind egyformán szívén viseli a szexuális kisebbségek javát.

Nem rejtem véka alá, nekem az a véleményem, akkor járunk el helyesen, ha saját szabadságunkat mindenki más szabadságával együtt keressük. Ha a saját problémáinkra olyan választ próbálunk adni, amely figyelemmel van mások szabadságigényére is. Ha meleg, leszbikus, biszexuális, bármi egyéb nemi identitásunk ünneplésekor, mint ma például, elsősorban is mindenkinek szabadságot kívánunk életének alakításához. Ha nem elkülönített meleg gimnáziumot követelünk, hanem minden gimnáziumban toleranciát. Ha nem külön meleg képviselőt követelünk a zenész cigányok és a tolnai svábok népviseletbe öltözött, helyzetüknél fogva a mindenkori kormánynak lekötelezett delegáltjai mellé, hanem igazságos törvényeket a bármilyen összetételű országgyűléstől. Ha nem külön meleg közalapítványt követelünk, hanem minden kulturális, közéleti, egészségügyi, közbiztonsági stb. alapítvány elfogulatlanságát. Ha nem meleg rendőrséget követelünk a meleg kerületek lakosainak, hanem tisztességesen eljáró rendőrséget az egész országnak. Ha nem a melegek vidám barakkját akarjuk felépíteni sok-sok kis projektecskében, hanem mindenki vidámságát óhajtjuk, éljen akár-

milyen nemi életet is. Ha nem belterjes meleg kultúrát akarunk magunkba szívni, hanem előítéletmentes, mindenki problémáira figyelmes közkultúrát.

Szinte hallom már néhányótok bánatos legyintését, hogy a szabadság a mi helyzetünkben csupán egy absztrakció, aminek legfeljebb százéves távlatokban van jelentése. Hogy először a meleg mozgalomnak nagynak és erősnek kell lennie, csak aztán tehető föl a kérdés, mit mondjunk a világnak. De nem. A szabadság jegyében politizálni kézzelfogható, előttünk álló alternatíva ma is. Sőt, az volt tegnap is.

Itt van például a hadkötelezettség. Köztudomású, hogy a meleg fiúkat a honvédség nem sorozza be. És ezzel a mentességgel sokan élünk is. Olyan a helyzet, mintha a honvédség azt az ajánlatot tenné: fogadjuk el, hogy burkoltan ugyan, de beteges, fertőző alakoknak nyilvánítanak bennünket, cserébe megússzuk a sorkatonai szolgálat elnevezésű anakronisztikus bohóckodást. És mi meg belemegyünk ebbe az alkuba. Hisz nyilván nem várhatja tőlünk senki, hogy lelkesen követeljük a diszkrimináció megszüntetését, azazhogy ezentúl a melegeket is vigyék be, az meg már csakugyan abszurd lenne, hogy a meleg fiúknak szeparált zászlóaljat követeljünk. De ellenkezőleg: méltányos-e ez a kibúvásunk azokkal a fiúkkal szemben, akik kénytelenek letölteni a sorkatonaságot? Úgy gondolom, melegnek lenni nem érdem, és nem jogosít föl ilyen kiváltságokra. A kérdést, hogy legyünk-e katonák vagy se, méltatlan kérdés tehát, szerintem mindenestül el kell utasítanunk. Csakúgy, mintha azt kérdeznék, szögesdrótos vagy villanypásztoros gettót kérünk-e. [...]

Az az óhaj, hogy a melegek csak saját érdekükben lépjenek föl, nemcsak szemellenzős, de lehetetlen kívánság is. Általános például az egyetértés, amikor a büntető törvénykönyv 199. paragrafusának eltörlését követeljük, hogy ne bélyegezzék többé „természet elleni fajtalanságnak" az azonos neműek szerelmét, és főleg, ne is büntessék. Holott ez a paragrafus nem a homoszexuálisokat sújtja úgy általában, hanem azokat, akik megteszik vagy meg szeretnék tenni azt, amit tilt. Van azonban közöttük nemcsak homoszexuális vagy biszexuális, de heteroszexuális egyén is, aki úgymond ki szeretné próbálni, milyen is az. Másfelől a 199. paragrafus nem sújt minden meleget. Én sem érzem úgy, hogy engem korlátozna, mert öregnek érzem már magam a 18 év alatti fiúkhoz, mégis úgy vélem, ennek a törvénynek nincs helye a demokráciában. Ez ellen az egyetlen törvény ellen sem mind puszta érintettségből lépünk föl hát, hanem szolidaritásból és meggyőződésből!

Nem táplálhatunk hiú ábrándokat arról, hogy a melegeket érő megkülönböztetés majd szép csendben elmúlik, miközben számos más szabadságjogot továbbra is durván elvitatnak. Nincs olyan banánállam, ahol véletlenül pont a melegek jogait ne csorbítanák. Csak ha tettleg fellépünk a nőket, a sorkatonákat, a romákat, a biszexuálisokat, a kábítószer-élvezőket sújtó előítéletek és törvények ellen, csak akkor várhatjuk el, hogy ők is támogassák a mi egyenjogúsági harcunkat.

Sajnos, a beszédem utolsó része elmarad, ezt ugyanis a kedves keresztény ellentüntetőkhöz címeztem volna, de én csak egy ellentüntetőt láttam, s ő egyedül nem érdemli meg. (*Taps*)

A „Programbeszéd a szexuális kisebbségek helyzetéről és további céljaikról" *címmel közzétett beszédben figyelemre méltó annak az összefüggésnek a kifejtése, hogy a melegek jogai nem vonatkoztathatók el más alapvető emberi jogoktól:* „Az a véleményem, akkor járunk el helyesen..., ha nem belterjes meleg kultúrát akarunk magunkba szívni, hanem előítéletmentes, mindenki problémáira figyelmes közkultúrát."

•

ESTERHÁZY PÉTER
51. Könyvvásár, Frankfurt am Main, 1999. október 12.

„Emlékezteti az olvasót, hogy ő olvasó"

Esterházy Péter *(1950–), a kortárs magyar irodalom meghatározó alakja, prózájával (többek közt* Termelési-regény, Kisssregény, Bevezetés a szépirodalomba, Harmonia caelestis*) megújította a magyar regényt, és olyan elbeszéléstechnikát hívott életre, amely a monologikus és elidegenítő beszédmódot megszüntetve örökítette át a* Nyugat *és az* Újhold *szellemi örökségét egy merész, az olvasóval dialógusba lépő, önmagával és más szövegekkel vitázó epikába.*

A Kossuth-díjas *író, akinek műveit folyamatosan fordítják idegen nyelvre,* Mindenről *című beszédét az 1999-es* Frankfurti Könyvvásáron, *a* Béke-díj *átvételekor mondta el. Frankfurt a világ talán legfontosabb könyves seregszemléje: mintegy tízezer kiállító könyves portékáját naponta 13–14 000 látogató keresi fel. 1986 óta szokás, hogy évente más és más ország a vásár díszvendége: 1999-ben Magyarországot tüntették ki ezzel, elsőként a közép-európai államok sorában. Az eredetileg németül elhangzó szöveg nemcsak azt mutatja, hogy Esterházy milyen igényesen tudja kiszolgálni hallgatóságát, hanem a magyaros keserű-vígság humoros tükre is egyben.*

Hölgyeim és uraim! Milyen érdekes volna – intereszánt –, ha egyszerűen fognám magam, és magyarul kezdenék itt, most beszélni! Aki magyar, velem tart. Volna, ki értené, volna, ki nem. A hallgatóság, fölteszem, mosolyogna. Egy ideig. Azután lassan, szép lassan kínos kezdene lenni. Paradigmatikusan – paradigmatisch – elkínosodna. Erre azután megállnék. Hogyan tovább?, kérdezném magamat ebben a kicsi bizonytalanságban. Amíg magyarul beszéltem, ránézésre láthattam, ki magyar. Szép érzés. Magyar az, állapíthattam meg, aki nevet. Akinek értőn csillog a szemecskéje. A magyar tehát boldog. Ez volna akkor a bemutatkozás és önmeghatározás első köre. Egy vidám, jókedvű nép – mondhat Johann Gottfried (von) Herder, amit akar.

Nekem senki, senki élőlény nem jelezte, hogy itt németül kéne beszélnem. A magyarok esetében ez még érthető, nem egy szervező nép mint olyan. A németek, a róluk szóló paródiák szerint, viszont nem szeretik megmondani, mi hogyan is van. Azt olvasom például egy hivatalos levélben, hogy ettől a kis országtól mind irodalmilag, mind politikailag izgalmas bemutatkozás várható, és még a vasfüggönyt is lebontottuk volt. Kis ország. Nekem nincsen kisebbségi érzetem, talán gőgös sem vagyok, és Magyarország tényleg kicsi, petit, de ez mért jön elő egy ilyen mondatban, mért ez az önkéntelen fölülről-le? A na-agy Németország? Ez rosszul hallatszik, és a franciák is morognának. Ha nem kicsi, ha nem nagy, akkor nyilván közepes. Mittelmass. Tessék: kicsusszan ez a kicsi magyarok – s Németország máris belefullad a középszerűségbe! [...]

Mindenről, de nem húsz percnél többet: erről a mindenről lesz ma itt szó. Ha magyarul beszélnék, a magyar nyelv azonnal mutatná is ezt a mindent vagy egy mindent, és egyszersmind azt is, hogy önök nem tartoznak ehhez a mindenhez, nem részei az univerzumnak. Ahogy egy magyar mondás tartja (az ősi magyar mondások egy része valamiért latinul van, hogy miért, azt a plébános úr tudná megmondani – meg én): extra Hungariam non est vita, si est vita, non est ita.

Tulajdonképpen egy szót sem kéne szólnom – természetesen magyarul –, és máris prezentálva volna ez a finom, magyar történelmi nagyképűség és kevélység. Prezentálva volna – tételes fölsorolás nélkül, a bizonyítás kényszere nélkül – az évszázados magyar gloire [*dicsőség*]. Persze gloire-ja, ahogy csöndje is, évszázada is, minden országnak van. Nincsenek jó országok és rossz országok. Szerbia is jó ország és rossz ország. Ez idő szerint az ő vállán nyugszik több a közös emberi rosszból. Most az ő vállukon, máskor a magyarokén, megint máskor a németekén. És még más országok is vannak. Olykor kínos szerbnek lenni. Olykor kínos magyarnak lenni. Amerikainak lenni. Ünnepi szónoknak. Olykor kínos írónak lenni. Rövid búcsú egy hosszú írótól. (A rövid levél és a hosszú búcsú: Peter Handke regénye.) Szóval gloire-ja van mindenkinek. De nem mindenkinek van Kosztolányija, Krúdyja, Karinthyja, hogy csak a K betűt említsem. K betűje viszont (majdnem) mindenkinek van. Künter Krass, például. Csak nem fogok egy vacak szóviccért a szomszédba menni! [...]

Mélységes mély a szemrehányások kútja: mi már a tizenhetedik században a puszta két kezünkkel tartottuk föl a törököt – pedig még kettős állampolgárságuk sem volt –, voltunk az Abendland utolsó mentsvára, védőpajzsa, mialatt önök itt, ugye, gyarapodni és okosodni tetszettek. Na és mi volt a hála? Nem volt hála. Legfeljebb mondjuk I. Lipótnak egy kegyes és unott pillantása. (Bár családilag én nem panaszkodhatom erre a Lipótra...) Szép forradalmaink eltiportattak, az ország szétszabdaltatott (vagy ezt talán majd inkább Párizsban), aztán 45-ben is magunkra maradtunk, emlékezzünk Churchill legendásan cinikus céduláira, mint két lókupec handliztak Sztálinnal az életünkről, és 56-ban is cserben tetszettek hagyni minket, azután parolázni tetszettek a mindenféle kommunista gyilkosokkal (mi is paroláztunk, mi is

cserben hagytuk magunkat – ezért azután még hangosabban szájalunk), de az persze jólesett, mi, amikor tíz éve kiengedtük a keleti testvéreiteket, mindenki megrendülten zokogott, mert emlékezzetek csak, akkor még testvérek voltatok, és ein Volk, csak későbben lettünk osszi meg vesszi, s lett ez a finom kelletlenkedés, s maradt az 5,5 százalék szolidaritásadó. (Amit valami rejtélyes oknál fogva tőlem is szeretnek levonni.)

Hallgassunk másról. Egy szónok már-már kötelező hülyeségével azt mondanám, Magyarország irodalmi ország. Irodalmi nemzet. Mit jelent ez? Eltekintve attól, hogy, köztünk szólva, nem jelent semmit, igen sokfélét jelent, gazdag tradícióink vannak e jelentés értelmezését illetően.

Sok, nagy, nehéz tradíció. Van egyébként másféle? Vajon nem minden hagyomány olyan, mint a csülök gombóccal vagy a fülesfotel: nagy és nehéz? Ab ovo? Azt most nem mondanám németül, hogy ab ávó, lábjegyzetelhetnénk napestig, nem jutnánk semmire. Ez most tényleg lefordíthatatlan szójáték volt. Becsületszavamra. Az nincsen egészen ellenemre, hogy önök időnként, mintegy ízelítőül, megtapasztalják, milyen keserves ez a nyelvi kiszolgáltatottság. Mi, ha nem tudunk egy nyelvet, akkor azt tényleg nem tudjuk, becsületesen és mindenestül, tetőtől talpig, semmit. Nix dajcs. Önöknél ez általában másképp van: indogermán varnyú az indogermán varnyúnak nem vájja ki a szemét.

Tehát a hagyományok. A fülesfotel. Ezek egy része zökkenőmentesen kapcsolódik az általános kelet-európai indignálódottsághoz [*felháborodottsághoz*]. Hogy Arany János jobb verseket írt, mint Goethe János, és Petőfi Sándor nagyobb, mint... mint Klopstock. Messias wurde geboren... Van egy tüneményes nagynéném, az, ha rossz kedve van, Klopstockot citál. Nehéz élete volt, a törökök, az oroszok, Churchill, Mussolini. A Mussolini, fiam, az legalább egy fess ember volt, nem úgy, mint az az őrült mázoló – ezt szokta mondani, ha jó kedve van. Nagy család.

Szóval, hogy Magyarország irodalmi nagyhatalom, csak hát nemde a nyelv börtöne... Wie ungerecht, wie ungerecht, sagt die zersägte Dame. (Régebbi német sanzon, minő igaztalanság, minő igaztalanság, mondja a kettéfűrészelt hölgy.) Kettéfűrészelt hölgyeim és uraim – kelet, nyugat, férfi, nő, test és lélek, minő igaztalanság, minő igaztalanság –, történhetett volna úgy is, hogy napokon át magyar kurzusokat tartanánk.

Önöknek legkésőbb péntekig fejből kéne tudniuk az összes Árpád-házi királyokat, született, meghalt, uralkodott ettől eddig, a fontosabb vesztes csatákat, wie ungerecht, wie ungerecht, természetesen betéve kéne tudniok irodalmunk klasszikusait, nem ám örökké, hogy Dalos-Konrád-Szabó Magda – a sápadtarcúakra vonatkozó ősi magyar tréfát most nem mondom el, de közel vagyok hozzá –, pardon, hanem Pázmány Péter, Csokonai Vitéz Mihály, itt már a helyes kiejtésért is plusz pont járna. Azt pedig hogy Weöres–Pilinszky–Ottlik–Mészöly–Mándy–Nemes Nagy–Szentkuthy, azt úgy kéne fújniuk, mint azt, hogy Rahn–Morlock–O. Walter–F. Walter–Schäfer. (A részleteket hagyjuk.) Szombaton vizsgáznának, volna kis népi-urbánus keresztkérdés, hogy el ne

bízzák magukat (meg mi se!), aztán jöhetne a neheze: az olvasás. Előbb természetesen a könyvvevés, blokkot áfával megőrizni az esetleges későbbi ellenőrzés végett.

Volna végre rend a világban, centrum és periféria viszonya dialektikusan pulzálna, a kis német lurkók Weöres Sándor-verseket mormolásznának elalvás előtt – őszi éjjel izzik a galagonya, izzik a galagonya ruhája –, s ettől persze megváltozna az életük. Őszintén szólva ez az egész elképzelés nem is áll tőlem olyan távol. Reggelente magamhoz kéretném a német népet, kikérdezném az előző nap föladott memoritert, aztán Ady Endréről cserélnénk eszmét. Én is megtudnék új dolgokat, a nép is. Ach! Es geschehen keine Wunder mehr! (Schiller, ah, nem történnek már csodák!)

Lehetne ünnepelnünk az elmúlt tíz évet, számunkra a szabadság első tíz esztendejét. Ha erről akarnék beszélni, nem akarok, akkor jobb, célravezetőbb volna, ha én Nádas Péter volnék. Azt hiszem, a mulasztások és árulások éveiről szólnék, az európai tehetetlenség struktúráiról. Talán. Én nem ő vagyok, ő nem én (ez elég érdekes) – mindenesetre nem nevetgélnének itt ennyit. Én sem. Lehetne ünnepelnünk az elmúlt ezer évet is, ezer év Magyarország, ezer év kereszténység! Engedelmükkel, azért mégiscsak mi volnánk az egyetlenek, akik fennmaradtunk a népvándorlás népei közül! Az egyetlenek! Próbálnának csak egy besenyő Schwerpunktot szervezni!

Legyenek magyarok, és örvendjenek ennek! Olyan szépen múlna így ez az őszi hét! Önök csak úgy feszítenének a nemzeti büszkeségtől! Ez a németeknél amúgy is mindig problematikus, valahogy nem tudják jó szívvel szeretni az országukat, folytonosan kompenzálnak! Bagoly mondja verébnek, természetszerűleg. De mindezt talán még meg kellene beszélnem Martin Walserral.

Mi is normális ország vagyunk.

Nem szeretném e helyt ide-oda dicsérgetni az irodalmunkat. Természetesen auch meine Eier haben zwei Dotter (hogy ti. az én tojásomnak is két sárgája van). Magyarul ez a mondás úgy hangzik, hogy minden cigány a maga lovát dicséri. Magyarul én ez a minden cigány vagyok. Meg a ló. És akkor már a lovat sirató Nietzsche is. Jedes Wort ist ein Vorurteil. (Nietzsche, Bacsó Béla szíves szóbeli közlése nyomán. Minden szó előítélet.) Irodalmi ország, mondottam. De azért ez nem csak paródia volna.

A magyar irodalomnak nagy történelmi tapasztalata van az ellenállásban, a törökök, Churchill, tudják már, mire gondolok. A közelmúltat illetően ez főként a diktatúrára vonatkozott, és a diktatúrának vége. Mi is normális ország lettünk, vagy ezt már említettem? De van ennek az ellenállási hagyománynak, ennek a rilkei dagegennek egy ettől a konkrét történelmi helyzettől nem független, ám tisztán irodalmi része, valami göcsörtösség és vonakodás. Mintha irodalmunk vonakodna elismerni, hogy az irodalom egy jól olajozott gépezet, ő maga inkább volna homokszem ebben a gépezetben, ebben az általános olajozottságban.

Nem akarok névsort olvasni, de bárki jut eszembe, látom ezt a finom ellenállást, azt, ami mondjuk egy véget nem érő Nádas- vagy Krasznahorkai-mondatban, Tandori-bekezdésben van, de tényleg nem mondok listát, csak Mészöly Miklóst említem még, primus inter pares, az ő kemény szövegfelületeit, amelyekről úgy verődik vissza a napfény, hogy utána hosszan könnyezve hunyorgunk. Mészöly jelmondata: Fejjel a falnak – és az ütött résen tovább!

Erre a továbbra és hunyorgásra emlékeztet legjobb pillanataiban az irodalmunk. Emlékezteti az olvasót, hogy ő olvasó. Nem vásárló, nem reklámok áldozata, nem szabadidőeltöltő. És hogy olvasónak lenni vidám tudomány, és olyan vidámság ez, amibe bele lehet pusztulni, erre a nehéz vidámságra hívja föl a figyelmet, arra, hogy olvasni, az valami nagyszabású, olvasónak lenni nagy dolog.

A mi irodalmunkban, hogy egy itt érthető példát említsek, Kertész Imre regénye mondja, hogy az élet szép. Legalábbis, ahogy én olvasom őt. Mindez kicsit túlzás, a cigány lova. A magyar irodalom nem ennyire jó. De ilyesfélék a lehetőségei. Azt szeretné, hogy mint a régi térképeken, ahol ő van, oda legyen írva: hic sunt leones [*itt oroszlánok vannak*[105]]. Persze minden homokszem, minden jó könyv ezt szeretné, Metro–Goldwyn–Mayer.

Olvasó az, aki olvas, de van, amikor az olvasó nem olvas. No problem. Nemcsak könyvet hoztunk, hoztunk bort is. Bort és borászt. Közülük most csak egyet említek, a mestert Villányból, Tiffán Edét. Ő a borászat Mészöly Miklósa. Teszem azt. A neve könnyen megjegyezhető. Breakfast at Tiffán. Egy ország olyan, amilyen a borászata. Ez alapján mi reményteli, kezdődő ország vagyunk, ezeréves kezdődő ország.

Végezetül szeretném legalább a saját történetemet tisztességesen végigmesélni. Ezért a borról eszembe jut az édesapám. Az, hogy szegénynek milyen sok vacak lőrét kellett meginnia életében. Kilépett a szerkesztőségből, ahol fordítóként dolgozott – német, angol, francia, ahogy illik –, azonnal egy kocsma felé indult, szaladt, ott a nyolcadik kerületben sok pince működött borkimérésként, fürgén iszkolt a föld alá, nem nézett se jobbra, se balra, nem akarta látni a világot, melyben már – kis megszorításokkal – élni is lehetett, és nem akarta magát sem látni, szaladt le a lépcsőkön a savanyú homályba, abban az émelyítő büdösben jobb volt neki, mint hazajönni.

Jobb volt neki ott. Tavaly meghalt. És azt találtam ki, hogy megkérem önöket, mert lesz itt utána valami fogadás, hogy az első kortyot abból a szép villányi kékoportóból (rubinpiros, zárt buké, gyümölcsös, szép utóíz), hogy az első kortyot igyák az apám emlékére.

Úgy. Mindenről lehetett beszélnem, de nem mondtam el mindent. Például: jövőre: díszvendég Lengyelország. Még nem veszett el Lengyelország. Jövőre.

Köszönjük, az apám és én, köszönjük a figyelmüket.

[105] [illegible] emlékeket.

A BESZÉDEK FORRÁSAI

1) Rátkay László – *Képviselőházi napló*, 713. országos ülés 1901. június 12-én, szerdán, 141–145. oldal.

2) Trubinyi János – *Képviselőházi napló*, 70. országos ülés 1902. márczius 11-én, kedden, 162–163. oldal.

3) Rákosi Jenő – Szarka László *Duna-táji dilemmák: Nemzetiségi kisebbségek – kisebbségi politika a 20. századi Kelet-Közép-Európában*. Budapest, Ister Kiadó és Kulturális Szolgáltató Iroda, 1998, 263–267. oldal.

4) Berzeviczy Albert – *Eperjesi Lapok*, 1903. augusztus 23., 2. oldal.

5) Tisza István – *Képviselőházi napló*, 520. országos ülés 1904. november 18-án, pénteken, 271–273. oldal.

6) Kossuth Ferenc – *Képviselőházi napló*, 190. országos ülés 1907. július 3-án, szerdán, 387. oldal. A felvezető szöveg a www.mek.oszk.hu/01900/01905/html/index8.html [2007.03.27.] alapján készült, ahol nincs jelölve a szerző.

7) Milan Hodža – *Képviselőházi napló*, 206. országos ülés 1907. október 30-án, szerdán, 102–108. oldal.

8) Andrássy Gyula – *Művészet*, X. évfolyam, 1911. 6. szám, 266–271. oldal, a folyóirat internetes facsimile kiadása alapján: http://www.mke.hu/lyka/10/266-271-munkacsy.htm [2006.11.10.]

9) Apponyi Albert – *Képviselőházi napló*, 547. országos ülés 1914. június 30-án, kedden, 8–9. oldal.

10) Apponyi Albert – *Képviselőházi napló*, 562. országos ülés 1914. július 28-án, kedden, 192. oldal.

11) Tisza István – *Képviselőházi napló*, 565. országos ülés 1914. november 30-án, hétfőn, 208–209. oldal.

12) Károlyi Mihály – *Képviselőházi napló*, 565. országos ülés 1914. november 30-án, hétfőn, 209–210. oldal.

13) Rakovszky István – *Képviselőházi napló*, 574. országos ülés 1915. április 29-én, csütörtökön, 403–405. oldal.

14) Károlyi Mihály – *Képviselőházi napló*, 592. országos ülés 1915. december 7-én, kedden, 314–319. oldal.

15) Tisza István – *Trianon*. Szerkesztette Zeidler Miklós. Osiris, Budapest, 2003, 19–26. oldal.

16) Wekerle Sándor – *Képviselőházi napló*, 828. országos ülés 1918. október 23-án, szerdán, 447. oldal.

17) Károlyi Mihály – *Budapesti Hírlap*, XXXIX. évfolyam, 54. szám, 1919. március 4., 8–9. oldal; valamint Károlyi Mihály *Az új Magyarországért. Válogatott írások és beszédek 1908–1919.* Budapest, 1968, 292–294. oldal.

18) Kun Béla – *Népszava*, 1919. április 20.; valamint Kun Béla *A Magyar Tanácsköztársaságról. Válogatott beszédek és írások.* Összeállította Pintér Marienn. Budapest, 1958, 174–178. oldal; továbbá Kun Béla *Válogatott írások és beszédek.* I. kötet. Kossuth, Budapest, 1966, 242–245. oldal.

19) Szamuely Tibor – Szamuely Tibor *Riadó. Válogatott cikkek, beszédek.* Budapest, 1957, 178–183. oldal.

20) Garbai Sándor – *Országgyűlési napló*, Tanácsok Országos Gyűlése 1919. évi június hó 14., 4–6. oldal.

21) Tormay Cécile – *Országos Széchényi Könyvtár*, Plakát- és Aprónyomtatványtár, 1919/33. sztl.; valamint Vörös Boldizsár *Károlyi Mihály tér, Marx-szobrok, fehér ló. Budapest szimbolikus elfoglalásai 1918–1919-ben.* Budapesti Negyed, 29–30. (2000/3–4.), http://www.bparchiv.hu/magyar/kiadvany/bpn/29-30/voros.html [2007.01.14.]

22) Apponyi Albert – *Trianon.* Szerkesztette Zeidler Miklós. Osiris, Budapest, 2003, 121–128. oldal; valamint a beszéd egyéb, magyar és idegen nyelvű részleteinek felhasználásával.

23) Huszár Károly – *Országgyűlési napló*, A nemzetgyűlés 3. ülése 1920. évi február hó 20-án, pénteken, 18–20. oldal.

24) Prohászka Ottokár – *Országgyűlési napló*, A nemzetgyűlés 103. ülése 1920. évi szeptember hó 16-án, csütörtökön.

25) Bethlen István – *Országgyűlési napló*, A nemzetgyűlés 259. ülése 1921. évi november hó 4-én, pénteken, 102–104. oldal.

26) Bethlen István – Karsai Elek A budai Sándor-palotában történt 1919–1941. Táncsics Könyvkiadó, Budapest, 1963, 83–85. oldal.

27) Fenyő Miksa – *Nyugat*, XVIII. évf. 12–13. szám, 1925. július 1. Digitális változat az Arcanum kiadásában.

28) Bethlen István – *Országgyűlési napló*, A nemzetgyűlés 491. ülése 1926. évi január hó 19-én, kedden, 271–273. oldal.

29) Klebelsberg Kunó – *Tudomány, kultúra, politika. Gróf Klebelsberg Kúnó válogatott beszédei és írásai 1917–1932.* Válogatta és az előszót írta Glatz Ferenc. Budapest, 1990, 206–215. oldal.

30) Horváth Zoltán – *Országgyűlési napló*, A nemzetgyűlés 587. ülése 1926. évi október hó 27-én, szerdán, 4–10. oldal.

31) Kéthly Anna – *Országgyűlési napló*, A nemzetgyűlés 599. ülése 1926. évi november hó 12-én, pénteken, 369–371. oldal.

32) Klebelsberg Kunó – *Pesti Napló*, 1926. december 19.; valamint Gróf Klebelsberg Kunó *Beszédei, cikkei és törvényjavaslatai 1916–1926.* Athenaeum, Budapest, 1927, 673–675. oldal.

33) Ambrózy Gyula – *Országgyűlési napló*, Az országgyűlés felsőházának 8. ülése 1927. évi május hó 27-én, pénteken, 98–99. oldal.

34) Bethlen István – *Bethlen István gróf beszédei és írásai 2. köt.* Budapest, Genius, 1933, 204–212. oldal; valamint Bethlen István *Válogatott politikai írások és beszédek.* Szerkesztette Romsics Ignác. Osiris, Budapest, 2000, 241–251. oldal.

35) Klebelsberg Kunó – *Országgyűlési napló*, Az országgyűlés felsőházának 27. ülése 1928. évi március hó 14-én, szerdán, 138–139. oldal.

36) Károlyi Gyula – *Országgyűlési napló*, Az országgyűlés felsőházának és képviselőházának együttes 1. ülése 1928. június 28-án, csütörtökön, 478–479. oldal.

37) Herczeg Ferenc – *Budapesti Hírlap*, 1929. április 21., 4. oldal; valamint *Trianon.* Szerkesztette Zeidler Miklós. Osiris, Budapest, 2003, 491–495. oldal.

38) Teleki Pál – *Rubicon*, 2004/2., 36. oldal.

39) Almásy László – *Országgyűlési napló*, Az országgyűlés képviselőházának 3. ülése 1931. július 22-én, szerdán, 10. oldal.

40) Szeder Ferenc – Scitovszky Béla – *Országgyűlési napló*, Az országgyűlés képviselőházának 8. ülése 1931. július 29-én, szerdán, 149–153. oldal.

41) Somssich Antal – *Országgyűlési napló*, Az országgyűlés képviselőházának 16. ülése 1931. november 4-én, szerdán, 11–12. oldal.

42) Keresztes-Fischer Ferenc – *Országgyűlési napló*, Az országgyűlés felsőházának 13. ülése 1932. évi május hó 18-án, szerdán, 157–158. oldal.

43) Meskó Zoltán – *Országgyűlési napló*, Az országgyűlés képviselőházának 105. ülése 1932. június 16-án, csütörtökön, 31–34. oldal.

44) Bajcsy-Zsilinszky Endre – *Országgyűlési napló*, Az országgyűlés képviselőházának 182. ülése 1933. május 17-én, szerdán, 503–510. oldal.

45) Gömbös Gyula – *Országgyűlési napló*, Az országgyűlés képviselőházának 182. ülése 1933. május 17-én, szerdán, 519–520. oldal.

46) Gömbös Gyula – Gömbös Gyula *Válogatott politikai beszédek és írások.* Szerkesztette és az utószót írta Vonyó József. Osiris, 2004, 544–550. oldal.

47) Földi Mihály – *Pesti Napló*, 84. évf., 276. szám, 1933. december 5., 1. oldal. A kísérő szöveget Varga Bálint írta.

48) Szent-Györgyi Albert – http://nobelprize.org/nobel_prizes/lists/all [2006.12.5.] A beszédet Varga Bálint fordította angolból.

49) Darányi Kálmán – *Dr. Darányi Kálmán miniszterelnök beszéde.* Különkiadvány. Felelős kiadó Nedeczky László. Budapesti Hírlap nyomdája, Budapest, 1938, 1–24. oldal.

50) Horthy Miklós – *Pesti Hírlap*, LX. évf., 76. szám, 1938. április 5., 1–2. oldal; valamint *Horthy Miklós titkos iratai.* Az iratokat sajtó alá rendezte, magyarázó szöve-

gekkel és jegyzetekkel ellátta Szinai Miklós és Szűcs László. 4. kiadás, Kossuth Könyvkiadó, 1972, 170–177. oldal.
51) Hubay Kálmán – *Országgyűlési napló*, Az országgyűlés képviselőházának 378. ülése 1939. március 8-án, szerdán, 191–193. oldal.
52) Horthy Miklós – *Pesti Hírlap*, LXII. évf., 211. szám, 1940. szeptember 17., 1. oldal.
53) Csáky István – Karsai Elek *A budai Sándor-palotában történt 1919–1941*. Táncsics Könyvkiadó, Budapest, 1963, 437. oldal.
54) Bárdossy László – *Országgyűlési napló*, Az országgyűlés képviselőházának 202. ülése 1941. június 27-én, pénteken, 305. oldal.
55) Serédi Jusztinián – Ravasz László – *Országgyűlési napló*, Az országgyűlés felsőházának 49. ülése 1941. évi július hó 18-án, pénteken, 282–290. oldal.
56) Kállay Miklós – Jány Gusztáv – *Magyar Nemzet*, 1943. május 5., 3. oldal.
57) Horthy Miklós – *Magyar történelmi szöveggyűjtemény 1914–1999. I.* Osiris Tankönyvek. Szerk. Romsics Ignác. Osiris Kiadó, Budapest, 2000, 366–367. oldal; valamint http://horthymiklos.lap.hu [2006.11.08.]
58) Nagy Imre – Kovács Ákos *A kitalált hagyomány*. Kalligram Pozsony, 2006, 332–333. oldal.
59) Bárdossy László – http://flag.freeweb.hu/millenium/millenium.htm [2006.12.08.]
60) Imrédy Béla – *Imrédy Béla a vádlottak padján*. Sajtó alá rendezte és szerkesztette Sipos Péter. Osiris, Budapest, 1999, 365–367. oldal.
61) Nagy Ferenc – *Országgyűlési napló*, A nemzetgyűlés 1. ülése 1945. évi november hó 29-én, csütörtökön, 10–16. oldal.
62) Szálasi Ferenc – Karsai Elek-Karsai László *A Szálasi-per*. Reform, 1988, 657–667. oldal.
63) Nagy Ferenc – Kovács Ákos *A kitalált hagyomány*. Kalligram Pozsony, 2006, 391–401. oldal.
64) Kodály Zoltán – Kodály Zoltán *Visszatekintés*. Sajtó alá rendezte és bibliográfiai jegyzetekkel ellátta Bónis Ferenc. Zeneműkiadó, Budapest, 191–193. oldal.
65) Rákosi Mátyás – Rákosi Mátyás *A fordulat éve*. Szikra kiadás, Budapest, 1948, 175–182. oldal.
66) Jászi Oszkár – http://www.nagyoriens.hu/martinovics/jaszibeszed.htm [2007.02.10.]. A felvezető szöveg szintén ez alapján készült; a szerző nincs feltüntetve.
67) Rákosi Mátyás – Rákosi Mátyás *A fordulat éve*. Szikra kiadás, Budapest, 1948, 276–319. oldal.
68) Révai József – *Országgyűlési napló*, Az országgyűlés 61. ülése 1948. évi március 15-én, hétfőn, 6–11. oldal.
69) Slachta Margit – *Országgyűlési napló*, Az országgyűlés 73. ülése 1948. évi június 16-án, szerdán, 510–516. oldal.

70) Kókai Jánosné – *Országgyűlési napló*, Az országgyűlés 11. ülése 1949. évi augusztus hó 18-án, csütörtökön, 215–218. oldal.
71) Nagy Imre – Szakolczai Attila *Az 1956-os forradalom és szabadságharc*. 1956-os Intézet, 2001, 109–110. oldal; valamint http://mek.oszk.hu/01900/01937/html/szerviz/dokumentum/meexp4s.htm [2007.02.05.]; a beszéd kulcsfontosságú, második bekezdését Pünkösti Árpád *Rákosi bukása, száműzetése és halála*. Európa, Budapest, 2001, 66–67. oldal, és Izsák Lajos tanulmánya: http://www.historia.hu/archivum/2004/040izsak.htm [2007.07.30.] alapján közöljük.
72) Rákosi Mátyás – Rákosi Mátyás *Válogatott beszédek és cikkek*. 4. bőv. kiad. Budapest, Szikra, 1955.
73) Szász Béla – *Szabad Nép* és *Magyar Nemzet*, 1956. október 7.
74) Nagy Imre – *Magyar Ifjúság*, 1956. november 1., 1. oldal.
75) Kádár János – *Népszabadság*, 1956. november 2., 1 oldal.
76) Mindszenty József – Szakolczai Attila *Az 1956-os forradalom és szabadságharc*. 1956-os Intézet, 2001, 191–194. oldal.
77) Nagy Imre – *Magyar Rádió* hangarchívuma.
78) Márai Sándor – http://gondola.hu/cikkek/50683 [2007.6.29.]
79) Kádár János – *Népszabadság*, 1957. május 1., rendkívüli kiadás.
80) Nagy Imre – Szakolczai Attila *Az 1956-os forradalom és szabadságharc*. 1956-os Intézet, 2001, 230. oldal.
81) Németh László – Németh László *Sajkódi esték*. Magvető Kiadó, Budapest, 1961 v. 1974, 477–481. oldal.
82) Kádár János – Kádár János *A szocializmus megújulása Magyarországon. Válogatott beszédek, cikkek 1957–86*. Kossuth, Budapest, 1986, 124–141. oldal.
83) Kádár János – Kádár János *A szocializmus megújulása Magyarországon. Válogatott beszédek, cikkek 1957–86*. Kossuth, Budapest, 1986, 142–145. oldal.
84) Kádár János – *Országgyűlési napló*, Az országgyűlés 1. ülése 1963. március 21-én.
85) Kádár János – *Népszabadság*, 1964. október 20., 3–4. oldal. A kísérő szöveget Papp László Tamás írta. A két lábjegyzet Murányi Gábor *A múlt szövedéke. Históriák a megbicsaklott 20. századból* (Noran, 2004) című könyvének 149. oldalára hivatkozik.
86) Wass Albert – Wass Albert *Magyar pólus*. Kráter Egyesület, Pomáz, 2004, 272–284. oldal.
87) Fock Jenő – *Országgyűlési napló*, Az országgyűlés 2. ülése 1967. július 12-én, szerdán, 23–30. oldal.
88) Kádár János – *El nem égetett dokumentumok I.* Szabad Tér Kiadó, 1990. Szerkesztette Koltay Gábor és Bródy Péter, 87–101. oldal. A kísérő szöveget Papp László Tamás írta.
89) Cyrus Vance – Izsák Lajos-Nagy József *Magyar történeti dokumentumok 1944–2000*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2004, 422–423. oldal.

90) Kenedi János – *Népszabadság*, 1991. augusztus 7., 7. oldal.

91) Donáth Ferenc – Izsák Lajos-Nagy József *Magyar történeti dokumentumok 1944–2000*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2004, 466–467. oldal; valamint http://www.rev.hu/html/hu/kiadvanyok/monor/eloszo.html [2007.05.03.].

92) Lezsák Sándor – Pozsgay Imre – Lengyel László – *A magyarság esélyei. Lakitelek Antológia*, Püski Kiadó, 1991, 5–7., 11–17. és 76–79. oldal.

93) Tamás Gáspár Miklós – http://www.demszky.hu/assets/doc/beszelo3.hu [2007.07.01.].

94) Grósz Károly – *Grósz Károly beszéde a budapesti pártaktíván*. 1988. november 29. Kossuth, Budapest, 1988, 3–34. oldal.

95) Csengey Dénes – *Szegényen, szabadon, szeretetben. Válogatás Csengey Dénes írásaiból*. Szerkesztette és válogatta E. Román Kata. Budapest, 2003, 243–245. oldal.

96) Kádár János – Kornis Mihály *Drámák*. Magvető, Budapest, 1999, 417–475. oldal.

97) Orbán Viktor – *Végtisztesség. 1989. június 16. Hősök tere, 301-es parcella*. A Magyar Rádió helyszíni közvetítése. Kiadja a Magyar Televízió Vállalkozási Irodája, 1989. Felelős szerkesztő Rapcsányi László.

98) Habsburg Ottó – Konrád György – http://w3.sopron.hu/paneu-piknik/habsburg.htm, http://w3.sopron.hu/paneu-piknik/doku.htm, valamint http://www.berlin-mauer.de/laszlo-nagy/lazslonagy-ha.htm [2007.07.01.] alapján.

99) Szűrös Mátyás – Szűrös Mátyás *Köztársaság született „harangszavú délben"*. Budapest, 1999, 19–20. oldal.

100) Tőkés László – *„Ahol az Úrnak lelke, ott a szabadság." Válogatás Tőkés László igehirdetéseiből 1986–1990*. Református Kálvin Kiadó, 1991, 111–119. oldal.

101) Antall József – *Országgyűlési napló* online, http://www.mkogy.hu

102) Eörsi Mátyás – *Országgyűlési napló* online, http://www.mkogy.hu

103) Balsai István – Kőszeg Ferenc – Katona Tamás – Antall József – *Országgyűlési napló* online http://www.mkogy.hu

104) Kéri Kálmán – *Országgyűlési napló* online, http://www.mkogy.hu

105) Göncz Árpád – Göncz Árpás *Sodrásban. Válogatott beszédek*. Szerkesztette Márványi Judit. Európa, Budapest, 1998, 20–22. oldal.

106) Antall József – Antall József *Modell és valóság*. II. kötet. Budapest, Magvető, 1993, 141–143. oldal.

107) Orbán Viktor – *Országgyűlési napló* online, http://www.mkogy.hu

108) Szentágothai János – *Országgyűlési napló* online, http://www.mkogy.hu

109) Csurka István – Csurka István *Minden, ami van*. Püski, Budapest, 1998, 487–494. oldal.

110) Kis János – *Beszélő*, 1993. november 18., 6–8. oldal.

111) Soros György – http://www.geocites.com/ecocorner/intelarea/gs1.html [2007.06.12.] A beszédet Görgey Etelka fordította angolból.

112) Horn Gyula – Torgyán József – *Országgyűlési napló* online, http://www.mkogy.hu

113) Duray Miklós – http://www.hhrf.org/egyutt/DM97EJ.HTM [2007.05.05.]

114) Zoltai Gusztáv – Schweitzer József – Demszky Gábor – Glatz Ferenc – V.T. és Lazarovits Ernő alapján, www.interdnet.hu/zsido/UJELET/archiv/u971501.htm [2007.07.01]

115) Göncz Árpád – Göncz Árpád *Sodrásban. Válogatott beszédek*. Szerkesztette Márványi Judit. Európa, Budapest, 1998, 173–176. oldal.

116) Glatz Ferenc – Glatz Ferenc *Új szintézis felé. Beszédek, cikkek, jegyzetek 1998–1999*. Budapest, 2002, 59–62. oldal.

117) Juhász Géza – www.juhaszgeza.hu/publ/web/beszed.1998.07.04.php [2007.06.28.]

118) Esterházy Péter – Élet és Irodalom, XLIII. évfolyam, 41. szám, 1999. október 15.; valamint http://www.es.hu/old/9941/index.htm [2007.07.04.].

A kísérő szöveget Sz. Molnár Szilvia írta.

A kiadó mindent megtett azért, hogy a kötet a maga teljességében láthasson napvilágot, úgy, ahogy azt a főszerkesztő, dr. Vajda Barnabás összeállította. Sajnos azonban többen nem adták hozzájárulásukat a beszédek közléséhez, ennek ellenére a kiadó úgy döntött, hogy a könyv teljességének megőrzése érdekében itt, a függelékben teszi közzé az adott beszédekhez írott magyarázatokat, egyben közölve az adott beszéd forrását is. Reméljük, hogy a beszédek, ill. azok üzenete ekképpen is érthető lesz.

NÉMETH LÁSZLÓ, Moszkva, 1959 ősze

„Népeink barátságára – na druzsbu nasih narodov!"

A mindjobban erőre kapó Kádár-rezsim – miként ezt Standeisky Éva *a magyar írók és a hatalom 1956 utáni viszonyáról írott kötetében kimutatja – válaszút elé állított szinte mindenkit: ha börtönre nem is, de vagy hallgatásra lesz ítélve, vagy kialakít valamilyen viszonyt a rendszerrel.*

Németh László (1901–1975) 1959. szeptember 14. és október 14. között egyhónapos Szovjetunió-beli utazáson *vett részt, amelyre a hivatalos indoklás szerint orosz nyelvű fordításaiért hívták meg; feleségével együtt bejárták* Leningrádot, Grúziát, Szocsit *stb. Az alkoholt egyébként kerülő író alábbi pohárköszöntője a Szovjet Írók Szövetségében hangzott el, és egy ritkán megörökített pillanatot: a hatalom nyomásával szemben való viaskodás feladását ragadja meg.*

Noha az út nyilvánvaló mézesmadzagul szolgált, mégsem önmagában a beszéd helye, hanem annak tartalma a meghökkentő: a Gyász, *a* Bűn, *az* Iszony, *az* Égető Eszter *és megannyi kiváló mű szerzőjétől furcsán hangzik Moszkvában azzal dicsekedni, hogy* „a forró napok alatti cikkeim voltak az egyedüliek, melyek a polgári demokrácia visszaállítása ellen küzdtek és a Szovjetunió népeiről tisztelettel szóltak".

Forrás: Németh László Sajkódi esték. Magvető Kiadó, Budapest, 1961 v. 1974, 477–481. oldal.

Németh László végül nem tiltakozott, hogy neve a népfrontos magyar Írószövetség alapítói között szerepelt. Ennek alakuló ülésére a Szovjetunió-beli út alatt került sor, azonban: „sem Németh László, sem Illyés Gyula nemhogy az elnökségbe, de még a választmányba sem került be. Az országban élő klasszikusnak elismert, legnagyobb tekintélyű két írónak csak statisztaszerepet szántak" *– írja Németh Szovjetunió-beli utazását részletesen feltérképező* Kortárs-*beli tanulmányában* Babus Antal, *utalva arra a visszás megítélésre, amely az írót otthon várta. Pályája hátralévő idejében Németh megpróbálta a szocializmust össze-*

gyeztetni korábbi nézeteivel („A szocializmuson belül most érkezett el, amiről ifjan beszéltük: a minőség forradalma"). *Másrészt beszédes, hogy 1962-ben* Aczél Györgynek *amolyan levélformában írt tanácsai – a szocialista kultúrpolitika jobb működéséről – süket fülekre találtak.*

KENEDI JÁNOS, Óbudai temető, 1979. május 21.

„Hogy a közösség ügye és a szabadság ügye egy ügy legyen" – Bibó István sírjánál

Képes-e az utókor kiheverni a hiányt, amely azáltal maradt, hogy az 1945 utáni magyar politikai élet legragyogóbb gondolkodóját 1958-ban súlyos börtönbüntetésre, majd állambiztonsági megfigyelés alatt haláláig tartó hallgatásra ítélte? Pótolhatók-e valaha mindazon gondolatai, amelyek életében nem szerveződhettek politikai iskolává? És mekkora bátorság kellett hozzá, hogy egy sírbeszédben egy szónok szemére hányja a zsarnok hatalomnak, mekkora ostoba kár éri az értelmiségi közéletet, ha Bibó István *(1911–1979) szavai csak rejtve-loppal hangozhatnak el vagy íródhatnak le?*

Az életfogytiglani börtönbüntetésből az 1963-as amnesztiával szabaduló, de szabadlábon is belső emigrációba kényszerített jogtudós és filozófus Bibó szellemével a Kádár-rendszer csak a sunyi megtorlást tudta szembeállítani. A sírjánál szónokló Kenedi János úgy próbálta ott és akkor egyértelművé tenni a 68 éves korában szívrohamban elhunyt Bibó erkölcsi erejét, hogy a mintegy 400 fős tömeg a ravatalozónál elhangzó beszédet – hangosítás híján – alig hallotta.

Forrás: Beszélő, 1993. november 18., 6–8. oldal.

KIS JÁNOS, Fészek Klub, Budapest, 1993. november 8.

„Meg akartuk törni a közmegegyezés illúzióját" – a demokratikus ellenzékről

A 70-es, 80-as években egy kis létszámú csoport (nagyjából a csehszlovákiai Chartával *párhuzamosan) mozgalmat indított az emberi jogok betartása és a közélet demokratizálása végett; egyik jellemzőjük az volt, hogy tagjai* „a Kádár-rendszert már nem terrorként, hem hazugságként élték meg" (Haraszti Miklós szavai). *Az összejövetelekben, tiltakozó akciókban és szamizdat folyóiratban testet öltő illegális mozgalom számos tagja a rendszerváltás környékén a Szabad Kezdeményezések Hálózatának (SZKH), később az SZDSZ-nek lett a prominens képviselője.*

Fészek Klub-beli *előadásában Kis János filozófus (1943), a SZKH majd az SZDSZ első elnöke, a demokratikus ellenzék és a SZDSZ fejlődésén tekint végig úgy, hogy számos személyes dolgot is elmond az 1989 előtti* „rendszerellenesség" *belső viszonyairól.*

Forrás: Beszélő, 1993. november 18., 6-8. oldal.

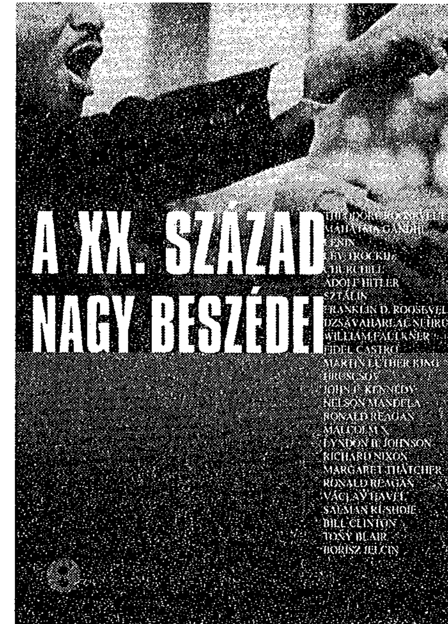
HORN GYULA – TORGYÁN JÓZSEF Országgyűlés, Budapest, 1996. március 11.

Adok-kapok a Kisgazdapárt kétkötetes programjáról

„Ez a műfaj elképesztő, ez a vita hihetetlen mélységbe vitte le a Házat!"– *tette szóvá kétségbeesetten Szabó Iván, aki a Magyar Demokrata Néppárt frakciójának aznapi megalakulásáról szeretett volna szólni, de helyette egy verbális pofozkodás közepébe csöppent. Torgyán József (1932) vitát provokált – nem először, nem is utoljára –, Horn Gyula (1932) pedig fölvette a kesztyűt.*

Forrás: Országgyűlési napló online, http://www.mkogy.hu

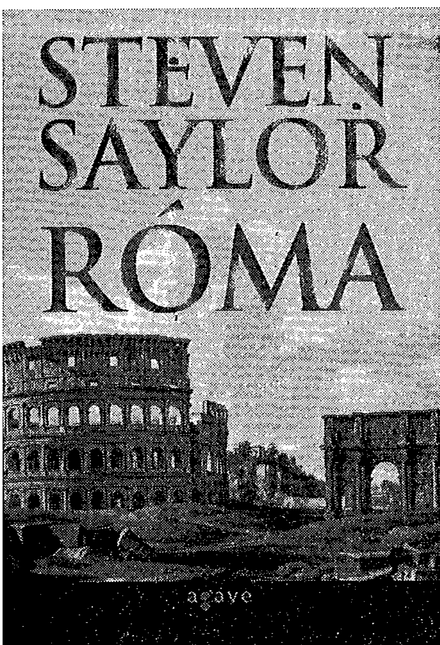

A NAGY SZÓNOKOK KÉPESEK VOLTAK MEGVÁLTOZTATNI A VILÁGOT – AKÁR JÓ, AKÁR ROSSZ IRÁNYBA.

A történelem fordulópontjainál mindig találunk egy szónokot, aki beszédével megérintette hallgatóit, új elképzeléseket fogalmazott meg, és hazáját új utakra vezette. Churchill hadba szólította Angliát, Castro forradalomba hívta Kubát, Hruscsov elítélte Sztálint, Havel pedig megmutatta, hogyan lehet a szocializmustól megszabadulni. John F. Kennedy, Martin Luther King és Nelson Mandela álmai milliókra hatottak, Hitler és Sztálin milliókat küldött a halálba.

A XX. század nagy beszédei egy egyedülálló válogatás, amely kronologikus sorrendben gyűjti össze az elmúlt évszázad sorsát meghatározó beszédeket. Brian MacArthur szerkesztő a Penguin kiadó részére értő kézzel válogatta össze a huszadik század legfelemelőbb és legfelkavaróbb beszédeit, amelyek közül több most lát először napvilágot magyarul

„Saylor a Gordianus-sorozat után végre megírta magnum opusát, a Rómát. Felejthetetlen történet."
TEXAS MONTHLY

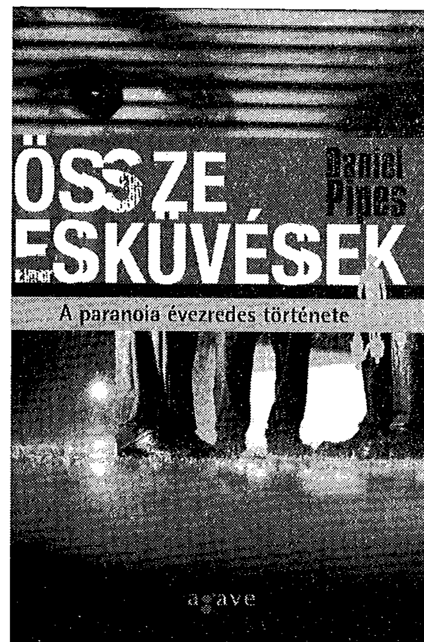
„Egy híján ezer év története két családon keresztül bemutatva. Van itt minden: háború, politikai intrika, szex, gyilkosság és vallás. És persze Vesta-szüzek, rabszolgák, plebejusok, patríciusok, szenátorok és katonák. Saylor a történelemre építi szereplőit, érzelmeiket, és képzelőerejével életet lehel a puszta történelmi tényekbe."
HOUSTON CHRONICLE

Íme ezer év története két család sorsán keresztül, két családén, akik részesei voltak Róma legfényesebb és legsötétebb pillanatainak.

Steven Saylor a város első ezer évét bemutató regényében a történelmet, a legendát és az új régészeti felfedezéseket egy lebilincselő történetté szövi össze, amely a két szerencsétlen sorsú ikerrel, Romulusszal és Remusszal kezdődik, és akkor ér véget, amikor Róma már a világ leghatalmasabb birodalmának fővárosa. Olvashatunk a hős és áruló Coriolanus tragédiájáról, a város gall ostromáról, a küzdelemről Hannibal ellen, a patríciusok és a plebejusok véres küzdelmeiről, és Julius Caesar meggyilkolását követően a római köztársaság kimúlásáról.

A főszerepet két család – a Potitiusok és a Pinariusok – leszármazottai játsszák. Az egyik Romulus bizalmasa. A másik rabszolgának született, és elcsábít egy Vesta-szüzet, aki fogadalmát is megszegi. Az egyik tömeggyilkos lesz. A másik Julius Caesar örököse. A generációkat pedig egy titokzatos talizmán köti össze, amely olyan ősi, mint maga a város.

A Róma minden tekintetben epikus alkotás, egy nagyívű történelmi saga, és egyben Steven Saylor legkiválóbb regénye.

„Felvillanyozó tanulmány. Pipes könyve felbecsülhetetlen, és nagy űrt tölt be. Csak nagyon kevés komoly és alapos szerző tudja a témában, pontosan miről is beszél. Pipes ezen szerzők egyike. Elismerést érdemlő könyv, amely túlnő az egyszerű történelemíráson, és sikerrel kísérel meg értelmezni egy olyan témát, amelyet alapos tanulmányozást és megértest igényel."
CHARLES PAUL FREUND, REASON

Az üldözési mánia egyre inkább elharapódzik Amerikában és a nagyvilágban, és a legkülönösebb ötleteknek ad tápot. Oliver Stone JFK című filmjétől kezdve a Da Vinci-kódig mindenütt hemzsegnek az összeesküvés-elméletek.

Daniel Pipes lebilincselően elemzi a Nyugat összeesküvés-elméleteit és azok hatásait ebben a szellemes és provokatív műben. Kimutatja, hogy Európa hogyan fejlesztette ki a keresztes háborúktól kezdve az összeesküvés-elméletgyártás két irányzatát. Az egyik a titkos társaságok alakját vette fel a templomos lovagoktól a szabadkőműveseken át egészen a Külkapcsolatok Tanácsáig. A másik azt bizonygatta, hogy a „nemzetközi zsidóság" mozgatja a világot. Pipes megjeleníti azt a rettegést, amely szerint az egyik vagy másik fenti tényező főzte ki a francia és orosz forradalmakat, a két világháborút és a modern történelem más kulcsfontosságú eseményeit. Bemutatja az összeesküvés-elméletek iszonyú következményeit abban a korban, amikor Hitler és Sztálin hatalomra jutottak, és amikor 1945-öt követően ez a gondolkodás a nyugati hatalom központjából a politikai és földrajzi perifériára tevődött át.

A könyv mindenkinek ajánlható, aki valaha hallotta már barátját vagy rokonát kifakadni: „Nehogy elhidd, amit az újságban olvasol!"

„Ha magyarul beszélnék, a magyar nyelv azonnal mutatná is ezt a mindent vagy egy mindent, és egyszersmind azt is, hogy önök nem tartoznak ehhez a mindenhez, nem részei az univerzumnak. Ahogy egy magyar mondás tartja (az ősi magyar mondások egy része valamiért latinul van, hogy miért, azt a plébános úr tudná megmondani – meg én): extra Hungariam non est vita, si est vita, non est ita.

Tulajdonképpen egy szót sem kéne szólnom – természetesen magyarul –, és máris prezentálva volna ez a finom, magyar történelmi nagyképűség és kevélység. Prezentálva volna – tételes fölsorolás nélkül, a bizonyítás kényszere nélkül – az évszázados magyar gloire."

Részlet Esterházy Péternek az 51. Frankfurti Könyvvásáron 1999-ben elmondott beszédéből

3280,- Ft/ € 12,90

ISBN 9 789637 118876

9 789637 118876

www.agavekonyvek.hu

A XX. SZÁZAD MAGYAR BESZÉDEI

TISZA ISTVÁN
APPONYI ALBERT
KÁROLYI MIHÁLY
KUN BÉLA
PROHÁSZKA OTTOKÁR
BETHLEN ISTVÁN
KLEBELSBERG KUNÓ
KÉTHLY ANNA
TELEKI PÁL
SZENT-GYÖRGYI ALBERT
HORTHY MIKLÓS
NAGY IMRE
KODÁLY ZOLTÁN
RÁKOSI MÁTYÁS
KÁDÁR JÁNOS
MINDSZENTHY JÓZSEF
MÁRAI SÁNDOR
DONÁTH FERENC
TAMÁS GÁSPÁR MIKLÓS
ORBÁN VIKTOR
HABSBURG OTTÓ
KONRÁD GYÖRGY
ANTALL JÓZSEF
GÖNCZ ÁRPÁD
ESTERHÁZY PÉTER

